HULÂSATÜ'L-AHBÂR

SEMHÛDÎ'NİN MEDİNE TARİHİNİN TERCÜMESİ

ÂŞIK MUHAMMED B. ÖMER EL-HANEFÎ





TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI

HULÂSATÜ'L-AHBÂR

Semhûdî'nin Medine Tarihinin Tercümesi

ÂŞIK MUHAMMED B. ÖMER EL-HANEFÎ

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 201

Tarih ve Toplum Bilimleri	:	35
Kitabın Adı	:	HULÂSATÜ'L-AHBÂR Semhûdî'nin Medine Tarihinin Tercümesi
Müellifi	:	Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî (1022/1614'ten sonra)
Özgün Dili	:	Osmanlı Türkçesi
Hazırlayan	:	Prof. Dr. Nurettin Gemici İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Öğretim Üyesi
Editör	:	Muhammed Said Güler, Yazma Eser Uzmanı
Son Okuma	:	Dr. Göker İnan, Yazma Eser Uzmanı
Arşiv Kayıt	:	Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Ayasofya, Nr. 3289-M2 Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Hacı Beşir Ağa, Nr. 465
Kapak Görseli	:	Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Halet Efendi, Nr. 68, vr. 11[a]
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti.
Baskı	:	Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti. Tevfikbey Mh. Dr. Ali Demir Cd. No: 51 Sefaköy - İstanbul, Tel.: 0 (212) 624 21 11 www.matbaasistemleri.com, Sertifika No: 40421
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2022
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî

Semhûdî'nin Medine Tarihinin Tercümesi, *Hulâsatü'l-Ahbâr*

1. İslâm Tarihi, 2. Medine, 3. Semhûdî, 4. Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî, 5. Hulâsatü'l-Ahbâr

ISBN: 978-975-17-5336-6

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

HULÂSATÜ'L-AHBÂR
SEMHÛDÎ'NİN MEDİNE TARİHİNİN TERCÜMESİ

(İNCELEME - METİN)

ÂŞIK MUHAMMED B. ÖMER EL-HANEFÎ
(ö. 1614'ten sonra)

Hazırlayan
Nurettin Gemici

Editör
Muhammed Said Güler



TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kâhire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Medine-i Münevvere, hem Hz. Peygamber'e (sav) hem de İslâm tarihinin en mühim safahatına ev sahipliği yapmış mübarek ve mukaddes bir beldedir. Bu sebeple İslâm tarihi boyunca -Arap asıllı olsun yahut olmasın- birçok müverrihimiz, bu beldeyle ve tarihiyle ilgili malumatı toplayıp Müslümanlara aktarma gayretinde olmuşlar ve böylelikle bu alanda bir literatür teşekkül etmiştir. Bu literatüre büyük katkılarda bulunmuş olduğunu gördüğümüz isimlerden biri hiç şüphesiz Semhûdî'dir.

1995-1999 yılları arasında Almanya'nın Bamberg şehrinde Prof. Dr. Klaus Kreiser'in nezdinde yaptığımız doktora çalışmamız sırasında Ferdinand Wüstenfeld'in Nûrüddîn Alî b. Abdullâh el-Hasenî es-Semhûdî'nin (ö. 911/1506) *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* kitabında yer alan İbn Zebâle rivayetlerinin Almancaya tercümesini görünce eser ve konu ilgimizi çekmişti. O zaman derhâl eserin Arapça aslı ile Almanca tercümesini edinmiş ve *Evliya Çelebi in Medina* başlıklı doktora çalışmamız sırasında bunlardan faydalanmıştık.

Tanınmış şehir tarihçisi Semhûdî'nin kısaca *Vefâ'ü'l-Vefâ* şeklinde de bilinen eseri, gerek Medine tarihi ve gerekse Medine'ye dair nelerin bilinmesi gerektiği hakkında genel kabul görmüş en temel kaynaklardandır. Müellifin kendisinden önce ve sonra da bu sahada eserler yazılmışsa da hiçbirisi onun ka'bına erişememiş ve *Vefâ'ü'l-Vefâ* kadar şöhret kazanamamıştır. Bu eserin 2000'li yılların başlarından itibaren Arapça aslından Türkçeye kazandırılması konusunda şahsi niyetimiz ve bazı teşebbüslerimiz olduysa da bunu tam manasıyla fiiliyata geçirmemiz mümkün olmadı. Bunun yerine ilgili çalışmanın hazırlanıp tamamlanması, 2021 yılı sonunda değerli akademisyen İbrahim Barca'ya nasip oldu. Konu bağlamında araştırmalarımızı farklı yönlere sevk ettiğimiz bir devrede, Mahmut Ak'ın hazırladığı *Osmanlı'nın Gezginleri* adlı çalışmayı ve onun yine bu bağlamda kaleme aldığı makaleleri incelediğimiz sırada ismine rastladığımız Âşık Muhammed el-Hanefî'nin (ö. 1614'ten sonra) *Vefâ'ü'l-Vefâ*'nın muhtasarını Türkçeye çevirmiş olduğu bilgisine vâkıf olduk. Bunun üzerine 2008 yılındaki imkânlar dâhilinde, Âşık Muhammed'in bu Medine tarihi tercümesinin

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya 3289-M2 numarada kayıtlı nüshasının dijitali ve fotokopi çıktısı alınarak adı geçen eserin ilk okumasına başlandı.

Çeviri yazısını gerçekleştirdiğimiz *Hulâsatü'l-Ahbâr* adlı bu eser, -yukarıda kısmen değinildiği üzere- Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-Vefâ* adlı eserinin yine bizzat Semhûdî tarafından yazılan *Hulâsatü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* adlı muhtasarının Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî tarafından hazırlanan Türkçe çevirisidir. Osmanlı'nın Arap coğrafyasındaki en önemli iki şehrinden biri olan Medine-i Münevvere'de dünyaya gelmiş ve ömrü boyunca İstanbul'u hiç görmemiş olan Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî'nin böyle bir çeviriyi gerçekleştirmiş olması, eseri gözümüzde ilginç ve ehemmiyetli kılmaktaydı. Eserin farklı nüshaları da dikkate alınarak çapraz okumalara devam edildi. Aynı eserin ikinci ve kısmen sadeleştirilmiş versiyonuna ait olan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 465 numarada kayıtlı nüshası da okuma sırasında dikkate alındı. Ayasofya nüshasından küçük bir bölüm bitirme tezi olarak verildiyse istenilen evsafta sonuç elde edilemedi. Buna rağmen o güne kadar okunan metinlerin tashih işlemleri 2011 yılından itibaren hız kesmeden devam ettirildi. Fakat yine eksiklikler, atlamalar, zühuller sayısız denecek kadar çok olunca, eserin zikredilen iki nüshasının birbiriyle karşılaştırılması ameliyesine ağırlık verildi. Hacı Beşir Ağa nüshasındaki farklılıklar yanlış okuma, atlama ve bilindik istinsah sorunlarından değildi; müstensihin resmen metni yer yer yaşadığı yüzyıldaki Türkçeye çevirmeye gayret ettiğini, anlaşılması güç kelimeleri Türkçeleştirdiğini, salavat ve benzeri dua kalıplarında kendine has tasarruflarda bulunduğunu fark etmemiz sonrasında nihayet Ayasofya ve Hacı Beşir Ağa nüshalarındaki metinlerin edisyon kritikli neşrini hazırlamaya karar verdik.

Eserin okuma ve kontrol işlemi sırasında kıymetli ilim adamlarından destek alındı. Evvela Doç. Dr. Selahattin Bayram'la eserin mukaddime kısmı okundu. Bir süre sonra ilgili metin, o tarihlerde doçent, şimdi ise profesör unvanını taşıyan değerli akademisyen Murat Karavelioğlu'yla mukabele edildi. Bu suretle hatalardan büyük ölçüde arındırılmış olan metinde geçen ayet-hadis metinleri konusunda ve bazı Arapça ibarele-

rin hallinde doktora öğrencimiz Aybüke Gülbeyaz destek oldular. Eserin editörlüğü için de Türkiye Yazma Eserler Kurumu yazma eser uzmanlarından Muhammed Said Güler'de karar kılındı. Eserin Türkiye Yazma Eserler Kurumu standartlarına uygun hâle getirilmesinde ve bizim bu çalışmamızın iki kapak arasına girmesinde büyük katkıda bulunan Muhammed Said Güler'e; tashih, ilave, eksiklerin ikmali ve eserle ilgili her türlü editöryel faaliyeti bihakkın yapmasından ve üzerine düşenden fazlasını yapma konusunda gösterdiği fedakârlığından ötürü samimane teşekkür ederim.

Bu vesileyle eserin neşre hazırlanmasında önemli katkılarını gördüğümüz diğer zevatı da zikretmemiz yerinde olur. İlk olarak yukarıda belirttiğimiz iki farklı nüshanın çeviriyazısının tashihinde lisans öğrencilerimizden Zeynep Tırabzonlu, Hande Tabak Kayhan, Şeyma Öztürk, Merve Kılınç ve burada isimlerini tek tek sayamayacağım pek çok öğrencimiz severek bize yardımcı oldular, kendilerine müteşekkirim. Yukarıda ismini zikrettiğim Selahattin Bayram, Murat Karavelioğlu ve Aybüke Gülbeyaz'ın katkılarına mukabele için teşekkür kelimesi az gelir. Yine Murat Yıldız ve Muharrem Bayar da eserin ham hâlinin gözden geçirilmesine katkıda bulundular, kendilerine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. *Hulâsatü'l-Ahbâr* gibi kıymetli ve alanında önemli bir boşluğu dolduran bu eseri neşretme hususunda desteklerini gördüğüm Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit ile Başkanlık Müşaviri Prof. Dr. Ferruh Özpilavcı'ya teşekkürlerimi sunarım. Bu esere son şeklin verilmesinde ve baskı öncesinde yardımlarını gördüğüm, yine nüsha tavsiflerinin hazırlanması konusunda büyük desteğini aldığım Türkiye Yazma Eserler Kurumu'nun kıymetli personelinden yazma eser uzmanı Menderes Velioğlu'na ve onun şahsında kurumun tüm çalışanlarına teşekkür ederim. Bunların yanı sıra; İSAM Kütüphanesi çalışanlarına eserin hazırlanması sırasında bize ev sahipliği yaparak gerçek bir çalışma ortamı sağlamalarından ötürü şükranlarımı arz ediyorum. Her zaman olduğu gibi bizden yardımlarını esirgemediği için Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği'ne ve hadis tahriçleri konusunda bize destekte bulunan doktora öğrencisi Muhammed İkbal Koyuncu'ya da çok teşekkür ediyorum.

Sözün burasında, bu çalışmanın her safhasında çok büyük yardım ve desteklerini görüp hissettiğim, ayrıca akademik çalışmaları sosyal hayattaki birçok sorumluluğun önüne almak durumunda kaldığımız bu süreç boyunca her daim anlayışlı davranışlarıyla muhatap olduğum aileme; hususan eşim Sermin, oğullarım İhsan Rauf ve Fuad Sami ile kızım Asude Nur'a son derece müteşekkir olduğumu belirtmek isterim. Son olarak tekrar aileme, hocalarıma, meslektaşlarıma ve öğrencilerime, özellikle Türkiye Yazma Eserler Kurumu'nun seçkin uzmanlarına, kıymetli idarecilerine ve her konuda emeği geçenlere ayrı ayrı teşekkür ediyorum. *Hulâsatü'l-Ahbâr* adlı bu Medine-i Münevvere tarihinin neşrinin, ilgili sahada çalışanlara yahut bu alanda bilgi sahibi olmak isteyenlere faydalı olmasını ve Türk ilim âlemindeki benzer çalışmalara katkı sağlamasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederim. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Nurettin Gemici
İstanbul 2022

İNCELEME

İSLÂM TARİH LİTERATÜRÜNDE ŞEHİR TARİHİ YAZICILIĞINA GENEL BİR BAKIŞ

Şehir tarihlerine dair kaleme alınmış eserler, İslâm tarih yazıcılığında ortaya konmuş en önemli kaynaklar arasındadır. Çok erken dönemlerde yazılan şehir tarihlerinde müellifler sadece ilgili şehirlerin faziletini anlatmakla iktifa etmemişler; aynı zamanda bu şehirlerdeki dinî ve tarihî mekânlar, bu şehirlerin coğrafyası ve topografyası, bitki örtüsü ve yönetim şekli vs. hakkında bilgiler de vermişler, yine buralarda görev yapmakta olan yöneticileri, daha doğru bir ifadeyle bu şehirlerin fatihlerini ve kurucularını da tanıtmışlardır. Şehir ve insan dengesini ele alan, bütün bu sayılanları kapsayan eserlerin yanı sıra, sadece belli yönlere ağırlık veren çalışmalardan da söz edilebilir. Söz konusu tarih eserlerinde de ilgili şehirlerde görevde bulunmuş idareciler, buralarda yaşamış âlimler, şair ve edipler gibi meşhurlar da ihmal edilmemiştir. Yine bu eserlerde, şehirlerin İslâm öncesi tarihi hakkında bilinenlerin de değerlendirmesi yapılmıştır.

Fuat Sezgin, *GAS* ismiyle meşhur eserinin ilgili bölümünde bu konuda genel bilgiler verirken Müslümanların şehir ve ülkelerin fetih tarihlerini önemsediklerine vurgu yapmaktadır. Tarihî malumata göre evvela Hz. Ömer (ra), Sa‘d b. Ebi Vakkās’ı (ra) böyle bir iş için görevlendirmiş ve ondan Kādisiyye bölgesini tanıtmasını talep etmiştir. Bunların yazılı belgeye dönüşmesi Hz. Ömer’le de sınırlı olmamış, Hz. Osman (ra) da aynı işi Basra’yı tavsif için görevlendirdiği Ziyâd b. Ebîh’e havale etmiştir. İslâmî dönemde şehir tarihleri üzerine yapılmış çalışmalarda en ziyade Mısır, Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere’nin ön plana çıktığı görülmektedir.

Medine-i Münevvere hakkında en erken kaleme alınan çalışma, Mâlik b. Enes ve diğer bazı âlimlerden gelen bilgileri toplayan İbn Zebâle el-Mahzûmî’ye aittir. İmam Mâlik’le çağdaş olan bu zatın hicri ikinci asrın son senelerinde vefat ettiği kabul edilmektedir. Sehâvî’nin bu eseri gör-

düğüne dair bir bilgi Rosenthal'de geçmekte,[1] o da bilgilerini Semhûdî'ye dayandırmaktadır.[2]

Şehir tarihlerinin oluşumuna etki eden amillerden biri, bölgedeki yöneticilerin idareleri altındaki şehrin tarihine ilgi duymalarıdır. Bunun sadece bir merak değil, şehrin yönetiminde kendilerine kolaylıklar sağlayacak bazı ipuçlarını elde etme çabası olduğu da söylenebilir. Bunun yanında şehir tarihleri; bir şehri hâkimiyeti altına alan devletin, buralarda o zamana kadar imar adına neler yapıldığı ve bundan sonra neler yapılması gerektiği konusundaki arayışlarına cevap bulacağı kaynakların başında gelmektedir. Bir şehir halkının etnik kökenleri, inançları ve hassasiyetlerinin bu tarz araştırmalarda ele alınmasının, o şehir halkının zapturapt altına alınmasında ve dolayısıyla idari bakımdan asayişin temin edilmesinde önemli rol oynadığını da unutmamak gerekir. Şehir tarihleri çoğunlukla rivayetlerin derlemesinden oluştuğu için, bu tarz eserlerde genellikle daha önce kaleme alınan çalışmaların alıntılandığı veya aktarıldığı görülmektedir. Ancak bu tür eserlerde zaman zaman devrin önde gelenlerinin sözleri de nakledilmiş ve bütün bunların ötesinde müellifler kendi şahsi gözlem ve tespitlerine de yer vermişlerdir.

Tarih boyunca Mekke, Medine ve Kudüs başta olmak üzere İslâm dünyasındaki bazı şehirler Müslümanlar tarafından -pek çok haklı gerekçeyle- daha mühim ve imtiyazlı kabul edilmiştir. Bu şehirlerin Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadis-i şeriflerde anılması, Ashâb-ı Kirâm tarafından zikredilmesi, bazı peygamber ve sahabilerin bu şehirlerde yaşayıp buralarda vefat etmesi gibi vesilelerle bu şehirler hakkında ilk önce fezâil tarzı eserler kaleme alınmış, daha sonra bu şehirlerin tarihine dair kitaplar ortaya çıkmıştır. Ayrıca fetih şartlarının korunması, cizye ve haraç uygulamalarının devamı gibi hususlar da Müslümanları şehirler hakkında malumat toplamaya ve bunları yazıya dökmeye itmiştir.[3]

---

1 Fuat Sezgin'den naklen F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, E. J. Brill, Leiden 1952 s. 398.

2 Bk. Fuat Sezgin, *GAS*, E. J. Brill, C. 1, Leiden 1967, s. 275-290.

3 Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Şehir", *DİA*, C. 38, s. 445.

İslâm tarihi kaynaklarına bakıldığında, şehir tarih yazımında Haremeyn'in öncelendiğini hemen fark etmek mümkündür. Bu iki kutsal şehirden hem Mekke hem de Medine pek çok çalışmaya konu olmuş ve erken dönemden itibaren adı geçen literatürün esasını teşkil eden birer merkez olmuşlardır. Rasûl-i Ekrem'in (sav) doğup büyüdüğü ve ilk vahye muhatap olduğu Mekke ile onun hicret ettiği ve İslâm teşriînin temellerinin atıldığı Medine şehri, İslâm tarihi boyunca tüm Müslümanların ilgi odağı olmuştur. Nice Müslüman devlet yöneticileri, Haremeyn-i Şerîfeyn denilen Mekke ve Medine şehirlerinin idaresini elde etmek amacıyla çabalamış ve bu bölgeye hizmet etmeyi şeref ve üstünlük vesilesi saymıştır. Dünyanın farklı bölgelerinde ikamet eden her milliyet ve mezhepten Müslüman da Medine'yi ziyaret etmek istemiş ve birçokları bu amacına ulaşmıştır.[1]

Hz. Peygamber'e yakınlık ve sevginin bir tezahürü olarak yazılmaya başlanan Mekke ve Medine tarihlerine sonraları Kudüs, Bağdat ve Şam gibi şehirlerin tarihlerinin de eklendiği bilinmektedir. Bu konuda öncülük yapan isimlere baktığımızda Hz. Ömer, Hz. Osman ve Mu'âviye b. Ebî Süfyân gibi hem sahabi hem idareci olan zevatı görebiliriz. Ziyâd b. Ebîh'in (ö. 53/673) Basra şehrini Hz. Osman'a tanıtmak için yazmış olduğu bir eserin mevcudiyeti bilinse de, Hicret'in ilk asrında yaşamış ve birçok sahabiyi görmüş olan Tâbi'în'in büyüklerinden Hasen el-Basrî'nin (ö. 110/728) *Fezâ'ilü Mekke* başlıklı eseri, İslâm şehir tarihine dair yapılmış en erken çalışma olarak görülmektedir.[2] Medine tarihine dair bilinen en eski eser ise İbn Zebâle'nin (ö. 199/814'ten sonra) *Ahbârü'l-Medîne* başlıklı eseridir. Bu eser tahkik edilerek yayımlanmıştır.[3]

İslâm dünyasında çok erken dönemde başlayan şehir tarihi yazıcılığı, son yüzyıllarda istenilen evsafta eserler vermede zorlanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de çeviri eserler hâlen alaka ve rağbet görmektedir. Çeviri yazısını gerçekleştirdiğimiz *Hulâsatü'l-Ahbâr* adlı çalışmanın kay-

---

1 İbrahim Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, Siyer Yayınları, İstanbul 2016, s. 20.

2 Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, s. 12-13.

3 İbn Zebâle el-Medenî el-Mahzûmî, *Ahbârü'l-Medîne*, thk. Salâh Abdülazîz Zeyn es-Selâme, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Medîneti'l-Münevvere, Medine 2003. Bu konuda bk. Mustafa Fayda, "İslâm Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 28, Sa. 1, (1987), s. 170.

nağı, Medine tarihine yazdığı eserlerle tanınan ve aşağıda kendisi hakkında daha geniş bilgi vereceğimiz Semhûdî'nin (ö. 911/1506) *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* adlı eserinin, yine bizzat müellif Semhûdî tarafından hazırlanmış muhtasarı olan *Hulâsatü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*'dır.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE TARİHÇİSİ SEMHÛDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. Semhûdî'nin Hayatı

Medine tarihi hakkındaki eserleriyle tanınan hadis, fıkıh ve dil âlimi Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî eş-Şâfi'î, 844 (1440) yılında Yukarı Mısır'da Nil nehrinin batısında yer alan Semhûd şehrinde dünyaya geldi. Soyunun Hz. Hasan'a (ra) dayanmasından dolayı bazı kaynaklarda onun adının önüne "Şerîf" ve "Seyyid" unvanları[1] da getirilmiştir. Küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyen Semhûdî, ilk hocası ve aynı zamanda kadı olan babasından hadis, fıkıh ve Arapça tahsil etti.[2] Bürokratik görevler üstlenmesiyle öne çıkmış bir aileye mensup olan Semhûdî'nin kardeşi Abdullâh'ın Semhûd'da fakih bir kimse olarak tanındığı, dedesi Ebu'l-Abbâs Ahmed'in ise aynı şehirde kadılkudatlık yaptığı bilinmektedir.[3]

Eğitimini tamamlamak için 858 (1454) yılında 14 yaşında iken babasıyla birlikte Kahire'ye giden Semhûdî, burada çeşitli hocalardan hadis, tefsir, fıkıh, ferâiz, mantık, dil, edebiyat, kelâm ve usul dersleri aldı. Bu seyahatlerini daha sonraları tek başına da yapan Semhûdî, Kahire'de Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî'den (ö. 871/1467) tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili dersleri aldı ve onun vesilesiyle tasavvufa sülûk etti. Münâvî, Semhûdî'yi pek çok konuda yardımcısı olarak atadı ve onu kendi

---

1 Bu iki unvanın tarihî seyri için Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Tarihî Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", *Osmanlı Araştırmaları*, Sa. 33 (Prof. Dr. Kemal Özergin Hatıra Sayısı), (2009), s. 87-129.

2 Nuri Kaya, *Medine Tarihçisi Semhûdî (ö. 911/1506) ve Vefâü'l-Vefâ Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017, s. 5.

3 Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî, *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, nşr. Kâsım es-Sâmerrâî, Müessesetü'l-Furkān li't-Türâsi'l-İslâmî, C. 2, London 2001, "Neşredenin Girişi", s. 7.

yardımcısı sıfatıyla mahkemelere götürdü.[1] Yine Semhûdî, hocasının nâibi sıfatıyla İbn Tolun Camii'nde hadis, Sâlihiyye Medresesi'nde de fıkıh dersleri verdi. Semhûdî'nin yetişmesinde çok büyük bir paya sahip olan Münâvî, onun torunuyla evlenmesine de aracılık etti.[2] Semhûdî'nin olgun kişiliği ve ilmî gayreti nedeniyle kendisine Semhûd kadılığı ve müfettişlik teklif edilmiş, ancak kendisi bu tarz bürokratik görev tekliflerini düşünmeden reddetmiştir.[3]

İslâm dünyasında Semhûdî'nin yaşadığı dönemde siyaset sahnesinde, yükseliş dönemini yaşayan Osmanlı Devleti; Suriye, Hicaz ve Mısır'a hâkim olan Burcî Memlükleri ile Uzun Hasan'ın (1452-1478) devlet hâline getirdiği ve İran, Irak, Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya sahip olan Akkoyunlular hüküm sürmekteydi. Semhûdî'nin vefatına yakın 1501 yılında Akkoyunlu Devleti, Şah İsmâil'in (1501-1524) kurduğu ve sonradan 1514 yılında Yavuz Sultan Selim (1512-1520) eliyle ağır bir darbe alıp sarsılacak olan Şiî Safevî Devleti tarafından ortadan kaldırılmıştı. Müellifin doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği Semhûd, babası dışında ilk ilmî dersler aldığı Kahire, ziyaret niyetiyle gittiği Kudüs, hac farizasını eda etmek amacıyla bulunduğu Mekke ve hayatının büyük kısmını geçirdiği Medine gibi şehirler, Semhûdî'nin yaşadığı dönemde Memlüklere bağlıydı.[4]

Semhûdî Zilkade 870'te (Haziran 1466) hacca gitmeden önce eşinden ayrılarak annesiyle birlikte Kahire'den yola çıkmış, bu arada Mısır'da üstlendiği vazifelerini geride bırakmıştı. Mısır'dan gecikmeli çıkışı nedeniyle hac mevsimine yetişemediğinden dolayı bir yıl Mekke'de kaldıktan sonra hac farizasını eda etti. İki yılı aşkın bir süre Mekke'de kalmış olan Semhûdî, bu sayede Mekke'nin önemli ilim adamlarının ders halkalarına katılma fırsatı bulmuştu. Bu ilim adamlarının başında, kendisinin yakın bir dostluk da kurduğu Şemsüddîn es-Sehâvî (ö. 902/1497) gelmekteydi. Semhûdî'nin

---

1 Şemsüddîn Muhammed es-Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-Latîfe fî Târîhi'l-Medîneti'ş-Şerîfe*, nşr. Ârif Ahmed Abdülganî - Hâlid Ahmed Mollâ es-Süveydî, Dâru Kinân, C. 2, Dımaşk 2010, s. 248; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Semhûdî", *DİA*, C. 36, s. 489.

2 Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, s. 43.

3 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine Tarihçisi Semhûdî ve Vefâü'l-Vefâ Adlı Eseri", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail Erünsal'a Armağan*, der. Hatice Aynur v.dğr., Ülke Kitapları, C. 1, İstanbul 2014, s. 426.

4 Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, s. 33.

Mekke'den ayrılmasından sonra da devam eden bu dostluk sayesinde onun hakkındaki malumatımızın büyük bir kısmı Sehâvî'nin eserleri sayesinde bize ulaşmıştır.[1] Semhûdî, Mekke'nin ileri gelen ailelerinden olan Fehd ailesi ile de iyi ilişkiler kurmuş, bu aileye mensup Necmüddîn Ömer b. Fehd'in (ö. 885/1480) ders halkasına katılmış ve ondan da icazet almıştı.[2]

Mekke'den sonra artık ömrünün tamamına yakınını geçireceği Medine'ye gelen Semhûdî, 873 (1468-69) yılında geldiği Medine'den zorunlu hâller dışında ayrılmadı. Böylece hem Hz. Peygamber'e (sav) yakın olma arzusunu yerine getirmiş oldu, hem de Medine'nin bereketli ilim halkalarından yararlanarak ilmini Hz. Peygamber'i ve onun yaşadığı yerleri tavsif etmek için kullanma fırsatı buldu. Bâbü'r-Rahme'de Ashâb-ı Kirâm'dan Temîm ed-Dârî'nin (ra) de kaldığı evi kiralayıp burada ikamet etti, daha sonra bu evi satın aldı. Semhûdî burada Necmüddîn el-Aclûn (ö. 876/1471), eş-Şems el-Bâmî (ö. 885/1480), Muhammed b. Merhemüddîn eş-Şirvânî (ö. 870/1465-66) ve daha pek çok kıymetli ilim adamının ders halkalarına katılarak onlardan çeşitli icazetler aldı.[3] Daha sonra Medine-i Münevvere tarihine dair eserini kaleme almak maksadıyla Mescid-i Nebevî hakkındaki yazılı ve sözlü rivayetleri toplamaya başladı. Bu maksatla Hz. Peygamber'in hayatına dair Hz. Temîm ed-Dârî ile başlayan sözlü anlatı geleneğinden faydalandı ve bu geleneğin kendi dönemindeki temsilcilerinden Mescid-i Nebevî hatibi Ömer b. Ahmed es-Serrâc en-Neftî'nin (ö. 885/1480-81) anlatılarını kayıt altına almaya başladı.[4] Ayrıca umumi ve özel kütüphaneleri de ziyaret etti ve buralarda tabir caizse Medine'ye dair tam bir hazineyle karşılaştı. Buralarda bulduğu eserleri tasnif edip daha sonra bu eserlerin özetini çıkarmaya başlayan Semhûdî, böylece Medine'ye dair dağınık hâldeki bu zengin malumatı tek bir eserde toplamayı hedefledi ve bu arzusunu *Vefâ'ü'l-Vefâ* isimli eserini kaleme alarak gerçekleştirdi.[5]

1 Küçükaşcı, "Medine Tarihçisi Semhûdî", s. 426.
2 Semhûdî, *Vefâ'ü'l-Vefâ*, nşr. Kâsım es-Sâmerrâî, C. 2, "Neşredenin Girişi", s. 11.
3 Şemsüddîn Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâru'l-Cîl. C. 5, Beyrut 1992, s. 245; Küçükaşcı, "Medine Tarihçisi Semhûdi", s. 429.
4 Küçükaşcı, "Medine Tarihçisi Semhûdi", s. 428.
5 Kaya, *Medine Tarihçisi Semhûdî (ö. 911/1506) ve Vefâü'l-Vefâ Adlı Eseri*, s. 11.

Memlük Sultanı el-Melikü'1-Eşref Kayıtbay (872-901/1468-1496), 884'te (1479-80) hac farizasını eda ettiği sırada Medine'ye geldiğinde onun mihmandarlığını yapan Semhûdî sultanla iyi ilişkiler kurdu. Sultan, onun ricası üzerine Medinelilere maddi bakımdan destek sağladığı gibi onların vergilerini de kaldırdı.[1] Semhûdî'ye özel tahsisatta ve başka maddi destekte de bulunan Kayıtbay, ondan Medine Kütüphanesi'ni kendi adını taşıyan medresede yeniden kurmasını istedi ve kendisi de külliyetli miktarda yazma eseri bu kütüphaneye vakfetti. Sultan Kayıtbay'ın talebi ve desteğiyle Medine'deki birçok faaliyetin öncülüğünü yapan Semhûdî, sultanın Mescid-i Nebevî'nin yanında yaptırdığı medresedeki tedrisata büyük katkıda bulundu, burada bir kütüphane tesis ettiği gibi kütüphane vakfını teftiş vazifesi de yaptı. Buradaki eğitim-öğretim faaliyetlerinde Semhûdî'nin rolü öylesine geniş çaplı ve etkiliydi ki bir dönem neredeyse Medine-i Münevvere'de kendisinden ders almayan kimse kalmamıştı.[2] Semhûdî'ye ayrıca Medine'de Şâfi'î fıkhına göre fetva verme yetkisi de verilmişti. Yine Sultan Kayıtbay başta olmak üzere ileri gelen devlet adamlarının zekât ve sadaka gibi hayırlarının Medine'de dağıtım işi de Semhûdî'ye tevdi edilmişti. Semhûdî, Sultan Kayıtbay'ın kendisine gösterdiği bu ihtirama kayıtsız kalmamış, eserlerinde Sultan Kayıtbay'ı öven cümleler kurmuştur.[3]

13 Ramazan 886'da (5 Kasım 1481) Semhûdî, Medine'deki yaşamının en hüzün verici olaylarından birisini yaşadı. Bu tarihte Mescid-i Nebevî'nin güneydoğu köşesindeki minareye düşen yıldırım nedeniyle çok büyük bir yangın meydana geldi ve yangın sonrası Mescid-i Nebevî büyük hasar aldı. Semhûdî'nin evi de bu yangında hasar görmüştü. Asıl acı olan ise Semhûdî'nin şahsına ait çok değerli yazmalardan oluşan ve Medine tarihine dair ilk dönem eserlerinin de aralarında bulunduğu 300 ciltlik bir kütüphanenin bu yangın sırasında yok olmasıydı. Ayrıca Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-Vefâ* isimli eserinden önce kaleme aldığı *İktifâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* isimli Medine tarihi de bu yangında yanmıştı. Semhûdî,

---

1 Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, s. 45-46.

2 Semhûdî, *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, trc. İbrahim Barca, Siyer Yayınları, C. 1, İstanbul 2021, "Mütercimin Girişi", s. 20-21.

3 Hamed el-Câsir, "el-Vefâ ve Mü'ellifuhû", *Resâ'il fî Târîhi'l-Medîne*, Riyad 1972, s. 29-30.

yangın sonrası Mescid-i Nebevî'nin aslına uygun bir şekilde yenilenmesi için Sultan Kayıtbay nezdinde girişimlerde bulundu.[1]

Zaman zaman Mekke, Kahire ve Kudüs'e ziyaretlerde bulunan Semhûdî, 18 Zilkade 911 (12 Nisan 1506) tarihinde Medine'de vefat etti ve vasiyeti gereği çok sevdiği hocası Şihâbüddîn Ahmed b. İsmâ'îl el-İbşitî'nin (ö. 883/1478) yanına, Cennetü'l-Bakī' makberesine defnedildi.[2]

Şehir tarihçiliği geleneğinin Memlükler dönemindeki en önemli temsilcilerinden biri olan Semhûdî'nin, çalışmalarını daha ziyade Medine-i Münevvere ve Mescid-i Nebevî'nin tarihi ve kültürü üzerinde yoğunlaştırdığı bilinmektedir. O, bu sahada eser kaleme alırken Medine hakkında yazılan ilk eserlerden biri olan İbn Zebâle'nin *Ahbârü'l-Medîne*'si başta olmak üzere Medine tarihini ele alan ancak günümüze ulaşmayan bir kısım eserlerden alıntılar yapmıştır. Yine Semhûdî, Medine tarihine dair eser ortaya koyarken kendisinden önce yazılmış eserlerde bulunan bilgileri de ihtiva edecek bir plana göre hareket etmiştir. Müellif, çalışmalarını Medine ve Mescid-i Nebevî ile sınırlandırmamış, Medine'nin yakın çevresi, Hz. Peygamber'in (sav) ziyaret ettiği mevkiler ve Mescid-i Kubâ gibi mahallerin tarihi hakkında da malumat vermiştir. Çalışmalarıyla sonradan bu sahada eser kaleme almış diğer müellifleri etkilediği ve onlara kaynaklık ettiği bilinen Semhûdî'nin eserlerinde genel eğitim usullerinin de ele alındığı ve Ehl-i Beyt kavramına sıkça yer verildiği görülmektedir.[3]

Semhûdî; ilme iştiyakı, nesebi, saygınlığı ve hicret yurduna olan yararları sebebiyle Medine'de çok sevilen ve sözü dinlenen bir şahsiyet hâline gelmiştir. O, hayatını ve tüm gayretini Medine tarihini anlayıp anlatmaya adamış ve bu hususta da başarılı bir örnek ortaya koymuştur.[4] Semhûdî'nin eserleri daha onun yaşadığı dönemde kullanılmaya başlanmış, vefatı sonrasında da çokça istifade edilen birer kaynak hâline gelmiştir. Kaleme aldığı eserlerinde gösterdiği titizlik, onun Hz. Peygamber'in sîretine ve sünnetine verdiği ehemmiyetin en güzel kanıtıdır. Ömrünün yaklaşık

1 Küçükaşcı, "Medine Tarihçisi Semhûdî", s. 431.
2 Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-Latîfe*, C. 2, s. 256.
3 Küçükaşcı, "Semhûdî", *DİA*, C. 36, s. 489-490.
4 Kaya, *Medine Tarihçisi Semhûdî (ö. 911/1506) ve Vefâü'l-Vefâ Adlı Eseri*, s. 10-11.

40 yılını geçirdiği Medine'de, bu hicret yurduna dair her şeyi kayıt altına almaya çalışmıştır. Bu sebepledir ki onun eserleri, Medine ve Mescid-i Nebevî'nin tarihlerinin sağlam biçimde takip edilebileceği yegâne kaynaklar olmuştur.[1]

B. Semhûdî'nin Eserleri

Sehâvî, eserlerinde Semhûdî'ye ait 38 eserin ismini vermektedir. Ancak Semhûdî'nin Sehâvî'den 10 sene fazla yaşadığı göz önüne alındığında, onun eser sayısının burada verilen rakamdan daha fazla olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ne yazık ki Semhûdî tarafından kaleme alınan eserlerin büyük bir kısmı ya yanmış ya da kaybolmuştur.[2]

Semhûdî'nin eserleri incelendiğinde, onun genellikle dönemin insanına hitap eden ve günlük sorunlara temas eden özel konular seçtiği görülmektedir.[3] Ancak asıl kendisinin ilim dünyasında meşhur olmasını sağlayan eseri, Medine tarihi hakkında yaptığı çalışması olmuştur. Semhûdî bu eseri ile Medine ve onun özelinde Mescid-i Nebevî'nin tarihini ve onun çevresinde oluşan kültürü bir anlamda koruma altına almıştır.

1. Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ

Semhûdî, Medine-i Münevvere tarihine ilişkin daha önceden kaleme aldığı *İktifâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* adlı kitabının Mescid-i Nebevî'deki yangında (886/1481) yok olması üzerine, bu eserde verdiği bilgilerin büyük bir kısmını muhafaza ederek *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* adlı bir eser hazırlamıştır. Eserde Memlükler dönemindeki şehir tarihi yazma geleneğinin bir devamı olarak Medine merkezli bir anlatım esas alınmıştır. Medine'nin topoğrafyası, tarihî coğrafyası, ekonomik ve kültürel durumu anlatılmış, ayrıca Medine'de yer alan binalar ve mahalleler, sosyal ve demografik yönleri dikkate alınarak tanıtılmış, böylece Medine ve Mescid-i Nebevî tarihi bir bütün olarak ele alınmıştır.[4]

---

1 Küçükaşcı, "Medine Tarihçisi Semhûdi", s. 434-435.
2 Kaya, *Medine Tarihçisi Semhûdî (ö. 911/1506) ve Vefâü'l-Vefâ Adlı Eseri*, s. 20.
3 Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, s. 72.
4 Küçükaşcı, "Medine Tarihçisi Semhûdi", s. 439-440.

Sekiz bölümden müteşekkil olan eserin ilk bölümü Medine-i Münevvere'nin isimlerine, ikinci bölümü Medine'nin faziletlerine ve Rasûl-i Ekrem'in (sav) Medine'yle ilgili hadis-i şeriflerine, üçüncü bölümü Medine'nin kuruluşu ile buraya yerleşen kavimlere dairdir. Eserin dördüncü bölümü Mescid-i Nebevî, Hücre-i Saâdet ve Ravza-i Mutahhara'nın anlatımına ayrılmış, burada Mescid-i Nebevî'nin inşa edilmesiyle beraber şehir planındaki değişime işaret edilmiştir. *Vefâ'ü'l-Vefâ*'nın beşinci bölümünde Rasûl-i Ekrem'in namaz kıldığı evlerden ve mescidlerden, Cennetü'l-Bakī' ve buraya defnedilen meşhur zevatın kabirlerinden, Medine'nin çeşitli yerlerindeki şehidlik ve türbeler ile Uhud Şehidliği'nden bahsedilmektedir. Medine'deki kuyular, Rasûl-i Ekrem'e ait hurmalıklar, onun seferlerde namaz kıldığı mescidler altıncı bölümde incelenmiştir. Yedinci bölümde Medine'deki ve civarındaki her bir önemli mekân alfabetik olarak sıralanmış ve bunlar hakkında bilgi verilmiştir. Sekizinci bölümde Allah Rasûlü'nü ziyaret etmenin ehemmiyeti ve âdâbı anlatılmakta, bu yapılırken Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleri ile ilk dönemdeki tatbikat delil ve örnek olarak getirilmektedir. Tamamı Türkçeye çevrilmiş olan eser,[1] sonradan Türkçe olarak kaleme alınan Medine tarihlerine de temel teşkil etmiştir. Aşkî Mustafa Efendi'nin *Ta'tîru Ercâi'd-Devleti'1-Mecîdiyye bi-Tayyibi Ahbâri Beledi Hayri'l-Beriyye* adlı üç ciltlik eserinin ilk iki cildinin tamamına yakını Semhûdî'nin *Vefâ'ü'1-Vefâ*'sının tercümesinden müteşekkildir.[2] Eyüb Sabri Paşa da şaheseri *Mir'âtü'l-Haremeyn*'in *Mir'ât-ı Medîne* kısmında Semhûdî'den büyük ölçüde istifade etmiştir.[3] *Vefâ'ü'l-Vefâ*, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd tarafından neşredilmiş (Kahire 1954) ve bu neşrin daha sonra müteaddit baskıları yapılmıştır (Beyrut 1955, 1973, 1981, 1984, 1997). Ancak bu neşirde bazı hatalar bulunduğunun ileri sürülmesi sonrasında Kāsım es-Sâmerrâî eserin tenkitli neşrini gerçekleştirmiştir (2001).[4] Eser çok yakın bir geçmişte Türkçeye de kazandırılmıştır (*Vefâ'ü'l-Vefâ bi-*

1 Bk. TSMK, Revan Köşkü, nr. 1524.

2 Küçükaşcı, "Semhûdî", *DİA*, C. 36, s. 491; Nurettin Gemici - Ömer Faruk Can, "Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihi'ne Dair Birtakım Yeni Bulgular", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, Sa. 8 (Temmuz 2020), s. 180-181.

3 Eyüb Sabri Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn (Haremeyn Tarihi): Mir'ât-ı Mekke*, haz. Ömer Faruk Can - Fatma Zehra Can, ed. Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018, C. 1, s. 197.

4 Küçükaşcı, "Semhûdî", *DİA*, C. 36, s. 491.

Ahbâri Dâri'l-Mustafâ: Medine-i Münevvere Tarihi, C. 1-3, trc. İbrahim Barca, Siyer Yayınları, İstanbul 2021).

2. Hulâsatü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ

Vefâ'ü'l-Vefâ'nın bizzat müellif tarafından hazırlanan muhtasarıdır. Semhûdî mühim noktalara dokunmadan *Vefâ'ü'l-Vefâ*'nın neredeyse yarısından fazlasını çıkararak bu özeti meydana getirmiştir. Ancak yine onun *Vefâ'ü'l-Vefâ*'da olmayan bazı bilgileri de bu esere eklediği görülmektedir.[1] Bu kitap, aynı zamanda Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî'nin *Hulâsatü'l-Ahbâr* ismiyle Türkçeye tercüme ettiği eserdir.[2] *Hulâsatü'l-Vefâ*'nın Farsça bir tercümesi de Âşık Muhammed'in hazırladığı Türkçe tercümeden bir süre önce "Ak Sultan" lakabı ile bilinen ve Kırım han ailesine mensup olduğu anlaşılan Devlet İsen Sultan tarafından hazırlanmış olup *Ahbâr-ı Hasîne* adını taşımaktadır.[3] *Hulâsatü'l-Vefâ*'nın Arapça tahkikli neşirleri ise Hamed el-Câsir (Medine 1972) ve İbrâhîm el-Fakîh (Cidde 1983) tarafından gerçekleştirilmiştir.[4]

3. el-Vefâ bi-mâ Yecibü li-Hazreti'l-Mustafâ

Vefâ'ü'l-Vefâ'nın farklı bir nüshası olduğu kabul edilen bu eserin ondan daha önce telif edildiği anlaşılmaktadır. Müellif bu eserini hazırlarken Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî'nin (ö. 686/1287) *Urvetü't-Tevsîk fi'n-Nâr ve'l-Harîk* adlı kitabından büyük ölçüde istifade etmiştir. Semhûdî bu eserinde Mescid-i Nebevî'de vukua gelmiş olan yangınlar, Mescid'in geçirdiği tamirler, ayrıca Hücre-i Saâdet'in ve Ravza-i Mutahhara'nın özellikleriyle ilgili *Vefâ'ü'l-Vefâ*'da geçmeyen bazı bilgilere yer vermiştir. Eser, *Resâ'il fî Târîhi'l-Medîne* adlı çalışma dâhilinde Hamed el-Câsir tarafından neşredilmiştir (Riyad 1972).[5]

---

1 Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, s. 76.
2 Mütercim Âşık Muhammed b. Ömer'in eserlerine dair aşağıda gelecek olan kısımda bu eser hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecektir.
3 Bk. Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî, *Hulâsatü'l-Ahbâr*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Ayasofya, nr. 3289-M2, vr. 1b-2a.
4 Küçükaşçı, "Semhûdî", *DİA*, C. 36, s. 491.
5 Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, s. 72; Küçükaşçı, "Semhûdî", *DİA*, C. 36, s. 491.

Bunlar haricinde günümüze ulaşan daha pek çok kitap ve risaleleri bulunan Semhûdî hakkındaki Türkçe literatür oldukça sınırlı olup gerek Semhûdî gerekse onun eserleri hakkında yakın zamana kadar yalnızca bir iki ansiklopedi maddesinde kısaca izahat verilmişti.[1] Semhûdî'nin meşhur eseri *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*'nın günümüz Türkçesine çevirisi dahi 2021 yılı sonlarında gerçekleşebilmiştir. *Vefâ'ü'l-Vefâ*'nın muhtasar hâlinin *Hulâsatü'l-Ahbâr* adıyla yapılmış Türkçe tercümesinin metnini bizim bu neşir vasıtasıyla ortaya koymamız, bizce sürece önemli katkı sağlayacaktır. Bu arada sahaya dair son senelerde yapılan başka önemli bir çalışmadan çok kısa bahsetmek gerekirse, İbrahim Barca'nın *es-Semhûdî ve Medine Tarihi* adlı çalışmasının, *Vefâ'ü'l-Vefâ*'nın metnini tanıtmak bakımından büyük önem arz ettiği ifade edilmelidir.[2]

ÂŞIK MUHAMMED B. ÖMER EL-HANEFÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî'nin Hayatı

Âşık Muhammed'in babası Ömer Efendi, "Amasyalı Kara Hâfız" olarak bilinen bir zatın soyundan gelmektedir. Zaman zaman değişik şehirlere ticari yolculuklar yaptığına kaynaklarda değinilen Ömer Efendi, yine bir defasında ticaret amacıyla Herat şehrine gitmiş, orada meşhur Nakşibendî şeyhi Hâce Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın (ö. 895/1490) halifelerinden Mîr Ringirîz'in bir sohbetine katılmış ve ondan destur alarak bu tarikata intisap etmiştir. Âşık Muhammed'in aktardığına göre babası Ömer Efendi, Herat'ta "Hâfız Rûmî" şeklinde anılmaktadır. Tasavvufun verdiği neşveyle her şeyden el etek çekip ibadet ve zikir maksadıyla uzlete çekilmiş olan Ömer Efendi, o yıllarda Herat'tan çıktığı yolculuktan dönmemesi ve kendisinden

1 Semhûdî'nin ilmin ve âlimin faziletlerine, ayrıca Ehl-i Beyt kavramı ve Ehl-i Beyt'in faziletlerine dair kaleme aldığı *Cevâhirü'l-Ikdeyn fî Fazli'ş-Şerefeyn* adlı eseri, halk arasında hadis olarak şöhret bulan sözlerin sıhhat derecesine dair yazdığı *el-Ğummâz ale'l-Lümmâz fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehire fi'l-Mevzû'âti'l-Meşhûrât* adlı eseri ve çoğunlukla fıkıh ve Arap dili ağırlıklı olarak telif ettiği diğer eserleri hakkında genel bilgi için bk. Semhûdî, *Vefâ'ü'l-Vefâ*, trc. İbrahim Barca, C. 1, "Mütercimin Girişi", s. 24; Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, s. 33; Kaya, *Medine Tarihçisi Semhûdî (ö. 911/1506) ve Vefâü'l-Vefâ Adlı Eseri*, s. 20; Küçükaşcı, "Medine Tarihçisi Semhûdi", s. 431; a. mlf., "Semhûdî", *DİA*, C. 36, s. 491.

2 Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*, Siyer Yayınları, İstanbul 2016. İbrahim Barca 2016 yılında yayımlanan söz konusu eserinde, *Vefâ'ü'l-Vefâ*'nın Türkçe tercümesini kendisinin hazırlamakta olduğunu ifade etmişti.

uzun süre haber alınamaması nedeniyle tanıdığı pek çok insan tarafından dağlarda bir kazaya kurban gittiğine hatta kendisinin kurtlar tarafından yenildiğine kanaat getirilmiş, hayatından ümit kesilip artık öldüğüne hükmedilmiştir. Ancak aradan bir yıl geçtikten sonra, hac ibadeti için Mekke-i Mükerreme'ye gelmiş bulunan Heratlı komşularından birisi Ömer Efendi ile burada karşılaşmıştır. Heratlı komşusu Mekke'de Ömer Efendi'yi görür görmez tanımış ve hacca kendisiyle birlikte gelmiş olan yanındaki eşine de Ömer Efendi'den ve onun başına gelenlerden bahsetmiştir. Heratlı şahsın hanımının tavaf esnasında Kâbe'de gördüğü bu garip kıyafetli zatın yani Hâfız Rûmî Ömer Efendi'nin Herat'tan kendi komşuları olduğunu öğrenmesi, ileride meşru bir şekilde ortaya çıkacak mutlu bir beraberliğin zeminini de hazırlamıştır. Zira hac esnasında vefat eden kocasının ardından 4 ay 10 gün süren iddet müddetini tamamlayan bu hanım, Herat'a dönmeyip uygun bir üslupla Hâfız Rûmî Ömer Efendi'nin yanına gelerek kendisini tanıtmış ve bu tanışıklığın ardından tarafların rızasıyla evlilik gerçekleşmiştir. İşte Âşık Muhammed bu evlilikten ve muhtemelen evliliğin senesi olan 950 (1543) yılında Medine-i Münevvere'de dünyaya gelmiştir.

Farsça konuşan bir ailede doğan Âşık Muhammed'in ana dili tabii olarak Farsça olmuş, 6 yaşında iken babasının vefatından (956/1549) sonra kendisi ilk mektebe başlamış ve Arapçayı ilk olarak Medine-i Münevvere'de öğrenmiştir. Arapçadan çeviri yapabilecek düzeyde Türkçeyi ise 22 yaşından sonra öğrenmeye başlamıştır. Esasen çocukluk yıllarında da onun gerek babasından ve onun Türk arkadaşlarından öğrendikleri gerekse mücavir olarak Medine'yi yurt edinen Türklerden duydukları vasıtasıyla konuşma Türkçesini kolay ve rahat biçimde anladığını tahmin etmek güç değildir. 22 yaşından sonraki süreçte ise kendisinin sık sık Türk arkadaşlarıyla toplandığı ve Türkçeyi esas doğru şekilde bu suretle öğrendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Türkçeyi nasıl öğrendiği şeklindeki soruya, Âşık Muhammed'in kendisi "Rûmî karındaşlara ihtilât idüp"[1] şeklinde cevap vermektedir; yani Türk arkadaşlarla bir araya gelmek suretiyle.

1 Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî, *Hulâsatü'l-Ahbâr*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Ayasofya, nr. 3289-M2, vr. 296a.

En önemli çalışmalarını Türkçe olarak kaleme alan Âşık Muhammed, 22 yaşından sonra öğrendiği Türkçesi hakkında "Türkçem nice olsa gerek" dese de, eserlerindeki Türkçe oldukça anlaşılır ve selistir. Mütevazı davranarak "kemâl-i acz"ini beyan edip müsamaha isteyen müellifin kurallı ve mantık örgüsü sağlam cümlelerle eserini telif ettiği ilk bakışta anlaşılmaktadır. Onun bütün birikimine rağmen kendisini yetersiz görürcesine gramer kurallarına mümkün mertebe dikkat etmeye çalıştığı, bu suretle Türkçeyi düzgün öğrenip kullanmak istediği ve bunu da başardığı görülmektedir.

Âşık Muhammed el-Hanefî, anne tarafından -bugün Afganistan sınırları içinde bulunan- Herat şehrine mensup olmasına rağmen babasının öz vatanı olan ve kendisinin görmediği Anadolu'ya büyük bir özlem duymuş, gerek bu sebeple gerekse Türk okurların istifadesi için Medine tarihinin ana kaynaklarından Semhûdî'ye ait *Hulâsatü'l-Vefâ* adlı eseri Anadolu Türkçesine çevirmiştir. Özellikle günümüzdeki yaygın tabirle empati yapılarak Osmanlı devlet idarecilerinin hâkim oldukları bölgelerdeki halk tarafından nasıl görüldüğü konusu da bu şekilde vuzuha kavuşturulabilir. Bu ve benzeri konular aynı dönemde oralarda yaşananlara tanıklık etmiş paralel çalışmalarla karşılaştırılmalıdır. Coğrafi olarak Arabistan yarımadasında yaşayan bir Osmanlı aydınının taşradaki dünyası, hedefleri, hisleri ve endişelerinin tahlilinden elde edecek sonuçlar 17. yüzyıl Osmanlı'sını doğru anlamamızı sağlayacaktır.

Âşık Muhammed el-Hanefî'nin vefatına dair doğrudan bir kayda rastlanmamakla birlikte, onun *Şerh-i Şemâ'il-i Tirmizî* adlı eserini 1022 (1613-14) yılında tamamlamasından ve onun eserleri arasında telif tarihi en geç olanın bu eser olmasından hareketle, kendisinin bu tarihten sonraki bir zamanda vefat etmiş olduğu söylenebilir.

B. Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî'nin Eserleri

1. İhtisâru'l-Hulâsa

Bu çalışma müellifin *Hulâsatü'l-Ahbâr* olarak isimlendirdiği ve bizim inceleme - neşrimize konu olan eseri uzun bularak buna bir muhtasar yazma arzusundan neşet etmiştir. Kendisi, bizim neşre hazırlandığımız metnin uzun ve teferruatlı olduğunu düşünerek okuyuculara kolaylık sağlama-

yı öncelemiş, metinde mükerreren geçen bölümleri bu çalışmada çıkarmış ve böylece *İhtisâru'l-Hulâsa*'yı hazırlamıştır. Bu eser, *Hulâsatü'l-Ahbâr*'daki yazım planıyla uyumlu olarak sekiz bab üzere tertip edilmiştir. 1. bab 10 fasıldan, 2. ve 3. bablar 3'er fasıldan, 4. bab 17 fasıldan, 5. bab 5 fasıldan, 6. bab 2 fasıldan, 7. bab 3 fasıldan ve 8. bab 2 fasıldan oluşmaktadır.[1]

2. Ahbâr-ı Mekkiyye

Âşık Muhammed el-Hanefî, yakınlarından gelen istek üzerine Medine tarihi hakkındaki çalışmasının bir tamamlayıcısı olarak 1011 (1602) yılında Mekke tarihine dair bir eserin de çevirisini yapmış ve yine sekiz bab olarak düzenlediği bu eserine *Ahbâr-ı Mekkiyye* adını vermiştir. Âşık Muhammed bu eserinde, Mekke'nin coğrafi ve tarihî yerinin yanı sıra Kâbe'nin inşası ve mevcut binası hakkında bilgiler de vermektedir. Eser; Abbâsîler, Memlükler ve Osmanlılar gibi devletlerin Mekke ve civarı ile Kâbe-i Muazzama'ya yaptıkları hizmetleri tarihî silsile içinde ele alarak kendi dönemine kadar getirmektedir.[2]

3. Şerh-i Şemâ'il-i Tirmizî

Âşık Muhammed el-Hanefî, tarihî eserlerin yanı sıra tasnif döneminin büyük muhaddis ve musannifi İmam Tirmizî'nin (ö. 279/892) kaleme aldığı *eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye* adlı eseri şerh etmeye 1011 (1602-03) yılında başlamış ve esere 1022 (1613-14) yılında son şeklini vermiştir.[3]

C. Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî'nin *Hulâsatü'l-Ahbâr* Adlı Medine Tarihi Tercümesi

Eser Hakkında Genel Malumat ve Eserin Neşrinin Önemi

Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî, o gün Osmanlı sınırları dâhilinde bulunan Medine şehrinde yetişmiş önemli âlimlerden biridir. Bugüne kadar hakkında sınırlı ölçüde bilgi sahibi olduğumuz müellifin Medine tarihine dönük *Hulâsatü'l-Ahbâr* adlı bu çalışması, meşhur Medine ta-

---

1 Bu bilgiler ve eserin nüshaları için bk. Mahmut Ak, "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi (Âşık Mehmed b. Ömer)", *İlmî Araştırmalar*, Sa. 1, (İstanbul 1995), s. 12.

2 Bu bilgiler ve eserin nüshaları için bk. Mahmut Ak, "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi (Âşık Mehmed b. Ömer)", s. 12-13.

3 Mahmut Ak, "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi (Âşık Mehmed b. Ömer)", s. 13.

rihi müellifi Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* adıyla kaleme aldığı eserine yine bizzat Semhûdî'nin *Hulâsatü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* ismiyle hazırladığı muhtasarın Türkçe tercümesidir. Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî'nin eserinin baş tarafında yer alan bilgiye göre, Semhûdî'nin adı geçen muhtasar Medine tarihi ilk olarak Cengiz soyundan gelen yani çok yüksek ihtimalle Kırım han sülalesine mensubiyeti bulunan "Ak Sultan" lakaplı Devlet İsen Sultan tarafından *Ahbâr-ı Hasîne* adıyla Farsçaya çevrilmiştir. Âşık Muhammed de kendi ifadesiyle "Fârisî ile mukayyed olmayan Rûmî karındaşlar"ın bu çalışmadan istifade edebilmeleri maksadıyla ve etrafındaki pek çok tanıdığının ısrarıyla söz konusu eseri 1005 (1596) yılında *Hulâsatü'l-Ahbâr* adını vererek Türkçeye çevirmiştir. Ancak Âşık Muhammed'in kaleme aldığı eserin, adı geçen Farsça eserin bire bir çevirisi olmaktan ziyade Semhûdî'nin *Hulâsatü'l-Vefâ*'sının Arapça orijinalinin çevirisinin olması yahut en azından eserin Arapçasının da kullanılarak Türkçe tercümenin hazırlanmış olması akla daha yatkındır. Metinde bulunan mebzul miktarda Arapça ismin, özellikle de Medine'de veya belki de yalnızca mahallî lehçede bilinebilecek bazı kelimelerin çoğu zaman aynen korunması ve bunların Farsçalarına da metinde yer verilmemiş oluşu buna delildir. Âşık Muhammed'in zaman zaman eserin Farsça tercümesine kısmi tenkitler yöneltmesi de, onun eserin Arabî hâlinden istifade ettiğini düşündürmektedir.

Âşık Muhammed kendi tercümesini hazırlarken Semhûdî'nin eserine birtakım katkılarda da bulunmuş ve neticede *Hulâsatü'l-Ahbâr*'ı telif-tercüme karışımı bir tarzda kaleme almıştır. O, bunu yaparken; eserin orijinalindeki bazı uzun paragraf ve rivayetleri kısaltarak tercüme etmiş, bazı yerleri okurları sıkmamak için atlamış, bir konunun devamını merak eden okurlar için "asla rücû' oluna" veya "*Târîh-i Arabî*'ye mürâca'at oluna" gibi ifadelerle eserin Arapça orijinaline yönlendirmelerde bulunmuştur. Âşık Muhammed'in bu gibi tasarruflar vasıtasıyla serbest tercüme metodunun kaliteli bir örneğini ortaya koyduğu ifade edilmelidir.

Âşık Muhammed *Hulâsatü'l-Ahbâr*'da yeri geldikçe, Semhûdî'nin Medine tarihine kaynaklık etmiş olan bazı musannif ve müelliflerin isimlerini de vermektedir. Bunların başında *Kütüb-i Sitte* musannifleri ile İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe, İmam Şâfi'î, İmam Mâlik b. Enes, İmam Ahmed b. Hanbel, İmam Ebû Yûsuf gibi mezhep imamları gelmektedir. Yine *Hulâsatü'l-Ahbâr*'da, daha önce yaşamış ve eser telif etmiş olup Semhûdî'ye de kaynaklık etmiş olan İbn Zebâle el-Mahzûmî (ö. 199/814'ten sonra), İbn Düreyd (ö. 321/933), Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Yâkūt el-Hamevî (ö. 626/1229), İzzüddîn İbnü'l-Esîr el-Cezerî (ö. 630/1233), İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî (ö. 643/1245), Muhibbüddîn et-Taberî (ö. 694/1295), Bedrüddîn İbn Cemâ'a (ö. 733/1333), Muhammed b. Ahmed el-Matarî (ö. 741/1340), İmâdüddîn İbn Kesîr (ö. 774/1373), Mecdüddîn Muhammed el-Fîrûzâbâdî el-Lugavî (ö. 817/1415) gibi hadis, fıkıh, tarih, coğrafya ve dil âlimlerinin adları geçmektedir. Bunların dışında; eserin Hacı Beşir Ağa nüshasının derkenar notlarının yazımında müstensih Miğalkaravî (Malkaralı) Mustafa b. Mehmed Efendi tarafından kullanılmış olan İsmâ'îl b. Hammâd el-Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *es-Sıhâh (Tâcü'l-Luga)* ve Muslihuddin Mustafa Karahisârî'nin (ö. 968/1560-61) *Ahterî* adlı sözlüklerini; fakat özellikle "tarihte ilkler" konulu olup nüsha boyunca çok faydalı malumatın kendisinden iktibas edildiği Dukakinzâde Osman Efendi'nin (ö. 1012/1603) *Kitâb-ı Evveliyât*'ını da zikretmek gerekir.

Hulâsatü'l-Ahbâr ve müellifi hakkında çeşitli kaynaklarda yalnızca cüzi birtakım bilgilere rastlamak mümkündür. Konumuzla ilgili güncel bir çalışma olan Prof. Dr. Mahmut Ak'ın *Osmanlı'nın Gezginleri* isimli eserinde Âşık Muhammed'in *Hulâsatü'l-Ahbâr*'ının Osmanlı tarih ve coğrafya yazıcılığı sahasındaki önemi belirtilerek eser hakkında bazı ön bilgiler verilmektedir. Yazarla isim benzerliğinden dolayı adı ve eserlerinin aidiyeti sık sık karıştırılan ve onun çağdaşı olan diğer Âşık Muhammed'i (Muhammed b. Ömer b. Bâyezîd), Osmanlı tarih ve coğrafya araştırmacıları daha çok *Menâzırü'l-Avâlim* isimli eseriyle tanımaktadır. Bu benzerlik ve bunun sebebiyet verdiği karışıklık bazı araştırmalarda ele alınarak vuzuha kavuşturulmuştur.

Buradan itibaren Mahmut Ak'ın ilgili eserindeki kısımlar esas alınarak şu bilgiler verilebilir:[1] Âşık Muhammed'in eserinin adı Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*'unda ve Bursalı Mehmed Tahir'in kaleme aldığı *Osmanlı Müellifleri*'nde geçmektedir. Dönemin Osmanlı'sına taşradan bir bakış da diyebileceğimiz *Hulâsatü'l-Ahbâr*'da müellifin devletin siyasi ve coğrafi ilişkilerini de dikkate alarak diğer komşu devletlerden bahislerde bulunması ve bu devletler arası münasebetlerin doğurduğu sonuçları irdelemesi dikkat çekicidir. Her bakımdan ailesi ve kendi hayatıyla çok iyi bir örnek teşkil eden yazarın, eserinde kendi hayatı hakkında bilgi vermesi de Osmanlı ilim dünyasında nadir görülen isabetli tercihlerden biridir. Âşık Muhammed'in Mekke ve Medine ile havalisindeki coğrafi unsurları tanıtan eserleri yanında, Osmanlılar tarafından Haremeyn sakinlerine yardım amacıyla çıkarılan *surre*lerle ilgili bilgiler vermesi ve bunların taksimatından bahsetmesi çok önemlidir. Özellikle erken dönemde *surre* konusunda nasıl hareket edildiğine dair kaynaklık etmesi eserin ehemmiyetini artırmaktadır. Yine Âşık Muhammed, Osmanlıların Mekke ve Medine'de yaptıkları hayır eserleriyle sivil ve dinî mimari örneklerinin kendi dönemindeki durumu için rehberlik edecek bilgiler sunmaktadır. Âşık Muhammed'in kendisinin idrak ettiği devir ile öncesindeki benzeri imar faaliyetlerini kaynaklardan okuyarak, canlı şahitlerden dinleyerek ve bazen de şahsi müşahedelerine dayanarak anlatması ilginçtir. Bu anlamda onun kaydettiği ilmî yorumlar, yeni bilgi ve belgelerin ışığında farklı değerlendirmelere de yol açmıştır. Metin kısmında görüleceği üzere, bu bağlamda yazılmış diğer kitaplarda olduğu gibi bu eserde de şehirdeki dinî ve tarihi yerlerle birlikte tabii mekânlar, dahası o şehirde yetişmiş meşhurlar, burada icra edilmiş yönetim tarzları ve idarecilik yapmış yöneticilere değinilmiş, ayrıca şehrin diğer

---

1 Bu çalışmamızda Âşık Muhammed el-Hanefî'nin kendi hayatı ve eserleri ile ilgili geçen bilgilerin büyük kısmı, Mahmut Ak'ın yazmış olduğu "Aynı Adı taşıyan İki Osmanlı Müellifi" başlıklı makale ile daha sonraları yine onun *Osmanlı'nın Gezginleri* adıyla yayımlanmış kitabının ilgili yerlerinde geçen bilgilerden faydalanılarak kaleme alınmıştır. Bk. Mahmut Ak, *Osmanlı'nın Gezginleri*, 3F Yayınları, İstanbul 2006, s. 83-86; a. mlf., "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi (Âşık Mehmed b. Ömer)", *İlmî Araştırmalar*, Sa. 1, (İstanbul 1995), s. 9-14. Bu çalışmalara göre müellife dair bilgiler için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, haz. Şerefettin Yaltkaya - Rifat Bilge, C. 2, İstanbul 1943, s. 2017; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, C. 3, İstanbul 1926, s. 94-95; İsmet Parmaksızoğlu, *Manisa Genel Kütüphanesi Tarih - Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, MEB, İstanbul 1952, s. 12-13; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, trc. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 170-171.

şehirlere üstünlüğü ve ayrıcalığı, buraya has özelliklerine de yer verilerek anlatılmıştır.

Osmanlı asırlarındaki tercüme geleneğinin salt çeviriye dayanmadığı bilinmektedir. Âşık Muhammed de döneminin tercüme anlayışına uygun biçimde bire bir çeviri yapmak yerine zaman zaman esere esaslı müdahalelerde bulunmuştur. Bu sebeple yalın çeviri olmayan bu eserleri tercüme-telif şeklinde ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutmak gerekir. Osmanlı dönemi Arap yarımadası hakkında önemli coğrafi bilgiler ihtiva eden bu türden eserlerin değişik nüshaları kütüphanelerimizde mevcuttur.

Hakkında bugüne kadar çok az araştırma yapılmış olan Âşık Muhammed'in bazı bibliyografik ve biyobibliyografik çalışmalarda sadece isminden ve kısaca eserinden bahsedilmektedir. Oysa bir Osmanlı ilim adamının devletin merkezinden uzak olan Medine'de doğup yetiştiği hâlde çalışmalarını Arapça şerh, haşiye, talik gibi bir kalıptan ziyade Türkçe olarak kaleme alması son derece ilginçtir ve araştırılıp incelenmeyi hak eden bir durumdur. Esasen Osmanlı Devleti'nin Haremeyn'i sınırları dâhiline almasından sonra Anadolu'dan ve diğer Osmanlı topraklarından kutsal beldelerde yaşamak için gelen binlerce mücavirden söz edilebilir. Ancak Haremeyn'e gelen ve burada tavattun eden mücavirlerin önceleri çoğunlukla ilmiyeden geldikleri varsayıldığından, aslında bu zümrenin böyle bir çeviriye ihtiyaç duyması pek muhtemel olmasa gerektir. Mütercimin buradaki fedakârlık ve gayretini takdir etmekle birlikte, sebeb-i telif/tercümede kendilerinden bahsedilen "Fârisî ile mukayyed olmayan Rûmî karındaşlar"ın aslında hangi seviye ve meslekten insanlar olduğu araştırmaya değer. Hülasa, Semhûdî'nin eserinin Türkçe çevirisine ihtiyaç duyulmasının çok farklı açıklamaları olabilir ve bunların iyi irdelenmesi gerekmektedir.

Âşık Muhammed gibi Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşamış ve literatüre Türkçe eserler kazandırmış seçkin ilim adamlarının eserlerinin tanıtılması ve yayımlanması büyük önem arz etmektedir. *Hulâsatü'l-Ahbâr* bütün ilginç ve dikkate değer özelliklerinin yanı sıra, bizlere Türk dilinin konuşulduğu coğrafyalar arasında Arabistan yarımadasının da bulunduğu 17. yüzyıl başlarında Türkçe konuşma ve ifade etme biçimleri hakkında birinci elden bilgi edinme ve Türk dilinin geçirdiği evrelerden bi-

rini doğru tanıma imkânı sunmaktadır. Yine bu eserin neşri, sahada emek vermiş Türk asıllı değerli bir ilim adamını tarihteki unutulmuşluktan kurtaracak ve onun ilmî yönünü de tanımamıza vesile olacaktır.

Eserin Nüshaları

1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3289-M2

İç ve dış kapakları ebrulu, mukavva üzerine bordo deri kaplı ve mıklepli cildin içerisinde bulunan nüsha, 17 satırlık 295 yapraktan oluşmaktadır. Harekeli nesih hat ile kaleme alınmış olan nüshanın bab ve fasıl başlıkları, salât ü selâm cümleleri ve bazı özel isimler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Serlevha tezhipli olup sayfalar altın yaldız çerçevelidir. Nüshanın sayfa ebadı 205 x 180 mm, yazı alanı ebadı ise 146 x 76 mm'dir. 72a yüzünde Ravza-i Mutahhara krokisi/çizimi, 134a yüzünde Hücre-i Şerife krokisi/çizimi, 147b yüzünde de Hz. Peygamber'in (sav) ve onunla aynı mekânda medfun olan Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in (ra) makberelerini gösteren Hücre-i Şerife krokisi/çizimi mevcuttur. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli olmamakla birlikte; gerek metninin eksiksiz oluşu gerek hat, hareke ve çizim yönünden diğer tüm nüshalardan daha kullanışlı olması ve gerekse eserin sadeleştirilmemiş ve müstensih tasarrufuna maruz kalmamış ilk versiyonunu en güçlü biçimde yansıtan nüsha olması dolayısıyla neşrimizde esas alınan nüshalardan birincisi budur.

2. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, nr. 465

Şemseli, mıklepli, zencirekli, mukavva üzerine koyu kahverengi deri kaplı cilt içerisinde bulunan nüsha 17 satırlık 245 yapraktan oluşmaktadır. Rikâ' (icâze) hat ile kaleme alınmış olan nüshanın bab ve fasıl başlıkları ile bazı kelimelerin üst kısımları kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Serlevhada kırmızı mürekkep ile basit bir süsleme mevcuttur. 1b ve 2a yüzleri kırmızı cetvelli, diğer sayfalar ise cetvelsizdir. Nüshanın sayfa ebadı 202 x 140 mm, yazı alanı ebadı ise 162 x 90 mm'dir. Nüshanın istinsahı, Mustafa b. Mehmed el-Miğalkaravî tarafından 1063 yılı Receb ayının son günü (26 Haziran 1653) tamamlanmıştır. Birçok sayfada müstensihin hattı ile derkenar notları mevcuttur. "Hâtimetü'l-Kitâb" bölümünün yer almadığı bu nüsha,

Hulâsatü'l-Ahbâr'ın dil bakımından kısmen sadeleştirilip değiştirilmiş olan ikinci versiyonunun eldeki en eski tarihli örneği olması sebebiyle edisyon kritiğe en elverişli nüsha olup bu yüzden de neşirde esas aldığımız ikinci nüshadır.

3. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2378

Şemseli, mıklepli, zencirekli, mukavva üzerine kahverengi deri kaplı cilde sahip olan nüsha, 19 satırlı 283 yapraktan oluşmaktadır. Nüshanın sayfa ebadı 190 x 115 mm, yazı alanı ebadı 145 x 70 mm'dir. Nesih hat ile hazırlanmış olan nüshanın bab ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Derkenarda bazı notlar ve çizimler mevcuttur. 123b ve 136b sayfalarında Hücre-i Şerife krokisi/çizimi bulunmaktadır. Nüshanın istinsahı 15 Zilkade 1007 (9 Haziran 1599) tarihinde, yani eserin telifinden kısa süre sonra Derviş Hızır b. Hacı el-Hanefî tarafından tamamlanmıştır. Nüshanın Ayasofya nüshası ile aynı dil özelliklerine sahip olduğu, yani eserin birinci versiyonunu temsil ettiği görülmektedir.

4. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih, nr. 4343

Etrafı meşin, cildi mıklepli ve ebru kâğıtlı olan nüsha, 21 satırlı 177 yapraktan müteşekkil olup nesih hat ile kaleme alınmıştır. Bab ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple imla edilmiş, Arabî ibarelerin ve bazı mühim ifadelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Nüshanın sayfa ebadı 241 x 13 mm, yazı alan ebadı ise 187 x 92 mm'dir. Nüshanın 89a ve 97b sayfalarında Hücre-i Şerife krokisi/çizimi mevcuttur. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Bu nüsha, eserin -tıpkı Ayasofya nüshasında olduğu gibi- ilk versiyonunu yansıtmakta olduğu hâlde nüshada "Hâtime" ve "Tezyîl" bölümleri bulunmamaktadır.

5. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 3395

21 satırlı 182 yapraktan oluşan nüsha, nesih hat ile kaleme alınmış olup bab ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Nüshanın sayfa ebadı 213 x 153 mm, yazı alanı ebadı ise 170 x 100 mm'dir. 81a ve 89a sayfalarında tasvir çizilmek üzere boş bırakılmış bölümler mevcuttur. Nüs-

hanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Vikaye yaprağında Nuruosmaniye Kütüphanesi hâfız-ı kütübü Mehmed Râsim b. Ali Efendi'nin kurşun kalemle ve rik'a hat ile yazdığı, eserin müellifi Âşık Muhammed'e ait olup Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinden alınan tercüme-i hâl bilgileri mevcuttur.[1] Nüsha, eserin ilk versiyonunu temsil etmektedir.

6. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 498

Mıklepli, sırtı deri kaplı mukavva cilt içerisindeki nüsha, 15 satırlı 291 yapraktan müteşekkildir. Nesih hat ile kaleme alınmış olan nüshada bab ve fasıl başlıkları ile ayet, hadis ve önemli kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. 2a-5a sayfaları arasında metnin fihristi ve aynı sayfaların kenarlarında da ilgili bölümlerin varak numaraları mevcut olup bu fihristte bab ve fasıl başlıkları doğrudan kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Serlevhada basit bir tezhip bulunmakta olup 1b ve 2a sayfaları tezhipli cetvellidir. 145b yüzünde Hücre-i Şerife krokisi/çizimi mevcuttur. Nüshanın müstensihi Rüstem Paşa Camii müezzini Ahmed b. Yusuf olup istinsah ameliyesi Zilkade 1098 (Eylül/Ekim 1687) içerisindeki bir Cuma günü tamamlanmıştır. "Hâtime" ve "Tezyîl" kısımlarının bulunmadığı bu nüsha, Hacı Beşir Ağa nüshasında olduğu gibi eserin ikinci ve kısmen sadeleşmiş versiyonunu yansıtmaktadır.

7. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 1450

Şemseli, mıklepli, zencirekli, mukavva üzerine bordo deri kaplı cilt içerisindeki nüsha, 23 satırlı 226 yapraktan oluşmaktadır. Metin nestalik hat ile, fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Serlevhada tezhipli basit bir süsleme mevcut olup 1b ve 2a sayfaları da tezhipli cetvellidir. 104b ve 115a sayfalarında tasvir çizilmek üzere boş bırakılmış bölümler mevcuttur. Nüsha 1201 (1786-87) tarihinde es-Seyyid Hüseyin el-Edîb el-İslâmbolî

1 Ancak *Osmanlı Müellifleri*'nde müellifimiz Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî ile diğer Âşık Muhammed b. Ömer b. Bâyezîd'in karıştırıldığı görülmektedir. İlgili yer ve bu bilgi için bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. 3, İstanbul 1926, s. 94-95; Mahmut Ak, "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi (Âşık Mehmed b. Ömer)", *İlmî Araştırmalar*, Sa. 1, (İstanbul 1995), s. 9.

tarafından istinsah edilmiştir. "Hâtime" ve "Tezyîl" kısımlarının bulunmadığı bu nüsha, eserin ikinci ve kısmen sadeleşmiş versiyonunu temsil etmektedir.

Eserin Muhtevası

Âşık Muhammed el-Hanefî; kitabın mukaddimesinde Semhûdî'nin *Hulâsatü'l-Vefâ* adlı eserinin Farsçaya tercüme edildiğini, ancak Türk asıllı kimselerin bu eserden faydalanamadığını görerek onu "cevâhir ve ezhârdan tâkati kadar devşirip saçmak" amacıyla Türkçeye tercüme ettiğini belirtmiştir. Burada kendi eserinin ismini, eserin Arapça orijinalinin ismi olan *Hulâsatü'l-Vefâ* ve Farsça tercümenin adı olan *Ahbâr-ı Hasîne*'ye atıfla ve bir bakıma bu iki eser adını birleştirerek *Hulâsatü'l-Ahbâr* olarak belirlediğini ifade etmektedir.

Bundan sonra, toplamda 8 bab ve 46 fasıldan oluşan kitabın muhtevası hakkında genel bilgilendirmede bulunan bir fihrist kısmı gelmekte ve burada aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

Birinci Bab: Medine-i Münevvere'nin isimlerine, faziletlerine ve Medine hakkındaki bazı faydalı bilgilere dairdir.

Birinci Fasıl: Alfabetik sırayla Medine'nin isimleri hakkındadır.

İkinci Fasıl: Medine'nin faziletleri hakkındadır.

Üçüncü Fasıl: Medine'nin halkı, Hz. Rasûl-i Ekrem'in (sav) Medine hakkında ettiği dualar, Medine'nin salgın hastalık, veba ve Deccâl'den korunmuş olması hakkındadır.

Dördüncü Fasıl: Medine'nin toprağı ve meyvesi hakkındadır.

Beşinci Fasıl: Medine'de yaşamanın teşvik edilmesi hakkındadır.

Altıncı Fasıl: Medine'nin harem/haram kılınması ve bu konudaki hükümler hakkındadır.

Yedinci Fasıl: Medine'nin haremi hakkındadır.

Sekizinci Fasıl: Medine'ye has özellikler hakkındadır.

Dokuzuncu Fasıl: Medine'nin başlangıcında ve sonunda orada gerçekleşmiş ve gerçekleşecek bazı olaylar hakkındadır.

Onuncu Fasıl: Medine'den zuhur eden "Hicaz Ateşi" hakkındadır.

İkinci Bab: Medine-i Münevvere'yi ziyaret etmenin ve Mescid-i Nebevî'nin faziletlerine dairdir.

Birinci Fasıl: Medine'yi ziyaret etmenin ve Medine'ye yolculuk etmenin fazileti hakkındadır.

İkinci Fasıl: Cenâb-ı Hakk'a müteveccih olarak Rasûl-i Ekrem'i vesile etmek ve bazı adap hakkındadır.

Üçüncü Fasıl: Mescid-i Nebevî'nin faziletleri, Ravza-i Mutahhara ve Minber-i Şerif hakkındadır.

Üçüncü Bab: Medine'de ikamet edenlere dairdir.

Birinci Fasıl: Hz. Nûh (as) zamanındaki Tufan'dan sonra Medine-i Münevvere'de sakin olanlar, Yahudilerin ve Ensâr'ın nesepleri ile bunlar arasında meydana gelen hadiseler, Yemen meliki Tübba' ile Medineliler arasındaki olaylar ve Evs ile Hazrec'in iman etmesi hakkındadır.

İkinci Fasıl: Evs ve Hazrec kavminin Hz. Rasûlullâh'a tabi olmaları, Akabe Biatları, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ve Kubâ'da konaklaması hakkındadır.

Üçüncü Fasıl: Rasûlullâh'ın (sav) Medine'yi teşrifleri ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye (ra) misafir olmaları hakkındadır.

Dördüncü Bab: Mescid-i Nebevî'nin inşasına ve Ezvâc-ı Tâhirât odalarının durumuna dairdir.

Birinci Fasıl: Mescid-i Nebevî'nin Hz. Rasûlullâh (sav) zamanında inşası ve onun döneminde kapladığı alan hakkındadır.

İkinci Fasıl: Kıble Kâbe'ye döndürülmeden evvel ve sonra Hz. Rasûlullâh'ın Mescid'deki makamı (durduğu/namaz kıldırdığı yer) hakkındadır.

Üçüncü Fasıl: Hurma kütüğü ve minber hadisesi ile Mescid-i Nebevî'nin direkleri hakkındadır.

Dördüncü Fasıl: Hz. Rasûlullâh'ın hücreleri ve Hz. Fâtıma'nın (ra) hücresi hakkındadır.

Beşinci Fasıl: Mescid-i Nebevî'ye açılan kapıların kapatılması ve Hz. Ebû Bekir (ra) kapısının bundan istisna edilmesi hakkındadır.

Altıncı Fasıl: Hz. Ömer'in (ra) Mescid-i Nebevî'ye yaptığı ilaveler hakkındadır.

Yedinci Fasıl: Hz. Osman'ın (ra) Mescid-i Nebevî'ye yaptığı ilaveler hakkındadır.

Sekizinci Fasıl: Emevî halifesi Velîd b. Abdülmelik'in Mescid-i Nebevî'ye yaptığı ilaveler ve burada cenaze namazının yasaklanması hakkındadır.

Dokuzuncu Fasıl: Abbâsî halifesi el-Mehdî'nin Mescid-i Nebevî'ye yaptığı ilaveler hakkındadır.

Onuncu Fasıl: Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in mübarek kabirleri hakkındaki rivayetler, bu kabirlerin bulunduğu hücre ve bunları çevreleyen duvar hakkındadır.

On Birinci Fasıl: Rasûlullâh'ın mübarek başının ve yüzünün bulunduğu cihetin alameti, Makam-ı Cibrîl'in (as) konumu, Hücre-i Şerife'nin mermerle süslenmesi, buraya güzel koku sürülmesi, burada asılı olan kandiller ve diğer bazı hususlar hakkındadır.

On İkinci Fasıl: Mescid-i Nebevî'nin yeniden tamiri ve Hücre-i Şerife'nin tavanına kubbe inşa edilmesi hakkındadır.

On Üçüncü Fasıl: Hücre-i Şerife'nin etrafının kazılıp kurşunla doldurulması hakkındadır.

On Dördüncü Fasıl: Mescid-i Nebevî'de çıkan ilk ve ikinci yangın ile bunlara dair meseleler hakkındadır.

On Beşinci Fasıl: Mescid-i Nebevî'de bulunan revaklar ve direkler, Mescid'in zeminine kum dökülmesi, Mescid'in süslenmesi, fenerlerle donatılması ve güzel kokular ile tütsülenmesi hakkındadır.

On Altıncı Fasıl: Mescid-i Nebevî'nin kapıları hakkındadır.

On Yedinci Fasıl: Mescid-i Nebevî'nin etrafındaki Belât, kale ve çarşı hakkındadır.

Beşinci Bab: Medine'nin mescidleri ve mezarları ile Uhud Dağı ve Uhud şehidlerinin faziletine dairdir.

Birinci Fasıl: Bayram Musallası hakkındadır.

İkinci Fasıl: Kubâ Mescidi ve Mescid-i Dırâr hakkındadır.

Üçüncü Fasıl: Hz. Peygamber'in (sav) namaz kıldığı ve yeri bilinen mescidler hakkındadır.

Dördüncü Fasıl: Hz. Peygamber'in yönleri malum olan fakat tam mevkileri bilinmeyen diğer mescidleri hakkındadır.

Beşinci Fasıl: Medine'nin kabirleri ve buralarda defnedilen önemli zevat hakkındadır.

Altıncı Fasıl: Uhud Dağı ve Uhud şehidlerinin faziletleri hakkındadır.

Altıncı Bab: Medine'nin kuyuları, dereleri, Hz. Rasûlullâh'ın burada ektiği ve vakfettiği şeylere dairdir.

Birinci Fasıl: Alfabetik sırayla Medine'nin kuyuları hakkındadır.

İkinci Fasıl: Rasûlullâh'ın vakıfları ve diktiği ağaçlar hakkındadır.

Yedinci Bab: Rasûlullâh'ın seferlerde ve gazalarda namaz kıldığı mescidlere dairdir.

Birinci Fasıl: Mekke yolundaki mescidler hakkındadır.

İkinci Fasıl: Hac yolunda olan mescidler hakkındadır.

Üçüncü Fasıl: Gazalardaki mescidler hakkındadır.

Sekizinci Bab: Medine-i Münevvere etrafında bulunan vadilerin, koruların, kasırların/kulelerin, bazı nahiyelerin ve dağların bahsine dairdir.

Birinci Fasıl: Vadiler hakkındadır.

İkinci Fasıl: Tepeler, nahiyeler, dağlar gibi her türlü mevkinin isimleri ve konumları hakkındadır.

* * *

Aşağıda eserin bab ve fasıllarının muhtevası daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1. Birinci Bab

On fasıldan oluşan birinci bab, Medine-i Münevvere'nin mübarek isimleri, özellikleri ve Medine hakkındaki bazı faydalı bilgilere dairdir.

Birinci Fasıl: Burada Medine'nin 95 adet ismi alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu isimlerin büyük bölümünün kaynağı İslâmî döneme ve Hz. Rasûlullâh'ın (sav) hadis-i şeriflerine dayandırılırken, küçük bir kısmı Asr-ı Saâdet öncesi dönem ve Tevrât kaynaklıdır. Kimi yerlerde isimlerin anlamlarının verildiği ve bunların dayandığı hadis veya rivayet üzerinde durulduğu da görülmektedir. Ayrıca isimlerden hareketle Medine'nin bazı özelliklerine ve diğer şehirlerden üstünlüğüne de değinilmiştir.

İkinci Fasıl: Medine'nin fazileti ve diğer şehirlere üstünlüğü bu fasılda detaylıca ele alınmıştır. Bazı âlimlere göre Hz. Peygamber'in defnedildiği yer, Kâbe ve Arş da dâhil olmak üzere tüm mekânlardan üstündür. Bununla birlikte Mekke konusunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Hz. Ömer (ra) başta olmak üzere bazı sahabiler ile Medine halkı, ayrıca İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel, Medine'nin Mekke'den üstün olduğu görüşündedirler. Bununla beraber Kâbe bu ihtilafın dışında tutulmuştur. Bu fasılda Medine'nin üstünlüğü şeklindeki görüş, Hz. Peygamber'in Medine toprağından yaratıldığı rivayetiyle desteklenmektedir. Yine Hz. Ali'nin (ra) yeryüzünde Hz. Peygamber'in defnedildiği yerden daha faziletli bir yer olmadığına dair rivayeti de aynı maksatla zikredilmiştir. Bu fasılda bunu destekleyici başka rivayetler de mevcuttur. Medine'nin üstünlüğüne dair haberlerden sonra mütercim, Semhûdî'nin de Medine'nin üstünlüğüne kani bulunduğunu, ayrıca kendisinin de bu görüşte olduğunu dile getirmiştir.

Üçüncü Fasıl: Hz. Peygamber'in Medine-i Münevvere ve buranın halkı hakkında ettiği dualara bu kısımda yer verilmiştir. Bu bölümde yer alan hadislerin genellikle *Kütüb-i Sitte*'de, özellikle de *Sahîhayn*'da bulunması dikkat çekicidir. Mezkûr hadislerde Hz. Peygamber'in Medine'nin bereketi için dua etmesi ve kara bir kadın suretindeki hummayı Medine'den kovması gibi hadiseler anlatılmaktadır. Fasılda son olarak Medine'nin Deccâl'den korunmuş olduğuna dair *Sahîhayn*'dan nakledilen rivayetler yer almaktadır.

Dördüncü Fasıl: Bu fasılda Medine'nin toprağı ve meyveleri ile ilgili rivayetlere yer verilmiştir. Medine toprağının cüzzam da dâhil pek çok hastalığa şifa olduğu aktarılmış, bu hakikatin dayandığı bazı hadisler ve rivayetler dile getirilmiştir. Semhûdî, bu bölümdeki rivayetlerin büyük kısmını kaynağa dayandırmamakla birlikte, Medine toprağından şifa bulan bazı kimseleri bizzat kendisinin de müşahede ettiğini bildirerek ilgili hadis-i şeriflerin mefhumunun hâlen tahakkuk etmekte olduğunu belirtmiştir. Bu kısımda Allah Rasûlü'nün bazı mucizelerine de yer verilmiştir. Medine-i Münevvere'nin toprağından başka, Medine'de yetişen hurmanın da şifalı olduğuna dair hadis-i şerifler sıralanmış, özellikle *acve* hurmasının şifaya vesile oluşu yine hadislere dayandırılarak ifade edilmiştir.

Beşinci Fasıl: Bu fasıl, insanları Medine'de yaşamaya ve orada mülk edinmeye teşvik eden, Medine'nin günahları ve kötülüğü giderdiğini, Medine'de vefat edenin imanlı ölüp Hz. Peygamber'in şefaatine nail olacağını ifade eden, bunun yanı sıra Medine'de bidat çıkaran ve yayan, Medine'ye ve halkına kötülükte bulunanların da lanete uğrayacağını bildiren hadislerin yer aldığı bölümdür. Bu bölümde Ashâb-ı Kirâm'ın birbirlerini Medine'den ayrılmaktan men etmesine dair rivayetler ve Medine'nin kuyumcu körüğünün gümüşten kiri çıkardığı gibi günahı kendinden uzaklaştırdığına dair hadisler aktarılmıştır. Semhûdî, bu durumun Rasûlullâh'ın vefatından sonra da söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Altıncı Fasıl: Medine-i Münevvere'nin tahrîmi (harem/haram kılınması) ve bununla ilgili meseleler hakkındaki bilgiler bu fasılda yer almıştır. Fasıl, *Sahîhayn*'da geçen "Hazret-i İbrâhîm *aleyhi's-selâm* Mekke-i Mükerreme'yi tahrîm idüp ve dahi Mekke ehli içün du'â eyledi. Ve ben dahi Medîne-i Münevvere'yi tahrîm idüp ehli içün du'â eyledüm, nitekim İbrâhîm Mekke'yi tahrîm eyledi." mealindeki hadis-i şerif ile başlamaktadır. Kitapta çok defa rastlanan Medine'nin Mekke ile mukayesesi bu bölümde de göze çarpmaktadır. Yine bu fasılda Medine hareminin sınırlarının neresi olduğuna dair rivayetlere yer verilmiş; Medine'de taze otların koparılmasının, avlanılmasının, ağaç kesilmesinin, dövüşmek maksadıyla silah taşınmasının caiz olmadığı, hadislere dayanılarak ifade edilmiştir.

Yedinci Fasıl: Bu fasıl, Medine'nin haremi ile ilgili hükümler hakkındadır. İmam-ı A'zam dışındaki üç mezhep imamı, Medine-i Münevvere'nin tahrîminin Mekke-i Mükerreme'nin haremindeki gibi olduğuna hükmetmiştir. İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe ise Medine'nin tahrîminin hüküm değil ihtiram ifade ettiği görüşündedir. Medine'nin de Mekke gibi harem kabul edildiğine kani olan âlimler, ağaçları ve otları kesmekle kuşları ve vahşi hayvanları avlamanın haramlığından ibaret olan yasakları çiğnemenin cezası konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konudaki görüşlere yer veren Semhûdî, daha sonra Sa'd b. Ebî Vakkās'ın (ra) bu konuda Rasûlullâh'ın emrine dayanan bir uygulamasını genişçe aktarmıştır.

Sekizinci Fasıl: Bu bölümde Medine-i Münevvere'ye has özellikler ele alınmaktadır. Medine'nin bazı özellikleri Mekke ile müşterektir; ağaç kesmek, savaş için silah taşımak, toprak nakletmek gibi fiiller her iki şehirde de men olunmuştur. Ayrıca her iki şehirde de kâfirlerin defnedilmesine cevaz verilmemiştir. Hz. Peygamber'in ve Ashâb-ı Kirâm'ın en büyüklerinin orada medfun bulunması Medine'ye has bir özelliktir. Bunun dışında Hz. Peygamber'in Medine toprağından yaratılması, orada diriltilecek olması, Medine'nin hicret yurdu olarak Allah tarafından seçilmesi, Medine'nin Kur'ân-ı Kerîm ile fethedilmesi, Mekke'nin Fethi'nden sonra artık hacıların haccı tamamlamaları akabinde üç günden ziyade Mekke'de kalmalarına fırsat verilmemesine rağmen Medine'de ikametin ve mülk edinmenin teşvik edilmesi, Medine'de vefat edenin Hz. Peygamber'in şefaatine nail olması, Rasûlullâh'ın Medine için bereket duası edip Medine'yi güzel isimler ile adlandırması, Medine'nin güzel kokulu olması, bu şehrin bazı isimlerinin Tevrât'ta geçiyor oluşu, Medine'nin kötülükleri kendinden uzaklaştırması, bu şehre ve halkına kötülük edeni Allah'ın lanetlemesi, bu beldenin Deccâl'den ve vebadan korunmuş olması, toprağı ve meyvelerinin şifaya vesile oluşu gibi sadece Medine'ye mahsus olan birçok özellik bu fasılda sıralanmıştır.

Dokuzuncu Fasıl: Bu fasılda Medine'nin yaratılışından yok oluşuna kadar vaki olacak bazı olaylar zikredilmiştir. Hazret-i Âişe ve Hazret-i Ali'den (ra) rivayet edilen hadis-i şeriflere göre yeryüzündeki şehirler arasında önce Mekke, sonra Medine ve Kudüs yaratılmıştır. Kıyamet alamet-

lerinin zikredildiği hadislerde Medine'nin en son harap olacak İslâm şehri olduğu, şehrin harap olmasının kıyametin yaklaştığının bir işareti olduğu ifade edilmektedir. *Muvattâ*'da geçen, insanların Medine'yi terk edeceklerine ve Medine'nin ıssızlaşıp vahşi hayvanların yuvası hâline geleceğine dair rivayetlere bu bölümde yer verilmiştir. Ardından ulemadan bazı kimselerin bu dönemin yaşandığına, kiminin ise bunların daha sonra yaşanacak kıyamet alametleri olduğuna dair görüşleri dile getirilmiştir. Ebû Hureyre'den (ra) aktarılan bir hadiste halk, Medine'de çıkacak bir savaş konusunda uyarılmaktadır ve bu savaş esnasında Medine'den uzak olunması istenmiştir. Eserde mezkûr savaşın Harre Vakası olduğu üzerinde durulmaktadır. Harre Vakası, Medine'de yaşanan önemli bir olay olarak bu bölümde detaylıca ele alınmıştır. Yezid, Hz. Hüseyin'in (ra) katili, Harre Vakası'nın ve Kâbe'nin mancınıklarla yıkılmasının müsebbibi olarak nitelenmiş ve onun askerlerinin Medine'de ve Mescid-i Nebevî'de yaptığı mezalim ve yıkım tafsilatıyla anlatılmıştır.

Onuncu Fasıl: Bu kısımda, sahih hadislerde kıyamete yakın Hicaz'da çıkacağı haber verilen ateşten söz edilmektedir. Bazı âlimler söz konusu ateşin Medine'de görüldüğünü yani bu alametin çıkmış olduğunu ifade etmişler ve ateşin zuhur etmesi sürecini detaylı olarak anlatmışlardır. Ateşin zuhur ettiği dönemde halka korku veren depremler de meydana gelmiştir. Bu ateş önündeki her şeyi eriterek ilerlemiş, yükselerek taşlardan bir set oluşturmuştur. Yine bu ateşin Mekke, Yenbu' ve yüksek bölgelerden görüldüğü rivayet edilmiştir. Ateş önüne çıkan her şeyi yakmış, Hz. Hamza'nın (ra) kabrinin bulunduğu Ayr Dağı ile Harem-i Nebî'ye yaklaşırken durup sönmüştür. Aynı dönemde meydana gelen olaylardan biri de Mescid-i Nebevî'de çıkan yangındır. Müellif bu dönemde Medine dışında vukua gelen önemli olaylardan bazılarını da zikretmiştir. Bağdat'ta Dicle taşmış ve halktan çok sayıda kişi boğulmuştur. Ardından Moğol İstilası vukua gelmiş, Bağdat Moğollar tarafından işgal edilerek Abbâsî halifesi (Müsta'sım-Billâh) bütün tebaasıyla birlikte şehid edilmiş ve şehir baştan başa yakılmıştır.

2. İkinci Bab

Üç fasıldan oluşan ikinci bab, Hz. Peygamber'i (sav) ziyaret ve Mescid-i Nebevî'nin faziletleri hakkındadır.

Birinci Fasıl: Bu fasılda Medine-i Münevvere'yi ziyaret niyetiyle yolculuk etmek ve oraya gitmeye niyet etmek ile ilgili hükümler ele alınmıştır. Mescid-i Nebevî, ziyaret etmek için yolculuk yapılacak üç mübarek mescidden biridir. Rasûlullâh'ın kendi kabrini ziyaret eden kimselere şefaat edeceğini, o kimselerin kendisini hayatında ziyaret etmiş gibi olacağını müjdeleyen hadis-i şeriflere bu kısımda öncelik verilmiştir. Ardından Müslümanları Medine'yi ziyarete teşvik eden hadisler, kaynakları ile birlikte sıralanmıştır. Hz. Peygamber'in kendisine her selâm verildiğinde Cenâb-ı Hakk'ın onun ruhunu iade ettiği ve böylece Rasûl-i Ekrem'in her bir selâmı alıp cevap verdiği şeklindeki meşhur hadis, peygamberlerin kabirlerinde diri olduğuna delil olarak getirilmiştir. Müellif, bu minvalde çok sayıda sahih hadis olduğunu ifade ederek bu hadislere de yer vermiştir. Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmenin sünnet olduğu konusunda Müslümanlar arasında icmâ vardır. Bu bölümde üzerinde durulan bir diğer husus, kabir ziyaretinde mübalağa etmemek olup meselenin fıkhî boyutu da ele alınmıştır.

İkinci Fasıl: Bu fasıl, dua edip Cenâb-ı Hak'tan niyazda bulunurken Hz. Rasûlullâh'ı vesile kılmak ve Rasûlullâh'ı ziyaret sırasında riayet edilmesi gereken adap hakkındadır. Fasıl, Hz. Âdem'in (as) Allah Te'âlâ'dan af dilerken Hz. Peygamber'i (sav) vesile kılmasına ve Allah'ın Hz. Âdem'in tevbesini Hz. Peygamber hürmetine kabul etmesine dair hadis ile başlamaktadır. Burada gözleri görmeyen bir sahabinin Rasûlullâh'tan gözlerinin açılması için dua istemesi ve Rasûlullâh'ın da ona kendisini vesile kılarak Allah'a dua etmesini öğütlemesi hadisesini anlatan meşhur *tevessül* yahut Osman b. Huneyf (ra) hadisi de zikredilmiş; buradan hareketle dualarda Hz. Peygamber'i vesile kılmanın sünnet olduğu, ayrıca diğer peygamber ve salihleri vesile kılmanın da caiz olduğu ifade edilmiştir. Bu fasılda duada vesile edinmek ve istiğâse hakkında çok sayıda rivayete rastlanmaktadır.

Bu ikinci fasılda Kabr-i Şerif'i ziyaret adabına dair detaylı bilgiler verilmektedir. Bu adap cümlesinden olarak Rasûl-i Ekrem'in kabrine gelindiğinde onu selâmlama adabına ilişkin Hanefî ve Şâfi'î ulemasının görüşleri belirtilmiştir. Rasûlullâh'ın kabrini ziyaret eden kişinin kıble yönünden ve arkasını kıble yönüne vererek kabre yönelmesi ve bu şekilde selâm vermesi edeptendir. İmam-ı A'zam'a göre sol tarafta durmak ve duvardan dört arşın uzak olmak, daha sonra dönerek yüzünü kabrin baş tarafına çevirip kıbleyi de ardına alıp kabrin başucunda durarak selâm vermek daha evladır. Şâfi'î uleması da bu uygulamayı benimsemiştir.

Hz. Rasûlullâh'ın kabrinin âdâb-ı ziyareti çoktur. Ziyaret için yola çıkacak biri, evvela istihare edip istiğfarda bulunmalı, vasiyetini bildirmeli, hasımları varsa helalleşmeli, yola çıkmadan evvel ailesi ve dostlarıyla vedalaşıp iki rekât namaz kılmalı, namazın ardından dua edip bir miktar da sadaka verdikten sonra helal bir kazançla elde ettiği para ile yola çıkmalıdır. Yola çıkan kimsenin samimi ve iyi niyetli olması, ziyaretten başka bir maksadının bulunmaması gerekir. Ziyaretçi olan kimse yolda çoğu zaman salavâtla ve ibadetle meşgul olmalı, ziyaret edilecek yerleri ziyaret etmeli, Hz. Peygamber'in namaz kıldığı mescidlerde namaz kılmalı ve dinî hükümlere dikkat etmelidir. Ziyaretçilerin Medine'ye girerken gusledip temiz kıyafetler giymesi edeptendir. Semhûdî, gerek yolda gerek mescide girerken okunması gereken duaları da eserine kaydetmiştir. Kabr-i Şerif'e sağ ayakla girilmesi, mümkün olursa iki rekât namaz kılınması evladır. İlk rekâtta Kâfirûn, ikinci rekâtta İhlâs sûrelerinin okunması daha iyidir. Eserin bu kısmında ziyaret adabıyla ilgili burada sayılamayacak kadar çok ve tafsilatlı bilgi yer almaktadır. Yine burada Rasûlullâh'ın kabrini ziyaret dışında Medine'deki hangi kabirleri hangi sırayla ziyaret etmek gerektiğine dair ve genel olarak kabir ziyareti ile de ilgili ayrıntılı malumat verilmiştir. Bu bilgilerden en çok dikkat çekenler, kabir ziyareti yapılmasının tavsiye edildiği günler ve Medine halkının Rasûlullâh'ın gittiği mescid ve kuyuları ziyaret etmesinin müstehap olduğuna dair rivayetlerdir. Bu kısımda Medine'de özellikle de âlimlere mümkün olduğu kadar tasaddukta bulunulması tavsiye edilmiştir.

Medine'den ayrılmak da bir edep üzere gerçekleştirilmelidir. Ayrılırken üzülüp gözyaşı dökmek gerekir. Şifa maksadı dışında Medine'den toprak alınmamalıdır; ancak hediyelik olarak hurma ve kuyu suyu almak caiz görülmektedir. Ayrılırken de sadaka vererek Medine halkını razı etmek hoş bir davranıştır.

İkinci faslın son kısmında Mescid-i Nebevî'yi ve Kabr-i Şerif'i ziyaret ederken yapılmaması gerekenlerin açıklandığı bir bölüme yer verilmiştir. Mescid-i Nebevî ve Kabr-i Şerif'i öpmekten kaçınılmalıdır. Kabr-i Şerif'i tavaf etmek ulemanın ittifakı ile mekruhtur. Bunların yanı sıra; kabrin yanında Rasûlullâh'a selâm verirken eğilmek, yeri öpmek ve namazda kabre yönelmek gibi davranışlardan kesinlikle kaçınmak gerekir.

Üçüncü Fasıl: Bu fasıl, Mescid-i Nebevî, Ravza-i Mutahhara ve Minber-i Şerif hakkındadır. Fasıl, "O mescid ki esası takva üzeredir" mealindeki Tevbe Sûresi'nin 108. ayet-i kerimesiyle başlamaktadır. Çok sayıda rivayet ve bu rivayetlerden hareketle de müfessirler, bu ayette zikredilen mescidin Mescid-i Nebevî olduğuna işaret etmektedir. Ebû Sa'îd el-Hudrî (ra), bu ayette geçen mescidin hangisi olduğunu Rasûlullâh'a sormuş ve bunun Medine-i Münevvere'de bulunan mescid olduğu cevabını almıştır. Bununla birlikte kastedilen mescidin Kubâ Mescidi olduğuna dair rivayetler de mevcut olup müellif bunlara da yer vermiştir. Gerek her iki mescidin de takva üzere inşa olunmuş olması ve gerekse ilgili tüm rivayetler dikkate alındığında ayetin her iki mescide de işaret ettiği görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Bu bölümde Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın Mescid-i Harâm dışındaki bir yerde kılınan namazdan bin kattan daha faziletli olduğuna dair *Sahîhayn* rivayetine yer verilmiştir. Mescid-i Harâm'da kılınan namaz hakkında zikredilen hadislere göre üç ihtimal görünmektedir: Birinci ihtimal Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın eşit olması, ikinci ihtimal Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın üstünlüğü, üçüncü ihtimal de Mescid-i Harâm'da kılınan namazın üstünlüğüdür. İmam Mâlik ikinci ihtimale kani olduğu hâlde müellif üçüncü ihtimalin daha kuvvetli olduğu görüşündedir. Bu fasılda Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılan kimse için cehennem azabından kurtuluş beratı yazılacağı ve o kimsenin mü-

nafıklıktan beri olacağı yönündeki rivayet de zikredilmiştir. Yine burada Mescid-i Nebevî'de namaz kılmanın faziletinin büyüklüğüne dair çeşitli hadis-i şeriflerin aktarıldığı görülmektedir.

Bundan sonra Minber-i Şerif'in kıymet ve fazileti bahsine geçilmiştir. Rasûl-i Ekrem'in minberinin yanında bir Müslümanın malını almak için yalan yere yemin eden kişinin Allah'ın lanetine uğrayacağı rivayeti mevcuttur. Minber-i Şerif'in kıyamet günü dünyadaki şeklinin tamamen aynısıyla *havz*'ın üzerinde yeniden yaratılacağı, onun cennet toprağı olduğu ve fani olmadığı için cennete nakledileceği bilgisi verilmiştir. İmam Mâlik ve ulemanın çoğu, onun tıpkı Hacerü'l-Esved gibi cennet taşlarından bir taş olduğuna kanidir. Bu cennetten olan toprağın nereleri kapsadığına dair birtakım rivayetlere de burada yer verilmiştir. Fasıl, Ravza-i Mutahhara'nın hudutları hakkındaki rivayetlerin zikredilip arşın cinsinden bazı ölçüm bilgilerinin verilmesiyle sona ermektedir.

3. Üçüncü Bab

Bu bab üç fasıldan oluşmakta olup Hz. Peygamber'in (sav) teşriflerinden önce Medine'de yaşayan kavimler ile ilgili bilgiler ihtiva etmektedir.

Birinci Fasıl: Bu fasıl, Hz. Nûh (as) zamanındaki Tufan hadisesinden sonra Medine'ye yerleşenler, Yahudi yerleşimleri, Ensâr'ın yurtları, nesepleri, onların Yahudilerle olan ilişkileri ve Yemen meliki olan Tübba' ve kavmiyle münasebetleri hakkındadır. Burada verilen bilgilere göre Hz. Nûh, gemisindeki 80 kişi ile birlikte Babil taraflarına inmiş, bunların çocukları sonradan çoğalmış, Nemrûd bunların başına geçince bunlardan birçoğu kâfir olmuş ve burada çok sayıda grup/millet teşekkül etmiştir. Buradan itibaren Hz. Nûh'un torunları arasında Arap dilinin nasıl ortaya çıktığı ve bunların Yesrib bölgesinde nasıl tavattun ettikleri uzun uzadıya anlatılmaktadır. Bu halkın cüsse olarak çok iri olduğu, ayrıca yaşam sürelerinin de çok uzun olduğu eserde özellikle belirtilmiştir.

Bu bölümde aktarılan bazı rivayetlere göre Hz. Mûsâ (as) İsrâiloğullarından bir grupla birlikte haccetmiş, dönüş yolunda o ve yanındakiler Medine'ye ulaştıklarında buranın son peygamberin şehri olduğunu anlamışlar, Hz. Mûsâ'nın yanındakilerden bir grup kimse burada kalmış, daha

sonra Araplardan bir grup da onlara katılmıştır. Yine bu kısımda Hz. Mûsâ ile kardeşi Hz. Hârûn'un (as) hacca giderlerken Medine'ye uğradıkları ve Hz. Hârûn'un burada vefat ederek buraya defnedildiği rivayetine yer verilmiştir. Bu rivayet, daha o dönemde burada İsrâiloğullarından bir grubun yaşadığına işaret etmektedir. Bu fasılda aktarılan tarihî rivayetler cümlesinden olarak Medine bölgesinde bulunan bir kavmin kurtçuklar ile helak edildiği de aktarılmaktadır. Bir rivayette Hicaz'da sakin Amâlika kavmi kibirlenip haddi aştığı için, Hz. Mûsâ'nın Firavun'a galip geldiği dönemde Hz. Mûsâ'nın emrindeki askerler eliyle helak edilmişlerdir. Eserde İsrâiloğulları ve Medine bölgesinin eski yerlileri hakkında bu minvalde muhtelif rivayetlerin sevk edildiği görülmektedir.

Eserin bu kısmında Medine'nin yerlileri olan Evs ve Hazrec kabileleriyle ilgili de ayrı bir alt başlık mevcuttur. Bu başlık altında, adı geçen kabilelerin bölgedeki Yahudilerle münasebetlerinden başka, buradaki Yahudileri cezalandırmak üzere bölgeye gelen Yemen hükümdarı Tübba'ın bu bölgenin son peygamberin meskeni ve hicret mahalli olacağını öğrendikten sonra bölgeye ihtiram ederek buradaki ahaliye ihsanda bulunduğu, hatta Hz. Peygamber (sav) devrini idrak edemediği için üzüldüğü ve Hz. Peygamber'e onun bisetinden çok uzun bir zaman evvel iman ettiği şeklindeki rivayet zikredilmiştir. Yine buradaki bilgilere göre Evs ve Hazrec kabileleri evvelce birbirleriyle iyi geçinmekte iken daha sonra aralarında husumet doğmuş, Hicret'ten beş yıl önce aralarında Bu'âs Harbi çıkmış, bu savaşta meşhur münafık Abdullâh b. Übeyy dışında tüm liderler öldürülmüştür. Burada söz konusu liderlerin Bu'âs Harbi'nde öldürülmesinin, dolayısıyla bölgede sonradan İslâm tebliğine mani olacak güçlü bir lider kalmamasının Medine halkının hidayetine vesile olduğuna dair Hz. Âişe'nin (ra) bir kavli de aktarılmaktadır.

İkinci Fasıl: Bu bölüm, Evs ve Hazrec kabilelerinin İslâm ile müşerref olmaları, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesi ve Kubâ'da konaklaması hakkındadır. Rasûlullâh, Hazrec kabilesinden bir grubu hac mevsiminde Mekke'de İslâm'a davet etmiş, onlar da daha önce bir peygamber geleceğini Yahudilerden duydukları ve Yahudilerin bu peygamberin sancağı altında birleşerek Arapları yenmek istediklerini bildikleri için

onlardan önce kendileri bu peygambere iman ederek Yahudilere galebe çalmak istemişlerdir. Eserin bu kısmında Birinci ve İkinci Akabe Biatları, Rasûlullâh'ın bu iki biat hadisesi arasında Medine'ye muallim olarak gönderdiği Hz. Mus'ab b. Umeyr'in (ra) tebliğ mücadelesi, Medine'nin ileri gelenlerinden Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Mu'âz'ın Müslüman olması ve bu iki reisin ardından da Medine halkının gruplar hâlinde İslâm'a girişi ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Rasûlullâh, İkinci Akabe Biatı'nda kendisini aileleri ve canları gibi koruyacaklarına dair Medineli Müslümanlardan söz aldıktan sonra kendisi gitmese de Mekke'deki mü'minleri hicrete teşvik etmiştir. Müslümanların büyük kısmının Medine'ye gitmesinden sonra Hz. Peygamber'in de gitmesinden endişelenen Kureyşliler bir toplantı düzenleyerek suikast planı yapmışlar, neticede Ebû Cehil'in her kabileden bir gencin seçilmesi ve bu gençlerin hep birlikte Hz. Peygamber'e suikast tertip etmesi yönündeki teklifi kabul edilmiştir. Ancak alınan bu karar, Allah tarafından Hz. Cebrâil (as) vasıtasıyla Rasûlullâh'a bildirilmiş ve kendisine hicret için ruhsat verilmiştir. Bu kısımda, Rasûlullâh'ın Kureyşlilere rağmen gizlice Mekke'den çıkması, Medine'ye yolculuğu, Medinelilerin onu günlerce beklemesi ve şehre girdiğinde gösterdikleri sevinç de detaylıca aktarılmıştır.

Üçüncü Fasıl: Bu fasılda Hz. Rasûl-i Ekrem'in Medine'ye girip Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (ra) evinde sakin olması ve Hicret'ten sonraki yıllarda vaki olan olaylar hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Rasûlullâh'ın Benî Sâlim'in sakin olduğu vadide cuma namazını kılıp Medine'ye girmesi, bütün Ensâr'ın kendisini evlerine davet etmesine rağmen Hz. Peygamber'in kendi devesini konaklayacağı yer hususunda serbest bırakması ve devenin Allah'ın emriyle Hz. Ebû Eyyûb'un evi civarında çökmesi üzerine Rasûl-i Ekrem'in onun hanesini teşrif buyurması, Rasûlullâh'ın Medine'ye gelmesiyle sevinen Medine halkının söylediği meşhur kaside, Rasûlullâh'ın yedi ay müddetle Hz. Ebû Eyyûb'un evinde misafir oluşu ve Mekke'de kalan bazı Müslümanları Medine'ye getirtmesi gibi olaylar bu fasıl başlığı altında ele alınmıştır. Bu faslın devamında Hicret'ten sonra yaşanan olaylar birinci seneden onuncu seneye değin yıl yıl anlatılmaktadır. Bu kısım, adeta derli toplu bir İslâm tarihçesi görünümündedir.

4. Dördüncü Bab

Mescid-i Nebevî'nin inşasıyla ve buna dair bazı meselelerle, ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) pak zevceleri olan Ezvâc-ı Tâhirât'ın odalarıyla ilgili olan bu bab, on yedi fasıldan oluşmaktadır.

Birinci Fasıl: Bu fasıl, Rasûlullâh'ın Mescid-i Nebevî'yi inşa etmesi hakkındadır. Rasûlullâh'ın Medine'yi teşrifi zamanında devesinin çökmüş olduğu yer, buranın sahibi olan iki yetimden satın alınarak burada Mescid-i Nebevî'nin inşaatı başlatılmış, Mescid'in inşasına bizzat Rasûlullâh da katılmıştır. Sahih hadislere göre Mescid'in bulunduğu yerde daha evvel müşriklerin kabirleri, hurma ağaçları ve harap binalar bulunmakta olup inşaat sırasında bunlar ortadan kaldırılmış ve Mescid-i Nebevî burada ilk olarak kerpiçten bina edilmiştir. Yine bu fasılda Mescid'in kapıları hakkında bilgi verilmektedir. İlk yapıldığında Mescid'in üç kapısı bulunmakta olup bunlardan birincisi Kâbe tarafındaki kapı, ikincisi Bâbü'r-Rahme denilen kapı, üçüncüsü ise Bâb-ı Cibrîl şeklinde meşhur olan kapı idi. İki kapı olduğu gibi kalmış, ancak Kâbe yönündeki kapı kıblenin değişmesinden sonra Kudüs tarafına çevrilmiştir. Mescid, Rasûlullâh döneminde iki kez inşa edilmiştir. Bu bölümde Mescid-i Nebevî'nin sınırlarından ve kapladığı alandan da söz edilmektedir.

İkinci Fasıl: Bu fasıl, Kıblenin Kâbe'ye çevrilmesinden önce ve sonra Rasûlullâh'ın makam-ı şerifleri hakkındadır. Rasûlullâh Hicret'ten sonra namazlarını bir rivayete göre 16, bir başka rivayete göre 17 ay boyunca Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yönelerek kılmış, Receb ayının ortasında ise namazlarda yönünü Kâbe'ye çevirmesi Allah Te'âlâ tarafından kendisine emredilmiştir. Kıble değişikliğine yönelik bu vahyin geldiği namaz ve o sırada namaz kılınan mescidin hangi mescid olduğu hakkındaki rivayetler muhtelif olup bu vahyin bir öğle yahut ikindi namazının edası esnasında geldiği söylenmiş, bu hadisenin vukua geldiği mescidin de sonradan Kıbleteyn Mescidi adıyla anılacak olan mescid mi yoksa Mescid-i Nebevî mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak kıblenin Kıbleteyn Mescidi'nde tahvil edildiği görüşü daha kuvvetli görünmektedir. Bu konudaki rivayetlere yer verildikten sonra, Rasûlullâh'ın kıble tahvilinden evvel Mekke'de iken Kâbe'yi Beytü'l-Makdis ile kendisinin arasına alıp böylece her

iki kıbleye birden yöneldiği aktarılmıştır. Bundan sonra Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'nin kıblesini tayin etmesi ve Mescid'de Hz. Peygamber'in namaz kıldığı mevkinin konumu hakkında bilgiler verilmektedir.

Üçüncü Fasıl: Bu bölümde ciz' (hurma kütüğü), minber ve Mescid-i Nebevî'nin direkleri hakkında malumat yer almaktadır. Rasûlullâh'ın hutbe okurken yaslandığı hurma kütüğü, bu amaçla bir kürsü yapıldığında kaldırılmak istenmiş, o esnada Rasûlullâh'tan ayrılmak istemeyen hurma kütüğünün feryadı (*hanînü'l-ciz'*) hazır bulunan herkes tarafından işitilmiştir. Semhûdî, birçok sahabinin bu hadiseye tanıklık ettiğini ve bunun yine çok sayıda sahabiden nakledilen mütevatir bir haber olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Eserde bu hurma kütüğünün akıbetine ilişkin farklı rivayetler aktarılmaktadır. Bir rivayette Rasûlullâh ona Mescid'de olduğu yerde kalması yahut cennette kalıcı olarak meyve vermesi seçeneklerini sunmuş, o da cennette olmayı seçmiştir. Bir başka rivayette kütüğün ikiye yarıldığı ve çürüyene kadar Übeyy b. Ka'b (ra) tarafından muhafaza edildiği aktarılmaktadır. Bir rivayete göre de bu kütük Mescid'in içine defnedilmiştir. Bundan sonra minberi imal eden zat ile ilgili rivayetlere yer verilmekte ve bu konuda birbirinden farklı isimler zikredilmektedir. Eserde belirtildiğine göre Rasûlullâh zamanında imal edilmiş olan Minber-i Şerif, iki basamak ve bir meclisten (oturma yeri) oluşmaktaydı. Rasûlullâh ikinci basamak üzerinde durup bu meclise oturmaktaydı. Hz. Ebû Bekir hilafeti sırasında hutbeye çıktığında ikinci basamakta, Hz. Ömer ise birinci basamakta oturmuştur. Hz. Osman da hilafetinin ilk altı yılında Hz. Ömer gibi yapmış, ancak Mescid-i Nebevî'nin cemaati kalabalıklaşınca Rasûlullâh'ın oturduğu yere oturmaya başlamıştır.

Minber-i Şerif'e ilk kisve giydiren Hz. Osman'dır. Hz. Mu'âviye de minbere ekleme yaptırarak altı basamaklı hâle getirmiş, bundan sonra da minbere ekleme yapan olmamıştır. Yüksekliği evvelce 2 arşın olan minber, eklemelerle birlikte 7 arşına ulaşmıştır. Zamanla eskidiği için Abbâsî halifelerinden biri minberi yenileyip eski minberden taraklar yaptırmış ve bunları teberrüken insanlara hediye etmiştir. Minberin Mescid-i Nebevî'de çıkan bir yangında yanması sonrasında Memlük Sultanı Kayıtbay, yangına dayanıklı olması amacıyla mermerden bir minber yaptırmıştır. Daha son-

raki dönemde ise Sultan III. Murad, Medine-i Münevvere'ye bazı mimarlar ile birlikte 41 kese altın ve nakışlı bir minber göndermiştir.

Bu bölümün devamında, Mescid-i Nebevî'de bulunan sütunlar ve bu sütunların isimlerinin verilmesine sebep olan olaylar detaylı biçimde anlatılmıştır. Bu kısımda Mescid'de vuku bulan ve İslâm tarihinde oldukça meşhur olan bazı hadiselere yer verilmiş, mezkûr olayların Mescid-i Nebevî'nin hangi kısmında meydana geldiği de belirtilmiştir. Burada Mescid-i Nebevî'nin tarihi hakkında son derece kıymetli bilgiler yer almaktadır.

Dördüncü Fasıl: Bu fasıl, Rasûlullâh (sav) ve Hz. Fâtıma'nın (ra) odaları hakkındadır. Rasûlullâh Mescid-i Nebevî'nin inşası sırasında Hz. Âişe ve Hz. Sevde (ra) için birer hücre yapmış, daha sonra gerekli oldukça diğer hanımları için de odalar ekletmişti. Müellif, toplam sayıları dokuza ulaşan bu odaların fiziki şartları ve konumları hakkında teferruatlı bilgi vermektedir. Bu bilgilerden söz konusu odaların mütevazı yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Odaların hepsi Mescid'den ayrı inşa edilmiş olmakla birlikte girişleri Mescid'in içine açılmaktadır. Bundan sonra da eserde Hz. Fâtıma'nın hücresi hakkında malumat verilmiştir.

Beşinci Fasıl: Bu fasılda Rasûlullâh'ın kapatılmasını emrettiği ve bu emirden istisna edilen kapılar hakkında bilgi verilmiştir. Hz. Peygamber'in vefat etmek üzere iken Mescid'in Hz. Ebû Bekir'e ait kapı dışındaki tüm kapılarının kapatılması emrini verdiği, *Sahîhayn*'da ve diğer pek çok hadis kitabında rivayet edilmiştir. Hz. Ali'ye ait kapının da bundan müstesna tutulduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Burada rivayetler tahlil edilerek birleştirilmiş ve her iki sahabinin de kapılarının bu emirden istisna edildiği, ancak Hz. Ali için yapılan istisnanın daha önce vuku bulduğu tespit edilmiştir. Bu kısımda Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir ile vaki olan dostluğunun mertebesi de sahih hadislerle gözler önüne serilmektedir.

Altıncı Fasıl: Bu bölüm, Hz. Ömer'in Mescid'e yaptığı eklemelere dairdir. Hz. Ebû Bekir Mescid-i Nebevî'ye ilavede bulunmamış, bu dönemde sadece eskiyen direkler hurma ağaçları kullanılarak yenilenmiştir. Hz. Ömer ise ihtiyaca binaen bazı ilavelerde bulunmuş, Mescid-i Nebevî Ezvâc-ı Tâhirât'ın odalarının bulunduğu doğu yönü hariç tüm yönlerden

bir miktar genişletilmiştir. Mescid-i Nebevî'nin genişletilmesi hususunda başlangıçta bir tereddüt yaşandığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, sahabilerin Rasûlullâh'ın yapmadığı bir değişikliği yapma hususunda çekingen ve ihtiyatlı davranmaları olmuştur. Hz. Ömer, Rasûlullâh'ın hayatta iken Mescid'in genişletilmesi ile ilgili bir imada bulunduğunun anlaşılmasıyla bu işe cesaret edebildiğini ifade etmiştir. Rasûlullâh'tan Mescid'in genişletilmesi hakkında gelen rivayetlere de bu başlık altında yer verilmiş, Mescid-i Nebevî'de Hz. Ömer döneminde yapılan değişiklikler ölçüleriyle birlikte ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Hz. Ömer'in Mescid'e avlu yaptırdığı ve sohbet edileceği veya şiir okunacağı takdirde bunun Mescid'in içinde değil bu avluda yapılmasını emrettiği de burada verilen bilgiler arasındadır.

Yedinci Fasıl: Hz. Osman'ın Mescid-i Nebevî'ye yaptığı ilaveler hakkındaki bu fasılda, Hz. Osman döneminde Müslüman cemaatindeki artış sebebiyle Mescid-i Nebevî'de yeniden ve yaklaşık 10 ay sürecek bir genişletme faaliyetine girişildiği anlatılmaktadır. Hz. Osman Mescid'i bir miktar genişletmiş, bunun yanı sıra nakışlı taştan sütunlar ve duvarlar yaptırıp duvarları kireçle sıvatmıştır. Mescid'e ilk kez sac ağacından bir tavan da bu dönemde eklenmiştir. Faslın burasında, fitnelerin başladığı zorlu bir dönemde hilafet ve imamet eden Hz. Osman'ın tedbiren Mescid'de bir maksûre (parmaklıkla çevrili özel bölme) yaptırdığı bilgisine de yer verilmiştir.

Sekizinci Fasıl: Bu bölüm, Velîd b. Abdülmelik'in Mescid-i Nebevî'de yaptırdığı ilavelere dairdir. Hz. Ali, Hz. Mu'âviye, Yezîd, Mervân ve Abdülmelik Mescid'e ilavede bulunmamışlardı. Halife Velîd, Mescid'i yenilemeye karar vererek o dönemde Mekke ve Medine idarecisi bulunan akrabası ve naibi Ömer b. Abdülazîz'den Mescid-i Nebevî'nin çevresinde yer alan evleri satın alıp Mescid'e dâhil etmesini, vermezlerse bunları yıkıp sahiplerine meblağlarını vermesini, Ezvâc-ı Tâhirât'ın hücrelerini de Mescid'e dâhil etmesini istemiştir. Bu son talebin halkı kederlendirdiği rivayet edilmiştir. Öte yandan Velîd, Mescid'e yaptıracağı ilaveler için Bizans imparatorundan "füseyfisa" adı verilen renkli camlar istemiş, imparator bunların yanı sıra yüklü miktarda para, çok sayıda kandil ve zincir de göndermiştir.

Mescid-i Nebevî'de mihrab ve şerefeleri yaptıran ilk kişi Ömer b. Abdülazîz olup kendisi 60 arşınlık dört minare inşa ettirmiştir. Minarelerden birinin gölgesi Dâr-ı Mervân üzerine düştüğünden Süleymân b. Abdülmelik tarafından yıktırılmış, Bahrî Memlük hükümdarı Muhammed b. Kalâvûn dönemine kadar Mescid-i Nebevî üç minareli olarak kalmış, mezkûr hükümdar zamanında eski minare yeniden ve daha yüksek şekilde bina edilmiş, minarelerin yüksekliği sonradan bazı sultanlar tarafından da artırılmıştır.

Ömer b. Abdülazîz döneminde Mescid-i Nebevî'de cenaze namazı kılınması yasaklanmıştır. Ancak anlaşıldığına göre emîrlerin ve diğer ileri gelenlerin cenaze namazları Ravza-i Mutahhara'da kılınmaya devam etmiş, sıradan halktan olan kimselerin cenaze namazları ise Mescid'in doğu duvarının arkasında kılınır olmuştur. Tarihçi İbnü'n-Neccâr'ın nakline göre Alevî/Şiîlerin cenaze namazlarının Mescid-i Nebevî'de kılınması yasaktı. Gerek Semhûdî gerekse Âşık Muhammed el-Hanefî bu uygulamanın kendi dönemlerinde de devam ettiğini ve Şiîler dışındaki cenazelerin Mescid-i Nebevî'de kılınabildiğini belirtmektedirler. Faslın sonunda mescidlerin içinde cenaze namazı kılmanın mezheplere göre hükümlerinden söz edilmektedir.

Dokuzuncu Fasıl: Bu fasılda Mescid-i Nebevî'ye Abbâsî halifesi el-Mehdî döneminde yapılan eklemelerden bahsedilmiştir. Onun yaptığı genişletme, Mescid'de yapılan son genişletme çalışması olmuştur.

Onuncu Fasıl: Bu fasıl, Hz. Rasûl-i Ekrem ile Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in mübarek kabirleri ve bu kabirleri içinde bulunduran Hücre-i Şerife hakkındadır. Bu kısımda evvela Rasûlullâh'ın defnedildiği yerin Hz. Âişe'nin odası olduğu ifade edilip bu hücrenin tavsifi yapılmıştır. İnsanların Hz. Rasûlullâh'ın kabrinin toprağını teberrüken alması yaygın bir uygulamaya dönüşünce Hz. Âişe kabrin etrafını duvarla kapattırmıştır. Bir rivayette de Ömer b. Abdülazîz Kabr-i Şerif'in etrafına duvar inşa ettirmiş olup bu yapının Kâbe'ye benzememesine özen gösterilmiş, bu sebeple burası kare şeklinde yapılmamıştır. Kabr-i Şerif'in etrafındaki duvarın daha sonra gerçekleşen tamiratıyla ilgili de bu kısımda bilgiler verilmektedir. Bundan sonra Semhûdî; Hz. Rasûlullâh, Hz. Ebû Bekir ve Hz.

Ömer'in kabirlerini de ihtiva eden Hücre-i Şerife'nin kendi dönemindeki vaziyetini ayrıntılı biçimde tasvir ve tavsif etmiş; kabirlerin yerini detaylı olarak tarif etmiş ve kabirlerin bulunduğu mevkinin zaman içinde yeniden düzenlenmesi ile ilgili hadiseleri aktarmıştır. Bu bölümde Allah Rasûlü'nün mucizelerinden biri olarak, Medine'de yaşanan bir kıtlık sırasında Hz. Âişe'nin talimatıyla Kabr-i Şerif'in çatısının açılarak gökyüzü ile Kabr-i Şerif arasında engel bırakılmaması ve bu engelin kaldırılması sonrasında bol miktarda yağmur yağarak kıtlığın yerini berekete bırakması şeklinde hadis kaynaklarında geçen hadiseye de yer verilmiştir.

On Birinci Fasıl: Bu fasılda Rasûlullâh'ın mübarek başı ile mübarek yüzlerinin bulunduğu cihetin alameti, Makam-ı Cibrîl'in konumu, Hücre-i Şerife'nin mermerle süslenmesi, buraya güzel koku sürülmesi, burada asılı olan kandiller, Hücre-i Şerife'yi çevreleyen maksûre ve Hücre-i Şerife'nin üzerindeki kubbe hakkında bilgiler verilmektedir. Burada verilen bilgiye göre Rasûlullâh'ın mübarek başının bulunduğu cihete işaret olması için gümüşle süslenmiş bir sandık konulmuş olup bu sandık kabrin duvarına bitişik bir sütunun altında bulunmaktadır. Mezkûr sandık bir yangında yanıp harap olunca yerine mermerden bir sandık konmuştur. Makam-ı Cibrîl de kabrin yanında bulunmaktadır.

Hücre-i Şerife her dönemde yöneticilerin ihtimam ettiği bir mekân olmuştur. Çıkan yangınlarla veya zamanın etkisiyle çürüyen yahut bozulan eşya ve yapılar daha iyisiyle değiştirilmiş veya onarılmıştır. Hücre, Sultan Kayıtbay döneminde iki kere yenilenmiştir. Bu dönemde Hücre'de yangın çıktığı, Kayıtbay'ın yaptırdığı ikinci tamiratın da bu yangından sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Semhûdî, kendi döneminde Hücre-i Şerife'de bulunan mermerlerin Kayıtbay'ın emriyle yaptırılmış olduğunu ifade etmektedir. Anlaşıldığına göre mezkûr yangından sonra ateşe karşı ahşaptan çok daha dayanıklı olan mermer kullanımına ağırlık verilmiştir. Bu fasılda ayrıca Hücre-i Şerife'ye kisve giydirilmesi, Hücre ile Minber-i Nebevî'nin örtülerinin yenilenmesi, Hücre-i Şerife'ye güzel kokular sürülmesi âdeti, çeşitli sultanların ve emirlerin gönderdiği altın ve gümüş kandillerin Mescid-i Nebevî ve Hücre-i Şerif'e asılması, Sultan Baybars'ın Hücre-i Şerife ile Hz. Fâtıma'nın evinin etrafına maksûre yaptırması, bundan sonra da

Muhammed b. Kalâvûn, Ketboğa, Barsbay, Çakmak gibi Memlük sultanları tarafından yaptırılan tadilat ve imaret çalışmaları ile Hücre-i Şerife'nin kubbesinin yapılışı hakkında malumat sunulmaktadır.

On İkinci Fasıl: Bu kısım, Mescid-i Nebevî'nin tamiri ve Hücre-i Şerife'nin çatısı yerine kubbe inşa edilmesi hakkındadır. Sultan Kayıtbay, Mescid-i Nebevî'nin tamire ihtiyacı olduğu kendisine arz edildiğinde Medine'ye görevliler göndermiş, tadilat sırasında yeni problemlerin görülmesiyle çalışma derinleştirilmiştir. Hücre-i Şerife'deki ve çevresindeki çalışma, tamirat sırasında ortaya çıkan sorunlar ve bunların nasıl çözülmeye çalışıldığı, tüm bu sürecin görgü tanığı olan Semhûdî tarafından detaylı şekilde anlatılmaktadır. Kabr-i Şerif'te yapılan tadilat esnasında tadilattan sorumlu heyet Hücre'nin Şam yönündeki duvarını yıkıp yeniden yapmaya ve çatısı yerine de bir kubbe inşa etmeye karar vermiştir. Orada hazır bulunan Semhûdî kendisinin bu kararı doğru bulmadığını, ancak sorumlulara kendi görüşünü kabul ettiremediğini ifade etmektedir. Daha sonra yeniden duvarlar inşa edilmiş, bir kubbe yapılıp üzerine sarı bakırdan bir hilal konulmuştur. Tadilat tamamlandıktan sonra Mescid-i Nebevî'de çıkan ikinci yangında Hücre-i Şerife ve kubbesi hasar almamıştır.

On Üçüncü Fasıl: Bu fasılda Hz. Peygamber'in kabrinin çevresine hendek kazılması, buranın kurşunla doldurulması ve buna neden olan hadise hakkında malumat yer almaktadır. Verilen malumata göre "Şehîd" lakabıyla maruf Şam hükümdarı Sultan Nûreddîn Mahmûd b. Zengî bir gece rüyasında Rasûlullâh'ın iki kötü görünümlü kişiyi işaret ederek kendisini onların ezasından halas etmesini emrettiğini görmüş, rüyasının aynı gece üç kez tekrarlanması üzerine derhâl Şam'dan Medine'ye hareket etmiş, Medine'de ziyaretlerini tamamladıktan sonra yanında götürdüğü ihsanı dağıtmak için Medine halkının sırayla huzuruna getirilmesini emretmiş, rüyasında gördüğü iki yabancıyı tanıyıp bunlar hakkında bilgi toplamış, bunların Rasûlullâh'ın kabrine yakın bir ribatta kaldıklarını öğrendikten sonra ribata gitmiş ve yaptığı arama sonucunda yer altından Hücre-i Şerife'ye giden bir tünel açıldığını tespit etmiştir. Mezbur iki kişi sorgu sırasında, kendilerinin Rasûlullâh'ın mübarek bedenini buradan kaçırmak üzere Hıristiyanlar tarafından görevlendirilmiş kişiler olduklarını itiraf etmişler,

bunun üzerine Sultan Nûreddîn'in emriyle idam edilmişlerdir. Bundan sonra da Sultan, Hücre-i Şerife'nin çevresinin kazılıp kurşunla doldurulmasını emretmiştir. Semhûdî bunları aktardıktan sonra aynı konuyu farklı tarihçilerin de ufak değişikliklerle naklettiğini ifade etmektedir.

On Dördüncü Fasıl: Bu bölüm, Mescid-i Nebevî ve havalisindeki yangınlar hakkındadır. Buradaki ilk yangın 654 yılı Ramazan ayının ilk gecesi (22 Eylül 1256) meydana gelmiştir. Mescid-i Nebevî'nin temizliği ile ilgilenen Ebû Bekir b. Evhad adındaki zat minareler için kandil çıkarırken yanlışlıkla kandil kafeslerinden birini tutuşturmuş, alevler hızla yayılarak yangına sebebiyet vermiştir. Tüm Medine halkı seferber olmasına rağmen yangını söndürmeye muktedir olamamıştır. Mescid-i Nebevî'nin içindeki mushaflar, kitaplar, Hücre-i Şerife'nin örtüsü ve diğer her şey yanmıştır. Bazı direklerde bulunan kurşunun erimesi nedeniyle çatı kabirlerin üzerine düşmüştür. Durumdan haberdar olan Abbâsî halifesi Müsta'sım-Billâh tadilat için gereken alet edevat ile ustaları Iraklı hacıların bulunduğu kafileyle birlikte Medine'ye göndermiştir. Ancak Moğol İstilası, halifenin bu mevzu ile gerektiği kadar ilgilenmesinin önüne geçmiştir. Bunun üzerine Memlükler ve Yemen'de hâkim Resûlîler gibi İslâm devletlerinden yardımlar gelmiş ve zamanla Mescid-i Nebevî tamir edilmiştir. Mescid'in ve mübarek kabirlerin tamir ve yeniden inşasının, Moğol İstilası'nın İslâm dünyasında sebebiyet verdiği istikrarsızlık dolayısıyla uzun bir zamana yayıldığı anlaşılmaktadır.

Mescid-i Nebevî'deki ikinci yangın 13 Ramazan 886 (5 Kasım 1481) tarihinde meydana gelmiş olup bu ikinci yangının sebebi yıldırım düşmesidir. Medine halkı yangını söndürmek için bir kez daha seferber olmuş, pek çok Müslüman bu yolda hayatını tehlikeye atmış ve bazıları da yanarak vefat etmiştir. Bu yangında da Mescid-i Nebevî'deki dolaplar, kitaplar ve mushaflar büyük ölçüde yanmıştır. Yangın Hücre-i Şerife'ye ulaşmamış, Mescid'in sahnının üzerindeki kubbe de ateşten korunmuştur. Eserde, ikinci yangının meydana geldiği dönemde Medine dışında yaşanan bazı olaylara da yer verilmektedir. Henüz yangının izleri yerinde iken Mekke'de Zilkade ayının başında büyük bir sel meydana gelmiş ve seksenden fazla kişi vefat etmiştir. Sel suları pek çok evin ve Kâbe'nin içine dolmuştur. Öyle ki,

Semhûdî bu selin büyüklüğünü tasvir ederken ne Câhiliye devrinde ne de İslâmî dönemde Mekke'de böyle bir sel olmadığını söylemektedir. Sultan Kayıtbay bu haberi alınca hemen Mekke'ye tamirat için gerekli malzeme, alet edevat, para ve ustalar göndermiştir. Semhûdî bu dönemde Mekke ve Medine'nin inşaat için gerekli malzemelerle dolup taştığını aktarmakta, daha sonra da Mescid-i Nebevî ve Hücre-i Şerife'de yapılan değişiklik ve tadilattan oldukça detaylı şekilde söz etmektedir. Bu faslın sonunda yer alan tetimmede Semhûdî, dönemin sultanı olan Kayıtbay'ın Medine-i Münevvere'de medrese ve ribat inşa ettiğinden, yanan kitaplar yerine yeni mushaf ve kitaplar gönderdiğinden, bir su sebili, fırın ve miskinlere yemek dağıtacak bir mutfak yaptırdığından bahsetmektedir. Medine ayanından İyâs adlı zatın Medine'de gureba için malını vakfettiği ve fakir fukaraya yemek sağladığı da bu kısımda verilen bilgiler arasındadır. Mütercim Âşık Muhammed de kendi dönemi hakkında bilgi vererek Osmanlı sultanlarının bölgede aynı vakıf kültürünü artırarak devam ettirdiğini ifade etmiştir.

On Beşinci Fasıl: Bu fasıl; Mescid-i Nebevî'nin içindeki revaklar, direkler ve etrafındaki hücreler, ayrıca Mescid'e kum dökülmesi, Mescid'in güzel koku ile tebhir edilmesi ve Mescid'de fenerler yakılması gibi meseleler hakkındadır.

Mescid-i Nebevî'de kıble yönünde 7, Şam yönünde 4, batı yönünde 4, doğu yönünde 3 adet olmak üzere toplam 18 revak bulunmaktadır. Semhûdî zamanına kadar yapılmış olan bazı değişiklikler sonucu Mescid-i Nebevî'nin direklerinin sayısı 306'ya ulaşmıştır. Mescid-i Nebevî'nin kıble tarafından eni 167, diğer tarafının eni ise 135 arşındır. Evvelce Mescid-i Nebevî'nin avlusunda biriken suların tahliyesi için 64 kanal bulunmakta olup Semhûdî döneminde bunlardan yalnızca biri kalmıştır. Mescid-i Nebevî'nin etrafında su ihtiyacını gidermek için havuzlar, kuyular ve çeşmeler yapıldığı görülmektedir. Ancak sonradan bunlardan bir bölümü kapanmıştır. İnsanların Mescid'in avlusunda bulunan bir havuzdan abdest alması, giderek bölgenin hürmetinin ihlal edilmesine sebep olmuş ve bu da hoş görülmediği için bu havuz kapatılmıştır. Mescid-i Nebevî'nin minarelerinin yanında müezzinlerin minareye çıkmaları için birer oda inşa edilmiştir. Kuzeydoğudaki minareye bitişik iki küçük ve bir büyük oda,

kuzeybatıdaki minarenin yanında da bir küçük hücre ile ona bitişik iki büyük hücre bulunmaktadır. Mescid'de bulunan görevliler yatsı namazından sonra içeride bulunanları çıkarmak için altı adet fener kullanmaktadırlar. Daha önce bu iş için hurma ciritleri kullanılmıştır. Mübarek gecelerde Mescid'in avlusu dört meşale ile aydınlatılmaktadır.

Mescid-i Nebevî'de uzun müddet tek bir imam bulunduğu hâlde, Memlük hükümdarı el-Melikü'l-Eşref İnal zamanında bazı Türkler Mescid-i Nebevî'deki imama ilave olarak Hanefî bir imam daha görevlendirilmesini sağlamışlardır. Ancak bu Hanefî imama iktida edecek Hanefî cemaat uzun süre azınlıkta kalmıştır. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Mescid-i Nebevî'de Hanefîler için de bir mihrap konularak Hanefî bir imam tayin edilmiş, ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) Makam-ı Şerif'inde bir gün Hanefî, bir gün Şâfi'î imamın namaz kıldırması emredilmiştir. Mütercim bu uygulamanın kendi döneminde hâlâ yürürlükte olduğunu aktarmaktadır.

Mescid-i Nebevî'ye kum döşenmesi de bu bölümde ele alınan konular arasındadır. Bununla ilgili olarak Abdullâh b. Ömer'den (ra) gelen rivayete göre yağmurlu bir gecenin sabahında Mescid-i Nebevî'de namaz kılınacak yerler çamur olduğu için Ashâb-ı Kirâm'ın her biri bir miktar kum getirip yere döşemiş, Hz. Peygamber (sav) de bunu tahsin ederek kumun güzel bir nimet olduğunu ifade buyurmuştur. Rivayetten anlaşıldığı üzere Mescid-i Nebevî'ye kum döşenmesi işlemi Rasûlullâh döneminden itibaren bilinip uygulanmaktadır. Mescid-i Nebevî'ye ilk kandil Hz. Temîm ed-Dârî (ra) tarafından Şam'dan getirilerek asılmış, bunu müşahede eden Rasûlullâh, Hz. Temîm'e "İslâm'ı münevver eyledin." şeklinde mukabele buyurmuştur. Hadis-i şeriflerden anlaşıldığı üzere Mescid-i Nebevî'yi güzel koku ile kokulandırma âdeti de Rasûlullâh döneminden itibaren yapılagelmiştir. Hz. Câbir'den (ra) nakledilen rivayete göre Mescid'e koku getiren ve müezzinlere vazife veren ilk kişi Hz. Osman'dır (ra). Ömer b. Abdülazîz, Mescid-i Nebevî'nin kıble yönüne koku sürülmesini emretmiştir. Abbâsî halifesi Hârûn er-Reşîd'in câriyelerinden olan Hayzurân adındaki hanım Medine'yi ziyarete geldiğinde Mescid-i Nebevî'ye, Rasûlullâh'ın mübarek kabrine ve bunlar dışındaki mübarek yerlere koku

sürülmesini emretmiştir. Rivayete göre Hz. Ömer'e (ra) bir miktar ûd gönderilmiş, o da Mescid'in bu koku ile buhurlanmasını emretmiştir. Hz. Ömer'e Şam'dan gümüş bir buhurdanlık gönderildiği, onun bu buhurdanlığı baş müezzin olan Sa'd'a teslim ederek Mescid'i buhurlandırması emrini verdiği de rivayet edilmektedir.

On Altıncı Fasıl: Bu kısım, Mescid-i Nebevî'nin kapıları hakkında malumat ihtiva etmektedir. Emevî halifesi Velîd b. Abdülmelik'in yaptırdığı tadilatın ardından Mescid'in kapılarının sayısı 20'ye ulaşmıştır. Bu kapıların sekizi batı, sekizi doğu, dördü Şam yönünde bulunmaktaydı. Kıble yönünde bulunan dört has kapıyı halkın kullanması yasaktı ve bu kapılardan ikisini Mervân yaptırmıştı. Semhûdî, kendi döneminde mezkûr kapılardan yalnızca dört büyük kapının kaldığını ifade etmektedir. Kalan kapılardan biri Hz. Osman Kapısı'dır. Bu kapı bazı rivayetlerde Bâb-ı Cibrîl veya Bâbü'n-Nebî şeklinde de geçmektedir. Bu kapının karşısında Zengîlerin vezirlerinden Cemâleddîn Muhammed el-Isfahânî'nin ribatı bulunmaktadır. Mevcut ikinci kapı, ilk Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbâs es-Seffâh'ın kızının adı ile müsemma olan Bâb-ı Reyta olup Bâbü'n-Nisâ (hanımlar kapısı) adıyla da bilinmektedir. Kapının Bâbü'n-Nisâ şeklinde tesmiye edilmesinin sebebi Hz. Ömer'in (ra) bu kapıyı kadınlara mahsus kılmasıdır. Batıdaki iki kapının biri Bâb-ı Âtike'dir. Bu kapıya daha evvel Medine pazarının orada bulunması nedeniyle Bâbü's-Sûk da denilmekte olup Semhûdî zamanında ise bu kapının ismi Bâbü'r-Rahme'dir. Batıdaki ikinci kapı, daha sonra Bâbü's-Selâm ve Bâbü'l-Huşû' da denilen Bâb-ı Mervân'dır. Kapıya daha önce Bâb-ı Mervân denmesinin sebebi, evvelce Mervân'ın evinin yanında bulunmasıdır.

Bundan sonra Mescid'de bulunan küçük kapılardan bahsedilmekte, ardından Mescid'in çevresindeki meşhur evlerden söz edilmektedir. Mesela Abdullâh b. Ömer'in (ra) evi, Mescid'in kıble yönündeki duvarın doğusunda bulunmaktadır. Bu ev Hz. Hafsa'ya (ra) ait olup miras yoluyla kardeşi Abdullâh b. Ömer'e intikal etmiştir ve Âl-i Ömer Dârı olarak bilinmektedir. Bu evin batısında Mervân'ın evi bulunmaktadır. Dâr-ı Mervân'ın batısında Yezîd b. Abdülmelik'in evi vardır. Bu ev, eserin yazıldığı dönemde hâlâ ayaktadır ve pazarı denetleyen muhtesipler bu evin kapısın-

da vazife yapmaktadırlar. Bu evin bitişiğinde Sultan Kayıtbay'ın imareti yer alır. İmaretin batı yönünde çorba pişirilirken kıble yönünde ekmek fırını bulunur. Mütercim, Sultan Kayıtbay'ın vakıfları hâlâ ayakta olmasına rağmen Osmanlı vakıfları ve hayratının daha üstün nitelikte olduğunu vurgulamaktadır. Faslın devamında Mescid-i Nebevî'nin çevresinde bulunan evler, onların zaman içindeki değişimleri ve eserin yazıldığı dönemdeki durumları hakkında bilgi verilmiştir. Evlerin bir kısmı Mescid'i genişletme çalışmaları dâhilinde Mescid'e ilhak edilmiş olup bir kısmı ise medrese ve imarethane olarak kullanılmaktadır. Eserin bu kısmı Mescid-i Nebevî civarındaki mahallerin adeta krokisini çizmekte ve buraların geçmişini canlı biçimde aktarmaktadır.

On Yedinci Fasıl: Bu fasıl, Mescid-i Nebevî'nin çevresinde bulunan Belât'a,[1] Medine'nin pazarına ve hisarına dair bilgilerin verildiği bölümdür. Belât ile ilgili çok sayıda hadis-i şerif rivayet edilmiştir. Bu cümleden olarak bazı hadislerde; Rasûlullâh (sav) ile birlikte Mescid-i Nebevî'ye giden Hz. Câbir'in (ra) kendi devesini Belât'ta bağladığı, iki Yahudi'nin Belât'ta recmedildiği, Hz. Osman'ın (ra) su getirip Belât'ta abdest aldığı gibi olaylar nakledilmektedir. Bu rivayetlerden Mescid-i Nebevî'nin etrafının mübellet yani kaldırım şeklinde döşenmiş vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Bu fasılda Belât'ın nereden nereye kadar uzandığı hususu detaylandırılmıştır. Bu kısımda mütercimin, Semhûdî'nin ifadelerine bazı noktalarda ekleme yaptığı da görülmektedir. Belât'ta bulunan evler, mescidler ve diğer yapılar da bu fasılda zikredilmiştir.

Bundan sonra Hz. Rasûl-i Ekrem'in Medine-i Münevvere pazarını kurdurmasına dair rivayetler sıralanmış ve bu pazar hakkında malumat verilmiştir. Faslın son konusu ise Medine'nin hisarı hakkındadır. Medine'nin eski dönemlerde hisarı bulunmamaktaydı. Medine'de ilk kez hisar yapan kişi Büveyhî hükümdarı Adudüddevle'dir. Ancak 360 (971) yılında yapılan kale zamanla yok olmuş, ardında yalnızca bazı izler kalmıştır. Hisar, Zengîlerin veziri Cemâleddîn Muhammed el-Isfahânî tarafından 540 (1145) yılında yeniden yapılmıştır. Bununla birlikte insanların meskenleri zamanla sur dışına doğru taşmış, daha önce ismi geçen Sultan Nûreddîn

1 Burası Mescid-i Nebevî ile Medine-i Münevvere çarşısı arasındaki kaldırım döşeli mevzidir.

Mahmûd b. Zengî'nin gördüğü sadık bir rüya üzerine Medine'ye geldiği dönemde evleri sur dışında kalan insanlar Sultan Nûreddîn'den evlerinin ve mallarının korunması amacıyla bir hisar inşa etmesini istemişler, bunun üzerine 557 (1162) yılında yeni bir hisar yapımına başlanmıştır. Semhûdî ve Âşık Muhammed, kendi dönemlerinde Medine'de mevcut olan hisarın bu hisar olduğunu söylemektedirler. Mezkûr hisar daha sonra bazı Memlük sultanları ve Medine emîrleri tarafından gerektikçe tamir edilmiş ve yenilenmiştir. 751 (1350) yılında da hisarı takviye etmek için yanlarına hendek kazılmıştır.

5. Beşinci Bab

Altı fasıldan oluşan bu bab; bayram namazının kılındığı yer, Medine'deki mescidler, kabristanlar, Uhud Dağı'nın ve Uhud şehidlerinin faziletleri hakkında bilgilerin yer aldığı bölümdür.

Birinci Fasıl: Bu fasıl, Bayram Musallası hakkındadır. Rivayetlere göre Rasûlullâh ilk bayram namazını hicri ikinci yılda Hakîm b. el-Adâ'nın evinin avlusunda kıldırmıştır. Bu ev Medine'nin güneybatısında bulunmaktadır. Bir diğer rivayete göre ise Rasûlullâh ilk bayram namazını Harre'de eda etmiştir. Rasûlullâh'ın Medine'de yaşadığı süre boyunca bayram namazlarını kıldırdığı yerlere dair rivayetler bu fasılda ele alınmakta, Semhûdî bu rivayetlerde adı geçen yerlerin kendi dönemindeki durumuna ve konumuna dair de bilgi vermektedir. İlgili rivayetlerden Rasûlullâh'ın bayram namazlarının çoğunu Mescid-i Nebevî'de kıldırdığı anlaşılmaktadır. Eserde bu uygulama, insanların uyması gereken bir sünnet olarak değerlendirilmiştir. Bu kısımda Hz. Peygamber'in bayram namazı maksadıyla Mescid-i Nebevî'ye giderken kullandığı yollar hakkında da malumat mevcuttur.

İkinci Fasıl: Bu fasıl, Kubâ Mescidi ve Mescid-i Dırâr hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Hz. Peygamber, Medine'ye hicreti sırasında Benî Amr bölgesinde 10 günden fazla bir süre konaklamış, burada bir mescidin bina edilmesini emretmiş, neticede evvelce hurma kurutulan bir mevkide Kubâ Mescidi inşa edilmiştir. Bu kısımda Kubâ Mescidi'nin inşası hakkındaki rivayetlere yer verilmiş, bu cümleden olarak Hz. Rasûlullâh'ın mübarek devesinin çöktüğü yerin mescidin inşa edileceği bölge olarak tayin edildi-

ği, yine Rasûlullâh'ın Ashâb'ın büyükleriyle birlikte Benî Amr bölgesine gelerek iri taşlarla Kubâ Mescidi'nin temelini kendi elleriyle hazırladığı şeklindeki rivayetler aktarılmıştır. Burada, kıblesinin sıhhati bakımından en güvenilir mescidin Kubâ Mescidi olduğuna dair rivayet de yer almaktadır. Bu bölümde, ikinci babın üçüncü faslında da yer verilen "takva üzere kurulan mescid" mealindeki ibarenin geçtiği Tevbe Sûresi'nin 108. ayet-i kerimesinin hangi mescid için nazil olduğu konusu yeniden ele alınmakta ve ayette sözü geçen mescidin Kubâ Mescidi olduğuna dair rivayetler aktarılmaktadır. Bölümün devamında Hz. Rasûl-i Ekrem'in Kubâ Mescidi'ne zaman zaman yaya yahut binekli olarak geldiğine ve Kubâ Mescidi'nde namaz kılmanın yüce faziletlerine dair Ashâb-ı Kirâm'dan aktarılan pek çok rivayet sıralanmıştır. Kubâ Mescidi'nin yapısı, inşa edildiği alan, mescidde yapılan tadilat ve tezyinat da bu başlık altında ele alınmaktadır. Burada yer alan bilgilerden Kubâ Mescidi'nin hiçbir dönemde ihmal edilmediği anlaşılmaktadır. Başlangıçta kare bir zemine sahip olan mescid, hem Hulefâ-yı Râşidîn zamanında hem de daha sonraki dönemlerde genişletilmiş, yenilenmiş ve süslenmiştir. Memlük Sultanı Kayıtbay, mescidin 877 (1472) yılında yıkılan minaresini yeniden yaptırmış ve mescidi tamir ettirmiş, bunların yanı sıra buraya bir sebil ve havuz inşa ettirmiştir. Sonraki dönemlerde kendisinden eser kalmayan bu havuzun yerine Osmanlı döneminde Sadrazam Şehid (Sokollu) Mehmed Paşa yeni birer sebil ve havuz yaptırmıştır. Bu kısım, Rasûlullâh'ın Kubâ Mescidi'ne hangi yoldan gittiği ile ilgili verilen malumatla sona ermekte ve Mescid-i Dırâr hakkındaki rivayetlerin aktarımına geçilmektedir.

İbn Abbâs'tan (ra) rivayet edildiğine göre Medine'de bir grup kimse bir mescid inşa etmişler, Ebû Âmir adındaki münafık da onlara Bizans topraklarına giderek oradan asker getireceğini ve bu şekilde Hz. Rasûl-i Ekrem ile Ashâb-ı Kirâm'ı Medine'den çıkaracağını söylemiştir. Mescidi yapan kişiler Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek inşasını tamamladıkları mescidde namaz kılmasını kendisinden talep etmişler, ancak bu sırada Hz. Peygamber'i bundan men eden ve bu mescidin "zararlı faaliyetlerde bulunmak için üs edinilmiş bir mescid (Mescid-i Dırâr)" olduğunu bildiren Tevbe Sûresi'nin 107. ayet-i celilesi nazil olmuştur. Bir rivayete göre Rasûlullâh,

Tebûk Gazvesi'nden dönerken Medine'ye bir saatlik yoldaki Zû-Evân adlı yerde konaklamış, söz konusu Mescid-i Dırâr hakkında ayet nazil olduğunu söyleyerek Mâlik b. ed-Duhşüm ile Ma'n b. Adiyy veya kardeşi Âsım b. Adiyy'e (r.anhm) o mescidi ortadan kaldırmalarını emretmiş, onlar da Rasûlullâh'ın emrini yerine getirerek mescidi imha etmişlerdir. Bir rivayete göre bu sahabiler Mescid-i Dırâr'ı yakarak ortadan kaldırmışlardır. Bu mescidin bulunduğu yer daha sonra mezbele hâline gelmiştir. Bazı eserlerde belirtildiğine göre o bölgeden uzun müddet duman tütmeye devam ettiği müşahede edilmiştir.

Üçüncü Fasıl: Hz. Peygamber'in namaz kıldığı ve eserin yazıldığı dönemde nerede bulundukları malum olan mescidler hakkındaki bu fasılda söz konusu mescidlerin isimleri, nerede bulundukları ve fiziki özellikleri ele alınmıştır. Bu mescidlerde vukua geldiği bilinen olaylar aktarılmış, zaman zaman mescidlere isimlerini veren hadiselerden de bahsedilmiştir. Mescidlerde zamanın ilerlemesi ile yapılan değişiklik ve tadilatlardan da bu kısımda söz edilmektedir. Mescid-i Fadîh, Mescid-i Benî Kurayza, Mescid-i Meşrebe-i Ümm-i İbrâhîm b. Muhammed, Mescid-i Benî Zafer, Mescidü'l-İcâbe, Mescidü'l-Feth, Selmân-ı Fârisî (ra) Mescidi, Hz. Ali (ra) Mescidi, Mescid-i Kehf-i Sel', Mescid-i Kıbleteyn, Mescidü's-Sukyâ, Mescid-i Zübâb, Mescid-i Cebel-i Uhud, Mescid-i Rükn-i Cebel-i Ayneyn, Mescidü'l-Vâdî, Mescid-i Tarîk-ı Sâfile ve Mescidü'l-Bakī' bu fasılda hakkında bilgi verilen mescidlerdendir.

Dördüncü Fasıl: Bu fasıl, Rasûlullâh'ın namaz kıldığı fakat nerede bulundukları tam olarak bilinmeyip sadece yönü tahmin edilen mescidler hakkındadır. Âşık Muhammed el-Hanefî sayıları 40 kadar olan bu mescidlerin yerlerinin bilinmediğini, bu nedenle de bu faslı tercüme etmediğini ifade etmektedir.

Beşinci Fasıl: Bu fasılda Medine-i Münevvere'deki kabristanlardan ve buralarda defnedilmiş olan Ehl-i Beyt ve Ashâb-ı Kirâm mensuplarından söz edilmiştir. Faslın başında Tâbi'în'den Hz. Ka'bü'l-Ahbâr'ın Bakī' Mezarlığı'nın vasıflarını Tevrât'ta gördüğünü söylediği ifadeye yer verilmiş ve bu vasıflar sıralanmıştır. Bir rivayete göre de mahşer günü Medine'deki kabirlerden sorgusuz ve sualsiz cennete girecek yetmiş bin mü'min haşredi-

lecektir. Bakīʿ Mezarlığı'na Rasûlullâh'ın (sav) defnettiği ilk kişi Osman b. Maz'ûn'dur (ra). Hz. Peygamber, oğlu İbrâhîm'i (ra) Osman b. Maz'ûn'un yanına defnettikten sonra Müslümanlar bu mezarlığa rağbet göstermiştir. Orada bulunan ağaçlar kesilmiş, her kabile arazinin bir bölümünü kendisi için kabristan olarak belirlemiş, böylece Bakīʿ Mezarlığı teşekkül etmiştir. Faslın burasında Ehl-i Beyt'ten ve genel olarak Ashâb-ı Kirâm'dan Bakīʿ Mezarlığı'na defnedilmiş olan zevatın isimleri sıralanmış ve burada Hz. Rasûl-i Ekrem'in kız evlatları olan Hz. Rukayye, Hz. Zeyneb ve Hz. Ümmü Külsûm'ün, ayrıca Hz. Ali'nin annesi olan Fâtıma bt. Esed'in, Abdurrahmân b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkās ve Abdullâh b. Mes'ûd'un, Uhud'da aldığı yara ile şehid olan Huneys b. Huzâfe es-Sehmî'nin, Ensâr'ın meşhurlarından Es'ad b. Zürâre'nin, Hz. Abbâs'ın ve kız kardeşi Hz. Safiyye'nin, Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdülmuttalib'in, Sa'd b. Mu'âz ve Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin (r.anhm) isimleri zikredilmiştir.

Hz. Fâtıma'nın (ra) da Bakīʿ Mezarlığı'na defnedildiği rivayet edilmektedir. Ancak başka bir rivayete göre Hz. Fâtıma kendi evine defnedilmiştir ve Medine halkı tarafından kabul gören görüş de budur. Rasûlullâh'ın torunu Hz. Hasan (ra) kendisinin vefat edeceğini hissettiğinde Hz. Âişe'den (ra) Rasûlullâh'ın yanına defnedilmek için izin istemiş, Hz. Âişe de buna izin vermiştir. Ancak bu haber Ümeyyeoğulları ile Hâşimoğulları arasında gerginliğe yol açınca Hz. Hasan bu talebinden feragat ederek annesinin mezarı yanına defnedilmek istemiştir. Bir rivayete göre Hz. Hüseyin'in (ra) mübarek başı da Hz. Fâtıma'nın yanına defnedilmiştir. Hz. Rasûlullâh'ın hanımları arasında Mekke'ye defnedilmiş olan Hz. Hadîce (ra) ile Serif'te medfun olan Hz. Meymûne (ra) dışındaki tüm hanımlar Bakīʿ Mezarlığı'nda medfûndur.

Hz. Osman b. Affân (ra), kendisinin Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in yanına defnedilmesi için Hz. Âişe'den izin almış, ancak şehid edildikten sonra Mısırlıların buna müsaade etmemeleri üzerine Hz. Osman'ın cenazesi Haşş-ı Kevkeb'e defnedilmiş, daha sonra Hz. Osman'ın akrabaları olan Ümeyyeoğulları bu bölgeyi Bakīʿ Mezarlığı'na katmış, insanlar da onun kabri etrafında defnedilmiştir. Hz. Abbâs ile Hz. Hasan'ın ve diğer meşhur Ehl-i Beyt mensuplarının kabirlerinin üzerine büyük bir

kubbe inşa edilmiştir. Ehl-i Beyt'in kabirlerinin daha ziyade, Hz. Ali'nin (ra) ağabeyi olan Hz. Akīl'e (ra) mensubiyeti dolayısıyla Dâr-ı Akīl olarak bilinen mevzi civarında toplandığı anlaşılmaktadır. Hz. Rasûlullâh'ın hanımlarından dördüne ait makbereler de buraya yakın olmakla birlikte, burada mevcut dört kabrin Rasûlullâh'ın hanımlarından hangilerine ait olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Semhûdî buranın evvelce taştan yapılmış bir hazîre şeklinde olduğunu, ancak sonradan kabirlere dair alametlerin kaybolduğunu, bilahare Memlükler tarafından buraya bir kubbe inşa edildiğini ifade etmektedir. Ashâb-ı Kirâm'dan Mâlik b. Sinân (ra), meşhur müçtehid İmam Mâlik b. Enes, İmam Ca'fer-i Sâdık'ın oğlu İsmâ'îl, İmam Zeynelâbidîn, Muhammed b. Abdullâh en-Nefsüzzekiyye gibi zevatın kabirleri de Bakī' civarındadır. Bu fasıl, Medine-i Münevvere kabristanına ve civarına defnedilmiş sahabilerin ve diğer büyük zatların kimlikleri ve kabirlerinin bulundukları yerlerle ilgili detaylı bilgiler içermesi bakımından son derece önemlidir.

Altıncı Fasıl: Bu bölüm, Uhud Dağı'nın ve burada yatan şehidlerin faziletlerine dairdir. Faslın başında Rasûlullâh'ın (sav) Uhud hakkındaki "Uhud bizi sever, biz de onu severiz." mealindeki hadis-i şerifi, ayrıca Uhud Dağı'nın cennet dağlarından olduğu hakkındaki hadis-i şerif nakledilmiştir. Hz. Hârûn'un (as) da bu dağda medfun olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Bu kısımda Hz. Peygamber'in Uhud şehidlerinin faziletleri hakkında buyurduğu hadislere yer verilmiştir. Burada nakledilen bilgilerden Hz. Rasûl-i Ekrem'in Uhud Dağı'na ve buradaki şehidlere hususi bir muhabbeti bulunduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in her sene başında Uhud şehidlerini ziyaret edip onlara selâm verdiği, Hz. Fâtıma'nın (ra) farklı zamanlarda Uhud şehidlerinin ve özellikle de Hz. Hamza'nın (ra) mezarını ziyaret edip ağladığı, pek çok rivayette bildirilmektedir. Hz. Peygamber'in şehidlere selâm verme şeklindeki sünneti mü'minler arasında yayılmış, Uhud şehidlerinin de kendilerine verilen selâmlara mukabelede bulunduklarının duyulduğu birçok rivayet nakledilmiştir. Yine Uhud Gazvesi'nden 46 yıl sonra sel suları nedeniyle harap olan kabirler taşınırken şehidlerin cenazelerinin hiç bozulmadan kaldığı nakledilmektedir.

Uhud Gazvesi'nde Hz. Hamza, Mus'ab b. Umeyr ve Abdullâh b. Cahş (r.anhm) ile birlikte 70 kadar sahabi şehid olmuştur. Fasılda Uhud şehidlerinin definleri de anlatılmakta, bu sırada şehidlerden Sehl b. Kays, Amr b. el-Cemûh ile oğlu Hallâd, Abdullâh b. Amr b. Harâm, Hârice b. Zeyd, Sa'd b. er-Rebî', Nu'mân b. Mâlik, Abde b. el-Hashâs, Ebû Eymen (r.anhm) gibi sahabilerin isimleri verilip hangi şehidin kiminle birlikte defnedildiğine dair bazı bilgiler sunulmakta, yine Uhud'da yaralanıp Medine'de şehid olan bazı sahabilerin de nereye defnolunduğu hakkında malumat verilmektedir.

6. Altıncı Bab

Medine'nin kuyuları, pınarları, ekinleri ve Hz. Peygamber'e (sav) ait vakıflarla ilgili olan bu bab, iki fasıldan oluşmaktadır.

Birinci Fasıl: Medine-i Münevvere'nin mübarek kuyuları ile ilgilidir. Kuyulara mübarek denmesinin sebebi Rasûlullâh'ın bunlardan su içmesi ve abdest alması veya bunların bereketli olması için dua etmesidir. Bu kuyulardan bazılarının suları içilmez hâlde iken Hz. Peygamber'in duası ile suları tatlı hâle gelmiş veya artmıştır. Kuyulardan bir kısmı, sularının şifalı olmasıyla bilinmektedir. Eserde zikredilen 20 kadar kuyu alfabetik olarak sıralanmış, bunlardan bazılarında Asr-ı Saâdet'te gerçekleşen hadiseler de anlatılmış ve bundan dolayı Erîs, A'vâf, Enes b. Mâlik (ra), İhâb, Busa, Budâ'a, Cemel, Beyruhâ, Rûme, Sukyâ, Gurs, Karrâsa adlı kuyulara ilişkin daha ayrıntılı malumat sunulmuştur. Kuyulardan bazılarının eserin yazıldığı dönemdeki hâlleri hakkında bilgilere de yer verildiği görülmektedir.

İkinci Fasıl: Bu fasıl, Hz. Peygamber'in sadakâtı yani vakıfları hakkındadır. Hz. Peygamber'in vakfettiği bahçe ve hurmalıklar, eskiden Yahudi âlimlerinden olup sonradan iman eden ve hatta Uhud'da şehid olduğu rivayet edilen Muhayrîk (ra) adındaki sahabinin Rasûlullâh'a bıraktığı mallardır. Muhayrîk; Delâl, Burka, A'vâf, Sâfiye, Mîseb, Husnâ ve Meşrebe-i Ümm-i İbrâhîm adlı bahçeleri Rasûlullâh'a bırakmış, Rasûlullâh da bunları vakfetmiştir. Eserde bu bahçelerin konumu ve eserin yazıldığı dönemdeki durumu hakkında da malumat mevcuttur. Bu fasılda Hz. Peygamber'in kendi mübarek elleriyle diktiği ağaçlar da ele alınmıştır. Bu ağaçların bir

kısmı, Hz. Peygamber'in, Selmân-ı Fârisî'nin (ra) azat edilmesi için diktiği ağaçlardır. Evvelce Benî Nadîr'den bir kadının kölesi olan Selmân-ı Fârisî söz konusu kadın ile mükâtebe[1] yapmış ve kadın Hz. Selmân'dan kendisi için belirli bir sayıda hurma ağacı dikmesini istemişti. Hz. Rasûl-i Ekrem bundan haberdar olunca Hz. Selmân için mübarek elleriyle ağaçlar dikmiş, bu ağaçlar ertesi yıl meyve vermiş ve böylece Hz. Selmân hürriyetine kavuşmuştur. Mezkûr bahçe daha sonra Rasûlullâh'ın mülküne geçmiştir. Faslın sonunda Hz. Peygamber'in vakfı olan bahçelerin Hz. Peygamber'den sonraki durumuna dair de bilgi verilmiştir.

7. Yedinci Bab

Üç fasıldan oluşan yedinci bab, Rasûlullâh'ın (sav) seferlerde ve gazalarda namaz kıldığı mescidler[2] hakkındadır.

Birinci Fasıl: Rasûlullâh'ın Mekke-i Mükerreme'ye giderken kullandığı yolda bulunan mescidler bu fasılda zikredilmiştir. "Peygamberlerin yolu" olarak bilinen bu yolda bulunan ve Hz. Peygamber'in farklı zamanlarda namaz kıldığı 27 mescid arasında Şecere, Mu'arras, Şerefü'r-Ravhâ, Irku'z-Zubye, Ravhâ, Munsaraf, Ruveyse, Seniyye-i Rekûbe, Esâye, Arc, Taraf-ı Tel'a, Lahyu Cemel, Sukyâ, Medlece Ti'hîn, Remâde, Ebvâ, Beyzâ, Akabe-i Herşâ, Mescideyn-i Cuhfe, Gadîr-i Hum, Mescid Kable Kudeyd, Akabe-i Huleys, Huleys, Batn-ı Merrü'z-Zahrân, Serif, Ten'îm, Zî-Tuvâ mescidleri bulunmaktadır. Bu mescidlerden Şecere ve Mu'arras mescidleri, mîkât yerlerinden olan Zü'l-Huleyfe'dedir.

İkinci Fasıl: Bu fasılda, kitabın yazıldığı dönemde hâlâ Medine'den Mekke'ye giderken kullanılmakta olan meşhur güzergâhtaki mescidlerden söz edilmektedir. Burada Zât-ı Ecdâl, Zefirân-ı Müdbir, Safrâ ve Bedr gibi mahallerdeki mescidlerin anlatımına yer verilmiştir.

---

1 Mükâtebe; köle veya câriyenin bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi için efendisiyle anlaşmasını ifade eden hukuk terimidir. Bk. Fahrettin Atar, "Mükâtebe", *DİA*, C. 31, s. 531.

2 Eserde Medine-i Münevvere dışında namaz kılınan mevkilerden bahsedilirken kullanılan "mescid" kelimesi, dört duvarı ve kubbesi bulunan ve dâhilinde Müslümanların namaz kılıp itikâf ettikleri yapı manasında olmayıp doğrudan doğruya "secde edilen/namaz kılınan yer" şeklindeki sözlük anlamıyla metinde yer almaktadır. Hz. Peygamber (sav) ve Ashâb-ı Kirâm'ın seferler ve gazalar sırasında namaz kıldıkları yerler gerek Asr-ı Saâdet'te gerekse müellifin döneminde umumiyetle hali ve beyaban araziler olduğundan, eserin özellikle bu kısmında "mescid" kelimesinin geçtiği yerlerde söz konusu mananın, yani "arazide üstü veya etrafı açık namaz kılma mahalli" anlamının mülahaza edilmesi gerekir.

Üçüncü Fasıl: Hz. Rasûl-i Ekrem'in gazalarda namaz kıldığı mescidler hakkındaki bu kısımda kendilerinin Hayber Gazâsı'na giderken namaz kıldıkları ve Asr, Sahbâ, Şemrân gibi mahallerde bulunan mescidler, Tebûk Gazvesi sırasında namaz kıldıkları mahaller, ayrıca Hudeybiye, Ci'râne, Liyye ve Tâ'if bölgelerindeki mescidler anlatılmıştır. Özellikle Tebûk Gazvesi sırasında Hz. Peygamber'in namaz kıldığı 20 adet mevki tek tek sıralanmıştır. Bu babı teşkil eden her üç fasılda da, adı geçen mescidlerin bulunduğu mahallerde vuku bulmuş önemli hadiselerin -eğer biliniyorsa- kısa da olsa aktarıldığı görülmektedir.

8. Sekizinci Bab

Medine-i Münevvere'nin vadileri, kasırları/kuleleri, nahiyeleri ve dağları hakkındaki bu bab, iki fasıldan oluşmaktadır.

Birinci Fasıl: Bu fasılda Medine civarındaki Akīk, Buthân, Rânûnâ, Kanât, Müzeynib, Mehzûr adlı vadilere dair malumat verilmiştir. Mezkûr vadilerin nerede bulundukları, şehre uzaklıkları, vadilerde yer alan kuyular, buralarda Rasûlullâh'a ait mülkler, vadilerin eserin telif edildiği dönemdeki durumu gibi hususlar hakkında bu fasılda detaylı bilgiler bulunmaktadır. Bu kısımda bazı vadilerin faziletleri hakkındaki hadis-i şeriflere de yer verilmiştir.

İkinci Fasıl: Medine-i Münevvere'nin mübarek yerleri, dağları, tepeleri ve nahiyeleri hakkındaki bu fasılda alfabetik sırayla Medine'deki muhtelif mevkilerden ve bunların konumlarından söz edilmektedir. Eserin son ve en geniş faslı olan bu kısımda elif harfinden başlanarak yâ harfine kadar Medine-i Münevvere ile bir şekilde ilgili olan her türlü mekân ele alınmış, bunların kimi zaman coğrafi ve jeolojik özellikleri aktarılmış, yer isimlerinin doğru biçimde telaffuz edilmesi için hangi harf ve harekelerle okunmaları gerektiği vurgulanmış, doğru okuyuşu kolaylaştırmak için zaman zaman isimlerin vezinleri de verilmiş ve -eğer varsa- isimler konusundaki bazı ihtilaflara değinilmiştir. Hakkında bilgi verilen mekânlar arasında pazarlar, dağlar, kabirler, tepeler, taşlıklar, kumluklar, çöl bölgeleri, köy ve şehirler, kuyular, Ashâb-ı Kirâm'ın vakfettiği yerler, vadiler, dereler, hurmalıklar, bahçeler, mîkât yerleri, volkanik araziler, yollar, madenler ve göl-

ler bulunmaktadır. Her bir ismin madde başı şeklinde verildiği bu kısım, adeta Medine'ye ait dört başı mamur bir yer adları sözlüğü mahiyetindedir.

Bu bölümde bazı coğrafi yapılara verilen isimler aktarılıp açıklanmış, İslâm tarihinde meydana gelmiş meşhur olayların yaşandığı mevkilerin bahsi geçtiğinde kısaca bu olaylardan da söz edilmiştir. Mesela Bi'r-i Zervân maddesinde mezkûr kuyunun Rasûlullâh'a (sav) yapılan sihrin atıldığı kuyu olduğu ifade edilmiş, Recî' maddesinde burasının Hayber Gazâsı sırasında Hayberliler ile Gatafânlılar arasındaki irtibatı kesmek üzere Rasûlullâh'ın konakladığı yer olduğu belirtilmiştir. Yine kimi yer adlarının tesmiye sebebi hususunda aydınlatıcı kısa bilgiler mevcuttur; Melel adlı vadiye Yemen meliki Tübba'ın bu bölgeye gelince yorulduğu için bu ismin verilmiş olması gibi. Ayrıca bazı bölgelerin Asr-ı Saâdet'te ne amaçla kullanılmış olduğu hakkında özet bilgiler de aktarılmaktadır; Rebeze'yi Hz. Rasûl-i Ekrem'in vakfedilecek develer için bir koru olarak kullandığı, Mirbedü'l-Ganem'de Hz. Ömer'in (ra) koyunlarını otlattığı, Mihrâs bölgesinin yağmur sularının toplandığı yer olup Uhud Gazvesi'nde Hz. Ali'nin (ra) Hz. Peygamber'e (sav) buradan su getirdiği ve Rasûl-i Ekrem'in de bu su ile kendi üzerindeki kan izlerini temizlediği bilgisi gibi. Sıkça karşılaşılan bu tarz kıymetli malumat dolayısıyla eserin bu son faslı, hem Medine'nin sosyal ve kültürel tarihine hem de genel olarak İslâm tarihine ışık tutucu özellik taşımaktadır. Bölümde dikkat çeken noktalardan biri de bazı bölgelerin cinlerle meskûn olduğunun bildirilmesi, bu bölgelerin kiminde Müslüman kiminde ise gayrimüslim cinlerin yaşadığının ifade edilmesidir. Neticede bu faslın; eserin Medine'ye, Mescid-i Nebevî'ye ve Hz. Rasûlullâh'a doğrudan taalluk eden bölümlerinden sonraki en değerli kısmı olduğu söylenebilir.

Hâtimetü'l-Kitâb

Eserin Ayasofya nüshasının 277b yüzünden 295a yüzüne kadarki kısmında[1] Âşık Muhammed el-Hanefî'nin, başlangıçtan kendi dönemine kadarki Osmanlı padişahlarının menakıbını kısa bilgilerle ele aldığı bir

1 Metin kısmındaki ilgili dipnotta da ifade edilmiş olduğu gibi, bu "Hâtimetü'l-Kitâb" bölümü Hacı Beşir Ağa nüshasında mevcut değildir.

hâtime bölümü mevcut olup burada Osman Gazi ile Sultan III. Mehmed arasındaki padişahlar hakkında birtakım malumat yer almaktadır. Semhûdî'nin, kendi eserinde yeri geldikçe Memlüklerin ve özellikle de Sultan Kayıtbay'ın Haremeyn-i Şerîfeyn'deki hayırlarını methetmesi gibi mütercim Âşık Muhammed el-Hanefî'nin de Osmanlı sultanlarının kahramanlığını, âlimlere olan muhabbetini ve Haremeyn'deki eserlerini öne çıkardığı görülmektedir. Bölümün başında mütercim, Osmanlı sultanlarının Şerî'at-ı Ahmediyye'ye son derece itina gösterdiklerini ve Haremeyn halkını kendi aileleri gibi koruyup kolladıklarını ifade etmektedir. Bundan sonra da Osman Gazi'den başlanarak Osmanlı padişahlarının cülus tarihleri, kaç yıl tahtta kaldıkları, bazı icraatları ve hususi özellikleri aktarılmış; genellikle onların din-i İslâm'a muhabbetleri, âlimlere ve evliyâullâha hürmetleri ve Haremeyn'e hizmetleri üzerinde durulmuştur. Osman Gazi'nin menakıbı anlatılırken onun gördüğü rivayet edilen ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu müjdeleyen meşhur rüyaya da yer verilmiştir. Hâtimede Fatih Sultan Mehmed'in menakıbı diğer padişahlarınkinden daha geniş yer tutmaktadır. Ancak hâtimenin en geniş kısmı, Âşık Muhammed'in çağdaşı olan III. Mehmed'e ve onun Eğri Seferi'ne (1004-1005/1596) ayrılmıştır.

Öncelikle III. Mehmed'in cülusundan itibaren Haremeyn'e yaptığı hizmetleri sıralayıp onun Haremeyn'deki ambarlarda bulunan buğdayları artırarak bölge ahalisine çokça ihsanda bulunduğunu, Hz. Rasûlullâh'ın (sav) mübarek kabrine örtü ve Ravza-i Mutahhara'ya kıymetli cihazlarla birlikte pahalı seccadeler hediye ettiğini söyleyen Âşık Muhammed; bundan sonra ise sultanın kâfirlerle karşılaşmak üzere sefere çıktığı bilgisini vermektedir. Mütercimin kendisi de sultanın Eğri Seferi'nde bulunduğu bir sırada abdest alıp Ravza-i Mutahhara'ya varmış, orada eserinin ilgili bahsinde zikrettiği tevessül duasını üç kez okuyup Hz. Rasûl-i Ekrem'i vesile edinerek İslâm padişahı ile ordusunun muzafferiyeti için samimi bir şekilde Cenâb-ı Hakk'a niyazda bulunmuş, bundan bir süre sonra da Osmanlı ordusunun muzaffer ve kâfirlerin perişan olduğu haberini almıştır. Bu bölümde; oldukça sarp ve müstahkem bir mevki olan Eğri'nin 20 gün boyunca aralıksız biçimde toplar ve lağımlarla kuşatıldığı, mücahidlerin şiddetli yağmurlar altında ve çamur içerisinde dövüşmek zorunda kaldığı,

üst üste tekrarlanan hücumlar neticesinde Eğri'nin yedi katlı surlarının ele geçirilerek fethin müyesser olduğu, sayısız ganimetin ele geçirildiği, kalenin kilisesinin camiye çevrilerek burada Sancağ-ı Rasûlullâh'ın da hazır bulunduğu bir cuma namazının kılındığı yönünde bilgiler verilmiştir. Bu olaylar akabinde kâfirlerin 300.000 kişiden oluşan kalabalık bir orduyla Eğri'yi geri almak üzere geldiği, İslâm ordusunun bunlarla bataklıklı bir sahrada karşılaştığı ve çetin bir savaştan sonra çok sayıda düşman askerinin kılıçtan geçirilerek yahut bataklığa sürülerek ortadan kaldırıldığı meşhur Haçova Savaşı, mevki ismi verilmeksizin anlatılmıştır. Hâtimenin bu kısmı, Eğri Seferi'ndeki çarpışmaların gün gün anlatımını ve savaşın detaylı bir panoramasını sunması bakımından konuyla ilgilenen araştırmacıların dikkatini çekici mahiyettedir. Âşık Muhammed'in bu savaştaki asker sayısı ve kayıplarla ilgili net rakamlar vermesi, muharebede büyük kahramanlık göstermiş olan Sadrazam Cigalazâde Sinan Paşa ile Kırım Hanı Fetih Giray Han'dan ismen bahsetmesi ve gerek savaş sırasındaki gerek sonrasındaki olayları ayrıntılı biçimde aktarması, onun Eğri Seferi hakkındaki malumatı sefere bizzat iştirak edenlerden dinlediğini göstermektedir. Bu kısımda mütercim; savaşın devam ettiği günlerde Medine'de mukim salih bir zatın, rüyasında Hz. Peygamber'in (sav) ve Ashâb-ı Kirâm'ın aceleyle bir yere doğru gittiklerini gördüğünü ve onların ne yöne gittiklerini öğrenmek istediğinde İslâm'a yardım için padişahın olduğu tarafa gitmekte oldukları cevabını aldığını bildirmektedir. Âşık Muhammed, bundan sonra Bosna serhaddindeki bir kale önünde Gazi Ahmed Paşa'nın büyük kahramanlıklar icra ederek kalabalık bir düşman ordusunu bozduğunu ve padişahın ihsanına mazhar olduğunu, Sultan III. Mehmed dönemindeki askerî muvaffakiyetler cümlesinden olarak zikretmiştir. Bütün bu hâtime kısmı, Âşık Muhammed el-Hanefî'nin Medine-i Münevvere'ye dair bir tarih eseri hazırlarken bir yandan da devrindeki siyasi-askerî gündemi yakından takip ettiğini, onun kendi ilmî çalışmalarını sürdürürken çağına da bigâne kalmadığını, ayrıca İslâm'ın ve Müslümanların akıbetini bir şekilde alakadar eden olaylara bilinçli bir mü'min hassasiyetiyle yaklaştığını gözler önüne sermektedir.

Tezyîl

Kitabın en sonunda yer alan bu zeyl kısmında mütercim, kendi anne ve babasının kimliklerinden ve hayat hikâyelerinden bahsetmekte ve bizim bu incelememizde daha önce mütercimin hayatı ve ailesi hakkında verdiğimiz bilgileri sıralamaktadır. Bu bölümü yazmasının sebebinin kendi ebeveyni için dua istemek olduğunu dile getiren Âşık Muhammed; kendisinin ana dilinin Farsça olduğunu, Arapçayı mektepte, Türkçeyi ise 22 yaşından sonra öğrendiğini belirtmekte ve Türkçesinin yeterince güçlü olmaması nedeniyle tercümede bulunması muhtemel aksaklıkların hoş görülmesini okurlardan istirham etmektedir.

METNİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN USUL

Hulâsatü'l-Ahbâr'ın neşri mahiyetinde yapmış olduğumuz bu çalışma sırasında neşre esas alacağımız nüshalar tetkik edilmiş ve bu nüshalardan iki tanesi seçilerek bunların edisyon kritiği yapılmıştır. Yazmaların incelenmesi sürecinde fark edildiği üzere bu eserin; biri dilin daha ağdalı olduğu ve diğeri birçok kelimenin daha sade bir Türkçeyle ifade edilmeye çalışıldığı olmak üzere iki versiyonu bulunmaktadır. Bunlardan Ayasofya, Esad Efendi, Fatih ve Nuruosmaniye nüshaları eserin ilk versiyonunu; Hacı Beşir Ağa, İÜ Edebiyat ve İÜ Nadir Eserler nüshaları ise ikinci versiyonunu yansıtmaktadır. Bunlar arasında yapılacak seçim sırasında da yazmaların muhtelif hususiyetleri üzerinde durulmuş ve neticede metni eksiksiz, hattı son derece düzgün ve okunaklı, harekelemesi vazıh, çizimleri mükemmel olan ve birçok yönden eserin ilk versiyonunu en güçlü biçimde temsil eden Ayasofya 3289-M2 (A) ile, eserin kısmen sadeleştirilip değişikliğe tabi tutulmuş olan ikinci versiyonunun en eski tarihli örneği olup diğer nüshalarda bulunmayan zengin derkenar notlarıyla da tezyin edilmiş olan Hacı Beşir Ağa 465'teki (B) nüshanın edisyon kritiğe dâhil edilmesinde karar kılınmıştır. Bununla birlikte, okunamayan bazı kelimeler ve latinizasyon işleminde karşılaşılan birtakım problemler için nadiren de olsa Esad Efendi ve Nuruosmaniye nüshalarına da müracaat edilmiştir.

Yürüttüğümüz bu çalışma sırasında takip ettiğimiz usule dair malumat aşağıda maddeler hâlinde sıralanmıştır:

1- Öncelikle her iki nüsha arasındaki farkların sayıca çok fazla olması hasebiyle bunların gösterilmesinde mümkün mertebe eleme yoluna gidildi. Bu cümleden olarak; "itmek/eylemek, kim/ki, olup/olarak, yâhûd/veyâhûd" gibi mana bakımından birbirine çok yakın kelime farklarının gösterilmesinden kaçınıldı. Bunların yerine, bir nüshada bulunup diğerinde bulunmayan ifadeler, ayrıca farklı nüshaların aynı yerlerinde bulunan müteradif yahut sadeleşmiş kelimeler (evdiye/vâdîler, nahl/hurma ağacı, kademleri/ayakları, muhâzî/karşu, karîb/yakın vs.) nüsha farkı olarak gösterildi. Eserde geçen sıradan bir cümle üzerinden konuşacak olursak; genellikle A nüshasındaki bir cümlede bulunan ifadelerin B nüshasında eksik olması, aynı cümlenin B nüshasında yer alan

formundaki bazı ibarelerin de A'da bulunmaması dolayısıyla eserdeki çok sayıda cümle için her iki nüshanın ibareleri bir araya getirilerek kâmil bir metin ortaya konulmaya çalışıldı. Bir nüshada "ve", diğerinde "dahi" şeklinde yer alan bağlaçlar genellikle "ve dahi" şeklinde birleştirilerek metne alındı.

2- Eserde göze çarpan nüsha farkı formlarının en mühimlerinden biri, nüshalarda bulunan hürmet ifadelerinin farklılık göstermesi şeklinde tebarüz etmektedir. Mesela bir nüshada bulunan "Mescid-i Nebevî" ibaresi diğer nüshada "Mescid-i Şerîf", bir nüshadaki "Ka'be-i Mu'azzama" ifadesi diğer nüshada "Ka'be-i Müşerrefe", bir nüshadaki *"sallallâhu aleyhi ve sellem"* ibaresi diğerinde *"aleyhi's-selâm"* gibi şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan gerek metnin bağlamına en uygun olan, gerekse hürmete daha münasip bulunan form tarafımızdan tercih edilerek metne alındı, diğer form ise nüsha farkı olarak dipnotta gösterildi. Tabirlerin bir nüshada "hadîs-i şerîf" ve diğer nüshada yalnızca "hadîs", bir nüshada "minber-i münîf" ve diğer nüshada sadece "minber" şeklinde geçtiği durumlarda ise, gösterilmesi gerekli olan hürmete daha uygun biçimde "hadîs-i şerîf" ve "minber-i münîf" formları tercih edildi, diğer eksik formlar ayrıca dipnotlarda gösterilmedi.

3- Eserde özel adların imlasının sıhhati veya nüsha farklarına matuf belli başlı problemlerin giderilmesi adına Semhûdî'nin Arapça *Hulâsatü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*'sına çok defa müracaat edildi, tashih süreci boyunca da mezkûr *Hulâsatü'l-Vefâ* ile Osmanlıca tercüme metnin bulunduğu Ayasofya ve Hacı Beşir Ağa nüshaları sürekli mukayese edildi. Bazen bununla yetinilmeyip Semhûdî'nin mufassal eseri olan *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*'ya da başvuruldu.

4- Metindeki ibareler tam transkripsiyon ameliyesinde kullanılan transkripsiyon işaretleriyle gösterilmeyip yalnızca uzatmalar ile ع (ʿ) ve ء (ʾ) harflerinin apostroflarının gösterildiği hafif transkripsiyon usulüne göre dizildi. Metindeki "tâ'ife/tâyife, sâ'ir/sâyir, kabâ'il/kabâyil" gibi hemzeyle alakalı yazım tutarsızlıkları dikkate alınmayarak bunların tamamı hemzeli form tercih edilerek imla edildi.

5- Metinde geçen "dır/dir" kuvvetlendirme eklerinin yazımında gerek A nüshasındaki harekeleme gerekse 16. ve 17. yüzyıl metinlerinin neşirlerinde yaygın olarak kullanılan form esas alınarak bunlar "dur/dür" şeklinde yazıldı. İlgi ekleri de aynı sebeplerle "un/ün - nun/nün" şeklinde imla edildi.

6- Metinde 1. tekil şahıs iyelik eklerinin imlasında tutarsızlık ve ikilikler göze çarpmaktadır; "ziyâretüm, sohbetüm; hayâtım, vefâtım" gibi. Bu tutarsızlığın imlada bir geçiş sürecinin nümuneleri olduğu düşünülerek "-ım/-im" şeklinin kullanımı tarafımızdan tercih edildi. Ancak sıklıkla aynı şekilde yazılması sebebiyle "benüm" kelimesinin imlasına dokunulmadı. Yine görülen geçmiş zaman eklerinin sonuna gelen şahıs eklerinde (itdüm, eyledüm, vardum vs.) yuvarlaklık korundu.

7- Karşılıklı konuşmalarda, ayrıca hadis-i şerif veya tarihî bilgi nakli gibi durumlarda tırnak işaretlerinden (" ") aktif olarak yararlanıldı. Bununla birlikte Âşık Muhammed el-Hanefî'nin "Sâhib-i Târîh dir ki" veya "Fakīr dirüm ki" gibi şekillerde Semhûdî'den iktibas yaptığı veya kendi görüşünü serdettiği vakit kullandığı ifadeler tırnak içine alınmadı.

8- Arabî harflerle metinde yer alan ayet-i celile, hadis-i şerif, diyalog ve manzumelerin dipnotlarda tercümeleri verildi; ayetlerin sûre isimleri ve sıra numaraları, hadislerin de tahriçleri dipnotlarda gösterildi. Bu hususta kuran.diyanet.gov.tr adresinde yer alan Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanmış Kur'ân-ı Kerîm mealinden istifade edildi. Ancak bizzat Âşık Muhammed tarafından metin dâhilinde manaları verilmiş olan ayet ve hadisler için ayrıca mana verilmedi.

9- Hacı Beşir Ağa nüshasının müstensihi olan Miğalkaravî (Malkaralı) Mustafa b. Mehmed Efendi tarafından mezkûr nüshada yazılan zengin derkenar notlarına dipnotlarda "Derkenar" yan başlığı ile işaret edilerek bu derkenarlar tıpkı nüsha farkları gibi dipnotlarda gösterildi.

10- Metinde ismi geçen hükümdarların hangi hanedana mensup olduklarına ve saltanat sürelerine ilişkin dipnotlarda muhtasar bilgiler verildi, yine diğer bazı tarihî şahsiyetler ve olaylar hakkında dipnotlarda kısa malumat sunuldu.

11- Eserdeki özel adların, hususan herhangi bir vesileyle geçen ve sayısı yüzleri bulan yer adlarının imla ve tashihi için çok yoğun mesai sarf edildi. Bilhassa ilk babda bulunan Medine-i Münevvere'nin 95 adet ismi ile sekizinci babdaki Medine-i Münevvere ile alakalı isimler sözlüğünde yer alan isimlerin yazımında ve düzeltilmesinde çok sayıda temel kaynağa müracaat edildi. Bunlardan en sık olarak; eserin orijinal Arapçası olan *Hulâsatü'l-Vefâ*, eserin orijinalinin mufassal hâli olan *Vefâ'ü'l-Vefâ*, Orta Çağ'ın en meşhur yer adları sözlüğü olan ve *Hulâsatü'l-Ahbâr*'da da zaman zaman adı geçmekte olan Yâkūt el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Büldân*'ı ile yine Semhûdî tarafından sıklıkla kendisine atıfta bulunulan Mecdüddîn Lugavî el-Fîrûzâbâdî'nin *Kāmûs*'unun Osmanlı dönemi tercümesi olan Mütercim Âsım'ın *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kāmûsi'l-Muhît*'inden istifade edildi.

METİN

HULÂSATÜ'L-AHBÂR

Semhûdî'nin Medine Tarihinin Tercümesi

ÂŞIK MUHAMMED B. ÖMER EL-HANEFÎ

[A1b] [B1b]

Hâzâ Kitâb-ı Medîne-i Münevvere Tevârîhi[1]

باسم الله الرّحمن الرّحيم
الحمد لله مطيب طيبة دار السّلام بطيب حبيبه محمّد عليه الصّلوة والسّلام
وعلى آله وأصحابه البررة الكرام ما طاف طائف بيته وزار قبّة الإسلام[2]

Emmâ bâ'd; işbu fakīr ü hakīr[3] **Muhammed Âşık el-Hanefî** *âmelehullâhu te'âlâ bi-lutfihi'l-ḫafî* Fârisî diliyle tercüme olan Medîne-i Münevvere târîhine nazar eyledükde kemâl-i fesâhat ve belâgat üzere bulup lâkin Fârisîyile[4] mukayyed olmayan Rûmî karındaşlar andan müntefi' olmadukları ecilden Türkîye tercüme irâde olunmışdı. Ve çün sene hamse ba'de'l-elfde[5] ba'zı ahibbâ bu ma'nâda ibrâm u ilhâh eylediler, maksûd-ı mezbûra şürû' olundı. İmdi mahfî[6] olmasun ki Sâhib-i Târîh **Seyyid Semhûdî** *rahmetullâhi aleyh*[7] ilm ü fazl ile meşhûr, hasebi vü nesebi zuhûr bâbında bir mertebede idi ki benân beyândan kāsırdur. Ve Fârisî dili üzere tercüme iden selâtîn-i Acem Cengiz Hân neslinden fâzıl u kâmil, sa'îd ü şehîd Devlet İsen Sultân nâm ki Ak **[A2a]** Sultân dimekle ma'rûf azîz kimesne idi. İmdi ol iki ulunun biri **[B2a]** bahrdür, dürr ile dolu ve âharı cennetdür, ezhâr ile[8] memlû ve bu zerre-i nâ-tüvân egerçi bî-bizâ'atdür, ammâ eslâf-ı tâhirenün[9] rûh-ı pür-fütûhları berekâtıyla cevâhir ve ezhârdan tâkatimiz kadar[10] devşürüp saçmak sadedindedür; târîh-i Arabî *Hulâsatü'l-Vefâ* ve Fârisî *Ahbâr-ı Hasîne*[11] ile müsemmâ iken Türkî ikisinden müstemedd olmağın ***Hulâsatü'l-Ahbâr*** ile tesmiye idüp sekiz bâb üzere iktisâr olundı.

---

1 **Hâzâ Kitâb-ı Medîne-i Münevvere Tevârîhi** B: -A

2 "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hamd, güzel ve tertemiz olan selâm yurdunu (Medîne'yi) Habîbi Hz. Muhammed'in *-salât ve selâm; tavaf ediciler Beytullâh'ı tavaf ettiği ve Kubbetü'l-İslâm'ı (Mescid-i Nebevî'yi) ziyaret ettiği müddetçe O'nun ve O'nun hayırlı ve şerefli olan Âl ve Ashâb'ının üzerine olsun-* hoş kokusu ile daha da güzel ve temiz kılan Allah'a mahsustur."

3 ü hakīr B: -A

4 Fârisîyile B: Fürsî ile A

5 1005 (1596) yılı.

6 İmdi mahfî B: Hafî A

7 *rahmetullâhi aleyh* B: -A

8 cennetdür, ezhâr ile A: cennet ezhârıyla B

9 tâhirenün A: zâhirenün B

10 kadar A: yokdur B

11 *Hasîne* A: *Hasene* B

Evvelki bâb esmâ-i Medîne-i Münevvere ve fazîleti beyânındadur ve ba'zı fevâ'id ki Belde-i Şerîfe'ye müte'allikdür. Ve bu bâb on fasl üzere müştemildür. **Fasl-ı evvel** Medîne-i Münevvere esmâsı beyânındadur, hurûf-ı mu'cem[1] tertîbi üzere. **Fasl-ı sânî** fazîlet-i Medîne-i Münevvere beyânındadur. **Fasl-ı sâlis** Ehl-i Medîne ve[2] Medîne-i Münevvere hakkında vâki' olan ed'iye-i me'sûre ve nakl-i vebâ ol mahall-i şerîfden ve tâ'ûn ve Deccâl'den emîn olmak beyânındadur. **Fasl-ı râbi'** Medîne-i Münevvere'nün toprağı ve mîvesi beyânındadur.[3] **Fasl-ı hâmis** Medîne-i Münevvere'de olmak **[A2b]** ve ol bâbda tergīb eylemek beyânındadur. **Fasl-ı sâdis** Medîne-i Münevvere'nün tahrîminde ve âna müte'allik olan[4] ahkâmun beyânındadur. **Fasl-ı sâbi'** Harem-i Medîne-i Münevvere beyânındadur. **Fasl-ı sâmin** Medîne-i Münevvere'nün hasâ'isi beyânındadur. **Fasl-ı tâsi'** Medîne-i Münevvere'nün[5] ibtidâsında ve intihâsında **[B2b]** ve anda vâki' olan ahvâli beyânındadur. **Fasl-ı âşir** Hicâz Âteşi'nün zuhûrında ki Medîne-i Münevvere'den zâhir olmışdı, ânı beyân ider. *Vallâhu a'lem.*[6]

İkinci bâb ziyâret fazîleti ve Mescid-i Nebevî fazîletinde ve ana müte'allik olan[7] umûrun beyânındadur. İşbu bâb üç fasl üzere müştemildür. **Fasl-ı evvel** Medîne-i Münevvere'yi[8] ziyâret eylemek[9] fazîleti ve ol cânibe ziyâret niyyeti ile[10] sefer eylemek beyânındadur. **Fasl-ı sânî** Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ*'nun dergâhına ve Seyyidü'l-Ebrâr ve Habîbü'l-Muhtâr *sallallâhu aleyhi ve alâ Âlihi'l-ethâr ve Ashâbihi'l-ahyâr* hazretlerini[11] vesîle eylemek ve ba'zı âdâb beyânındadur. **Fasl-ı sâlis** Mescid-i Nebevî fazîletinde[12] ve Ravza-i Mutahhara ve Minber-i Şerîf[13] beyânındadur.

1 hurûf-ı mu'cem A: hurûf B
2 Ehl-i Medîne ve A: ahâlî-i B
3 beyânındadur B: -A
4 olan B: -A
5 Medîne-i Münevvere'nün A: Beled-i Şerîf'ün B
6 anı beyân ider. *Vallâhu a'lem* B: -A
7 olan B: -A
8 Medîne-i Münevvere'yi B: -A
9 eylemek B: -A
10 ziyâret niyyeti ile B: -A
11 Seyyidü'l-Ebrâr ve Habîbü'l-Muhtâr *sallallâhu aleyhi ve alâ Âlihi'l-ethâr ve Ashâbihi'l-ahyâr* hazretlerini B: Seyyid-i Ebrâr'ı A
12 fazîletinde B: -A
13 şerîf A: müşerrefe B

Üçünci bâb Medîne-i Münevvere'de sâkin olanlar beyânındadur. Ve işbu bâb üç fasl üzere müştemildür.[1] **Fasl-ı evvel** Nûh *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*[2] tûfânından sonra Medîne-i Münevvere'de sâkin olanlar **[A3a]** ve Yehûd süknâsı ve Ensâr'un süknâları ve nesebleri ve Yehûd üzere galebeleri keyfiyyetinde ve dahi Tübba' ile anlara vâki' olan kazâyâ beyânındadur, Evs ve Hazrec îmânı beyânındadur.[3] **Fasl-ı sânî** Evs ve Hazrec kavmi[4] Hazret-i Risâlet-penâh[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mütâba'at ve mübâya'ati ile müşerref olmak ve Akabe-i Evvel ve Sâniye'de ve Akabeteyn kıssasından[6] bir mikdâr[7] ve Medîne-i Münevvere'ye hicret ve Kubâ'da **[B3a]** nüzûl buyurmak beyânındadur. **Fasl-ı sâlis** Hazret-i Risâlet-penâh[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Medîne-i Münevvere'ye kudûm-i şerîfleri ve Hicret beyânındadur,[9] Ebû[10] Eyyûb-ı Ensârî *radıyallâhu anh* menzilinde sâkin olmak beyânındadur. *Allâhu â'lem.*[11]

Dördünci bâb Mescid-i Nebevî imâreti ve dahi ana müte'allik olan umûr ve Ezvâc-ı Tâhirât hucerâtlarınun ahvâli beyânındadur. Bu bâb on yedi fasl üzere müştemildür. **Evvelki fasl** Hazret-i Peygamber[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün imâreti ve zamân-ı şerîflerinde mesâhati beyânındadur. **İkinci fasl** Hazret-i Peygamber[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün makām-ı şerîfleri beyânındadur, kıble tahvîl olmakdan evvel ve sonra.[14] **Üçünci fasl** Ciz'[15] ve minber **[A3b]** hîninde ana müte'allik olan umûr ve Mescid-i Şerîf'ün direkleri beyânındadur. **Dördünci fasl** Hazret-i Risâlet-penâh[16]

---

1 üzere müştemildür A: üzeredür B
2 *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* B: *aleyhi's-selâm* A
3 Evs ve Hazrec îmânı beyânındadur B: -A
4 kavmi B: -A
5 Risâlet-penâh B: Peygamber A
6 kıssasından A: kazâsında B
7 bir mikdâr B: -A
8 Hazret-i Risâlet-penâh B: Peygamber A
9 Hicret beyânındadur B: -A
10 Ebû B: -A
11 *Allâhu a'lem* B: -A
12 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
13 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
14 makām-ı şerîfleri beyânındadur kıble tahvîl olmakdan evvel ve sonra A: kıble tahvîl olmakdan evvel ve sonra olan makām-ı şerîfleri beyânındadur B
15 Hz. Peygamber'in (sav) hutbe irad ederken dayandığı hurma kütüğüdür.
16 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A

*sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hücre-i pür-enverleri[1] ve Hazret-i Seyyidetü'n-Nisâ Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* hücre-i şerîfeleri beyânındadur. **Beşinci fasl** Mescid-i Şerîf'de olan kapular seddi ve Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk'un *radıyallâhu anh* kapusını istisnâ eylemek beyânındadur. **Altıncı fasl** Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* Mescid-i Şerîf'de itdüği ziyâdeler beyânındadur, *Allâhu a'lem*.[2] **Yedinci fasl** Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* itdüği ziyâde beyânındadur. **Sekizinci fasl** Velîd[3] bin Abdülmelik itdüği **[B3b]** ziyâde ve tasarrufâtı ve cenâze namâzını kılmağı[4] men' eylemek beyânındadur. **Dokuzuncı fasl** Abbâsî Halîfesi Mehdî[-Billâh] itdüği ziyâde beyânındadur. **Onuncı fasl** Kubûr-ı Şerîfe'ye hâvî olan Hücre-i Şerîfe'ye müte'allik ba'zı[5] ahbâr u âsâr ve dahi Kubûr-ı Şerîfe sıfatında ve Hücre-i Şerîfe üzere dâ'ir olan hâ'iz[6] beyânındadur. **On birinci fasl** Hazret-i[7] Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek[8] re's-i şerîflerinün ve mübârek **[A4a]** yüzlerinün cihet-i alâmeti ve dahi Makām-ı Cibrîl[9] ve Hücre-i Şerîfe'yi ruhâm ile te'zîr ve ol makām-ı şerîfi tahlîk eylemek ve me'âlîk ve gayrı zâlik beyânındadur. **On ikinci fasl** tecdîd-i imâret ve Hücre-i Şerîfe'nün sakfı kubbe-i latîfe ile tebdîl olundukda[10] ve Hücre-i Şerîfe'nün imâreti tasvîri ki anun üzerine karâr bulmışdur, anlarun[11] beyânındadur. **On üçünci fasl** Hücre-i Şerîfe'nün etrâfını hendek idüp ve rasâs[12] ile doldurmak ve ana müte'allik olan umûr beyânındadur. **On dördünci fasl** harîk-ı evvel ve harîk-ı sânî ve anlara müte'allik olan umûr beyânındadur. **On beşinci fasl** Mescid-i Şerîf müştemil olduğı revâklar ve direkler ve kum dökmek ve kanâdîl ve tahlîk ve icmâr beyânındadur. **On altıncı fasl** Mescid-i Şerîf'ün kapuları beyânındadur.[13] **On yedinci fasl**

---

1 hücre-i pür enverleri B: hücreleri A
2 *Allâhu a'lem* B: -A
3 Velîd B: Hazret-i Velîd A
4 kılmağı B: -A
5 ba'zı B: olan A
6 hâ'iz: duvar
7 Hazret-i B: -A
8 *sellem*ün mübârek B: *sellem* A
9 Cibrîl A: Cebrâ'îl
10 olundukda B: -A
11 anlarun B: -A
12 rasâs A: kurşun B
13 kapuları beyânındadur B: kubûrlarındadur A

[B4a] Mescid-i Şerîf'ün havâlîsinde olan Belât[1] ve Medîne-i Münevvere'nün kal'ası ve bâzârı beyânındadur.

Beşinci bâb mesâcid-i Nebeviyye ve mekābir-i Medîne ve Uhud Dağı ve şühedâsınun fazîleti[2] beyânındadur. İşbu bâb altı fasl üzeredür. **Fasl-ı evvel** Musallâ-yı İyd beyânındadur. **Fasl-ı sânî** Mescid-i Kubâ **[A4b]** ve Mescid-i Dırâr beyânındadur. **Fasl-ı sâlis** Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün sâ'ir[3] mesâcid-i şerîfeleri beyânındadur ki anları namâz kılmak ile müşerref eylemişlerdi ve bu zamânda[4] emâkin-i mübârekeleri[5] ma'lûmdur, *Allâhu a'lem.*[6] **Fasl-ı râbi'** Hazret-i Peygamber[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün sâ'ir mesâcid-i şerîfeleri beyânındadur ki cihetleri ma'lûmdur, ammâ husûs mevzi'leri[8] ma'lûm değildür. **Fasl-ı hâmis** Medîne-i Münevvere'nün mekābiri ve anda medfûn[9] olan e'izze-i kirâm beyânındadur. **Fasl-ı sâdis** Uhud Dağı ve[10] şühedâsı fazlı[11] beyânındadur.

Altıncı bâb Medîne-i Münevvere'nün mübârek kuyuları ve uyûn ve garâs ve sadakāt ki Hazret-i Risâlet-penâh[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem*e mensûbdur, anlarun beyânındadur. Bu bâb iki fasl üzere müştemildür. **Fasl-ı evvel** kuyular beyânındadur, hurûf-ı teheccî tertîbi[13] üzere. **Fasl-ı sânî** sadakāt-ı Nebeviyye ve dahi Hazret-i Rasûl'ün[14] mübârek elleriyle[15] gars itdikleri eşcârun beyânındadur.

Yedinci bâb [B4b] Hazret-i Peygamber[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem*e mensûb olan mesâcidin[17] ki seferde ve gazâda namâz kılmışlardur, anla-

1 İnceleme bölümünün ilgili yerinde de belirtildiği gibi, burası Mescid-i Nebevî ile Medine-i Münevvere çarşısı arasındaki kaldırım döşeli mevzidir.
2 Uhud Dağı ve şühedâsınun fazîleti B: Uhud şühedâsı fazlı A
3 sâ'ir A: -B
4 ve bu zamânda A: el-ân B
5 emâkin-i mübârekeleri B: yerleri A
6 *Allâhu a'lem* B: -A
7 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
8 mevzi'leri A: mekânları B
9 medfûn A: -B
10 Uhud Dağı ve B: Uhud A
11 fazlı A: -B
12 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A
13 tertîbi B: -A
14 Hazret-i Rasûl'ün B: -A
15 elleriyle A: yedleriyle B
16 Hazret-i Peygamber A: Rasûl-i Ekrem B
17 mesâcidin A: mescidlerdür B

run beyânındadur. İşbu bâb üç fasl üzere müştemildür.[1] **Fasl-ı evvel** Mekke-i Mükerreme yolında olan mesâcid **[A5a]** beyânındadur, ya'nî Hazret-i Rasûl[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* sülûk eyledükleri yolda. **Fasl-ı sânî** huccâc yolında olan mesâcidler beyânındadur, ya'nî meşhûr olan yolda.[3] **Fasl-ı sâlis** gazavât-ı mübârekelerde olan mesâcidler beyânındadur.

Sekizinci bâb evdiye[4] ve ahmâ[5] ve âtâm[6] ve ba'zı a'mâl ve cibâl ki Medîne-i Münevvere etrâfında vâki' olmışdur, anlarun beyânındadur. İşbu bâb iki fasl üzere müştemildür. **Fasl-ı evvel** evdiye[7] beyânındadur. **Fasl-ı sânî** mevâzi' ve emkineye[8] müte'allik olan elfâz zabtında ve dahi âtâm ve a'mâl[9] ve cibâl. Ve işbu zımnda ahvâl-i mevâzi' dahi fi'l-cümle beyân olunur. *Vallâhu'l-Muvaffik.*

---

1 üzere müştemildür A: üzeredür B
2 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
3 ya'nî meşhûr olan yolda A: ki beyne'n-nâs meşhûrdur B
4 evdiye A: vâdîler B
5 ahmâ A: himâlar B
6 Bu kelime; dört köşeli kârgir hane, köşk, kasır, taştan yapılmış hisar, kule, evlerin damında bulunan sığınılacak yüksek ve müstahkem yer gibi anlamlara gelen "utum" kelimesinin çoğuludur. Bk. Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kāmûsi'l-Muhît*, haz. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C. 5, İstanbul 2014, s. 4850.
7 evdiye A: vâdîler B
8 mevâzi' ve emkineye A: mevâzi' u emkine-i müteberrikelere B
9 ve a'mâl B: -A

BÂB-I EVVEL

Medîne-i Münevvere'nün esmâ-i müteberrikesi ve dahi ba'zı fevâ'id ki Belde-i Tâhire'ye müte'allikdür, anlarun beyânındadur.

İşbu bâb on fasl üzere müştemildür.

Evvelki Fasl

Medîne-i Münevvere'nün[1] esmâ-i şerîfelerini[2] hurûf-ı teheccî tertîbi üzere beyân ider ki doksan beş ismdür.[3]

Evvelki ism[4] **Esrib:** Feth-i hemze ile *Yesrib* lafzında lugatdur. Medîne'den[5] bir mevzi'de evvelki sâkin[6] olan kişinün[7] **[B5a]** ismidür, andan sonra müsemmâ oldı mezkûr **[A5b]** ism ile nefs-i Belde-i Şerîfe.[8] Yâhûd ol kimesne sâkin olduğı yer[9] veyâhûd ol kimesne sâkin olduğı nâhiyenün ismi ola.[10] Rivâyât-ı sahîha ile mervîdür Peygamber hazretlerinden[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ki Medîne-i Müşerrefe'yi[12] Yesrib ile tesmiye eylemekden men' buyurmışlardur. Ve ba'zı rivâyâtda buyurmışlar ki: "Her kim ki Medîne'ye Yesrib dise, gerekdür ki üç kerre istiğfâr eyleye." Lâkin ba'zı ehâdîs-i sahîhada Medîne-i Münevvere'ye Yesrib ıtlâkı Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*den[13] vâki' olmışdur. İmdi vech-i cem' beyne'l-ehâdîs budur ki, ıtlâk nehyden evvel vâki'[14] olmış ola. Vech-i nehy *serb*'den tahrîk ile müştak olmakdur, fesâd ma'nâsına.[15] *Vallâhu a'lem.*[16]

---

1 **Medîne-i Münevvere'nün** B: -A
2 **şerîfelerini** B: **müteberrikeyi** A
3 **ismdür** A: **ism-i şerîfleridür** B
4 Evvelki ism B: -A
5 Medîne'den A: Medîne-i Münevvere'de bu B
6 sâkin A: -B
7 kişinün A: âdemün B
8 andan sonra müsemmâ oldı mezkûr ism ile nefs-i Belde-i Şerîfe A: ba'dehû mezkûr isimle nefs-i Belde-i Şerîfe müsemmâ oldı B
9 Yâhûd ol kimesne sâkin olduğı yer A: -B
10 nâhiyenün ismi ola B: nâhiye A
11 Peygamber hazretlerinden A: Hazret-i Peygamber B
12 Müşerrefe'yi A: Münevvere'yi B
13 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*den B: Hazret'den *sallallâhu aleyhi ve sellem* A
14 vâki' B: -A
15 ma'nâsına A: ma'nâsı üzere B
16 *Vallâhu a'lem* A: -B

İkinci ism-i şerîfi[1] **Arzullâh**'dur. *Kālallâhu Te'âlâ:* ﴿أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا﴾[2] Ba'zı[3] müfessirîn dimişler ki murâd Arzullâh'dan[4] Medîne-i Münevvere'dür. Ya'nî Medîne-i Münevvere vâsi' değil mi idi ki ana hicret idesiz, ya'nî dünyâyı terk idüp Medîne-i Münevvere'ye sığınasız dimek olur.[5] *Vallâhu a'lem.*

Arzu'l-Hicre: Bu dahi hadîs-i şerîfde vârid olmışdur.

Ekâletü'l-Büldân ve dahi

Ekâletü'l-Kurâ: Hadîs-i şerîfde vârid **[A6a]** olmışdur ki: "Emr olundum bir karyeye kim karyeleri yer." Ya'nî cemî' mevâzi' ve emâkin ehli üzere gālib olmak sebebi ile anları mahv ider. Bu hadîs-i şerîfden istidlâl olunur ki Medîne-i Münevvere'nün sâ'ir vilâyetler üzere[6] efdaliyyetine. Zîrâ sâ'ir kurâyı yimek galebe-i fazldan kinâyetdür. Ya'nî sâ'ir emâkin ü mevâzi'ün[7] fazîleti **[B5b]** Medîne-i Münevvere'nün fazîleti yanında muzmahill [ü] mahv[8] olur. *Vallâhu a'lem*.

el-Îmân: *Kālallâhu Tebâreke ve Te'âlâ:* ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْإِيمَانَ﴾[9] Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* Ensâr-ı Âhyâr hakkında buyurur ki: "Ol kimesneler kim dârı ve îmânı menzil kıldılar." Vech-i tesmiye îmân ile[10] îmânun mazharı ve masîri olduğıdur.

el-Bârre: Teşdîd-i râ ile; **el-Berre** hazf-i elif ile. Vech-i tesmiyeleri kesret-i birr ve hayrdur ki iyilikden ibâretdür ehline ve cemî' âleme, Rasûlullâh[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün[12] berekâtıyla.

---

1 İkinci ism-i şerîfi B: -A

2 "Kendilerine zulmetmekteler iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: 'Ne durumdaydınız (Niçin hicret etmediniz)?' Onlar da, 'Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik.' derler. Melekler, **'Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!'** derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir!" Nisâ, 4/97.

3 Ba'zı A: Ya'nî B

4 murâd Arzullâh'dan A: Arzullâh'dan murâd B

5 dimek olur A: -B

6 sâ'ir vilâyetler üzere B: -A

7 ü mevâzi'ün B: -A

8 mahv B: -A

9 "Daha önceden **orayı (Medîne'yi) yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler**, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri son derece zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." Haşr, 59/9.

10 vech-i tesmiye îmân ile A: îmânla vech-i tesmiye B

11 Rasûlullâh A: Rasûl-i Ekrem B

12 hazretlerinün B: -A

el-Bahre:[1] Bâ-i muvahhade fethasıyla ve sükûn-ı [hâ-i] mühmele ile; **el-Buhayre** tasgīr sîgasıyla; **el-Bahîre** *cebîre* vezniyle.

el-Belât: Belâtı[2] çok olduğına binâ'en veyâhûd Belât ile müsemmâ mevzi'e müştemil olduğına binâ'en tesmiye olundı.[3]

el-Beled: *Kālallâhu Te'âlâ:* [4]﴿لَآ أُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ﴾ Ba'zı tefâsîrde **[A6b]** murâd Medîne'dür[5] buyurmışlardur. Nitekim ba'zısı bu âyetden[6] murâd Mekke-i Mükerreme'dür dimişler. Ve *beled*, lugatde karyenün büyüğine dirler.

Beytü'r-Rasûl, *sallallâhu aleyhi ve sellem*: *Kālallâhu Te'âlâ:* ﴿كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ﴾[7] böyle dimişler. أي من المدينة[8]

Tended: *Ca'fer* vezniyle, iki dâl-i[9] mühmele ile ba'de'n-nûn;[10] **Tender** ikinci dâl-i mühmele yerinde râ ile.

el-Câbire[11] ve

Cebâri:[12] *Hazâmi*[13] vezniyle.

el-Cebbâre: Tevrât'dan[14] mervîdür.

Cezîretü'l-Arab ve

el-Habîbe: Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*[15] sevdüği ecilden, *sallallâhu aleyhi ve sellem.*

el-Harem: Hadîs-i şerîfde vârid olmışdur ki: "Medîne haremdür."

---

1 **el-Bahre** B: **el-Bahîre** A
2 belât: zemine döşeli taş; taşlık arazi
3 tesmiye olundı A: -B
4 "Yemin ederim bu beldeye..." Beled, 90/1.
5 Medîne'dür A: Medîne-i Münevvere deyü B
6 bu âyetden B: -A
7 "**Nasıl ki Rabbin seni** hak uğruna (savaşmak üzere) **evinden çıkarmıştı.** Mü'minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi." Enfâl, 8/5.
8 "Yani Medîne'den."
9 dâl-i A: -B
10 ba'de'n-nûn B: nûn'dan sonra A
11 **el-Câbire** A: **el-Cebâbire** B
12 **Cebâri** A: **Cebbâr** B
13 *Hazâmi* A: *Huddâm* B
14 Tevrât'dan B: Tevrît'den A
15 *aleyhi ezke't-tahiyyât* B: -A

[B6a]

Haremü'r-Rasûl, *sallallâhu aleyhi ve sellem*:[1] Hadîs-i şerîfde gelmişdür ki:[2] "İbrâhîm *aleyhi's-selâm*un haremi Mekke'dür ve benüm haremim Medîne'dür." deyü buyurmışlardur.[3]

Hasene: *Kālallâhu Te'âlâ:* [4]﴿لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* buyurdı ki hicret idenler hakkında: "Elbette gökçek menzilde anları indirirüm ve anlara yer virürüm."[5] Murâd Medîne-i Münevvere'dür dimişler.

el-Hayyire: Teşdîd-i yâ ile; **el-Hayre** tahfîf ile.

ed-Dâr: Vechi "Îmân"da sebkat eyledi.

Dâru'l-Ebrâr ve **Dâru'l-Ahyâr:** Vech-i tesmiye zâhirdür.

[A7a]

Dâru'l-Îmân: Hadîs-i şerîfde gelmişdür ki: المدينة قبة الإسلام ودار الإيمان[6]

Dâru's-Sünne ve **Dâru's-Selâme** ve **Dâru'l-Feth** ve **Dâru'l-Hicre:** İşbu esmâ[7] ile tesmiyenün vechi zâhirdür. Ve ba'zı ehâdîs-i şerîfede[8] vârid olmışdur.

ed-Der'u'l-Hasîne: Rasûl-i Ekrem[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinden mervîdür ki buyurdılar: "Ben[10] kendümi muhkem zırh içinde gördüm ve Medîne-i Münevvere ile ta'bîr eyledüm."

Zâtü'l-Hucer: Taşlara müştemil olduğına binâ'endür.

---

1 ***sallallâhu aleyhi ve sellem*** A: ***aleyhi's-selâm*** B
2 gelmişdür ki B: dir ki A
3 deyü buyurmışlardur B: -A
4 "Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, **elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz.** Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi." Nahl, 16/41.
5 buyurdı ki hicret idenler hakkında: "Elbette gökçek menzilde anları indirirüm ve anlara yer virürüm." A: hicret idenlerün hakkında buyurur ki: "Elbette anları gökçek menzilde indirdüm ve anlara yer virdüm." B
6 "Medîne İslâm'ın kubbesi, imanın yurdudur." Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 5/380, (5618).
7 esmâ A: isimler B
8 ehâdîs-i şerîfede A: hadîs dahi B
9 Rasûl-i Ekrem B: Peygamber A
10 Ben B: -A

Zâtü'l-Hırâr ve

Zâtü'n-Nahl ve

es-Selka: Feth ve kesr ve sükûn-ı lâm muhtemildür.

eş-Şâfiye: Hadîs-i şerîfde dir ki: "Türâb-ı Medîne şifâdur."[1] Dimişler ki; Medîne'nün esmâ-i şerîfelerin ısıtma[2] içün götürmek mûcib-i âfiyetdür.[3] Ve dahi dimişler ki Medîne günâhları nefy ider; imdi dâ-i zünûba şifâdur.

Tâbe ve **Tîbe** *hîbe* vezniyle ve **Tayyibe** *sayyibe* vezniyle ve **Tâ'ib**[4] *kâtib* vezniyle. İşbu dört ism lafzen ve ma'nen birdür, ammâ sîgaten ve mebnen[5] muhtelifdür. **[B6b]** Hadîs-i şerîfde vârid olmışdur ki; vech-i tesmiyeleri ol mekân-ı şerîfün tahâreti ve tîbidür, Peygamber **[A7b]** hazretleri *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[6] tîb-i tayyibeleri hulûli sebebiyle.

Tıbâbâ:[7] Tâ-ı[8] mühmele kesriyle arz-ı müstatîleden ibâretdür. Veyâhûd zâ-ı mu'ceme fethi ile *zabb*'dan hummâ ma'nâsına ola. Hazret-i[9] Server-i Kâ'inât *aleyhi efdalü's-salâvât*[10] Medîne-i Münevvere'ye[11] vusûl-i şerîflerinden mukaddem ehli hummâya mübtelâ oldukları sebebi ile tesmiye olmış ola.[12] *Vallâhu a'lem.*

el-Âsıme: Muhâcirîn'i âfâtdan hıfz eyledüği ecilden veyâhûd zırh gibi hâfız veyâhûd Deccâl ve tâ'ûndan emîn olduğı içün tesmiye olundı.

el-Azrâ': Tevrât'dan[13] menkûldür.

---

1 şifâdur A: âfiyetdür B
2 ısıtma: sıtma hastalığı
3 Dimişler ki; Medîne'nün esmâ-i şerîfelerin ısıtma içün götürmek mûcib-i âfiyetdür A: -B
4 **Tâ'ib** B: طائب A
5 mebnen A: binâ'en B
6 Peygamber hazretleri *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün A: Hazret-i Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün B
7 طاباً B: ظبابا A
8 Tâ-ı B: Zâ-ı A
9 ola. Hazret-i B: -A
10 *aleyhi efdalü's-salâvât* A: *aleyhi ezke't-tahiyyât* B
11 Medîne-i Münevvere'ye B: -A
12 mukaddem ehli hummâya mübtelâ oldukları sebebi ile tesmiye olmış ola B: evvel kesret-i hummâ sebebi ile tesmiye olunmış A
13 Tevrât'dan B: Tevrît'den A

el-Arrâ':[1] Mâ-kabli vezni üzeredür.

el-Arûz: *Sabûr* gibi.

el-Garrâ': *Egarr* te'nîsi, sâhib-i gurre[2] ma'nâsına. Nûrâniyyeti sebebi ile tesmiye olundı.

el-Galebe: Tahrîk ile; sâ'ir kurâya galebesi olmağındur. İslâm'da ve Câhiliyyet'de dahi gālib idi. Zîrâ Yehûd, Amâlîk tâ'ifesi[3] üzere ve Evs ve Hazrec tâ'ifesi Yehûd üzere Câhiliyyet'de gālib idiler.

el-Fâzıha: Fâ ve dâd-ı mu'ceme ve hâ-i mühmele ile. Mübtedi'leri fazîhat eylemek sebebiyle tesmîye olundı.

el-Kāsıme: Kāf ve sâd-ı mühmele ile. Medîne-i Münevvere ehline yaramazlık kasd eyleyeni helâk **[A8a]** eyledüği ecilden tesmiye olundı.

Kubbetü'l-İslâm: Ber-mûcib-i hadîs.[4]

el-Karye: Hadîs-i şerîfde gelmişdür ki: "Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* pâk ve mutahhar eylemişdür bu karyeyi şirkden."[5]

[B7a]

Karyetü'l-Ensâr ve

Karyetü'r-Rasûl, *sallallâhu aleyhi ve sellem*:[6] Hadîs-i şerîfde bu ma'nâya işâret vardur.

Kalbü'l-Îmân: Ber-mûcib-i hadîs-i şerîf.

el-Mü'mine: Hadîs-i şerîfde vârid olmışdur ki: "Medîne-i Münevvere toprağı mü'minedür." Ve haber-i âharda Medîne bu ism ile Tevrât'da[7] mektûbdur. Vech-i tesmiye hakîkaten tasdîka muttasıf olmağa kābiliyyeti oldu-

---

1 **el-Arrâ'** B: العزاءA
2 gurre: parlaklık, ışıltı
3 tâ'ifesi B: -A
4 Ber-mûcib-i hadîs A: Hadîs-i şerîf muktezâsınca B
5 pâk ve mutahhar eylemişdür bu karyeyi şirkden A: işbu karyeyi şirkden pâk itmişdür deyü B
6 ***sallallâhu aleyhi ve sellem*** A: -B
7 Tevrât'da B: Tevrît'de A

ğı[1] içün veyâhûd mecâzen Ehl-i Medîne[2] tasdîka muttasıf olmağın yâhûd ehli[3] tâʻûn ve Deccâl'den[4] emîn oldukları içündür.

el-Mübâreke ve

Mübevve'ü'l-Helâl ve'l-Harâm:[5] [Vech-i tesmiye] zâhirdür ve hadîs-i şerîfde vârid olmışdur.

Mübeyyinü'l-Harâm: Ber-mûcib-i hadîs-i şerîfdür.

el-Mecbûre: Cîm ile. Hadîs-i şerîfde vârid olmışdur.

el-Muhibbe: Damm-ı mîm ile ve kesr-i hâ-i mühmele ile ve teşdîd-i [bâ-i] muvahhade ile. Kütüb-i mütekaddimeden[6] menkūldür. **el-Muhabbebe**[7] [bâ-i] muvahhade ziyâdesiyle. **el-Mahbûbe**[8] kütüb-i mütekaddimeden menkūldür. Bu esmâ-i selâsenün **[A8b]** vech-i tesmiyeleri "Habîbe" gibi,[9] Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*un muhabbetleri sebebiyle.

el-Mahbûre: *Hibr*'den server maʻnâsına yâhûd *hibre*'den niʻmet maʻnâsına ola.

el-Mahreme ve

el-Mahrûse ve

el-Mahfûza ve[10]

el-Mahfûfe: Haberde vârid olmışdur ki buyurmışlar: "Yakındur ki Medîne ve Mekke bir hâlet ile geleler ki mahfûf olalar melekler ile."[11] Yaʻnî melekler anları taʻzîmen ihâta eylemiş olalar.

---

1 olduğı B: -A
2 Medîne B: -A
3 tasdîke muttasıf olmağın yâhûd ehli A: -B
4 Deccâl'den A: Deccâl şerrinden B
5 مبوّء الحال والحرام :B والحلال والحرام A
6 mütekaddimeden A: mukaddemeden B
7 المحبيه A B
8 **el-Mahbûbe** B: المحبويه A
9 gibi A: ki B
10 Her iki nüshada da alfabetik sıralamada küçük bir karışıklık husule gelmiş olup "el-Mahfûza (المحفوظه)" ismi "el-Mahfûfe (المحفوفه)"den sonra yazılmıştı, latinizasyonda bu şekilde alfabetik olarak bulunması gereken yere alındı.
11 geleler ki mahfûf olalar melekler ile A: gele ki melekler ile mahfûf ola B

el-Muhtâre ve

Müdhale Sıdkin: [1]﴿رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ﴾ **[B7b]** âyet-i kerîmesi tefsîrinde buyurmışlar ki: ﴿مُدْخَلَ صِدْقٍ﴾ Medîne'dür ve ﴿مُخْرَجَ صِدْقٍ﴾ Mekke'dür.

el-Medîne: *Medîne*, lugatde menâzil-i kesîreden ibâretdür ki karyeden tecâvüz eyleyüp mısra vâsıl[2] olmamış ola yâhûd mısra mürâdif ola ya'nî berâber ola. Ammâ mu'arrefden mütebâdir bu mahall-i şerîf ve mavtın-ı münîfdür. İki kelime bir ma'nâya olıcak, "mürâdif" dirler.[3] Münkeri cemî' müdüne müsâvîdür.[4] Münkere mensûb "medînî" ve mu'arrefe mensûb "medenî"dür.

Medînetü'r-Rasûl, *sallallâhu aleyhi ve sellem*: Ber-mûcib-i hadîs-i şerîf, Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke's-salavât*[5] zât-ı pâk-i berekâtlarına[6] izâfet eylemeğindendür.

el-Merhûme: Tevrât'dan[7] **[A9a]** gelmişdür.[8] Vech-i tesmiyesi Hakk *Sübhânehû ve*[9] *Te'âlâ*'nun envâ'-ı rahmeti ol mahall-i şerîfde nâzil olmakdur, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün vücûd-ı şerîfleri sebebiyle.

el-Merzûka ve

Mescidü'l-Aksâ: Sâhib-i *Metâli*'den menkūldür.

el-Miskîne: Tevrât'dan menkūldür, meskenet isnâdı yâ hakīkaten anda kābiliyyet halk eylemek ma'nâsına veyâhûd mecâzen Medîne ehlinün i'tibârıyla.[10]

---

1 "De ki: **'Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlikle girmemi sağla, (çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlikle çıkar.** Katından beni destekleyecek bir kuvvet ver.'" İsrâ, 17/80.

2 vâsıl A: dâhil B

3 İki kelime bir ma'nâya olıcak, "mürâdif" dirler B: -A

4 **Derkenar:** Mu'arref bi'l-lâm ile olıcak *el-Medîne*; münker elif lâm'suz olıcak *Medîne* B: -A

5 *aleyhi ezke's-salavât* A: *aleyhi ezke't-tahiyyât* B

6 pâk-i berekâtlarına A: bâ-berekâtları ile B

7 Tevrât'dan B: Tevrît'de A

8 gelmişdür A: menkūldür B

9 *Sübhânehû ve* A: -B

10 Medîne ehlinün i'tibârıyla B: ehl i'tibâr ile A

el-Müslime: Vech-i isnâd İslâm'a hakīkaten veyâhûd mecâzen îmân isnâdı gibi. Nitekim yukaruda[1] sebkat eyledi.

Mazca'-ı Rasûlullâh, *sallallâhu aleyhi ve sellem*: Hadîsdedür.[2]

el-Mutayyebe ve

el-Mukaddese ve

el-Makarr: *Memerr*[3] gibi.

el-Mekketân: Ba'zı âsârda gelmişdür; yâ tağlîb kabîlindendür **[B8a]** yâhûd Muhâcirîn ve Ensâr cem' olmak i'tibârı ile. Ve sânî[4] evlâdur.

el-Mekîne: Mekânet ve rif'at-i şân[5] sebebiyledür.

el-Müveffiye:[6] Fâ'nun teşdîdi ile ve tahfîfi ile. İsnâd-ı vefâ mecâzendür, Ehl-i Medîne[7] i'tibârı ile şöyle dimişler.[8]

Muhâcir-i Rasûlullâh, *sallallâhu*[9] *aleyhi ve sellem*: Nitekim hadîs-i şerîfde gelmişdür.

en-Nâciye: Cîm ile. Tâ'ûn ve Deccâl'den emîn ve[10] necât bulmağın tesmiye olunmışdur.

Neblâ: Ke-ennehû *nebl*'den fazl u necâbet ma'nâsına me'hûzdur.

en-Nahr [A9b] ve

el-Hezrâ': Tevrât'dan menkûldür. *Hezrâ'* zâl-i mu'ceme ile olduğı takdîrce yevm-i hâzirden ya'nî[11] şiddet ve harâretden ibâretdür. Ve eger dâl-i mühmele ile olsa arz-ı hâdire ma'nâsına, ya'nî nebât ve hayrât çokdur.[12]

---

1 yukaruda B: -A
2 ***sallallâhu aleyhi ve sellem*:** Hadîsdedür A: *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hadîs-i şerîfi muktezâsınca B
3 مر A: تمر B
4 Ve sânî A: ola, ammâ te'nîsi B
5 şân B: bünyân A
6 Her iki nüshada da alfabetik sıralamada küçük bir karışıklık husule gelmiş olup "el-Müveffiye (الموفّيه)" ismi "Muhâcir-i Rasûlullâh (مهاجر رسول الله)" isminden sonra yazılmıştı, latinizasyonda bu şekilde alfabetik olarak bulunması gereken yere alındı.
7 Ehl-i Medîne B: ehli A
8 şöyle dimişler A: -B
9 ***sallallâhu*** A: -B
10 emîn ve A: -B
11 ya'nî B: -A
12 çokdur A: mübâlağa olmağın B

Yesrib: Ma'nâsı ve vech-i tesmiyesi "Esrib"de[1] beyân olunmışdur.

Yended: *Nedd*'den me'hûz olmakdur ki tîbi ma'rûfdur veyâhûd tell-i mürtefi' ma'nâsına veyâhûd rızk ma'nâsınadur; **Yender** *hayder* gibi râ-i mühmele ile dâl-i sâniye yerine *yend*'dendür, ber-mûcib-i hadîs-i şerîf.[2]

İkinci Fasl

Medîne-i Münevvere'nün fazîleti beyânındadur ve dahi sâ'ir bilâd üzere efdaliyyeti beyânındadur.

Ma'lûm ola ki, ba'zı ulemâdan icmâ'en[3] nakl olunmışdur ki Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*[4] hazretlerinün[5] beden-i şerîflerin zamm olunduğı yer[6] cemî' emkineden efdaldür, hattâ Ka'be-i Mükerreme'den **[B8b]** ve Arş'dan dahi efdaldür.[7] İmâm-ı Nevevî *rahimehullâh* buyurur ki: "Cumhûr-ı ulemâ semâvâtı arz üzere tafdîl iderler; meger Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün merkad-i mutahharları[8] ki semâvâtdan efdaldür." Ve dahi icmâ'[9] olunmışdur Mekke ve Medîne tafdîline sâ'ir bilâd **[A10a]** üzere.[10] Ammâ ihtilâf Mekke ile Medîne'dedür. Emîrü'l-Mü'minîn[11] Hazret-i[12] Ömer *radıyallâhu anh* ve ba'zı Ashâb *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în* ve dahi ahâlî-i Medîne-i Münevvere'nün ekseri bunun üzerine zâhib olmışlardur ki Medîne-i Münevvere, Mekke-i Mu'azzama'dan[13] efdal ola. Ve İmâm-ı Mâlik *rahimehullâh* hazretlerinün[14]

1 Ma'nâsı ve vech-i tesmiyesi "Esrib"de B: "Esrib"de ma'nâsı ve vech-i tesmiyesi A
2 ber-mûcib-i hadîs-i şerîf B: hadîs-i şerîfde gelmişdür A
3 icmâ'en A: icmâ' ile B
4 *aleyhi ezke't-tahiyyât* B: *aleyhi ezke's-salât* A
5 hazretlerinün B: -A
6 yer A: mekân B
7 efdaldür B: -A
8 Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün merkad-i mutahharları B merkad-i mutahharı Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün A
9 icmâ' A: ittifâk B
10 Mekke ve Medîne tafdîline sâ'ir bilâd üzere A: Mekke-i Mükerreme'den Medîne-i Münevvere sâ'ir bilâd üzere efdaldür B
11 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
12 Hazret-i B: -A
13 Mu'azzama'dan A: Mükerreme'den B
14 *rahimehullâh* hazretlerinün B: -A

mezhebi dahi[1] budur.[2] Ve İmâm-ı Ahmed-i Hanbel'den[3] dahi rivâyet vardur ki, Medîne-i Münevvere Mekke-i Mükerreme'den[4] efdal ola. Ve ammâ işbu ihtilâf nefs-i[5] Ka'be'den mâ-adâdadur. Ammâ Ka'be-i Mükerreme, Medîne-i Münevvere'nün sâ'ir yerlerinden efdaldür ittifâkan.

Medîne-i Münevvere'nün[6] efdaliyyetine zâhib olanlarun edillelerinden[7] bir delîl dahi budur ki, İbn-i Cevzî rivâyet ider ki: "Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* Muhammed'i *sallallâhu aleyhi ve sellem* halk eylemek irâde[8] eyledükde Hazret-i Cebrâ'îl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*a[9] emr eyledi ki Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât ve's-selâm*un[10] unsur-ı[11] şerîflerin ihzâr eyleye. Pes Hazret-i Cebrâ'îl[12] bir kabza beyâz[13] toprak **[B9a]** getürdi ki ol kabr-i enverleri yeridür. Ve cennet suyı ile ol toprağı hamîr eyledi. Andan sonra cemî'[14] semâvât ve arazînde ol hamîr[i] gezdirüp meleklere seyr itdürdi.[15] Pes cümle melekler[16] Hazret-i Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem*i bildiler Hazret-i Âdem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*ı[17] dahi bilinmekden evvel." Ve dahi hadîs-i şerîfde vârid olmışdur ki: "Bir bende defn olunmaz, meger halk olunduğı yerde." **[A10b]** Ve li-hâzâ İbn-i Sîrîn *radıyallâhu anh* buyur-

---

1 mezhebi dahi A: dahi mezhebi B

2 **Derkenar:** Mes'ele: "Yeryüzinün en efdal yeri neredür ve Medîne-i Münevvere ile Mekke-i Mükerreme *şerrefehumallâh* kangısı efdaldür, beyân oluna." Nebî *aleyhi's-selâm*un kabr-i şerîflerinün mevzi'-i mübârekleri bikâ'-ı arzun efdali idüğine hilâf yok. Ömer bin el-Hattâb *radıyallâhu anh* ve Mâlik ve ekser Medenî kavli üzere Medîne-i Münevvere efdaldür; Atâ ibn-i Vehb ve İbn-i Habîb kavli üzere Mekke-i Mükerreme efdaldür. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün toprağ-ı şerîfleri egerçi Ka'be-i Mu'azzama'dan alınmışdur; ammâ hakîkatde Medîne-i Münevvere'dendür. Zîrâ Nûh *aleyhi's-selâm* tûfânında bir mikdâr toprak ki ol toprakdan Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün toprağ-ı şerîfleri alınmışdur, Medîne-i Münevvere'ye nakl olundı. Pes bi'z-zarûrî Peygamber hazretlerinün toprağ-ı şerîfleri Medîne'den olmak görünür B: -A

3 Ahmed-i Hanbel'den B: Ahmed'den A

4 Medîne-i Münevvere Mekke-i Mükerreme'den B: Medîne A

5 nefs-i B: -A

6 B nüshasında sehven tekrar "ve Medîne-i Münevvere sâ'ir yerlerinden efdaldür ittifâkan" ibaresi yazılmıştır.

7 zâhib olanlarun edillelerinden A: -B

8 irâde A: kasd B

9 Hazret-i Cebrâ'îl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*a B: Cibrîl *aleyhi's-selâm*a A

10 Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât ve's-selâm*un B: Server-i Kâ'inât'un A

11 عَنْصَرِ A: arz-ı B

12 Hazret-i Cebrâ'îl B: -A

13 beyâz A: ak B

14 cemî' B: -A

15 ol hamîr[i] gezdirüp meleklere seyr itdürdi B: gezdirdi A

16 melekler A: melâ'ike B

17 Hazret-i Âdem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*ı B: Hazret-i Âdem'i A

dı ki: "Eger yemîn eylesem ki Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* hazretleri[1] Server-i Kâ'inât[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[3] hazretlerini[4] ve Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk ve Hazret-i Ömer *radıyallâhu anhumâ* ile üçini[5] bir toprakdan halk eylemişdür, yemînimde yalan olmazın." Ve dahi Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki Peygamber hazretlerinün[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* medfen-i şerîflerinde[7] Ashâb ihtilâf eyledükleri hînde Hazret-i Alî *radıyallâhu anh*[8] buyurdı ki: "Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* katında yeryüzinde Peygamber[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün nefs-i nefîsleri kabz olduğı yerden efdal buk'a yokdur." Ve dahi İbn-i Abbâs'dan *radıyallâhu anhumâ* mervîdür ki buyurdılar:[10] "Asl-ı tînet-i athar-ı Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* yerün göbeğindendür ki ol Ka'be'dür." Ve dahi mervîdür ki: "Şol zamânda ki Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* yerlere ve göklere hitâb idüp buyurdılar ki: ﴿اِئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا﴾[11], yerden icâbet iden[12] Ka'be-i Mükerreme yeri idi ve göklerden ana **[B9b]** icâbet iden Ka'be yerine[13] muhâzî[14] olan idi. İmdi icâbet iden ol cenâb-ı âlî-me'âb *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün unsur-ı şerîfleri ve mâdde-i latîfleri[15] idi. Andan sonra **[A11a]** Ka'be'den sâ'ir yer ferş olundı. Ve dahi Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün medfen-i şerîfleri hakkında rivâyet olundı ki, Hazret-i[16] Nûh *aleyhi's-selâm* tûfânında mevcler Ka'be-i Mükerreme'den bir kıt'a toprağı[17] kat' idüp Taybe-i Tayyibe toprağına ilhâk eyledi ki ol toprak[18] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün toprağ-ı şerîfleridür."

---

1 hazretleri B: -A
2 Server-i Kâ'inât A: -B
3 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi ezke't-tahiyyât* B
4 hazretlerini B: -A
5 Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk ve Hazret-i Ömer *radıyallâhu anhumâ* ile üçini B: Ebû Bekr ve Ömer *radıyallâhu anhumâ* A
6 Peygamber hazretlerinün A: Hazret-i Peygamber B
7 medfen-i şerîflerinde A: defn idecek mekânda B
8 Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* B: -A
9 Peygamber A: Hazret-i Rasûl-i Ekrem B
10 Ve dahi İbn-i Abbâs'dan *radıyallâhu anhumâ* mervîdür ki buyurdılar A: -B
11 "Sonra (Allah) duman hâlinde olan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, **'İsteyerek veya istemeyerek gelin!'** dedi. İkisi de 'İsteyerek geldik.' dediler." Fussilet, 41/11.
12 iden A: -B
13 icâbet iden Ka'be yerine B: -A
14 muhâzî A: berâber B
15 latîfleri A: münîfleri B
16 Hazret-i B: -A
17 kıt'a toprağı B: kıt'ayı A
18 toprak B: -A

İmdi ma'lûm oldı ki Ka'be-i Mu'azzama ve Medîne-i Münevvere'nün şerefleri Server-i Kâ'inât *sallallâhu aleyhi ve sellem* şerefi sebebi iledür. Eyle olsa eger[1] ibtidâ'en îcâda nazar idicek[2] Ka'be ve Medîne müsâvî görünür. Ammâ intihâ'en civârı sebebi ile cism-i şerîfi munzamm[3] ve müştemil olan makām-ı şerîf eşref ve efdal idüğinde iştibâh yokdur. Ve dahi rivâyet olundı ki, Server-i Kâ'inât[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* du'âlarında buyurdı ki: "İlâhî! Nitekim beni sevdiğim yerden ihrâc eyledün,[5] sen sevdiğün yerde sâkin itdür."[6] Pes Medîne-i Münevvere'de karâr buldı. İmdi bu kelâmdan[7] zâhir oldı ki Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* katında Medîne-i Münevvere[8] sâ'ir şehirlerden ehabb[9] ola. Ve zâhirdür ki bu ma'nâ Hazret-i Risâlet-penâh katında ma'lûm olıcak, anlar[10] **[A11b]** katında dahi **[B10a]** Medîne sâ'ir yerlerden ehabb sevgilü olur.[11] Ve şekk yokdur ki indallâhi ve inde Rasûlihî ehabb-ı emâkin efdaldür sâ'ir yerlerden. Ve li-hâzâ Hazret-i Rasûl[12] *sallallâhu*[13] *aleyhi ve selleme* Medîne-i Münevvere'de süknâ itmek merzâ[14] olmışdı. Ve Ashâb-ı Kirâm'a[15] *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în*[16] ikāmet üzere tergīb ve te'kîd ile emr olunup anda olmak ihtiyâr olundı. Medîne-i Münevvere'nün fazlında[17] vâki' olanun ba'zısı ber vech-i ihtisâr zikr olundı.[18]

---

1 eger B: -A
2 idicek A: olunsa B
3 munzamm B: münevvere A
4 Server-i Kâ'inât B: Hazret A
5 ihrâc eyledün A: çıkardun B
6 sâkin itdür A: iskân eyle B
7 bu kelâmdan A: bundan B
8 oldı ki Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* katında Medîne-i Münevvere B: olur ki Medîne-i Münevvere Hakk Te'âlâ katında A
9 ehabb A: sevgilü B
10 anlar A: Hazret B
11 Medîne sâ'ir yerlerden ehabb sevgilü olur B: ehabb olur sâ'ir yerlerden A
12 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
13 *sallallâhu* A: -B
14 merzâ A: farz B
15 Ashâb-ı Kirâm'a A: Ashâb B
16 *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în* B: *radıyallâhu anhum* A
17 fazlında A: tafdîlinde B
18 zikr olundı A: beyân olunur, zikr olundı B

Ammâ Mekke-i Mükerreme'yi Medîne-i Münevvere'den[1] tafdîl iden e'immenün delîllerinden biri bu hadîs-i şerîfdür ki: [2]إنّ مكّة خير بلاد الله Ve bir rivâyetde [3]أحبّ أرض الله إلى الله Ve dahi tezâ'uf-ı sevâb ile istidlâl eylemişlerdür ve bu mezkûr[4] İmâm-ı A'zam *radıyallâhu anh*[5] ve İmâm-ı Şâfi'î *rahimehullâh*[6] mezhebleridür. Ammâ Sâhib-i Târîh ki **Seyyid Semhûdî**'dür, *rahmetullâhi aleyh*, ikisine dahi cevâb virmişdür ki hadîs-i şerîfi Medîne-i Münevvere'nün fazîleti sâbit olmakdan evvele mahmûldür.[7] Zîrâ Hazret-i Peygamber[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke'de iken şekk yok idi ki Mekke-i Mükerreme sâ'ir emâkinden ve mevâzi'den[9] efdal idi. Ammâ Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[10] Medîne-i Münevvere'de tavattun eyledükden sonra Medîne-i Münevvere sâ'ir emâkinden[11] efdal **[A12a]** oldı. İşbu cevâb savâb idüğinde şübhe yokdur.[12] Ve bu cevâbı te'kîd[13] ider şol ki; ba'zı[14] turukdan **[B10b]** bu hadîs rivâyet olundı ki, eger[15] hicrete azîmet eyledükleri vakitde[16] buyurmışlardur. Ve tezâ'uf-ı sevâb kıbelinden cevâb budur ki; tezâ'uf efdaliyyete delâlet eylemez. Zîrâ[17] şol delîl ki,[18] Arafât'a müteveccih olan kimesne hakkında efdal budur ki beş vakit namâzı Minâ'da kıla; bunun birle ki Mekke'de kılmakda tezâ'uf-ı sevâb vardur, ammâ[19] Minâ'da yokdur. Ve dahi sünnet namâzların evde kılmak efdaldür ve bunun birle ki evde kılmada[20] tezâ'uf-ı sevâb yokdur. Ve li-hâzâ Hazret-i

1 Medîne-i Münevvere'den B: -A

2 إنّ مكّة خير بلاد الله B: المكّة خير بلاد الله A "Mekke Allah'ın beldelerinin en hayırlısıdır." Muhammed Hıdr b. Abdillâh b. Ahmed el-Cekenî eş-Şınkītî, *Kevserü'l-Me'ânî ed-Derârî fî Keşfi Habâyâ Sahîhi'l-Buhârî*, Müessesetü'r-Risâle, C. 11, Beyrut 1995, s. 142.

3 "(Mekke) Allah'a en sevimli topraktır." Emîr Alâ'üddîn Alî b. Balabân el-Mısrî, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbni Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, Müessesetü'r-Risâle, C. 9, Beyrut 1988, s. 22.

4 mezkûr A: -B

5 *radıyallâhu anh* A: -B

6 *rahimehullâh* A: -B

7 mahmûldür A: haml ider B

8 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

9 ve mevâzi'den B: -A

10 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A

11 sâ'ir emâkinden B: -A

12 B'de bu cümleden sonra sehven tekrar "Ve bu cevâbı savâb idüğinde şübhe yokdur." ibaresi yazılmıştır.

13 te'kîd A: te'yîd B

14 ba'zı A: -B

15 eger A: -B

16 eyledükleri vakitde A: itdükleri zamânda B

17 Zîrâ A: -B

18 şol delîl ki B: -A

19 ammâ B: ve A

20 evde kılmada B: -A

Ömer *radıyallâhu anh* Mekke-i Mükerreme'de[1] tezâ'uf-ı sevâba kā'ildür, ammâ efdaliyyete kā'il değil;[2] belki Medîne-i Münevvere'nün efdaliyyetine zâhib olmışlardur.

İmdi ma'lûm oldı ki tezâ'uf-ı sevâb[3] efdaliyyet iktizâ eylemez. Ve gāyet mâ-yelzem olan budur ki, gâh olur ki mefzûl fâzıl üzere râcih ola; nitekim mukarrerdür ehl-i ilm katında.[4] İmâm-ı Mâlik *radıyallâhu anh*[5] hazretlerinden su'âl olundı ki: "Haremeyn-i Şerîfeyn'den kangısında mücâveret senün katında ehabbdur?"[6] Didi:[7] "Medîne-i Münevvere sevgilüdür."[8] Ve girü Hazret-i Mâlik *radıyallâhu [anh]*[9] buyurdı ki: "Nice evlâ[10] olmasun **[A12b]** ki, Medîne-i Münevvere'de bir yol yokdur ki Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*[11] ol yoldan sülûk eylememiş ola. Ve dahi Cibrîl[12] *aleyhi's-selâm* Medîne-i Münevvere'de her sâ'atde nüzûl eyler idi." Ve dahi[13] **[B11a]** Taberânî'den rivâyet olunmışdur ki Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* [buyurmışdur]:[14] المدينة خير من مكّةٍ[15] Ve bir rivâyetde de: المدينة أفضل من مكة،[16] زادهما الله تشريفا[17]

1 Mekke-i Mükerreme'de B: Mekke'de evde A
2 efdaliyyete kā'il değil A: Medîne-i Münevvere'nün efdaliyyetine kā'il değildür B
3 tezâ'uf-ı sevâb A: sevâb-ı muzâ'af B
4 nitekim mukarrerdür ehl-i ilm katında A: ehl-i ilm katında mukarrer olan budur B
5 *radıyallâhu anh* B: -A
6 ehabbdur A: sevgilüdür B
7 Didi A: -B
8 "Medîne-i Münevvere sevgilüdür." deyü cevâb virdi B: Medîne A
9 girü Hazret-i Mâlik *radıyallâhu [anh]* B: -A
10 evlâ A: sevgilü B
11 Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* A: Server-i Enbiyâ *aleyhi's-selâm* B
12 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
13 Ve dahi B: -A
14 Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* [buyurmışdur] B: -A
15 "Medîne, Mekke'den daha hayırlıdır." Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 4/288, (4450).
16 "Medîne, Mekke'den daha faziletlidir." Müslim, "Hacc", 94, (1394) (Ancak bu ifade hadis metninde değil muhakkikin şerhinde geçmektedir).
17 "Allah ikisinin de şerefini arttırsın."

Üçünci Fasl

Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[1] hazretlerinün Medîne-i Münevvere ve ehli[2] hakkında itdüği du'âlar[3] ve nakl-i vebâ ve tâ'ûn ve Deccâl'den emîn olmak beyânındadur.

Sahîhayn'da vârid olmışdur ki buyurmışlardur:[4] اللّهم حبِّبْ إليْنا المدِينة كَحُبِّنا مكّة أو أشدّ[5] Ya'nî "Mahbûb kıl Medîne'yi bize, nitekim Mekke yâhûd Mekke'den artuk."[6] Bu makūle[7] du'âlar Server-i Enbiyâ'dan[8] mükerreren vâki' olmışdur, buna şekk yokdur ki ol mertebede[9] icâbet vâsıl[10] olmışdur. İmdi tekrâr, taleb-i izdiyâd içündür. Ve dahi haberde[11] vârid olmışdur ki, imdi Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* her[12] kaçan seferden rücû' itseler idi Medîne-i Münevvere'ye teveccüh idüp buyururlar idi: اللّهم اجعل لنا بها قرارا وارزقنا رزقا حسنا[13] Ya'nî "Yâ Rabb,[14] bize karâr müyesser eyle Medîne-i Münevvere'de **[A13a]** ve gökçek rızk-ile merzûk eyle."[15] Ve dahi *Sahîhayn*'da buyurur: اللّهم اجعل بالمدينة ضعفي ما جعلت بمكّة من البركة[16] Ya'nî "Yâ Rabb,[17] Medîne-i Münevvere'de iki kerre Mekke kadar bereket vir."[18] Ve dahi *Sahîhayn*'da vâriddür ki buyurmışdur: اللّهم بارِك لهم في مِكيالهم و بارِك لهم فِي صاعهم **[B11b]** و بارِك لهم فِي مُدّهم[19] Ya'nî "Yâ Rabb,[20] bereket vir Ehl-i Medîne'nün mik-

1 ***sallallâhu aleyhi ve sellem*** A: ***aleyhi's-salâtü ve's-selâm*** B
2 **ehli** A: **Ehl-i Medîne** B
3 **itdüği du'âlar** B: **du'âlar itdüği** A
4 buyurmışlardur B: -A
5 Buhârî, "Merdâ", 75, (5677); Müslim, "Hacc", 15, (1376).
6 artuk A: ziyâde B
7 bu makūle A: bir vecihle B
8 Server-i Enbiyâ'dan A: Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*dan B
9 mertebede A: talebde B
10 vâsıl B: -A
11 haberde B: -A
12 imdi Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* her B: -A
13 Bu hadis-i şerif, sonundaki وارزقنا واسعا kaydının farklılığıyla beraber şu kaynakta geçmektedir: Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-Harâ'itî, *Mekârimü'l-Ahlâk ve Me'âlîhâ ve Mahmûdu Tarâ'ikihâ*, thk. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî, Dâru'l-Afâki'l-Arabî, Kahire 1999, s. 267.
14 Yâ Rabb B: -A
15 bize karâr müyesser eyle Medîne-i Münevvere'de ve gökçek rızk-ile merzûk eyle A: bize Medîne-i Münevvere'de karâr müyesser eyle ve bizi gökçek rızk-ile rızıklandur B
16 Buhârî, "Fedâ'ilü'l-Medine", 29, (1885).
17 Yâ Rabb B: -A
18 Medîne-i Münevvere'de iki kerre Mekke kadar bereket vir A: Medîne-i Münevvere'ye iki Mekke-i Mükerreme'ye virdüğin bereket kadar bereket vir B
19 Müslim, "Hacc", 85, (1368).
20 Yâ Rabb B: -A

yâllerinde ve dahi sâ'larında ve dahi müddlerinde."[1] Sâhib-i Târîh *rahmetullâhi aleyh*[2] dir ki: Medîne-i Münevvere'de kifâyet ider âdeme ol kadar ki, gayrı yerde kifâyet eylemez. Bu hakīr[3] bu ma'nâyı mükerreren müşâhede eylemişümdür.[4] Ve dahi *Sahîh-i Müslim*'de dir ki:[5] اللّهـم بـارك لنـا فـي مدينتنـا، اللّهـم بـارِك لنا في صاعنا، اللّهـم بـارِك لنا في مُدّنا، اللّهـم اجعلْ مع البركة بركتيـن[6] Evvel umûr-ı mezbûrede bereket taleb olundı, sâniyen kemâl-i iltifât idüp her bereket ile iki bereket dahi ziyâde taleb olundı. Ve dahi rivâyet olundı ki: اَللّٰهُـمَّ بَـارِكْ لَنَـا فِـي ثَمَرِنَـا وَ بَـارِكْ لَنَـا فِـي مَدِينَتِنَـا وَ بَـارِكْ لَنَـا فِـي صَـاعِنَـا[7] وَ بَـارِكْ لَنَـا فِـي مُدِّنَـا، اَللّٰهُـمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيـمَ عَبْدُكَ وَ خَلِيلُـكَ وَ نَبِيُّكَ وَ إِنِّـي **[A13b]** عَبْدُكَ وَ نَبِيُّـكَ وَ إِنَّـهُ دَعَـاكَ لِمَكَّـةَ وَ إِنِّـي أَدْعُـوكَ لِلْمَدِينَـةِ بِمِثْـلِ مَـا دَعَـاكَ لِمَكَّـةَ وَ مِثْلِـهِ مَعَـهُ[8] Evvelen bereket taleb eyledi umûr-ı mezbûrede ve sâniyen ziyâde[9] ihtimâm eyleyüp buyurdı ki: "İlâhî! İbrâhîm *aleyhi's-selâm* senün[10] benden ve halîlün, ya'nî dostun ve peygamberün idi ve ben dahi benden ve peygamberünüm. Ol Mekke-i Mükerreme hakkında du'â kıldı ve ben dahi Medîne hakkında du'â idüp dilerim[11] ve senün[12] kereminden dilerüm[13] iki anun diledüği gibi."[14] Ve dahi rivâyetde gelmişdür ki, kaçan Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* hazretlerine turfanda tâze[15] mîve gelse mübârek **[B12a]** ellerine[16] alup buyururlardı ki: اَللّٰهُـمَّ بَـارِكْ لَنَا فِي ثَمَرِنَـا وَ بَـارِكْ لَنَا فِي مَدِينَتِنَـا[17] Ya'nî "İlâhî! Mîvemizde ve Medîne'mizde hayr ve[18] bereket vir." Ebû Hureyre *radıyallâhu anh*dan mervîdür

1 bereket vir Ehl-i Medîne'nün mikyâllerinde ve dahi sâ'larında ve dahi müddlerinde A: Ehl-i Medîne'nün mikyâllerinde ve dahi sâ'larında ve dahi müddlerinde bereket vir B
2 *rahmetullâhi aleyh* B: -A
3 Bu hakīr A: -B
4 eylemişümdür A: -B
5 dir ki A: vâriddür ki B
6 "Allah'ım, şehrimizi (Medîne'yi) bize bereketli kıl. Allah'ım, ölçeğimizi bize bereketli kıl. Allah'ım, tartımızı bize bereketli kıl. Allah'ım, bu bereketle beraber iki bereket daha kıl!" Müslim, "Hacc", 86, (1374).
7 صَاعِنَا A: طَاعَتِنَا B
8 Müslim, "Hacc", 85, (1373).
9 ziyâde B: -A
10 senün B: -A
11 idüp dilerim A: iderüm B
12 ve senün B: -A
13 dilerüm B: -A
14 diledüği gibi A: diledüğini B
15 tâze A: -B
16 mübârek ellerine B: -A
17 Müslim, "Hacc", 85, (1373).
18 hayr ve B: -A

ki:[1] أنّ النّبِي صلى الله عليه وسلم خرج إلى ناحية من المدِينة و خرجْت معه فاسْتقبل القبلة و رفع يديْه حتّى إنّي لأرى بياضة ما تحت منكبيه ثمّ قال: اللّهم إنّ إبراهيم نبيّك و خليلك دعاك لأهل مكّة و أنا نبيّك و رسولك أدْعوك لأهل المدينة، اللّهم بارِك لهم في مدّهم و صاعهم و قلِيلهم و كثِيرهم **[A14a]** ضِعفي ما باركْتَ لأهل مكّة من هنا إلى هنا، حتّى أشار إلى نواحِي الأرض كلّها، اللّهم مَن أرادهم بسُوءٍ فأذِبْه كما يذُوب المِلْح في المَاء[2] Bu[3] hadîs-i şerîfün ma'nâsı evvelki hadîsde[4] beyân olduğı gibidür. Ancak bunda ziyâde olan budur ki: "Her kim Ehl-i Medîne'ye yaramazlık dilese, İlâhî,[5] erit anı[6] nitekim tuz suda erir."

Ammâ şol ed'iyeler[7] ki hummânun Medîne-i Münevvere'den[8] nakli anlarda mezkûrdur, cümleden biri budur: اللّهم حبِّبْ إليْنا المدينة كحبّنا مكّة أو أشدّ و صحِّحها لنا و بارِك لنا في مُدّها و صاعها و انْقلْ حمّاها و اجْعلْها بِالجحفة[9] Ve dahi Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[10] hazretlerinün Medîne-i Münevvere'ye kudûm-i şerîfleri hadîsinde[11] mezkûrdur ki; Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[12] Ashâb-ı Kirâm'ları *radıyallâhu anhum* hummâ ile mübtelâ oldılar. Ve Hazret-i Peygamber[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* minber üzere çıkup oturup **[B12b]** mübârek ellerin ref' idüp buyurdılar ki: "İlâhî! Vebâyı ya'nî hummâyı[14] bizden nakl itdür." Ba'dehû[15] sabâh oldukda buyurdılar ki: "Bu

---

1 Ebû Hureyre *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki B: Ebû Hureyre'den mervîdür *radıyallâhu anh* A

2 "Peygamber (s.a.v) bir gün Medîne dışına çıktı, ben de onunla birlikte gittim. Hz. Peygamber kıbleye yöneldi, koltuk altı beyazlığı gözükecek şekilde ellerini havaya kaldırdı ve şöyle buyurdu: 'Allah'ım! Şüphesiz İbrâhîm senin elçin ve dostun idi. O Mekke halkı hakkında sana duada bulundu; ben de senin elçin ve peygamberinim, ben de Medîne halkı hakkında sana duada bulunuyorum. Allah'ım, (sonra da eliyle etraftaki tüm topraklara işaret ederek) buradan şuraya kadar onların ölçek ve tartısını, az ve çoğunu Mekke halkının iki katı kadar bereketli kıl. Allah'ım, onlara kötülük etmek isteyenleri tuzun suda eridiği gibi erit!'" Müslim, "Hacc", 89, (1386).

3 Bu B: -A

4 evvelki hadîsde A: evvelkide B

5 İlâhî B: -A

6 erit anı A: anı eride B

7 ed'iyeler A: du'âlar B

8 Medîne-i Münevvere'den B: -A

9 "Allah'ım! Bize Mekke'yi sevdirdiğin kadar, hatta daha da fazlasıyla Medine'yi sevdir. Onu bize sıhhatli kıl, ölçü ve tartısını bereketli kıl, sıtmasını Cuhfe'ye naklet." Hadis-i şerifin buradaki ibare ile cüzi farklılık arz eden varyantı için bk. Müslim, "Hacc", 86, (1376).

10 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A

11 hadîsinde A: hadîs-i şerîfinde B

12 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün A: -B

13 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

14 ya'nî hummâyı B: -A

15 Ba'dehû B: -A

gice hummâyı huzûruma bir kara karı sûretinde[1] getürdiler. Ol[2] getüren kimesne yakasından tutmış ve dir ki; hummâ budur,[3] re'y-i şerîfün nedür anun **[A14b]** hakkında?[4] Ben didüm ki; anı Ham içine bırak." Ve Ham bir yerün[5] ismidür. Rivâyet olundı ki, ol günde Mekke yolından Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve selleme* bir kimse[6] geldi. Ve Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[7] ol kimesneden sordılar ki: "Yolda gelürken[8] kimesneyi gördün mi?" Ol kimesne didi ki: "Kimesneyi görmedüm, ancak bir çıplak kara karı gördüm." Hazret-i Rasûl[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[10] ana[11] buyurdılar ki: "Hummâyı görmişsin. Ve bundan sonra aslâ avdet eylemese gerekdür." Ve dahi hadîs-i âharda gelmiş ki Hazret-i Rasûl-i Ekrem[12] buyurmışlardur: إنْ كان الوَباء في شيْء مِن المدينة فهو في مِشْعَطٍ[13] Merfik gibi Bakīʿ cânibinde bir yüce yere dirler. Ve bu hadîs-i şerîf müşʿirdür hummânun baʿzısının bekāsına,[14] nitekim hâlâ müşâhede olunur. İmdi nakl olan kuvveti ve şevketidür. Veyâhûd cümlesi gidüp baʿzısı redd olunmış[15] ola tekfîr-i seyyi'ât içün. Buna mü'eyyiddür şol ki, rivâyet eylemiş İmâm-ı Ahmed-i Hanbel[16] ve gayrı kimesneler ve dahi[17] rivâyet-i sahîha ile sâbit olmışdur; kaçan hummâ[18] ki Peygamber hazretlerinden *sallallâhu aleyhi ve sellem*[19] izn taleb eyleyüp huzûr-ı şerîflerine geldükde[20] Hazret-i Rasûl-i

1 huzûruma bir kara karı sûretinde A: bir kara karı sûretinde huzûruma B
2 Ol B: -A
3 hummâ budur A: işbu hummâdur B
4 re'y-i şerîfün nedür anun hakkında A: anun hakkında re'y-i şerîfinüz nedür B
5 yerün A: mevziʿün B
6 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve selleme* bir kimse B: bir kimesne Hazret'e A
7 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* B
8 Yolda gelürken A: Gelürken yolda B
9 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
10 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
11 ana B: -A
12 Hazret-i Rasûl-i Ekrem B: -A
13 "Eğer ki Medine'de bir veba ortaya çıksa bu mutlaka Mişʿat' denilen yer veya tepededir." Bk. Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed es-Semhûdî, *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. 4, Beyrut 2006, s. 146; ayrıca bk. *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ (Medine-i Münevvere Tarihi)*, trc. İbrahim Barca, Siyer Yayınları, C. 1, İstanbul 2021, s. 99.
14 müşʿirdür hummânun baʿzısının bekāsına A: hummânun baʿzısının bekāsına müşʿirdür B
15 redd olunmış A: girü rücûʿ eylemiş B
16 Ahmed-i Hanbel B: Ahmed A
17 kimesneler ve dahi B: -A
18 sâbit olmışdur; kaçan hummâ B: -A
19 Peygamber hazretlerinden *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâmdan* B
20 geldükde A: geldüği vakit B

Ekrem[1] buyurdılar ki: "Sen[2] kimsin?" **[B13a]** Hummâ didi ki: "Ümm-i Mildem['em]."[3] Pes emr olundı ki Kubâ'ya gide. Andan **[A15a]** sonra Ehl-i Kubâ bir mertebe mihnet ü şiddet gördiler[4] ki Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ*'dan[5] gayrı kimesne bilmez. Pes Ehl-i Kubâ gelüp[6] Hazret-i Peygamber[7] *sallallâhu aleyhi ve selleme* şikâyet eylediler. Ve Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ehl-i Kubâ'ya[8] buyurdı ki: "Eger dilersenüz Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ*'dan[9] dileyin, işbu belâyı sizlerden ref' itsün. Veyâhûd dilersenüz dursun ve günâhlarunıza kefâret olsun." deyü buyurdılar. Andan sonra Ehl-i Kubâ[10] didiler ki: "Günâhlarımıza kefâret olsun[11] içün bekāsın ihtiyâr itdük."

Ammâ tâ'ûn ve Deccâl-i la'înden emîn olmak bâbında vârid olan ehâdîs-i şerîfeden *Sahîhayn*'da mervîdür[12] ki: "Medîne-i Münevvere'nün yollarını melâ'ike[13] hırâset iderler ki Medîne-i Münevvere'ye tâ'ûn ve Deccâl girmeye." Ve dahi vârid olmışdur[14] ki: "Deccâl-i la'în Uhud Dağı'nun ardında nüzûl ider Medîne-i Münevvere'ye girmek kasdına; ammâ melâ'ike anun[15] şom yüzini maşrık cânibine döndürseler gerekdür bi-iznillâhi Te'âlâ." Ve dahi rivâyet olundı ki: "Deccâl-i la'în Medîne-i Münevvere kurbında nüzûl eylese gerekdür ve Medîne-i Münevvere'de kâfirden ve münâfıkdan her[16] kim olursa mezkûr la'îne mülhak olsa[17] gerekdür." Ve dahi dimişlerdür ki: "Ol günde Medîne-i Mutahhara[18] kendüden habîsleri nefy

1 Hazret-i Rasûl-i Ekrem B: -A
2 Sen B: -A
3 امّ خلدم A: امّ ملدنم B
4 gördiler A: çekdiler B
5 Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ*'dan B: Hakk Te'âlâ hazretlerinden A
6 Pes Ehl-i Kubâ gelüp B: -A
7 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
8 Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ehl-i Kubâ'ya B: Hazret A
9 Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ*'dan B: Hakk Te'âlâ hazretlerinden A
10 Andan sonra Ehl-i Kubâ B: Anlar A
11 olsun B: -A
12 mervîdür A: mervî olan budur B
13 Medîne-i Münevvere'nün yollarını melâ'ike A: melâ'ike Medîne-i Münevvere'nün yollarını B
14 vârid olmışdur A: rivâyet olunmışdur B
15 anun B: -A
16 her B: -A
17 mülhak olsa A: karışsa B
18 Mutahhara A: Münevvere B

ider."[1] **[A15b]** Ve bu bâbda bundan gayrı nice ve nice[2] ehâdîs-i şerîfeler vârid olmışdur, şöhretine[3] binâ'en **[B13b]** bu mikdâr ile iktisâr olundı.

Dördünci Fasl

Medîne-i Münevvere'nün mübârek türâbı[4] ve dahi mîveleri beyânındadur.

Haberde vârid olmışdur ki: "Gubâr-ı Medîne cüzâmdan şifâdur." Ve dahi rivâyet olundı ki, Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Tebûk Gazâsı'ndan döndükden sonra Medîne-i Münevvere'de olan kimesneler leşker-i İslâm'ı istikbâl eyledüklerinde[5] haylîce yel esüp[6] gubâr hareket eylemişdi. Ashâb-ı Kirâm'dan ba'zıları burunların örtüp gubârdan[7] sakınmışlar. Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Şol Zât-ı Pâk hakkıçün ki benüm nefsim anun yed-i kudretindedür,[8] Medîne-i Münevvere'nün toprağı her dâ'iden[9] devâdur." Râvî eydür ki: Zannım budur ki "cüzâmdan ve barasdan dahi bile" buyurmışlardur. Ve dahi haber-i âharda gelmişdür ki: "Medîne-i Münevvere toprağı şifâdur cüzâmdan."[10] Sâhib-i Târîh *rahmetullâhi aleyh*[11] dir ki: Biz müşâhede eyledük ki bir meczûm[12] kimesne[13] Medîne-i Münevvere'nün mübârek toprağı ile şifâ bulup ol yaramaz maraz andan zâ'il oldı.[14] Ve dahi mervîdür ki Benü'l-Hâris **[A16a]** za'f-ı tamâm ile[15] Server-i Enâm[16] *aleyhi ezke's-salâtü ve's-selâm*[17] huzûr-ı şerîflerine geldüklerinde Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[18] buyurdı ki: "Yâ Benü'l-Hâris!

---

1 habîsleri nefy ider A: nefy-i hubs ider B
2 ve nice B: -A
3 şöhretine A: şehâdetine B
4 **mübârek türâbı** A: **toprağı** B
5 istikbâl eyledüklerinde A: karşuladuklarında B
6 yel esüp B: -A
7 gubârdan A: -B
8 yed-i kudretindedür A: kudreti elindedür B
9 dâ'iden A: maraza B
10 Medîne-i Münevvere toprağı şifâdur cüzâmdan A: Medîne'nün toprağı cüzâmdan şifâdur B
11 *rahmetullâhi aleyh* B: -A
12 meczûm A: cüzâm B
13 kimesne B: -A
14 maraz andan zâ'il oldı A: marazdan kurtuldı B
15 za'f-ı tamâm ile A: tamâm za'f-ile B
16 Server-i Enâm A: Server-i Enbiyâ'nun B
17 *aleyhi ezke's-salâtü ve's-selâm* A: -B
18 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: *aleyhi's-selâm* A

Sizlere ne oldı?" Anlar[1] eyitdiler: "Yâ Rasûllallâh! Hummâ bizi bu hâle getürdi." Pes Hazret-i Rasûl[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Kandasız Su'ayb'dan?"[3] Anlar didiler ki: "Ne idelüm Su'ayb'a?"[4] Buyurdı ki: "Toprağından alup suya bırağup birinüz içinde tefl[5] eyleyüp ve desün: **[B14a]** باسْم الله، تُراب أَرضنا بِرِيق بعضنا شِفاء لمَرِيضنا بإِذْن ربّنا[6] Pes anlar Peygamber hazretleri *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün buyurduğına[7] imtisâl idüp mezbûr belâyâ ve nekālden[8] halâs oldılar. *"Tefl"*, nefhden[9] ibâretdür ki azacık ağız suyı ile bile ola; nitekim efsûn idenler iderler. Ve Su'ayb, Vâdî-i Buthân'dan ibâretdür ki Mâcuşûniyye altındadur. Ve Mâcuşûniyye bir bâğçenün ismidür ki hâlâ Medîne-i Şûb[10] dimekle ma'rûfdur. Ve anda bir gār vardur ki andan istişfâ[11] içün toprak alup etrâf-ı âleme irsâl olunur.

Fâ'ide:[12] Sâhib-i Târîh eydür ki: Zikr olan mevzi'i sonra gelenler evvel gelen[13] ulemâdan işidüp ve görüp mezbûr mahal[14] mu'ayyen ve mukarrer olmışdur. Ulemâdan niçe kimesne ol **[A16b]** mahalden istişfâ idüp sıhhat bulmışlardur. Ve benüm dahi bir hastam hummâ ile mübtelâ iken ol toprakdan alup suyın[15] içürdüm, hemân sâ'at[16] sıhhat buldı. Ba'zı ulemâ eydürler kim: Mezkûr[17] toprağı su içine koyup ol su ile gusl ideler hummâ def'i içün. Sâhib-i Târîh dir ki: Peygamber hazretlerinden rivâyet olunduğı üzere amel oluna. Ba'dehû mezkûr su ile gusl ideler;[18] tâ kim hadîs-i şerî-

1 Anlar B: -A
2 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
3 Kandasız Su'ayb'dan A: Su'ayb'dan kandasız B
4 Ne idelüm Su'ayb'a A: Su'ayb'a ne idelüm B
5 tükürmek
6 "Allah'ın adıyla. Rabbimizin izniyle memleketimizin toprağı, kimimizin tükrüğü/nefesi ile (birleşince) hastamız için şifadır." باسْم الله، تُربة أرضنا بِرِيقَة بعضنا يُشفَى سَقِيمُنا بإذن ربّنا şeklindeki hadis-i şerif için bk. Buhârî, "Tıbb", 38, (5745).
7 Peygamber Hazretleri *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün buyurduğına B: -A
8 mezbûr belâyâ ve nekâlden A: ol belâlardan ve nekâllerden B
9 nefhden A: üfürmekden B
10 Medîne-i Şûb A: مدشونيه B
11 istişfâ A: şifâ taleb B
12 **Fâ'ide** A: -B
13 gelen A: -B
14 mezbûr mahal A: mahall-i mezbûr B
15 toprakdan alup suyın B: toprak suyından A
16 hemân sâ'at B: sâ'atiyle A
17 Mezkûr A: -B
18 hummâ def'i içün. Sâhib-i târîh dir ki: Peygamber hazretlerinden rivâyet olunduğı üzere amel oluna. Ba'dehû mezkûr su ile gusl ideler A: -B

fün mefhûmıyla ulemânun maksûd olan mücerrebâtın cem' idüp anlar ile bile amel itmiş olalar. Ve dahi *Sahîhayn*'dan mervîdür ki: Her kaçan bir kimesne marîz olsa veyâhûd ana[1] cerâhat değse[2] idi Hazret-i Peygamber[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* mübârek barmaklarını ya'nî sebbâbesini yer üzere vaz' idüp[4] buyururlar[5] idi: [6]باسْم الله، تُربة أَرضنا بِرِيقة بعضنا يُشفَى سَقِيمُنا بإِذْن ربّنا **[B14b]** Ba'zı rivâyetde mervîdür ki "Evvel bu du'âyı okıya, andan sonra barmağın yere vaz' ide."[7] Ve dahi hadîs-i âharda mervîdür ki: "Bir kimesnenün ayağında cerâhatı var idi,[8] Server-i Enbiyâ *aleyhi's-selâm*un[9] huzûr-ı şerîflerine getürdiler. Peygamber[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hasırun bir tarafın[11] kaldurup **[A17a]** mübârek sebbâbelerini ağız suyı ile yer üzere vaz' idüp buyurdılar: [12]باسْم الله، رِيق بعضنا بتُربة أَرضنا ليُشْفَى سَقِيمُنا بإِذْن ربّنا Andan sonra[13] mübârek barmakların ol cerâhat üzere vaz' eylediler."

Ve ammâ ol mahall-i pür-feyz u esrârun mîvesi ve esmârı[14] hakkında vârid olan ehâdîs-i şerîfelerden biri budur ki, *Sahîh-i Müslim*'den rivâyet olunur ki: "Her kim sabâh vaktinde yedi dâne hurma yese Medîne-i Münevvere'nün Lâbeteyn[15] beyninden,[16] ol günde ana hîç nesne zarar eylemeye." İmâm-ı Ahmed-i Hanbel[17] rivâyet ider ki: "Her kim Medîne-i Münevvere'de Lâbeteyn beyninde yedi acve[18] hurmayı aç karınla yese ol gün giceye dek ana hîç[19] nesne zarar itmeye." Râvî dir ki: Gümân iderüm

---

1 ana A: ol kimesneye B
2 değse A: irişse B
3 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
4 vaz' idüp A: koyup B
5 buyururlar A: dahi dir B
6 "Allah'ın adıyla. Rabbimizin izniyle memleketimizin toprağı, kimimizin tükürüğü/nefesiyle (birleşince) hastamız şifa bulur." Buhârî, "Tıbb", 38, (5745).
7 ide A: eyleye ya'nî döşeye B
8 var idi A: -B
9 Server-i Enbiyâ *aleyhi's-selâm*un B: Server-i Enbiyâ'nun A
10 Peygamber B: Hazret A
11 tarafın A: cânibini B
12 "Allah'ın adıyla. Rabbimizin izniyle kimimizin tükürüğü/nefesi, memleketimizin toprağıyla (birleşince) hastamız şifa bulsun." İbn Hanbel, *el-Müsned*, 41/164, (24617).
13 Andan sonra A: Ba'dehû B
14 u esrârun mîvesi ve esmârı B: ve esrâr-ı esmârı A
15 **Derkenar:** Lâbeteyn ya'nî iki dağun arası B: -A
16 yedi dâne hurma yese Medîne-i Münevvere'nün Lâbeteyn beyninden A: Medîne-i Münevvere'nün Lâbeteyn mâbeyninden yedi dâne hurma yese B
17 İmâm-ı Ahmed-i Hanbel B: İmâm-ı Ahmed A
18 acve B: -A
19 ana hîç A: -B

ki buyurmışlardur ki, "Eger gicede tenâvül eylese[1] sabâha dek bir şey zarar eylemeye." Ve dahi *Sahîhayn*'dan mervîdür ki:[2] "Her kim ki karnı açla yedi acve hurmayı yese ol gün[3] ol kimesneye sihr ve zehr zarar eylemeye." Ve dahi *Sahîh-i Müslim*'de mervîdür ki: "Acve-i âliyede şifâ vardur yâhûd karnı acla yese tiryâkdur." Ve dahi İmâm-ı Ahmed-i Hanbel[4] rivâyetinden ricâl-i sahîh ile mervîdür ki: "Kem'ede[5] göz ağrısı devâsı **[B15a]** vardur yâhûd karın acla yese şifâ vardur.[6] Ve acve cennet mîvelerindendür."

[A17b]

Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ*dan mervîdür ki buyurmışlardur,[7] sâhib-i düvâm ü düvâr[8] olanlara Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyururlar idi ki: "Ac karınla yedi hurma-i acve[9] yiyeler." Devâm u devvâr didükleri dâ'im ağrıyan baş ağrısıdur dirler.[10] Fe-emmâ kütüb-i tıbbda meşhûr olan[11] budur ki devvâr baş dönmesine dirler, *vallâhu a'lem.*[12] Ve dahi Hazret-i Enes *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki: "Hazret-i Rasûl-i Ekrem[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün acve hurmasına ziyâde muhabbetleri var idi." deyü buyurmışlar.[14] Ammâ[15] İmâm-ı Ahmed-i Hanbel[16] rivâyet eylemişdür ki: "Hurmanızun ahseni ya'nî a'lâsı[17] bernîdür, emrâzı[18] izâle ider. Ve anda hîç zarar yokdur." İbn-i Esîr acve tefsîrinde dimiş ki: "Acve, hurmanun bir nev'idür sayhânîden büyücek, rengi siyâha mâ'ildür." Bezzâr, İbn-i Esîr di-

---

1 tenâvül eylese A: yese B
2 mervîdür ki A: rivâyet olunmışdur B
3 ol gün B: -A
4 İmâm-ı Ahmed-i Hanbel B: İmâm-ı Ahmed A
5 **Derkenar:** Kem'e didükleri yağmur zamânında yumuşak yerlerde biter sarımsak sûretinde; mantar didükleri gibi olmakdur. *Vallâhu a'lem (minhu). Tercüme-i Sıhâh*'da: "*kem'e* kâf'un fethi ve mîm'ün sükûnıyla mantar didükleri nesnedür ki gün dokunmaz yerlerde biter. Müfredi *kem'* gelür hilâf-ı kıyâs üzere, tesniyesi *kem'et* gelür, cem'i *ekmu'* gelür, cem'ün cem'i *ekme'et* gelür" *(minhu)* B: -A
6 göz ağrısı devâsı vardur yâhûd karın acla yese şifâ vardur B: göz devâsı var A
7 buyurmışlardur B: -A
8 düvâm ü düvâr: baş dönmesi
9 hurma-i acve A: acve hurma B
10 dirler B: -A
11 olan B: -A
12 *vallâhu a'lem* A: -B
13 Hazret-i Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
14 deyü buyurmışlar B: -A
15 Ammâ A: -B
16 İmâm-ı Ahmed-i Hanbel B: İmâm-ı Ahmed A
17 ya'nî a'lâsı B: -A
18 emrâzı A: marazları B

düği üzere ziyâde eyledi ki: "Acve Hazret-i Peygamber[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Medîne-i Münevvere'de mübârek eliyle dikdüği yemişlerdendür." Ve *"sayhânî"* ile tesmiye olunduğına hadîs-i şerîf rivâyet itmişdür ki, Câbir *radıyallâhu anh* didi ki: "Bir gün ba'zı murabba'ât-ı Medîne'de[2] Server-i Mevcûdât[3] *aleyhi ezke't-tahiyyât* ile bilece idüm. Ve Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* elini ol Hazret'ün **[A18a]** mübârek ellerine virüp ma'an seyr iderken ittifâkan[4] bir nahle[5] mürûr eyledük. Ol nahl[6] sayha idüp didi ki: "İşbu Muhammed, Server ü Seyyid-i Enbiyâ'dur[7] ve bu Alî, Seyyidü'l-Evliyâ'dur ki e'imme-i tâhirenün babalarıdur!" **[B15b]** Andan sonra bir âhar[8] nahle[9] dahi mürûr eyledük, ol dahi çağırup didi ki: "Bu Muhammed Rasûlullâh'dur ve bu Alî Seyfullâh'dur!" İmdi Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh* cânibine nazar idüp buyurdılar ki: "Bunı[10] *sayhânî* ismi ile tesmiye eyle." Pes ol nahl ol günden beri bu ism-i şerîf[11] ile tesmiye olundı." Sâhib-i Târîh dir ki: Bu hurmanun bu ism ile tesmiye olunduğınun sebebi budur. Veyâhûd murâd ol murabba'anun ismi ile tesmiye ola ve Medîne-i Münevvere'de bir yerdür ki ismi *sayhânî* ile ma'rûfdur. Ve dahi Sâhib-i Târîh dir ki: Hurmanun envâ'ını tetebbu' u tefahhus eyledüm, yüz otuz habbeden ziyâde nev'ini buldum. *Vallâhu a'lem.*[12]

---

1 Peygamber A: Rasûl-i Ekrem B
2 Bir gün ba'zı murabba'ât-ı Medîne'de A: Ba'zı murabba'ât-ı Medîne-i Münevvere'de bir gün B
3 Mevcûdât A: Kâ'inât B
4 ittifâkan B: -A
5 nahle A: hurma ağacına B
6 nahl A: hurma ağacı B
7 Server ü Seyyid-i Enbiyâ'dur B: Seyyidü'l-Enbiyâ'dur A
8 âhar A: gayrı B
9 nahle A: hurma ağacına B
10 Bunı A: Bu hurma B
11 şerîf A: -B
12 tetebbu' u tefahhus eyledüm, yüz otuz habbeden ziyâde nev'ini buldum. *Vallâhu a'lem* B: tetebbu' eyledük, yüz otuzdan ziyâde bulundı A

Beşinci Fasl

Medîne-i Münevvere'de ikāmet eylemek içün kandırmak ve dahi[1] anda olmaklığa rağbet itdürmek ve dahi ol emâkin-i şerîfe günâhları ve habâsetleri[2] gidermek bâbında ve anda bid'at ihdâs eyleyenler hakkında [A18b] va'îd[3] olan ve Medîne-i Münevvere'ye yâhûd[4] Ehl-i Medîne'ye yaramazlık kasd idene olan[5] cezâlar beyânındadur.

Mahfî olmasun ki yukaruda sebkat iden fusûllardan[6] işbu fasl te'hîr olmağa sebeb budur ki, umûr-ı mezkûreler sebebiyle işbu faslda maksûd olan tergīb ü terhîb nazar idenlere hâsıl ola. *Sahîh-i Müslim*'den mervîdür ki: "Nâs üzere bir zamân gele ki herkes kavmini ve akrabâsını ucuzluk olan[7] yerlere da'vet eyleyeler. Ammâ bilmezler ki Medîne-i Münevvere **[B16a]** anlara yeğrekdür. Şol Zât-ı Pâk hakkı içün ki benüm nefsim anun yed-i kudretindedür,[8] hîç kimesne Medîne'den rağbet idüp[9] âhar yerlere gitmez; illâ Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* andan yeğ kimesneyi yerine getürür." Ve dahi *Sahîhayn*'da gelmiş ki: "Îmân Medîne-i Münevvere'ye gelüp sığınur, nitekim yılan delüğine girüp sığınur." Ve dahi rivâyet olundı ki: "Her kim Medîne'nün şiddetine ve meşakkatine sabr eylese ben ana şehîdin yâ şefî'in Kıyâmet güninde." Ve dahi rivâyet olundı ki, Ehl-i Medîne'den bir kimesne kesret-i ıyâl ve zîk-ı hâl[10] sebebiyle Medîne'den âhar yere rıhlet itmek[11] içün Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anh* hazretleri[12] ile meşveret eyledi.[13] Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anh*[14] ol **[A19a]** kimesneye buyurdı ki: "Vây senün hâlüne! Ben sana bu mevzi'-i şerîfden rıhleti[15] revâ görmezin." di-

1 **ve dahi** A: -B
2 **habâsetleri** B: **hubsı** A
3 **va'îd** B: -A
4 **Medîne-i Münevvere'ye yâhûd** B: **yâhûd Medîne'ye** A
5 **olan** B: -A
6 sebkat iden fusûllardan A: geçen fasllardan B
7 olan A: -B
8 yed-i kudretindedür A: kudreti elindedür B
9 hîç kimesne Medîne'den rağbet idüp A: Medîne-i Münevvere'den hîç kimesne rücû' idüp B
10 hâl A: ahvâl B
11 rıhlet itmek A: gitmek B
12 hazretleri B: -A
13 eyledi A: eylemeğe geldi B
14 Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anh* B: -A
15 rıhleti A: gitmeği B

di ve ana hadîs-i şerîfi okudı. Ve dahi rivâyet olunur ki, bir şahs-ı âhar İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*ya geldi fitne zamânında ve didi:[1] "İy Ebâ Abdirrahmân, ben isterim ki taşra çıkam ki zamâne üzerime katı[2] dar olmışdur." İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ* ol kimesneye[3] buyurdılar ki: "Yerinden hareket eyleme!" Ve ana Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hadîs-i şerîflerini[4] okudı. Sâhib-i Târîh dir ki: "Yâ" lafzı ki[5] hadîs-i şerîfde "yâ şehîd yâ şefîʿ olurdum" deyü[6] buyurulmışdur; "yâ" lafzı bunda[7] şekk içün değildür, belki taksîm içündür. Yaʿnî "Mutîʿ olanlar hakkında **[B16b]** şehâdet virürüm ve şefâʿat iderüm âsîler hakkında."[8] Ve dahi dir ki: Şehâdet ve şefâʿat hâssadur âmmeden gayrı. Ve baʿzı rivâyâtda vâv gelmiş yâ yerine, yaʿnî "şehîd ve şefîʿ."[9] Sâhib-i Târîh dir ki: Ehâdîs-i mezkûrede[10] Medîne-i Münevvere'de sâkin olan kimesnelerün vefâtları îmân-ıla olmaklığa işâret vardur. Zîrâ şefâʿat mü'minlere mahsûsdur. Ve dahi[11] Medîne-i Münevvere'de sâkin olanlar içün şehâdet ve şefâʿat[12] hakkında ehâdîs-i şerîfe çokdur. Cümlesinden bu ehâdîs-i şerîfe[13] ile iktisâr olundı.

Ve dahi rivâyet **[A19b]** olundı ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur: "Evvel yer altından[14] çıkan benem. Baʿdehû Ebû Bekr, baʿdehû Ömer *radıyallâhu anhumâ*, andan sonra Ehl-i Bakīʿ gelür. Anlar dahi haşr olup baʿdehû[15] Ehl-i Mekke'ye muntazır olavuz." Ve dahi[16] hadîs-i âhardan rivâyet olundı ki buyurmışdur:[17] "Evvel şefâʿatim Ehl-i Medîne'ye

---

1 İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*ya geldi fitne zamânında ve didi A: fitne zamânında İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*ya gelüp eyitdi ki B
2 katı B: -A
3 ol kimesneye B: -A
4 ana Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hadîs-i şerîflerini B: hadîs-i şerîfi ana A
5 "Yâ" lafzı ki A: -B
6 olurdum" deyü B: -A
7 "yâ" lafzı bunda B: -A
8 şefâʿat iderüm âsîler hakkında A: âsîler hakkında şefâʿat iderüm B
9 rivâyâtda vâv gelmiş yâ yerine, yaʿnî "şehîd ve şefîʿ" A: rivâyetde yâ yerine vâv gelmiş, "şehîd ve şefîʿ" gibi B
10 mezkûrede A: mezbûrede B
11 Ve dahi A: Bundan mâ-adâ B
12 Medîne-i Münevvere'de sâkin olanlar içün şehâdet ve şefâʿat B: şehâdet ve şefâʿat Medîne'de sâkin olanlar A
13 ehâdîs-i şerîfe B: bunlar A
14 Evvel yer altından A: Yer altından evvel B
15 baʿdehû B: -A
16 Ve dahi B: -A
17 buyurmışdur B: -A

ola, ba'dehû Ehl-i Mekke'ye ola, ba'dehû Ehl-i[1] Tâ'if'e ya'nî Ehl-i Hicâz'a ola." İmâm-ı Ahmed[2] rivâyet-i sahîha ile rivâyet ider ki; her kaçan ki Peygamber[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke-i Mükerreme'ye dâhil olur idi,[4] buyururlardı ki: "İlâhî, benüm ecelimi Mekke'de eyleme!" Ve dahi Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu [anh]*dan[5] mervîdür ki buyurdı: "İlâhî, bana şehâdet müyesser eyle ve mevtimi Hazret-i[6] Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* beledinde[7] eyle!" İşbu du'âyı Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*[8] ekser zamânda eylerdi.[9] Ve dahi rivâyet olunmışdur ki: "Her kimün ki Medîne-i Münevvere'de milki olsa, gerekdür[10] anı saklaya. Ve Medîne-i Münevvere'de milki olmayanlara[11] lâzımdur ki kendüler **[B17a]** içün Medîne'de[12] milk edineler. Zîrâ bir zamân gele ki her kimün ki Medîne-i Münevvere'de[13] milki olmaya, hâric ve müctâz gibi olur." Ve dahi rivâyet olundı ki: "Herkese lâzımdur ki Medîne'de[14] kendü içün milk peydâ ide; egerçi bir nahl dahi olsa ya'nî bir hurma ağacı."[15] Ve dahi Zührî *rahimehullâh*[16] merfû'an rivâyet eylemişdür ki Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı:[17] **[A20a]** "Mekke'de milk[18] idinmenüz, Dâr-ı Hicret'de milk idinün. Zîrâ bir kişi mâlıyla bile[19] olmak gerekdür."

Ammâ Medîne-i Münevvere hubs[20] nefy itmek bâbında vâki' olan ehâdîs-i şerîfeden biri budur ki, *Sahîh-i Buhârî*'de vârid olmışdur ki: "Medîne

---

1 Ehl-i A: -B
2 İmâm-ı Ahmed A: İmâm-ı Hanbel B
3 Peygamber A: Rasûl-i Ekrem B
4 olur idi A: olsalar B
5 *radıyallâhu [anh]*dan B: *radıyallâhu anhumâ* A
6 Hazret-i B: -A
7 beledinde A: yanında B
8 Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* B: -A
9 zamânda eylerdi A: evkātda ider imiş B
10 gerekdür A: -B
11 Medîne-i Münevvere'de milki olmayanlara B: milksüz olanlara A
12 Medîne'de B: -A
13 Medîne-i Münevvere'de B: -A
14 Medîne'de B: -A
15 bir nahl dahi olsa ya'nî bir hurma ağacı A: hurma ağacı dahi olur ise B
16 *rahimehullâh* A: *rahmetullâhi aleyh* B
17 Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı B: -A
18 milk A: -B
19 bile A: bir yerde B
20 hubs A: habâsetleri B

gökçekdür, cümle[1] günâhları nefy ider; ya'nî anda sâkin olanları cemî'[2] günâhdan pâk ider gümüş kirini kuyumcı körüği pâk itdüği gibi." Ve dahi ba'zı rivâyâtda gelmişdür ki: "Medîne yaramaz âdemi nefy ider." Ya'nî çıkarur. Ve bu söze Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün kavl-i şerîfleri mü'eyyiddür şol bir A'râbî[3] hakkında ki, A'râbî Hazret-i Risâlet-penâh'a[4] didi ki: "Bey'atim ikāle eyle." Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[5] andan[6] ibâ eylediler. Pes A'râbî Medîne'den çıkup gitdi. Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki:[7] "Medîne-i Münevvere âteş küresi gibidür; vesahı izâle ider ve hâlisi ibkā ider." Sâhib-i Târîh eydür ki: Medîne-i Münevvere yaramaz âdemleri izâle eylemek Server-i Enbiyâ'nun[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[9] zamân-ı şerîflerine mahsûs değildür. Ve bu sözi İmâm-ı Ahmed-i Hanbel **[B17b]** rivâyeti te'yîd ider ki aşağada gelecekdür.[10] Ve dahi Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh*[11] Medîne-i Münevvere'den çıkar iken didiler ki: "Korkaram ki şol kimesnelerden olam ki Medîne-i Münevvere anları kendüden[12] nefy eylemişdür." Ammâ Hakk *Sübhânehû ve*[13] *Te'âlâ*'nun ehl-i **[A20b]** habâseti[14] kâmil[en] ib'âd eylemek ki anlar kâfirlerdür, zâhirdür. Ammâ kâfir olmayan âsî ve mücrim mü'minlerün[15] ib'âdı; kābildür ki mevtlerinden sonra melâ'ike anları âhar yere[16] nakl eyleyeler,[17] ol mekân-ı şerîfden bir mekâna tebdîl ideler[18] ki beden-i kesîflerine münâsibdür. Nitekim ba'zı ulemâ ana işâret eylemişlerdür. Ve

---

1 cümle B: -A
2 cemî' B: -A
3 Ve bu söze Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün kavl-i şerîfleri mü'eyyiddür şol bir A'râbî B: Buna mü'eyyiddür Rasûlullâh hazretlerinün kavl-i şerîfleri şol A'râbî A
4 A'râbî Hazret-i Risâlet-penâh'a B: -A
5 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
6 andan B: -A
7 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki B: -A
8 Server-i Enbiyâ'nun A: Peygamber hazret[i] B
9 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
10 Ve bu sözi İmâm-ı Ahmed-i Hanbel rivâyeti te'yîd ider ki aşağada gelecekdür B: Ve bu ma'nâyı te'yîd ider İmâm-ı Ahmed rivâyeti ile ki gelecekdür A
11 *radıyallâhu anh* B: kavli ile A
12 kendüden B: -A
13 *Sübhânehû ve* B: -A
14 habâseti B: hubs A
15 âsî ve mücrim mü'minlerün B: âsîlerün A
16 âhar yere B: -A
17 eyleyeler A: itmeyeler B
18 tebdîl ideler B: -A

bu hakīre dahi ba'zı evliyâdan bi-tarîkı nakl[1] rivâyet olunmışdur. Bu takdîrce Medîne-i Münevvere nefy-i hubs ve zünûb eyler[2] ehlini nefy eylemek ile. Veyâhûd murâd ib'âd-ı ehl-i hubs kâmil ola ki anlar şefâ'ate lâyık değillerdür. Veyâhûd Medîne-i Münevvere'de sevâb muzâ'af olmak içün anda sâkin olanlarun günâhları mahv olur, nitekim [3]﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ âyet-i kerîmesi[4] iktizâ ider. Veyâhûd murâd, izhâr itmekdür hubs u fesâd-ı kulûb-ı habîseyi; ya'nî mahfî ve muzmer olan habâ'isi zâhir ider,[5] nitekim müşaheddür. Ve bu ma'nâyı şol hadîs-i şerîf te'yîd ider ki,[6] Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâm*dan[7] rivâyet olunur ki; Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] münâfıklar Uhud Gazâsı'nda[9] rücû' eyledükleri vakitde **[B18a]** buyurdı:[10] "Medîne âteş küresi gibidür; ya'nî nitekim âteş küresi[11] gümüşi vesahdan ayırur, Medîne-i Münevvere dahi mü'mini münâfıkdan eylece ayırur." **[A21a]** Ya'nî münâfığun nifâkını izhâr ider. Zîrâ ol hînde gazâdan yüz çevirüp rücû' eyledüklerinden[12] nifâkları zâhir olmışdı.[13] Sâhib-i Târîh bundan sonra dir ki: Bana zâhir olan budur ki Medîne-i Münevvere'nün[14] hubsı[15] nefy eylemek bu dört ma'nâya işâretdür;[16] ne-ân ki ba'zısına mütehammil ola ve ba'zısına mütehammil olmaya.

Ammâ Medîne-i Münevvere'de bid'at ihdâs idenlerün hakkında va'îd îcâb ider ehâdîs-i şerîfelerden biri budur ki, *Sahîhayn*'dan mervîdür ki: "Her kim ki Medîne-i Münevvere'de bid'at ihdâs eylese veyâhûd bid'at

---

1 bi-tarîkı nakl A: nakl tarîkı ile B
2 nefy-i hubs ve zünûb eyler A: habâsetleri ve zünûbları nefy ider B
3 "(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. **Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.** Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür." Hûd, 11/114.
4 âyet-i kerîmesi B: -A
5 murâd, izhâr itmekdür hubs u fesâd-ı kulûb-ı habîseyi, ya'nî mahfî ve muzmer olan habâ'isi zâhir ider A: murâd, kulûb-ı habâ'islerde mahfî ve muzmer olan habâsetleri ve fesâdları izhâr itmekdür B
6 şol hadîs-i şerîf te'yîd ider ki B: te'yîd ider şol ki A
7 Peygamber *aleyhi's-selâm*dan B: Peygamber'den A
8 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
9 münâfıklar Uhud Gazâsı'nda A: Uhud Gazâsı'nda münâfıklar B
10 eyledükleri vakitde buyurdı A: eyledüklerinde Hazret *aleyhi's-selâm* buyurdı ki B
11 ya'nî nitekim âteş küresi A: -B
12 gazâdan yüz çevirüp rücû' eyledüklerinden B: -A
13 zâhir olmışdı A: izhâr olunmışdı B
14 Medîne-i Münevvere'nün A: Medîne B
15 hubsı A: habâ'isi B
16 işâretdür A: mütehammildür B

ihdâs eyleyene mutî' ve[1] yine mu'în olsa Hakk *Sübhânehû ve*[2] *Te'âlâ* ve melâ'ike ve cemî' mahlûkāt ana la'net idüp ve ol kimesnenün ferâ'izi ve nevâfili cidden[3] kabûl olmaya." Bu hadîs-i şerîfde işâret vardur ki Medîne-i Münevvere'de olan günâhlar mutlakan günâh-ı[4] kebîredür. Ve dahi *Sahîh-i Müslim*'den rivâyet olunur ki: "Her kim ki Ehl-i Medîne'ye yaramazlık kasd eylese Hakk *Sübhânehû ve*[5] *Te'âlâ* anı eride, nitekim tuzı su[6] eridür." Yine *Müslim*'den rivâyet olunur ki: "Hîç kimesne Ehl-i Medîne'ye yaramazlık kasd eylemez; illâ Hakk Te'âlâ anı eridür, nitekim âteş rasâsı[7] ve su tuzı eridür." Ve dahi hadîs-i âharda gelmişdür ki, Rasûlullâh[8] **[B18b]** *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir gün Medîne-i Münevvere'ye **[A21b]** müşrif olup mübârek ellerini kaldurup buyurdı ki: "İlâhî! Her kim ki bana veyâhûd beledime yaramazlık dilese anı tiz helâk eyle!"

Ammâ Ehl-i Medîne'yi[9] korkudan kimesneler hakkında vâki' olan ehâdîs-i şerîfelerden biri budur ki, Taberânî *Evsat* adlı kitâbında ricâl-i sikāt[10] ile rivâyet eylemişdür ki; Hazret-i Rasûl-i Ekrem[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur ki: "İlâhî! Her kim ki Ehl-i Medîne'ye zulm ider veyâhûd anları korkudur, sen anı korkud. Ve Hakk *Sübhânehû ve*[12] *Te'âlâ*'nun ve dahi melâ'ikenün ve cemî' mahlûkātun la'neti ana ola. Anun ferâ'izi ve nevâfili makbûl[13] olmaya veyâhûd olmaz." deyü buyurmışlardur.[14] Ve dahi İmâm-ı Nesâ'î rivâyet eyler ki: "Her kim ki Ehl-i Medîne'yi korkuda, anlara zâlim olduğı hâletde Hakk[15] Te'âlâ'nun la'neti ana olsun." Ve hadîs-i âharda rivâyet olundı ki: "Medîne mahall-i muhâceretdür ve benüm yatağımdur ve andan ba's olunurum. İmdi ümmetime lâyık olan budur ki; konşularıma

1 veyâhûd bid'at ihdâs eyleyene mutî' ve B: -A
2 *Sübhânehû ve* B: -A
3 cidden B: -A
4 olan günâhlar mutlakan günâh-ı B: günâh mutlakan A
5 *Sübhânehû ve* B: -A
6 tuzı su A: su tuzı B
7 rasâsı A: kurşunı B
8 Rasûlullâh A: Peygamber B
9 Ehl-i Medîne'yi A: Medîne-i Münevvere ehlini B
10 ricâl-i sikāt A: râvî-i sahîha B
11 Hazret-i Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
12 *Sübhânehû ve* B: -A
13 makbûl A: kabûl B
14 deyü buyurmışlardur B: -A
15 Hakk A: Allâh B

ri'âyet ü[1] hürmet ideler, mâdem ki anlar kebâ'irden ictinâb üzere olalar. Ve her kim ki anlara ri'âyet ide, ben anun şehîdi yâhûd şefî'i olurum Kıyâmet'de de.[2] Ve her kim ki anları ihtirâm eylemeye, ol kimesne kendü tînet-i habâlden **[A22a]** içe veyâhûd Hakk *Sübhânehû ve*[3] *Te'âlâ* ana tînet-i habâlden[4] **[B19a]** içüre." Tînet-i habâl didükleri[5] ehl-i cehennem usârelerinden hâsıl olan çirk-âbdur, ya'nî ehl-i cehennemi sıkmakdan hâsıl olan irin ve sarı sulardandur. [6]نسأل الله العافية منها

Ve dahi rivâyet olundı ki, Hulefâ-i Abbâsiyye'den Mehdî nâm [zât][7] Medîne-i Münevvere'ye geldükde İmâm-ı Mâlik *radıyallâhu anh* ve anlardan gayrı Medîne-i Münevvere eşrâfından nice kimesne[8] bir mil mikdârı yer karşu çıkmışlar idi. Mehdî, İmâm-ı Mâlik'i görücek anun cânibine revân olup kemâl-i huzû' ile İmâm-ı Mâlik ile mülâkāt eylediler. İmâm-ı Mâlik ana didi: "Yâ Emîre'l-Mü'minîn! Şimdi Medîne-i Münevvere'ye dâhil olursın ve Ehl-i Medîne üzere mürûr idersin. Sağdan ve soldan anlara selâm vir ki anlar evlâd-ı Muhâcirîn ve Ensâr'durlar, *radıyallâhu anhum*. Zîrâ[9] yeryüzinde anlardan yeğ kavm yokdur ve şehirlerinden yeğ şehir yokdur." Mehdî didi ki: "Ey İmâm, buna delîlün var mıdur?" İmâm-ı Mâlik buyurdılar ki: "Yeryüzinde bir peygamberün kabri ma'lûm değildür; meger[10] Muhammed Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün[11] kabr-i münevveri ve[12] merkad-i mutahharları ki ma'lûmdur.[13] **[A22b]** Ve her tâ'ife ki Server-i Mevcûdât *aleyhi ezke't-tahiyyât* anlar katında ola, şekk yokdur ki anlarun fazlları ve şerefleri[14] sâ'ir halk üzere ziyâdedür." Mehdî dahi İmâm-ı Mâlik hazretlerinün sözini kabûl kılup[15] buyurduğı gibi eyledi. İmâm-ı Mâlik

1 ri'âyet ve B: -A
2 Kıyâmet'de de A: Kıyâmet gününde B
3 *Sübhânehû ve* B: -A
4 ana tînet-i habâlden B: -A
5 didükleri B: -A
6 "Allah'tan bize (bu cehennem içeceğinden) afiyet ve kurtuluş vermesini niyaz ederiz."
7 nâm [zât] A: -B
8 nice kimesne B: -A
9 Zîrâ A: -B
10 meger A: -B
11 *sellem* hazretlerinün B: *sellem*ün A
12 kabr-i münevveri ve B: -A
13 mutahharaları ki ma'lûmdur A: mutahharalarından gayrı B
14 ve şerefleri B: -A
15 İmâm-ı Mâlik hazretlerinün sözini kabûl kılup B: kabûl kılup İmâm-ı Mâlik A

radıyallâhu anh[1] sözinde işâret **[B19b]** vardur ki, tafdîl mücâveret sebebi iledür. Meşhûrdur ki Hazret-i Rasûl-i Ekrem[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Hazret-i Cebrâ'îl[3] *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*[4] konşular hakkında şol kadar ibrâm eyledi ki biri birine vâris olmak mertebesine yakın olmışdı." İmdi âkıl olan ihvân[5] bu ma'nâda te'emmül idicek, cezm ider ki Medîne-i Münevvere'de sâkin olmak Mekke-i Mükerreme'de sâkin olmakdan râcihdür.[6] Egerçi Mekke-i Mükerreme'de tezâ'uf-ı sevâb ve civâr-ı Beytü'l-Meliki'l-Vehhâb meziyyeti[7] vardur; ammâ Medîne-i Münevvere'de civâr-ı Habîb ve kurb-i Tabîb ciheti i'tibârı ile nice ve nice rüchân görünür. الحمد لله على ما أنْعم علينا بِمُجَاوَرَة[8] حَبِيبِه صلى الله عليه و سلم[9]

Altıncı Fasl

Medîne-i Münevvere tahrîminde ve dahi ana müte'allik olan ahkâm beyânındadur.

Sahîhayn'da vârid olmışdur ki, Hazret-i Risâlet-penâh[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A23a]** buyurmışdur ki: "Hazret-i[11] İbrâhîm *aleyhi's-selâm* Mekke-i Mükerreme'yi tahrîm idüp ve dahi Mekke[12] ehli içün du'â eyledi. Ve ben dahi Medîne-i Münevvere'yi tahrîm idüp ehli içün du'â eyledüm,[13] nitekim İbrâhîm Mekke'yi tahrîm eyledi." Ve bu ma'nâda ehâdîs-i sahîha çokdur.

Lâkin Medîne-i Münevvere hareminün hudûdı ta'yîninde nice elfâz-ı muhtelife vârid olmışdur. Ba'zısında mâbeyn-i Lâbeteyn'dür dimişler.[14] Ve ba'zısında mâbeyn-i Cebeleyn ya'nî Ayr Dağı ile ki Medîne-i Münev-

---

1 *radıyallâhu anh* A: -B
2 Hazret-i Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
3 Hazret-i Cebrâ'îl B: Cibrîl A
4 *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* A: *aleyhi's-selâm* B
5 olan ihvân B: -A
6 râcihdür A: ercahdur B
7 meziyyeti A: şerefiyyeti B
8 بِمُجَاوَرَة B: بِجِوَار A
9 صلى الله عليه و سلم A: -B "Bizi Habîbine *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* komşu kılarak nimetlendirdiği için Allah'a hamd olsun."
10 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A
11 Hazret-i B: -A
12 ve dahi Mekke B: -A
13 ehli içün du'â eyledüm A: -B
14 Lâbeteyn'dür dimişler B: Lâbeteyn A

vere'nün kıblesi cânibindedür, Sevr Dağı ki **[B20a]** Uhud Dağı'nun ardında bir küçücek dağdur; ikisinün arası Harem'dür.[1] Ve ba'zı rivâyetde[2] mâbeyn-i Me'zimeyn ya'nî Cebeleyn[3] ve ba'zıda mâbeyn-i Ayr ve Uhud ve ba'zı rivâyetde mâbeyn-i Harreteyn ve Medîne Himâsı[4] ve ba'zı âharda [mâbeyn-i] Lâbeteyn ve Medîne Himâsı. Bu zikr olan, Harre-i Garbiyye ardında üç dağdur. İmâm-ı Nevevî şöyle ta'yîn buyurur ki: "Lâbeteyn ya'nî Harreteyn-i Şarkī ve Garbî, Medîne-i Münevvere [haremi]nün şarkan ve garben haddidür. Ve Cebeleyn-i Cenûbî ve Şimâlî, Medîne-i Münevvere [haremi]nün cenûben ve şimâlen haddidür."[5] Ve murâd Lâbeteyn'den; Lâbeteyn ve Lâbeteyn'ün arasında ne ise.

Ve dahi tahrîm ehâdîslerinden ahkâm-ı kesîreye müştemil olan budur ki Hazret-i[6] Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] buyurmışdur: "Kat' **[A23b]** olunmaz Medîne-i Münevvere'nün tâze otluğı[9] ve yolunmaz[10] ve dahi saydı uçurulmaz, ya'nî zikr olunan hudûdun içinde tâze otluk kesilüp sayd olunmaz.[11] Ve dahi lukatası ref' olunmaz;[12] meger ref' iden[13] ta'rîf ve ihbâr içün ref' ide. Ve dahi lâyık değildür ki hîç kimesneye kıtâl **[B20b]**

---

1 Ayr Dağı ile ki Medîne-i Münevvere'nün kıblesi cânibindedür, Sevr Dağı ki Uhud Dağı'nun ardında bir küçücek dağdur; ikisinün arası Harem'dür B: ya'nî Ayr ve Sevr A

2 ba'zı rivâyetde B: ba'zıda A

3 Cebeleyn A: iki dağ arası B

4 himâ: otluk

5 ve ba'zıda mâbeyn-i Ayr ve Uhud ve ba'zı rivâyetde mâbeyn-i Harreteyn ve Medîne Himâsı ve ba'zı âharda [mâbeyn-i] Lâbeteyn ve Medîne Himâsı. Bu zikr olan, Harre-i Garbiyye ardında üç dağdur. İmâm-ı Nevevî şöyle ta'yîn buyurur ki: "Lâbeteyn ya'nî Harreteyn-i Şarkī ve Garbî, Medîne-i Münevvere [haremi]nün şarkan ve garben haddidür. Ve Cebeleyn-i Cenûbî ve Şimâlî, Medîne-i Münevvere [haremi]nün cenûben ve şimâlen haddidür." A: ve ba'zı rivâyetde Uhud Dağı'yla Ayr Dağı arası ve ba'zı rivâyetde Harreteyn ile Medîne Himâ'sı arası. Ve ba'zı rivâyetde Lâbeteyn ile Medîne-i Münevvere arası didükleri üç küçücek dağdur; Medîne-i Münevvere'nün garbîsinde vâki' olan Harre'nün ya'nî kara taşlığun ardında vâki' olmışdur. İmâm-ı Nevevî *rahimehullâh* şöyle yakîn buyurdı ki: "Lâbeteyn ya'nî Harreteyn ya'nî Medîne-i Münevvere'nün şarkîsi ve garbîsi cânibinde kara taşlıklar ki anlara Lâbeteyn dirler, Medîne'nün anlar şarkan ve garben hareminün haddidür. Ve Cebeleyn ki kıble cânibinde Ayr Dağı ve Şâm cânibinde Uhud Dağı, Medîne-i Münevvere'nün [cenûben ve şimâlen] harem-i muhtereminün haddidür." B

6 Hazret-i B: -A

7 Rasûlullâh A: Rasûl B

8 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B

9 Kat' olunmaz Medîne-i Münevvere'nün tâze otluğı A: Medîne'nün tâze otluğı kat' olunmaz B

10 ve yolunmaz B: -A

11 ya'nî zikr olunan hudûdun içinde tâze otluk kesilüp sayd olunmaz B: -A

12 olunmaz A: -B

13 ref' iden A: alan B

içün silâh getüre Medîne-i Münevvere'de.[1] Ve dahi lâyık değildür ki anda kat' ide şeceri;[2] meger şol kimesneye kim deveye alef virmek içün kat' ide." Ve hadîs-i âharda gelmişdür ki:[3] "Peygamber hazretlerinün[4] himâsı haddinde budur[5] ki, Hazret'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem* himâ-yı şerîfleri Medîne-i Münevvere'nün her bir nâhiyesinden birer berîddür ki şeceri habt olunmaz ve kat' dahi olunmaz; illâ bir[6] ağaç ki anunla deve sürerler." Habt, şeceri[7] asâyıla[8] urmadan ibâretdür; tâ kim yaprakları döküle. Mahfî olmasun ki hadd-i himâda mezkûr olan berîdden murâd Harem-i Medîne'den[9] taşradur.[10] Zîrâ[11] Medîne-i Münevvere'nün tahrîmine kā'il olanlar gāyet-i hadd-i harem ile gāyet-i berîde ta'arruz eylememişler. Lâkin ba'zı ehâdîs-i za'îfede vârid olmışdur ki ol mevzi' dahi[12] Harem'e dâhildür.

Ayr; ayn-ı[13] mühmelenün fethasıyla yâ-i tahtâniyye sükûnıyla Medîne-i Münevvere dağlarından meşhûr bir dağdur kıble **[A24a]** cânibinde, Zü'l-Huleyfe kurbında, ya'nî Alî Kuyusı yanında.[14] Â'ir[15] dahi dirler.[16] Ve bu Ayr üzerinde[17] bir âhar dağ vardur; ana dahi Ayr dirler, kayd ile temyîz olunur.[18] Nihâyet[19] evvelkiye Ayr-ı Vârid-i dîger[20] ve ikinciye Ayr-ı Sâdır dirler. Ve Sevr'den murâd,[21] [sâ-i] müsellesenün fethi ile bir küçücek dağdur Uhud Dağı'nun ardında. Egerçi çok ihtilâf olmışdur Sevr'ün ta'yîninde;[22] **[B21a]** ammâ esahh ve mu'temed olan budur ki zikr olundı. Ve bu takdîrce Uhud

---

1 kıtâl içün silâh getüre Medîne-i Münevvere'de A: Medîne'de kıtâl içün silâh getüre B
2 anda kat' ide şeceri A: Medîne hareminde kat'-ı şecer eyleye B
3 gelmişdür ki B: -A
4 Peygamber hazretlerinün A: Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B
5 budur B: -A
6 illâ bir A: meger şol B
7 şeceri A: ağacı B
8 asâyıla B: -A
9 Harem-i Medîne'den B: Harem'den A
10 taşradur B: gayrıdur A
11 Zîrâ B: -A
12 ol mevzi' dahi A: berîd didükleri mekân B
13 ayn-ı B: -A
14 ya'nî Alî Kuyusı yanında B: -A
15 Â'ir B: Ayr-ı Â'ir A
16 dirler A: tesmiye iderler B
17 bu Ayr üzerinde A: ve mezbûr Ayr Dağı üzere B
18 kayd ile temyîz olunur A: -B
19 Nihâyet B: -A
20 dîger A: -B
21 Ve Sevr'den murâd B: Sevr A
22 çok ihtilâf olmışdur Sevr'ün ta'yîninde A: Sevr'ün ta'yîninde çok ihtilâf olunmışdur B

Dağı,[1] Harem'den olur berîdden ibâretdür.[2] Ve *berîd* lafzı[3] dört fersah yerden ibâretdür ki[4] her fersah üç milden ibâretdür ve her mil üç bin beş yüz arşundan ibâretdür mesâha arşunıyla ki kirbâs arşunından bir barmak ziyâdedür ve her arşun[5] yigirmi dört barmak olur ve her barmak altı dâne[6] arpadan ibâretdür ki biri birine zamm olunmış ola.

Yedinci Fasl

Medîne-i Münevvere hareminün ahkâmı beyânındadur.

Ma'lûm olsun ki[7] İmâm-ı A'zam *radıyallâhu anh* hazretlerinden[8] gayrı E'imme-i Selâse'nün ittifâkları bunun üzeredür ki; Medîne-i Münevvere'nün haremi, Mekke-i Mükerreme haremi gibidür. [Anlar] ehâdîs-i sâbıka delîli ile ya'nî ehâdîs-i sâbıka ile istidlâl iderler. Ammâ İmâm-ı A'zam *radıyallâhu anh* dir ki: "Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*[9] hazretlerinden vâki' olan lafz ki **[A24b]** "Medîne-i Münevvere'yi harâm eyledüm"dür; buyruğı[10] tahrîm ma'nâsına değildür, belki ihtirâm ma'nâsınadur. Ya'nî "mu'azzez ve mükerrem eyledüm" dimekdür.[11] Zîrâ tahrîm ma'nâsına olsa idi Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* bülbül sayd iden kimesneyi men' eylerdi, bu hod nakl olunmadı. Belki sağîr oğlancıklar[12] ellerinde gördükleri vakitde buyururdı ki: يا [أبا] عُمَيْر، ما فعل النُّغَيْر؟[13] Ve dahi Hazret-i[14] Â'işe *radıyallâhu anhâ*dan[15] mervîdür ki dimişdür:[16] "Âl-i **[B21b]** Muhammed'ün vuhûşları var idi ki anları sayd iderlerdi." Ve da-

1 Dağı B: -A
2 Harem'den olur berîdden ibâretdür A: Harem-i Medîne-i Münevvere'de olur B
3 Ve *"berîd"* lafzı B: -A
4 yerden ibâretdür ki B: -A
5 her arşun B: her zirâ' A
6 dâne B: -A
7 Ma'lûm olsun ki B: -A
8 İmâm-ı A'zam *radıyallâhu anh* hazretlerinden B: İmâm-ı A'zam'dan A
9 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: Peygamber A
10 buyruğı B: -A
11 dimekdür B: -A
12 oğlancıklar B: -A
13 "Ey Ebû Umeyr, Nuğayr (ismindeki kuş) nasıl?" Müslim, "Âdâb", 5, (2150); İbn Hanbel, *el-Müsned*, 19/185, (12137).
14 Hazret-i A: -B
15 *radıyallâhu anhâ*dan B: -A
16 dimişdür B: -A

hi sâbit olmamışdur[1] ki selb-i selb-i cânî bunun birle ki[2] bu hod[3] ma'kûlü'l-ma'nâ değildür. Zîrâ Harem-i Mekke-i Mükerreme ittifâk ile tahrîm olunmışdur ve ma'a-hâzâ[4] selb-i selb-i cânî anda dahi meşrû' değildür. Ve E'imme-i Hanefiyye'den İmâm-ı[5] Tahâvî *rahmetullâhi aleyh*[6] dir ki: "İhtimâl vardur ki sayd,[7] Medîne-i Münevvere mücerred dâru'l-hicret olduğı içün saydına ta'arruzdan ve eşcârını kat'dan nehy olunmış ola.[8] Zîrâ etrâfı eşcâr ile ve a'şâb ile müzeyyen olıcak tebâyi' ziyâde meyl ider. İmdi hicret bâbında[9] küllî dahli vardur. Ve hicret münkatı' olıcak ol ma'nâ zâ'il olmağın nehy dahi zâ'il oldı. Hicret, Mekke Fethi'nden sonra münkatı' oldı."[10] Ammâ E'imme-i Selâse *rıdvânullâhi aleyhim ecma'în* hazretlerinün[11] **[A25a]** re'y-i şerîfleri üzere Medîne-i Münevvere'nün harem-i muhtereminün ahkâmı, hurmet-ı kat'-ı şecer[12] ve sayd-ı tuyûr ve vuhûşdur. Ammâ bir kimesneye[13] cinâyet vâki' oldukdan sonra[14] cezâda ihtilâf itmişlerdür.[15] İmâm-ı Ahmed-i Hanbel *rahimehullâh*dan[16] iki rivâyet mervîdür vücûb-ı cezâda. Ve İmâm-ı Şâfi'î *rahimehullâh*dan[17] dahi iki kavl menkûldür; kavl-i cedîdi adem-i cezâdur ve kavl-i kadîmi vücûb-ı cezâdur. İmâm-ı Mâlik *rahmetullâhi aleyh*den adem-i cezâ menkûldür,[18] ammâ mezkûrun ashâbından olan[19] İbnü'l-Münzir ve İbn-i Nâfi' *rahi-*

---

1 olmamışdur A: olmışdur B
2 bunun birle ki A: -B
3 bu hod B: -A
4 ve ma'a-hâzâ A: bunun birle ki B
5 İmâm-ı A: -B
6 *rahmetullâhi aleyh* B: -A
7 sayd B: -A
8 Medîne-i Münevvere mücerred dâru'l-hicret olduğı içün saydına ta'arruzdan ve eşcârını kat'dan nehy olunmış ola A: Medîne'den nehy oluna ve dahi şecerini kat' itmekden nehy itmiş olalar, mücerred dâru'l-hicret olduğıçün B
9 bâbında A: itmeğe B
10 Hicret, Mekke Fethi'nden sonra münkatı' oldı B: -A
11 *ecma'în* hazretlerinün B: -A
12 şecer A: eşcâr B
13 bir kimesneye B: -A
14 oldukdan sonra A: oldukda B
15 cezâda ihtilâf itmişlerdür B: ihtilâf oldı A
16 İmâm-ı Ahmed-i Hanbel *rahimehullâh*dan B: İmâm-ı Ahmed'den A
17 İmâm-ı Şâfi'î *rahimehullâh*dan B: İmâm-ı Şâfi'î'den A
18 İmâm-ı Mâlik *rahmetullâhi aleyh*den adem-i cezâ menkûldür B: İmâm-ı Mâlik'den menkûldür adem-i cezâ A
19 mezkûrun ashâbından olan B: ashâbından A

mehumallâh[1] vücûb-ı cezâya zâhib olmışlar; imdi[2] **[B22a]** İmâm-ı Mâlik'den dahi iki kavl olmakdur. *Vallâhu a'lem*.

Ammâ[3] cezâ vâcib olduğı takdîrce Harem-i Mekke'de vâcib[4] olan cezâ gibidür selb ahzı ile. Ve bunı kavl-i[5] esahh dimişler. Ve bu takdîrce yine ihtilâf vardur ki,[6] selb-i katîl-i küffâr[7] gibidür ki ahz-ı feres ve silâh dahi ide veyâhûd ancak siyâb ahz oluna.[8] Ve ba'de'l-ahz esahh budur ki selb sâlibün hakkıdur, hak ola;[9] nitekim Sa'd *radıyallâhu anh* hadîsinden ma'lûm olur. Veyâhûd mezbûr selb[10] ol Medîne fukarâsı hakkı ola; nitekim ba'zı ulemâ zâhib olmışlar. Ammâ cânînün avretini setr ider[11] **[A25b]** nesnesin terk olunmak gerek.[12] Ve eger cânînün siyâbı mağsûb olsa hilâfsuz selb câ'iz olmaz. Bulkīnî *rahimehullâh*[13] dir ki: "Muktezâ-yı nazar budur ki, abd olan meslûb olmaya. Ve âriyet[14] ile yâhûd icâre ile olan sevb[15] dahi selb olunmaz." Mahfî olmaya ki Sa'd *radıyallâhu anh* hadîsi bu bâbda asıldur, mezbûr Bulkīnî'nün abd hakkında olan sözüni[16] redd eyler.[17] Ve Sâhib-i Târîh *rahmetullâhi aleyh* eydür[18] ki: Fi'l-i mezkûrda **[B22b]** tafsîl eylemek gerek abd-i me'zûn-ile gayr-ı me'zûnı. Ve Sa'd *radıyallâhu anh* fi'lini buna haml eylemek gerek. Ve dahi şol otluk ki kendüden biter ricle gibi, anun ahzı câ'izdür. Matarî *rahmetullâhi aleyh* Mekke-i Mükerreme haremi ile Medîne-i Münevvere haremini fark eylemişdür[19] bunun ile ki, Medîne-i

---

1 *rahimehumallâh* B: -A
2 Bu paragrafta yer alan ve "İmâm-ı Ahmed-i Hanbel" ibaresiyle başlayıp "imdi" kelimesiyle sona eren kısım [B21b]'nin sonunda yazıldığı hâlde sehven [B22a]'nın başında tekrar yazılmıştır.
3 Ammâ B: -A
4 vâcib A: lâzım B
5 kavl-i A: -B
6 vardur ki A: itmişlerdür B
7 katîl-i küffâr A: küffârı katl itmek B
8 siyâb ahz oluna A: esbâbın alalar B
9 hak ola B: -A
10 mezbûr selb A: -B
11 avretini setr ider A: setr-i avreti mikdâr B
12 terk olunmak gerek A: alıkoya B
13 *rahimehullâh* B: -A
14 âriyet A: esbâb-ı âriyet B
15 sevb A: -B
16 Bulkīnî'nün abd hakkında olan sözüni B: Bulkīnî sözüni abd hakkında A
17 redd eyler A: redd kılmağa B
18 *rahmetullâhi aleyh* eydür B: dir A
19 *rahmetullâhi aleyh* Mekke-i Mükerreme haremi ile Medîne-i Münevvere haremini fark eylemişdür B: fark eyler Mekke ile Medîne haremini A

Münevvere hareminde şol ki lâzımdur, kat' câ'iz ola;[1] alef-i devâbb ve ricle[2] ağacı gibi.[3] Ammâ Mekke-i Mükerreme hareminde[4] câ'iz değildür. Sâhib-i Târîh *"fîhi nazarun"*[5] diyüp beyân eyledi.

Ve bu bâbun cümle ehâdîs-i şerîfelerinden[6] biri budur ki; Sa'd ibn-i Ebî[7] Vakkās *radıyallâhu anh* bir gün[8] atına binüp Akīk'de olan kasra gideyor iken bir oğlanı gördi ki kat'-ı şecer eyler[9] veyâhûd şeceri vurup yaprakların devşürür idi.[10] Sa'd *radıyallâhu anh* **[A26a]** ol oğlanun selbini[11] alup girü Medîne['ye][12] döndi. Oğlanun efendileri gelüp Sa'd ile[13] kīl ü kāl idüp selbini taleb eyledükde Sa'd *radıyallâhu anh* ibâ idüp didi: "Ma'â-zallâh ki redd idem bir nesne ki[14] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[15] hazretleri anı bana tenfîl eylemişdür." Ya'nî ganîmet virmişdür.[16] Ve dahi rivâyet olundı ki, Sa'd *radıyallâhu anh* bir câriyeyi gördi ki himâda otluk kat' ider.[17] Pes Sa'd *radıyallâhu anh* ol câriyeyi urup[18] şemlesini ve nacağını aldı. Ba'dehû[19] câriyenün seyyidesi bu kazıyyeyi Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anhu*ya arz eyledükde Hazret-i Ömer buyurdı ki ol câriyenün esbâbını **[B23a]** girü vire.[20] Sa'd ibn-i Ebî Vakkās[21] *radıyallâhu anh* didi ki: "Lâ,[22] vallâhi redd eylemezin şol ganîmeti ki bana anı[23] Rasûl-i Ekrem *sal-*

---

1 şol ki lâzımdur, kat' câ'iz ola A: lâzım olan nesneleri ki B
2 ricle B: رحل A
3 gibi A: gibi olmak câ'izdür B
4 Mekke-i Mükerreme hareminde B: Harem-i Mekke'de A
5 Şüphe edilen bir mesele hakkında söylenen bir tabir olup "onu tetkik etmek lazım" manasına gelir.
6 ehâdîs-i şerîfelerinden B: ehâdîslerinden A
7 Ebî B: -A
8 bir gün B: -A
9 kat'-ı şecer eyler A: ağaç keser B
10 şeceri vurup yaprakların devşürür idi A: ağacun yaprağını almak içün döğerdi B
11 selbini A: esbâbını B
12 girü Medîne['ye] B: -A
13 Sa'd ile B: -A
14 idüp selbini taleb eyledükde Sa'd *radıyallâhu anh* ibâ idüp didi: "Ma'âzallâh ki redd idem bir nesne ki A: etdiler ki tâ ki oğlanun selbini alalar. Sa'd virmeyüp didi ki: "Ma'âzallâh, virmem bir nesneyi ki B
15 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
16 Ya'nî ganîmet virmişdür B: -A
17 kat' ider A: keser B
18 câriyeyi urup A: câriyenün vardı B
19 Ba'dehû B: -A
20 ol câriyenün esbâbını girü vire B: redd eyle câriyenün esbâbını A
21 ibn-i Ebî Vakkās B: -A
22 Lâ A: -B
23 bana anı B: -A

lallâhu aleyhi ve sellem hazretleri[1] virmişdür." Ve girü Sa'd bin Ebî Vakkās[2] didi ki: "Peygamber *aleyhi's-selâm*[3] hazretlerinden işitdüm ki buyurdılar: "Her kimesne ki göresiz kat'-ı himâ eyler,[4] anı urun ve selbini dahi alun." Andan sonra ol nacağı zirâ'at âleti kılup anunla zirâ'at eylerdi, çak âhirete intikāl idince. Ve hadîs-i âharda gelmişdür ki; Sa'd *radıyallâhu anh* bir kimesneyi gördi ki Medîne-i Münevvere'nün hareminde sayd ider, anun dahi[5] selbini aldı. Andan sonra[6] efendileri gelüp Sa'd ile kīl ü **[A26b]** kāl eylediler. Sa'd anlara didi ki: "Sizlere ne oldı ki, bu bir tu'medür ki Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bana yedirmişdür. Ammâ eger gönlünüz isterse[8] bahâsın size vireyin." Ma'lûm olsun ki[9] ehâdîs-i kesîreden bu üç hadîs üzere ki fâ'ideye müştemildür, iktisâr olundı.[10]

Ve ba'zı ahkâm-ı cüz'iyye dahi ki bu bâbda mezkûrdur, nakl-i türâb gibi ve lukata ve gayruhû; anları ihtisâr[11] mûcib-i terk oldı bunun birle ki Harem-i Mekke'ye teşbîhden[12] anlarun hükmleri dahi ma'lûm olur *inşâ'allâhu te'âlâ.*[13]

Sekizinci Fasl

Medîne-i Münevvere'nün hasâ'isi[14] beyânındadur.

Mahfî olmasun ki Medîne-i Münevvere'nün hasâ'isi yüzden[15] ziyâdedür. Ammâ ba'zısında Mekke-i Mükerreme'nün iştirâki vardur; otluk ve eşcâr kat'ı[16] gibi **[B23b]** ve dahi [ol] mevzi'-i şerîfde mukātele içün silâh götürmek gibi[17] ve nakl-i türâb ve ana benzer husûsiyyât gibi ve dahi kâfir defn olunduğı takdîrce anı ihrâc eylemek gibi.

---

1 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretleri B: Peygamber hazretleri bana A
2 girü Sa'd bin Ebî Vakkās B: -A
3 *aleyhi's-selâm* B: -A
4 göresiz kat'-ı himâ eyler A: kat'-ı himâ eylerken göresiz B
5 anun dahi B: -A
6 Andan sonra A: Ba'dehû B
7 ki Rasûlullâh A: Peygamber B
8 eger gönlünüz isterse A: istersenüz B
9 Ma'lûm olsun ki B: -A
10 ki fâ'ideye müştemildür, iktisâr olundı A: iktisâr olundı ki fâ'ideye müştemildür B
11 ihtisâr A: -B
12 teşbîhden A: şebhden B
13 *inşâ'allâhu te'âlâ* B: -A
14 **hasâ'isi** B: **husûsiyyâtı** A
15 hasâ'isi yüzden A: husûsiyyâtı B
16 ve eşcâr kat'ı A: kesmek ve ağaç kesmek B
17 mukātele içün silâh götürmek gibi B: silâh götürmek mukātele içün A

Ammâ Medîne-i Münevvere'ye mahsûs olan ahkâmun biri tahrîmidür, Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* hazretlerinün[1] du'âları berekâtıyla. Ve dahi cânînün meslûb olmaklığıdur. Evvel[2] Harem-i Muhterem'de cezâ olmaduğı **[A27a]** mezheb üzere eblağ[3] olur; zîrâ cinâyet câbirsüz olur.[4] Ve dahi türâbını nakl eylemek cevâzıdur devâ içün.[5] Ve dahi Server-i Enbiyâ *aleyhi's-selâm*[6] anda medfûn olmakdur. Ve dahi efdal-i ümmet ya'nî Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* definleridür. Ve dahi hayr-ı kurûnun ekseri anda medfûn olmakdur. Ve dahi Rasûl-i Ekrem[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün hilkat-i şerîfleri ol mübârek[8] türâbdan olmakdur ve dahi anda meb'ûs olmakdur. Ve dahi şühedâ ile mahfûf olmakdur, nitekim İmâm-ı Mâlik buyurmışdur. Ve dahi efâzıl-ı şühedâ ki kendü[9] nefs-i mutahharaların anda bezl eylemeklikdür. Ve dahi Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* ol mahall-i şerîfi Server-i Enbiyâ içün ihtiyâr kılmaklıkdur. Ve dahi Hakk[10] Te'âlâ ol belde-i tayyibeyi Habîbi *sallallâhu aleyhi ve sellem* nusreti içün ihtiyâr eylemekdür.[11] Ve dahi ol mevzi'-i şerîfi Kur'ân ile feth idüp sâ'ir emâkini kılıc ile feth eylemekdür. Ve dahi **[B24a]** sâ'ir emâkinün fethi ol mahall-i şerîfden olup mazhar-ı dîn olduğıdur. Ve dahi vücûb-ı hicret kable'l-Feth ya'nî Mekke Fethi'nden evvel hicretün vâcib olmasıdur.[12] Ve dahi anda süknâ vâcib olmaklık,[13] Hazret-i Rasûl-i Ekrem[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün nusretleri içün ol mekân-ı münîfde sâkin olmak vâcib olmaklıkdan.[15] Ve **[A27b]** rivâyet olunur ki Mekke Fethi'nden evvel[16] hicret iden kimesneleri Peygamber[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke'de ikâmet eylemekden men'

1 hazretlerinün B: -A
2 Evvel B: Ol A
3 eblağ A: ziyâde mübâlağa B
4 zîrâ cinâyet câbirsüz olur A: -B
5 eylemek cevâzıdur devâ içün A: eylememek; ammâ devâ içün câ'izdür B
6 Server-i Enbiyâ *aleyhi's-selâm* B: Server-i Kâ'inât A
7 Rasûl-i Ekrem B: Peygamber A
8 mübârek B: -A
9 kendü B: -A
10 Hakk A: Allâh B
11 eylemekdür A: idüp B
12 kable'l-Feth ya'nî Mekke Fethi'nden evvel hicretin vâcib olmasıdur A: Feth'den evvel olduğıdur B
13 anda süknâ vâcib olmaklık A: -B
14 Hazret-i Rasûl-i Ekrem B: Hazret'ün A
15 ol mekân-ı münîfde sâkin olmak vâcib olmaklıkdan B: -A
16 evvel A: mukaddem B
17 Peygamber B: Hazret A

ider idi. Mekke Fethi'nden[1] sonra ba'de edâ'i'l-hacc Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke'de ikāmet eylemekden men' iderdi, Mekke Fethi'nden sonra ba'de edâ'i'l-hacc[2] üç günden ziyâde ikāmete[3] ruhsat virmez oldılar idi.[4] Ve dahi Medîne-i Münevvere'de sâkin olmak ve anda milk almak ve ölünce kalmak[5] bâbında ziyâde[6] tergīb ve ihtimâm eylemekdür. Ve dahi anda[7] ölmek içün du'â eylemek[8] müstehabb olmakdur.[9] Ve dahi Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[10] hazretlerinün ol mekân-ı şerîfde[11] ölmekliğe rağbetleridür. Dahi belâsına sâbir olan hakkında Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* şefâ'ati ya şehâdetidür.[12] Ve dahi Hazret-i Rasûl-i Ekrem[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[14] Medîne-i Münevvere hakkında ziyâde bereket taleb eylemeklikdür. Ve dahi ol Hazret'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem*[15] du'âlarıdur ki Hakk *Sübhânehû* ve[16] *Te'âlâ* Medîne-i Münevvere'de anlara ikāmet müyesser idüp ve anda rızk-ı hasen diledükleridür. Ve dahi Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye karîb oldukları[17] zamânda ziyâde muhabbetlerinden dâbbelerin artıcak[18] tahrîk eyledükleridür **[B24b]** ve ridâ-yı şerîfleri ol zamânda[19] mübârek omuzlarından düşmekdür.[20] Ve dahi Medîne-i Münevvere'yi **[A28a]** "Tayyibe"[21] ile ve ana benzer esmâ-i tayyibeler ile tesmiye eyledükleridür. Ve dahi râyihası gökçek olmakdur, nitekim ehl-i hâl olanlara hafî değildür. Ve dahi anda olan gök-

---

1 Mekke Fethi'nden B: Feth'den A
2 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke'de ikāmet eylemekden men' iderdi, Mekke Fethi'nden sonra ba'de edâ'i'l-hacc B: -A
3 ikāmete B: kalmaklığa A
4 virmez oldılar idi A: virdi B
5 ölünce kalmak A: fevt olunca durmak B
6 ziyâde B: -A
7 anda A: Münevvere'de B
8 eylemek B: -A
9 müstehabb olmakdur A: müstehabbdur B
10 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
11 mekân-ı şerîfde B: anda A
12 Dahi belâsına sâbir olan hakkında Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* şefâ'ati ya şehâdetidür A: -B
13 Hazret-i Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
14 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
15 ol Hazret'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B
16 *Sübhânehû ve* B: -A
17 karîb oldukları A: yakın geldüği B
18 artıcak B: -A
19 ol zamânda A: -B
20 düşmekdür B: tarh olmaklıkdur A
21 Tayyibe B: Tîbe A

çek kokulu nesnelerün râyihaları hüsni bir mertebededür ki âhar yerlerde[1] öşr-i âşiri yokdur, nitekim zevk-ile duyulur. Ve dahi anun ıyşi gökçekliğidür. Ve dahi esmâsınun kesretidür.[2] Ve dahi Tevrât'da ba'zı esâmîsi[3] mektûb olmaklıkdur, nitekim sebkat eylemişdür. Ve dahi Allâh Te'âlâ kendüye izâfet eyledüğidür, bu âyet-i kerîme muktezâsınca ki; ﴿أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللهِ وَاسِعَةً﴾[4] deyü buyurmışdur. Ve dahi [Hakk Te'âlâ anı] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[5] hazretlerine izâfet eyledüğidür bu âyet-i kerîme muktezâsınca ki *"beyt"* unvânıyla; ﴿كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ﴾[6] buyurmışdur. Ve dahi Hakk Te'âlâ Medîne ile[7] kasem eyledüğidür, bu âyet-i kerîme muktezâsınca ki buyurmışdur: ﴿لَآ أُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ﴾[8] ba'zı tefâsîr üzere.[9] Ve dahi anı takdîm eylemekdür bunun birle ki vâki'e göre *"muhrec"*, *"müdhal"*den mukaddemdür, [velâkin] bu âyet-i kerîmede[10] ki; ﴿رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ﴾[11] buyurmışdur.[12] Ve dahi Peygamber *aleyhi's-selâm*[13] hazretlerinün ol **[A28b]** mevzi'-i şerîf hakkında kesret-i du'âlarıdur ki mîvesi ve mikyâli **[B25a]** ve bâzârı ve Medîne[14] ehli hakkında bereket izdiyâdıyla[15] recâ eylemişlerdür.[16] Ve dahi Hazret'den *sallallâhu aleyhi ve sellem*[17] Medîne-i Münevvere hakkında "nefy-i hubs ve zünûb ider" deyü tasrîh itmekdür. Ve dahi ol makām-ı şerîfden gidenün hakkında buyurduklarıdur ki

---

1 âhar yerlerde A: gayrılarda B
2 kesretidür A: çokluğıdur B
3 esâmîsi A: esmâsı B
4 "Kendilerine zulmetmekteler iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: 'Ne durumdaydınız (Niçin hicret etmediniz)?' Onlar da, 'Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik.' derler. Melekler, **'Allah'ın arzı geniş değil miydi**, orada hicret etseydiniz ya!' derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir!" Nisâ, 4/97.
5 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
6 "**Nasıl ki Rabbin seni** hak uğruna (savaşmak üzere) **evinden çıkarmıştı.** Mü'minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi." Enfâl, 8/5.
7 Medîne ile B: anunla A
8 "Yemin ederim bu beldeye..." Beled, 90/1.
9 tefâsîr üzere A: tefâsîrlerde zikr olunmışdur B
10 âyet-i kerîmede A: âyet-i kerîme muktezâsınca B
11 "De ki: **'Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlikle girmemi sağla, (çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlikle çıkar.** Katından beni destekleyecek bir kuvvet ver.'" İsrâ, 17/80.
12 **Derkenar:** *"Muhrec"* çıkmakdur ve *"müdhal"* girmekdür. Mekke-i Mükerreme'den çıkmak Medîne-i Münevvere'ye girmekden mukaddem olmışdur, ammâ âyet-i kerîmede mu'ahhar zikr olundı; Medîne-i Münevvere'nün ta'zîmi içündür *(minhu, ğufira lehû)* B: -A
13 *aleyhi's-selâm* B: -A
14 Medîne B: -A
15 izdiyâdıyla A: ziyâde B
16 recâ eylemişlerdür B: -A
17 Hazret'den *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*dan B

andan yeğ kimesne [anun] yerine Hakk *Sübhânehû ve*[1] *Te'âlâ* ibdâl ider. Ve dahi her kim ki ol beled-i şerîfe[2] yâhûd ehline yaramazlık kasd eyleye Hakk Te'âlâ anı eridir, nitekim rasâs âteşde ve tuz suda erir. Dahi va'îd-i şedîddür şol kişinün hakkında ki bid'at ihdâs ide şol makām-ı şerîfde yâhûd bid'at ihdâs idenlere mu'în ola. Dahi va'îd-i şedîddür şol kimesne hakkında ki Ehl-i Medîne'ye zulm ide yâhûd anları korkuda. Dahi va'îd-dür şol kimesne hakkında ki Ehl-i Medîne'yi i'zâz ve ikrâm eylemeye bunun birle ki, anlarun ihtirâmları ümmet üzere vâcibdür. Dahi Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün va'de-i kerîmeleridür şefâ'at ile yâhûd şehâdet ile şol kişi hakkında ki Ehl-i Medîne ihtirâmların hıfz ide, **[A29a]** Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* muhabbeti içün. Dahi va'îd-i şedîddür hadîs-i şerîf fehvâsıyla ki: مَن أخاف أهل المدينة فقد أخاف ما بين جنبي[3] Dahi ihtisâsdur îmân ve hayâ ile, nitekim fezâ'il bâbında sebkat eylemişdür.[4] Dahi melâ'ike anı hırâset eylemeklikdür. Dahi anun dâr-ı selâm olmaklığıdur, işbu hadîs-i şerîf mûcibince ki; إنّ الشياطين قد يئست أن تعبد ببلد هذا[5] buyurmışdur. Dahi kurâ-yı İslâm'un cümlesi harâb oldukdan sonra harâb olmasıdur. Dahi tâ'ûn ve Deccâl'den mahfûz olup, ahyâr-ı nâsdan bir kimesne ol makām-ı şerîfden çıkup Deccâl-i la'în ile mülâkāt idüp [Deccâl] anı şehîd eylemekdür. Dahi vebâ ve hummâ ol mahall-i şerîfden nakl olmakdur. Dahi husûl-i şifâdur toprağından ve simârından, nitekim sebkat eylemişdür. Dahi işbu hadîs-i şerîf ile müşerref olmasıdur ki; حقّ على كلّ مسلم زيارتها[6] buyurmışdur. Dahi Hazret *sallallâhu aleyhi ve selleme* salavât virenlerün salavâtların ol cenâb-ı bâ-berekât istimâ' eyledüğidür, *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mahall-i şerîfde. Dahi **[A29b]** Server-i Kâ'inât

---

1 *Sübhânehû ve* B: -A

2 ol beled-i şerîfe B: ana A

3 "Kim Medîne halkını korkutursa beni korkutmuş sayılır." İbn Hanbel, *el-Müsned*, 23/121, (14818).

4 ehline yaramazlık kasd eyleye Hakk Te'âlâ anı eridir, nitekim rasâs âteşde ve tuz suda erir. Dahi va'îd-i şedîddür şol kişinün hakkında ki bid'at ihdâs ide şol makām-ı şerîfde yâhûd bid'at ihdâs idenlere mu'în ola. Dahi va'îd-i şedîddür şol kimesne hakkında ki Ehl-i Medîne'ye zulm ide yâhûd anları korkuda. Dahi va'îddür şol kimesne hakkında ki Ehl-i Medîne'yi i'zâz ve ikrâm eylemeye bunun birle ki, anlarun ihtirâmları ümmet üzere vâcibdür. Dahi Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün va'de-i kerîmeleridür şefâ'at ile yâhûd şehâdet ile şol kişi hakkında ki Ehl-i Medîne ihtirâmların hıfz ide, Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* muhabbeti içün. Dahi va'îd-i şedîddür hadîs-i şerîf fehvâsıyla ki: مَن أخاف أهل المدينة فقد أخاف ما بين جنبي Dahi ihtisâsdur îmân ve hayâ ile, nitekim fezâ'il bâbında sebkat eylemişdür A: -B

5 "Şeytan bu beldede kendisine ibadet edilmesinden ümit kesmiştir." Bezzâr, *el-Müsned*, 2/144, (505).

6 "Orayı ziyaret etmek her Müslüman'ın üzerine bir haktır." Kaynağı bulunamamıştır.

aleyhi ezke't-tahiyyât[1] ziyâret iden kimesneler vücûb-ı şefâʿatiyle müstesʿid[2] olmalarıdur. Ve andan gayrı umûr ki ziyâret bâbında beyân olunur. Ve dahi Müslümânlar içün evvel mescid binâ olmak ol mahall-i şerîfde olmakdur.[3] Ve dahi Medîne-i Münevvere Mescidi'nün esâsı[4] bi'z-zât Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[5] kendü zât-ı nefîsi ile ve mübârek elleri ile yapup ve Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*[6] ve sâ'ir Muhâcirîn ve Ensâr *radıyallâhu anhum*[7] maʿan Rasûlullâh ile[8] anda iştigāl idüp bu âyet-i kerîme muktezâsınca ki Hakk Teʿâlâ buyurmışdur:[9] ﴿لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى﴾[10] Ve dahi ol Mescid-i Şerîf-i Nebevî[11] sâ'ir Enbiyâ'nun *aleyhimü's-salâtü ve's-selâm*[12] mesâcidlerinden sonra binâ olmışdur. Ve dahi ol mescidün mesâcid-i mahsûsadan olmasıdur ki şedd-i rihâl ile ve ziyâret-i nisâ ve ricâl ile ehakkdur.[13] Ve dahi ol mahall-i[14] şerîfde sevâb muzâʿaf olmaklıkdur, nitekim gelse gerek.[15] Ve dahi Mescid-i Nebevî'de kırk vakit[16] **[B25b]** namâzı vaktinde cemâʿat ile[17] edâ iden kimesneye âteşden ve azâbdan ve nifâkdan berât yazılmakdur.[18] Ve dahi her kim

---

1 Dahi melâ'ike anı hırâset eylemeklikdür. Dahi anun dâr-ı selâm olmaklığıdur, işbu hadîs-i şerîf mûcibince ki; إنّ الشياطين قد يئست أن تعبد ببلد هذا buyurmışdur. Dahi kurâ-yı İslâm'un cümlesi harâb oldukdan sonra harâb olmasıdur. Dahi tâʿûn ve Deccâl'den mahfûz olup, ahyâr-ı nâsdan bir kimesne ol makām-ı şerîfden çıkup Deccâl-i laʿîn ile mülâkāt idüp [Deccâl] anı şehîd eylemekdür. Dahi vebâ ve hummâ ol mahall-i şerîfden nakl olmakdur. Dahi husûl-i şifâdur toprağından ve simârından, nitekim sebkat eylemişdür. Dahi işbu hadîs-i şerîf ile müşerref olmasıdur ki; حقّ على كلّ مسلم زيارتها buyurmışdur. Dahi Hazret *sallallâhu aleyhi ve selleme* salavât virenlerün salavâtların ol cenâb-ı bâ-berekât istimâʿ eylediğidür, *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mahall-i şerîfde. Dahi Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* A: -B

2 müstesʿid A: müstaʿid B

3 evvel mescid binâ olmak ol mahall-i şerîfde olmakdur B: mescid binâ olunmak evvelen ol mahall-i şerîfde olmışdur A

4 esâsı A: temelini B

5 bi'z-zât Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A

6 Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* B: Hazret-i Sıddîk A

7 *radıyallâhu anhum* B: -A

8 Rasûlullâh ile B: -A

9 Hakk Teʿâlâ buyurmışdur B: -A

10 "Onun (Mescid-i Dırâr) içinde asla namaz kılma. **İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescid (Kubâ Mescidi)**, içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever." Tevbe, 9/108.

11 Mescid-i Şerîf-i Nebevî A: Mescid-i Şerîf B

12 *aleyhimü's-salâtü ve's-selâm* A: -B

13 ehakkdur A: hak olmasıdur B

14 mahall-i A: mevziʿ-i B

15 nitekim gelse gerek A: -B

16 vakit B: -A

17 cemâʿat ile B: -A

18 berât yazılmakdur A: halâs olmakdur B

tahâret-ile evinden çıksa ve hîç gayrı[1] murâdı olmasa, illâ ol Mescid-i Şerîf'de namâz kılmak olsa,[2] ol kimesne[3] hacc sevâbı bulmış gibi olduğıdur. Ve dahi sâbit olmışdur ki Mescid-i **[A30a]** Kubâ'ya gelüp namâz kılmak umreye mu'âdildür. Ve bundan gayrı umûr ki fezâ'il-i Kubâ'da zikr olunsa gerekdür.[4] Ve dahi sâbitdür ki, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hâneleriyle[5] Minber-i Şerîfleri arası cennet riyâzlarından bir ravzadur; bunun birle ki,[6] ba'zı ulemâ zâhib olmışlar ki bu ravzanun cemî' Mescid-i Nebevî'ye umûmı ve şümûli vardur. İmdi rû-yi zemînde bir yer yokdur ki bu şeref ile ma'rûf[7] ola. Bir dahi budur ki, Minber-i Şerîf-i Nebevî[8] bir tür'adur cennet tür'alarından. Ve *"tür'a"* ravzadan ya'nî bâğçeden ibâretdür[9] ki yüce yerde vâki' olmış ola; veyâhûd dereceye veyâhûd kapuya dirler. Bir dahi budur ki, Rasûl-i Ekrem[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Minber-i Şerîfleri havzları üzeredür. Ve dahi hadîs-i şerîf ile sâbitdür ki, Minber-i Şerîf ile Hazret'ün Musallâ-yı Şerîfleri arası cennet ravzalarından bir ravzadur. Ve gelse gerekdür ki murâd musallâdan Musallâ-yı İyd'dür. Ve dahi hadîs-i şerîfle sâbitdür ki, Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm* buyurmışdur:[11] "Uhud Dağı[12] bir dağdur ki bizi sever ve biz dahi anı severüz. Ve Uhud Dağı cennetden bir tür'adur."[13] Ve dahi Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün **[A30b]** Vâdî-i Buthân hakkında ki "Cennetden bir tür'a üzerindedür." buyurduklarıdur. **[B26a]** Ve dahi ol Hazret'ün[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem* vasf itmeleridür Vâdî-i Akīk'i ki[15] Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm* buyurmışdur:[16] "Vâdî-i Akīk mübârek vâdîdür, bizi sever ve biz dahi anı[17] severüz." Ve dahi

---

1 gayrı B: -A
2 illâ ol Mescid-i Şerîf'de namâz kılmak olsa B: ol Mescid-i Şerîf'de namâzdan gayrı A
3 ol kimesne B: -A
4 zikr olunsa gerekdür B: gelse gerek olduğıdur A
5 hâneleriyle A: evleri ile B
6 bunun birle ki A: -B
7 ma'rûf A: müşerref olmış B
8 Minber-i Şerîf-i Nebevî B: Minber-i Şerîf A
9 Ve *"tür'a"* ravzadan ya'nî bâğçeden ibâretdür B: *"tür'a"* ibâretdür ravzadan A
10 Rasûl-i Ekrem B: Peygamber A
11 Ve dahi hadîs-i şerîfle sâbitdür ki, Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm* buyurmışdur B: Dahi hadîs-i şerîf muktezâsıncadur ki A
12 Dağı B: -A
13 Dağı cennetden bir tür'adur B: bir tür'adur, üzeredür cennetden A
14 ol Hazret'ün A: Hazret B
15 vasf itmeleridür Vâdî-i Akīk'i ki A: Vâdî-i Akīk'i vasf itdüğidür ki B
16 Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm* buyurmışdur B: -A
17 anı B: -A

Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[1] kavl-i şerîfleridür ki simâr-ı Medîne[2] hakkındadur: "Acve cennetdendür." Ve dahi gelse gerekdür ki, Rasûlullâh[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* kendülerin vâkı'asında[4] cennet kuyularından bir kuyu üzerinde görüp uykudan uyandukda kendülerin Gars Kuyusı üzerinde[5] buldılar. Şekk yokdur ki Enbiyâ *aleyhimü's-selâm*un[6] rü'yâları[7] hakdur.[8] Ve dahi Medîne-i Münevvere Mescid-i Şerîfi'nün mahsûs olduğıdur mezîd idüp hafz-ı savt ve te'kîd-i ta'allüm ve ta'lîm ile. Ve dahi Mescid-i Nebevî'den çıkmak zarûretsüz câ'iz olmaduğıdur[9] nidâ istimâ' olundukdan[10] sonra; meger şol kimesne hakkında ki gāyetde[11] zarûreti ola, rücû'[12] kasdıyla hurûc ide.[13] Buna mukayyed olmayan kimesne[14] münâfık add olunur. Bu hakīr bu ma'nâyı sâ'ir mesâcidde dahi cârî mülâhaza ider, *vallâhu a'lem*. Ve dahi bu Mescid-i Şerîf'ün ihtisâsıdur[15] sarımsak yeyen kimesnenün adem-i duhûline, melâ'ikeyi ezâya[16] **[A31a]** muhtass olduğı ecilden. Ve illâ[17] bu hüküm dahi cemî' mesâcide şâmildür. Ve dahi Minber-i Şerîf yanında yalan yere and içen hakkında va'îd-i şedîd olduğıdur.[18] Ve dahi Dâru's-Selâm'da[19] sâ'ir a'mâl muzâ'af olmakdur, nitekim Huccetü'l-İslâm tasrîh eylemişdür. **[B26b]** Ve dahi Medîne-i Münevvere'de bir ay oruc tutan ya'nî[20] Ramazân-ı Şerîf orucun dutan, sâ'ir yerlerde bin ay oruc dutanlar kadar sevâb bulmakdur. Ve dahi Ehl-i Medîne

---

1 Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün A: Hazret'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem* B
2 simâr-ı Medîne A: Medîne-i Münevvere'nün yemişi B
3 gerekdür ki Rasûlullâh A: Hazret B
4 vâkı'asında B: -A
5 görüp uykudan uyandukda kendülerin Gars Kuyusı üzerinde A: -B
6 *aleyhimü's-selâm*un B: -A
7 rü'yâları A: vâkı'aları B
8 hakdur A: -B
9 Mescid-i Nebevî'den çıkmak zarûretsüz câ'iz olmaduğıdur B: adem-i cevâz-ı hurûcdur A
10 istimâ' olundukdan A: işitdükden B
11 gāyetde B: -A
12 rücû' A: dönmek B
13 hurûc ide A: çıka B
14 kimesne B: -A
15 bu Mescid-i Şerîf'ün ihtisâsıdur A: ihtisâsdur bu Mescid-i Şerîf'de B
16 ezâya B: recâya A
17 Ve illâ A: -B
18 olduğıdur B: -A
19 Dâru's-Selâm'da B: -A
20 oruc tutan ya'nî B: -A

hakkında şefâ'at-i Rasûlullâh[1] sâ'ir yerlerden[2] ziyâde olmakdur. Ve dahi Ehl-i Medîne'nün Rasûlullâh *aleyhi's-selâm*dan ziyâde şefâ'at ve ihtirâma ihtisâslarıdur.[3] Bu hakīr dir ki:[4] Bu mezbûr mâ-kabli ile bir görünür, *vallâhu a'lem*.[5] Ve dahi vârid olmışdur ki: "Medîne-i Münevvere'de meyyit[6] olanlar Kıyâmet güninde âminînden ba's olunurlar." Ve dahi: "Bakī'-i Şerîf'den yetmiş bin kimesne ba's olunur, her birinün sûreti[7] münevver[8] ay gibi olup hisâbsuz ve münâkaşasuz[9] cennete girerler."[10] Ve dahi Benî Selime makberesinde medfûn olanlara[11] mezkûr va'de gibi vâki' olmakdur. Ve dahi Bakī' Makberesi'ne melâ'ike mü'ekkel olup her kaçan mevtâ ile dolsa etrâfından dutup Cennetü'l-Me'vâ'ya dökerler mervî olduğıdur.[12] اللّهم اجْعلْنا مِنهم[13] Ve dahi Server-i Enbiyâ *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A31b]** Ehl-i Medîne ile kubûrlarından sâ'ir halâyıkdan[14] mukaddem ba's olmakdur. Ve dahi Medîne-i Münevvere'de şol emâkin-i şerîfede[15] ki Hazret-i Peygamber[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[17] du'âlar eylemişdür, [ol] emâkin-i şerîfelerde[18] du'âlar kabûl olduğıdur;[19] nitekim[20] tafsîli aşağada gelse gerekdür. Ve dahi gelmişdür ki du'âlar müstecâbdur Muhallak Üstuvânesi kurbında ve Minber-i Şerîf yanında[21] ve Dâr-ı Akīl *radıyallâhu anh* zâviyesinde ve dahi

1 şefâ'at-i Rasûlullâh B: şefâ'at A
2 yerlerden A: halkdan B
3 Ehl-i Medîne'nün Rasûlullâh *aleyhi's-selâm*dan ziyâde şefâ'at ve ihtirâma ihtisâslarıdur B: anlarun ihtisâslarıdur ki ziyâde şefâ'at ve ihtirâma A
4 Bu hakīr dir ki A: -B
5 *vallâhu a'lem* A: -B
6 meyyit A: fevt B
7 sûreti A: yüzleri B
8 münevver A: -B
9 ve münâkaşasuz B: -A **Derkenar:** Mes'ele: "Hisâb-ı münâkaşa ve hisâb-ı arz neye dirler, beyân buyurıla." Hisâb-ı münâkaşa budur ki Allâh Te'âla avâmdan olan kullarına "Niçün bu fi'li itdün?" deyü hisâb ider. Ve hisâb-ı arz Enbiyâ vü Sahâbe'ye ider Rabbü'l-İzzet hazretleri, "Bu fi'li itmişsin, ben afv itdüm." dir B: -A
10 girerler B: dâhil olmakdur A
11 medfûn olanlara B: -A
12 mervî olduğıdur A: -B
13 اللّهم اجْعلْنا منهم A: -B "Allah'ım, bizi onlardan kıl."
14 halâyıkdan A: halkdan B
15 emâkin-i şerîfede A: yerlerde B
16 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
17 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
18 [ol] emâkin-i şerîfelerde B: -A
19 kabûl olduğıdur B: müstehabb olmakdur A
20 nitekim A: -B
21 yanında A: kurbında B

Mescid-i Feth'de, nitekim gelse gerek.[1] Ve dahi **[B27a]** mesâcid ve meşâhid ve mevâzi'-i müteberrikenün[2] kesretidür kim tafsîli gelse gerek.[3] Ve dahi Medîne-i Münevvere toprağını ayb iden kimesne ta'zîre müstehakk olur. Nitekim İmâm-ı Mâlik *radıyallâhu anh* fetvâ virmişdür ki, Medîne-i Münevvere toprağına tahfîfen[4] "redî" diyen kimesne[5] ta'zîre müstehakk olur. Ve İmâm-ı Mâlik[6] emr eyledi ki otuz tura[7] urulup habs oluna. Ve dahi Medîne-i Münevvere'ye bir tarîkden girüp[8] ve âhar tarîkden çıkmak[9] müstehabb olmakdur.[10] Ve dahi Medîne-i Münevvere'ye[11] girmek içün gusl eylemek müstehabb olmakdur. Ve dahi Ehl-i[12] Medîne-i Münevvere'nün eb'ad mevâkīt ile tahsîs olmalarıdur.[13] Ve dahi ba'zı Selef'ün Medîne-i Münevvere ziyâretini Mekke-i Mükerreme ziyâreti üzere takdîm eylemekliği tercîh eyledüğidür.[14] Ve dahi İmâm-ı Mâlik e'immesinden **[A32a]** Abîdî *rahmetullâhi aleyh*[15] nâm kimesne[16] dimişdür ki: "Hazret-i Risâlet-penâh'un *sallallâhu aleyhi ve sellem*[17] merkad-i münevver-i mutahhar-ı[18] şerîflerini ziyâret eylemek içün meşy efdaldür Ka'betullâh'ı ziyâret eylemek içün meşy eylemekden." Ve dahi gelse gerekdür ki,[19] Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*un merkad-i mutahharların ziyâret eylemek içün bir kimesne nezr eylese vefâ[20] vâcib olur. Ammâ Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâm*un[21] gayrın ziyâret eylemek[22] içün nezr eylese iki vechdür, ziyâret nezr[23] idenlere Mescid-i Nebevî'ye gelmek kâfîdür. Ve dahi vârid

1 nitekim gelse gerek A: -B
2 mesâcid ve meşâhid ve mevâzi'-i müteberrikenün A: mescidler ve meşhedler ve mübârek mekânlar B
3 kim tafsîli gelse gerek A: -B
4 tahfîfen B: -A
5 kimesne A: -B
6 İmâm-ı Mâlik B: -A
7 tura B: dirre A tura/dirre: kırbaç, kamçı
8 girüp B: duhûl A
9 çıkmak B: hurûc A
10 müstehabb olmakdur A: sünnetdür B
11 Medîne-i Münevvere'ye B: -A
12 Ehl-i A: ahâlî-i B
13 eb'ad mevâkīt ile tahsîs olmalarıdur B: tahsîsleridür eb'ad mevâkīt ile A
14 tercîh eyledüğidür A: tafdîl eylemekdür B
15 *rahmetullâhi aleyh* B: -A
16 nâm kimesne A: -B
17 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm*un B
18 münevver-i mutahhar-ı A: -B
19 gelse gerekdür ki A: -B
20 vefâ A: nezr virmek B
21 Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâm*un B: ol Hazret'ün A
22 eylemek A: -B
23 nezr A: -B

olmışdur ki, Medîne-i Münevvere bâzârına esbâb getürüp bey' eylemek fî-sebîlillâh mücâhede eylemek gibidür. **[B27b]** Ve dahi gelmişdür ki, Medîne-i Münevvere'de ihtikâr ya'nî matrabâzlık Kitâbullâh'da ilhâd gibidür; gāyet ile bî-dîn olmakdan kinâyetdür. Ve dahi Medîne-i Münevvere'nün Nâr-ı Hicâz zuhûrıyla ihtisâsıdur[1] ki andan inzâr vâki' olmışdı. Ve anun söyündürmesi Medîne-i Münevvere'nün harem-i muhteremi[2] kurbında vâki' olmışdur. Ve dahi Medîne-i Münevvere'nün[3] ihtisâsıdur hadîs-i sahîh[4] mazmûnına ki Rasûlullâh *aleyhi's-selâm* buyurmışlardur:[5] يوشك النّاس أنْ يضْربوا أكباد الإبل فلا يجدوا عالِما أعلم من عالِم المدينة[6] Ya'nî "Yakındur[7] ki nâs **[A32b]** darb-ı ekbâd-ı ibl ideler." Ve bu kemâl-i sa'y ve ictihâddan kinâyetdür taleb-i ilm içün seyr eylemek bâbında. "Pes bulmayalar bir âlimi ki Medîne âliminden yeğ ola." Ve dimişler ki Medîne âliminden murâd İmâm-ı Mâlik *radıyallâhu anh* hazretleridür.[8] Egerçi ta'mîm dahi olunmışdur, ya'nî her zamânda Medîne-i Münevvere'de olan ilm sâ'ir emâkinde olmaz. Zîrâ mazhar-ı dîndür, Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* civârında olup andan istimdâd olunur. Bu sa'âdet âhar[9] yerlerde kanda müyesser olur? Ve dahi İmâm-ı Mâlik *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki: "Ehl-i Medîne icmâ'ı mukaddemdür haber-i vâhid üzere. Zîrâ mehbit-i vahyde sâkindürler ve nâsih ve mensûhı güzel bilürler." Ve dahi Ehl-i Medîne'nün ihtisâslarıdur otuz altı rek'at ile ki Vitr'den gayrıdur mübârek Ramazân'da[10] **[B28a]** İmâm-ı Şâfi'î *rahimehullâh*un mezhebi üzere,[11] meşhûra binâ'en bu hakīr ider.[12] Ammâ İmâm-ı A'zam mezhebi üzere kırk rek'at ile muhtass olmışlardur. Zîrâ her tervîha akabince bir tervîha kılınmak müstehabbdur Ehl-i Medîne'ye hâssaten; terâvîh yigirmi rek'at olma-

1 Medîne-i Münevvere'nün Nâr-ı Hicâz zuhûrıyla ihtisâsıdur B: ihtisâsdur Nâr-ı Hicâz zuhûrıyla A
2 Medîne-i Münevvere'nün harem-i muhteremi A: Medîne haremi B
3 Medîne-i Münevvere'nün B: -A
4 sahîh A: şerîf B
5 Rasûlullâh *aleyhi's-selâm* buyurmışlardur B: -A
6 "İnsanlar (aramak maksadıyla koştururken) neredeyse develerin ciğerlerini çatlatacaklar, ancak Medîne âliminden daha bilgilisini bulamayacaklardır." Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/168, (307-308).
7 Yakındur A: Karîbdür B
8 *radıyallâhu anh* hazretleridür B: hazretleridür, *radıyallâhu anh* A
9 âhar A: gayrı B
10 otuz altı rek'at ile ki vitrden gayrıdur mübârek Ramazân'da A: mübârek Ramazân'da vitrden sonra otuz altı rek'at ile B
11 İmâm-ı Şâfi'î *rahimehullâh*un mezhebi üzere B: İmâm-ı Şâfi'î'nün mezhebinden A
12 meşhûra binâ'en bu hakīr ider A: -B

ğın beş tervîha olur ve her tervîha akabince bir tervîha **[A33a]** kılıcak, mecmû'ı[1] kırk olur. Ve bunun sebebi ile Ehl-i Mekke'ye müsâvât hâsıl[2] olmakdur. Zîrâ Ehl-i Mekke[3] her tervîha akabince yedi şavt tavâf idüp iki rek'at[4] tavâf namâzı[5] kılurlar idi. Ve Ehl-i Medîne'ye tavâf yerine namâz ihtiyâr olundı ve sâ'ir yerlerde tesbîh [ihtiyâr] olunur.[6]

Mahfî olmasun ki gāyet temyîz içün her hâssa ki vâki' olmışdur, "ve dahi" lafzı ile tasdîr idüp sürh ile işâret olunmışdur; tâ kesret-i ta'addüd ve aded zâhir ve âsân ola. *Vallâhu a'lem*.

Dokuzuncı Fasl

Medîne-i Münevvere'nün ibtidâsında ve intihâsında vâki' olan umûr beyânındadur.

Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe-i Sıddîka[7] *radıyallâhu anhâ* rivâyet eylemişdür ki: "Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* Mekke-i Mükerreme'yi mu'azzam ve mufahham şehir idüp sâ'ir emkinenün[8] hilkatinden bin yıl mukaddem anı halk eyledi ve ana muttasıl Medîne-i Münevvere ve Medîne-i Münevvere'ye[9] muttasıl Kudüs-i Şerîf'i halk eyledi. Andan sonra bin yıl geçdükden sonra sâ'ir yerleri[10] def'aten vâhideten bir yerden[11] halk eyledi." **[B28b]** Ammâ bu hadîsün isnâdı za'îfdür. Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh*-dan mervîdür ki buyurmışdur: "İşbu yer su idi. Hakk *Sübhânehû ve*[12] *Te'âlâ* **[A33b]** havâyı gönderdi, suyı giderüp mesh idüp kurutdı.[13] Andan sonra bir keff zâhir oldı, ol keffi dört bölük eyledi; ba'dehû[14] birinden[15] Mekke-i Mükerreme'yi halk eyledi[16] ve ikinciden[17] Medîne-i Münevvere'yi halk ey-

1 mecmû'ı A: cümlesi B
2 müsâvât hâsıl A: müsâvî B
3 Ehl-i Mekke B: anlar A
4 iki rek'at B: rek'ateyn A
5 namâzı B: -A
6 [ihtiyâr] olunur A: okunur B
7 Â'işe-i Sıddîka A: Â'işe B
8 emkinenün A: mekânlarun B
9 Medîne-i Münevvere'ye A: ana B
10 yerleri A: vilâyetleri B
11 bir yerden B: -A
12 *Sübhânehû ve* B: -A
13 idüp kurutdı A: eyledi B
14 ba'dehû B: -A
15 birinden A: bir bölüğinden B
16 halk eyledi B: -A
17 ikinciden A: bir bölüğinden B

ledi[1] ve üçünciden[2] Kudüs-i Şerîf'i ve dördünciden Kûfe'yi halk eyledi." Bu hadîsi[3] dahi taz'îf eylemişlerdür. Rezîn rivâyet ider merfû'an[4] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*den[5] ki buyurmışdur: "Şol zamânda ki Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* Tûr-i Sînâ'ya tecellî eyledi, ol dağ altı pâre olup üç pâresi Mekke-i Mükerreme'ye geldi ki biri Hirâ Dağı'dur ve biri Sevr Dağı'dur ve biri Besîr Dağı'dur.[6] Ve üç pâresi Medîne-i Münevvere'ye vardı; biri Uhud Dağı ve biri Ayr Dağı ve biri Verkān Dağı'dur."[7] Ve bir rivâyetde Radvâ Dağı ki Yenbu'dadur, Ayr bedelinde vâki' olmışdur.[8]

Ve dahi rivâyet olundı ki Hazret-i Rasûl-i Ekrem[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur: "Sâkin oldum bir yerde ki yağmurı sâ'ir yerlerden azdur. Ammâ ol yer iki[10] çeşme arasındadur; biri Şâm ve biri Yemen'dür. İmdi Medîne-i Münevvere'nün beş gicelik yerinde koyun ve keçi idinün."[11] Ve bir rivâyetde: "Anları eksildün ve zirâ'ati çoğaldun." Ve dahi mervîdür ki **[A34a]** Peygamber hazretleri[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar: "Ey Â'işe! Nice olur hâlün şol vakitde ki halk Medîne'ye **[B29a]** rücû' ideler ve Medîne âdem ile dola, enâr dâne ile dolduğı gibi." Â'işe Hâtun[13] *radıyallâhu anhâ* eyitdi: "Yâ Rasûlallâh,[14] bu halk nereden geçinür?" Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[15] buyurdı ki: "Hakk[16] Te'âlâ anları gökden ve yer altından ve Cennât-ı Adn'den ta'âmlandırur."[17]

1 Medîne-i Münevvere'yi halk eyledi B: Medîne A
2 üçünciden A: bir bölüğinden B
3 hadîsi B: eseri A
4 merfû'an A: -B
5 *sallallâhu aleyhi ve sellem*den B: hazretlerine *sallallâhu aleyhi ve sellem* A
6 biri Sevr Dağı'dur ve biri Besîr Dağı'dur B: biri Besîr ve biri Sevr A
7 **Derkenar:** Verkān Dağı'ndan murâd hâlâ Cebel-i Akīk didükleri dağdur. Medîne-i Münevvere'nün kıblîsinde, garbîye mâ'ilcedür B: -A
8 Radvâ Dağı ki Yenbu'dadur, Ayr bedelinde vâki' olmışdur A: Ayr Dağı yerinde Yenbu'da olan Radvâ Dağı'dur B
9 Hazret-i Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
10 ol yer iki B: -A
11 Medîne-i Münevvere'nün beş gicelik yerinde koyun ve keçi idinün B: koyun ve keçi idinün Medîne'nün beş gicelik yolında A
12 hazretleri A: -B
13 Hâtun A: -B
14 Yâ Rasûlallâh B: -A
15 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm* B
16 Hakk A: Allâh B
17 gökden ve yer altından ve Cennât-ı Adn'den ta'âmlandırur B: it'âm ider gökden ve yer altından ve Cennât-ı Adn'den A

Ve dahi rivâyet olundı ki: "Kıyâmet kā'im olmaz;[1] tâ kim binâlar şecereye muttasıl ola." Ya'nî Zü'l-Huleyfe'de olan şecereye vâsıl ola kesret-i halkdan.[2] Ve dahi *Sahîh-i Müslim*'den rivâyet olundı ki: "Ehl-i Medîne'nün meskenleri İhâb'a vâsıl olacakdur yâhûd Yihâb'a." [Yihâb, yâ-i] tahtâniyye kesri ile[dür]; "Bi'r-i İhâb"da zikr olunsa gerekdür. Ve dimişler ki; Medîne-i Münevvere'nün imâretleri harâb olmazdan evvel mesâkin[3] ol mevzi'e vâsıl olmışdı. Ebû Zer'den *radıyallâhu anh* rivâyet olunur ki didi: "Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Binâlar Sel' Dağı'na vâsıl olıcak Şâm-ı Şerîf'e rıhlet eyle." Ve binâlar ol mevzi'e[4] vâsıl oldukda ben dahi[5] Şâm-ı Şerîf'e geldüm." **[A34b]** Ve hadîs-i âharda gelmişdür ki: "Tiz ola ki[6] binâlar Sel' Dağı'na vâsıl ola. Andan sonra bir zamân gele[7] ki müsâfirler ba'zı aktârına mürûr idüp diyeler ki, bir zamânda bunlar ma'mûr idi." Ya'nî tûl-i zamân ve harâb-ı mekân sebebi ile bu makūle sözler söylene.[8] Ve hadîs-i âharda gelmişdür ki: "İslâm şehirlerinden âhir harâb olan şehir Medîne-i Münevvere'dür."[9] Ya'nî cümleden sonra harâb olacakdur. Ve Tirmizî isnâd-ı hasen ile rivâyet ider ki: "Beytü'l-Mukaddes'ün ma'mûr **[B29b]** olmaklığı Medîne'nün harâbıdur. Ve Medîne-i Münevvere'nün harâbı hurûc-ı melhamedür. Ve hurûc-ı melhame Kostantiniyye fethidür. Ve Kostantiniyye fethi Deccâl hurûcıdur." Ve [dahi]: "Melhamenün büyüği [ve][10] feth-i Kostantiniyye ile hurûc-ı Deccâl'ün zamânı[11] yedi ayda olur."[12] Ve *Muvatta*'da rivâyet olundı ki: "Medîne-i Münevvere'yi bu hâlet üzere terk idesiz ki andan yeğ hâlet olmaya kesret-i simârdan ve emn-i emândan; bir

---

1 kā'im olmaz A: kopmaz B
2 kesret-i halkdan A: -B
3 mesâkin A: sâkinler B
4 ol mevzi'e A: mezkûr mekâna B
5 ben dahi B: -A
6 ola ki A: -B
7 Andan sonra bir zamân gele A: Bir zamân dahi ol B
8 bu makūle sözler söylene A: -B
9 şehir Medîne-i Münevvere'dür B: Medîne'dür A
10 Burada tercümesi verilen hadis-i şerif Tirmizî'de şu şekilde yer almaktadır: اَلْمَلْحَمَةُ الْعُظْمَى وَ فَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ وَ خُرُوجُ الدَّجَّالِ فِي سَبْعَةِ أَشْهُر ("Büyük melhame (kargaşa), Kostantiniyye'nin fethi ve Deccâl'in çıkması yedi ay içinde gerçekleşecektir." Tirmizî, "Fiten", 58, (2238). Aynı hadîsin Ebû Dâvûd'da yer alan şeklinde ("Melâhim", 4, (4295) yalnızca baştaki ibare اَلْمَلْحَمَةُ الْكُبْرَى şeklindedir. Hadis-i şerifin her iki vechinde de doğrudan büyük melhamenin Deccâl olduğuna dair bir ifade bulunmaması dolayısıyla *Hulâsatü'l-Ahbâr*'ın nüshalarında bulunan "Melhame'nün büyüği Deccâl'dür" ifadesindeki "Deccâl" kelimesi yerine hadis-i şerifin ifadesine uygun olarak [ve] bağlacı getirildi.
11 Deccâl'ün zamânı B: Deccâl A
12 ayda olur A: ayun içinde olmışdur B

hadde vara ki kelb[1] yâhûd kurd gelüp Mescid-i Şerîf'ün ba'zı direklerinde bevl ideler." Ve bundan gayrı nice ehâdîs-i şerîfe rivâyet olunmışdur ki, delâlet ider ki **[A35a]** Medîne-i Münevvere'yi ahsen-i hâlât üzere koyup andan rıhlet oluna.

Ehâdîs-i mezkûre hallinde ihtilâf vâki' olmışdur. Ba'zı ulemâ bunun üzere dirler ki: İşbu vekāyi' zuhûra gelmişdür. Hattâ erbâb-ı târîh fitne zikrinde[2] beyân buyurmışlardur ki: Ol zamânda Medîne[3] halkı Medîne-i Münevvere'yi ahsen-i hâlât üzere koyup celâ-yı vatan eylemişler idi,[4] hattâ Medîne-i Münevvere hâlî kalup ve imâretleri harâb olup kurd ve sâ'ir hayevânât yatağı olmış idi. Ammâ fitne[5] def' olundukdan sonra yine avdet idüp yab yab ta'mîre müteveccih oldılar. Bedr bin Ferhûn kendü târîhinde bunı[6] ihtiyâr eylemişdür. Ammâ İmâm-ı Nevevî *rahimehullâh* muhtârı budur ki: "İşbu ahvâl-i mezkûreler âhirü'z-zamânda, Kıyâmet kā'im olıcak zamânda[7] zâhir olsa gerekdür." Sâhib-i Târîh ya'nî Seyyid Semhûdî **[B30a]** bu bâbda İbn-i Şebbe'den bu hadîsi rivâyet eylemişdür ki: "Ehl-i Medîne Medîne-i Münevvere'yi terk idüp yine avdet ideler. Andan sonra[8] sâniyen terk ideler, gayrı[9] avdet itmeyeler." İmdi evvelki terk vâki' olup ikinci terk dahi[10] olacakdur, *vallâhu a'lem.*[11] Ve li-hâzâ **[A35b]** İbn-i Şebbe, Ebû Hureyre'den *radıyallâhu anh*[12] rivâyet eyledi ki: "Âhir haşr olacak iki kimesnedür;[13] biri Cüheyne'den ve biri Müzeyne'den. İkisi dahi ma'an Medîne-i Münevvere'ye gelüp dirler ki: "Bu halk nice oldılar?" Ve tilkilerden gayrı kimesne görmeyeler. Andan sonra iki melek nâzil olup ol iki kişiyi[14] sürüp halka mülhak ideler." Ve dahi rivâyet olundı ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur:[15] "Kıyâmet

---

1 kelb B: köpek A
2 fitne zikrinde A: zikr-i fitende B
3 Medîne B: -A
4 celâ-yı vatan eylemişler idi A: gitmişlerdür B
5 fitne A: fiten B
6 bunı A: bu vech üzere B
7 zamânda A: hînde B
8 Andan sonra A: Ve ba'dehû B
9 gayrı B: -A
10 terk dahi B: -A
11 *vallâhu a'lem* A: -B
12 *radıyallâhu anh* A: -B
13 kimesnedür A: kimesnedür dirler B
14 ol iki kişiyi A: zikr olan kimesneleri B
15 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur B: -A

kopmaz tâ bu mescidime kurdlar ve kelbler galebe itmeyince, hattâ namâz kılmak içün gelen kimesneler namâza kādir olmayup gerü döneler." Bu mazmûnda ve dahi buna benzer umûrda nice[1] ehâdîs-i şerîfe vârid olmışdur.

İmdi Medîne-i Münevvere'nün terk-i evveli halkun hurûclarıdur ol mahall-i şerîfden yaramaz hükkâm sebebi ile, nitekim Ebû Hureyre *radıyallâhu anh* ana tenbîh eylemişdür.[2] Ve buna mü'eyyiddür şol ki rivâyet olundı Ebû Hureyre'den *radıyallâhu anh*[3] ki didi: "Hakk *Sübhânehû ve*[4] *Te'âlâ*'nun izzeti ve hürmeti içün[5] Medîne-i Münevvere'de bir melhame ya'nî ma'reke olacakdur ki ana *"hâlika"* dirler; dimezim ki saçı tırâş idicidür, belki dîni tırâş **[B30b]** idicidür." Ya'nî dîni gidericidür.[6] نعُوذ بالله مِن غضب الله[7] "İmdi **[A36a]** ol günde[8] Medîne'den ırak olun, hîç olmazsa bâri[9] berîd kadar ırak olun."[10] Ya'nî kādir olduğınuz kadar[11] ırak olun, ednâ merâtibi[12] berîd kadar yer ola. Berîd iki fersahdan[13] ibâretdür yâhûd on iki milden yâhûd seferlerde olan iki menzil arası. Tahmînen bir fersah üç milden ibâretdür ve bir mil dört bin adımdan ibâretdür. Ve dahi Ebû Hureyre *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki du'â eyledi: اللّهم لا تُدْرِكْني سنة ستّين ولا إمْرة الصّبيان[14] Ya'nî "[İlâhî!] Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*den[15] sonra sene sittîn târîhine[16] beni irişdürme ve uşak emâretine dahi beni irişdürme!"[17] Ya'nî Yezîd *aleyhi mâ-yestehıkk* emâretine ki sene sittîn târîhinde[18]

---

1 nice B: -A
2 halkun hurûclarıdur ol mahall-i şerîfden yaramaz hükkâm sebebi ile, nitekim Ebû Hureyre *radıyallâhu anh* ana tenbîh eylemişdür A: nitekim Ebû Hureyre *radıyallâhu anh* ana tenbîh eylemişdür ki ol mahall-i şerîfden halkun hurûcları yaramaz hâkimler sebebiyledür B
3 buna mü'eyyiddür şol ki rivâyet olundı Ebû Hureyre'den *radıyallâhu anh* B: dahi Ebû Hureyre'den *radıyallâhu anh* mervîdür A
4 *Sübhânehû ve* B: -A
5 izzeti ve hürmeti içün A: hakkıçün B
6 Ya'nî dîni gidericidür A: -B
7 "Allah'ın gazabından Allah'a sığınırız." İbn Hanbel, *el-Müsned*, 19/102, (12044).
8 günde A: zamân B
9 bâri B: -A
10 ırak olun A: -B
11 kadar A mikdârı B
12 merâtibi A: mertebesi B
13 fersahdan A: fersah yerden B
14 Ebu'l-Kāsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân b. Mihrân, *Emâlî İbn Bişrân*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997, s. 153.
15 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*den B: Peygamber'den A
16 târîhine A: -B
17 ve uşak emâretine dahi beni irişdürme A: -B
18 sene sittîn târîhinde A: târîh-i mezbûrda B

olmışdı, beni yetişdürme. Ve dahi zikr olan[1] du'âda Harre Vâkı'ası'na dahi işâret vardur ki Yezîd *aleyhi'l-la'ne*[2] cânibinden Medîne-i Şerîfe'ye[3] yine[4] asker gelüp nice nice[5] nâ-meşrû' fi'ller anlardan zuhûra gelmiş idi, nitekim kıssasında ma'lûm olur.

Harre Kıssası ber-vech-i icmâl budur ki: Yezîd, Şâm'dan Müslim bin Ukbe nâm kimesneyi[6] ser-asker idüp[7] azîm asker ile Medîne-i Münevvere'nün üzerine gönderdi.[8] Ve ol zâlim-i bed-fi'âl Medîne'ye gelüp[9] Ehl-i[10] Medîne ile küllî muhârebe vü[11] mukātele idüp, âhirü'l-emr Ehl-i Medîne'yi[12] sıdı[13] ve katl-i bî-dirîğ eyledi. Ve **[A36b]** Medîne-i Münevvere'yi üç gün kıtâl ü nehb[14] ve sâ'ir fesâd ile ibâhat eyledi. Ve işbu muhârebe-i **[B31a]** azîme Medîne-i Münevvere'nün[15] Harre'sinde idi,[16] ana binâ'en "Vâkı'a-i Harre" ile tesmiye olundı. Ve bu harbde Ensâr ve Muhâcirîn'ün bâkīsi şehîd[17] olup hîç anlardan kimesne kalmadı. Ve bunlardan mâ-adâ[18] ahyâr-ı Tâbi'în ve ebrâr *rıdvânullâhi aleyhim ecma'în* mervîdür ki bin yedi yüz nefer idiler ve anlardan gayrı avâmm-ı nâsdan on bin âdem hâtunlardan ve uşakdan gayrı ve yedi yüz nefer hamele-i Kur'ân'dan ya'nî hâfız-ı Kelâm-ı Kadîm idiler;[19] ol zamânda bunca bin Müslümânlar Yezîd

---

1 zikr olan A: mezkûr B
2 *aleyhi'l-la'ne* B: -A
3 Şerîfe'ye A: Münevvere'ye B
4 yine B: -A
5 nice B: -A
6 kimesneyi A: bed-nâmı B
7 ser-asker idüp B: -A
8 Münevvere'nün üzerine gönderdi A: Münevvere'ye göndermişdi B
9 bed-fi'âl Medîne'ye gelüp B: -A
10 Ehl-i A: ahâlî-i B
11 küllî muhârebe vü B: -A
12 âhirü'l-emr Ehl-i Medîne'yi B: anları A
13 sımak: kırmak, öldürmek, ortadan kaldırmak
14 kıtâl ü nehb B: katl ve nehîb A
15 Medîne-i Münevvere'nün B: Medîne A
16 idi A: vâki' olmağın B
17 harbde Ensâr ve Muhâcirîn'ün bâkīsi şehîd A: darb-ı şedîdde Ensâr ve Muhâcirîn'ün cümlesi es'ad-ı şühedâdan B
18 hîç anlardan kimesne kalmadı. Ve bunlardan mâ-adâ B: -A
19 ahyâr-ı Tâbi'în ve ebrâr *rıdvânullâhi aleyhim ecma'în* mervîdür ki bin yedi yüz nefer idiler ve anlardan gayrı avâmm-ı nâsdan on bin âdem hâtunlardan ve uşakdan gayrı ve yedi yüz nefer hamele-i Kur'ân'dan ya'nî hâfız-ı Kelâm-ı Kadîm idiler A: ahyâr-ı Tâbi'în *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în*, eyitdiler ki cümlesi yedi yüz nefer idiler ve bunlardan gayrı avâmm-ı nâsdan on bin âdem hâtunlardan ve uşak oğlancıklardan gayrı cümlesi ve yedi yüz nefer kimesneler dahi cümle hâfız-ı Kelâmullâh idiler B

aleyhi'l-la'ne elinde[1] şehîd olup murâdlarına[2] vâsıl oldılar. Ammâ[3] İmâm[4] İbn-i Hazm rivâyet eyledi ki: Ol fitnede mezbûr zaleme[5] Yezîd *aleyhi mâ-yestehıkku*nun asker-i bed-fi'âlleri Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[6] Mescid-i Şerîflerine atlarını[7] idhâl idüp[8] kabr-i münevvere ile Minber-i Mutahhara mâbeyni ki[9] Ravza-i Şerîfe'dür, atlarınun necâset ve bevllerinden harâb olmışdı. Andan sonra bâkī kalan Ehl-i Medîne'yi[10] hâh u nâ-hâh Yezîd bey'atine da'vet idüp anlara dirlerdi ki: "Yezîd bendeliğin[11] kabûl eylen, dilerse sizi bey' eylesün ve dilerse âzâd kılsun." Ehl-i Medîne'den[12] Yezîd bin [Abdullâh bin] Zem'a[13] anlarun sözlerine cevâb virüp[14] didi ki: "Bey'at iderüz, lâkin eger[15] Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ*'nun Kitâbı ve Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Sünneti üzere olur ise!"[16] İşbu kelâmı söyleyen **[B31b]** kimesnenün **[A37a]** boynun kılıc ile urup şühedâ-i sü'adâya mülhak eylediler, *rahmetullâhi aleyhim.*[17]

Bu kıssa-i pür-gussa İbn-i Cevzî beyânı[18] üzere budur ki: Yezîd *aleyhi mâ-yestehıkk* bu kıssalardan mukaddem Medîne-i Münevvere'de[19] Osmân bin Muhammed bin[20] Ebî Süfyân nâm kimesneyi[21] hâkim ve zâbit[22] kılmışdı. Mezbûr Osmân ba'zı mesâlih içün Medîne-i Münevvere'den birkaç

---

1 ol zamânda bunca bin Müslümânlar Yezîd *aleyhi'l-la'ne* elinde B: bu cümle A
2 şehîd olup murâdlarına A: şehîd oldılar, sü'adâya vâsıl olup murâd-ı uhreviyyete B
3 Ammâ B: -A
4 İmâm A: -B
5 mezbûr zaleme A: zâlim B
6 Yezîd *aleyhi mâ-yestehıkku*nun asker-i bed-fi'âlleri Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: atların Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* A
7 atlarını B: -A
8 idhâl idüp A: koyup B
9 kabr-i münevvere ile Minber-i Mutahhara mâbeyni ki B: -A
10 Andan sonra bâkī kalan Ehl-i Medîne'yi B: Ve bakıyye-i halkı A
11 bendeliğin A: kulluğunı B
12 Ehl-i Medîne'den B: -A
13 Zem'a B: Rif'at A
14 anlarun sözlerine cevâb virüp B: -A
15 lâkin eger B: -A
16 olur ise B: -A
17 *rahmetullâhi aleyhim* B: -A
18 beyânı A: rivâyeti B
19 bu kıssalardan mukaddem Medîne-i Münevvere'de B: -A
20 Muhammed bin A: -B
21 Ebî Süfyân nâm kimesneyi B: Ebî Süfyân'ı Medîne'de A
22 ve zâbit B: -A

kimesneyi[1] Şâm cânibine[2] göndermişdi. Ol cemâ'at Şâm'dan dönüp girü Medîne-i Münevvere'ye vâsıl olduklarında didiler ki: "Biz bir kişi[3] yanından geldük ki dîni yokdur ve şarâb içer ve tanbûr dinler ve köpekler ile oynar. Egerçi Yezîd'ün ihsânı ve câ'izeleri üzerimizde çokdur, ammâ biz sizi şâhid tutaruz ki şimden sonra biz anun bey'atını hal' eyledük."[4] Ve Minber-i Şerîf-i Nebevî yanında Yezîd-i la'înün[5] bey'atını hal' idüp Abdullâh bin Hanzale el-Gasîl ve Abdullâh bin Mutî' ile bey'at kıldılar, İbn-i Hanzale'yi Ensâr üzere emîr idüp[6] ve İbn-i Mutî'i Kureyş üzere emîr idüp Yezîd bin Mu'âviye'nün âmili olan Osmân'ı Medîne'den ihrâc eylediler. İbn-i Hanzale'den *radıyallâhu anh* mervîdür ki dimişdür:[7] "Hurûc eylemedük[8] illâ şol zamânda ki korkduk üzerimize gökden taş yağa deyü." Ve Şeyh Mecdüddîn ve dahi gayrılardan zikr eylediler ki, Yezîd'ün askeri **[A37b]** Ehl-i Medîne'nün etfâlini[9] esîr idüp hâtunlarun ferclerin mübâh eylediler. Ve[10] ol hamlden[11] hâsıl olan evlâda "evlâd-ı Harre" dirlerdi. İbn-i Cevzî didi ki: "Harre Vâkı'ası'ndan[12] sonra **[B32a]** bin hürre hâtun ersüz uşak[13] getürdiler, ya'nî Yezîd-i mel'ûnun askeri anları tasarruf eyledükleri[14] sebebi ile. Ol günde şeref-i şehâdete vâsıl olan Ashâb'dan[15] biri Abdullâh bin Hanzale el-Gasîl idi sekiz nefer oğullarıyla bile. Ve dahi Abdullâh bin Zeyd idi ki Rasûl-i Ekrem[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün vuzû'ların[17]

---

1 ba'zı mesâlih içün Medîne-i Münevvere'den birkaç kimesneyi B: birkaç kimesne Medîne'den ba'zı mesâlih ile A
2 Şâm cânibine B: Şâm'a A
3 Biz bir kişi A: Bir kimesne B
4 Egerçi Yezîd'ün ihsânı ve câ'izeleri üzerimizde çokdur, ammâ biz sizi şâhid tutaruz ki şimden sonra biz anun bey'atını hal' eyledük B: Biz sizi şâhid dutaruz ki anun bey'atını hal' eyledük, egerçi mezbûr Yezîd'ün ihsânı ve câ'izeleri üzerimizdedür A
5 Yezîd-i la'înün B: Yezîd A
6 idüp B: -A
7 dimişdür B: -A
8 Hurûc eylemedük A: Çıkarmaduk B
9 etfâlini A: oğlancıklarını B
10 hâtunlarun ferclerin mübâh eylediler ve A: hâtunlarını tasarruf idüp B
11 hamlden A: cümleden B
12 Harre Vâkı'ası'ndan B: Harre'den A
13 uşak A: oğlan B
14 Yezîd-i mel'ûnun askeri anları tasarruf eyledükleri B: ol fecerenün ibâhatları A
15 Ol günde şeref-i şehâdete vâsıl olan Ashâb'dan B: Cümle Ashâb'dan ki ol günde şeref-i şehâdete vâsıl oldılar A
16 Rasûl-i Ekrem B: Peygamber A
17 hazretlerinün vuzû'ların A: vuzû'-i şerîflerin B

nice eyledüklerini[1] nakl ü beyân[2] iderdi. Dahi Ma'kıl bin Sinân-ı Eşca'î ki Mekke Fethi'nde kavmi içinde alemdâr idi."

İbn-i Cevzî, Sa'îd bin Müseyyeb'den *radıyallâhu anh* rivâyet ider ki mezbûr Sa'îd[3] didi: "Harre gicelerinde kendümi gördüm ki, Mescid-i Şerîf'de bir ehad yokdı benden gayrı.[4] Ve Ehl-i Şâm fevc fevc gelüp beni görüp dirlerdi biri birine:[5] "Görün bu divâne şeyhi." Ve ben[6] namâz vakitlerinde Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i mutahharalarından[7] ezân âvâzın işidüp andan sonra[8] kāmet istimâ' idüp namâz kılar idüm. Ve bu hâletde de Mescid-i Şerîf'de benden gayrı kimesne yok idi."[9]

Mezbûr kazıyyelerden sonra ser-asker olan[10] Müslim-i nâ-müslim dahi bu fesâd-ı şenî'den **[A38a]** sonra[11] ziyâde ifsâd dâ'iyesiyle Medîne'den çıkup[12] Mekke-i Müşerrefe'ye ve Abdullâh bin ez-Zübeyr *radıyallâhu anhumâ* kasdına müteveccih olup yolda giderken[13] helâk oldı. Ammâ helâk olmazdan evvel[14] kendü tevâbi'lerinden Husayn bin Numeyr nâm kimesneye[15] vasiyyet eyleyüp dimişdi ki: "Benden sonra[16] Yezîd seni benüm yerime nasb eylemişdür. Gerekdür ki tiz İbn-i Zübeyr üzerine varup mancınık nasb[17] idesen." Husayn mezbûr vasiyyet mûcibi ile İbn-i Zübeyr *radıyallâhu anhumâ* üzerine gelüp mancınık nasb eyledi.[18] **[B32b]** Ve askerinden[19]

1 nice eyledüklerini B: -A
2 ü beyân B: -A
3 mezbûr Sa'îd B: -A
4 Harre gicelerinde kendümi gördüm ki, Mescid-i Şerîf'de bir ehad yokdı benden gayrı A: Ben kendümi Mescid-i Şerîf'de Harre gicelerinde gördüm ve benden gayrı Mescid-i Şerîf'de kimesne yoğdı B
5 görüp dirlerdi biri birine A: gördüklerinde birbirlerine dirler ki B
6 Ve ben B: -A
7 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i mutahharalarından B: Kabr-i Mutahhara'dan A
8 andan sonra A: ba'dehû B
9 Ve bu hâletde de Mescid-i Şerîf'de benden gayrı kimesne yok idi A: -B
10 kazıyyelerden sonra ser-asker olan B: -A
11 bu fesâd-ı şenî'den sonra A: -B
12 Medîne'den çıkup B: -A
13 giderken B: -A
14 evvel A: mukaddem B
15 kimesneye A: bed-nâma B
16 Benden sonra B: -A
17 nasb B: -A
18 Husayn mezbûr vasiyyet mûcibi ile İbn-i Zübeyr *radıyallâhu anhumâ* üzerine gelüp mancınık nasb eyledi A: -B
19 askerinden B: -A

bir kimesne nîze üzerinde âteş tutmış iken nâgâh havâ yüzinden[1] âteşi gelüp[2] Ka'be astarına yetişdirüp[3] Ka'be-i Mu'azzama'nun hânesi dahi yandı. Ve bu ef'âl-i şenî'a hâletinde Şâm tarafından Yezîd-i la'înün[4] helâki haberi gelüp[5] vâsıl oldı, Hakk *Sübhânehû ve*[6] *Te'âlâ* Mekke ehlini[7] ve sâ'ir halkı şerlerinden halâs eyledi.

Ve bundan gayrı[8] dahi Yezîd-i şûmun zamânında vâki' olan akbah-ı kabâyıh, imâm-ı hümâm olan Hazret-i[9] Hüseyn bin Hazret-i[10] Alî *radıyallâhu anhumâ*nun katlidür[11] ve Vâkı'a-i Harre-i mezkûredür ve dahi Ka'be-i Mükerreme'yi mancınık ile remy eylemek ve dahi astarını yakmakdur. Harre Vâkı'ası'yla Yezîd-i bed-baht helâki[12] arasında üç ay olmışdur.[13] Zîrâ mel'ûn-ı mezkûrun[14] helâki Rebî'u'l-âhir nısfında[15] **[A38b]** idi ve Vâkı'a-i Harre yıl başında olmışdı.

Ve dahi mervîdür ki Rasûlullâh[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir sefere çıkup giderken[17] Harre'ye vâsıl olıcak [18]﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ deyü[19] buyurdı. Yanında olan[20] Ashâb-ı Kirâm mükedder olup şöyle anladılar ki ol seferlerinde bir hâlet-i mekrûhe vâki' oldı. Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* didi: "Yâ Rasûlallâh,[21] bu gördüğün nedür?" Hazret-i Rasûl[22] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Bu seferinüzde değildür." Andan sonra Ashâb-ı

---

1 yüzinden B: -A
2 gelüp B: -A
3 yetişdirüp A: örtüsine yetişüp B
4 ef'âl-i şenî'a hâletinde Şâm tarafından Yezîd-i la'înün B: hâletde bî-sa'âdet Yezîd'ün A
5 gelüp B: -A
6 *Sübhânehû ve* B: -A
7 Mekke ehlini A: Ehl-i Mekke B
8 bundan gayrı B: -A
9 olan Hazret-i B: -A
10 Hazret-i B: -A
11 katlidür A: şehîd olup sü'adâya katılduğıdur B
12 helâki A: vefât-ı bî-sa'âdeti B
13 olmışdur B: ya eksük idi A
14 mel'ûn-ı mezkûrun B: -A
15 nısfında A: evâsıtında B
16 Rasûlullâh A: Peygamber B
17 giderken B: -A
18 "Onlar kendilerine bir musibet geldiği zaman, **'Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.'** derler." Bakara, 2/156.
19 deyü B: -A
20 Yanında olan B: -A
21 Yâ Rasûlallâh B: -A
22 Hazret-i Rasûl B: Hazret A

Kirâm[1] didiler ki: "[Ol] nedür, buyurun." **[B33a]** Hazret-i Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-selâm*[2] buyurdılar ki: "Bu Harre'de benüm Ashâbım'dan sonra ümmetimden nice nice kimesneler şehîd[3] olacakdur." Budur[4] kıssa-i şenî'anun mücmeli. *Vallâhu a'lem.*[5]

Onuncı Fasl

Nâr-ı Hicâz zuhûrındadur ki Medîne-i Münevvere arzından zâhir olup Medîne haremine[6] yakın[7] geldükde söyündi.

Sahîhayn'dan rivâyet olundı[8] ki: "Sâ'at kā'im olmaz,[9] tâ Nâr-ı Hicâz zâhir olmayınca." Ve dahi *Sahîh-i Buhârî*'de dir ki: "Arz-ı Hicâz'dan bir âteş çıkar[10] ki şu'â'ından Busrâ'da olan[11] develerün gerdeni gice karanlığında görünür." Busrâ Şâm vilâyetinde[12] bir şehirdür.[13] Ve dahi Taberânî, Âsım bin Adiyy-i Ensârî'den rivâyet eyledi ki: "Rasûlullâh[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem* benden[15] **[A39a]** su'âl eyledi mâ-tekaddem kazıyyelerinden ve[16] didi ki: "Hubs ile Seyl neredesdür?" Ben didüm ki: "Bilmezim." Andan sonra Benî Süleym'den[17] bir kimesne üzerime mürûr eyledi ki, ben ana didüm ki: "Nereden gelürsin?" Ol didi ki: "Hubs ve Seyl'den gelürem." Fi'l-hâl ta'lîmi taleb idüp Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*[18] hazretlerinün cânib-i şerîflerine müteveccih oldum ve didüm ki: "Yâ Rasûlallâh! Hubs ve Seyl'den su'âl buyurmışdınuz, biz dahi ilmimiz yokdur deyü cevâb virdük. İşbu kişinün zu'mı budur ki kendünün ehli ol cânibdedür."[19] Hazret-i

1 Ashâb-ı Kirâm B: -A
2 Hazret-i Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-selâm* B: -A
3 şehîd B: katl A
4 Budur A: İşbu B
5 mücmeli. *Vallâhu a'lem* A: icmâl üzere beyânı budur ki zikr olundı B
6 **Medîne haremine** A: **Harem-i Şerîf'e** B
7 **yakın** B: -A
8 *Sahîhayn*'dan rivâyet olundı B: *Sahîhayn*'dandur A
9 Sâ'at kā'im olmaz A: Kıyâmet kopmaya B
10 çıkar A: -B
11 olan B: -A
12 Şâm vilâyetinde B: Şâm'da A
13 şehirdür A: şehrün adıdur B
14 Rasûlullâh A: Peygamber B
15 benden A: -B
16 mâ-tekaddem kazıyyelerinden ve A: evvel olan kazıyyelerden B
17 Benî Süleym'den B: -A
18 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: Peygamber A
19 ol cânibdedür A: andadur B

Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* su'âl eylediler ve ana didiler ki:[1] "Ehlin nerededür?"[2] Ol kimesne[3] didi ki: **[B33b]** "Hubs ve Seyl'dedür." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Ehlini ol yerden ihrâc eyle. Zîrâ[4] yakındur ki ol yerden bir âteş zuhûra gele ki develer gerdanını Busrâ'dan gösterür." Hubs; hâ-i mühmele dammı ile ve [bâ-i] muvahhade sükûnıyla Harre-i Benî Süleym ve Sevârikıyye arasında bir yerdür, feth-i [bâ-i] muvahhade ile dahi dinilmişdür. Ve dahi dimişlerdür ki: Benî Süleym, Harreteyn'den biridür. Ve bu[5] âteş Medîne'de kıble cânibinden maşrık yelîsinden Sevârikıyye yolı cihetinden zâhir olmışdur.

Ve dahi Bedr bin Ferhûn didi ki: "Bu nâr **[A39b]** seyelân eyledi Uhayleyn Vâdîsi'nde ve mevzi'i[6] Medîne-i Münevvere'nün şarkīsinde,[7] Sevârikıyye yolında." Ve andan gayrı kimesneler didiler ki: Mezkûr vâdînün sadrında seyelân eylemişdür. Ve Kutb Kastallânî didi ki: "Zâhir oldı bu âteş Medîne'nün şarkīsinden bir merhale-i mutavassıta kadar bir mevzi'de ki ana Kā'u'l-Heylâ dirler; Benî[8] Kurayza meskenleri kurbında, Kurayza ile Uhayleyn arasında. Andan sonra mümtedd oldı maşrıkda, Uhayleyn[9] cânibine mâ'il." Sâhib-i Târîh dir ki: Şâyed ki bu nârın mahall-i zuhûrı evvelen ol mevzi' ola ki hadîs-i şerîfde ana işâret olundı ve halk muttali'[10] olmamış olalar, şol zamâna dek ki seyelân eylemişdi mevzi'-i mezkûra.[11] Ve İmâm-ı Nevevî *rahmetullâhi aleyh* ki ol zamânda hâzır idi, didi ki: "Bu âteşün zuhûrına tevâtür ile ilm hâsıl olmışdur."

1 ve ana didiler ki A: -B
2 nerededür A: kandadur B
3 Ol kimesne B: -A
4 Zîrâ B: -A
5 bu A: mezbûr B
6 mevzi'i A: mekân B
7 şarkīsinde A: şarkıyye cânibinden B
8 Benî B: -A
9 arasında. Andan sonra mümtedd oldı maşrıkda, Uhayleyn A: -B
10 halk muttali' A: el hâzır B
11 seyelân eylemişdi mevzi'-i mezkûra A: mevzi'-i mezkûreye seyelân eylemişdi B

Ve bu nâr[1] zuhûr eylemeksizin ibtidâ[2] niçe gün gāyetle[3] **[B34a]** zelâzil-i mühîle[4] vâki' olmışdı. İbtidâ-i zelzele Medîne-i Münevvere'de[5] Hazret *aleyhi's-selâm*un hicretlerinün altı yüz elli dördi târîhinde Cemâziye'l-âhir'ün evvelinde düşenbe güni vâki' olup lâkin hafî idi, niçe kimesneler duymadılar.[6] Ba'dehû[7] mükerrer vâki' olup gāyetde şiddetlü oldı[8] **[A40a]** ve seşenbe güninde dahi müştedd olup gāyet ile azîm oldı.[9] Çehârşenbe gicesinde ki mezbûr[10] ayun üçünci gicesidür,[11] sülüs-i ahîrde gāyet şiddet-ile azîm zelzele oldı ki halka haylî vehm virüp tâ sabâha dek müstemirr oldı.[12] Andan sonra dahi zelzele[13] cum'a günine dek bâkī idi.[14] Ve ol zelzelenün âvâzı[15] ra'd âvâzı[16] gibi gelürdi,[17] belki akvâ idi. Ve yer dahi mevc urur gibi görünür idi. Ve dîvârlar dahi hareket iderdi; tâ ki bir günde[18] gicesinden mâ-adâ[19] on sekiz kerre hareket eyledi. Nitekim[20] Kastallânî *rahimehullâh*[21] ki ol zamân-ı acîbede[22] mevcûd idi, bu bâbda te'lîf itdüği kitâblarında nice[23] acâ'ib-i kesîreler hikâyet ve[24] nakl itmişdür. Ve dahi rivâyet olundı ki cum'a güninde şöyle azîm zelzele oldı ki mühîb âvâzı Mescid-i Şerîf-i Nebevî

---

1 nâr A: âteş B
2 ibtidâ B: -A
3 gāyetle B: -A
4 zelâzil-i mühîle A: zelzeleler B
5 İbtidâ-i zelzele Medîne-i Münevvere'de A: -B
6 Hazret *aleyhi's-selâm*un hicretlerinün altı yüz elli dördi târîhinde Cemâziye'l-âhir'ün evvelinde düşenbe güni vâki' olup lâkin hafî idi, niçe kimesneler duymadılar B: Cemâziye'l-uhrâ evvelinde ki düşenbe güni idi, sene altı yüz elli dört târîhinde idi, lâkin hafî idi; tâ kim ba'zı kimesneler duymadılar A
7 Ba'dehû B: Bunun birle ki A
8 gāyetde şiddetlü oldı B: -A
9 gāyet ile azîm oldı A: azîm zelzele olup B
10 Çehârşenbe gicesinde ki mezbûr A: -B
11 gicesidür A: çehârşenbe gicesi idi ki B
12 şiddet-ile azîm zelzele oldı ki halka haylî vehm virüp tâ sabâha dek müstemirr oldı A: şiddetlü zelzele ki tâ sabâha değin müstemirr olup nâsa küllî vehm ü havf virdi B
13 zelzele A: -B
14 bâkī idi A: durdı B
15 Ve ol zelzelenün âvâzı B: -A
16 âvâzı B: -A
17 gelürdi B: -A
18 tâ ki bir günde A: -B
19 mâ-adâ A: gayrı B
20 Nitekim A: -B
21 *rahimehullâh* B: -A
22 zamân-ı acîbede B: zamânda A
23 nice B: -A
24 hikâyet ve B: -A

sakfından zâhir olup[1] istimâʻ olunurdı. Ve dahi Kastallânî didi ki: "Cumʻa gününde baʻde'z-zevâl zikr olunan âteş zâhir oldı, ammâ[2] nâr bir yerde sâbit ve zâhir[3] olup duhânı sebebiyle yer ve gök siyâh görünür idi. Gice oldukda âteşün şuʻâ'ı zâhir olup cemîʻ etrâf münevver olurdı ve âteş azîm şehir gibi **[B34b]** şark cânibinden görünür idi." Ve Kurtubî hikâyet eyler ki: "Medîne-i Münevvere'de **[A40b]** Hicâz Âteşi mâh-ı Cemâziye'l-âhir'inün üçünci güni ki çehârşenbe gicesi idi, ibtidâ'en[4] ol gice[5] zuhûr idüp azîm zelzele oldı ve girü[6] cumʻa güninün duhâ-yı kübrâsına dek durdı. Andan sonra âteş gitdükce ziyâde olup ve[7] zelzele sâkin olup âteş zâhir oldı,[8] azîm şehir gibi zâhir olup görünürdi ki duhân anı ihâtâ eylemişdür, burclı kalʻa şehri ihâta itdüği gibi. Ve dahi anı sevk ider[9] âdemler görünürdi. İşbu âteş dağları ve taşları[10] eridüp seyl gibi revân olup önince mâ'î ve kızıl renkler zâhir olurdı ve raʻd gibi gürüldüsi var idi. Ve taşlar önince seyl gibi yürüyüp müntehî olduğı yerde azîm sed gibi olmışdı[11] ve Medîne-i Münevvere'ye yakın yerde temekkün eyleyüp[12] seyelândan kaldı. Ale'l-husûs ki ol zamânda Medîne-i Münevvere'de sovuk havâlar ve yeller[13] eserdi. Dahi ammâ müşâhede olunurdı ki bu âteş kaynardı deryâ kaynaduğı gibi." Sâhib-i Târîh dir ki: Baʻzı dostlarımdan işitdüm,[14] didiler ki: "Biz[15] gördük, âteş beş gün mikdârı havâya tesâʻud üzere idi."

Ve dahi istimâʻ olundı ki, Mekke-i Mükerreme'den ve Busrâ Dağları'ndan bu âteş müşâhede olundı.[16] **[A41a]** Ve Kastallânî dimiş ki: "Bu âteşün

1 zâhir olup B: -A
2 ammâ A: -B
3 ve zâhir B: -A
4 ibtidâ'en A: -B
5 ol gice B: -A
6 girü A: baʻdehû B
7 âteş gitdükce ziyâde olup ve B: -A
8 zâhir oldı A: -B
9 anı sevk ider A: ol âteşi sürer B
10 ve taşları A: -B
11 olmışdı A: yığılmışdı B
12 temekkün eyleyüp A: durup B
13 Ale'l-husûs ki ol zamânda Medîne-i Münevvere'de sovuk havâlar ve yeller B: Bâ-vücûd sovuk havâlar Medîne-i Münevvere'ye A
14 dostlarımdan işitdüm B: dostlarım eyitdiler ki A
15 Biz B: -A
16 müşâhede olundı A: gice ile görünürdi B

nûr-ı şu'â'ı[1] müstevlî olup alçak yerlerde gizlü olanlar bellü[2] olup güneş işrâk eylemiş gibi **[B35a]** Medîne-i Münevvere-i[3] Muhtereme ile Harem-i Şerîf üzere cemî'an münevver olmışdı. Dahi bu âteş nûrı[4] sebebiyle güneş saru görünür idi, âteşün nûrı kızıla mâ'il idi. Ve ay munhasif[5] gibi görünürdi." Ve dahi Ebû Şâme'den nakl olunur ki: "İşbu âteş şu'â'ı[6] Mekke-i Mükerreme'den ve Yenbu'dan ve sâ'ir yüce olan yerlerden görünürdi." Ve yine Ebû Şâme'den mervîdür ki eyitdi:[7] "Medîne-i Münevvere'de işbu hâleti müşâhede idenlerden bir dostum bana haber virdi ve ol dostumun sıdkına dahi i'timâdım vardur,[8] didi ki: "Ricâl-i sikātdan istimâ' eyledüm ki Teymâ nâm yerde ki Busrâ'dan ana varınca şol kadardur ki[9] Medîne-i Münevvere'den Busrâ kadar yerdür,[10] mezkûr didi ki; ol âteşün ziyâsından hatlar yazılup[11] kitâblar yazılurdı. Ve ol zamânda ay ve güneş münhasif ve münkesif gibi doğardı." Ve dahi mezbûr[12] dirdi ki: "Dımaşk'da ol küsûf âsârını dîvârlarda düşen şu'â'un za'fından müşâhede idüp aslı[13] nedür bilmeyüp hayret üzere idük. Ba'dehû[14] Medîne-i Münevvere'den haber vâsıl olıcak ne olduğı[15] ma'lûmumız oldı."

Ve dahi İmâd[16] ibn-i Kesîr nakl ider: "Kādı'l-Kudât Sadreddîn-i Hanefî'den **[A41b]** ki ol bana[17] haber virdi ki: "Busrâ Medresesi'nde müderris olan babam Şeyh Safiyyüddîn'den işitdüm ki,[18] A'râbdan birkaç kimesne

---

1 nûr-ı şu'â'ı A: nûrı ve şu'âsı B
2 bellü A: âşikâr B
3 Münevvere-i B: -A
4 nûrı A: -B
5 ay munhasif A: âteş münhasif olmış ay B
6 şu'â'ı B: -A
7 mervîdür ki eyitdi A: rivâyet olunur B
8 Medîne-i Münevvere'de işbu hâleti müşâhede idenlerden bir dostum bana haber virdi ve ol dostumun sıdkına dahi i'timâdım vardur B: Bana haber virdi bir kimesne ki sıdkına dahi i'timâdım vardur ve işbu hâleti Medîne-i Münevvere'de müşâhede idenlerdendür A
9 şol kadardur ki A: tahmînen B
10 kadar yerdür B: varınca A
11 hatlar yazılup B: -A
12 mezbûr B: -A
13 aslı A: sebebi B
14 Ba'dehû B: -A
15 ne olduğı B: -A
16 İmâd A: عمّاد B
17 ol bana B: -A
18 babam Şeyh Safiyyüddîn'den işitdüm ki B: bana haber virdi ki A

şol **[B35b]** gicenün ki sabâhında âteş zâhir olmışdı,[1] develerinün gerdânların âteş şu'â'ıyla görüp bildiler ki âteş zuhûra gelmişdür." İşbu âteş zuhûrı[2] ve müddet-i medîde imtidâdınun sırrı halka tenbîh ve tahvîf olmakdur; tâ havâss u avâmm tevbe ve istiğfâr idüp nâr-ı cehennemden[3] isti'âze ideler. İmdi hakîkatde ni'metdür ki nıkmet sûretinde zâhir olmışdur. Ve dahi rivâyet olunur ki ol günde Emîr-i Medîne cemî' kulların âzâd idüp redd-i mezâlim ve ibtâl-i meks eyledi. Ve cemî' Ehl-i Medîne, ricâl ve nisâ,[4] sıgār u kibâr[5] Mescid-i Şerîf-i Nebevî'ye sığınup ağlayup envâ'-ı[6] tazarru'lar-ile başların açup tevbe ve istiğfâr idüp Hazret-i Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*i vesîle idindiler. Pes[8] Hakk Te'âlâ ol belâ-yı azîmi anlardan ref' idüp Medîne-i Münevvere'nün cânib-i şimâlinde[9] **[B36a]** mezbûr âteş[10] üç ay mikdârı kaldı,[11] nitekim ehl-i târîh nakl eylediler."

[A42a]

Ve dahi rivâyet olundı ki Emîr-i Medîne birkaç atlu kimesne[12] irsâl eyledi ki âteş-i mezbûrun hakîkatine muttali' olup gelüp emîre[13] haber vireler. Ol atlulardan bir atlu yakın[14] varmağa kādir olmayup âhirü'l-emr[15] birkaç piyâde ikdâm idüp bir mikdârca ilerü[16] vardukda gördiler ki âteşden şerâreler ayrılup her bir şerâresi dağ gibi büyüklikde ve ok gibi tizlikte;[17] şöyle ki şerâreden[18] biri üzerlerine düşer ise *"kün fe-yekûn"* olurlar,[19] korkup[20]

---

1 kimesne şol gicenün ki sabâhında âteş zâhir olmışdı A: kimesneler âteş zâhir olduğı gicenün ki sabâhında B
2 İşbu âteş zuhûrı A: Ve mezbûr âteşün zâhir olması B
3 cehennemden A: cahîmden B
4 ricâl ve nisâ A: er ü avrat B
5 sıgār u kibâr A: büyük ve küççük B
6 envâ'-ı A: -B
7 Rasûlullâh A: Rasûl B
8 Pes A: Ba'dehû B
9 cânib-i şimâlinde A: sol cânibinde B
10 mezbûr âteş B: -A
11 kaldı B: ber-karâr oldı A
12 kimesne B: -A
13 gelüp emîre B: -A
14 yakın A: ilerü B
15 âhirü'l-emr B: -A
16 mikdârca ilerü A: mikdâr yakın B
17 ok gibi tizlikte A: tizlikte ok gibi B
18 şerâreden B: -A
19 olurlar A: olacaklarını mukarrer bulup B
20 korkup A: bu korku ile B

girüye[1] rücû' idüp hakīkat-i hâle muttali' olmadılar. Ba'dehû[2] Emîr-i Medîne kendü azîmet idüp müteveccih olduklarında iki taş atımı kadar yer[3] yakın olup[4] âteşi cibâl-i âliyât gibi müşâhede idüp sağına ve soluna şerâreler düşürdi ki her biri bir dağ kadar.[5] Ve[6] ayağı altında keskin taşlar ve âteş harâreti mezbûr emîri ihâta eyleyüp helâk olmak havfın[7] mukarrer bilmeğin[8] rücû' eyledi.

Ammâ müverrihlerden Matarî nâm kimesne buna muhâlif rivâyet eyledi. Mezbûr,[9] Emîr-i Medîne-i Münevvere huddâmından birinden nakl ider ki; Emîr anı[10] bir Arabî ile bile[11] âteşden haber getürmek içün gönderüp mezkûr huddâm[12] dimiş ki: "Âteşe yakın gelüp[13] **[A42b]** atlarımızdan inüp âteşe yakın vardum, gördüm ki **[B36b]** âteş büyük büyük dağları ve taşları yakup gelür; ammâ aslâ harâreti yokdur. Hattâ âteşe karşu bir ok[14] atduk, oka[15] tutam[16] te'sîr eylemedi." Girü[17] Matarî dir ki: " Ol âteş[18] dağı ve taşı yer idi,[19] ammâ[20] şeceri ve[21] ağacı yakmaz idi." Ve dimiş ki: "Zâhiren Rasûl[22] *sallallâhu aleyhi ve sellem* tahrîm eyledüği ecilden ol âteş şecere ve ağaçlara[23] te'sîr eylemezdi. Zîrâ Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün emr-i şerîflerine itâ'at cemî' mahlûkāta vâcibdür. Lâkin Kastallânî tasrîh eylemişdür bu sözün reddine, anlar didiler ki: "İşbu nâr[24] her neye ki

1 girüye B: -A
2 Ba'dehû B: -A
3 yer B: -A
4 olup A: vardukda B
5 düşürdi ki her biri bir dağ kadar A: her biri dağlar gibi düşürdi B
6 Ve A: Emîr'ün B
7 havfın B: -A
8 bilmeğin B: olmağın A
9 Mezbûr B: -A
10 anı A: ol huddâmı B
11 bile A: -B
12 mezkûr huddâm B: varan A
13 gelüp A: varduğımızda B
14 âteşe karşu bir ok B: bir okı âteşe karşu A
15 atduk oka B: -A
16 tutam A: -B
17 Girü B: -A
18 Ol âteş B: -A
19 yer idi A: yakup B
20 ammâ B: -A
21 şeceri ve A: -B
22 Rasûl B: Hazret A
23 ağaçlara A: hacere B
24 nâr A: âteş B

mürûr iderdi,[1] eger şecer[2] eger hacer[3] eger tâze[4] eger kurı her ne hâletde ise yakup i'dâm[5] iderdi. Ve ol âteşün[6] taraf-ı şarkīsi cibâl cânibine müteveccih idi ve taraf-ı Şâmî'si ki Harem-i Muhterem yelîsinde[7] idi ki ana[8] muttasıl oldı. Ve Ayr Dağı ki Uhud Dağı'nun cânib-i şarkīsine karîbdür ki Hazret-i Hamza'nun *radıyallâhu anh*[9] mezâr-ı[10] şerîfleri tarafında vâki' olan vâdîde ve bi'l-cümle Harem-i Muhterem-i Nebevî'ye *sallallâhu aleyhi ve sellem*[11] vâsıl olıcak tevakkuf idüp, ba'dehû[12] üç aydan sonra[13] söyündi." Ve dahi didi ki: "Ben i'timâd **[A43a]** eyledüğüm kimesneler bana haber virüp ve didi ki: "Nice[14] büyük taşlar ki ba'zısı dâhil-i Harem'de ve ba'zısı hâric-i Harem'de vaki'[15] olmışdı, âteş anlara vâsıl olıcak hâricde olanı i'dâm idüp[16] dâhilde olana vâsıl **[B37a]** olduğı gibi fi'l-hâl söyündi."

Ve dahi müverrihler didiler ki: Mezbûr âteş bir vâdîde sür'at-ile seyelân iderdi ki tûli dört fersah mikdârı yer[17] idi ve arzı dört mil yer[18] ve derinliği bir buçuk kāmet idi, rû-yi zemîn üzere seyelân idüp dağı ve taşı su gibi eridürdi. Zikr olan[19] üslûb üzere Harre müntehâsında maşrık cânibine mâ'il Vâdî-i Şezât ortasında müntehî olup[20] münkatı' olur. Mezbûr vâdî âteşden erimiş taşdan sedd-i azîm ile doldurdı. Ve dahi dimişler ki: İşbu âteş taşdan bir uzun cidâ[r] mikdârı yeri Şezât Vâdîsi'nden doldurup ol yerden seyl men'[21] olunmışdı. Sular ol sedd[22] ardında bahr gibi olup tûlen ve arzan durur idi.

---

1 mürûr iderdi A: uğrardı B
2 şecer A: ağaç B
3 hacer A: taş B
4 tâze A: yaş B
5 i'dâm A: yok B
6 ol âteşün B: -A
7 yalısında A: cânibi B
8 ki ana B: -A
9 Hazret-i Hamza'nun *radıyallâhu anh* B: Hazret-i Hamza A
10 mezâr-ı A: kabr-i B
11 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
12 ba'dehû B: -A
13 aydan sonra A: ay mikdârı mürûr eyledükde B
14 Nice B: Bir A
15 vaki' B: -A
16 i'dâm idüp A: eridüp B
17 mikdârı yer B: -A
18 yer B: -A
19 Zikr olan B: Bu A
20 müntehî olup B: -A
21 men' A: münkatı' B
22 ol sedd B: -A

Ol senede vâki' olan acâ'ibden biri dahi Mescid-i Şerîf-i Nebevî *alâ Sâkinihi't-tahiyye*nün ihtirâkıdur ki harîk-ı evvel idi, âteş-i mezbûrun **[A43b]** intifâsından[1] sonra vâki' oldı. Ve dahi Bağdâd'da Dicle Suyı ziyâde olup bir mertebede ki ehl-i Bağdâd'un ekseri suya[2] gark olup vezîr olan kimesnenün[3] evi su kesreti sebebiyle yıkılmışdur. Ve dahi Tatar Vâkı'ası'dur ki Bağdâd'ı alup Halîfe'yi ve tevâbi'ini şehîd idüp[4] envâ'-ı fesâd ve tahrîb[5] ki küffâr[6] şânına lâyıkdur, anlardan zuhûra gelmişdi.[7] Ve dahi Bağdâd'da Tatar kazıyyelerinden sonra Bağdâd'a âteş düşüp Bağdâd'un cemî' ma'mûr olan yerleri yanup[8] şehirden hâric[9] hulefânun **[B37b]** harâb olan makbereleri bile yanmışdı. Ve bu âteş intifâsından[10] sonra ba'zı makbereler dîvârında kalem-i kudret ile bu ebyât yazılmış bulundı.

Kıt'a:

إن تردْ عبرة فهذي بنو ال
عبّاس دارت عليهم الدّائرات

أُستبيح الحريم إذ قُتل ال
حياء منهم و أُحرق الأموات[11]

Vallâhu a'lem.

1 intifâsından A: söyündüğinden B
2 suya B: -A
3 olan kimesnenün B: -A
4 Halîfe'yi ve tevâbi'ini şehîd idüp B: -A
5 tahrîb A: zulm B
6 küffâr A: -B
7 gelmişdi A: gelüp vâki' olmışdı B
8 yanup A: âteşe yandı B
9 hâric A: taşra B
10 intifâsından A: söyündükden B
11 "İbret almak istersen bir bak
Abbasoğulları'na, kader onları kuşattı
Namusları (düşmanlarınca) mübah kılındı
Yaşayanları katledilip ölüleri yakıldığında"

İKİNCİ BÂB

Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*[1] ziyâretleri ve Mescid-i Nebevî fazîleti beyânındadur. Ve dahi ana müteallık olan[2] umûrun beyânındadur.

İşbu bâb üç fasl üzeredür.[3]

Fasl-ı Evvel[4]

[A44a] Medîne-i Münevvere'yi[5] ziyâret eylemek[6] fazîleti ve ziyâret niyyeti ile[7] ol cânibe yük bağlayup sefer kılmak ve ziyâret nezr eylemek ve anun içün icâre eylemek ahkâmı beyânındadur.

Dârekutnî ve Beyhakī, İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ* rivâyet eylediler ki, Rasûlullâh[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretleri buyurdılar ki: "Her kim benüm kabrim ziyâret eyleye,[9] ana şefâʿatim vâcib olur."[10] Yaʿnî şefâʿatim anun hakkında sâbit ve lâzım olur. Bu hadîs-i şerîfde azîm beşâret vardur ki ziyâret iden kimesnenün vefâtı İslâm üzere olacakdur. Ve dahi Taberânî ve gayrılar İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ* rivâyet eylemişler ki: "Her kim gele bana bir hâletde ki beni ziyâret idici olup ziyâretimden gayrı hîç hâceti olmaduğı takdîrce, yevm-i Kıyâmet'de bana vâcib ve lâzım ola ki ana şefâʿat idem."[11] **[B38a]** Ve dahi Dârekutnî ve Taberânî ve gayrıları İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ* rivâyet eylemişler ki, Rasûl-i Ekrem[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretleri[13] buyurdı ki: "Her kim ki hacc idüp benüm kabrimi ziyâret iderse ol kimesne beni hayâtımda ziyâret ey-

---

1 ***sallallâhu aleyhi ve sellem*** A: -B
2 **olan** B: -A
3 üzeredür A: üzere müştemildür B
4 **Fasl-ı Evvel** A: **Evvelki Fasl** B
5 **Medîne-i Münevvere'yi** B: -A
6 **eylemek** B: -A
7 **ziyâret niyyeti ile** B: -A
8 Rasûlullâh A: Peygamber B
9 benüm kabrim ziyâret eyleye B: ziyâret eyleye benüm kabrimi A
10 ana şefâʿatim vâcib olur B: vâcib olur ana şefâʿatim A
11 Her kim gele bana bir hâletde ki beni ziyâret idici olup ziyâretimden gayrı hîç hâceti olmaduğı takdîrce, yevm-i Kıyâmet'de bana vâcib ve lâzım ola ki ana şefâʿat idem A: Her kim gelse beni ziyâret itmek-içün ve benüm ziyâretimden gayrı hâceti olmasa, yevm-i Kıyâmet'de bana vâcib ü lâzım olur ki ana şefâʿat eyleyem B
12 Rasûl-i Ekrem B: Peygamber A
13 hazretleri A: -B

lemiş gibidür." Ve dahi İbn-i Cevzî rivâyet **[A44b]** eyler ki, Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur:[1] "Her kim hacc idüp vefâtımdan sonra benüm mescidimde[2] beni gelüp[3] ziyâret eylese beni hayâtımda ziyâret idüp sohbetim ile müşerref olmış gibidür." Ve dahi İbn-i Adiyy ve gayrılar İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ* rivâyet eylemişler ki, Hazret-i Rasûl-i Ekrem buyurmışdur:[4] "Her kim ki Beytullâh'ı Şerîf'i[5] hacc idüp ve beni ziyâret eylemese tahkīk ile[6] beni cefâ eylemişdür." Ve bir rivâyetde dahi Alkame'den ve Alkame [dahi] Abdullâh'dan rivâyet ider ki, Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur:[7] "Her kim ki hacc-ı İslâm'ı edâ idüp kabrimi ziyâret eylese ve bir kerre kâfir ile gazâ eylese ve Beytü'l-Mukaddes'de[8] namâz kılsa Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* ol kimesneyi[9] su'âlden ve hisâbdan halâs ide." Ve dahi Hazret-i Enes'den *radıyallâhu anh* mervîdür ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur:[10] "Her kim ki beni vefâtımdan sonra ziyâret eylese, hâl-i hayâtımda ol kimesne beni[11] ziyâret eylemiş gibidür. Ve her kim kabrimi ziyâret eyleye, ana şefâ'atim vâcib olur.[12] Ammâ ümmetimden bir kimesnenün ki kudreti ve vüs'ati olsa ve benüm[13] ziyâretim itmese anun hîç özri kabûl olmaz." Ve dahi Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh*dan **[B38b]** mervîdür ki Rasûlullâh[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı: "Her kim ziyâret eylese kabrimi mevtimden sonra, beni hayâtımda **[A45a]** ziyâret eylemiş gibidür. Ve dahi beni ziyâret itmeyen tahkīk ile bilsün ki[15] bana cefâ eylemişdür."

1 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur B: -A
2 vefâtımdan sonra benüm mescidimde B: -A
3 gelüp B: -A
4 Hazret-i Rasûl-i Ekrem buyurmışdur B: -A
5 Şerîf'i B: -A
6 ile A: ol kimesne bilsün ki B
7 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur B: -A
8 Beytü'l-Mukaddes'de A: Beytü'l-Makdis'de B
9 ol kimesneyi B: -A
10 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur B: -A
11 kim ki beni vefâtımdan sonra ziyâret eylese, hâl-i hayâtımda ol kimesne beni B: kim ziyâret eyleye beni mevtim hâletinde, beni hâl-i hayâtımda A
12 ana şefâ'atim vâcib olur B: vâcib olur ana şefâ'atim A
13 benüm B: -A
14 Rasûlullâh A: Rasûl B
15 bilsün ki B: -A

Ve dahi Ebû Dâvûd sened-i sahîh ile Ebû Hureyre'den *radıyallâhu anh* rivâyet eyler ki, Rasûlullâh[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Bir ehad bana selâm virmez, illâ Hakk *Sübhânehû ve*[2] *Te'âlâ* bana rûhumı redd eyler ve anun[3] cevâbın virürüm." Beyhakī bu hadîs-i şerîf ile istidlâl eyler Enbiyâ'nun kabrlerinde[4] hayâtlarına. Ammâ ba'zı ulemâ didiler ki: Bu cevâb alâ kadri'l-fehmdür ki redd-i rûh zikr olunmış. Ke-ennehû Hazret[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurur ki: "İşitdüm selâmı tamâm işitmekle ve redd-i selâm iderüm vech-i[6] ahsen ile." Ne ân ki her zamânda redd-i rûh ve kabz-ı rûh olur, zîrâ bir ehad buna kā'il değildür. Yâhûd redd-i rûh iltifât eylemekden ibâret ola, ya'nî Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[7] Bârî Te'âlâ şuhûdında[8] istiğrâkdan halk cânibine iltifât idüp "Virdükleri[9] selâmlarun cevâbın virürüm." [dir.]

Hazret-i Peygamber[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[11] kabr-i şerîflerinde hayy olup ziyâret idenlerün selâmlarını işidüp cevâbların virmek bâbında nice[12] ehâdîs-i şerîfe ve âsâr-ı kesîre vâki' olmışdur ki ba'zısı sıhhat üzere **[A45b]** olup ba'zısı egerçi za'îfdür;[13] ammâ turuk-ı kesîre ile rivâyet olunmağın ba'zısı ba'zı âhara müsâ'ade eyler. Cümle ehâdîs-i şerîfeden biri Emîrü'l-Mü'minîn[14] Hazret-i[15] Alî *kerremallâhu vechehû*dan[16] **[B39a]** mervî olandur ki, Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Her kim ki kabrime yakın bana salavât eylese ben anı[17] işidürüm. Ve dahi her kim[18] niyâbet tarîkıyla salavât eyler, ol dahi bana yetişür." Ya'nî anı dahi işi-

---

1 Rasûlullâh A: Rasûl B
2 *Sübhânehû ve* B: -A
3 ve anun A: o kimesneye selâmınun B
4 kabrlerinde B: -A
5 Hazret B: -A
6 vech-i ahsen A: ahsen vech B
7 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
8 şuhûdında A: müşâhedesiyle B
9 virdükleri B: -A
10 Peygamber A: Rasûl B
11 *ve sellem* A: -B
12 nice B: -A
13 egerçi za'îfdür A: za'f üzeredür B
14 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
15 Hazret-i B: -A
16 *kerremallâhu vechehû*dan B: *radıyallâhu anh*dan A
17 ben anı B: -A
18 her kim A: hem B

dürüm. Ve dahi Ebû Hureyre'den *radıyallâhu anh* mervî olan budur ki: "Her kim ki kabrim yanında bana salavât virse Hakk *Sübhânehû ve*[1] *Te'âlâ* bir melek mü'ekkel eylemişdür ki bana ol salavâtı[2] yetişdürür. Ve Hakk *Sübhânehû ve*[3] *Te'âlâ* ol kimesnenün dünyevî ve uhrevî umûrına mütekeffil olur ve ben dahi ol kimesne[4] içün şehîd ve şefî' olurum Kıyâmet güninde."[5] Ve dahi *İhyâ-i Ulûm*'da gelmişdür ki Hakk *Sübhânehû ve*[6] *Te'âlâ* bir meleği mü'ekkel eylemişdür Hazret-i Risâlet-penâh'un *sallallâhu aleyhi ve sellem*[7] kabr-i şerîfleri üzere ki ümmetlerinün selâmlarını ana vâsıl ider. İşbu ma'nâ ırakdan selâm ve[8] salavât viren kimesneler hakkındadur, ammâ yakından olanlara[9] vâsıta lâzım değildür. Ve dahi Hâfız Münzirî **[A46a]** rivâyet eylemişdür ki, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Benüm ilmim vefâtımdan sonra, hayâtımdaki ilmim gibidür." Ve dahi hadîs-i sahîh-i merfû'dur ki: "Peygamberler kabrlerinde hayâtdadurlar, namâz kılurlar." Ve dahi Bezzâr hadîsidür,[10] ricâl-i sahîha ile İbn-i Mes'ûd'dan *radıyallâhu anh* ki Rasûlullâh[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* hazretlerinün[12] **[B39b]** melekleri vardur ki ümmetimün selâmların bana îsâl iderler." Ve dahi buyurdı ki: "Benüm hayâtım sizlere hayrdur ki siz benüm ile musâhabet idüp ben sizünle musâhabet iderüm. Vefâtım dahi sizlere hayrdur ki a'mâlinüz bana arz olunur; eger hayr ise fi'linüze[13] hamd iderüm ve eger şer ise sizler içün[14] istiğfâr iderüm." Ammâ şol ki Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*den rivâyet olunur[15] ki, "Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* beni kabrde[16] üç günden ziyâde komaz"; anun aslı

---

1 *Sübhânehû ve* B: -A
2 ol salavâtı B: -A
3 *Sübhânehû ve* B: -A
4 ol kimesne A: anun B
5 şehîd ve şefî' olurum Kıyâmet güninde A: Kıyâmet güninde şefî' ve şehîd olurum B
6 *Sübhânehû ve* B: -A
7 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
8 selâm ve A: -B
9 yakından olanlara A: yakın yerde salavât virenlere B
10 Bezzâr hadîsidür A: hadîs-i şerîfde Bezzâr B
11 Rasûlullâh A: Rasûl B
12 *Sübhânehû ve Te'âlâ* hazretlerinün B: Te'âlâ'nun A
13 fi'linüze B: -A
14 sizler içün B: -A
15 Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*den rivâyet olunur B: Hazret'den *sallallâhu aleyhi ve sellem* rivayet iderler A
16 kabrde A: kabrimde B

yokdur. Ve şol ki[1] Sa'îd bin Müseyyeb'den *radıyallâhu anh* rivâyet olunur ki, Peygamber hazretlerinün *sallallâhu aleyhi ve sellem*[2] vefâtlarından sonra kabr-i şerîflerine tereddüd iden kimesneler hakkında eyitdi ki: "Ne ahmak kimesnelerdür bunlar.[3] Sanurlar ki Hazret-i Rasûl-i Ekrem[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* kendü[5] andadur. **[A46b]** Hîç Ulü'l-Azm olanlar[6] kırk günden ziyâde kabrde kalmazlar, ref' olunurlar." Eger sahîh olursa kabrün alâka-i tâmmı vardur ki inkâr olunmaz. Hâlbuki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* kabr-i şerîflerinde vaz' olunduğı yakīndür, hilâfına yakīn-i[7] âhar olmayınca mu'âraza itmek olmaz. Bunun birle ki Sa'îd bin Müseyyeb'den eyyâm-ı Harre'de rivâyet olunmışdur ki Kabr-i Nebevî'den ezân ve ikāmet âvâzını[8] işidürdi. Ve dahi Emîrü'l-Mü'minîn Osmân bin Affân[9] *radıyallâhu anh* muhâsara olunduğı eyyâmda dir idi ki: "Müfârakat eylemezin Dâr-ı Hicret'i ve müfârakat eylemezin[10] Rasûlullâh[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün **[B40a]** civârını!" Ve dahi menkūldür imâm-ı âdilden ki Ömer bin Abdül'azîz'dür *radıyallâhu anh* ki Şâm-ı Şerîf'den kāsıd irsâl iderdi ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve selleme* kendü[12] cânibinden selâm ide. Ve dahi Emîrü'l-Mü'minîn Ömer'den *radıyallâhu anh*[13] rivâyet olunmışdur, Beytü'l-Makdis fethinden rücû' eyledüklerinde evvel[14] Kabr-i Şerîf-i Nebevî'ye gelüp Hazret-i[15] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve selleme* selâm virdiler. Ve dahi İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*dan rivâyet olunur ki her gâh ki seferden rücû' iderdi, kabr-i **[A47a]** şerîfe gelüp eyidürdi: السّلام عليك يا رسول الله، السّلام عليك يا أبا بكر، السّلام عليك يا ابتاه[16] dirler idi.

---

1 şol ki A: dahi B
2 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
3 bunlar A: -B
4 Rasûl-i Ekrem B: -A
5 kendü B: -A
6 olanlar B: -A
7 yakīn-i A: -B
8 Kabr-i Nebevî'den ezân ve ikāmet âvâzını B: ezân ve ikāmet âvâzını Kabr-i Şerîf'den A
9 bin Affân B: -A
10 Dâr-ı Hicret'i ve müfârakat eylemezin B: -A
11 Rasûlullâh A: Rasûl B
12 kendü A: anun B
13 *radıyallâhu anh* A: -B
14 evvel A: -B
15 Hazret-i B: -A
16 "Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü, selâm senin üzerine olsun ey Ebû Bekr, selâm senin üzerine olsun ey Babacığım!"

Ve dahi dimişler ki Rasûl-i Ekrem[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün[2] kabr-i şerîflerin ziyâret eylemek **[B40b]** sünnet idüğinde icmâ'-ı[3] Müslimîn vâki' olmışdur. Ve Sübkî *rahmetullâhi aleyh* icmâ' emrini kavlen ve fi'len beyân idüp delâ'il-i vâzıha[4] ile Rasûlullâh'un kabr-i şerîflerini[5] ziyâret eylemek sünnetdür deyü isbât eylemişdür. Bu zikr olunan ehâdîs-i şerîfe, ziyâretün sünnet olduğıçün tâlibe kifâyet ider; bunun birle[6] ki sünnetde emr vâki' olmışdur mutlak kubûrı ziyâret eylemekde. Pes[7] Hazret-i Rasûl[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîfleri hod sâ'ir kabrlerün eşrefi ve seyyididür.[9] Ve dahi sâbit olmışdur ki Hazret-i Rasûl[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* kubûr-ı[11] Bakī'-i Şerîf'i ve Uhud şühedâsını ziyâret eylerdi. Ve dahi ulemâ *rahimehumullâh*[12] icmâ' eylemişlerdür ki bunlar erlerün kubûrı ziyâret eylemek bâbında.[13] Fe-emmâ[14] hâtunlarun ziyâretleri[15] hakkında ihtilâf eylemişlerdür. Fe-emmâ Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün kabr-i şerîflerin ihtilâfdan[16] istisnâ eylediler. Nitekim[17] Kelâm-ı Kadîm'de dahi bu ma'nâya işâret vardur, Hakk Te'âlâ[18] işbu âyet-i kerîmede buyurmışdur:[19] ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوٓا أَنْفُسَهُمْ جَآؤُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ **[A47b]** لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾[20] *el-âye.*[21] Zîrâ bu ma'nâda Peygamber'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem* vefâtlarıyla münkatı' olmamışdur. Buna

---

1 Rasûl-i Ekrem B: Peygamber A
2 hazretlerinün B: -A
3 icmâ'-ı A: ictimâ'-ı B
4 delâ'il-i vâzıha A: vâzıh delîller B
5 Rasûlullâh'un kabr-i şerîflerini B: -A
6 bunun birle A: ale'l-husûs B
7 Pes B: -A
8 Hazret-i Rasûl B: Peygamber'ün A
9 sâ'ir kabrlerün eşrefi ve seyyididür B: seyyid-i kubûrdur A
10 Hazret-i Rasûl B: Peygamber A
11 kubûr-ı B: -A
12 *rahimehumullâh* B: -A
13 bâbında A: -B
14 Fe-emmâ B: -A
15 hâtunlarun ziyâretleri B: hâtunlar A
16 ihtilâfdan B: -A
17 nitekim B: -A
18 Hakk Te'âlâ B: -A
19 buyurmışdur B: -A
20 "Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. **Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi, Rasûl de onlar için mağfiret dileseydi, mutlaka Allah'ı, tevbeleri (onların tevbesini ve Rasûl'ün mağfiret talebini) çok kabul edici ve çok merhamet edici olarak bulurlardı."** Nisâ, 4/64.
21 *el-âye* B: -A

dahi mü'eyyiddür ki zikr olunsa gerekdür bir A'râbî'nün kıssasından ki bu âyet-i kerîmeyi okuyup istiğfâr eylemişdür. Ve dahi ulemâ *rahimehumullâh* "Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîfleri ziyâret olundukda bu âyet-i **[B41a]** kerîmeyi okumak müstehabbdur." deyü buyurmışlardur. Ve dahi rivâyet olundı ki[1] Ebû Sa'îd-i Sem'ânî *rahmetullâhi aleyh*[2] Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh*dan rivâyet eyledi ki; Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün vefâtlarından üç gün geçdükden sonra bir A'râbî gelüp Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*[3] kabr-i şerîfleri üzere kendüyi yere[4] bırakup başına topraklar saçup didi ki: "Yâ Rasûlallâh! Sana nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'de[5] bu âyet-i şerîfe[6] vardur ki, ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوٓا أَنْفُسَهُمْ جَآؤُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾[7] Ben dahi kendü nefsime zulm idüp ve yine istiğfâr eyledüm. Şimdi[8] dilerim ki benüm içün istiğfâr idesin!" didükde[9] kabr-i şerîf cânibinden bir nidâ istimâ' olundı ki: "Beşâret sana[10] olsun, günâhlarun mağfûr[11] oldı!" Her gâh[12] sâbit oldı ki Rasûl[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün[14] kabr-i şerîflerini ziyâret eylemek kurbetdür.[15] Ve dahi sâbit oldı ki ziyâret içün[16] sefer eylemek dahi karabâtdandur; zîrâ kurbete vesîle olan kurbetdür. Ve dahi meşâyih-i[17] selefden ve halefden bu ma'nâya icmâ' vâki' olmışdur. Ve dahi hadîs-i şerîf-

---

1 Buna dahi mü'eyyiddür ki zikr olunsa gerekdür bir A'râbî'nün kıssasından ki bu âyet-i kerîmeyi okuyup istiğfâr eylemişdür. Ve dahi ulemâ *rahimehumullâh* "Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîfleri ziyâret olundukda bu âyet-i kerîmeyi okumak müstehabbdur." deyü buyurmışlardur. Ve dahi rivâyet olundı ki B: Zîrâ bu ma'nâda Peygamber'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem* vefâtlarıyla münkatı' olmamışdur. Ve buna mü'eyyiddür A'râbî kıssası ki A

2 *rahmetullâhi aleyh* B: -A

3 Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm* B: -A

4 yere B: -A

5 Kerîm'de B: Şerîf'de A

6 bu âyet-i şerîfe B: -A

7 "Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. **Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi, Rasûl de onlar için mağfiret dileseydi, mutlaka Allah'ı, tevbeleri (onların tevbesini ve Rasûl'ün mağfiret talebini) çok kabul edici ve çok merhamet edici olarak bulurlardı."** Nisâ, 4/64.

8 ve yine istiğfâr eyledüm. Şimdi B: istiğfâr idüp A

9 didükde B: -A

10 sana A: -B

11 mağfûr A: afv B

12 Her gâh A: İmdi B

13 Rasûl B: Peygamber'ün A

14 hazretlerinün B: -A

15 kurbetdür B: karabâtdandur A

16 ziyâret içün B: anun-içün A

17 meşâyih-i B: -A

de gelmişdür ki: **[A48a]** لا نشدّ الرحال إلّا ثلاث مساجد[1] Ya'nî "Yük bağlanmaz fazîlet tahsîli içün, illâ üç mescide ki biri[2] Mescid-i Harâm'dur ve biri Mescid-i Nebevî'dür *aleyhi's-selâm*[3] ve biri Mescid-i Aksâ'dur." Ammâ işbu Mesâcid-i Selâse'den gayrıya şedd-i rihâlde ihtilâf **[B41b]** vâki' olmışdur. Ba'zı ulemâ harâmdur dimişler ve[4] ba'zıları tecvîz eylemişlerdür. Ve ba'zıları dimişler ki: Şedd-i rihâl, Mesâcid-i Selâse'den gayrı içün nezr tarîkıyla câ'izdür. Ve bu hakīr dahi dirüm ki, asıl bu bâbda murâd[5] makāsıddur. İmdi kasd-ı hayr[6] olıcak, câ'iz belki vâcib olur; vâlideyni sıla eylemek gibi. *Vallâhu a'lem.*[7]

Ve dahi[8] rivâyet olundı Hasan bin el-Hasan'dan *radıyallâhu anhumâ* ki bir cemâ'ati gördi ki Peygamber'ün[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* kabr-i şerîfleri kurbında, anları nehy idüp didi ki: "Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Benüm[10] kabrimi iydgâh kılmanuz ve evlerinizi makbere eylemenüz. Ve bana salavât virinüz ki her kanda olursanuz salavâtınuz bana yetişür." Ve dahi nakl olunmışdur Hazret-i[11] İmâm-ı Zeyne'l-Âbidîn *radıyallâhu anh*dan ki, bir gün bir kimesneyi gördi ki[12] Hazret-i Rasûl'ün[13] kabr-i şerîfine gelüp du'â iderdi, anı men' idüp zikr olan hadîs-i **[A48b]** şerîfi ana okudı. Ve bu hadîs[14] çok durmaklığa mahmûldür; zîrâ anlar hadden tecâvüz eylemişlerdi. Buna mü'eyyiddür mervî[15] olan ki bir kimesne her gün sabâh ve ahşam gelüp kabr-i şerîfi ziyâret eylerdi ve salavât virüp[16] mübâlağa iderdi,[17] İmâm-ı Zeyne'l-Âbidîn anı zecr idüp bu hadîs-i şerîfi

1 İbn Hanbel, *el-Müsned*, 12/116, (7191).
2 ki biri B: -A
3 *aleyhi's-selâm* A: -B
4 Ba'zı ulemâ harâmdur dimişler ve B: -A
5 murâd B: -A
6 kasd-ı hayr A: hayra kasd B
7 *Vallâhu a'lem* A: -B
8 dahi B: şol ki A
9 ki Peygamber'ün A: Rasûl-i Ekrem B
10 Benüm B: -A
11 Hazret-i B: -A
12 bir gün bir kimesneyi gördi ki B: gördi bir kimesneyi A
13 Hazret-i Rasûl'ün B: -A
14 Ve bu hadîs B: -A
15 mervî A: zikr B
16 salavât virüp A: -B
17 iderdi A: ile salavât virürdi B

babasından nakl idüp okudı. Ve dahi buna muvâfık[1] İmâm-ı Mâlik'den *rahimehullâh*[2] nakl olunan ki Hazret-i Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve selleme* **[B42a]** salât ve selâm virür iken muvâcehesinde çok durmaklığı[3] mekrûh add eylemişdür[4] mutlakan yâhûd[5] seferden gelmeyen kimseler[6] hakkında. Ve dahi İmâm-ı Zeyne'l-Âbidîn *radıyallâhu anh*dan rivâyet olunur ki, her kaçan Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâm*ı[7] ziyâret içün gelürdi, Ravza-i Mutahhara'nun[8] yelîsinde[9] olan üstuvâne[10] yanından Hazret'e[11] selâm virürdi ve dir idi ki: "Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün re's-i şerîfleri[12] bundadur." Ve dahi Matarî didi ki: "Selef bile bu yerde durup Hazret-i Rasûl'e[13] selâm virürlerdi. Ve Hücre-i Şerîfe'yi Mescid-i Şerîf'e idhâl eylemekden evvel[14] böyle idi."[15] Ve dahi dimişler ki Hücre-i Şerîfe, Mescid-i Münîf'e[16] idhâl olunmazdan evvel halk[17] Hücre-i Şerîfe'nün kapusında durup selâm virürlerdi ve Hücre kapusını Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ* **[A49a]** hayâtda iken örtmezlerdi.[18] Ve dahi Hâfız Münzirî *radıyallâhu anh* لا تجعلوا قبري عيدا[19] hadîs-i şerîfi ma'nâsında didi ki:[20] "İhtimâl vardur ki murâd bu hadîs-i şerîfden kesret-i ziyârete tergīb ola. Ya'nî "Kabrimi iyd gibi eylemenüz ki yılda bir iki[21] kerret[22] ziyâret ide-

---

1 buna muvâfık A: -B
2 *rahimehullâh* A: *radıyallâhu anh* B
3 Hazret-i Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve selleme* salât ve selâm virür iken muvâcehesinde çok durmaklığı B: -A
4 add eylemişdür A: görmişdür B
5 mutlakan yâhûd A: husûsan B
6 kimseler B: -A
7 Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâm*ı B: -A
8 Mutahhara'nun B: Şerîfe'nün A
9 yelîsinde A: cânibinde B
10 üstuvâne A: direk B
11 Hazret'e B: -A
12 re's-i şerîfleri A: mübârek başları B
13 Hazret-i Rasûl'e B: -A
14 eylemekden evvel A: olunmazdan mukaddem B
15 böyle idi B: -A
16 Mescid-i Münîf'e B: -A
17 halk B: -A
18 Hücre kapusını Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ* hayâtda iken örtmezlerdi A: Hücre-i Şerîfe'nün kapusını kapamazlardı Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ* hayâtda iken B
19 İbn Hanbel, *el-Müsned*, 14/403, (8804).
20 Ve dahi Hâfız Münzirî *radıyallâhu anh* لا تجعلوا قبري عيدا hadîs-i şerîfi ma'nâsında didi ki B: لا تجعلوا قبري عيدا ma'nâsında Hâfız Münzirî eyitdi ki A
21 iki B: -A
22 kerret A: def'a B

siz ve sâ'ir evkātda ihmâl idesiz." İşbu ma'nâyı hadîs-i şerîfün âhiriyle te'yîd eylemişdür, ya'nî لا تجعلوا بيوتكم قبورا Ya'nî "Evlerinüzi kabrler gibi eylemenüz ki anda namâz **[B42b]** kılmayasız, belki mescidde cemâ'atle kılasız dimekdür."[1] [Ol] öyle dimişdür,[2] ammâ bu hakīr dirüm ki: Sevk-i kelâma nazar idicek bu te'vîl gāyet-ile ba'îd görünür.[3] Ammâ Sübkî *rahimehullâh* dimişlerdür ki: "İhtimâl vardur ki murâd iyd gibi eylemekden bu ola ki, iyd gibi ana vakit ta'yîn eylemek veyâhûd iyd gibi anda çok durup izhâr-ı ziynet ve ictimâ'-ı âmm eylemekden nehy oluna. Belki ziyâret iden selâm ve du'â idüp gitmek gerekdür." Bu hakīr dahi Sübkî kelâmını makāma[4] mülâyim görür. *Vallâhu a'lem*.

Fe-emmâ kabr-i şerîfi ziyâret eylemekliği[5] bir kişi[6] nezr eylese, Şâfi'iyye'den rivâyet olunur ki nezr[7] lâzım olur. Ammâ[8] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün[9] kabr-i şerîflerinden gayrını nezr eylese iki vech vardur dimişler; ya'nî lüzûm ve adem-i lüzûm. Lüzûm-ı nezrün **[A49b]** te'yîdinde[10] dir ki: "Cinsinden ibâdet vardur ki hicret idi Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hayât-ı şerîflerinde." Nitekim i'tikâf nezrinde dimişlerdür ki: "Cinsinden ibâdet vardur ki Arafât'da vukūfdur." Ammâ Abîdî-i Mâlikî didi ki: "Mescid-i Harâm'a meşy nezr eylemekliğün aslı vardur, ol ki hacc ve umredür. Ve Mescid-i Nebevî'ye meşy[11] nezr eylemek Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün ziyâretleri içün bi-tarîk-ı evlâ lâzımdur. Zîrâ ol mekân-ı azîm[12] ki Ka'be-i Kerîme'den ve Beytü'l-Mukaddes'den **[B43a]** efdaldür, bi-tarîk-ı evlâ lâzım gelür."[13] Hâsıl-ı kelâm; üç mescide meşy ya'nî ziyâret eylemek[14] nezr eylese lâzım olur. Ka'be'ye hod[15]

1 belki mescidde cemâ'atle kılasuz." dimekdür B: -A
2 [Ol] öyle dimişdür A: -B
3 sevk-i kelâma nazar idicek bu te'vîl gāyet-ile ba'îd görünür A: bu te'vîl gāyetle ba'îd görünür sevk-i kelâma nazar idicek B
4 makāma A: -B
5 eylemekliği A: içün B
6 bir kişi B: -A
7 nezr B: -A
8 Ammâ B: -A
9 *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün B: -A
10 te'yîdinde A: beyânındadur B
11 meşy A: -B
12 bi-tarîk-ı evlâ lâzımdur. Zîrâ ol mekân-ı azîm B: -A
13 bi-tarîk-ı evlâ lâzım gelür A: -B
14 ya'nî ziyâret eylemek B: -A
15 hod B: -A

lâzım olmak icmâʿîdür ve Haremeyn-i âhareyn ihtilâfîdür. Ammâ[1] Sübkî *rahimehullâh*[2] dir ki: "İhtilâf, Mescideyn'ün ziyâretini nezr eylemekdedür. Yohsa[3] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün ziyâretlerin nezr eylese bilâ-hilâf vefâ lâzım olur." Ve dahi *Tehzîb-i Tâlib*'de Şeyh Ebî Muhammed bin Ebî Zeyd'e eyitdiler ki: "Ne dirsin şol kişinün hakkında ki bir kimesneden hacc içün akça almış olsa ve şart eyleye ki Peygamber *aleyhi's-selâm*un kabr-i şerîflerini dahi ziyâret ide, mezbûr kimesne ol senede[4] ziyâretden âciz olsa ücretden ziyârete harc olunacak kadar akçayı redd eylemek lâzım olur mı?" Cevâbında **[A50a]** "Olur." buyurdı.[5] *Vallâhu aʿlem*.

Fasl-ı Sânî[6]

Hakk *Sübhânehû ve*[7] *Teʿâlâ*'nun dergâh-ı âlîsinde Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*i vesîle eylemekde ve dahi ziyâret oldukda[8] ol Cenâb-ı âlî-şâna müteveccih olmaklık bâbında ve sâ'ir âdâb-ı ziyâret ve mücâveret beyânındadur.

Mahfî olmasun ki tevessül ve teşeffüʿ, Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* ile sünen-i Enbiyâ ve siyer-i sulehâdan add olunmışdur. Ve hadîs-i sahîhde gelmişdür ki, Âdem Peygamber[9] *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* bu dünyâya geldükde Hazret-i Muhammed[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hürmetiçün Hakk Teʿâlâ'dan[11] taleb-i mağfiret[12] eyledi. **[B43b]** Hakk *Sübhânehû ve Teʿâlâ* buyurdı ki: "Sen[13] Muhammed'i neden[14] bildün, henüz dahi halk olunmamışdur?" Hazret-i Âdem didi ki: "Bana nefh-i rûh oldukda başımı kaldurup Arş'da gördüm ki لا اله الّا الله محمّد رسول الله[15] yazılmışdur, ism-i

---

1 Ammâ B: -A
2 *rahimehullâh* A: -B
3 Yohsa B: Ammâ A
4 ol senede B: -A
5 "Olur." buyurdı A: "Redd lâzımdur." dimiş B
6 **Fasl-ı Sânî** A: **İkinci Fasl** B
7 ***Sübhânehû* ve** B: -A
8 **oldukda** A: **iden kimesneler** B
9 Peygamber B: -A
10 Muhammed A: Rasûl B
11 Hakk Teʿâlâ'dan B: -A
12 taleb-i mağfiret A: mağfiret taleb B
13 Sen B: -A
14 neden B: -A
15 "Allah'tan başka ilâh yoktur, Hz. Muhammed (sav) O'nun rasûlüdür."

şerîfünle mukārin olmağın bildüm ki cemîʿ halkdan sevgülüdür." Hakk *Sübhânehû ve*[1] *Teʿâlâ* Âdem'e[2] buyurdı ki: "Gerçek[3] söyledün. Ol serverden sevgülü kimesnem yokdur. Ve ol olmasa seni halk eylemezdüm. İmdi anun hürmetiçün[4] duʿânı kabûl eyledüm."

Ve dahi hadîs-i hasen-i[5] sahîhde mervîdür ki bir aʿmâ Rasûlullâh[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[7] huzûr-ı şerîflerine gelüp **[A50b]** eyitdi: "Yâ Rasûlallâh! Bana[8] duʿâ eyle ki Hakk Teʿâlâ benüm gözlerime[9] âfiyet vire!" Hazret-i Rasûl-i Ekrem[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Eger dilersen[11] duʿâ ideyin, eyü olsun.[12] Fe-emmâ[13] eger sabr idersen sana yeğdür." Aʿmâ didi: "Duʿâ eyle ki eyü olsun,[14] sabrım[15] kalmamışdur." Andan sonra[16] Hazret-i Risâlet-penâh[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[18] buyurdılar ki, pâk âbdest alup[19] işbu duʿâ ile duʿâ ide: اَللّٰهُمَّ إِنّي أَسْأَلُكَ وَ أَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ. يَا مُحَمَّد، إِنّي تَوَجَّهْتُ بِكَ إِلَى رَبّي فِي حَاجَتِي لِتُقْضَى لِيَ، اَللّٰهُمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ[20] Mezbûr duʿânun tercümesi budur ki: "İlâhî! Senden isterim ve sana teveccüh iderüm Peygamberün olan[21] Muhammed *aleyhi's-selâm*[22] vesîlesiyle ki Nebîyy-i Rahmet'dür. Ey Muhammed, **[B44a]** Rabbime[23] teveccüh eyledüm[24] seni vesîle eylemek ile Rabbime hâcetimde,[25] tâ kazâ

1 *Sübhânehû ve* B: -A
2 Âdem'e B: -A
3 Gerçek A: Sahîh B
4 İmdi anun hürmetiçün A: Pes anun-içün B
5 hasen-i A: -B
6 Rasûlullâh A: Hazret-i Rasûl B
7 *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün A: *aleyhi's-selâm*un B
8 Bana B: -A
9 benüm gözlerime B: bana A
10 Rasûl-i Ekrem B: -A
11 Eger dilersen A: -B
12 eyü olsun B: -A
13 Fe-emmâ B: Ve A
14 eyü olsun B: -A
15 sabrım A: sabra tâkatim B
16 Andan sonra A: Baʿdehû B
17 Risâlet-penâh B: -A
18 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
19 âbdest alup B: tahâret idüp A
20 Tirmizî, "Daʿavât", 127, (3578); İbn Hanbel, *el-Müsned*, 28/478, (17240).
21 olan B: -A
22 *aleyhi's-selâm* B: -A
23 Rabbime B: -A
24 teveccüh eyledüm A: -B
25 ile Rabbime hâcetimde A: -B

eyleye benüm hâcetimi.[1] İlâhî! Muhammed'i şefî'im idivir, ya'nî şefâ'atini benüm hakkımda kabûl eyle!" Rivâyet-i sahîhada dimişler ki: "Ol a'mâ-nun[2] fi'l-hâl gözleri rûşen oldı."

Ve dahi Osmân bin Huneyf *radıyallâhu anh*[3] rivâyet eyledi ki: "Bir kimesnenün hâceti var idi Hazret-i Osmân bin Affân *radıyallâhu anh*un hilâfeti zamânında. Ol kimesne[4] Hazret-i Osmân'a hâceti içün gelür giderdi[5] ve Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*[6] **[A51a]** kesret-i iştigālde ol kimesnenün[7] hâcetine iltifât itmezdi. Ba'dehû[8] ol kimesne hâlini bana arz eyledi. Ben ana eyitdüm ki:[9] "Pâk âbdest alup[10] iki rek'at namâz kıl. Ba'dehû[11] bu du'âyı okuyup hâcetün dile: اَللّٰهُـمَّ إِنِّـي أَسْـأَلُكَ وَ أَتَوَجَّـهُ إِلَيْـكَ بِنَبِيِّنَـا مُحَمَّـدٍ صَلَّـى اللهُ عَلَيْـهِ وَ سَـلَّمَ نَبِـيِّ الرَّحْمَـة، يَـا مُحَمَّـد، إِنِّـي أَتَوَجَّـهُ بِـكَ إِلَـى رَبِّـي فيقضـى لِـي حَاجَتِـي[12] Ol kimesne varup sözüm ile amel eyledükden[13] sonra Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un kapusına varduğı gibi kapucı gelüp elin alup Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un huzûr-ı şerîfine iletüp ve Hazret-i Osmân ana küllî ri'âyet-ile kendü seccâdesi üzere oturdup nice özrler[14] idüp hâcetini kazâ eyledi. Andan sonra[15] ol kimesne Osmân bin Huneyf'e gelüp[16] didi ki: "Allâh Te'âlâ senden râzı olsun! Sen şefâ'at eylemesen **[B44b]** maslahatım bitmezdi." Osmân[17] ibn-i Huneyf *radıyallâhu anh*[18] didi ki: "Vallâhi ben şefâ'at eylemedüm ve Hazret-i Osmân ile mülâkāt dahi itmedüm. Lâkin

1 benüm hâcetimi A: -B
2 Ol a'mânun B: -A
3 *radıyallâhu anh* B: -A
4 Ol kimesne B: -A
5 hâceti içün gelür giderdi B: tereddüd iderdi A
6 Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* B: Halîfe A
7 ol kimesnenün B: -A
8 Ba'dehû B: -A
9 Ben ana eyitdüm ki B: Eyitdüm ana ki A
10 âbdest alup B: tahâret idüp A
11 Ba'dehû A: Andan sonra B
12 "Allah'ım! Şüphesiz ben, Rahmet Peygamberi olan Peygamberimiz Hz. Muhammed'i *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* vesile yaparak senden istiyor ve sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Rabbimin benim hacetimi gidermesi için seni vesile kılarak Rabbime yöneliyorum." Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâ'id*, 2/279.
13 sözüm ile amel eyledükden A: zikr olan du'âyı okudukdan B
14 nice özrler B: özr bast A
15 Andan sonra A: Ba'dehû B
16 gelüp B: -A
17 Osmân B: -A
18 *radıyallâhu anh* A: -B

Hazret-i Rasûlullâh[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem*den müşâhede eyledüm ki, bir a'mâ gelüp ana hâlini söyleyüp…"[2] kıssayı âhirine dek[3] diyüp, ancak[4] bunı ziyâde eyledi[5] ki: "Vallâhi henüz yerimizden **[A51b]** hareket eylememişdük ki mezbûr[6] a'mânun gözleri açılup[7] gûyâ ki hîç a'mâ olmamışdı."[8] Bu ehâdîs-i şerîfeden sâbit oldı ki, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*i bir hâcet içün[9] vesîle eylemek sünnet-i hasene ve sîret-i sâlihadur. Ve dahi sâ'ir Enbiyâları ve evliyâları ve sulehâları dahi vesîle eylemek câ'izdür dimişler. Bu ma'nâda Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* istiskā[10] eylemişdür Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh*un[11] vesîlesiyle dahi ve anun sebebi ile yağmur taleb eylemişdür, nitekim hadîs-i şerîfde gelmişdür.

İmâm Ebû Bekr bin el-Mukrî hikâyet eyledi ki: "Ben ve dahi Taberânî ve Ebu'ş-Şeyh, Hazret-i[12] Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Harem-i Şerîf'inde idük. Bize[13] cû' te'sîr idüp galebe eylemişdi. Zîrâ[14] ol günde aslâ nesne yimemişdük. Vakt-i ışâ[15] olıcak ben Rasûlullâh'un[16] kabr-i şerîfine varup didüm ki: [17]"يا رسول الله، الجوع الجوع!" Andan sonra dönüp ben yatdum. Ben ve[18] **[B45a]** Ebû'ş-Şeyh ve Taberânî oturup [anlar] bir nesneye mütâla'a iderlerdi. Nâ-gâh bir seyyid hâzır oldı[19] iki hizmetkâr ile ki[20] her birinün elinde birer zenbîl var idi ki içinde çok[21] ni'met var idi. Biz[22] kal-

1 Rasûlullâh A: Rasûl B
2 söyleyüp A: arz idüp B
3 kıssayı âhirine dek A: mezkûr kıssayı olduğı gibi B
4 ancak B: -A
5 eyledi A: idüp dimiş B
6 mezbûr B: -A
7 açılup B: yerinde idi A
8 hîç a'mâ olmamışdı B: gitmemişdi A
9 bir hâcet içün B: -A
10 istiskā B: istişfâ A
11 *radıyallâhu anh*un B: -A
12 Hazret-i B: -A
13 Bize B: -A
14 Zîrâ B: -A
15 Vakt-i ışâ A: Yatsu zamânı B
16 ben Rasûlullâh'un B: -A
17 "Ey Allah'ın Rasûlü! Açlık, açlık!"
18 Ben ve A: -B
19 hâzır oldı A: -B
20 hizmetkâr ile ki A: hizmetkârıyla gelüp B
21 içinde çok A: içleri dolu B
22 Biz B: -A

kup ol ni'metden yiyüp[1] bâkī kalanı dahi yanımızda alıkoydı[2] ve bize[3] didi ki: "Ey kavm! Meger siz Hazret-i[4] Rasûlullâh[5] **[A52a]** *sallallâhu aleyhi ve selleme* açlıkdan[6] şikâyet eyledünüz. Zîrâ[7] ben anları vâkı'amda gördüm, bana emr eylediler ki sizlere yiyecek getürem."

Ve dahi Ebu'l-Abbâs bin Nefîs el-Mukrî ed-Darîr[8] hikâyet eyledi ki: "Medîne-i Münevvere'de[9] aç oldum. Üç günden sonra Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîflerine gelüp didüm: "Yâ Rasûlallâh! Aç oldum." Andan sonra gelüp yatdum. Ba'dehû[10] bir câriye gelüp beni[11] ayağıyla depti,[12] kaldurdı.[13] Ben dahi yerimden kalkup mezbûr câriye[14] beni bir eve iledüp bana buğday etmeği ile bir mikdâr hurma ve yağ virdi ve bana ve didi ki: "Ey Eba'l-Abbâs! Ceddim bana emr eyledi ki sana bunı virem. Her kaçan aç olursan yanımıza gel." didi." Ve bu ma'nâda vekāyî'-i kesîre ve mübâlağa hikâyât vâki' olmışdur. Ebû Süleymân Dâvûd-ı Şâzelî *Beyân ve İntisâr* adlu kitâbında vekāyi'-i mezbûreye mislini zikr eyledi, andan sonra didi ki: "Bu makūle kazıyyelerde îsâl-i hayr ile me'mûr olanlar Ehl-i Beyt'dendürler. Zîrâ ahlâk-ı kerîmelerinün muktezâsı budur ki her kaçan anlardan bir kimesne ta'âm **[B45b]** istese bi'z-zât[15] kendüleri ol hizmete mübâşeret iderlerdi yâhûd Ehl-i Beytlerinden bir kimesneye emr iderlerdi."[16]

Ve dahi *Şifâ*'dan mervîdür ki Ebû Ca'fer-i Mansûr ki Hulefâ-i Abbâsiyye'den idi, mezbûr[17] İmâm-ı Mâlik ile Mescid-i Nebevî'de **[A52b]** *-alâ*

---

1 yiyüp A: ekl itdük B
2 alıkoydı B: koydı A
3 bize B: -A
4 Hazret-i B: -A
5 Rasûlullâh A: Rasûl B
6 açlıkdan B: -A
7 Zîrâ B: -A
8 ed-Darîr A: -B
9 Medîne-i Münevvere'de A: Bir gün Medîne-i Münevvere'de B
10 Ba'dehû B: -A
11 gelüp beni B: -A
12 depti A: urdı B
13 kaldurdı B: kalkdum A
14 ben dahi yerimden kalkup mezbûr câriye B: -A
15 bi'z-zât B: -A
16 yâhûd Ehl-i Beytlerinden bir kimesneye emr iderlerdi A: -B
17 mezbûr B: -A

Sâkinihî efdalü's-salavât-[1] mübâhese-i ilmiyye iderlerdi. İmâm-ı Mâlik ana didi: "Yâ Emîre'l-Mü'minîn! Yapça yapça söyle bu mescidde, zîrâ Hakk Te'âlâ te'dîb eylemişdür bir kavmi ve buyurmışdur ki: "Âvâzınuzı Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[2] üzere yüksek eylemenüz." Ve bir tâ'ife dahi medh itmişdür ki Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* yanında hafz-ı savt eylemişlerdür.[3] Ya'nî huşû' ve huzû' ile, âdâbla geçinürlerdi.[4] Ve bir cemâ'ati dahi mezemmet eyledi ki Hücre-i Şerîfe-i Mutahhara'nun hâricinden Peygamber[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerini[6] taleb idüp nidâ iderler idi. İmdi ol Server-i Enbiyâ *aleyhi's-selâm*un[7] hürmeti ve ri'âyeti sağlıklarında nice ise idi hâlâ dahi eylece olmak gerekdür,[8] ba'de'l-mevt kable'l-mevt gibi olmak gerek."[9] Ve Ebû Ca'fer-i mezbûr[10] tevâzu' idüp didi ki: "Yâ Ebâ Abdillâh, kıbleye karşu mı duralum yâhûd Peygamber hazretlerine[11] karşu mı duralum?" İmâm-ı Mâlik buyurdı:[12] "Yüzüni ol Server'den döndürme ki senün vesîlen ve dahi baban Hazret-i Âdem Peygamber *aleyhi's-selâm*un vesîlesidür[13] ve ilâ yevmi'l-Kıyâme cümlemize vesîle anlardur. Belki ol Hazret'e istikbâl idüp Hakk *Sübhânehû ve*[14] *Te'âlâ*'ya **[B46a]** anı şefî' ve vesîle[15] eyle. Zîrâ Hakk Te'âlâ, Kelâm-ı Kadîm'inde buyurmışdur: ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوٓا أَنْفُسَهُمْ جَآؤُوكَ **[A53a]** فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾[16] Ya'nî: "Eger anlar kendülerine zulm eyledükleri vakitde sana gelseler ve istiğfâr ideler tevbe ve ihlâs ile, Rasûlullâh dahi anlar içün

---

1 *salavât* A: *tahiyyât* B "Salât ve selâmların en güzeli, o mescidin sakininin (Hz. Peygamber'in) üzerine olsun."
2 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Rasûl B
3 bir tâ'ife dahi medh itmişdür ki Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* yanında hafz-ı savt eylemişlerdür B: medh eylemişdür bir tâ'ifeyi ki hafz-ı savt eylediler ol Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* yanında A
4 Ya'nî huşû' ve huzû' ile, âdâbla geçinürlerdi B: -A
5 Peygamber A: Rasûl B
6 hazretlerini B: -A
7 *aleyhi's-selâm*un B: -A
8 ve ri'âyeti sağlıklarında nice ise idi hâlâ dahi eylece olmak gerekdür B: -A
9 ba'de'l-mevt kable'l-mevt gibi olmak gerek A: -B
10 mezbûr B: halîfe A
11 Peygamber hazretlerine A: Rasûl hazretine B
12 buyurdı A: didi ki B
13 ol Server'den döndürme ki senün vesîlen ve dahi baban Hazret-i Âdem Peygamber *aleyhi's-selâm*un vesîlesidür B: döndürme ol Server'den ki senün vesîlen ve baban ki Hazret-i Âdem *aleyhi's-selâm*dur A
14 *Sübhânehû ve* B: -A
15 ve vesîle B: -A
16 Nisâ, 4/64.

istiğfâr eylese[1] Hakk *Sübhânehû ve*[2] *Te'âlâ*'yı anlarun tevbelerin kabûl idici ve mübâlağa ile rahmet idici bulalar." Egerçi[3] âyet-i kerîmenün mevridi hâsdur, ammâ hükmi âmmdur.

Ziyâret ber-vech-i icmâl gerekdür ki, edeb ile ve huzû' ve huşû'[4] ile muvâcehe-i şerîfede kabr-i şerîfe[5] müstakbel ve kıbleye müstedbir durup Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve selleme*[6] selâm virüp ve du'â ide. Cümle ed'iyelerden bu ola: اللّهم إنّكَ قُلْتَ في كتابكَ المُنْزَل على نَبِيّكَ المُرْسَل ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوٓا أَنْفُسَهُمْ جَآؤُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾[7] Ve işbu du'âyı dahi okıya:[8] و إِنّي أَتَيْتُ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَى اللّٰه عليه و سلّم مُسْتَغْفِرًا فأَسْأَلُكَ أنْ تُوجِب لِي المَغْفِرة كما أَوْجَبْتَها لِمَنْ أتاه في حياته، اللّهم إِنّي أَتَوَجَّهُ إليك بِنَبِيّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰه عليه و سلّم[9] Du'â-yı mezbûrun tercümeleri âhirine dek sebkat eylemişdür. Ve andan sonra kabr-i şerîfe yakın dura. Ve bir rivâyetde durup du'â idüp geçe dimişler.[10] **[A53b]** Ve dahi gerekdür ki şübbâke dayanup veyâhûd asılmaya.[11] Nitekim **[B46b]** İmâm-ı Mâlik *radıyallâhu anh*dan[12] rivâyet olunmışdur ki: "Bir mikdâr[13] ırakdan ziyâret idüp şübbâke eliyle veyâhûd eteğiyle[14] değmeye." Ve dahi İmâm-ı A'zam *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki: "Eyyûb-ı Sahtiyânî Medîne-i Münevvere'ye geldi. Mülâhaza eyledüm,[15] ben gördüm ki[16] kabr-i şerîfe karîb[17] olup ve istikbâl-i kabr-i

---

1 tevbe ve ihlâs ile, Rasûlullâh dahi anlar içün istiğfâr eylese A: -B

2 *Sübhânehû ve* B: -A

3 Egerçi B: -A

4 ve huzû' ve huşû' B: -A

5 şerîfe A: münîfe B

6 Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve selleme* B: -A

7 "Allah'ım, göndermiş olduğun Nebîne indirdiğin kitabında; 'Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. **Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi, Rasûl de onlar için mağfiret dileseydi, mutlaka Allah'ı, tevbeleri (onların tevbesini ve Rasûl'ün mağfiret talebini) çok kabul edici ve çok merhamet edici olarak bulurlardı.'** (Nisâ, 4/64) buyurdun."

8 Ve işbu du'âyı dahi okıya B: -A

9 "Ben de Nebîn Muhammed *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* ile senden bağışlanma dilemek için geldim. Senden, Nebî hayatta iken kendisine gelene ettiğin gibi, beni de mağfiret etmeni diliyorum. Allah'ım, huzuruna Nebîn Muhammed *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* ile yöneliyorum."

10 dimişler B: -A

11 dayanup veyâhûd asılmaya B: ta'alluk eylemeye A

12 *radıyallâhu anh*dan B: -A

13 Bir mikdâr B: -A

14 eliyle veyâhûd eteğiyle B: -A

15 Mülâhaza eyledüm A: -B

16 ben gördüm ki B: -A

17 karîb A: yakın B

şerîf idüp ve istidbâr-ı kıble kılup tekellüfsüz ağlayup ziyâret eyledi ve selâm ve du'â eyledi." Ammâ bu rivâyete muhâlif[1] Ebu'l-Leys'den rivâyet itmişlerdür ki, ziyâret iden kimesneler[2] gerekdür ki kıbleye karşu durup selâm vireler. Ve Serûcî ve Kirmânî dahi böyle dimişler. Ammâ muhakkık-ı tâmm Şeyh İbn-i Hümâm eydür ki: "Ebu'l-Leys rivâyeti merdûddur bunun ile ki İmâm-ı A'zam *radıyallâhu anh*un *Müsned*'inde İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ*[3] rivâyet olunmışdur ki didi: "Sünnet olan budur[4] ki ziyâret iden kimesne[5] gelüp Rasûlullâh[6] hazretinün[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] kabr-i şerîfine kıble cânibinden ve arkasın kıble cânibine idüp kabr-i şerîfe müteveccih olup diye ki: السّلام عليك أيّها النّبيّ و رحمة الله و بركاته[9] İbn-i Cemâ'a dahi kendü[10] *Menâsik*'inde Kirmânî sözini şüzûza nisbet idüp İmâm-ı A'zam *radıyallâhu anh*[11] **[A54a]** mezhebini müsellem dutup[12] nakl eylemişdür ki: "Ziyâret iden kimesne[13] Hazret-i Server-i Mevcûdât[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[15] mübârek başları ucında[16] durup selâm vire; **[B47a]** şol tarîk-ıla ki kabr-i münevverleri ziyâret iden kimesnenün sol yanında[17] ola ve dîvârdan[18] dört arşun mikdârı ırak dura. Andan sonra döne, tâ kim[19] vech-i şerîflerine mukābil ola ve kıbleyi ardına koyup Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* hazretlerinün[20] muvâcehe-i şerîfelerinden gene selâm ide." Nite-

1 Ammâ bu rivâyete muhâlif B: Muhâlifdür buna şol ki A
2 kimesneler B: -A
3 eydür ki: "Ebu'l-Leys rivâyeti merdûddur bunun ile ki İmâm-ı A'zam *radıyallâhu anh*un *Müsned*'inde İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ* A: Ebu'l-Leys'ün bu sözini redd idüp dimiş ki: "İmâm-ı A'zam *radıyallâhu anh*un senedinden İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*dan B
4 olan budur B: -A
5 ziyâret iden kimesne B: -A
6 Rasûlullâh A: Rasûl B
7 hazretinün B: -A
8 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
9 "Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü!" Buhârî, "Ezân", 148, (831).
10 kendü B: -A
11 *radıyallâhu anh* B: -A
12 müsellem dutup B: -A
13 Ziyâret iden kimesne B: Gerekdür kim selâm A
14 Server-i Mevcûdât A: Rasûl B
15 *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* A
16 ucında B: cânibinde A
17 kabr-i münevverleri ziyâret iden kimesnenün sol yanında B: sol cânibde A
18 dîvârdan A: şübbâkdan B
19 tâ kim A: -B
20 hazretlerinün A: -B

kim İmâm-ı Şâfi'î *radıyallâhu anh*un ve sâ'ir ulemânun[1] mezhebleridür ve gayr[2] ulemâdan dahi istimâ' olunmışdur ve[3] hâlâ amel dahi anun üzerinedür. Ve dahi dimişlerdür ki Ezvâc-ı Tâhirât'un hücre-i şerîfeleri Mescid-i Şerîf'e idhâl olunmazdan evvel[4] ziyâret iden kimesneler[5] Hücre-i Şerîfe kapusında durup selâm iderlerdi, vech-i şerîfe istikbâl müte'azzir olduğı ecilden. İmdi mübârek başları cânibinden[6] istikbâl-i kabr-i şerîf idüp selâm olunurdı. Ve dahi zikr olundı ki İmâm-ı Zeyne'l-Âbidîn *radıyallâhu anh*, Hazret-i Peygamber'e[7] selâm virmek[8] içün Ravza-i Şerîfe'nün[9] yelîsinde olan üstuvâne[10] kurbında[11] durup selâm iderdi. Ve dahi sebkat eylemişdür ki mevkıf-ı selef **[A54b]** bu idi, Ezvâc-ı Tâhirât hücreleri[12] Mescid-i Şerîf'e[13] idhâl olunmazdan mukaddem. Fe-emmâ ba'de'l-idhâl[14] mahall-i vukūf muvâcehe-i şerîfedür, nitekim hâlâ müşâhede olunur.

Âdâb-ı ziyâret ve mücâveret çokdur.[15] Cümleden ziyâret seferine müte'allik olan budur ki[16] takdîm-i **[B47b]** istihâre ide ve tecdîd-i tevbe ve vasiyyet ve ırzâ-i husûm gibi.

Ve dahi nafaka helâlden olup yolda vüs'at ile harc[17] eyleyüp kimesne ile müşâreket eylemeye.

Ve karındaşları ve ehl ü ıyâli ile[18] vedâ' idüp ve kendü menzili ki anda sâkindür, ol mekânda[19] iki rek'at namâz kılup[20] vedâ' eyleye.

---

1 ve sâ'ir ulemânun A: -B
2 gayr B: -A
3 dahi istimâ' olunmışdur ve B: -A
4 evvel A: mukaddem B
5 ziyâret iden kimesneler B: selâm içün el A
6 cânibinden B: nâhiyesinden A
7 *radıyallâhu anh*, Hazret-i Peygamber'e B: -A
8 virmek B: -A
9 Şerîfe'nün A: Mutahhara'nun B
10 üstuvâne A: direk B
11 kurbında A: yanında B
12 hücreleri A: hucerâtları B
13 Mescid-i Şerîf'e B: -A
14 ba'de'l-idhâl A: idhâl olundukdan sonra B
15 **Âdâb-ı ziyâret ve mücâveret çokdur** A: -B
16 olan budur ki B: -A
17 harc B: -A
18 Ve karındaşları ve ehl ü ıyâli ile B: Ehli ve ihvânı A
19 ki anda sâkindür, ol mekânda B: -A
20 kılup B: -A

Andan sonra du'â idüp[1] bir mikdârca tasadduk ide hurûc zamânında. Ve bundan gayrı umûr ki âdâb-ı sefer-i haccda, sâ'ir kütübde[2] beyân olunmışdur.

Ve dahi gerekdür ki sıdk u[3] ihlâs ile niyyet-i ziyâret[4] idüp dahi şedd-i rihal-i Mescid-i Nebevî *alâ Müşerrifihi't-tahiyye* ve ol Mescid-i Şerîf'de namâz kılmak niyyeti ola. Mezkûr olan hadîs-i şerîf mazmûnına münâfî değildür ki buyurmışdur:[5] لا تعمّله حاجة إلّا في زيارتي[6] Ya'nî "Ziyâretimden gayrı bir şey kasd eylememiş ola." Zîrâ mezkûrlar Hakk Te'âlâ'ya tekarrüb olacak esbâbdandur. Ve sebkat iden[7] hadîs-i şerîfde vâki' olandan murâd sâ'ir mübâhât gibidür ki anda tekarrüb olmaya; **[A55a]** bir güzel hâtuna evlenmek gibi veyâhûd ticâret gibi veyâhûd bir kimesne ile mülâkāt idüp dünyevî mesâlih[8] içün ola.

Ve dahi gerekdür ki Mescid-i Şerîf'de i'tikâf niyyet idüp ta'allüm-i ilm ve ta'lîm ve zikr ve iksâr-ı salât-ı tâmm ve dahi[9] selâm-ı Seyyid-i Enâm üzere ola.

Ve dahi civâr-ı Seyyidü'l-Ebrâr'da[10] mücâveret ihtiyâr iden ulemâ ve sulehâ ve meşâyihe[11] tasadduk[12] eyleye. Ve hatm-i Kur'ân eyleye. Ve bundan gayrı umûrdan ki Şer'-i Şerîf'de **[B48a]** mergūbdur, [anı] eyleye.[13] Fe-emmâ[14] muharremâtdan ve[15] mekrûhâtdan ictinâb üzere olup âdâb ile ola; gerekdür ki muharremâtdan bi-tarîk-ı evlâ.[16]

---

1 Andan sonra du'â idüp A: Ve çıkduğı vaktin B
2 kütübde A: kitâblarda B
3 sıdk u B: -A
4 niyyet-i ziyâret A: ziyârete niyyet B
5 buyurmışdur B: -A
6 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 5/16, (4546).
7 sebkat iden B: -A
8 idüp dünyevî mesâlih A: mesâlih-i dünyevî B
9 salât-ı tâmm ve dahi B: salât u A
10 civâr-ı Seyyidü'l-Ebrâr'da B: -A
11 mücâveret ihtiyâr iden ulemâ ve sulehâ ve meşâyihe B: mücâvir olanlara A
12 tasadduk A: sadaka B
13 [anı] eyleye B: -A
14 Fe-emmâ B: Ve dahi A
15 muharremâtdan ve B: -A
16 gerekdür ki muharremâtdan bi-tarîk-ı evlâ A: -B

Ve dahi gerekdür ki ziyârete azm eylemek ile şevki ziyâde ola ve ne kadar yakın olursa ol mevzi'-i şerîfe[1] şevki dahi izdiyâd üzere[2] ola. Nitekim şâ'ir dimişdür:

Şi'r: تلك الديار التي قلب المحبِّ له
شوقٌ إليها و تذكار و أشجان

و أنّةٌ و حنين كلّما ذُكِّرَت
و لوعةٌ و شجيّا منه و أحْزان[3]

Ya'nî, "Şol evler ki muhibbün kalbi içün şevkler vardur ve dahi her kaçan inlese harâreti ve hüzni ve şevki ziyâde olur." Hâsıl-ı ma'nâdur ki zikr olundı.[4]

Ve dahi gerekdür ki evinden **[A55b]** çıkduğı zamânda diye:[5] باسم الله آمنْت بالله حسبي الله تَوَكّلتُ على الله لا حول و لا قوّة إلّا بالله، اللّهم إليك خرجتُ و أنت أخرجْتني، اللّهم سلِّمني و سلِّمْ منّي و رُدَّني سالِمًا في دِيني كما أخْرجْتَني، اللّهم إنِّي أعوذ بك أن أَضِلَّ أو أُضَلَّ أو أَزِلَّ أَوْ أُزَلَّ أو أَظْلِمَ أو أُظْلَمَ أو أَجْهَلَ أو يُجْهَلَ عَلَيَّ، عزّ جارك و جلّ ثنائك و تبارك اسمك و لا إله غيرك[6]

Ve dahi gerekdür ki yolda ekser evkātda salavât-ı şerîfeye meşgūl ola. Ve yollarda giderken[7] ziyâret yerlerini[8] tetebbu' idüp anları ziyâret eyleye.

---

1 mevzi'-i şerîfe A: mevâzi'-i müteberrikelere B
2 izdiyâd üzere A: ziyâde ola B
3 "Sevenin kalbinin ait olduğu yerdir bu diyar
Kalp oraya iştiyak duyar, hatırlar ve dertlenir
Orası her anıldığında kalp inler ve özler
Elem çeker ondan ötürü, tasalanır ve kederlenir"
4 Hâsıl-ı ma'nâdur ki zikr olundı A: -B
5 diye A: bunı okıya B
6 "Allah'ın adıyla, Allah'a iman ettim, Allah bana yeter, Allah'a tevekkül ettim, güç ve kuvvet ancak Allah'ın yardımıyladır. Allah'ım, ben sana doğru (evimden) çıktım ve beni çıkaran da sensin. Allah'ım beni sâlim kıl, diğerlerini de benden sâlim kıl, beni evden çıktığım zamanki gibi dinimde sâlim olarak geri döndür. Allah'ım, ben sapmaktan veya saptırılmaktan, hataya düşmekten veya düşürülmekten, zulmetmekten veya zulme uğramaktan, cahiller gibi davranmaktan veya başkasının bana cahillere davrandığı gibi davranmasından sana sığınırım. Sana sığınan aziz ve galiptir, senin övgün yücedir, ismin mübarektir ve senden başka ilâh yoktur." Bu duada yer alan اللّهم إنِّي أعوذ بك أن أَضِلَّ أو أُضَلَّ أو أَزِلَّ أَوْ أُزَلَّ أو أَظْلِمَ أو أُظْلَمَ أو أَجْهَلَ أو يُجْهَلَ عَلَيَّ kısmı için bk. Ebû Dâvûd, "Edeb", 111, (5094).
7 giderken B: -A
8 ziyâret yerlerini B: mevâzi'-i me'sûreyi A

Ve dahi Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[1] hazretlerine[2] **[B48b]** mensûb olan mesâcidde[3] namâz kıla.

Ve dahi emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde müsâhele ide ve müdâhene eylemeye.

Ve dahi hukūk-ı Şer'iyye'den bir nesne fevt olsa anun hakkında[4] gazab idüp ana rızâ göstermeye.

Ve dahi gerekdür ki Harem-i Muhterem-i Rasûlullâh *aleyhi's-selâm*a[5] karîb[6] olup ba'zı âsârı zâhir oldukda[7] huşû' ve huzû' üzere ola. Ve[8] eger dâbbe üzere olursa dâbbeyi[9] artucak süre şevk[10] yöninden, dâbbe za'îf olsa idi yine tahrîk ide kādir olduğı kadar. [11]:ولله درّ القائل

Şi'r: [A56a]

قُربُ الديار يزيد شوق الواله
لا سيّما إن لاح قرب جماله

أو بشّر الحادي بأن لاح النَّقَا
و بدتْ على بُعدٍ رؤوس جباله

صبوة فهناك عيْل الصبر من ذي
و بدى الذِي يخْفيه من أحواله

Ya'nî, "Diyâr-ı kurbı vâlihün[12] şevkini ziyâde ider, husûsan cemâlinün kurbı lâyıh olsa veyâhûd hudy iden beşâret eylese ki Nekā lâyıh oldı, dahi ırakdan dağlar başı zâhir oldı. İmdi ol zamânda âşıkdan sabr gider ve kendü[13] hâlinden gizledüği aşkı ve muhabbeti[14] izhâr ider." Hâsıl-ı ma'nâ budur ki zikr olundı, *vallâhu a'lem.* Bu zamânda gerekdür ki salavâtda[15]

1 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
2 hazretlerine A: -B
3 mesâcidde A: mescidlerde B
4 anun hakkında B: -A
5 Harem-i Muhterem-i Rasûlullâh *aleyhi's-selâm*a B: Harem-i Muhterem'e A
6 karîb A: yakın B
7 âsârı zâhir oldukda A: eserleri göründükde B
8 üzere ola. Ve A: ziyâde olup B
9 dâbbeyi A: atunı B
10 şevk A: teşevvuk B
11 "Allah için, şunu söyleyen güzel söylemiştir." manasında bir tabirdir.
12 vâlihün A: âşığun B
13 kendü B: -A
14 aşkı ve muhabbeti B: umûrı A
15 gerekdür ki salavâtda A: salavât-ı şerîfe B

ziyâde ihtimâm ide. Ve eger piyâde yürimeğe kudreti var ise piyâde ola ki[1] ta'zîm bâbında mü'ekkiddür.[2]

Ve dahi Harem-i Muhterem'ün haddine vâsıl olıcak[3] salavât virdükden sonra[4] bunı okıya:[5] **[B49a]** اللّهم إنّ هذا هو الحرم الذي حرّمْتَه على لِسان حبِيبك و رسولك صَلّى الله عليه و سلّم، و دعاك أن تجعل فِيه من الخيْر و البركة مثلى ما هو بحرم بيتك الحرام فحرّمْني على النّار و آمنّي منه عذابك يوم تُبعث عبادك و ارْزقْنِي ما **[A56b]** رزَقْتَه أوْليائك و أهْل طاعتِك و وفّقْنِي فِيه لِحسْن الأدب و فعْل الخَيْرات و ترك المنكرات[6]

Ve eger yolı Zü'l-Huleyfe'ye uğrar ise Ma'res'e gelicek devesin çökerüp anda namâz kıla. Ve Zü'l-Huleyfe Mescidi'nde dahi namâz kıla.

Ve dahi Medîne-i Münevvere'ye duhûl[7] içün gusl ide ve temizce[8] giysiler[9] giye. Ve eger anda[10] gusl müyesser olmadı ise[11] duhûlinden sonra gusl ide.

Ve dahi ictinâb gerekdür avâmun cehelesi fi'linden[12] ki anlar muhreme[13] teşbîh idüp çıplak ve başı açuk[14] ola.

Ve dahi Medîne-i Münevvere ile müşerref[15] olup Kubbe-i Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*[16] görünicek, gerekdür ki ol mevzi'-i şerîfün azametini tasavvur idüp şöyle mülâhaza ide ki ol buk'a-i mübârekede bir yer yokdur ki

1 piyâde ola ki A: -B
2 mü'ekkiddür A: efdaldür B
3 vâsıl olıcak A: gelicek B
4 salavât virdükden sonra A: salavât-ı kesîreden B
5 bunı okıya B: disün A
6 "Allah'ım! Burası, Senin Habîbinin ve Rasûlünün *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* lisanıyla içerisinde (her türlü kötülüğün işlenmesini) haram kıldığın ve onun sana, Beyt-i Harâm'ına (Kâbe) bahşettiğin hayır ve bereketin iki mislini bahşetmen için dua ettiği Harem'dir. Sen de bana cehennemi haram kıl ve kullarını dirilttiğin gün beni onun azabından emin kıl. Sevdiklerini ve sana itaat eden kullarını rızıklandırdığın şeyle beni de rızıklandır. Güzel ahlak sınırları içinde kalmak, hayratı işlemek ve kötü şeyleri terk etmek hususunda beni muvaffak kıl."
7 duhûl A: girmek B
8 temizce A: pâkça B
9 giysiler A: kisveler B
10 anda A: ol zamân B
11 müyesser olmadı ise A: mümkin olmazsa B
12 ictinâb gerekdür avâmun cehelesi fi'linden A: avâmun câhilleri fi'linden ihtirâz gerekdür B
13 muhrem: Harem-i Şerîf'te ihrâma girmiş ve dolayısıyla kendisine bazı şeyler haram kılınmış kimse
14 çıplak ve başı açuk B: bürehne A
15 ile müşerref A: yakın B
16 Kubbe-i Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm* B: Kubbe-i Şerîf A

Server-i Mevcûdât'un *sallallâhu aleyhi ve sellem*[1] anda[2] kadem-i[3] şerîfleri vâsıl olmamış ola; imdi[4] kemâl-i huzû' ve huşû' ve bî-nihâye edeb[5] üzere ola.

Ve dahi Belde-i Şerîfe['ye] dâhil olacak[6] zamânda bunı okıya:[7] باسم اللّه، ماشاء اللّه، **[B49b]** لاحول ولا **[A57a]** قوة إلّا باللّه. ﴿رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا﴾. آمنت باللّه، حسبي اللّه، ...[8] Mezbûr olan ed'iye[9] âhirine dek okıya[10] ki evinden ve mekânından ibtidâ[11] çıkdukda okuduğı gibi okıya. Ve bu ânda gerekdür ki kemâl-i[12] huşû' ve huzû' üzere olup bu mahall-i şerîfün azametini ve fazîletini tasavvur eyleye. Ve dahi Server-i Mevcûdât *aleyhi ezke't-tahiyyât* hazretlerinün[13] hücre-i şerîfeleri ve türbe-i münîfeleri[14] idüğin istihzâr[15] idüp gaflet üzere olmaya.

Ve dahi Mescid-i Şerîf'i müşâhede idicek[16] Bâb-ı Cibrîl'den[17] dâhil olmaklığı kasd ide.[18] Ammâ ba'zı ulemâ "Bâbü's-Selâm'dan girmeği kasd ide." dimişlerdür.[19] Ve bi'l-cümle hulûs-ı niyyet-ile müteveccih olup sağ ayağın mukaddemen idhâl idüp bunı okıya: أعوذ باللّه العظِيم و بوجهه الكرِيم و بنوره القدِيم من الشيطان الرجِيم. باسم اللّه و الحمد للّه و لا حول و لا قوّة إلّا باللّه. اللّهم صلّ على سيّدنا محمّد عبدك و نبيّك و رسولك و على آله و صحبه و سلّم تسليما كثيرا. اللّهم اغْفرْ لي ذنوبي فافْتح لي أبواب رحمتك **[A57b]** و وفّقني و سدِّدني و أعِنّي على ما

---

1 Server-i Mevcûdât'un *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Rasûl Hazretleri'nün B
2 anda B: -A
3 kadem-i A: kudûm-i B
4 imdi A: bu takdîrce B
5 edeb A: âdâb B
6 Belde-i Şerîfe['ye] dâhil olacak A: Medîne-i Münevvere'ye girecek B
7 bunı okıya B: diye A
8 "Allah'ın adıyla ve O'nun dilemesiyle. Güç ve kuvvet ancak Allah'ın yardımıyladır. **'Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlikle girmemi sağla, (çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlikle çıkar. Katından beni destekleyecek bir kuvvet ver.'** (İsrâ, 17/80) Allah'a iman ettim, Allah bana yeter … ilh."
9 mezbûr olan ed'iye A: zikr olunan du'âları B
10 okıya B: -A
11 ve mekânından ibtidâ B: -A
12 kemâl-i A: tamâm B
13 Server-i Mevcûdât *aleyhi ezke't-tahiyyât* hazretlerinün A: Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B
14 hücre-i şerîfeleri ve türbe-i münîfeleri B: merkad-i mutahharları A
15 istihzâr A: mülâhaza B
16 müşâhede idicek A: göricek B
17 Cibrîl'den A: Cebrâ'îl'den B
18 dâhil olmaklığı kasd ide A: girmeği sa'y eyleye B
19 Ammâ ba'zı ulemâ "Bâbü's-Selâm'dan girmeği kasd ide." dimişlerdür B: ba'zı ulemâ kavli üzere. Ve ba'zı "Bâbü's-Selâm'dan kasd oluna." dimişler A

يرضيك و مَنّ عليّ بحسن الأدب. السّلام عليك أيها النّبيّ و رحمة الله و بركاته، السّلام علينا و على عباد الله الصّالحِين[1] Gerekdür ki bu du'âyı Mescid-i Şerîf'e dâhil ve hâric oldukda[2] **[B50a]** okıya. Ammâ hurûc vaktinde و افتح لي أبواب فضلك[3] diye.[4]

Ve dahi Mescid-i Şerîf'e dâhil oldukda[5] i'tikâf niyyeti ile gire, ne kadar az dahi kalursa.[6]

Andan sonra huşû' ve huzû' ile Ravza-i Mutahhara'ya varup anda olan nukūş u ziynete nazar eylemekden ihtirâz eyleye.[7]

Ve eger müyesser ve mümkin olursa Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Mihrâb-ı Şerîflerinde iki rek'at namâz kılup evvelki rek'atda ﴿قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[8] ile ikincide[9] İhlâs Sûresi'n okumak evlâdur. Ve eger Mihrâb-ı Nebevî'de kılmak[10] kādir[11] olmaz ise Ravza-i Mutahhara'nun[12] gayrı yerlerinde kıla.[13] Mescid-i Şerîf'de[14] tahiyyet-i mescid namâzını[15] kıldukdan sonra hamd ü senâ idüp Hakk *Sübhânehû ve*[16] *Te'âlâ*'dan tevfîk ve rızâ ve hayr-ı hâtime ve hayr-ı dünyâ ve âhiret[17] taleb ide[18] ve bu ni'metler

---

1 "Kovulmuş şeytandan Yüce olan Allah'a, O'nun şerefli vechine (zâtına) ve ezelî nuruna sığınırım. Allah'ın adıyla; övgüler Allah'a mahsustur, güç ve kuvvet ancak Allah'ın yardımıyladır. Allah'ım! Kulun, Nebîn ve Rasûlün olan Efendimiz Hz. Muhammed'e, onun Ehl-i Beyt'ine ve Ashâb'ına sayısız salât ve selâm eyle. Allah'ım! Günahlarımı bağışla, bana rahmetinin kapılarını aç, seni razı edecek amellerde beni muvaffak ve istikametli eyle ve bana yardım et. Beni güzel ahlak ile rızıklandır. (Hz. Peygamber'e (sav) hitâben:) Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun ey Peygamber! Selâm bizlerin ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun!" السّلام عليك أيها النّبيّ و رحمة الله و بركاته، السّلام علينا و على عباد الله الصّالحِين ibaresi şu hadis-i şerifte geçmektedir: Buhârî, "Ezân", 148, (831).

2 dâhil ve hâric oldukda A: girüp çıkdukda B

3 "(Allah'ım!) Lütfunun kapılarını bana aç."

4 Ammâ hurûc vaktinde و افتح لي أبواب فضلك diye A: -B

5 dâhil oldukda A: girdükde B

6 kalursa A: -B

7 huşû' ve huzû' ile Ravza-i Mutahhara'ya varup anda olan nukūş u ziynete nazar eylemekden ihtirâz eyleye B: Ravza-i Şerîf'e varup huşû' ve huzû' üzere anda olan zîb ü ziynete nazar eylemekden ihtirâz üzere ola A

8 "De ki: 'Ey kâfirler!'" Kâfirûn, 109/1.

9 Ve eger müyesser ve mümkin olursa Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Mihrâb-ı Şerîflerinde iki rek'at namâz kılup evvelki rek'atda ﴿قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ile ikincide B: Peygamber hazretlerinün mevkıf-ı şerîflerinde eger müyesser olursa iki rek'at namâz kıla; ﴿قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ile A

10 Mihrâb-ı Nebevî'de kılmak B: makām-ı şerîfde A

11 kādir A: mümkin B

12 Ravza-i Mutahhara'nun B: -A

13 gayrı yerlerinde kıla B: âhar yerde kılsun A

14 Mescid-i Şerîf'de A: -B

15 namâzını A: -B

16 *Sübhânehû ve* B: -A

17 hayr-ı hâtime ve hayr-ı dünyâ ve âhiret B: hayr-ı âhiret ve dünyâ A

18 taleb ide A: isteyeler B

ile müşerref olduğı içün secde-i şükr ide. Ve eger farz namâzı[1] kılınur iken dâhil olsa cemâ'ate uyup farz namâzın edâ eylesün, tahiyyet-i mescide mukayyed olmasun. **[A58a]** Zîrâ farz anun yerini dutar. Ammâ eger muvâcehe-i şerîfe cânibinden geçmek lâzım oldı ise ziyâreti mukaddem eyleyüp[2] namâz üzere takdîm ide,[3] andan sonra namâz kıla dimişler.

Ve dahi tahiyyet-i mescidi kıldukdan sonra merkad-i mutahhar[4] cânibine müteveccih olup Hakk *Sübhânehû ve*[5] *Te'âlâ*'dan isti'ânet recâ ide ki âdâb-ı mevkıf-ı şerîf uhdesinden gelmek müyesser ola.[6] Zîrâ bî-edeb olan kimesneler[7] rahmet-i Rabb'den mahrûmlardur. أعصمنا الله تعالى **[B50b]** من حرمانِ رحمته و وفّقْنا بقيام آداب الزّيارة و حرمته[8]

Andan sonra mismâr-ı fiddaya karşu gelüp tevâzu' ve inkisâr ve meskenet ve iftikār ile şöyle dura ki gûyâ Hazret-i[9] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*i hayâtlarında ziyâret eyler. Ve başın aşağa idüp anda olan nukūş ve ziynete nazar itmeden[10] hazer eyleye. Ve mu'tedil âvâz ile diye: السّلام عليك أيّها النّبيّ و رحمة الله و بركاته،[11] السّلام عليك يا رسول ربّ العالَمين، السّلام عليك يا خير الخلائق أجمعِين، السّلام عليك يا سيّد المرسلين و خاتم النّبيّين، السّلام عليك يا إمام المتّقِين، السّلام عليك يا قائد الغُرّ المحجّلِين، السّلام عليك أيّها المبعوث رحمةً للعالمِين، السّلام عليك يا شَفِيع المُذنِبين، السّلام **[A58b]** علَيك يا حبِيب الله، السّلام عليك يا خيْرة الله، السّلام عليك يا صفوة الله، السّلام عليك أيّها الهادي إلى صراط مستقيم، السّلام عليك يا مَن وصفه الله بقوْله ﴿وَ إِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ وبقوْله ﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾، السّلام عليك يا من سبّح الحصى في يده و حنّ الجذع إليه، السّلام عليك يا من أمرنا الله بطاعته و الصّلاة و السّلام عليه، السّلام عليك و على سائر الأنبياء و المرسلِين و على عباد الله الصّالحِن و ملائكته المقرَّبين و على آلك و أزْواجك الطّاهرات **[B51a]** أمّهات المؤمنِين و أصحابك أجمعِين كثيرًا دائمًا أبدًا كما يحبّ ربّنا و يرْضى، جزاك الله عنّا أفْضل ما جزا به رسولاً عن أمّته، و صلّى الله عليك أفضل و أكمل و أزْكى صلاة صلّاها على

1 namâzı B: -A
2 mukaddem eyleyüp B: -A
3 namâz üzere takdîm ide A: -B
4 merkad-i mutahhar A: muvâcehe-i şerîfe B
5 *Sübhânehû ve* B: -A
6 gelmek müyesser ola B: gele A
7 olan kimesneler B: -A
8 "Yüce Allah bizi merhametinden mahrum olmaktan muhafaza eylesin ve (Rasûlünü) ziyaret etmenin âdâbını ve hürmetini ikame etme hususunda bizi muvaffak kılsın."
9 Hazret-i B: -A
10 nazar itmeden B: nazardan A
11 السّلام عليك أيّها النّبيّ و رحمة الله و بركاته A: -B

أحدٍ مِن خلْقه. أشهد أنّك بلّغتَ الرّسالة و أدّيْتَ الأمانة و نصحتَ الأمّة و كشفتَ الغمّة و أقمْتَ الحجّة و جاهدتَ في سبيل الله حقَّ جِهادِه، و كُنْتَ كما نعتكَ الله في كتابه حَيْث قَال: ﴿لَقَدْجَآءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾. فصلوات الله و ملائكته و جميع خلقه في سماواته **[A59a]** و أرضه عليك يا رسول الله. اللّهم آتِه الوسيلة و الفضِيلة و ابْعثْه مقامًا محمودًا الّذي وعدْتَه، و آتِه نهاية ما يسْأله السّائلون. ﴿رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ أَنْزَلْتَ وَ اتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾. آمنتُ بالله و ملآئكته و كتبه و رُسُله و اليوم الآخر و بالقدر خيره و شرّه. اللّهم فثبِّتْنِي على ذلك و لا تَرَدَّنا على أعْقابنا و ﴿لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾. اللّهم صلِّ على محمّد عبدك و رسولك النّبيّ الأمّيّ و على آل محمّد كما صلّيتَ على إبراهيم و على آل إبراهيم، و بارِك **[B51b]** على محمّد النّبيّ الأمّيّ و على آل محمّد كما باركتَ على إبراهيم و على آل إبراهيم، في العالَمين رَبّنا إنّك حَمِيدٌ مَجِيدٌ[1]

1 "Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun ey Nebî! Selâm senin üzerine olsun ey Âlemlerin Rabbi'nin Elçisi! Selâm senin üzerine olsun ey bütün yaratılmışların en hayırlısı! Selâm senin üzerine olsun ey rasûllerin efendisi ve nebîlerin sonuncusu! Selâm senin üzerine olsun ey takva sahiplerinin önderi! Selâm senin üzerine olsun ey (Kıyâmet günü abdest vesilesiyle) azaları parlayanların reisi! Selâm senin üzerine olsun ey âlemlere rahmet olarak gönderilen! Selâm senin üzerine olsun ey günahkârların şefaatçisi! Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın sevgilisi! Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın yarattığı en hayırlı zat! Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın seçtiği zat! Selâm senin üzerine olsun ey dosdoğru yola hidayet edici olan! Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın "Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin (Kalem, 68/4)." şeklinde nitelendirdiği ve hakkında "… mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir (Tevbe, 9/128)." buyurduğu zat! Selâm senin üzerine olsun ey avucunda taşların Allah'ı tesbih ettiği ve ağaçların kendisine doğru geldiği! Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın kendisine itaat etmemizi ve salât ile selâm göndermemizi emrettiği! Selâm; Rabbimizin hoşnut ve razı olduğu şekilde, çokça, daimi ve ebedi olarak senin, diğer nebî ve rasûllerin, Allah'ın salih kullarının, Allah'ın en has meleklerinin, senin Ehl-i Beyt'inin ve mü'minlerin anneleri olan tertemiz eşlerinin ve senin bütün Ashâb'ının üzerine olsun. Allah, herhangi bir rasûlün ümmetinden dolayı elde ettiği en büyük ve faziletli mükâfatı bizden taraf sana ihsan buyursun. Allah'ın, kullarından birinin üzerine gönderdiği en faziletli, en mükemmel ve en temiz salât ve selâmı senin üzerine olsun. Şehadet ederim ki sen risaleti tebliğ edip peygamberlik görevini yaptın, emaneti yerine getirdin, ümmete nasihat ettin, gam ve hüzünleri ortadan kaldırdın, hüccet ve delil ikame buyurdun, Allah yolunda hakkıyla çabaladın ve cihâd ettin. Şüphesiz sen Allah'ın, Kitab'ında hakkında şöyle buyurduğu gibisin: "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir (Tevbe, 9/128)." Allah'ın, O'nun meleklerinin, yerlerde ve göklerdeki bütün yarattıklarının salât ve selâmı senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ım! Ona vesile ve fazileti ihsan buyur, onu vadettiğin övülmüş makama (şefaat makamına) ulaştır, onu senden isteyenlerin istediği şeylerin nihayet mertebesine eriştir. "Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenlerle beraber yaz (Âl-i İmrân, 3/53)." Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerriyle kadere (bunların Allah'ın takdiriyle olmasına) iman ettim. Allah'ım! Bu hususta ayaklarımı sabit kıl ve bizi topuklarımız üzerinde gerisin geriye çevirme. "Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin (Âl-i İmrân, 3/8)." Allah'ım! Hz. İbrâhîm'e ve Hz. İbrâhîm'in ailesine salât ve selâm eylediğin gibi ümmî Nebî olan kulun ve Rasûlün Hz. Muhammed'e ve Hz. Muhammed'in ailesine de salât ve selâm eyle. Hz. İbrâhîm'e ve Hz. İbrâhîm'in ailesine bereketler ihsan ettiğin gibi ümmî Nebî olan Hz. Muhammed'e ve Hz. Muhammed'in ailesine de bereketler ihsan eyle. Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen âlemlerde övgüye lâyık ve azamet sahibi olansın."

Eger mezbûrun hıfzından âciz olur ise ba‘zısına iktisâr ide.[1] Ve ekalli ve muhtasarı budur:[2] السّلام عليك يا رسول الله صَلّى الله عليكَ و سلّم[3] diye. Ammâ İmâm-ı Mâlik *radıyallâhu anh*dan mervîdür; السّلام عليك أيّها النّبيّ وَ رَحْمَة الله و بركاته[4] diye. Ammâ ekser ulemâ tatvîl ihtiyâr[5] eylemişlerdür.

Ve eger ba‘zı kimesneler emânet-i selâm vasiyyet eylemiş olsa "السّلام عليك يا رسول الله[6] fülândan, fülân cânibinden." [diye.] Veyâhûd diye ki:[7] "Fülân ibn-i fülân sana selâm ider **[A59b]** yâ Rasûlallâh."[8] diye.

Ve andan sonra bir mikdâr[9] sağ cânibine varup diye: السّلام عليك يا أبا بكر الصديق صفيّ رسول الله و ثانيه في الغار و رفِيقه في الأسفار، جزاك الله عن أمّة محمّد رسول الله صلّى الله عليه و سلّم خير الجزاء[10] Andan sonra gerekdür ki[11] yine bir mikdârca sağ cânibine varup diye: السّلام عليك يا عمر الفاروق الّذي أعزّ الله به الإسلام، جزاك الله عن أمّة محمّد صلّى الله عليه و سلّم خير الجزاء[12] Andan sonra gerekdür ki yine[13] evvelki yerine gelüp muvâcehe-i şerîfede dura, Hakk *Sübhânehû ve Te‘âlâ* Kelâm-ı Kadîm'inde buyurduğı gibi işbu âyet-i şerîfeyi okıya:[14] ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوٓا أَنْفُسَهُمْ جَآؤُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾[15] Ve diye ki: "Yâ Rasûlallâh! Senün huzûr-ı şerîfüne

1 iktisâr ide A: ihtisâr eyleye B
2 ve muhtasarı budur B: -A
3 "Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü, Allah sana salât ve selâm eylesin!"
4 "Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun ey Nebî!" Buhârî, "Ezân", 148, (831).
5 ihtiyâr A: -B
6 "Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü!"
7 diye ki B: -A
8 yâ Rasûlallâh A: -B
9 bir mikdâr B: -A
10 "Selâm senin üzerine olsun ey Allah Rasûlü'nün has dostu, mağarada ikincisi ve yolculuklarda arkadaşı olan Ebû Bekr es-Sıddîk! Allah, Hz. Muhammed'in *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* ümmetinden taraf sana en hayırlı mükâfatları ihsan buyursun."
11 gerekdür ki B: -A
12 "Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın, kendisiyle İslâm'ı aziz kıldığı Ömer el-Fârûk! Allah, Hz. Muhammed'in *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* ümmetinden taraf sana en hayırlı mükâfatları ihsan buyursun."
13 bir mikdârca sağ cânibine varup diye: السّلام عليك يا عمر الفاروق الّذي أعزّ الله به الإسلام، جزاك الله عن أمّة محمّد صلّى الله عليه و سلّم خير الجزاء Andan sonra gerekdür ki yine A: -B
14 dura, Hakk *Sübhânehû ve Te‘âlâ* Kelâm-ı Kadîm'inde buyurduğı gibi işbu âyet-i şerîfeyi okıya B: diye ki Kelâm-ı Kadîm'de Hakk Te‘âlâ buyurmışdur A
15 "Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. **Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi, Rasûl de onlar için mağfiret dileseydi, mutlaka Allah'ı, tevbeleri (onların tevbesini ve Rasûl'ün mağfiret talebini) çok kabul edici ve çok merhamet edici olarak bulurlardı."** Nisâ, 4/64.

geldüm ve cümle[1] günâhlarımdan tevbe ve[2] istiğfâr idüp senün[3] hürmetüni ve câhunı ve celâlüni[4] Bârî Te'âlâ dergâhında vesîle eyledüm." diyüp bu iki **[B52a]** beyti okıya.

Şi'r:[5]

يَا خَيْرَ مَنْ دُفِنَتْ فِي التُّرْبِ أَعْظَمُه
فَطَابَ مِنْ طِيبِهِنَّ الْقَاعَ وَالْأَكَم

نَفْسِي الْفِدَاء لِقَبْرٍ أَنْتَ سَاكِنُه
فِيهِ الْعَفَافُ وَفِيهِ الْجُودُ وَالْكَرَم[6]

[A60a] Ve bu ebyâtı dahi okusun ki münâsib-i hâldür.[7]

Şi'r:

أنتَ الشّفِيع وآمالي معلّقة
وقد رجوتُك يا ذا الفضل تشفع لي

هذا نزيلك قد أضحى لا ملاذله
إلّا جنابك يا سؤلي ويا أملي

ضيف ضعيف غريب قد أناخ بكم
ومستجير بكم يا سادة العرب

يا مكرمِي الضيْف يا غوث الزمان ويا
غوث الفقير ومرمي القصد والطلب

هذا مقام الّذي ضاقتْ مذاهِبه
وأنْتم في الرجاء من أعظم السّبب[8]

---

1 cümle B: -A
2 tevbe ve B: -A
3 senün A: -B
4 ve celâlüni B: -A
5 **Şi'r** A: -B
6 "Ey kemikleri toprakta olanları en hayırlısı!
Yer gök onun kokusuyla güzel kokar
Canım feda olsun bu kabrin sakinine!
İffet, kerem ve cömertlik vardır içinde"
7 ebyâtı dahi okusun ki münâsib-i hâldür A: ebyât dahi münâsib-i hâldür, okıya B
8 "Sen benim şefaatçim ve hedeflediğim arzularımsın
Sen bana şefaat edeceğini umduğumsun ey kerem sahibi!
Bu misafirin sadece senin sığınağına kurban olur
Sadece seni arzular ey isteğim ve ümidim!
Bu zayıf ve garip misafir önünüzde diz çökmüştür
Ve size sığınmıştır ey Arap'ın efendisi!
Ey misafire ikram eden, ey zamanın izzetli kurtarıcısı!
Ey fakirin yardımcısı ve ey kast ve talep edilen!
Bu makam yolların kendine daralıp ulaştığı makamdır
Ve siz ümit hususunda en büyük sebepsiniz"

Ve eger ziyâret iden kimesne[1] za'îf olup ayak üzere durmakdan müte'ellim olur[2] ise otursun ve[3] oturduğı yerden ziyâret eylesün.

Ve dahi vâlideyni içün ve karındaşlarıyçün ve sâ'ir ahibbâ[4] **[B52b]** ve dostları içün du'â eyleye ve[5] dünyevî ve uhrevî murâdâtların taleb eyleye[6] dimişler.

Ve Şeyhayn *radıyallâhu anhumâ*nun ziyâretlerinden sonra girü[7] ki ikinci kerre[8] muvâcehe-i şerîfeye gelüp du'â eylemek[9] egerçi Hanefiyye'den ve Şâfi'iyye'den mervîdür; ammâ[10] Ashâb'dan ve Tâbi'în'den **[A60b]** menkūl değildür. Ammâ İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'den ve İmâm-ı Şâfi'î'den menkūl değildür, lâkin İmâm-ı Şâfi'î'den tekrâr olmağiçün rivâyet olunmışdur.[11] Lâkin Sâhib-i Târîh[12] böylece[13] tevcîh eylemişdür ki, sâniyen muvâcehe-i şerîfeye[14] rücû' eylemeğe kā'il olanlarun maksûdları budur ki kendü murâd ve recâlarını Şeyhayn *radıyallâhu anhumâ*nun ziyâretlerinden te'hîr[15] eylemekdür. Veyâhûd murâdları tahsîl-i şerefeyn ola ki, zîrâ mukaddemâ[16] selef vâkıf oldukları[17] yer ki hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât Mescid-i Şerîf'e dâhil olmazdan evvel olan mevkıf[18] idi ve şimdi muhtâr olan mevkıf ki hucerât-ı şerîfeler Mescid'e[19] dâhil oldukdan sonra olmışdur ve bu iki fazîlet bir yere[20] cem' eylemek murâdları ola dimişlerdür. Ammâ[21] bu hakīr dir: Eger-

1 kimesne B: -A
2 durmakdan müte'ellim olur A: durmağa kudreti yok B
3 otursun ve A: -B
4 ahibbâ B: -A
5 du'â eyleye ve B: -A
6 murâdâtların taleb eyleye B: murâdâtlarıyçün du'â ide A
7 Ve Şeyhayn *radıyallâhu anhumâ*nun ziyâretlerinden sonra girü B: -A
8 ki ikinci kerre A: -B
9 gelüp du'â eylemek B: rücû' eylemek A
10 egerçi Hanefiyye'den ve Şâfi'iyye'den mervîdür; ammâ A: -B
11 Ammâ İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'den ve İmâm-ı Şâfi'î'den menkūl değildür, lâkin İmâm-ı Şâfi'î'den tekrâr olmağiçün rivâyet olunmışdur B: -A
12 Sâhib-i Târîh A: Târîh Sâhibi B
13 böylece B: -A
14 muvâcehe-i şerîfeye B: -A
15 budur ki kendü murâd ve recâlarını Şeyhayn *radıyallâhu anhumâ*nun ziyâretlerinden te'hîr B: Şeyhayn'ı -*radıyallâhu ahumâ*- ziyâretlerin kendü murâdâtlarından takdîm A
16 zîrâ mukaddemâ B: -A
17 vâkıf oldukları A: durdukları B
18 olan mevkıf B: -A
19 hucerât-ı şerîfeler Mescid'e B: -A
20 bir yere B: -A
21 Ammâ B: -A

çi ki Sâhib-i Târîh[1] tevcîh eyledüği müveccehdür; ammâ mukarrerdür ki İmâm-ı A'zam hazretleri Tâbi'în'dendür,[2] zamânında[3] Ashâb'dan dört nefer[4] kimesne mevcûd idiler.[5] İmâm-ı A'zam [anlara] yetişmişdür[6] ve ba'zılarıyla mülâkāt dahi vâki' olmışdur. Nitekim mezbûrun[7] *Fezâ'il-i İmâm*'[ın]da[8] beyân olunmışdur. Pes "Tâbi'în'den menkūl değildür." dimek yerinde olmaz. *Vallâhu a'lem*.

[B53a]

Andan sonra Minber-i Şerîf ile kabr-i münevver arasında ki Ravza-i Mutahhara'dur, anda gelüp namâz kıla ve du'â eyleye. Ve dahi Ravza-i Mutahhara'da mübârek direkler yanında[9] namâz kılsun ki zikrleri mufassalan gelse gerekdür.

Ve dahi Mescid-i Şerîf dîvârlarını ve Kabr-i Şerîf dîvârlarını takbîl eylemekden **[A61a]** ihtirâz eyleye[10] ki mekrûhdur. Nitekim Kabr-i Şerîf'i tavâf eylemek mekrûhdur, ulemâ bunun üzere ittifâk eylemişler.[11] Pes her kim ki tevâzu'dur deyü zu'm idüp dîvârları takbîl[12] yâhûd buna benzer nesne andan sâdır ola,[13] ma'lûm idine[14] ki Şeytân-ı la'în anı aldayup kendü etbâ'ından eylemişdür. Zîrâ bereket Şer'-i Şerîf'e ittibâ' üzere olmakdadur.

Ve dahi Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*a selâm virdükde[15] eğilmeden hazer eyleye ki bid'atdür. Ve bundan akbah dahi yeri öpmekdür ki ba'zı cehele-i avâmdan sâdır olur.[16]

---

1 ki Sâhib-i Târîh B:-A
2 hazretleri Tâbi'în'dendür B: -A
3 zamânında A: zîrâ B
4 nefer B: -A
5 mevcûd idiler A: -B
6 İmâm-ı A'zam [anlara] yetişmişdür B: -A
7 mezbûrun B: -A
8 *Fezâ'il-i İmâm*'[ın]da A: *Fezâ'il*'inde B
9 Ravza-i Mutahhara'da mübârek direkler yanında B: anda olan müteberrik üstuvâneler katında A
10 Mescid-i Şerîf dîvârlarını ve Kabr-i Şerîf dîvârlarını takbîl eylemekden ihtirâz eyleye B: gerekdür ki dîvâr-ı Mescid'i ve Kabr'i takbîl eylemekden ictinâb ide A
11 Nitekim Kabr-i Şerîf'i tavâf eylemek mekrûhdur, ulemâ bunun üzere ittifâk eylemişler A: Ve dahi ulemâ ittifâk eylemişlerdür ki Kabr-i Şerîf'i tavâf eylemekde kerâhet vardur B
12 takbîl A: öpe B
13 nesne andan sâdır ola A: bir iş işleye B
14 ma'lûm idine A: tahkīk bilsün B
15 Ve dahi Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*a selâm virdükde B: Dahi gerekdür ki selâm virecek zamânda A
16 avâmdan sâdır olur A: avâm iderler B

Ve dahi gerekdür ki[1] Kabr-i Şerîf'i arkasına eylemekden hazer ide, gerek namâzda ve gerek gayrı zamânda. Ve dahi Kabr-i Şerîf'i namâzda istikbâl eylemesün ki mekrûhdur. İmdi[2] Mütehecced'de namâz kılmak kerâhetden hâlî değildür; zîrâ Kabr-i Şerîf öninde ve[3] karşusında olur. Egerçi mâbeynde[4] mevâni' dahi vardur, ammâ[5] evlâ âhar yerde kılmakdur. *Vallâhu a'lem*.

Ve dahi Mescid-i[6] Şerîf'de hurma yiyüp çekirdeğin anda[7] bırakmaya, nitekim ba'zı cehele iderler.

[B53b]

Ve dahi gerekdür ki[8] Hücre-i Mutahhara[9] öninden mürûr eyledükde[10] Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*a[11] selâm virmeyince geçüp gitmeye. Buna binâ'en ki[12] Ebû Hâzim'den rivâyet olundı ki, didi: "Benüm kapuma bir kimesne gelüp bana[13] didi ki: "Ben düşümde[14] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*i gördüm,[15] **[A61b]** Ebû Hâzim'e dir ki:[16] "Yâ Ebâ Hâzim![17] Sen misin ki benüm[18] önümden geçüp bana selâm virmeyen ve yüzini benden çeviren!" Ve Ebû Hâzim didi ki: "Andan sonra selâmı terk eylemez oldum, gerek Mescid içinde gerek hâricinde.[19] Her kaçan ki muvâceheye muhâzî[20] olurdum, anda durup Hazret'e[21] selâm virüp geçer oldum."

1 gerekdür ki A: -B
2 İmdi A: Bu takdîrce B
3 öninde ve B: -A
4 mâbeynde B: -A
5 ammâ B: -A
6 Mescid-i A: Harem-i B
7 anda B: Harem-i Şerîf'de A
8 gerekdür ki A: -B
9 Mutahhara A: Şerîfe B
10 mürûr eyledükde A: geçdüği vakitde B
11 Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*a B: -A
12 Buna binâ'en ki B: Zîrâ A
13 Benüm kapuma bir kimesne gelüp bana B: Bir kimesne yanıma gelüp A
14 Ben düşümde B: Nevmde A
15 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*i gördüm B: gördüm Peygamber hazretlerini, *sallallâhu aleyhi ve sellem* A
16 Ebû Hâzim'e dir ki A: Bana didi ki B
17 Yâ Ebâ Hâzim! B: -A
18 ki benüm B: -A
19 hâricinde A: taşrada B
20 muhâzî A: berâber B
21 Hazret'e B: -A

İmâm-ı Mâlik *rahimehullâh*[1] ziyâreti çok eylemekden men‘ eylemişdür. Ammâ E'imme-i Selâse "Ne kadar çok olursa ol kadar sevâb ziyâde olur."[2] dimişlerdür.

Ve dahi gerekdür ki ol makām-ı şefâ‘at-encâmda ibâdâtı ganîmet bile;[3] oruç tutmak[4] gibi[5] ve nâfile namâzlar kılmak[6] gibi ve cemâ‘ate hâzır olmak gibi ve i‘tikâfa oturmak gibi, [anunla] meşgūl olalar.[7] Ve bundan gayrı[8] envâ‘-ı karabâtdan her ne ise kādir olduğı kadar tahsîl itmeğe cidd ü cehd eyleye.[9] Ve bir gice Mescid-i Şerîf'de ihyâ ide, eger artuk[10] müyesser olmaz ise [de].

Ve dahi Mescid-i[11] Şerîf'de Kur'ân-ı Şerîf'i[12] hatm ide ki, dimişlerdür: "Mesâcid-i Selâse'yi ziyâret iden kimesneye müstehabbdur Kur'ân-ı Şerîf'i hatmeylemek."[13]

Ve dahi gerekdür ki[14] Mescid-i Şerîf'de otururken[15] **[B54a]** nazarı Hücre-i Şerîfe'ye ola, hâric-i Mescid'de[16] olıcak nazarı kubbe-i münîfeye ola.

Ve dahi gerekdür ki her gün Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*i ziyâret[17] eyledükden sonra Bakī‘-i Şerîf'e çıkup Ehl-i Bakī‘i ziyâret ide. Husûsan Cum‘a günlerinde ola. Ve çün kubûr-ı müteberrikenün haddine gele, böylece[18] diye: **[A62a]** السّلام عليكم دار قوم مُؤمِنين و إنّا إن شاء الله بكم لاحقون، يرحم الله المُسْتقْدِمين منكم و المُسْتأخِرين. اللّهم ارحمْ و اغفِرْ لأهْل البقِيع

1 İmâm-ı Mâlik *rahimehullâh* A: -B
2 ziyâde olur B: hâsıldur A
3 makām-ı şefâ‘at-encâmda ibâdâtı ganîmet bile B: ibâdâtı ganîmet bile ol mahall-i mutahharada A
4 tutmak B: -A
5 gibi A: -B
6 kılmak B: -A
7 oturmak gibi, [anunla] meşgūl olalar B: -A
8 bundan gayrı B: gayruhû A
9 itmeğe cidd ü cehd eyleye B: ide A
10 artuk A: ziyâde B
11 Mescid-i A: Harem-i B
12 Şerîf'i A: Münîf'i B
13 iden kimesneye müstehabbdur Kur'ân-ı Şerîf'i hatm eylemek B: idene hatm-i Kur'ân müstehabbdur A
14 gerekdür ki A: -B
15 otururken B: olıcak A
16 hâric-i Mescid'de A: ve Mescid'den taşrada B
17 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*i ziyâret B: Peygamber hazretlerine selâm A
18 böylece B: -A

الغرقد، اللّهم لا تحرّمنا أجرهم و لا تفتنا بعدهم و اغفِر لنا و لهم[1] Andan sonra ehl-i kubûrı ziyâret ide, nitekim tafsîl üzere gelse gerekdür.

Baʿzı ulemâ "Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* ziyâretde[2] takdîm ideler." dimişlerdür. Ve baʿzılar dahi "Hazret-i İbrâhîm ibn-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*i[3] takdîm ideler." [dimişler.] Ve baʿzı dahi dimişler ki: "Şehirden çıkduğı gibi Hazret-i Abbâs ile ibtidâ oluna ve Hazret-i Safiyye bint-i Abdülmuttalib'de hatm oluna."[4] Ve dahi Sâhib-i Târîh[5] dir ki: Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh*un[6] kubbeleri şehirden taşra[7] çıkıcak[8] evvel görünendür.[9] Pes anlara geçüp[10] selâm virmemek anlara cefâdur. İmdi gerekdür ki evvel Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh*un[11] kubbesine gelüp anda olanları ziyâret eyleye; **[B54b]** andan sonra her kangısı[12] ol yol üzere gelür[se] ziyâret olunup hatm Safiyye'de ola, *radıyallâhu anhâ*.[13] Ammâ bu hakīr dirüm ki: Eger nazara evvel görünen ziyâret eylemek gerekdür dirsek, imdi Hazret-i Safiyye'yi evvel ziyâret eylemek gerekdür.[14] Zîrâ nazara[15] evvel mülâkī olan kubbe Hazret-i Safiyye kubbesidür. Pes münâsib görünen budur ki, evvel mülâkī olan kubbeye selâm virüp baʿdehû[16] Hazret-i Osmân **[A62b]** *radıyallâhu anhu*ya varup selâm virüp[17] kemâ-yenbağī ziyâret idüp andan sonra gelüp tertîb üzere her kubbede kim var ise ziyâret oluna ve hatm Hazret-i Safiyye'de ola. Bu

---

1 "Selâm olsun sizin üzerinize ey mü'minler kavminin diyarı! Allah dilerse biz de yakında sizlere katılacağız. Allah sizden önce gidenlere de sonradan gelecek olanlara da merhamet buyursun. Allah'ım! Bakīʿ Mezarlığı ehline merhamet et ve onları bağışla. Allah'ım! Onları ve onlardan sonra ölenleri sevaplarından mahrum bırakma, bizleri ve onları bağışla." السّلام على أهل الديار من المؤمنين والمسلمين، و يرحم الله المستقدمين منّا والمستأخرين، و إنّا إن شاء الله بكم للاحقون şeklindeki hadis-i şerif için bk. Müslim, "Cenâ'iz", 35, (974); Taberânî, *Kitâbü'd-Duʿâ*, 3/1384, (1246).

2 ziyâretde B: -A

3 *sellem*i B: *alâ Âlihî* A

4 Hazret-i Safiyye bint-i Abdülmuttalib'de hatm oluna B: hatm Safiyye bint-i Abdülmuttalib'de ola A

5 Sâhib-i Târîh A: baʿzı B

6 *radıyallâhu anh*un B: -A

7 taşra B: -A

8 çıkıcak A: çıkılduğı gibi B

9 evvel görünendür A: görünür B

10 geçüp A: -B

11 *radıyallâhu anh*un B: -A

12 kangısı B: kim ki A

13 ola, *radıyallâhu anhâ* A: eyleyeler B

14 dirsek, imdi Hazret-i Safiyye'yi evvel ziyâret eylemek gerekdür B: -A

15 nazara B: -A

16 baʿdehû B: -A

17 selâm virüp B: -A

takdîrce[1] kimesneye cefâ olmaz; zîrâ selâm virüp geçilür ve vâcibü't-ta'zîm takdîm olunur ve töhmetden hâlî olur. *Vallâhu a'lem.*

Andan[2] sonra dönüp[3] şehre dâhil olıcak Hazret-i İsmâ'îl[4] *radıyallâhu anh*un[5] mezâr-ı şerîflerine varup anı dahi ziyâret ide. Andan sonra Mâlik bin Sinân ve Nefs-i Zekiyye *radıyallâhu anhum* ziyâret olunalar kim mezbûrlar Bakī'-i Şerîf'de değildürler.

Ve Uhud şühedâsını dahi ziyâret ideler. İbnü'l-Hümâm *rahimehullâh*[6] dimişdür ki: "Uhud Dağı'nı dahi ziyâret ideler. Zîrâ Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur ki: "Uhud Dağı[8] bir dağdur ki bizi sever ve biz dahi anı severüz." Ammâ Seyyid-i Şühedâ Hazret-i Hamza'yı *radıyallâhu anh*[9] evvel ziyâret ide, andan sonra[10] sâ'ir şühedâyı ziyâret ide. Ammâ şühedâ-i Uhud'ı pencşenbe güninde **[B55a]** ziyâret eylemek evlâdur dimişler. Muhammed bin Vâsi'den mervîdür[11] ki didi: "Bana haber[12] yetişmişdür ki ölüler cum'a güninde ve irtesinde ve pençşenbede kendülerin ziyâret idenleri görüp bilürler."[13]

Ve dahi müstehabbdur mü'ekkeden,[14] Kubâ Mescidi'ne cum'a[irtesi] güninde gelmek[15] **[A63a]** evlâdur dimişler. Ve dahi Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve selleme* mensûb olan mescidleri ve kuyuları[16] ziyâret eylemek müstehabbdur. Ammâ ba'zı Mâlikiyye'den rivâyet olunur ki bu minvâl üzere ziyâret eylemek Medîne-i Münevvere'de ikāmet iden kimesnelerün hak-

---

1 Bu takdîrce B: -A
2 Andan B: Ferâğdan A
3 dönüp B: -A
4 Burada ismi zikredilen zat, İmam Ca'fer-i Sâdık'ın oğlu olan İsmâ'îl'dir.
5 *radıyallâhu anh*un B: -A
6 *rahimehullâh* A: *rahmetullâhi aleyh* B
7 Rasûlullâh A: Hazret-i Peygamber B
8 Dağı B: -A
9 *radıyallâhu anh* A: -B
10 andan sonra A: ba'dehû B
11 mervîdür A: rivâyet olunur B
12 haber B: -A
13 ölüler cum'a güninde ve irtesinde ve pençşenbede kendülerin ziyâret idenleri görüp bilürler A: bir kimesne cum'a güninde ve ertesinde ve girü pençşenbe güninde emvât ziyâret eylese, ölüler kendülerini ziyâret idenleri görüp bilürler B
14 müstehabbdur mü'ekkeden A: mü'ekkeden mervîdür ki B
15 cum'a[irtesi] güninde gelmek B: varmak cum'a[irtesi] güninde A
16 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve selleme* mensûb olan mescidleri ve kuyuları B: sâ'ir mesâcide ve kuyulara ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerine mensûbdur A

kındadur. Ammâ[1] gurabâ hakkında[2] evlâ olan budur ki, Mescid-i Şerîf'i ve Ravza-i Münîf'i ganîmet bilüp Merkad-i Mutahhar'ı müşâhede eylemekden[3] hâlî olmayalar. Sâhib-i Târîh dir ki: Mescid-i Şerîf'de müşâhedeyi ganîmet bilmek şol kimesneler hakkındadur ki dâ'imâ huzûr-ı kalb[4] üzere olup andan şâ'ibe-i melâl vâki'[5] olmaya. Ve eger öyle olursa bu emkine-i müteberrikeden âhar yere intikāl evlâdur.[6]

Ve dahi gerekdür ki Medîne-i Münevvere'de olduğı evkātlarda kemâl-i huşû' ve huzû' üzere olup Mescid-i Şerîf'de[7] âvâzını bülend eylemekden hazer üzere ola.[8] *Kālallâhu Tebâreke ve Te'âlâ:* ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ **[B55b]** رَسُولِ اللّٰهِ أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾[9] Rivâyet olundı ki bu âyet-i kerîme nâzil oldukda Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* kasem[10] eyledi ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretleriyle musâhabet vâki' oldukda[11] ref'-i savt eylemeye.

Ve dahi ziyârete gelen kimesnelere[12] gerekdür ki **[A63b]** Medîne-i Münevvere'de mukīm ve mücâvir[13] olanlara ziyâde[14] muhabbet eyleyeler. Husûsan[15] ulemâ ve Şürefâ[16] ve sulehâ ve huddâm kabîlinden olanlara ziyâde muhabbet eyleyeler. Ve gerekdür ki cîrân-ı Rasûlullâh'un ba'zı fesâd u fıskların görmek ile anlara münkir olup[17] muhabbet ve ikrâmda itbâ' ile

---

1 Ammâ A: Yohsa B
2 gurabâ hakkında A: gurabâya B
3 Şerîf'i ve Ravza-i Münîf'i ganîmet bilüp Merkad-i Mutahhar'ı müşâhede eylemekden B: Nebevî ve Merkad-i Mutahhar'ı ganîmet bilüp müşâhededen A
4 dâ'imâ huzûr-ı kalb B: devâm-ı huzûr A
5 vâki' A: -B
6 eger öyle olursa bu emkine-i müteberrikeden âhar yere intikāl evlâdur B: illâ intikāl evlâdur emkine-i müteberrikede A
7 Mescid-i Şerîf'de B: -A
8 üzere ola A: eyleye B
9 "Şüphesiz Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, Allah'ın kalplerini takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda imtihan ettiği kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır." Hucurât, 49/3.
10 kasem A: yemîn B
11 musâhabet vâki' oldukda B: musâhabetde A
12 ziyârete gelen kimesnelere B: -A
13 ve mücâvir B: -A
14 ziyâde B: -A
15 Husûsan A: Ale'l-husûs B
16 Şürefâ: Hz. Peygamber'in (sav) mübarek soyundan bilhassa Hz. Hasan (ra) tarikiyle gelen kola mensup kimselere verilen unvan; Şerîfler. Hz. Hüseyin'in (ra) torunlarına ise Seyyid (çoğulu Sâdât) denmektedir.
17 cîrân-ı Rasûlullâh'un ba'zı fesâd u fıskların görmek ile anlara münkir olup B: -A

ve adem-i itbâʻ ile[1] taʻallül olunmaya ki hatâdur.[2] Zîrâ bu makūle nesneler konşulukdan ihrâc eylemez[3] ve şeref-i mesâkeneti izâle[4] eylemez. Husûsan ol mahall-i şerîfün mücâvir ve sâkin olanlarun hakkında Hazret-i Rasûlullâh *aleyhi's-selâm* Hakk *Sübhânehû ve Teʻâlâ*'dan hüsn-i hâtime recâ eylemişdür.[5] Pes hâle nazar olunmaya. [6]:ولله درّ القائل

Şiʻr:[7]

ياساكني أطْناف طيّبة كلكم
إلى القلب من أجل الحبيب حبيب[8]

Ve dahi dimişler ki müstehabbdur Ehl-i Medîne'ye mümkin olduğı kadar tasadduk eylemek. Ve dahi *Mühezzeb Şerhi*'nde dimişdür ki:[9] "Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün akrabâsını ziyâdece taʻzîm ü tekrîm[10] idüp anlara artucak ihsân eyleyeler." Ve mahfî değildür ki ulemâya "Akreb-i akrabâdurlar." dirler; nitekim [11]العلماء ورثة الأنبياء müşʻirdür. *Vallâhu aʻlem*.

[B56a]

Ve dahi müstehabbdur ki Medîne-i Münevvere'de birkaç gün mücâveret ihtiyâr oluna şol kimesne hakkında ki[12] uhdesinden gele.[13] Bu şart ile ki, ribâtlarda sâkin olmaya ve ahâlî-i Medîne-i Münevvere'ye vârid olan sadakātda[14] muzâyaka virüp anlar ile şerîk **[A64a]** olmaya; meger gâyetle fakīr[15] [ü] muhtâc ola, ol takdîrce dahi mikdâr-ı kifâyetden ziyâde tenâvül eylemeyüp[16] kadr-i hâcet üzere iktisâr ide.[17]

---

1 itbâʻ ile ve adem-i itbâʻ ile A: -B
2 ki hatâdur B: -A
3 ihrâc eylemez A: çıkarmaz B
4 izâle A: zâ'il B
5 şerîfün mücâvir ve sâkin olanlarun hakkında Hazret-i Rasûlullâh *aleyhi's-selâm* Hakk *Sübhânehû ve Teʻâlâ*'dan hüsn-i hâtime recâ eylemişdür B: şerîfde sâkin olanlar hakkında hüsn-i hâtime mercûdur A
6 "Allah için, şunu söyleyen güzel söylemiştir."
7 **Şiʻr** A: -B
8 "Ey tertemiz gölgeliğin sakinleri! Hepiniz
Kalbinize nüfuz eden Sevgili'den ötürü birbirinize dostsunuz"
9 dimişdür ki A: -B
10 ü tekrîm B: -A
11 "Âlimler Peygamberlerin varisleridir." Ebû Dâvûd, "İlm", 1, (3641).
12 hakkında ki A: -B
13 gele A: gelmeğe kādirdür B
14 sadakātda A: tasaddukātda B
15 fakīr B: -A
16 mikdâr-ı kifâyetden ziyâde tenâvül eylemeyüp A: kifâyet mikdârı alup ziyâde almayup B
17 üzere iktisâr ide A: ile iktifâ eyleye B

Ve ba'zı umûr ki zâhiri ibâdetdür,[1] ammâ fâ'idesi dünyevîdür; imâmet ve ezân ve tedrîs ve kırâ'at ve hizmet-i Harem-i Şerîf gibi, [ol] nesnelere iltifât göstermeye ve bi'l-cümle mahzâ ibâdet içün mücâveret ihtiyâr oluna.

Ve dahi kendü vilâyetine gitmek istedükde[2] gerekdür ki Mescid-i Şerîf-i Nebevî'ye gelüp Musallâ-yı[3] Nebevî'de *-alâ Müşerrifihî ezke't-tahiyye-* yâhûd ana karîb[4] yerde iki rek'at namâz kılup[5] vedâ' eyleye. Andan sonra[6] hamd ü senâ ve[7] salavât ve selâm idüp bunı okıya: اللّهم إنّا نسألك في سفرنا هذا البرّ و التّقوى و من العمل ما تحب و ترضى[8] Ve bundan gayrı ed'iyeden[9] ki müsâfire müstehabbdur, okıya. Andan sonra bunı okıya: اللّهم لا تجعلْه آخر العهد بهذا المحلّ الشّرِيف[10] Ve dahi du'âyı hamd ü senâ ile ve[11] salavât ve selâm[12] ile hatm eyleye. Andan sonra[13] Kabr-i Şerîf'e gelüp üslûb-ı[14] sâbık üzere ziyâret[15] idüp böylece[16] diye: يا رسول الله، نسألك **[B56b]** أن تسأل الله تعالى أن لا يقطع آثارنا من زيارتك و أن يعيدنا سالمين و أن يبارك لنا فيما وهب لنا و يرزقنا الشكر **[A64b]** على ذلك. اللّهم لا تجعله آخر العهد بحرم رسولك صلّى الله عليه و سلّم و حضرته الشريفة، و يسِّر لي العودة إلى الحرمين سبيلا سهلة، وارزقْني العفو و العافية في الدنيا و الآخرة[17] Andan sonra ol mahall-i mübârekden[18] müfârakat sebebiyle gözyaşın döküp bî-tekellüf bükâ ide.[19]

---

1 ibâdetdür A: ibâdet görünür B
2 kendü vilâyetine gitmek istedükde B: rücû' irâde eyledükde A
3 Musallâ-yı A: Mihrâb-ı B
4 ana karîb A: yakın B
5 kılup B: ile A
6 Andan sonra A: -B
7 senâ ve A: -B
8 "Allah'ım! Bu seferimizde birri (iyilik), takvayı ve razı olup sevdiğin amelleri işlemeyi istiyoruz." İbn Hanbel, *el-Müsned*, 10/439, (6374).
9 ed'iyeden A: du'âlardan B
10 "Allah'ım! Bu mübarek yere ziyaretimizi bize son defa kılma (tekrarını nasip et)."
11 senâ ile ve B: -A
12 ve selâm B: -A
13 Andan sonra A: Ba'dehû B
14 üslûb-ı A: minvâl-i B
15 ziyâret A: niyyet B
16 böylece B: -A
17 "Ya Rasûlallâh! Seni ziyaret etmemizi sağlayan adımlarımızı kesmemesini, bizi sağ salim döndürmesini, bize ihsan ettiği şeyleri bereketlendirmesini, onlardan dolayı şükretmeyi bize nasip etmesini Allah Te'âlâ'dan niyaz etmeni senden isteriz. Allah'ım! Bu gelişimi senin Rasûlün'ün *-Allah ona salât ve selâm eylesin-* haremine ve onun yüce huzuruna son gelişim kılma, bana tekrar Haremeyn'e gelme yolunu kolaylaştır! Beni hem dünyada hem de ahirette affedip sağlık bahşederek rızıklandır!"
18 mübârekden A: şerîfi B
19 bükâ ide A: ağlaya B

Ve dahi gerekdür ki Harem-i Muhterem[1] toprağından teberrük deyü veyâhûd Harem-i Muhterem toprağından işlenmiş nesnelerden ahz eylemeye.[2] Ammâ hediyye[3] içün hurma gibi veyâhûd müteberrik kuyular suyı gibi alına. Zikr olunur, şöyle[4] dimişler: "Ammâ şifâ toprağından almak câ'iz görünür." İhtimâldür ki istişfâ[5] olunmış ola. *Vallâhu a'lem.*[6]

Ve dahi gerekdür ki Medîne-i Münevvere'den çıkacak zamânda yine ahâlî-i Medîne-i Münevvere'ye tasadduk idüp anları kendüden râzı itdüre. Ve günâhlardan bi'l-külliyye kendüyi ib'âd ide.[7] Zîrâ neks,[8] marazdan eşeddür.[9]

Ve dahi bu ahde vefâ üzere olup nakz-ı ahdden havf üzere ola ki *havvân-ı esîm*[10] ve nâkız-ı le'îm silkinde münderic olmaya. Ve bi'l-cümle havf ve recâ üzere olup dâ'imâ bu âyet-i kerîmeyi te'emmül ide ki:[11] ﴿فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾[12]

[A65a]

Fasl-ı Sâlis[13]

[B57a] Mescid-i Şerîf-i Nebevî ve Ravza-i Mutahhara ve Minber-i Müşerrefe fezâ'illeri beyânındadur,[14] *alâ Müşerrifihâ ezke't-tahiyye.*

Ammâ Mescid-i Şerîf'ün fazîleti; *Kālallâhu Te'âlâ:* ﴿لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾[15]

---

1 Muhterem A: Şerîf B
2 ahz eylemeye A: almaya B
3 hediyye B: hedâyâ A
4 Zikr olunur, şöyle A: -B
5 istişfâ A: istisnâ B
6 *Vallâhu a'lem* A: -B
7 günâhlardan bi'l-külliyye kendüyi ib'âd ide A: kendüyi günâhlardan bi'l-külliyye ırak eyleye B
8 neks: nüks etmek, yeniden başlamak
9 Zîrâ neks, marazdan eşeddür A: -B
10 Bu ibare, ﴿وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا﴾ ("Kendilerine hainlik edenleri savunma. Zira Allah **hiçbir haini, hiçbir günahkârı** sevmez.") şeklindeki Nisâ Sûresi 107. ayet-i kerimede geçmektedir.
11 te'emmül ide ki A: fikr eyleye B
12 "Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. **Verdiği sözden dönen, kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene Allah büyük bir mükâfat verecektir."** Fetih, 48/10.
13 **Fasl-ı Sâlis** A: **Üçünci Fasl** B
14 **fezâ'illeri beyânındadur** B: **fazlındadur** A
15 Tevbe, 9/108.

Ya'nî Allâh Te'âlâ[1] buyurdı ki: "Şol mescid ki esâsı takvâ üzeredür evvel günden ya'nî Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Medîne-i Münevvere'ye kudûmleri[2] günden; evlâ ve elyakdur ki sen anda durasın. Anda erler vardur ki temiz olmaklığı severler.[3] Ve hâl budur ki Hakk *Sübhânehû ve*[4] *Te'âlâ* temizleri sever."[5] Hakk Te'âlâ'nun temizleri[6] sevmesi sevâb virmekden ibâretdür, müfessirler şöyle beyân eylemişlerdür. Ehâdîs-i kesîre delâlet ider ki mescid-i mezkûrdan murâd Hazret-i[7] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Medîne-i Münevvere'de olan mescidleridür. Cümleden biri Ebû Sa'îd-i Hudrî'den *radıyallâhu anh* mervî olandur ki *Sahîh-i Müslim*'de rivâyet olundı, Hudrî [hazretleri] didi ki:[8] "Peygamber'den[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* su'âl eyledüm: "Bu âyet-i kerîmede mezkûr mescidden murâd kangı mesciddür?" Rasûl *aleyhi's-selâm*[10] buyurdılar ki: "Murâd[11] Medîne-i Münevvere'de olan Mescid-i Şerîf'dür." Ve dahi Rasûlullâh'dan[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A65b]** rivâyet olundı ki, bu[13] âyet-i kerîme nâzil oldukda Kubâ ehline buyurdılar ki: "Hakk *Sübhânehû ve*[14] *Te'âlâ* **[B57b]** sizlere senâ eylemişdür." Ammâ hadîs-i şerîf âhirine dek münâfî değildür buna ki murâd Medîne-i Münevvere Mescidi ola. Zîrâ Ehl-i Kubâ dahi ol zamânda[15] Medîne-i Münevvere Mescidi'nde olurdı. Ammâ âyet-i kerîmede ﴿مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ﴾[16] buyurduğı[17] delâlet ider ki murâd Mescid-i Kubâ ola. Zîrâ Medîne-i Münevvere'ye Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kudûm-i

---

1 Ya'nî Allâh Te'âlâ B: -A
2 kudûmleri A: geldükleri B
3 severler B: -A
4 *Sübhânehû ve* A: -B
5 sever B: -A
6 temizleri B: -A
7 Hazret-i B: -A
8 Hudrî [hazretleri] didi ki B: -A
9 Peygamber'den A: Rasûl B
10 "Bu âyet-i kerîmede mezkûr mescidden murâd kangı mesciddür?" Rasûl *aleyhi's-selâm* B: -A
11 Murâd A: -B
12 Rasûlullâh'dan A: Peygamber B
13 bu A: zikr olan B
14 *Sübhânehû ve* B: -A
15 Ehl-i Kubâ dahi ol zamânda B: anlar dahi A
16 "Onun (Mescid-i Dırâr) içinde asla namaz kılma. **İlk günden** temeli takva üzerine kurulan mescid (Kubâ Mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever." Tevbe, 9/108.
17 buyurduğı B: -A

şerîfleri[1] hîn[in]de evvel binâ olunan mescid[2] Mescid-i Kubâ'dur. Meger ﴿أَوَّلِ يَوْمٍ﴾[3] buyurduğı[4] bu ma'nâya ola ki; evvel gün te'sîs olunduğı vakit takvâ üzere te'sîs olundı.[5] Bu takdîrce Mescid-i Medîne-i Münevvere ile Mescid-i Kubâ'nun ikisine[6] yarar. Zîrâ ikisi de takvâ üzere ibtidâ olunmışdur. Pes te'âruz ve münâfât def' olunur ve ehâdîs-i şerîfe arasında tevfîk[7] hâsıl olur. *Vallâhu a'lem.*[8]

Sahîhayn'da rivâyet olunmışdur ki: لا تشدّ الرحال إلّا إلى ثلاثة مساجد، مسجدي هذا و المسجد الحرام و المسجد الأقصى[9] Ya'nî "Yük bağlanmaz illâ üç mescidde; benüm[10] mescidime ve Mescid-i Harâm'a ve Mescid-i Aksâ'ya." Ve bu mazmûn-ile Müslim *rahimehullâh*[11] ahar lafzla rivâyet eylemişdür. Ve İmâm-ı Ahmed ve İbn-i Hibbân ve Taberânî ve Bezzâr lafzda azacuk hilâfla rivâyet **[A66a]** eylemişlerdür. Ve dahi bir gayrı[12] rivâyetde gelmişdür ki: "Yerlerün a'lâsı ve[13] evlâsı ki anlara sefer olunur, benüm mescidimdür ve Beytü'l-Atîk'dür." Ammâ[14] Mescid-i Aksâ bu rivâyetde[15] zikr olunmadı.

Ve dahi *Sahîhayn*'dadur ki: "Benüm mescidimde bir namâzun sevâbı bin namâz sevâbından ziyâdedür ki âhar yerde kılınur mesâcidden, meger Mescid-i Harâm.[16] **[B58a]** Zîrâ ben Peygamberlerün âhiri gelmişem ve mescidim dahi âhir-i mesâcid-i Enbiyâ'dur." Pes bu hadîse göre bir namâz bu Mescid-i Şerîf'de, Mescid-i Aksâ'da kılınan bin namâzun sevâbından ziyâde olur ve dahi bu ma'nâ da sarîhdür.[17] Erkam *radıyallâhu anh*dan ri-

1 Medîne-i Münevvere'ye Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kudûm-i şerîfleri A: Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Medîne-i Münevvere'ye geldükleri B
2 mescid B: -A
3 "İlk gün ..." Tevbe, 9/108.
4 buyurduğı B: -A
5 gün te'sîs olunduğı vakit takvâ üzere te'sîs olundı B: gün ki te'sîs olundı, ya'nî ibtidâ'en te'sîs olundukda takvâ üzere te'sîs oldı A
6 Kubâ'nun ikisine A: Kubâ'ya B
7 tevfîk A: cem' B
8 *Vallâhu a'lem* A: -B
9 İbn Hanbel, *el-Müsned*, 12/116, (7190).
10 benüm A: biri bu B
11 *rahimehullâh* B: -A
12 gayrı B: -A
13 a'lâsı ve B: -A
14 Ammâ B: -A
15 bu rivâyetde B: -A
16 bir namâzun sevâbı bin namâz sevâbından ziyâdedür ki âhar yerde kılınur mesâcidden, meger Mescid-i Harâm A: kılınan namâz ola B
17 ma'nâ da sarîhdür A: ma'nâya tasrîhdür B

vâyet olunan hadîs-i şerîf ki didi: "Ben[1] geldüm Hazret-i[2] Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve selleme* ki anları vedâ' eyleyüp Mescid-i Aksâ'ya teveccüh eylemek kasdıyla. Hazret-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*[3] bana[4] buyurdı ki: "Sana ne oldı, yohsa[5] ticâret mi eylemek istersin?" Didüm ki: "Anda namâz kılmak isterüm." Hazret[6] buyurdılar ki: "Bir namâz bunda, bin namâzdan yeğdür ki anda kılınur."[7] Ve Taberânî sikātdan[8] rivâyet ider ki: "Beytü'l-Makdis'de bir namâz, sâ'ir yerlerdeki bin namâz gibidür."[9] [Ammâ] Mescid-i Harâm ile Mescid-i Nebevî'den gayrında, geçmiş ehâdîs-i şerîfe karînesiyle. Pes bu hadîs-i şerîfe nazar idicek ma'lûm **[A66b]** olur ki Medîne-i Münevvere'de bir namâz, bin namâz sevâbından ziyâde olur âhar mesâcidde kılınan namâzlardan. Hadîs-i şerîfde vâki' olan istisnâ ki إلّا المسجد الحرام'dur, üç ihtimâl vardur: Bir ihtimâli müsâvâtdur, ya'nî Mescid-i Harâm'la Medîne-i Münevvere Mescidi sevâbda berâber olalar. Bir ihtimâl dahi budur ki Mescid-i Harâm mefzûl ola. Üçünci ihtimâl budur ki fâzıl ola. Ammâ İbn-i Battâl müsâvâtı tercîh ider ki naks ve ziyâde **[B58b]** ma'lûm olmaz; illâ delîl ile. Pes murâd müsâvâtdur. İmâm-ı Mâlik ikinci ihtimâli tercîh ider dimişler, ammâ bu hakīr katında vechi zâhir değildür. Belki ihtimâl idüğinde bile şübhem vardur, te'emmül oluna. Ammâ üçünci ihtimâli müraccah hadîs-i şerîfdür ki İbn-i Zübeyr'den rivâyet olundı mevkūfen ve merfû'an ki: "Mescid-i Harâm'da kılınan[10] bir namâzun [sevâbı] Medîne-i Münevvere'de kılınan yüz[11] namâz sevâbından ziyâdedür." Ve dahi İbn-i Hazm dimişdür ki: "İbn-i Zübeyr *radıyallâhu anh*[12] Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh*dan rivâyet eyledi zâhir sened ile ki günden azhardur, bunun birle kim Ashâb'dan bir ehad muhâlefet

---

1 Ben B: -A
2 Hazret-i B: -A
3 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Rasûl B
4 bana B: -A
5 Sana ne oldı, yohsa B: Ne oldı sana A
6 Hazret B: -A
7 Bir namâz bunda, bin namâzdan yeğdür ki anda kılınur A: Bunda kılınan bir rek'at namâz, anda kılınan namâzun bin rek'atından yeğdür." deyü buyurdılar B
8 **Derkenar:** Ya'nî sözine i'timâd olunur kimesnelerdür B: -A
9 Beytü'l-Makdis'de bir namâz, sâ'ir yerlerdeki bin namâz gibidür B: Bir namâz Beytü'l-Mukaddes'de, bin namâz gibidür sâ'ir yerlerde A
10 kılınan B: -A
11 yüz A: yüz bin rek'at B
12 *radıyallâhu anh* B: -A

eylememişdür. İmdi icmâ' vâki'[1] oldı Ashâb'dan[2] Mekke'de **[A67a]** sevâb ziyâde[3] olmak bâbında." Taberânî[4] ve Bezzâr, Ebû Derdâ *radıyallâhu anh*-dan rivâyet eylediler ki: "Mescid-i Harâm'da bir namâz, âhar yerlerde yüz bin namâza berâberdür. Ve benüm mescidimde bir namâz, âhar yerlerde bin namâza berâberdür. Ve Beytü'l-Makdis'de bir namâz, âhar yerlerde beş yüz namâza berâberdür."[5] İşbu rivâyet müvazzah ve mübeyyendür Mescid-i Harâm'un sâ'ir mesâcid[6] üzere râcih olduğın. Ammâ bu hadîs-i şerîf-den fehm olunur ki Medîne-i Münevvere Mescidi'nün sevâbı[7] Mescid-i Aksâ'dan ziyâde beş yüz ola, bin olmaya; nitekim ehâdîs-i sâbıkadan fehm olunmışdı. Pes bu eşkâlün def'i iki vechile kābildür: Evvel[8] budur ki aded mefhûmı murâd olmaya, pes bu hadîs-i **[B59a]** şerîf ziyâdeyi nefy eylemez olur. İkinci[9] budur ki *Sahîhayn*'da ve gayruhumâ[10] gelmişdür ki: "Medîne-i Münevvere Mescidi'nde bir namâz, âhar yerlerde kılınan bin namâz kadar[11] sevâbı vardur." Ve *Sahîhayn* rivâyeti mukaddemdür sâ'ir rivâyât üzere. Bu hakīr dahi tevcîh-i ahîri tercîh idüp evvelki tevcîhün sıhhatinde tevakkuf iderin ki tedebbür oluna. Ammâ şol hadîs-i şerîfün def'i ki "Beytü'l-Makdis'de bir namâz, âhar yerlerde kılınan bin namâz kadar sevâbı vardur."[12] deyü buyurduğı[13] **[A67b]** kıllete[14] budur ki evvel şöyle[15] vahy olunmışdı, sâniyen vahy tağyîr olundı. Nitekim bunun gibi mu'ârazalar böylece def' olunur.

---

1 vâki' B: -A
2 Ashâb'dan A: -B
3 ziyâde B: -A
4 Taberânî A: Taberî B
5 Mescid-i Harâm'da bir namâz, âhar yerlerde yüz bin namâza berâberdür. Ve benüm mescidimde bir namâz, âhar yerlerde bin namâza berâberdür. Ve Beytü'l-Makdis'de bir namâz, âhar yerlerde beş yüz namâza berâberdür B: Bir namâz Mescid-i Harâm'da, berâberdür yüz bin namâza. Ve bir namâz benüm mescidimde, müsâvîdür bin namâza. Ve bir namâz Beytü'l-Mukaddes'de, müsâvîdür beş yüz namâza A
6 mesâcid A: mescidler B
7 sevâbı B: -A
8 Evvel A: Biri B
9 İkinci A: Ve biri B
10 gayruhumâ A: gayrılarda B
11 kadar A: -B
12 Beytü'l-Makdis'de bir namâz, âhar yerlerde kılınan bin namâz kadar sevâbı vardur B: Bir namâz Bey-tü'l-Mukaddes'de, bin namâz kadar sevâbı vardur ki âhar yerde A
13 deyü buyurduğı B: -A
14 kıllete A: -B
15 şöyle A: eylece B

Fâ'ide: Ehâdîs-i şerîfede vâki' olan sevâb muzâ'af olmaklığı farza mahsûs mıdur yâhûd nefle de şümûli var mıdur?[1]

İmâm-ı A'zam'dan ve İmâm-ı Mâlik'den rivâyet olunur ki, anlar "Hemân[2] farza mahsûsdur." dimişler. Zîrâ hadîs-i şerîfde vâki'dür ki: "Erlerün namâzlarında efdal evde kılınan namâzlardur, illâ farz namâzları mescidde cemâ'atle kılmak efdaldür."[3] Ammâ İmâm-ı Şâfi'î'den rivâyet olunur ki, "Farz ve nefle dahi şâmildür ve mezbûr hadîs-i şerîf [ol husûsda] delîl olmaz." dirler. Zîrâ evde kılmak efdal olmak, sevâb ziyâde olmaklığa mâni' değildür. Nitekim yukaruda[4] geçmişdür ki fâzıl gâh olur ki mefzûle göre ziyâde **[B59b]** sevâba müştemil olmaz, belki mefzûlde olan sevâb[5] fâzılda olmaz deyü. Ve buna dahi nazîreler îrâd olunmışdı. Ve taz'îf-i mezkûrun me'âli ancak sevâba râci'dür; bu değildür ki ol sevâbla[6] geçmiş namâzlar sâkıt ola. Ve ulemânun dahi icmâ'ı bunun üzeredür. Ve dahi bu sevâb cemâ'atden hâsıl olanun gayrıdur ve[7] kat'-ı nazar iledür,[8] dahi[9] misvâk ile kılınan namâz sevâbından gayrıdur. Ve dahi şol ki mev'ûddur ki **[A68a]** bir hasenenün cezâsı on hasenedür. Bu cümleden kat'-ı nazar-ile[10] muzâ'afe-i mezbûre hâsıl olur. Ve dahi mezbûr muzâ'afe yalınuz[11] namâza mahsûs[12] değildür, belki cemî' hasenâta şümûli vardur; nitekim Mekke hakkında tasrîh eylemişlerdür. Ve dahi Hazret-i Peygamber[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* zamân-ı şerîflerinde olan Mescid'e mahsûs değildür, belki Medîne-i Münevvere'nün cemî' bikā'ına âmmdur. Nitekim hadîs-i şerîf delâlet ider ki, Hazret-i Rasûl[14] buyurdılar ki: "Eger benüm[15] bu mescidim San'â'ya dek[16] çekilse mescidimdür." Ve San'â diyâr-ı Yemen'de bir şehirdür. Bu ma'nâda

1 şümûli var mıdur B: şâmildür A
2 anlar "Hemân B: -A
3 namâzları mescidde cemâ'atle kılmak efdaldür B: -A
4 yukaruda B: -A
5 sevâb B: -A
6 bu değildür ki ol sevâbla B: -A
7 gayrıdur ve B: -A
8 **Derkenar:** Ya'nî cemâ'atle kılınan namâzun sevâbları bu sevâblarda dâhil değildür B: -A
9 kat'-ı nazar iledür, dahi A: -B
10 kat'-ı nazar-ile A: mâ-adâ B
11 yalınuz B: -A
12 namâza mahsûs A: namâz-ile hâs B
13 Hazret-i Peygamber A: Rasûl B
14 Hazret-i Rasûl B: -A
15 benüm B: -A
16 dek A: varunca B

nice[1] ahbâr ve âsâr-ı kesîre vârid olmışdur. Şeyh Takıyyüddîn bin Teymiyye dimişdür ki: "Mütekaddimînün sözleri buna delâlet ider. Ve dahi Emîrü'l-Mü'minîn Ömer ve Osmân *radıyallâhu anhumâ* her biri Mescid-i Nebevî üzere birer mikdâr ziyâde eyleyüp kimesne inkâr eylemedi. Saff-ı evvel[2] ki imâm duracak yerdür, ziyâdeden idi. Ve bu a'zam-ı edilledendür[3] **[B60a]** buna[4] ki ziyâde dâhil i'tibâr olunur, ne hâric." *Vallâhu a'lem*.

İmâm-ı Ahmed ve Taberânî ricâl-i sikāt-ile Enes bin Mâlik *radıyallâhu anh*dan rivâyet eylediler ki: "Her kim ki[5] benüm mescidimde kırk namâz kılup bir namâz andan fevt olmasa[6] anun içün **[A68b]** azâbdan berât yazılur. Ve dahi ol kimesne nifâkdan berî olur." İbn-i Hibbân *Sahîh*'inde Ebû Hureyre'den *radıyallâhu anh*[7] rivâyet olunur ki, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Sizler[8] evinüzden çıkup mescidime gelince kimi göze hasene yazılur[9] ve kimi gözün günâhı dökülür." Ya'nî günâhı olan kimesnenün günâhı dökülür, olmayan kimesneye hasene ziyâde olunur. Yahyâ, Sehl[10] bin Sa'd *radıyallâhu anh*dan rivâyet ider ki: "Her kim ki bu mescidde dâhil ola hayr ta'allüm iderken yâhûd hayr ta'lîm iderken, mücâhid-i fî-sebîlillâh menzilesindedür. Ammâ şol kimesne ki gayrı maslahat içün dâhil olsa; şol kimesne gibidür ki gökçek nesneleri görüp hoşuna gelür, tabî'atı ana göre[11] meyl ide ve andan ana hîç nef' olmayup hakk-ı gayr ola." Bu ma'nâda nice ehâdîs-i şerîfe vârid olmışdur. Ve dahi Yahyâ'dan mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı: "Gümân iderüm ki her birinüzün evinde mescidinüz vardur." **[B60b]** Didiler: "Belî yâ Rasûlallâh."[12] Girü buyurdılar ki:[13] "Vallâhi eger evlerinüzde namâz kılsanuz Mescid-i Şerîf'i terk eylemiş olursız. Ve mescidimi terk eylesenüz sünne-

---

1 nice B: -A
2 **Derkenar:** "Saff-ı evvel" didüği Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* hazretlerinün mihrâb-ı şerîfleridür. Ol zamânda imâmlar anda durup cemâ'atle namâz kılurlar imiş B: -A
3 edilledendür A: evveldendür B
4 buna A: -B
5 Her kim ki A: -B
6 olmasa A: olsa B
7 *radıyallâhu anh* A: -B
8 Sizler B: -A
9 yazılur B: ziyâde olur A
10 Sehl A: Süheyl B
11 göre B: -A
12 Didiler: "Belî yâ Rasûlallâh." A: "Belî yâ Rasûlallâh." didiler B
13 Girü buyurdılar ki B: -A

timi terk eylemiş olursız. Ve sünnetimi[1] terk eylesenüz **[A69a]** gümrâh olursız." Ya'nî[2] hakk yolını yitürmiş olursız. Ve bundan gayrı ehâdîs-i şerîfe dahi bu bâbda rivâyet[3] olunmışdur.

Ammâ Ravza ve Minber hakkında vârid olan ehâdîs-i şerîfe *Sahîhayn*'da Abdullâh bin Zeyd'den mervîdür ki: "Hazret-i Peygamber'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] Hücre-i[5] Şerîfleri ile Minber-i Münîfleri arası cennet riyâzından bir ravzadur." Ammâ Buhârî rivâyetinde ziyâde[6] gelmişdür ki: "minberim ve havzım üzerindedür." Ve dahi *Sahîhayn*'dadur ki: "Kabrim ile minberim arası cennet riyâzından bir ravzadur." deyü buyurmışdur. Ve işbu ma'nâda ehâdîs-i kesîre vârid olmışdur. Ba'zısında "kabrim ile minberim arası" ve ba'zısında "meskenim ile minberim arası" ve ba'zısında "beytim ile minberim arası" vâki' olmışdur. Bu takdîrce[7] lafz muhtelif, ammâ[8] ma'nâları müttehiddür.[9] Zîrâ Kabr-i Şerîf,[10] Rasûl *aleyhi's-selâm*un[11] mesken-i münîflerindedür, *sallallâhu aleyhi ve sellem.*[12] Ya'nî evlerinün içinde defn olunup gayrı yere iledilmemişdür.[13] Ve dahi İmâm-ı Ahmed-i Hanbel[14] ricâl-i sikāt[15] ile rivâyet ider ki, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Benüm minberim cennet tür'alarından bir tür'a üzeredür." Ve *tür'a*, damm-ı [tâ-i] fevkâniyye ile ve râ'nun sükûnıyla **[B61a]** ve ayn-ı mühmelenün fethi ile kapudur veyâhûd bir yüce yerde ravzadur[16] veyâhûd nerdübândur.

---

1 terk eylemiş olursız. Ve sünnetimi A: -B
2 Ya'nî A: -B
3 rivâyet A: zikr B
4 Hazret-i Peygamber'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
5 Hücre-i B: Mesken-i A
6 ziyâde A: -B
7 Bu takdîrce B: -A
8 ammâ B: -A
9 müttehiddür A: birdür B
10 Şerîf A: Münevverleri B
11 Rasûl *aleyhi's-selâm*un B: -A
12 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
13 Ya'nî evlerinün içinde defn olunup gayrı yere iledilmemişdür B: -A
14 İmâm-ı Ahmed-i Hanbel B: İmâm-ı Ahmed A
15 sikāt A: sahîh B
16 ravzadur A: bâğçedür B

Taberânî rivâyet **[A69b]** ider ki, Peygamber[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Benüm[2] minberim ayakları cennetde sâbitdür." Ve Ebû Sa'îd-i Hudrî'den *radıyallâhu anh* rivâyet olunmışdur ki didi: "İşitdüm Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*den ki buyurdı Minber-i Şerîf üzere olduğı hâletde ki: "Ben hâlen havz ukrı[3] üzerinde turmışum." Ve dahi rivâyet olunmışdur ki: "Minber-i Şerîf'ün tarafeyninden biri havz ukrı üzerindedür hâlen. Pes her kim ki Minber-i Şerîf kurbında yalan yere yemîn eylese ki bir Müslümân'un[4] hakkını ibtâl eylemek içün, gerekdür ki ol kimesne[5] menzilini cehennemden hâzır ide." Ve havzun ukrı, havza su akacak yerdedür dirler. *Ukr*'ı[6] ayn-ı mühmele dammı ile ve kāf'un sükûnıyla tercüme iden[7] böylece dimişdür. Ammâ *Kāmûs*'da[8] dir ki: عقر الحوْض مأخّره أوْ مقام الشّارب منه Ya'nî "Havzun ukrı, âhiridür veyâhûd havzdan su içen kişinün duracak yeridür." *Vallâhu a'lem*. Dahi Nesâ'î ricâl-i sikāt ile rivâyet eylemişdür ki: "Her kim bu minber yanında yalan yere[9] yemîn[10] içse bir Müslümân'un mâlını istihlâl eylemek içün, Hakk Te'âlâ'nun la'neti[11] ve dahi cümle[12] meleklerün ve cemî' âdemîlerün la'neti ol kimesne[13] üzerine olup Allâh[14] Te'âlâ **[A70a]** anun tevbesin kabûl eylemez ve dahi ne farzın ve ne neflin[15] kabûl eylemez." [16]نعوذ بالله من ذلك *Allâhu a'lem.*[17]

---

1 Peygamber A: Rasûl B
2 Benüm B: -A
3 havz ukrı A: ukr-ı havz B
4 bir Müslümân'un A: Müslümânlarun B
5 ki ol kimesne B: -A
6 *Ukr*'ı B: -A
7 iden A: sâhibi B
8 Burada kastedilen, Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) hazırladığı meşhur *el-Kāmûsü'l-Muhît*'tir.
9 yere B: -A
10 yemîn A: and B
11 la'neti A: -B
12 cümle B: -A
13 ol kimesne A: anun B
14 Allâh B: Hakk A
15 ne farzın ve ne neflin A: farz kılduğı namâzların B
16 "Bundan Allah'a sığınırız."
17 *Allâhu a'lem* B: -A

[B61b]

Ve dahi Taberânî rivâyet eylemişdür[1] ki, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[2] buyurmışdur ki: "Hücrem ile musallâm arası cennet riyâzından bir ravzadur." Ve bir rivâyetde: "Evim ile musallâm arasıdur."[3] Ve bir rivâyetde de "minber ve musallâm" vâki' olmışdur, cümle[4] me'âl birdür. Ve musallâdan murâd bir kavlde Mescid-i Şerîf-i Nebevî'den namâz kılacak makāmdur. Ve kavl-i âharda[5] Mescid-i İyd'den namâz kılacak makāmdur. İkinci kavli te'yîd[6] ider şol ki, ba'zı ruvât[7] rivâyet eylemişlerdür ki: "İşitdüm nice kimesnelerden ki Sa'd bin Ebî Vakkās *radıyallâhu anh* bu hadîs-i şerîfi istimâ' eyledükde kendünün[8] iki evini Mescid-i Şerîf ile Musallâ arasında yapılmağa emr eyledi." Ve bu dahi mü'eyyiddür ki Cenâh-ı Neccâr rivâyet eyledi: Sa'd bin Ebî Vakkās *radıyallâhu anh*un kızı ile ki Â'işe nâm idi,[9] bir gün bilece[10] Mekke cânibine müteveccih iken mezbûre[11] Â'işe bana[12] didi ki: "Menzilini binâ eyle." Didüm ana: "Belât'da mı binâ ideyin?"[13] Didi: "Belî, Belât'da binâ eyle.[14] Temessük eyle Belât'a ki,[15] pederimden istimâ' eyledüm ki dir idi: "Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*den işitdüm ki[16] buyurdı: "Benüm[17] bu mescidim ile musallâm arası **[A70b]** cennet riyâzından[18] bir ravzadur."

1 Taberânî rivâyet eylemişdür A: Taberânî'den rivâyet olunmışdur B
2 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
3 arasıdur B: -A
4 cümle B: -A
5 kavl-i âharda A: bir kavlde B
6 te'yîd A: te'kîd B
7 ba'zı ruvât A: ba'zı rivâyât ki B
8 kendünün B: -A
9 Sa'd bin Ebî Vakkās *radıyallâhu anh*un kızı ile ki Â'işe nâm idi A: Â'işe binti Sa'd ibn-i Ebî Vakkās *radıyallâhu anh*un kızı ile B
10 bilece A: -B
11 mezbûre B: -A
12 bana B: -A
13 "Menzilini binâ eyle." Didüm ana: "Belât'da mı binâ ideyin?" A: -B
14 Belî, Belât'da binâ eyle B: -A
15 Belât'a ki A: -B
16 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*den işitdüm ki B: İşitdüm Rasûlullâh'dan *sallallâhu aleyhi ve sellem* ki A
17 Benüm B: -A
18 riyâzından A: ravzalarından B

Târîh Sâhibi eydür ki: Belât, Mescid-i Şerîf'le İyd-i Şerîf Musallâsı'nun arasında olan yerlerden ibâretdür;[1] nitekim mufassalan zikr olunsa[2] gerekdür. Ve dir ki: Bu hadîs-i şerîf delâlet ider ki cemîʻ Mescid-i Şerîf ravzadur vech-i istidlâlde. Bu hakīr dirüm ki: Câ'izdür ki murâd **[B62a]** bu ola ki; kaçan Mescid ile Musallâ arası ki Belât andan ibâretdür, ravza ola, Mescid-i Şerîf'ün ravza olması bi-tarîk-ı evlâ[3] lâzım gelür, *vallâhu aʻlem*. Ve dahi *Zevâ'id-i Müsned*'de ricâl-i sahîh ile Abdullâh bin Zeyd *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki dimişdür: "İşbu evler arasından yaʻnî Rasûlullâh[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mesken-i şerîfleri ile Minber-i[5] Şerîf arası riyâz-ı cennetden[6] bir ravzadur. Ve Minber-i Şerîf bir türʻadur cennet türʻalarından."

Sâhib-i Târîh eydür ki: Bu ehâdîs-i şerîfenün hâsıl-ı müfâdı Minber-i Şerîf'e nisbet-ile budur ki; Minber-i Şerîf-i Nebevî, Kıyâmet güninde aynı ile iʻâde olunsa gerekdür,[7] nitekim cemîʻ mahlûkāt iʻâde olacakdur. Ve [ol minber] kendü yerinde bâkī kalur ve bu Mescid-i Şerîf-i Nebevî'den[8] cennetden bir nâhiyede,[9] ukr-ı havza karîb [olacakdur]. Ve dahi bu ahbârda tergīb-i tamâm ve tahrîs-i mâ-lâ-kelâm vardur ol mahall-i şerîfde ibâdet eylemeğe. Ve dahi **[A71a]** delâlet vardur ana kim[10] ol mahall-i münîfde vâkiʻ olan ibâdât Havz-ı Mükerrem'e vürûda bâʻis[11] olup suyından içilmek müyesser ola,[12] *vallâhu aʻlem*. Ve dahi baʻzı ulemâ dimişlerdür ki: "Dünyâda olan Minber-i Şerîf, aynı ile Kıyâmet'de havzun üzerinde olacakdur." İbnü'n-Neccâr bu kavl üzere iʻtimâd eylemişdür.[13] Ve İbn-i Asâkir[14] dimiş

---

1 Mescid-i Şerîf'le İyd-i Şerîf Musallâsı'nun arasında olan yerlerden ibâretdür B: ibâretdür Mescid-i Şerîf ile İyd Musallâsı'nun arasından A
2 zikr olunsa B: gelse A
3 murâd bu ola ki; kaçan Mescid ile Musallâ arası ki Belât andan ibâretdür, ravza ola, Mescid-i Şerîf'ün ravza olması bi-tarîk-ı evlâ A: bir ola Mescid-i Şerîf ile Musallâ-yı Şerîf arası ki Belât andan ibâretdür, ravza olduğı iʻtibârıyla Mescid-i Şerîf hod bi-tarîk-ı evlâ ravza olmak B
4 Rasûlullâh A: Hazret B
5 Minber-i A: Musallâ-yı B
6 riyâz-ı cennetden A: cennet ravzalarından B
7 Minber-i Şerîf-i Nebevî, Kıyâmet güninde aynı ile iʻâde olunsa gerekdür B: Minber-i Şerîf, aynı ile muʻâd olur yevm-i Kıyâmet'de A
8 ve bu Mescid-i Şerîf-i Nebevî'den B: -A
9 nâhiyede A: cânibinde B
10 ol mahall-i şerîfde ibâdet eylemeğe. Ve dahi delâlet vardur ana kim A: -B
11 bâʻis A: sebeb B
12 içilmek müyesser ola B: içülür A
13 üzere iʻtimâd eylemişdür A: ihtiyâr itmişdür B
14 Asâkir A: Asker B

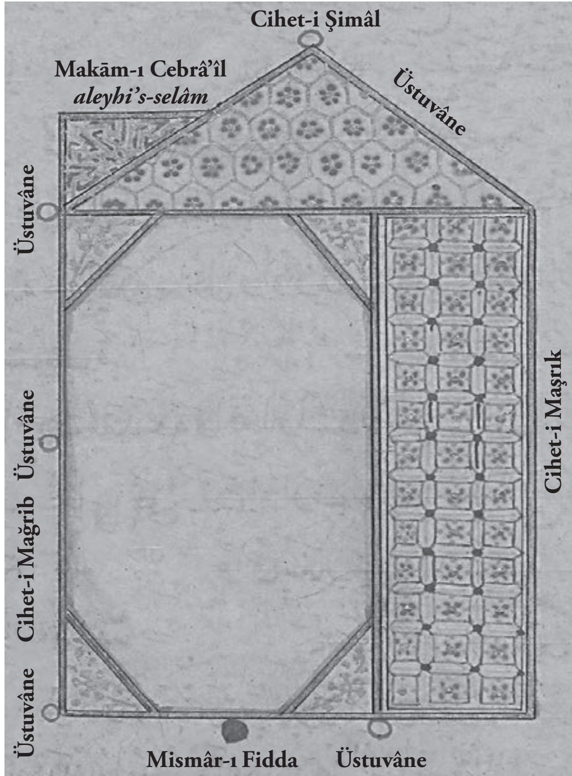
ki: "Ekser ulemâ[1] buna zâhib olmışlardur ve azhar olan dahi budur." Ve ba'zısı dimiş ki: "Murâd **[B62b]** budur ki, Kıyâmet güninde bir âhar minber halk olacakdur." *Vallâhu a'lem*.

Ammâ Ravza-i Şerîfe[2] hakkında vâki' olan budur ki, İmâm-ı Mâlik *rahimehullâh*[3] zâhire haml idüp dimişdür ki: "Cennet riyâzından bir ravzadur, ya'nî Kıyâmet güninde cennete nakl olunur, sâ'ir buk'alar gibi değildür ki fânî ola." Bu bâbda ulemâdan çok kimesne İmâm-ı Mâlik'e muvâfakat eylemişlerdür.[4] Ammâ ba'zı ulemânun[5] kavlleri budur ki: "Ravza-i Mutahhara'da[6] ibâdet eylemek cennete mü'eddîdür veyâhûd ol mahall-i şerîf cennetden ravza gibidür nüzûl-i rahmet ve husûl-i sa'âdet cihetinden ki ibâdete mülâzemet eylemek sebebi ile gelmişdür. Husûsan Hulâsa-i Mevcûdât *sallallâhu aleyhi ve sellem* hayâtda iken ve bunı te'yîd ider ki şol ki mukarrer olmışdur **[A71b]** Şer'-i Şerîf'de ki, emâkin-i müteberrikeden haber virmekliğin fâ'idesi budur ki anı ibâdet ü[7] tâ'ât ile ma'mûr ideler." Ammâ erbâb-ı nazardan hafî değildür ki bu takdîrce emâkin-i müteberrikeye ihtisâsun fâ'idesi kalmaz. Zîrâ her ne yerde ki ibâdet[8] vâki' olsa duhûl-i cennete bâ'is olur; nitekim من قال لا إله إلّا الله دخل الجنّة[9] hadîs-i şerîfi iktizâ ider.[10] Ve gayrı ehâdîs-i şerîfeden ki fezâ'il-i a'mâlde vâki' olmışdur, yalınuz bir yer ile mukayyed[11] değildür. İmdi şol ehâdîs-i şerîfeler ki müteberrike olan yerlerün izdiyâd-ı şerefleriyçün[12] **[B63a]** buyurulmışdur, fâ'idesüz olmak lâzım gelür. Pes imdi Ravza-i Mutahhara el-ân cennetdendür dimek evlâ[13] görünür, nitekim İmâm-ı Mâlik'den rivâyet olundı. Ve ekser ulemâ

---

1 Ekser ulemâ A: Ulemânun ekseri B
2 **Şerîfe** A: **Mutahhara** B
3 *rahimehullâh* A: *radıyallâhu anh* B
4 Bu bâbda ulemâdan çok kimesne İmâm-ı Mâlik'e muvâfakat eylemişlerdür B: Ulemâdan çok kimesne İmâm-ı Mâlik'e muvâfakat eylemişlerdür bu bâbda A
5 ulemânun A: -B
6 Ravza-i Mutahhara'da B: anda A
7 ibâdet ü B: -A
8 her ne yerde ki ibâdet B: ibâdet nerede ki A
9 "Kim, 'Allah'tan başka ilâh yoktur.' derse cennete girer." İbn Balabân, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbni Hibbân*, C. 1, s. 364.
10 iktizâ ider A: muktezâsınca B
11 yer ile mukayyed A: yere mahsûs B
12 izdiyâd-ı şerefleriyçün A: şeref izdiyâdlarıçün B
13 evlâ A: evlâ ve elhak B

ana muvâfakat üzeredür,[1] Hacerü'l-Esved gibi ki cennet taşlarından bir taşdur dimişlerdür. Ve bu takdîrce şibh-i tâmm vâki' olur Peygamberimiz *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile Hazret-i İbrâhîm *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*un aralarında ki "Baba cennet taşlarından bir taşa mahsûs olduğı gibi oğul dahi cennet riyâzından bir ravza ile muhtass[2] oldı." dimişlerdür. Ammâ bu hakīr dir ki: Egerçi münâsebet-i tâmm vardur, ammâ ihtisâsdan ihtisâsa[3] mütefâvit idüği[4] ehl-i zevk olana hafî değildür. Hadîs-i şerîfi zâhirine haml **[A72a]** eylemeğin Medîne-i Münevvere'nün sâ'ir vilâyetler üzere efdaliyyetine istidlâl olundı işbu hadîs-i şerîfi zamm eylemek ile ki buyurmışdur: لقاب قوسِ أحدكم في الجنّة خير من الدّنيا و ما فيها[5] *Vallâhu a'lem.*[6]



1 nitekim İmâm-ı Mâlik'den rivâyet olundı ve ekser ulemâ ana muvâfakat üzeredür A: bunun üzere kim İmâm-ı Mâlik'den ve ulemânun ekserinden rivâyet olundı B
2 muhtass A: mahsûs B
3 ihtisâsa B: -A
4 mütefâvit idüği A: tefâvüt vardur B
5 "Cennette sizden birinizin yayındaki ok yuvası (kadar bir yer), dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır." İbn Hanbel, *el-Müsned*, 20/27, (12556).
6 *Vallâhu a'lem* B: -A

[A72b]

Ammâ Ravza-i Mutahhara'nun hudûdı ihtilâf üzeredür. Ba'zı akvâlde Hücre-i Münîfe[1] dîvârına mülâsık ve kıble cânibinden[2] ve şimâl cânibinden Minber-i Şerîf'e varınca eksilmek üzere[3] olup Minber-i Münîf'de[4] müntehî[5] olur, müselles şekline karîb; nitekim kenârda tasvîr eylemişüz. **[B63b]** Ve ba'zı akvâlde Hücre-i Şerîf dîvârından[6] üstüvâne üzeredür, ya'nî dîvârdan[7] Minber-i Münîf'e gelince istikāmet üzere.[8] Bu takdîrce ba'zı mevâzi' ki Hücre-i Şerîfe'nün cânib-i şimâline berâberdür;[9] egerçi Minber-i Şerîf'e berâber değildür, fe-emmâ Ravza'da dâhil olur.[10] Ve şol yer ki Minber-i Şerîf'e kıble cânibinden berâberdür; egerçi Hücre-i Şerîfe'ye berâber değildür, ammâ ol dahi Ravza-i Mutahhara'ya dâhil olur.[11] Nitekim kenârda[12] tasvîr eyledük. Zîrâ Minber-i Şerîf kıble cânibinden Hücre-i Şerîfe'nün kıblî dîvârından mukaddemce[13] binâ[14] olunmışdur. Pes mecmû'-ı[15] Ravza-i Mutahhara[16] murabba'[17] şekli üzere olup bu takdîrce üç revâka müştemil olur. Evvelki[18] revâk Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün namâzda durdukları yerün revâkıdur. Ve iki revâk dahi ki andan sonradur,[19] Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[20] zamân-ı şerîflerinde Mescid'den idi-

1 Münîfe A: Şerîfe B
2 cânibinden B: -A
3 eksilmek üzere A: nâkıs B
4 Münîf'de B: mezbûrda A
5 müntehî A: tamâm B
6 Hücre-i Şerîf dîvârından B: -A
7 üstüvâne üzeredür, ya'nî dîvârdan A: -B
8 istikāmet üzere A: -B
9 berâberdür B: mesâfetdür A
10 Ravza'da dâhil olur A: Ravza-i Mutahhara'dandur B
11 Ve şol yer ki Minber-i Şerîf'e kıble cânibinden berâberdür; egerçi Hücre-i Şerîfe'ye berâber değildür, ammâ ol dahi Ravza-i Mutahhara'ya dâhil olur B: Dahi Minber-i Şerîfe mesâfet olan kıble cânibinden egerçi Hücre-i Şerîfe mesâfet değil, Ravza-i Şerîfe'de dâhil olur A
12 kenârda B: -A
13 mukaddemce A: ilerüce B
14 binâ B: vâki' A
15 mecmû'-ı A: cümle B
16 Mutahhara B: Şerîfe A
17 murabba' A: dört köşeli B
18 Evvelki B: Ve iki A
19 andan sonradur A: bundan gayrı aşağada vâki' olmışlardur B
20 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A

ler[1] ve mezbûr[2] üç revâklar dahi musakkaf[3] idiler. Bu kavl üzere imâm **[A73a]** durduğı yer[4] şübhesüz Ravza'dan olur. Ammâ ol kavl-i evvelün i'tibârı üzere imâm durduğı mekân[5] ba'zısı Ravza'dan ve ba'zısı hâricden olur yâhûd cümlesi[6] hâricde kalur; nitekim mülâhaza iden kimesneye ma'lûmdur. Ve bu ihtimâl ise merdûddur. Zîrâ Hazret-i Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün **[B64a]** Musallâ-yı Şerîfleri, Ravza'dan[8] hâric olmak lâzım gelür ve buna ise hîç kimesne kā'il değildür. Böyle minvâl üzere[9] tercüme olunmışdur. Ammâ bu hakīr dir ki: Çün Musallâ-yı Şerîf'ün Ravza'dan[10] hurûcına[11] kā'il olmış kimesne[12] yokdur, imdi beyân ve tasvîr olundukda bir tarîkle tasvîr olunmak gerekdür ki Musallâ-yı Şerîf hâric olmaya. Nitekim tasvîr eylemişüz.[13] Ammâ arşun adedi ile Kabr-i Şerîf ile Minber-i Münîf arası[14] elli dört arşun ve südüsdür. Ve ba'zılar elli üç zirâ'[15] ve bir karış dimişlerdür. Ammâ Sâhib-i Târîh dir ki: Zâhir budur ki Hücre-i Mutahhara'nun dîvârını bile i'tibâr eylemişlerdür ve illâ elli arşun ve südüsdür. *Allâhu a'lem*.[16]

1 zamân-ı şerîflerinde Mescid'den idiler B: zamânında Mescid-i Şerîf'ün mukaddeminden A
2 ve mezbûr B: -A
3 musakkaf A: sakflu B
4 yer A: mekân B
5 imâm durduğı mekân B: -A
6 cümlesi B: küllîsi A
7 Hazret-i Rasûlullâh B: Peygamber A
8 Ravza'dan B: -A
9 minvâl üzere B: -A
10 Ravza'dan B: -A
11 hurûcına A: taşrada kalmasına B
12 kimesne A: -B
13 Nitekim tasvîr eylemişüz A: -B
14 arşun adedi ile Kabr-i Şerîf ile Minber-i Münîf arası B: zer'-i mâbeyn-i Kabr-i Şerîf ve Minber-i Latîf A
15 zirâ' A: arşun B
16 *Allâhu a'lem* B: -A

ÜÇÜNCİ BÂB

Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kudûm-i şerîflerinden evvel Medîne-i Münevvere'de kadîmden sâkin olan kimesnelerün beyânındadur ki zikr olunur.[1]

İşbu bâb üç fasl üzere müştemildür.

Fasl-ı Evvel[2]

Hazret-i[3] Nûh *aleyhi's-selâm*un tûfânından sonra Medîne'de kimler sâkin olmışlardur[4] ve ba'dehû[5] Yehûd süknâları ve anlardan sonra Ensâr-ı Ahyâr süknâları ve nesebleri [A73b] ve anlarun keyfiyyet-i galebeleri Yehûd üzere[6] ve dahi Yehûd'un Tübba' ile ve kavmiyle[7] vâki'[8] olan ahvâlleri beyânındadur.

[B64b]

Kelbî, İbn-i Abbâs'dan *radıyallâhu anhumâ* isnâd-ı sahîh ile rivâyet ider ki: "Hazret-i Nûh *aleyhi's-selâm*[9] kavmi ile sefîneden çıkdukları vakitde Bâbil tarafında bir yerde[10] nüzûl eylediler. Ve anlar ol zamânda seksen nefer kimesne idiler ve anun-içün Sûk-ı Semânîn ile tesmiye olundılar. Andan sonra[11] ol yerde niçe zamân[12] sâkin oldılar. Andan sonra kavm ü kabîleleri[13] çoğaldukda[14] Nemrûd bunlara pâdişâh oldı. Bunlar kâfir olıcak dillerine ihtilâf düşüp yetmiş iki fırka oldılar ve her bir fırkaları[15] bir dürlü dil-ile söyleşür

---

1 **Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kudûm-i şerîflerinden evvel Medîne-i Münevvere'de kadîmden sâkin olan kimesnelerün beyânındadur ki zikr olunur** B: **Medîne-i Münevvere'de Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kudûm-i şerîflerine dek kadîmden sâkin olanlar beyânındadur** A

2 **Fasl-ı Evvel** A: **Evvelki Fasl** B

3 **Hazret-i** B: -A

4 **Medîne'de kimler sâkin olmışlardur** B: **sâkin olanlar** A

5 **ba'dehû** B: **dahi** A

6 **anlarun keyfiyyet-i galebeleri Yehûd üzere** A: **bunlarun Yehûd üzere olan keyfiyyetleri** B

7 **dahi Yehûd'un Tübba' ile ve kavmiyle** B: **anlara Tübba' ile** A

8 **vâki'** A: -B

9 *aleyhi's-selâm* B: -A

10 bir yerde B: -A

11 Andan sonra A: Ba'dehû B

12 niçe zamân B: -A

13 Andan sonra kavm ü kabîleleri B: -A

14 çoğaldukda B: çoğ oluncaya dek ve A

15 fırkaları B: -A

oldılar. Zikr olunan tâ'ifeden[1] Lâvez[2] bin Sâm oğullarından Amalîk ile Tasim ve Avs bin İrem bin Sâm oğullarından Âd ile Ubeyl ve Câsık bin İrem bin Sâm oğullarından Semûd ile Cedîs ve Âbir bin Şâlıh[3] bin Arfahşed bin Sâm oğlı Kantûr'dur ki anlar yedi neferdürler; Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* bunlara[4] Arabî[5] dilini tefhîm itdürdi. Pes Ubeyl ile oğlı Yesrib arz-ı Yesrib'e nüzûl eylediler, andan sonra ol yerden ihrâc olup Cuhfe'ye nüzûl eylediler. Andan sonra[6] bir azîm sel gelüp ol yerden[7] anları ichâf eyledi, ya'nî ahz idüp remy eyledi. Ve li-hâzâ[8] ki **[A74a]** ol yer Cuhfe ile tesmiye olundı."

Ve ba'zı akvâlde arz-ı Medîne'de[9] evvel sâkin olan kimesne Yesrib bin Kā'ine[10] bin Mehlâyil **[B65a]** bin İrem bin Ubeyl bin Avs bin İrem bin Sâm bin Nûh *aleyhi's-selâm* idi. Ve ba'zı akvâlde budur ki, evvel kimesne ki Medîne-i Münevvere'de ev yapup ve kal'a idüp ve zirâ'at ve gars iden Amelâk bin Arfahşed bin Sâm[11] oğulları "Amâlîk" idiler. Ve anlar Ammân ile Bahreyn mâbeynini ve Hicâz'ı Şâm ve Mısr'a varınca almışlar idi. Cebâbire ve Ferâ'ine kavmi[12] anlardan idiler. Hicâz memleketinde[13] pâdişâhları Erkam idi. Ve Medîne'de Benî Heff ve Benî Matrûyîl ve Mekke-i Müşerrefe'de Cürhüm ve Yemâme'de Kantûrâ[14] ve Tasim ve Cedîs[15] idiler. Ve dahi Zeyd bin Eslem'den mervîdür ki dimiş: "Bu tâ'ifeden bir kimesnenün gözi delüğinde bir zab', yavrılarıyla bile yer eyledüğin görmişlerdür." Ne mertebe azîm başları var imiş, kıyâs oluna.[16] Ve dahi Zeyd-i mezbûrdan mervîdür[17] ki: "Dört yüz yıl geçerdi, aralarında bir meyyit anlarda istimâ' olunmazdı." Te'emmül oluna ki ne mertebe ömrleri uzun olur imiş.[18]

1 Zikr olunan tâ'ifeden B: Hakk Te'âlâ anlardan A
2 لود A B
3 عابر بن شالح :A غار بن شانح B
4 Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* bunlara B: -A
5 Arabî A: -B
6 Andan sonra A: Ba'dehû B
7 ol yerden A: -B
8 Ve li-hâzâ A: Anun-içündür B
9 arz-ı Medîne'de B: -A
10 فانية A B
11 bin Arfahşed bin Sâm B: -A
12 kavmi B: -A
13 memleketinde A: vilâyetinde B
14 Kantûrâ B: منطورا A
15 جدسين A B
16 Ne mertebe azîm başları var imiş, kıyâs oluna A: Kıyâs oluna ki ne mertebe azîm başları var imiş B
17 mervîdür A: rivâyet olunur B
18 Te'emmül oluna ki ne mertebe ömrleri uzun olur imiş B: Ne mertebe yaşları uzun olduğı kıyâs oluna A

Ebu'l-Münzir[1] iki adl sikadan[2] rivâyet ider ki dimişlerdür: "Bize haber yetişmişdür ki Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm* hacc-ı şerîf **[A74b]** eyledüği zamânda Benî İsrâ'îl'den bir cemâ'at kendüsiyle bile hacc eylemişler idi. Rücû' idicek zamânda Medîne-i Münevvere'ye vâsıl oldukları vakitde[3] arz-ı Medîne'yi Tevrât'da[4] "Hâtemü'l-Enbiyâ" unvânıyla mezkûr olan peygamberün beledi[5] sıfatı üzere gördiler. Pes anlardan bir tâ'ife biri biriyle[6] **[B65b]** ahd idüp ol mahalde nüzûl eylediler ve Benî Kaynukā' Sûkı dimekle ma'rûf yerde mütevattın oldılar. Andan sonra[7] Arab tâ'ifesinden ba'zı cemâ'at[8] anlara mülhak oldılar. Dirler ki, Medîne-i Münevvere'de evvel sâkin olanlar anlar idi. Ve bu dahi mezkûrdur ki, Amâlika'dan bir kavm bunlardan evvel sâkin olmışlardur." *Vallâhu a'lem*.[9]

İbn-i Şebbe[10] sened-i sahîh ile Câbir *radıyallâhu anh*dan merfû'an rivâyet eylemişdür ki: "Hazret-i Mûsâ ve Hârûn *aleyhime's-selâm* hacc-ı şerîfe giderlerken Medîne-i Münevvere'ye mürûr idüp Yehûd tâ'ifesinden havf eylemeğin gizlenüp Uhud Dağı'na vardılar.[11] Hârûn *aleyhi's-selâm*a ecel gelüp[12] Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm*[13] anun-içün kabir ve lahid kazup eyitdi: "Ey birâder, ecelin yetişmişdür." Hârûn *aleyhi's-selâm*[14] dahi kalkup lahid içine girüp rûh-ı pâki[15] kabz olundı. Pes[16] Mûsâ *aleyhi's-selâm*[17] anun **[A75a]** üzerine toprak saçup anı defn eyledi."[18] İşbu kıssa delâlet ider ki

1 Ebu'l-Münzir A: -B
2 adl sikadan B: adlden A
3 vakitde B: -A
4 Tevrât'da B: Tevrît'de A
5 beledi A: vilâyeti A
6 biri biriyle B: -A
7 Andan sonra A: Ba'dehû B
8 cemâ'at A: kimesneler B
9 *Vallâhu a'lem* A: -B
10 İbn Şebbe A: Ve dahi B
11 vardılar A: varup saklandılar B
12 ecel gelüp B: mevt ârız olup A
13 *aleyhi's-selâm* A: -B
14 *aleyhi's-selâm* A: -B
15 pâki A: şerîfi B
16 Pes A: Ba'dehû B
17 *aleyhi's-selâm* A: -B
18 **Derkenar:** Ammâ müfessirlerün ekseri dirler ki Hazret-i Hârûn *aleyhi's-selâm*un kabr-i şerîfleri Benî İsrâ'îl Tîhi'ndedür. Nitekim tefsîr-i şerîfde beyân olunmışdur, Sûre-i Mâ'ide'nün evâyilinde ﴿يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ ("Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz." Mâ'ide, 5/21) âyet-i kerîmesinün tefsîrinde beyân olunmışdur B: -A

Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm*[1] zamânında Medîne-i Münevvere'de Yehûd tâ'ifesi[2] sâkin idiler. *Vallâhu a'lem.*

Ve dahi gelse[3] gerekdür esma-i bikā' beyânında ki Cemmâ'da[4] bir kabir bulunup üzerinde bir taş üstine yazılmışdur ki: أنا رسول رسول الله سليمان بن داوود عليهما السلام إلى أهل يثرب[5] Ve bir rivâyetde: أنا رسول رسول الله عيسى بن مريم عليهما السلام إلى أهل قرى عرينة[6] [gelmişdür.]

İbn-i Zebâle, Ehl-i Medîne'nün pîrlerinden rivâyet ider ki dimişlerdür: "Medîne-i Münevvere'de geçmiş zamânda **[B66a]** Sağl[7] ile Fâlih[8] sâkin idiler. Ve Dâvûd *aleyhi's-selâm* anlar üzere gazâ idüp anlardan yüz bin kız esîr aldı." Ve dahi dirler ki Hakk *Sübhânehû ve*[9] *Te'âlâ* ol tâ'ife üzere ufak kurd musallat eyledi, hattâ[10] anları helâk eylediler. Ve kabirleri budur ki Cürf nâhiyesinde[11] sahrâda ve dağda vâki' olmışdur. Ve bir hâtun ol kavmden bâkī kalmışdı Zühre dimekle ma'rûf ki Medîne-i Münevvere'de sâkin idi, mezbûre[12] bir kimesneden kirâ idüp bir cânibe gitmek içün hâzır olup binmek vaktinde ma'hûd olan kurdlar ol hâtunı ihâta idüp helâk eylemişlerdür.[13] Pes[14] hâtuna didiler ki: "Seni kurd ihâta **[A75b]** idüp helâk ideyorlar."[15] Hâtun didi ki: "Benüm kavmimi bunlar helâk eylemişlerdür." Andan sonra işbu kelimât ol hâtundan sâdır oldı ki: رُبّ جسد معصون و مال مدفون بين زُهرة و رانونا[16] Andan sonra kurdlar anı helâk eylediler.

1 *aleyhi's-selâm* B: -A
2 Medîne-i Münevvere'de Yehûd tâ'ifesi B: Yehûd Medîne-i Münevvere'de A
3 gelse A: zikr olunsa B
4 Cemmâ'da B: Ahmâ'da ya'nî vâdîlerde A **Derkenar:** Feth-i cîm ile, mîm'ün teşdîdiyle memdûd bir dağdan ibâretdür ki bir taşdan olup yalınuz düşmiş ola. Ve âhar ma'nâya dahi gelür B: -A
5 "Ben Allah'ın Rasûlü Süleymân b. Dâvûd'un *-selâm onların üzerine olsun-* Yesrib halkına gönderilen elçisiyim."
6 "Ben Allah'ın Rasûlü Îsâ b. Meryem'in *-selâm onların üzerine olsun-* Ureyne köylerine gönderilmiş elçisiyim."
7 صعل A B
8 قابح A: فالح B
9 *Sübhânehû ve* B: -A
10 hattâ B: -A
11 nâhiyesinde A: cânibinde B
12 mezbûre B: -A
13 helâk eylemişlerdür B: -A
14 Pes A: Ol vakitde B
15 hâtuna didiler ki: "Seni kurd ihâta idüp helâk ideyorlar." A: -B
16 "Zühre ve Rânûnâ arasında nice korunmuş ceset ve gömülü mal vardır."

Urve bin Zübeyr'den mervîdür ki Amâlîk kavmi[1] etrâf-ı âlemde münteşir olup Mekke'de ve Medîne'de ve cemî'[2] Hicâz'da sâkin olmışlar idi. Andan sonra tekebbür idüp hadden ziyâde tecâvüz eylediler. Hakk *Sübhânehû ve*[3] *Te'âlâ* Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm*ı[4] Fir'avn-ı la'în üzere mansûr eyledüği vakitde[5] Şâm-ı Şerîf'i Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm*un leşkeri[6] içün takdîr ve takrîr[7] idüp ol diyârun müfsidlerini ihlâk eyledi.[8] **[B66b]** Ve Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm* Benî İsrâ'îl'den bir mikdâr asker Medîne-i Münevvere cânibine ta'yîn idüp anlara buyurdı ki bâliğ olanları katl idüp ve kızlarını esîr ideler. Pes asâkir-i mezbûre Medîne-i Münevvere'ye gelüp Hakk Te'âlâ anlara nusret virüp ol mütemerrid olan kavmi cümle[9] helâk eylediler.[10] Ve aralarında[11] pâdişâhları olan Erkam nâm kimesnenün[12] oğlı egerçi bâliğ olmışdı; fe-emmâ gāyetle sâhib-cemâl olmağın anı[13] katl itmeyüp esîrler zımnında[14] anı dahi getürüp **[A76a]** didiler ki Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm*[15] mezbûrun hakkında her ne ki lâ'ik göre, mecrâ oluna.[16] Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm* dahi anlar gelmekden evvel civâr-ı Hakk'a mülhak oldı. Pes asâkir-i mezbûre Şâm-ı Şerîf'e[17] karîb[18] oldukda halk anları istikbâle çıkup anlardan ahvâl tefahhus eyledükde pâdişâh-zâdenün[19] ahvâli ma'lûm olıcak Benî İsrâ'îl kavmi[20] asâkir-i mezbûreye hitâb idüp didiler ki: "Siz Peygamber'e *-salavâtullâhi aleyhi ve selâmuhû-*[21] muhâlefet eylemeğin âsî

---

1 kavmi B: -A
2 cemî' A: -B
3 *Sübhânehû ve* A: -B
4 *aleyhi's-selâm*ı B: -A
5 vakitde A: zamânda B
6 leşkeri A: askeri B
7 takrîr A: tahrîr B
8 ihlâk eyledi A: helâk itdürdi B
9 cümle B: -A
10 helâk eylediler B: ihlâk idüp A
11 Ve aralarında B: -A
12 kimesnenün A: -B
13 egerçi bâliğ olmışdı; fe-emmâ gāyetle sâhib-cemâl olmağın anı B: gāyetle sâhib-cemâl olmağın, egerçi bâliğ idi A
14 zımnında A: ile bile B
15 *aleyhi's-selâm* A: -B
16 göre, mecrâ oluna A: görür, anı eylesün B
17 Şâm-ı Şerîf'e B: -A
18 karîb A: yakın B
19 pâdişâh-zâdenün B: -A
20 kavmi B: -A
21 *salavâtullâhi aleyhi ve selâmuhû* B: *sallallâhu aleyhi ve sellem* A

olmışsız, pes şehrimize girmenüz ve aramıza gelmenüz!" deyü bu asâkiri men' itdiler ve anlara didiler ki: "Egerçi bu bilâddan[1] men' olundunuz, ammâ geldüğünüz bilâda[2] gene rücû' eylenüz ki andan yeğ yer olmaz." Ve ol zamânda Hicâz eşref-i bilâd idi, zîrâ suyı gāyet ile kesret üzere[3] idi. Pes bu kıssadan ma'lûm oldı ki **[B67a]** Amâlîk tâ'ifesinden sonra Yehûd'un Medîne-i Münevvere'de evvel süknâları bu idi.[4] Ve cemî' Yehûd kavmi[5] Zühre nâm yerde sâkin oldılar Harre ile Sâfile arasında, Kuff kurbında.[6] Ve mâlları ve rızıkları Sâfile'de idi ve cumhûrları beride[7] nüzûl eylemişlerdi Ze'âbe kurbında, seyller müctemi'inde.

Muhammed bin Ka'b-ı Kurazî'den mervîdür ki **[A76b]** Kurayza ve karındaşları Benî Hedl[8] ve Ömer ve Sarîhoğulları ve Nadîr bin en-Nuhâm[9] bin el-Hazrec bin Sarîh,[10] Hârûn *aleyhi's-selâm*un zürriyyetlerinden taşra çıkup Müzeynib[11] ve Mehzûr'a gelüp anda nüzûl eylemişlerdi.

Ebû Hureyre *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki dimişdür: "Bana haber yetişmişdür ki; şol vakitde ki[12] Benî İsrâ'îl'e değdi şol ki değdi Buhtunasr'dan, Benî İsrâ'îl[13] müteferrık oldılar." Ve hâl bu idi ki anlar Peygamberimiz *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün vasfını ve na'tını Tevrât'da[14] görüp bilmişlerdi ki zuhûr-ı şerîfleri Ureyne karyelerinden bir karyede olsa gerekdür ki hurmalığı çokdur. Pes Şâm-ı Şerîf'le Yemen mâbeyninde[15] her karyeye vâsıl oldukda mülâhaza idüp nazar iderler idi ki Yesrib sıfatı ve na'tı[16] ile muttasıf mıdur; tâ kim anda nüzûl idüp Seyyidü'l-Evvelîn ve'l-Âhirîn hazretlerinün[17]

1 bu bilâddan A: vilâyetden B
2 bilâda A: vilâyete B
3 kesret üzere A: çok B
4 Amâlîk tâ'ifesinden sonra Yehûd'un Medîne-i Münevvere'de evvel süknâları bu idi B: Yehûd'un Medîne-i Münevvere'de evvel süknâları bu idi Amâlîk'den sonra A
5 kavmi B: -A
6 Kuff kurbında A: -B
7 beride A: Yesrib'de B
8 بن هذل A: ابن هزيل B
9 النجام A B
10 Sarîh B: جريح A
11 Müzeynib B: فُدَيْنَبْ A
12 şol vakitde ki A: ol zamânda B
13 Benî İsrâ'îl B: -A
14 Tevrât'da B: Tevrît'de A
15 mâbeyninde A: aralığında B
16 ve na'tı A: -B
17 hazretlerinün B: -A

likā-yı şerîfleri ile müşerref olalar. Âhirü'l-emr Hârûn *aleyhi's-selâm*un evlâdından bir cemâ'at Tevrît mûcibince Yesrib'de nüzûl eylediler bu ümîd üzere ki Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâm*un mülâkāt-ı şerîfleri ile müşerref **[B67b]** olanlardan olalar. Anlara müyesser olmayup Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* meb'ûs olmazdan evvel **[A77a]** vefât idüp evlâdlarına tenbîh ve tergīb eylediler ki ol Cenâb-ı âlî-me'âba kemâl-i ittibâ' üzere olalar. Pes anlardan bir tâ'ife Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* hazretlerinün zamân-ı şerîflerine vâsıl olup küfr üzere kaldılar, bunun birle ki ilimleri var idi[1] Hazret'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem* nübüvvetlerine. Zîrâ Tevrît'de görüp ve babalarından defa'ât ile istimâ' eylemişler idi. Ammâ küfrlerine bâ'is hased-i şûmlarıydı Ensâr hakkında; zîrâ Ensâr[2] mukaddemen İslâm-ı şerîf ile müşerref olmışlardı. *Vallâhu a'lem.*[3]

Ensâr-ı Ahyâr'un ahbârı mücmelen budur ki zikr olunur

Mezbûrlarun[4] asılları ki Evs ve Hazrec'dür, Medîne-i Münevvere'ye[5] Yehûd tâ'ifesinden[6] sonra gelüp ve anda müteferrık olup ba'zıları Medîne'nün a'lâsında ve ba'zıları esfelinde mütevattın olup ve ba'zıları dahi Yehûd karyelerinde anlar ile bile sâkin olup Yehûd ile ahd ve karâr eylediler ki biri birlerine mu'în ü zahîr olup gayrun şerrinden emîn olalar. Müddet-i medîd[7] hâlleri bu minvâl üzere idi. Kuvvet ve şevket bulup ve mâl ü menâlleri çok olıcak Benî Nadîr[8] **[A77b]** ve Kurayza tâ'ifesi ki Yehûd idiler, Ensâr'dan[9] korkup[10] nakz-ı ahd eylediler. İşbu Yehûd tâ'ifesinün[11] **[B68a]** kralları[12] ki Kaytûn[13] nâm kimesne idi, Evs ve Hazrec tâ'ifesinün kızlarınun bekâretlerin evvelen izâle idüp[14] andan sonra erle-

---

1 ilimleri var idi A: -B
2 Ensâr B: anlar A
3 *Vallâhu a'lem* A: -B
4 Mezbûrlarun B: -A
5 Medîne-i Münevvere'ye B: -A
6 tâ'ifesinden B: -A
7 Müddet-i medîd A: Niçe zamân B
8 نصير A: نظير B
9 Ensâr'dan B: -A
10 korkup A: havf idüp B
11 tâ'ifesinün B: -A
12 kralları A: pâdişâhları B
13 فطيون A B
14 bekâretlerin evvelen izâle idüp A: kızlıklarını alup B

rine teslîm ider idi. Ensâr tâ'ifesinden[1] Mâlik nâm kimesne ere virecek[2] kız kardaşını ere virüp bu denâ'eti ihtiyâr eylemeyüp[3] hâtun[4] sûretine girüp mezbûr Kaytûn'ı katl idüp kendü kavmi içine geldi. Andan sonra Şâm-ı Şerîf pâdişâhı Ensâr[5] kavminden olmağın hâllerin ana arz eyleyüp Yehûd'dan şikâyet eyledükde Şâm pâdişâhı dahi[6] Ebû Cübeyle nâm kimesneyi serdâr idüp cem'-i kesîr[7] ile Yehûd üzere gönderdi. Anlar dahi gelüp Yehûd'ı katl-i âmm idüp ol günden izzet ve kerem ve şevket[8] Evs ile Hazrec'ün oldı. Bir kavlde dahi böyledür ki; Ensâr'dan olan pâdişâh-ı[9] mezbûr Tübba'-ı Ahîr ki ismi Kerb bin Hassân bin Es'ad el-Himyerî'dür, varup şikâyet idüp arz-ı hâl sundukda[10] Tübba'-ı mezbûr kasem eyledi ki Medîne-i Münevvere'ye varup Yehûd tâ'ifesini[11] hôr ve zelîl[12] itmeyince bir hâtuna yakınlık itmeyüp hoş kokular isti'mâl itmeye.[13] Pes Medîne-i Münevvere'ye gelüp Uhud Dağı'nda[14] nüzûl eyledi. Yehûd kavmini ta'kīb[15] idüp anlardan üç yüz âdemi[16] envâ'-ı **[A78a]** ukūbet-ile katl idüp Medîne-i Münevvere'nün tahrîbini irâde eyledükde[17] Yehûd tâ'ifesinden bir mu'ammer[18] kimesne ki yaşı iki yüz elli yıla varmışdı, Tübba'-ı mezbûra gelüp **[B68b]** didi ki: "Sana lâyık değildür,[19] senün şânun bundan büyükdür[20] ve şânına düşmez ki her cüz'î nesne içün gazab sana müstevlî ola.[21] Medîne-i Münevvere'nün tahrîbine[22] kādir değilsin. Zîrâ Hazret-i[23]

---

1 tâ'ifesinden B: -A
2 ere virecek B: -A
3 ihtiyâr eylemeyüp A: kabûl etmeyüp B
4 hâtun A: avrat B
5 Ensâr A: -B
6 Yehûd'dan şikâyet eyledükde Şâm pâdişâhı dahi B: -A
7 cem'-i kesîr A: vâfir asker B
8 ol günden izzet ve kerem ve şevket B: izzet ve şevket ol günden A
9 Ensâr'dan olan pâdişâh-ı B: mâlik-i A
10 idüp arz-ı hâl sundukda A: eyledükde B
11 Yehûd tâ'ifesini B: Yehûd'ı A
12 zelîl A: hakīr B
13 isti'mâl itmeye A: kokmaya B
14 Uhud Dağı'nda B: Uhud'da A
15 ta'kīb A: taleb B
16 âdemi A: kimesneyi B
17 Münevvere'nün tahrîbini irâde eyledükde A: Münevvere'yi harâb eylemek istedükde B
18 mu'ammer A: ulu B
19 Sana lâyık değildür B: -A
20 senün şânun bundan büyükdür A: -B
21 gazab sana müstevlî ola A: gazaba gelesin B
22 Münevvere'nün tahrîbine A: Münevvere'yi harâb etmeğe B
23 Hazret-i A: -B

İsmâ'îl Peygamber *aleyhi's-selâm*un[1] neslinden Âhirü'z-zamân Peygamberi'nün Medîne[2] mahall-i hicretidür ki Ka'be'den gelse gerekdür." Pes Tübba' ol dâ'iyyeyi terk eyleyüp mezbûr Yehûdî'yi bir âhar Yehûdî'yle bile alup Mekke-i Mükerreme'ye varup Ka'be'ye[3] kisvet giyürüp andan sonra ol iki Yehûdî'yle bile Yemen cânibine rücû'[4] idüp dînlerini ihtiyâr eyledi.

Ve dahi haberde vâriddür[5] ki Ebû Eyyûb-ı Ensârî'nün *radıyallâhu anh* evi ki zikri gelecekdür,[6] Tübba'-ı Evvel binâsıdur ki anun ismi Tübân bin Es'ad bin Kelkeykerib'dür;[7] dimişler ki ol Medîne-i Münevvere'ye mürûr eylemişdür ulemâdan[8] dört yüz[9] kimesneler ile bile. Ol dört yüz[10] ulemâdan mezbûrlar[11] birbiri ile ahd eylemişlerdi ki Medîne-i Münevvere'de mütevattın olalar.[12] Tübba'dan icâzet taleb eyledükde[13] Tübba' anlara didi ki: "Ne sebeb ile anda kalursuz?" deyü su'âl eylemeğin[14] anlar didiler ki: "Kitâblarda gördük ki bu makām bir peygamberün mahall-i hicretidür ki ism-i şerîfleri Muhammed'dür, *sallallâhu aleyhi ve sellem.*[15] **[A78b]** İmdi biz bu makām-ı şerîfde ikāmet iderüz bu ümîd ile ki ol Zât-ı bâ-berekât-ile müşerref olavuz." Pes Tübba' her birisi içün mesken yapup birer odalık câriye virüp vâfir mâl bağışlayup nâme-i i'zâz **[B69a]** u ikrâm-ı Hazret-i

1 Peygamber *aleyhi's-selâm*un B: -A
2 Medîne B: -A
3 Ka'be'ye A: -B
4 rücû' A: teveccüh B
5 haberde vâriddür B: haberdedür A
6 zikri gelecekdür A: -B
7 **Derkenar:** Sâhib-i Târîh, "Kelkeykerib" kâf'larun fethiyle ve lâm'un ve [yâ-i] tahtâniyyenün sükûnları ile ve râ'nun kesriyle zabt eylemişdür B: -A
8 Ulemâdan B: -A
9 yüz A: -B
10 bile. Ol dört yüz B: -A
11 mezbûrlar A: -B
12 mütevattın olalar B: tavattun idüp A
13 taleb eyledükde A: istedüklerinde B
14 deyü su'âl eylemeğin A: -B
15 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B

Hayru'l-Enâm *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* içün altun hall ile yazup mührleyüp anlara virüp ısmarladı ki eger anlardan yâhûd evlâdlarından bir kimesne ol Server ile mülâkāt idüp müşerref olur ise nâmeyi anlara teslîm ide.[1] Ve nâme-i mezbûrede bu iki beyt var idi:

Şi'r:[2] شهدت على أحمد أنّه رسول الله بارئ النسم
فلو مدّ عمري إلى عمره لكنت وزيرا له و إبن عمّ[3]

Ve dahi bir mesken Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] hazretleri içün binâ eyleyüp emr eylemişdi ki, Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye teşrîf buyurdukları zamânda mezbûr meskende sâkin olalar. Dirler ki, ol mesken Ebû Eyyûb-ı Ensârî'nün meskenidür ve dahi Ebû Eyyûb-ı Ensârî ol âlimün oğlıdur ki nâme-i mezbûre anda idi. Ve sâ'ir Ensâr dahi sâ'ir zikr olunan ulemânun evlâdıdurlar dirler. Ve dimişler ki, Rasûl-i Ekrem[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye vâsıl oldukları **[A79a]** zamânda[6] nâme-i mezbûre dahi anlara vâsıl olup Hazret-i Risâlet-penâh[7] buyurdılar ki: "Tübba'a la'net eylemenüz, zîrâ mü'min idi." Ammâ ihtilâf eylemişler ki îmânı Hazret-i İbrâhîm *aleyhi's-selâm*a idi yâhûd bizüm[8] Peygamberimiz *sallallâhu aleyhi ve sellem*e idi.[9]

---

1 nâme-i i'zâz u ikrâm-ı Hazret-i Hayru'l-Enâm *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* içün altun hall ile yazup mührleyüp anlara virüp ısmarladı ki eger anlardan yâhûd evlâdlarından bir kimesne ol Server ile mülâkāt idüp müşerref olur ise nâmeyi anlara A: mesken yapup ve birer odalık virmişdür. Ve Hazret-i Seyyidü'l-Enâm *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* içün i'zâz u ikrâm içün nâme yazup ve altun ile mührleyüp ve mezbûr kimesnelerün ellerine virüp ısmarladı ki "Eger sizden veyâhûd evlâdınuzdan bir kimesne ol Hazret-i Server-i Enbiyâ ile mülâkāt idüp dil-i dîdârlarıyla müşerref olursa işbu nâmeyi B

2 **Şi'r** A: -B

3 "Şehadet ederim ki Hz. Ahmed, Allah'ın Peygamberidir. Şayet ömrüm olsaydı da ona ulaşsaydım onun yardımcısı veya amcasının oğlu gibi olurdum. Onun yanında yer alır, onun düşmanlarıyla savaşır ve yükünü hafifletirdim."

4 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A

5 Rasûl-i Ekrem B: Hazret A

6 zamânda A: -B

7 Hazret-i Risâlet-penâh B: -A

8 bizüm B: -A

9 *sallallâhu aleyhi ve sellem*e idi A: *aleyhi's-selâm* B

[B69b]

Sâhib-i Târîh dir ki: *Târîh-i*[1] *Kebîr*'de beyân olunmışdur, dahi dimişlerdür ki Evs ile Hazrec tâ'ifesi[2] müddet-i medîd[3] birbirleriyle[4] gāyet-i-le muvâfakat üzere idiler. Âhirü'l-emr mâbeynlerinde ihtilâf vâki' olup kıtâle müncer oldı. Ve âhir mukātelеleri yevm-i Bu'âs'da idi ki Hazret-i Peygamber'ün *aleyhi's-selâm* Medîne-i Münevvere'ye[5] hicretlerinden beş yıl mukaddem olmışdı esahh-ı akvâl[6] üzere. Ve işbu mukātelede Evs ve Hazrec'ün cemî' serdârları katl olundılar, İbn-i Übeyy'den gayrı. Ve hidâyetlerine bu bâ'is oldı. Ve li-hâzâ Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ* buyurdılar kim: "Bu'âs güni bir gündür ki Hakk *Sübhânehû ve*[7] *Te'âlâ* ol güni Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[8] mukaddime-i fethi ve nusreti eylemişdür Ensâr'un zümre-i Müslimîn'e duhûlleri sebebiyle."

Ve dahi ehl-i siyer dimişlerdür ki Rasûl-i Ekrem[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye vâsıl oldukda Evs ve Hazrec'ün başları[10] İbn-i Übeyy idi. Ve andan evvel ve andan sonra bu iki kabîle bir kimesneye tâbi' olmamışlardur. Ve **[A79b]** bir kimesne dahi Evs kabîlesinden[11] ki Ebû Âmir-i fâsıkdur,[12] terehhüb eylemişdi ve Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kudûm-i şerîflerine muntazır idi; İbn-i Übeyy ile hubb-ı riyâsete iğtirâr idüp şekāvet-i ebedîye giriftâr olup dalâlet vâdîsinde sâkin oldılar. *Vallâhu a'lem*.

---

1 dir ki: *Târîh-i* B: -A
2 tâ'ifesi B: -A
3 müddet-i medîd A: nice sene B
4 birbirleriyle B: -A
5 Hazret-i Peygamber'ün *aleyhi's-selâm* Medîne-i Münevvere'ye B: -A
6 akvâl A: kavl B
7 *Sübhânehû ve* B: -A
8 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellemün* A: Rasûl *aleyhi's-selâm*un B
9 Rasûl-i Ekrem B: Peygamber A
10 Hazrec'ün başları A: Hazrec tâ'ifesinün serdârları B
11 Evs kabîlesinden B: Evs'den A
12 Ebû Âmir-i fâsıkdur A: Ebû Âmir fâsıkı dirler idi B

[B70a]

Fasl-ı Sânî[1]

Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*e Evs ve Hazrec Akabe-i Ûlâ'da ve Sâniye'de mütâba'at ve mübâya'at itmekle müşerref olmalarıdur.[2] Ve ol Hazret'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke-i Mükerreme'den Medîne-i Münevvere'ye ahvâl-i hicreti[3] ve Kubâ'da nüzûlleri beyânındadur.

Mahfî olmasun ki Hakk Te'âlâ Peygamber'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] dîn-i şerîflerin izhâr eylemek irâde eyledükde[5] Rasûl-i Ekrem[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir mevsimde Ensâr'dan ba'zı enfâra mülâkī olup anlara İslâm arz iderdi. Ve her haccda dahi bu âdet-i şerîfleri idi. Nâgâh bir mevsimde Minâ Akabesi'nde Hazrec kabîlesinden[7] bir kavme mülâkī olup anlardan su'âl eyledi ki: "Sizler Yehûd kavminün[8] mevâlîsinden misiz?" Anlar dahi: "Belî yâ Rasûlallâh."[9] didiler. Pes anları İslâm'a da'vet eyledi. Bundan evvel[10] anlar çün Yehûd'dan istimâ' eylemişler idi ki: "Nebîmiz meb'ûs olacakdur ve biz anun **[A80a]** ile dahi ittifâk eylemişüz ki Ensâr ile mukātele iderüz." Pes anlar biri birine didiler ki: "Ol nebiyy-i[11] mev'ûd bunlardur. İmdi biz anlardan mukaddem[12] îmâna gelelüm; tâ kim anlar bizüm ile mukātele idüp[13] galebe bizüm ola." Ve Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*e îmân getürüp didiler ki: "Biz kavmimizi terk idüp sana tâbi' olduk. Zîrâ kavmimiz mâbeynleri adâvet ve şerâret bir mertebededür ki

---

1 **Fasl-ı Sânî** A: **İkinci Fasl** B

2 **Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*e Evs ve Hazrec Akabe-i Ûlâ'da ve Sâniye'de mütâba'at ve mübâya'at itmekle müşerref olmalarıdur** B: **Evs ve Hazrec'ün müşerref olmalarıdur Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mütâba'at ve mübâya'atlarıyla Akabe-i Ûlâ'da ve Sâniye'de** A

3 **Mekke-i Mükerreme'den Medîne-i Münevvere'ye ahvâl-i hicreti** B: **ahvâl-i hicretinden Mekke'den Medîne'ye** A

4 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B

5 irâde eyledükde A: istedükde B

6 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B

7 Hazrec kabîlesinden B: Hazrec'den A

8 kavminün B: -A

9 yâ Rasûlallâh B: -A

10 Bundan evvel B: -A

11 nebiyy-i B: -A

12 mukaddem A: evvel B

13 mukātele idüp A: -B

âhar kavmde yokdur.[1] **[B70b]** Eger Hakk *Sübhânehû ve*[2] *Te'âlâ* senün berekâtun sebebiyle kavmimizi ıslâh idüp beynlerinde olan adâvet ve nizâ' ref' olur ise senden e'azz ve ekrem[3] ve evlâ kimesne olmaz." didiler. Andan sonra mezbûr kimesneler[4] Medîne-i Münevvere'ye rücû' eylediler. Çün evlerine vâsıl oldılar, Medîne-i Münevvere'de[5] bir evi bulmadılar ki Hazret-i Risâlet-penâh'un[6] zikr-i şerîfinden hâlî ola. Ve işbu cemâ'at altı nefer kimesneler idiler. Ve bir rivâyetde yedi nefer[7] idiler. Ve bir rivâyetde iki nefer [dahi var] idiler dirler Evs tâ'ifesinden.[8]

İkinci sene [hacc] mevsiminde Medîne'den[9] on iki nefer[10] hacca geldiler. Altı nefer ol evvel gelenlerden ve altı nefer dahi[11] Hazrec kabîlesinden[12] ziyâde gelüp anlar dahi îmân getürdiler. Ve Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anlar ile bile Mus'ab bin Umeyr'i Medîne'ye[13] irsâl eyledi;[14] tâ kim İslâm ve dîn anda ta'lîm **[A80b]** ide. Rivâyet-i âharda dir ki, tâ'ife-i mezbûre Medîne-i Münevvere'ye vardukdan sonra Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ardlarınca Mus'ab'ı ve [İbn-i] Ümm-i Mektûm'ı *-radıyallâhu anhumâ-* irsâl eyledi ve Mus'ab'a emr eyledi ki anlara imâmet idüp Kur'ân ve namâz ta'lîm ide. Medîne-i Münevvere'ye geldüklerinde Es'ad bin Zürâre *radıyallâhu anh* ki evvel Mekke'ye[15] gelen altı neferden biridür, anun menzilinde nüzûl eylediler.[16] Ve Müslümânlar anda cem' olup umûr-ı dîn tahsîl iderlerdi. Ba'dehû[17] Sa'd bin Mu'âz ve Üseyd bin Hudayr **[B71a]** ki Benî Abdüleşhel'ün ulularından idiler, bu kıssa-

---

1 âhar kavmde yokdur A: -B
2 *Sübhânehû ve* B: -A
3 ve ekrem B: -A
4 mezbûr kimesneler B: -A
5 Medîne-i Münevvere'de B: -A
6 Hazret-i Risâlet-penâh'un B: Peygamber A
7 nefer A: -B
8 Evs tâ'ifesinden B: Evs'den A
9 Medîne'den B: -A
10 nefer A: kimesne B
11 ol evvel gelenlerden ve altı nefer dahi B: -A
12 kabîlesinden B: -A
13 Medîne'ye B: -A
14 irsâl eyledi A: gönderdi ki B
15 Mekke'ye B: -A
16 nüzûl eylediler A: kondılar, sâkin oldılar B
17 Ba'dehû B: -A

yı istimâ' idicek mezbûr[1] Sa'd, Üseyd'e didi ki: "Var şol iki kimesneye ki zu'afâmızı süfehâ ideyorlar. Bize gelmezden evvel anları nehy ve zecr eyle." Üseyd dahi harbesini eline alup anlara doğrı[2] revâne oldı. Çün Es'ad *radıyallâhu anh* Üseyd'i gördi, Mus'ab *radıyallâhu anhu*ya didi ki: "İşbu gelen kimesne kavminün ulularındandur." Mâ-hüve'l-vâki'i gereği gibi ana bildürdi. Mezbûr[3] Üseyd gelüp ve başları üzerlerinde durup anlara itâle-i lisân idüp eydürdi ki: "Sizleri ne getürdi ve ne îcâb eyledi ki zu'afamızı süfehâ idersiz? **[A81a]** Pes imdi sizler bu yerden ırak olun[4] eger başınuz size gerek ise!" Mus'ab *radıyallâhu anh* ana didi ki: "Hele dinle biz ne söylerüz; eger makbûlün olursa kabûl idesin ve eger tab'ına mekrûh görünürse mekrûhı kendünden izâle eyle." Mus'ab *radıyallâhu anh*[5] kasem ile mü'ekked[6] idüp didi ki: "Üseyd bana[7] henüz[8] cevâb virmeksizin nûr-ı îmânı ben anun yüzinde müşâhede eyledüm." Üseyd'ün[9] cevâbı bu idi ki: ما أحسنَ هذا و أجملَ Ya'nî "Ne gökçek ve zîbâ sözdür!"[10] Bu andan sonra su'âl eyledi ki: "Bu dîne girmek isteyicek ne iş kılırsuz?"[11] Pes Mus'ab ve İbn-i Ümm-i Mektûm didiler ki: "Evvel gusl idüp pâk oldukdan sonra pâk giysi[12] giyüp dahi Kelime-i Şehâdet'i getürüp andan sonra beş vakit namâzı kılup müdâvemet üzere **[B71b]** olur." Üseyd dahi anlarun emrlerin yerine getürüp didi ki: "Benüm ardımda bir kimesne vardur ki eger ol sizlere teba'iyyet ider ise[13] kavminden bir ehad tahallüf itmeyüp[14] cümleden[15] Müslümân olurlar.[16] Pes imdi[17] ben anı sizlere fi'l-hâl irsâl iderüm."[18] Pes Üseyd, Sa'd bin Mu'âz'a rücû' eyledükde gördi ki

1 mezbûr B: -A
2 anlara doğrı B: -A
3 Mezbûr B: -A
4 Pes imdi sizler bu yerden ırak olun B: Irak olun bu yerden A
5 *radıyallâhu anh* B: -A
6 ile mü'ekked A: -B
7 Üseyd bana B: -A
8 henüz A: -B
9 Üseyd'ün A: -B
10 sözdür A: -B
11 Bu dîne girmek isteyicek ne iş kılırsuz? B: Ne iş kılursız bu dîne girmek murâd idicek? A
12 giysi A: libâs B
13 teba'iyyet ider ise A: tâbi' olursa B
14 ehad tahallüf itmeyüp A: kimesne kalmayup B
15 cümleden B: -A
16 Müslümân olurlar A: îmâna gelürler B
17 Pes imdi B: -A
18 irsâl iderüm A: gönderürüm B

Sa'd kavmi ile müctemi'an[1] bir yerde oturuyor. Ve Sa'd, Üseyd'ün yüzine nazar eyledükde yemîn içüp didi ki: **[A81b]** "Üseyd geliyor, ammâ yüzi tağyîr olup bir gûne dahi olmışdur." Üseyd gelicek Sa'd ana didi ki: "Ne eyledün?" Üseyd eyitdi[2] ki: "Vardum ol iki[3] kimesneye söyledüm. Ve anlardan yaramaz söz işitmedüm." Ve yemîn ile mü'ekked idüp Üseyd[4] didi ki: "Ben anları nehy eyledüğümde bana didiler ki: "Sana hoş gelmeyen nesneyi terk idelüm." Ve bu esnâda Üseyd *radıyallâhu anh*[5] Sa'd'a didi ki: "İşitdüm ki Benî Hârise tâ'ifesinden nice kimesne[6] çıkup gelmişlerdür ki Es'ad bin Zürâre'yi *radıyallâhu anh* sana hakāreten[7] katl ideler hâlun[8] oğlı olduğına binâ'en." Sa'd-ı mezbûr[9] bu sözi istimâ' idicek[10] gazaba gelüp Mus'ab ve sâ'ir yoldaşları cânibine müteveccih oldı, Mus'ab'ı ve İbn-i Ümm-i Mektûm'ı fâriğu'l-bâl ve mutma'innü'l-hâl göricek ma'lûm idindi[11] ki Üseyd ne irâde eylemişdür. Sa'd gelüp bunlarun[12] başları üzere durup bir mikdâr sebb eyledükden[13] sonra didi ki: "Eger sizünle karâbetimiz olmasa idi göre idinüz ki size ben ne işler eylerdüm. Bizüm **[B72a]** mekrûhumuz olan şeyi bunda niçün yerimize getürürsiz?!" Ve bu hînde Es'ad *radıyallâhu anh* Mus'ab'a didi ki: "Vallâhi kavmün seyyidi gelmişdür[14] ki eger ol Müslümân olur ise kavminden bir ehad tahallüf itmeyüp cemî'an Müslümân olurlar."[15] Andan **[A82a]** sonra Mus'ab *radıyallâhu anh* Sa'd'a[16] didi ki: "Âyâ[17] bir mikdârca otursan ve cevâbımızı dinlesen; eger tab'ına mülâ'im görünürse kabûl idesin ve eger katında mekrûh add olunursa mekrûhı senden izâle idelüm." Sa'd didi ki: "İnsâf-ile söy-

---

1 müctemi'an A: cemî'an B
2 Üseyd eyitdi A: Ol didi B
3 iki A: -B
4 Üseyd B: -A
5 *radıyallâhu anh* A: -B
6 tâ'ifesinden nice kimesne B: -A
7 *radıyallâhu anh* sana hakāreten B: -A
8 Kelime خال şeklinde imla edilmiş olup "dayı" manasındadır.
9 mezbûr B: -A
10 istimâ' idicek A: işidicek B
11 ma'lûm idindi A: bildi B
12 Sa'd gelüp bunlarun B: -A
13 sebb eyledükden A: söğdükden B
14 gelmişdür A: budur B
15 Müslümân olurlar A: îmâna gelürler B
16 *radıyallâhu anh* Sa'd'a B: -A
17 Âyâ A: Kâşkî B

ledin."[1] Andan sonra Mus'ab, Sa'd'a[2] İslâm arz eyledi ve Kur'ân okudı. Rivâyet olundı ki Sa'd dahi[3] cevâb virmezden evvel Sa'd'un[4] yüzinde İslâm'un nûrı ve ziyâsı müşâhede olundı. Pes Sa'd bunlara[5] didi: "İslâm irâde olundukda ne işlemek gerekdür?" Bundan evvel[6] Üseyd'e nice beyân olunduğı gibi Sa'd'a dahi eylece beyân eylediler ve ol dahi îmâna gelüp kemâ-yenbağī ne ise edâ eyledi. Andan sonra Sa'd ve Üseyd *radıyallâhu anhumâ* kavmlerinün müctemi'lerine[7] gelüp ve Sa'd kavmine[8] didi ki: "Ey Benî Abdüleşhel! Aranuzda[9] beni nice bilürsiz?" Anlar didiler ki: "Efendimiz ve ulumuz ve efdalimiz bilürüz seni!" Sa'd bunlara didi ki: "İmdi ma'lûmunuz olsun ki bana harâmdur birinüzle söyleşmek **[B72b]** dişiden ve erkekden, küçükden ve büyükden; Allâh ve Rasûli'ne îmân getürmeyince."[10] Ve dimişler ki Allâh'a kasem idüp:[11] "Vallâhi[12] ol günde henüz dahi gice olmazdan evvel Benî **[A82b]** Abdüleşhel'den bir ferd kalmadı ki îmân getürmemiş ola; erden ve avratdan ve büyük ve küçük cemî'an îmâna geldiler." Pes Mus'ab *radıyallâhu anh* Es'ad'un yanına rücû' idüp anun yanında ikāmet idüp halkı İslâm'a da'vet iderdi; tâ ki[13] Ensâr evlerinden bir ev kalmadı ki Müslümân olmamış olalar. Meger Evs tâ'ifesinden Benî Ümeyye bin Zeyd ve Hutame ve Vâ'il ve Vâkıf, bir şâ'irün sebebi ile ki ana haylîce münkād idiler, mezbûrlar îmâna gelmediler.[14] Zîrâ ol şâ'ir[15] anları îmândan men' iderdi; tâ kim Hazret-i Risâlet-penâh[16]

---

1 söyledin A: söyle söyledüği B
2 Sa'd'a B: -A
3 Sa'd dahi B: -A
4 evvel Sa'd'un A: -B
5 bunlara B: -A
6 Bundan evvel B: -A
7 müctemi'lerine A: cümlesine B
8 ve Sa'd kavmine B: -A
9 Aranuzda B: -A
10 bana harâmdur birünüzle söyleşmek dişiden ve erkekden küçükden ve büyükden Allâh ve Rasûli'ne îmân getürmeyince A: sizünle ve sizden erkek ve dişi ve büyük ve küçük ve her kim var ise söyleşmek bana harâm oldı; tâ kim cümlenüz Allâh ve Rasûli'ne îmân getürmeyince B
11 Allâh'a kasem idüp B: -A
12 Vallâhi A: -B
13 tâ ki A: -B
14 Evs tâ'ifesinden Benî Ümeyye bin Zeyd ve Hutame ve Vâ'il ve Vâkıf, bir şâ'irün sebebi ile ki ana haylîce münkād idiler, mezbûrlar îmâna gelmediler B: Benî Ümeyye bin Zeyd ve Hutame ve Vâ'il ve Vâkıf, Evs'den ki Müslümân olmamışlar idi bir şâ'ir sebebi ile ki ana haylîce münkād idiler A
15 şâ'ir B: -A
16 Hazret-i Risâlet-penâh B: Peygamber A

sallallâhu aleyhi ve sellem hicret idinceye dek. Andan sonra Bedr ve Uhud ve Hendek Gazavâtı'ndan sonra[1] cemî'an şeref-i İslâm ile müşerref oldılar.[2]

Taberânî Urve'den rivâyet eylemişdür ki dimişdür:[3] "Benî Abdüleşhel İslâmları kıssasında ki Benî Abdüleşhel kavmi İslâm'a geldükden[4] sonra Benî Neccâr,[5] Es'ad bin Zürâre *radıyallâhu anh*un üzerine şiddet gösterüp Mus'ab'ı *radıyallâhu anh* ihrâc eylediler. Pes Mus'ab dahi bu sebeb ile[6] Sa'd bin Mu'âz cânibine intikāl idüp nâsun da'vetlerine ve hidâyetlerine iştigāl üzere idi. Ensâr evlerinden bir ev **[A83a]** kalmadı ki cümlesi[7] Müslümân oldılar; illâ birkaç ev ki yukaruda[8] zikr olunmışdur. Ve Amr bin el-Cemûh **[B73a]** dahi cümle Müslümân olup[9] putların sıyup ol dahi şeref-i îmân-la müşerref olup Müslümân oldı.[10] Andan sonra Medîne-i Münevvere'de nusret ve[11] şevket ve izzet Müslümânlarun oldı."

İbn-i İshâk dir ki:[12] Andan sonra[13] Mus'ab *radıyallâhu anh* Ensâr'dan bir cemâ'at ile bile ki şeref-i İslâm ile müşerref[14] olmışlaridi, hacc-ı şerîfe gitmeğe niyyet idüp[15] kavm-i Ensâr'un müşriklerinün hacc kāfileleriyle bile Mekke'ye müteveccih oldılar; tâ kim likā-yı mübârek-i Seyyid-i Kevneyn ve şeref-i bey'at-i Rasûl-i Sekaleyn birle müstes'ad olup zû-fazîleteyn olalar. Pes Mekke-i Mükerreme'ye vâsıl olıcak mezbûr tâ'ife[16] Rasûl-i Ekrem[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile va'de eylediler ki eyyâm-ı teşrîkda Akabe'de cem' olalar. Ve bu Akabe'den murâd Mekke-i Mükerreme'den şol şi'bdür ki Minâ'ya müteveccih olan kimesnenün sol cânibine gelür.

1 Gazavâtı'ndan sonra A: Gazâsı'nda B
2 şeref-i İslâm ile müşerref oldılar A: İslâm'a geldiler B
3 Urve'den rivâyet eylemişdür ki dimişdür B: rivâyet eylemişdür Urve'den A
4 İslâm'a geldükden B: İslâmlarından A
5 Benî Neccâr B: İbnü'n-Neccâr A
6 dahi bu sebeb ile B: -A
7 cümlesi B: -A
8 yukaruda B: -A
9 Müslümân olup A: -B
10 ol dahi şeref-i îmânla müşerref olup Müslümân oldı B: -A
11 nusret ve B: -A
12 İbn-i İshâk dir ki A: Dirler ki B
13 Andan sonra A: Ba'dehû B
14 şeref-i İslâm ile müşerref A: Müslümân B
15 hacc-ı şerîfe gitmeğe niyyet idüp B: hacc niyyetine A
16 mezbûr tâ'ife B: -A
17 Rasûl-i Ekrem A: Rasûlullâh B

Mezbûr[1] Akabe'ye gelmezden evvel Ka'b bin Mâlik *radıyallâhu anh* Mus'ab ile Medîne'den gelmişdi, ol[2] dir ki: "Va'de gicesi oldukda[3] kavmimiz arasında bir mikdâr uyuduk. Zîrâ hâlimizi anlardan ihfâ iderdük. Ve gicenün sülüsi mikdârı[4] olıcak kalkup mî'âda müteveccih olup ve bir gizlüce yol ihtiyâr eyledük; tâ kim mezbûr şi'bde cem' olduk. Yetmiş üç nefer erlerden ve iki nefer hâtun bizüm ile bile idi. Biri **[A83b]** Ümm-i Umâre bint-i Ka'b ve âharı Esmâ bint-i Amr bin Adiyy." **[B73b]** Ve bir rivâyetde Evs'den on bir nefer, Beni'l-Hâris bin el-Hazrec'den[5] altmış iki nefer ve hulefâ-yı Hazrec kavminden dört nefer. Bu takdîrce adedi[6] yetmiş üçden ziyâde olur. Eger beyne'r-rivâyeteyn tevfîk eylesek hulefâ-yı Hazrec'den olan dört neferi altmış dört Hazrecî olan enfârda derc idüp Hazrec hulefâsı olmağın anları müstakil i'tibâr itmeyüp cümle mu'teber olanlar yetmiş üç nefer olur, *vallâhu a'lem*. Ve ba'zı rivâyâtda yetmiş vâki' oldı, vechi zâhirdür. Anun-içün tercümede[7] zikr olunmadı.

Bundan sonra Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* kendülerinün[8] amm-i şerîfleriyle bile ki Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh*dur mezbûr tâ'ifenün[9] huzûrlarına gelüp Hazret-i[10] Abbâs *radıyallâhu anh* ol tâ'ifeye[11] buyurdı ki: "Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem* bizüm katımızda[12] şöyledür ki sizün dahi[13] ma'lûmunuz olmışdur. Ve biz anı men' eyledük sizün aranuza varmakdan ve ol Hazret[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ibâ idüp sizlerden gayrı kimesnelere varmağı ihtiyâr eylemedi.[15] Pes siz dahi ana vefâ gösterüp a'dâsını ve ana muhâlefet idenleri ana ta'arruzdan ve ana ezâ eylemekden men' idebilürsenüz *fe-bihâ*. Ve illâ şimdiden **[A84a]** hâlinüze

1 Mezbûr B: -A
2 Mus'ab ile Medîne'den gelmişdi, ol B: -A
3 oldukda A: -B
4 mikdârı B: -A
5 el-Hazrec'den A: Hazrec kavminden B
6 adedi A: -B
7 tercümede A: -B
8 kendülerinün B: -A
9 tâ'ifenün B: -A
10 Hazret-i A: -B
11 ol tâ'ifeye B: -A
12 katımızda A: aramızda B
13 sizün dahi B: -A
14 Hazret B: -A
15 sizlerden gayrı kimesnelere varmağı ihtiyâr eylemedi B: ihtiyâr eylemedi sizlerden gayrı kimesneyi A

nazar idüp mülâhaza üzere olun." Pes anlar Hazret-i Abbâs'a *radıyallâhu anh*[1] cevâb virüp didiler ki: "Her ne[2] söyledün ise işitdük. **[B74a]** İmdi yâ Rasûlallâh! Sen dahi söyle her[3] ne ki buyurursın ve ne[4] söylersin kendün içün yâhûd Allâh[5] Te'âlâ içün. Bizden nice istersen ahd eyle ki biz ahdimiz üzere durup muhâlefetden ba'îd ve berî oluruz." Pes Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "*Hakk Sübhânehû ve*[6] *Te'âlâ*'ya ibâdet idüp şirkden berî olun!"[7] Ve anlara Kur'ân-ı Kerîm okuyup bunları İslâm'a tergīb eyledi. Ve andan sonra buyurdı ki: "Sizün ile[8] bey'at iderüm bu şart üzere ki benden def' ve men' idesiz şol nesneleri ki kendü hâtunlarınuzdan ve evlâdınuzdan men' idersiz." Ba'dehû Berâ bin Ma'rûr *radıyallâhu anh*, Hazret'ün[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* mübârek ellerini eline[10] alup eyitdi: "Belî yâ Rasûlallâh!" didi, "Men' iderüz şol nesneyi[11] ki ehlimiz ve[12] evlâdımız ve ehl ü ıyâlimizden[13] men' iderüz." Ve Ebu'l-Heysem bin et-Teyyihân didi: "Yâ Rasûlallâh, bizümle Yehûd kavmi[14] mâbeyninde ahd vardur ve biz anı[15] nakz ideceğiz. Ammâ Hakk *Sübhânehû ve*[16] *Te'âlâ* sana nusret virüp dînini izhâr eyledüğinde bizi terk idüp gerü[17] kavmine rücû' eylemeyesin?" Hazret-i Risâlet-penâh[18] **[A84b]** *sallallâhu aleyhi ve sellem*[19] tebessüm idüp buyurdı ki: "Kanınuz kanımız ve menzilinüz menzilimizdür. Ve ben sizün ve siz benümsiz. Sizinle mukātele idenle mukātele iderüm ve sizinle musâlaha idenle musâlaha iderüm." *Vallâhu a'lem*.

1 *radıyallâhu anh* B: -A
2 Her ne B: -A
3 söyle her A: -B
4 buyurursın ve ne B: -A
5 Allâh B: Hakk A
6 *Sübhânehû ve* B: -A
7 berî olun B: ba'îd olalar A
8 Sizün ile B: -A
9 Hazret'ün A: Hazret-i Rasûl B
10 eline B: -A
11 Men' iderüz şol nesneyi A: Senden men' idelüm her nesne B
12 ehlimiz ve A: -B
13 ve ehl ü ıyâlimizden B: -A
14 kavmi B: -A
15 biz anı B: ben ol ahdi A
16 *Sübhânehû ve* B: -A
17 gerü B: -A
18 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A
19 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B

İmâm-ı Ahmed ile Hâkim rivâyet eylemişler ki; Abdullâh bin Revâha **[B74b]** *radıyallâhu anh* ki Medîne'den gelenlerün biri idi, ol[1] didi ki: "Yâ Rasûlallâh! Hakk *Sübhânehû ve*[2] *Te'âlâ* içün ve kendün içün bizümle her ne ki dilersin, ahd eyle." Hazret-i Rasûl[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Şart iderüm Hakk Te'âlâ içün bunı ki ana ibâdet idüp[4] ve ana şerîk koşmayasız. تعالى عن ذلك علوّا كبيرا[5] Ve kendüm içün şart iderüm ki şol nesneyi ki kendü nefsinüzden men' idersiz, benden dahi anı men' idesiz." Anlar didiler ki: "Eger biz[6] buyurduğun şartı kabûl idüp edâ idersek mukābelede[7] cezâmız ne olur?" Hazret-i Rasûl[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[9] buyurdılar ki: "Cezânuz cennetdür." Anlar didiler ki: "Ticâretimizde assı eyledük. Bu bey'i aslâ ve kat'â[10] bozmazuz,[11] ikāle ve istikāle itmezüz!" Pes bu âyet-i kerîme nâzil oldı: ﴿إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾[12] Ya'nî "Tahkīkan[13] Hakk Te'âlâ mü'min kullarından nefslerini ve mâllarını cennet ile satun aldı." **[A85a]** Andan sonra Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anlara buyurdı, kavmlerinden on iki nefer ihtiyâr ideler ki nikābet içün;[14] tâ anlar sâ'irleri üzere serdâr olalar.[15] Pes anlar dahi dokuz nefer Hazrec'den ve üç nefer Evs kavminden[16] ta'yîn[17] eylediler. Bir rivâyetde dir ki, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[18] nukabâ-yı nücebâya[19] buyurdı ki: "Siz kavminüzün kefîllerisiz ve zâminlerisiz,[20] **[B75a]** nitekim

1 ki Medîne'den gelenlerün biri idi, ol B: -A
2 *Sübhânehû ve* B: -A
3 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
4 idüp A: -B
5 "Allah bundan (kendisine ortak koşulmasından) yücedir, berîdir."
6 Eger biz A: -B
7 mukābelede B: -A
8 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
9 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
10 ve kat'â B: -A
11 bozmazuz A: -B
12 **"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.** Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrât'ta, İncîl'de ve Kur'ân'da kesin olarak vadetmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır." Tevbe, 9/111.
13 Tahkīkan B: -A
14 nikābet içün A: -B
15 anlar sâ'irleri üzere serdâr olalar A: anları sâ'irleri üzere serdâr ta'yîn ideler B
16 Evs kavminden B: Evs'den A
17 ta'yîn B: yakīn A
18 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
19 nukabâ-yı nücebâya A: ol serdârlara B
20 zâminlerisiz B: -A

Hazret-i[1] Îsâ *aleyhi's-selâm*un kavmine Havâriyyûn tâ'ifesi kefîl idiler." Ve anlar dahi eyitdiler: "Kabûl eyledük!"[2]

Ubâde bin Sâmit'den *radıyallâhu anh* mervîdür ki: "Bu esnâda[3] Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* kavmi ile bu ahdleri ideyorken[4] Şeytân *aleyhi'l-la'ne* nidâ eyledi ki: "Ey ehl-i menâzil![5] Tahkīkan muhârebenüz içün ictimâ' göstermişlerdür!" Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Şeytân'a[6] buyurdı ki: "Seni feze'a bırağayın ey Hakk düşmanı!"[7] Ve Ensâr'a işâret buyurdı ki menzilleri cânibine varalar." Fârisî tercümenün tercümesidür, ammâ hadîs-i şerîfe muvâfık değildür. Zîrâ hadîs-i şerîfün lafzı budur:[8] [9]لأفرّغن لك أي عدوّ الله! إرجعوا إلى رحالكم نصركم الله Şeytân-ı la'înün dahi lafzına tercüme muvâfık olmamışdur. Zîrâ Şeytân-ı la'înün lafzı budur: هل لكم في [مُحَمَّدٍ] والصبأة [معه] قد إجتمعوا على حربكم؟[10]

Ka'b **[A85b]** *radıyallâhu anh* dimişdür: "Andan sonra yatağımıza rücû' eyledük. Ba'dehû sabâh olıcak Kureyş kavminün[11] ulucaları haber alup bizüm[12] menzilimize gelüp didiler ki: "Ey ma'şer-i Hazrec! İstimâ' olundı ki siz gelüp sâhibimizi içimizden alup bizüm ile muhârebe kasdına bey'at itmişsiz. Vallâhi Arab'un içinde biz hîçbir tâ'ifenün mukātelesinden ibâ itmezüz sizün mukātelenüzden gayrı, mukātelenüz ebğaz-ı umûrdur katımızda." Çünki Kureyş'ün sözlerini bizüm ile olan tâ'ife-i[13] Ensâr'un[14] **[B75b]** müşrikleri işitdiler, yemîn eylediler ki "Bu işden ve bu sözlerden haberimiz yokdur." Fi'l-vâki' haberleri yokdı."

---

1 Hazret-i A: -B
2 eyledük A: idüp didiler B
3 Bu esnâda A: -B
4 Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* kavmi ile bu ahdleri ideyorken B: -A
5 ehl-i menâzil A: menâzil ehli B
6 Şeytân'a B: -A
7 düşmanı A: adüvvi B
8 ammâ hadîs-i şerîfe muvâfık değildür. Zîrâ hadîs-i şerîfün lafzı budur A: -B
9 **Derkenar:** لأفرغنّ ihtimâl vardur ki râ ile ve ayn-ı mu'ceme ile ola, ma'nâ böyle olur ki: "Senün içün fâriğ olayın, ya'nî tedârik eyleyeyin." Ve ihtimâldür ki sebeb râ ile ve ayn-ı mühmele ile ola, ya'nî "Sana mütesaddî olam." İki ihtimâlde bile feze'a bırakmak ma'nâları aslâ fehm olunmaz. Hadîsün tercümesi ale'l-vecheyn budur ki: "Sana mütesaddî olurum ey düşman! Rücû' eylenüz menâzilinüze, Allâh Te'âlâ sizlere nusret vire." B: -A
10 **Derkenar:** Tercümesi böyledür ki zikr olunur: "Müslümân olanlar hakkında kasdınuz mı vardur, anlar cem' olmışlar muhârebenüz içün?" *(minhu, ğufira lehû)* B: -A Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 19/90, (174).
11 kavminün B: -A
12 haber alup bizüm B: -A
13 tâ'ife-i A: -B
14 Mütercim, Medineli olup Müslüman olmamış kimselerden bahsederken burada yanlışlıkla "Ensâr" kelimesini kullanmıştır.

Bundan sonra[1] Ensâr-ı Ahyâr *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în* Rasûl-i Ekrem[2] hazretlerine[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* didiler ki: "Yâ Rasûlallâh! Bizümle şimdi bile gitmez misinüz?" Hazret-i Rasûl[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[5] buyurdı ki: "Şimdi gitmeğe[6] me'mûr değilüm." Ammâ Ashâb-ı Kirâm'a *radıyallâhu anhum*[7] izn ve icâzet[8] virdi ki Medîne-i Münevvere'ye hicret ideler. Ve kendüleri izn intizârı[9] içün te'hîr eylediler.

Ol esnâda[10] bir cemâ'at iki Akabe arasından Medîne-i Münevvere'ye müteveccih oldılar. Ve İbn-i Ümm-i Mektûm anlar ile bile idi. Ve dimişler ki Medîne-i Münevvere'ye[11] evvel hicret iden kimesne Ebû Seleme-i Mahzûmî idi ki Ümm-i Seleme'nün zevci idi. Ammâ Akabe-i mezbûrenün cem'iyyetinden[12] sonra Ashâb-ı Kirâm'un *radıyallâhu anhum*[13] Medîne-i Münevvere cânibine teveccühleri mütevâlî oldı. Evvel hicret idenlerden Emîrü'l-Mü'minîn **[A86a]** Ömer *radıyallâhu anh* ve Hazret-i Osmân bin Affân ve Hazret-i Hamza ve Hazret-i Abdurrahmân bin Avf ve Hazret-i Zübeyr ve Hazret-i Ömer'ün karındaşı Zeyd ve Talha ve Suheyb ve Zeyd bin Hârise[14] *radıyallâhu anhum*[15] idiler. Ve dahi dimişler ki Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk ve Hazret-i Alî *radıyallâhu anhumâ*dan gayrı[16] Rasûl-i Ekrem[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile kimesne kalmamışdı.

---

1 Bundan sonra B: -A
2 Rasûl-i Ekrem B: Peygamber A
3 hazretlerine A: -B
4 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
5 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
6 Şimdi gitmeğe B: -A
7 *radıyallâhu anhum* B: -A
8 ve icâzet B: -A
9 izn intizârı A: icâzete intizâr B
10 Ol esnâda B: -A
11 Medîne-i Münevvere'ye B: -A
12 Akabe-i mezbûrenün cem'iyyetinden B: Akabe'den A
13 *radıyallâhu anhum* B: -A
14 Evvel hicret idenlerden Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* ve Hazret-i Osmân bin Affân ve Hazret-i Hamza ve Hazret-i Abdurrahmân bin Avf ve Hazret-i Zübeyr ve Hazret-i Ömer'ün karındaşı Zeyd ve Talha ve Suheyb ve Zeyd bin Hârise B: hicret idenlerden Emîrü'l-Mü'minîn Ömer ve karındaşı Zeyd ve Talha ve Suheyb ve Hamza ve Zeyd bin Hârise ve Abdurrahmân bin Avf ve Zübeyr ve Osmân bin Affân A
15 *radıyallâhu anhum* A: -B
16 Alî *radıyallâhu anhumâ*dan gayrı A: Alî'den gayrı *radıyallâhu anhum ecma'în* B
17 Rasûl-i Ekrem B: Peygamber A

Müşrikîn tâ'ifesi[1] **[B76a]** bu hâleti müşâhede idicek[2] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün dahi zuhûr-ı[3] hurûclarından hazer üzere olup ve Dâru'n-Nedve'de cem' olup[4] ve Şeytân-ı la'în bir pîr-i Necdî sûretinde aralarında girdi ve müşâverelerinde[5] Ebû Cehl-i nâ-ehlün[6] kavlini savâb gördi. İşbu kıssa böyle idi ki; ol cem'iyyetde[7] Kureyş aralarında ihtilâf vâki' oldı ki Hazret-i Rasûl[8] *sallallâhu aleyhi ve selleme* ne ideler, tâ kim andan halâs olalar. Ebu'l-Buhtürî didi ki: "Benüm re'yim budur ki anı[9] habs idelüm ve kapuyı üzerine kapayalum.[10] Ve ol evde[11] bir delük koyasız ki andan ana yiyecek ve içecek virilsün ve ol ölünceye dek anda habsde kalsun." Şeytân-ı la'în didi ki: "Ne yaramaz re'ydür bu re'y![12] Zîrâ ki anun kavmi gelüp anı darb-ı habsden ihrâc iderler." Andan sonra Hişâm bin Amr didi ki: "Benüm re'yim budur ki anı bir deveye bindürüp şehirden ihrâc idelüm[13] ki anun ameli bize zarar eylemesün." Yine Şeytân-ı **[A86b]** racîm[14] didi ki: "Ne yaramaz re'ydür bu re'y![15] Zîrâ bundan gidüp varur, bir kavmi ifsâd idüp sizün üzerinüze gelüp sizünle mukātele ider." Andan sonra Ebû Cehl-i bed-nâm didi ki: "Benüm re'yim budur ki her bir kabîleden[16] birer delükanlu tâze yiğide kılıc virüp cümlesi def'aten vâhideten urup anı helâk eylemekdür. Zîrâ bu takdîrce **[B76b]** kanı kabîleler içinde müteferrik olur. Benî Hâşim cemî' kabâ'il ile mukātele idemezler. Eger kan-bahâ taleb iderlerse virevüz." Şeytân-ı bed-baht didi ki: "Söz budur ki bu yiğid söyledi." Pes bu re'y üzere anlar ittifâk eyledüklerinde Cebrâ'îl *aleyhi's-selâm* gelüp Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-*

---

1 Müşrikîn tâ'ifesi B: Kureyş A
2 müşâhede idicek A: göricek B
3 zuhûr-ı B: -A
4 cem' olup A: ictimâ' eyleyüp B
5 müşâverelerinde B: -A
6 nâ-ehlün B: -A
7 cem'iyyetde B: mecma'da A
8 Hazret-i Rasûl B: Hazret'e A
9 anı A: Muhammed'i B
10 kapayalum B: sıvayasız A
11 ol evde B: -A
12 Ne yaramaz re'ydür bu re'y A: Bu re'y yaramaz re'ydür B
13 ihrâc idelüm B: süresiz A
14 racîm A: la'în B
15 Ne yaramaz re'ydür bu re'y A: Bu dahi yaramaz re'ydür B
16 kabîleden B: batnda A

*tahiyyât*a haber virdi ve didi ki: "Küffâr seni zâyi' itmek üzeredürler,[1] ammâ Hakk *Sübhânehû ve*[2] *Te'âlâ* senün hâfızındur." Ve "Medîne-i Münevvere'ye hicret eyle." deyü Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* emr olundılar.[3] Pes Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] Hazret-i Alî'yi *radıyallâhu anh* kendü yerine koyup kendüleri Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* ile hicret niyyeti ile Cebel-i Sevr'ün[5] gārına revâne oldılar.

Bu kıssa[6] *Tefsîr-i Kādî*'dan böylece nakl olunmışdur, tafsîl-i kazıyye[7] budur ki: Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hazret-i Alî *radıyallâhu anhu*ya emr eyledi ki: "Benüm yatduğum yerde sen yatasın." didi ve kendüleri[8] **[A87a]** Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk[9] *radıyallâhu anhu*ya[10] varup buyurdı ki: "Hicrete me'mûr oldum." Ve hâl bu idi ki Hazret-i Sıddîk dahi kendüsini sohbet-i şerîfleri içün ihzâr idüp iki dâne râhileler[11] müheyyâ[12] eylemişdi. Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*den hicret haberin istimâ' eyledükde mürâfakat iltimâs eyleyüp mezbûr iki râhileden bir eyücesini Hazret-i Rasûl'e[13] arz eyledi ve Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[14] bahâsıyla **[B77a]** kabûl eyledi. Andan sonra Peygamber[15] *sallallâhu aleyhi ve sellem* râhile-i Kasvâ'yı ve bir rivâyetde Ced'â nâm râhileyi ihtiyâr eyleyüp buyurdı ki: "Bahâsıyla kabûl eyledüm." Bahâsı sekiz yüz dirhem idi dimişler,[16] *vallâhu a'lem.* Andan sonra Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* Abdullâh bin Uraykıt nâm kimesneye vardı ki Benî Kinâne'den idi ve yolı hûb bilürdi, anı

---

1 üzeredürler A: isterler B
2 *Sübhânehû ve* B: -A
3 Ve "Medîne-i Münevvere'ye hicret eyle." deyü Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* emr olundılar B: Ve Medîne-i Münevvere'ye hicret ile emr olundı A
4 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
5 Cebel-i Sevr'ün B: Sevr A
6 Bu kıssa A: -B
7 böylece nakl olunmışdur, tafsîl-i kazıyye B: nakl olunmışdur, tafsîl A
8 kendüleri A: -B
9 Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk B: Hazret-i Sıddîk'a A
10 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
11 râhile: yük devesi; binek hayvanı
12 müheyyâ A: hâzır B
13 Hazret-i Rasûl'e B: Hazret'e B
14 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
15 Peygamber A: Hazret B
16 ihtiyâr eyleyüp buyurdı ki: "Bahâsıyla kabûl eyledüm." Bahâsı sekiz yüz dirhem idi dimişler A: sekiz yüz dirhem bahâsıyla ihtiyâr eyledi B

delîllük içün[1] icâreye alup va'de eyledi ki üç günden sonra Cebel-i Sevr'ün[2] gārına gele.

Ve Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* menzil-i şerîfleri cânibine rücû' idüp açmazdan nazar eyleyüp gördi ki Hazret-i Alî gelüp yerlerinde mütemekkin olup ve Kureyş kavmi[3] kapuda cem' olup Ebû Cehl-i la'în anda olan yiğidlere dir idi ki: "Cümlenüz cem' **[A87b]** olup bir oğurdan[4] Muhammed'i[5] katl eylenüz." Ba'dehû Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*[6] bir avuc toprak alup anlarun[7] şom yüzlerine saçdı, her birinün[8] gözlerini toprak ile[9] doldurup kör olayazdılar.[10] Andan sonra Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*un menziline gelüp ma'an Sevr Gārı'na geldiler.[11] Bir kimesne müşriklerden ırak olmağın mezbûrlara yakın gelüp eyitdi:[12] "Neye muntazırsız?" Didiler ki: "Dilerüz ki sabâh ola, tâ kim Muhammed'i katl iderüz." Ol kimesne[13] anlara didi ki: "Hakk Te'âlâ sizleri kabîh ve **[B77b]** rüsvây eyledi. Görmedinüz ki başınuza toprağ saçup içinüzden çıkdı."[14] Ebû Cehl ana inanmayup didi ki: "İçerüde bürde ile bürünüp yatup söyleyen Muhammed değil midür? Odur." deyü.[15] Ol sabâh olınca muntazır oldılar,[16] gördiler ki Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* mübârek firâşdan kalkup zâhir oldı. Pes Ebû Cehl-i la'în didi ki: "Muhbir gerçek söyler imiş." Andan sonra Kureyş cem'iyyet idüp yolları dutup ve va'de eylediler ki her kim ki Muhammed'i tutup getüre, ana azîm hürmet idüp vâfir[17] mâl vireler. Ve

---

1 Abdullâh bin Uraykıt nâm kimesneye vardı ki Benî Kinâne'den idi ve yolı hûb bilürdi, anı delîllük içün A: Benî Kinâne kavminden olan Abdullâh-ı Uraykıt nâm kimesne Medîne yolın eyüce bilmeğin mezbûra varup delîl olmağıçün B
2 Cebel-i Sevr'ün B: Sevr A
3 kavmi B: -A
4 cem' olup bir oğurdan A: def'aten vâhideten B
5 Muhammed'i B: -A
6 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Rasûl B
7 alup anlarun B: -A
8 her birinün B: -A
9 toprak ile B: -A
10 kör olayazdılar A: az kaldı ki kör olalar B
11 geldiler A: vâsıl oldılar B
12 Bir kimesne müşriklerden ırak olmağın mezbûrlara yakın gelüp eyitdi A: Müşrikîn kavminden bir kimesne Kureyş kavminden ırak yerde iken yanlarına varup didi ki B
13 Ol kimesne B: -A
14 içinüzden çıkdı A: çıkup gitdi B
15 Odur." deyü B: -A
16 muntazır oldılar B: -A
17 hürmet idüp vâfir B: -A

bi'l-cümle gözleri za'îf ve re'yleri nahîf olup nice kerre gār yanından varup gelüp gār kapusında ankebût[1] **[A88a]** yuva[2] yapmağın gāra mukayyed olmadılar. Üç gün geçdükden sonra mezbûr delîl ol iki râhileyi bilesince alup geldi. Bu vâkı'a iki ay on gün Akabe'den sonradur.[3] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün cem'iyyetleri olan Akabe'den hurûcları Rebî'u'l-evvel'ün gurresinde düşenbe gününde vâki' olmışdur.[4] Ve bir rivâyetde pençşenbe güni idi. Ve Âmir bin Füheyre nâm kimesne[5] Hazret *sallallâhu aleyhi ve selleme* ve Hazret-i[6] Ebû Bekr es-Sıddîk'a *radıyallâhu anh*[7] hizmet[8] idüp Sıddîk'un ardında idi. Pes Mekke-i Mükerreme'nün tarîk-ı Sâfile'sin ihtiyâr idüp sâhil-i bahr yolından Usfân altından teveccüh idüp Kudeyd nâm yerde Ümm-i Ma'bed-i Huzâ'iyye otağına nüzûl buyurdılar. Seşenbe gününde Kudeyd-i mezbûrda Sürâka kazıyyesi **[B78a]** vâki' oldı. Küffâr-ı Kureyş birkaç gün bilmediler ki kangı cânibe teveccüh buyurmışlardur, bir gün Ebû Kubeys Dağı'ndan bir sadâ[9] istimâ' eylediler ki bu beyt âvâz ile okunup[10] inşâd olunur:

Şi'r:[11]

فإن يسلم السعدان أصبح محمّد
من الأمن لا يخشى خلاف المخالف

Ya'nî "Eger Sa'd bin Mu'âz ve Sa'd bin Ubâde Müslümân olsalar **[A88b]** Muhammed şöyle ola ki bir muhâlifün hilâfından korkmaya, ya'nî kavî ola." Pes Kureyş'ün kavmi[12] bildiler ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere cânibine teveccüh buyurmışdur.

Medîne-i Münevvere'ye karîb[13] oldukda Ebû [Abdullâh] Büreyde-i Eslemî kendü kavminden yetmiş kimesne ile ma'an Rasûlullâh *sallallâhu*

1 ankebût A: örümcek B
2 yuva A: ağ ve ev B
3 Bu vâkı'a iki ay on gün Akabe'den sonradur A: -B
4 Rebî'u'l-evvel'ün gurresinde düşenbe gününde vâki' olmışdur B: düşenbe güni idi Rebî'u'l-evvel'ün gurresinde A
5 nâm kimesne B: -A
6 Hazret-i B: -A
7 *radıyallâhu anh* A: -B
8 hizmet B: hadîs A
9 bir sadâ B: -A
10 ile okunup A: -B
11 **Şi'r** A: -B
12 Kureyş'ün kavmi B: -A
13 karîb A: yakın B

aleyhi ve selleme[1] geldi. Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*[2] su'âl eylediler ki: "Kimsin?"[3] Ol didi ki: "Büreyde." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ebû Bekr es-Sıddîk'a *radıyallâhu anh*[4] iltifât idüp buyurdılar ki: برد أمْرنا و صلح Ya'nî "Gökçek oldı hâlimiz ve salâh buldı." Andan sonra Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[5] Büreyde'den su'âl eylediler ki: "Kangı kabîle ve kangı kavmdensin?" Büreyde didi ki: "Kavm-i[6] Eslem'den." Yine Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[7] Hazret-i Sıddîk'a iltifât idüp buyurdılar ki: "Selâmet bulduk." Andan sonra su'âl eylediler ki: "Kangı bölükden?" Büreyde didi ki: "Benî Sehm'den." Hazret-i Rasûl[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[9] Büreyde'ye buyurdılar: "Sehm ya'nî nasîb senün hissene zâhir oldı." Andan sonra Büreyde Hazret *sallallâhu aleyhi ve selleme* **[B78b]** didi ki: "Yâ Rasûlallâh, münâsibdür ki Medîne-i Münevvere'ye alemsüz girmeyesiz." **[A89a]** Fi'l-hâl kendü dülbendini cıdası üzere alem-vârî bağlayup ve Hazret-i[10] Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün alemdârları olup önince götürüp alem elinde[11] yürür idi.[12] Dahi Büreyde eyitdi: "Yâ Rasûlallâh, kimün evinde nüzûl buyurursız?" Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Benüm nâkam me'mûrdur." Ya'nî me'mûr olduğı yerde nüzûl olunur.

Ve dahi rivâyet olunur ki Zübeyr bin el-Avvâm bir cemâ'at ile Şâm-ı Şerîf'e ticâret içün giderken[13] yolda Rasûlullâh[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[15] ile mülâkāt idüp Hazret'e *aleyhi's-selâm*[16] ve Hazret-i[17] Sıddîk'a *radıyallâhu*

---

1 kendü kavminden yetmiş kimesne ile ma'an Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve selleme* B: yetmiş kimesne ile ki kendü kavminden idiler, ma'an A
2 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
3 Kimsin? A: Siz kimsiz? B
4 *radıyallâhu anh* A: -B
5 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
6 Kavm-i B: -A
7 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
8 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
9 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
10 ve Hazret-i B: -A
11 alem elinde B: -A
12 **Derkenar:** İslâm'da evvel livâ haml iden Büreyde'dür. Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye dâhil olurken Büreyde "Yâ Rasûlallâh, Medîne'ye livâsuz girme. Önünce livâ getürevüz." diyüp önince livâ getürüp Medîne'ye ma'an girdi *(Dukakin-zâde)* B: -A
13 Şâm-ı Şerîf'e ticâret içün giderken B: bile ticâret içün Şâm'a gideyor iken A
14 Rasûlullâh A: Hazret-i Rasûl B
15 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
16 *aleyhi's-selâm* B: -A
17 Hazret-i B: -A

anh[1] beyâz giysiler[2] giyürmişdür, nitekim rivâyât-ı sahîhada gelmişdür.[3] Ba'zı rivâyâtda anlara kisve giyüren[4] Talha'dur *radıyallâhu anh*[5] dimişler Zübeyr yerine.[6] *Vallâhu a'lem*.

Müslümânlar Medîne-i Münevvere'de Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[7] Mekke-i Mükerreme'den hurûcların istimâ' eyledükde her sabâh Harre cânibine çıkup güneş ısınınca[8] muntazır olurlar idi, andan sonra[9] evlerine rücû' iderlerdi. Bir gün güneş kızdukdan sonra evlerine rücû' eyledüklerinde bir Yehûdî bir maslahat içün bir yüce yere çıkmış idi; nâgâh gördi ki Rasûlullâh[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ashâb-ı Kirâm'ı ile *rıdvânullâhi aleyhim*[11] aklar giyüp peydâ ve hüveydâ oldılar. Yehûdî göricek[12] ihtiyârsuz **[A89b]** nidâ eyledi ki: "Yâ Benî Kayle!" Ya'nî Ensâr. Ve didi ki: "Ceddinüz geldi!" Ya'nî hazzınuz geldi. Müslümânlar istimâ' idicek[13] **[B79a]** etrâfdan gelüp silâhlanup[14] Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün istikbâllerine etrâfdan müteveccih oldılar, kara taşlık üzere[15] zahr-ı Harre'de Server-i Mevcûdât *aleyhi ezke's-salavât*[16] ile mülâkī oldılar. Pes Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anlar ile bile sağ cânibe meyl buyurdılar; tâ ki anlar ile bile[17] Kubâ'da Benî Amr bin Avf arasında Külsûm bin Hidm[18] evine nüzûl buyurdılar. Bir rivâyetde Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kudûm-i şerîfleri Kubâ'ya[19] gicede olmışdur didiler. Ammâ esahh rivâyet evvelki[20] üzeredür ki zikr olundı. Ve rivâyet olunur ki ol zamânda

1 *radıyallâhu anh* B: -A
2 giysiler A: kisveler B
3 nitekim rivâyât-ı sahîhada gelmişdür A: -B
4 anlara kisve giyüren B: -A
5 *radıyallâhu anh* B: -A
6 Zübeyr yerine A: -B
7 Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: Risâlet-penâh'un A
8 güneş ısınınca B: -A
9 andan sonra A: ba'dehû B
10 Rasûlullâh A: Rasûl B
11 *rıdvânullâhi aleyhim* A: -B
12 Yehûdî göricek B: -A
13 istimâ' idicek A: işidicek B
14 etrâfdan gelüp silâhlanup B: silâhların alup A
15 kara taşlık üzere B: -A
16 zahr-ı Harre'de Server-i Mevcûdât *aleyhi ezke's-salavât* A: Hazret-i Rasûl B
17 tâ ki anlar ile bile A: -B
18 Hidm A: هُدَمْ B
19 Kubâ'ya B: -A
20 esahh rivâyet evvelki B: ekser rivâyât bunun A

halk[1] Hazret-i Rasûl-i Ekrem[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem*i Hazret-i Sıddîk *radıyallâhu anh*dan temyîz ve teşhîs idüp seçemezlerdi; tâ güneş üzerlerine gelince. Andan sonra[3] Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* kalkup Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek başları üzere ridâsı ile gölge idicek maʻlûm idindiler. Ve dahi mervîdür ki Külsûm-ı[4] mezbûrun Nüceyh nâm[5] hizmetkârı vardı, "Ya Nüceyh!" diyüp nidâ eyledükde Hazret-i Rasûl[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hazret-i[7] Sıddîk'a *radıyallâhu anh*[8] **[A90a]** iltifât idüp buyurdılar ki: "Necâh bulduk." Ve buyurdılar ki "Bize rutab getürün." Pes Külsûm bir salkım[9] hurma getürdi ki bir mikdârı munassaf[10] ve bir mikdârı zehv idi. Hazret-i Rasûl[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[12] su'âl eyledi ki: "Buna ne dirler?" Didiler ki: "İzk-ı ümm-i cirzân."[13] Andan sonra Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* duʻâ idüp[14] buyurdı ki: اللّهم بارك في أمّ جرذان[15] **[B79b]** Dahi[16] ekser rivâyât mûcibince Kubâ'ya[17] kudûm-i şerîfleri düşenbe güninde vâkiʻ oldı. Ammâ baʻzı rivâyâtda şüzûz tarîkıyla cumʻa güninde dinilmiş, Rebîʻu'l-evvel'den on iki gice geçdükden sonra vâkiʻ olmışdur.[18]

İbn-i Abbâs *radıyallâhu anhumâ*dan mervîdür ki: "Benî Amr tâ'ifesinde üç gice ikāmet buyurdılar. Ve nâzil oldukları yeri[19] mescid binâ eyledilerdi. Andan sonra Benî Amr, mescidün binâsını tekmîl eylediler. Bu[20] ol mesciddür ki esâsı takvâ üzeredür." Ve Buhârî Urve'den rivâyet ider ki: "Hazret

1 halk B: -A
2 Rasûl-i Ekrem A: Rasûlullâh B
3 gelince. Andan sonra A: gelüp baʻdehû B
4 Külsûm-ı B: Ümm-i Külsûm-ı A
5 nâm A: adlu B
6 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
7 Hazret-i B: -A
8 *radıyallâhu anh* A: -B
9 salkım A: hoşça B
10 munassaf A: musannef B
11 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
12 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
13 عذوه در اجرد A: غرقد أم جرد B izk-ı ümm-i cirzân: ümmü cirzân adlı hurma çeşidinin salkımı
14 duʻâ idüp B: -A
15 "Allah'ım, ümmü cirzân (hurmasını) bereketli kıl." Kaynağı bulunamamıştır.
16 Dahi A: Ammâ B
17 Kubâ'ya B: -A
18 vâkiʻ olmışdur B: -A
19 yeri A: mekânı B
20 Andan sonra Benî Amr, mescidün binâsını tekmîl eylediler. Bu B: -A

*sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Benî Amr arasında ikāmetleri on günden ziyâdece idi." Ve bir rivâyetde yigirmi iki gün idi ve bir rivâyetde on dört gice idi. Sâhib-i Târîh kavl-i ahîri tercîh eylemişdür. *Vallâhu a'lem*.

Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*den[1] sonra üç gün Ka'bede ikāmet idüp andan sonra **[A90b]** nâsun emânetlerin döndürüp[2] Medîne-i Münevvere'ye müteveccih olup ol dahi Kubâ'da Hazret-i Risâlet-penâh ile mülhak olup Külsûm bin Hidm evinde nüzûl buyurdı.[3] Rivâyet olunur ki Evs ve Hazrec kavmi[4] arasında adâvet olmağın Hazrec kavmi korkarlar idi ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Evs kavmi arasında nüzûl buyuralar. Ve Evs kavmi dahi bu havf üzere idiler ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hazrec arasında **[B80a]** nüzûl buyura. Es'ad bin Zürâre *radıyallâhu anh* Bu'âs güninde kavmlerinden bir kimesneyi[5] katl eyledüği sebebiyle Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün evâ'il-i kudûmlerinde sohbet-i şerîflerinden mahrûm olmışdı. Hattâ ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* su'âl eylediler ki: "Es'ad bin Zürâre kandadur?" Sa'd bin Hayseme ve Mübeşşir ve Rifâ'a didiler ki: "Ol bizden bir kimesneyi katl eylemişdür. Ana binâ'en hâzır olmadı." Ba'dehû bir gice Es'ad bin Zürâre ahşam ile yatsu arasında yüzini örtüp Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün huzûr-ı şerîflerine geldi ve gice sabâha dek hizmet-i şerîflerinde[6] oldı. Sabâh oldukda Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[7] **[A91a]** Sa'd bin Hayseme'ye ve Mübeşşir'e ve Rifâ'a'ya buyurdı:[8] "Es'ad'ı civârınuza alunuz." Anlar didiler ki: "Yâ Rasûlallâh, sen civârına al ki civâr civârındur." Hazret-i Rasûl[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[10] buyurdı ki: "Gerekdür ki ba'zınuz anı civârına alasız." Sa'd bin Hayseme didi: "Ol

1 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*den B: Rasûl-i Ekrem'den A
2 andan sonra nâsun emânetlerin döndürüp A: halâyıkun emânetlerin teslîm idüp B
3 Kubâ'da Hazret-i Risâlet-penâh ile mülhak olup Külsûm bin Hidm evinde nüzûl buyurdı A: Hazret-i Rasûlullâh ile Kubâ'da Külsûm bin Hidm evinde mülâkāt oldılar B
4 kavmi B: -A
5 kavmlerinden bir kimesneyi B: -A
6 huzûr-ı şerîflerine geldi ve gice sabâha dek hizmet-i şerîflerinde A: huzûr-ı şerîflerinde B
7 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
8 Sa'd bin Hayseme'ye ve Mübeşşir'e ve Rifâ'a'ya buyurdı A: buyurdılar Sa'd bin Hayseme ve Mübeşşir ve Rifâ'a B
9 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
10 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B

benüm civârımdadur." Ba'dehû Es'ad bin Zürâre'nün[1] evine varup kemâl-i mülâyemet gösterüp ve musâfaha idüp elini eline virüp bilece[2] Benî Amr kavmine[3] götürdi. Andan sonra Evs[4] dirler ki: "Yâ Rasûlallâh, Es'ad bin Zürâre[5] cümlemizün civârındadur." Ve ol günden Es'ad, Hulâsa-i Mevcûdât *aleyhi minallâhi't-tahiyyât* hazretlerinün[6] meclis-i şerîflerine endîşesüz gelüp gider oldı.

Hazret-i Peygamber[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Mescid-i Kubâ'yı **[B80b]** te'sîs eyledükleri beşinci bâbda zikr olunur *inşâ'allâhu te'âlâ.*[8]

Ammâ bu[9] Üçünci Fasl

Hazret-i Risâlet-penâh *aleyhi's-salavâtü minallâh* Medîne-i Münevvere'ye dâhil olup Ebû Eyyûb-ı Ensârî *radıyallâhu anh* evinde sâkin oldukları beyânındadur. Ve dahi sinîn-i Hicret'de vâki' olan kazıyyelerün ba'zı ahvâli beyânındadur.

Mervîdür ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Benî Amr bin Avf **[A91b]** aralarında birkaç gün ikāmet eyledükden sonra Benî Neccâr kavmi[10] cânibine âdem gönderüp anlar dahi kılıcların kuşanup gelüp Hazret-i Peygamber'ün[11] hizmet-i şerîflerine hâzır oldılar. Ve bir rivâyetde böyledür kim, anlar gelüp Rasûl hazretine[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[13] ve Hazret-i[14] Ebû Bekr es-Sıddîk'a *radıyallâhu anh*[15] selâm virüp didiler ki: "Râhilelerinüze[16] binün ki emîn ve vâcibü'l-mutâ' ve ulü'l-emrsiz."[17]

---

1 bin Zürâre'nün B: -A
2 bilece A: -B
3 Benî Amr kavmine B: Benî Amr'a A
4 Evs A: Evs Hazrec tâ'ifesi B
5 bin Zürâre B: -A
6 hazretlerinün B: -A
7 Hazret-i Peygamber B: Ve ol Hazret A
8 *inşâ'allâhu te'âlâ* B: -A
9 **Ammâ bu** B: -A
10 kavmi B: -A
11 gelüp Hazret-i Peygamber'ün B: -A
12 Rasûl hazretine B: Hazret'e A
13 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
14 Hazret-i B: -A
15 *radıyallâhu anh* A: -B
16 Râhilelerinüze B: -A
17 vâcibü'l-mutâ' ve ulü'l-emrsiz B: mutâ'u'l-emrsiz A

Pes Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* râhilesine[1] binüp anlar ile bile Medîne-i Münevvere'ye müteveccih olduklarında Benî Amr tâ'ifesi[2] didiler ki: "Yâ Rasûlallâh! Bizden melûl mi oldınuz veyâhûd evlerimizden[3] yeğce ev mi[4] istersiz?" Ol Hazret-i [Seyyid-i] Kevneyn[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[6] buyurdılar ki: "Me'mûr olmışum bir karyeye ki karyeleri yer." Bu sözün ma'nâsı kitâbun **[B81a]** evâ'ilinde esmâ-yı Medîne-i Münevvere esnâsında beyân[7] olunmışdur. Benî Amr tâ'ifesi[8] Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün nâkaların dutup söylemişler idi, ana binâ'en Hazret-i Rasûl[9] buyurdı ki: "Kon nâkamı ki ol me'mûrdur." Ve bu esnâda cum'a vakti dâhil olup Benî Sâlim kavmi[10] arasında olan batn-ı vâdîde[11] cum'a namâzını edâ[12] buyurdılar, andan sonra Medîne-i Münevvere'ye müteveccih **[A92a]** oldılar.[13]

Ve bir rivâyetde zikr olunur ki Müslümânlar Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün rikâb-ı şerîflerinde kimi yayan[14] ve kimi atlu ve kimi râhilelü yemîn ve yesâr[15] ve önlerinde ve ardlarında ihâta idüp ma'an[16] gideyor iken Ensâr-ı Ahyâr yollarda durup ol Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*e her hâneye vâsıl oldukda hâne ehli dirler idi: "Gel izzet ve şevket cânibine." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anlara hayr ile du'â idüp buyururlardı ki: "Nâkam me'mûrdur, yolını dutmanuz." Benî Sâlim kavmine[17] vâsıl olun-

1 râhilesine B: -A
2 tâ'ifesi B: -A
3 evlerimizden B: dârımızdan A
4 ev mi B: dâr A
5 Hazret-i [Seyyid-i] Kevneyn B: Hazret A
6 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
7 beyân A: zikr B
8 tâ'ifesi B: -A
9 Hazret-i Rasûl B: -A
10 kavmi B: -A
11 batn-ı vâdîde A: vâdî ortasında B
12 edâ B: ikāmet A
13 **Derkenar:** Evvel cum'a ki Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* edâ buyurdılar Medîne'ye teveccühlerinde, Benî Sâlim'de idi. Evvel cum'a ki Medîne-i Münevvere'den gayrı kılındı, Bahreyn vilâyetinde Cevâsâ nâm beldede Abdülkays Mescidi'nde idi. Evvel cum'a ki Irâk'da kılındı, Sa'd bin Ebî Vakkās aşr senesi Safer'inde Medîne'ye dâhil olduğında idi *(Dukakin-zâde)* B: -A
14 yayan A: piyâde B
15 yemîn ve yesâr A: sağ ve sol B
16 ma'an A: bile B
17 Benî Sâlim kavmine B: Benî Sâlim'e A

ca Itbân bin Mâlik ve Nevfel bin Abdullâh bin Mâlik bin Aclân[1] kalkup mübârek nâkalarınun zimâmına yapışup didiler: "Yâ Rasûlallâh! Aramızda nüzûl buyurun ki aded ve uded kesret-ile bizdedür.[2] Ve dahi biz bu kavmün ulusı olup bizde[3] bâğ ve bâğçe ve mâl ü menâlimiz bî-haddür. Nice ve nice korkulu[4] kimesneler menzilimize geldükde emîn olmışlardur." **[B81b]** Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* tebessüm idüp anlara buyurdılar ki: "Nâkama mâni' olmanuz ki ol me'mûrdur." Andan sonra Ubâde bin[5] es-Sâmit ve Abbâs bin es-Sâmit bin Nadle dahi kalkup menzillerinde Hazret'ün[6] nüzûl-i şerîflerin iltimâs ve recâ **[A92b]** idüp mezbûr cevâbla mücâb oldılar. Bu hâl üzere Benî Sâlim[7] Mescidi'ne ki vâdîdedür, gelüp[8] anda Rasûl[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hutbe okuyup cum'a namâzın kıldılar. Andan sonra cânib-i yemîne meyl idüp Benî Hublâ'ya geldükde Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Abdullâh bin Übeyy menzilinde nüzûl irâde eylediler. Abdullâh bin Übeyy ihtibâ idüp oturmış iken Hazret *sallallâhu aleyhi ve selleme*[10] didi: "Seni taleb eyleyenlerün aralarında nüzûl eyle." Sa'd bin Ubâde *radıyallâhu anh* bu cevâbı işidicek[11] Rasûl[12] *sallallâhu aleyhi ve selleme* didi ki: "Hâtır-ı şerîfinüze bu bed-baht-ı bî-sa'dun sözinden gubâr[13] gelmesün." Pes Benî Sâ'ide kavmine[14] geldiler. Sa'd bin Ubâde ve Münzir bin Amr ve Ebû Dücâne didiler ki: "Yâ Rasûlallâh! Bu menzilde nüzûl buyur ki mahall-i izzet ve şevket ve mekân-ı celâdet ve kuvvetdür." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* بارك الله[15] diyüp buyurdılar: "Ey Ebâ Sâbit, nâkaya mâni' olma ki ol me'mûrdur." Ba'dehû ol yerden dahi geçicek Haz-

---

1 Bu sahabinin dedeleri arasında "Nadle" isimli bir kimse daha bulunmakta olup burada yer almamıştır: Nevfel b. Abdullâh b. Nadle b. Mâlik b. Aclân.
2 bizdedür A: -B
3 olup bizde B: -A
4 ve nice korkulu B: havflı A
5 bin B: -A
6 Hazret'ün B: -A
7 Benî Sâlim A: -B
8 gelüp A: -B
9 Rasûl B: Hazret A
10 Hazret *sallallâhu aleyhi ve selleme* B: -A
11 bu cevâbı işidicek B: -A
12 Rasûl B: Peygamber'e A
13 gubâr A: nesne B
14 Benî Sâ'ide kavmine B: Benî Sâ'ide'ye A
15 "Allah mübarek kılsın."

rec tâ'ifesinden Sa'd bin Rebî' ve Abdullâh bin Revâha ve Beşîr bin Sa'd[1] ilerü gelüp **[B82a]** iltimâs eylediler ki anlarun menzilinde nüzûl ideler.[2] Ve ba'dehû anlar dahi[3] mezbûr cevâb-ile mücâb **[A93a]** oldılar. Andan sonra Benî Beyâda tâ'ifesinden[4] Ziyâd bin Lebîd ve Ferve bin Amr iltimâs idüp ve arz-ı izzet ve şevket ve mâl ve câh idüp ba'dehû anlar dahi[5] cevâb-ı mezkûr ile mücâb oldılar. Andan sonra Benî Adiyy bin en-Neccâr'a mürûr eyledükde, anlar Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün dayıları idiler; pes anlardan Ebû Selît, tâ'ifeleriyle[6] bile kalkup didiler: "Yâ Rasûlallâh! Bizden tecâvüz buyurmanuz, zîrâ biz dayılarunuzuz. Ve bizde kuvvet ve şevket dahi kesret üzeredür. Ve karâbetimiz sebebiyle[7] bizden evlâ sizlere[8] kimesne yokdur." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* cevâb-ı mezbûr ile anlara[9] cevâb virdiler. Ve bundan gayrı dahi nice[10] rivâyât zikr olunmışdur.

Ve bi'l-cümle Ebû Eyyûb evine Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[11] vâsıl olıcak nâkaları çökdi. Ve bir rivâyetde Ebû Eyyûb mahallesine vâsıl oldukda nâka çökdi dirler. Andan sonra nâs biri birine girdiler ki Hazret-i Rasûl'i[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[13] kimün menzilinde sâkin itdüreler. Ba'dehû Ebû Eyyûb nâkayı kaldurup kendü evine iletdi. Pes Hazret-i Rasûl[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[15] buyurdı ki: المرء مع رحله Ya'nî "Kişi esbâbıyla bile olur." diyüp Ebû Eyyûb **[A93b]** evine dâhil oldılar. Ve bir rivâyetde nâka Ebû Eyyûb kapusında çökdi dirler.[16] Nâs **[B82b]** nâkayı evlerine idhâl eylemek içün nâkaya yapışup Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Nâkayı

---

1 Hazrec tâ'ifesinden Sa'd bin Rebî' ve Abdullâh bin Revâha ve Beşîr bin Sa'd B: Sa'd bin Rebî' ve Abdullâh bin Revâha ve Beşîr bin Sa'd Beni'l-Hâris bin el-Hazrec'den A

2 iltimâs eylediler ki anlarun menzilinde nüzûl ideler A: menzillerinde nüzûl-i şerîflerin iltimâs eylediler B

3 ba'dehû anlar dahi B: -A

4 Benî Beyâda tâ'ifesinden B: Benî Beyâda'dan A

5 ba'dehû anlar dahi B: -A

6 en-Neccâr'a mürûr eyledükde, anlar Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün dayıları idiler; pes anlardan Ebû Selît, tâ'ifeleriyle A: en-Neccâr kavmi Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün dayıları idi, anlardan mürûr eyledükde Ebû Selît, tâ'ifeleri B

7 Ve karâbetimiz sebebiyle B: -A

8 sizlere B: -A

9 cevâb-ı mezbûr ile anlara B: -A

10 dahi nice B: -A

11 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A

12 Hazret-i Rasûl'i B: Hazret'i A

13 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B

14 Hazret-i Rasûl B: Hazret A

15 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B

16 dirler B: -A

kon."[1] Andan sonra nâka[2] kalkup Minber-i Şerîf yerine gelüp çökdi, Hazret-i Risâlet-penâh[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] nâkadan indiler. Ba'dehû Ebû Eyyûb gelüp didi ki: "Benüm meskenim bu yere sâ'ir mesâkinden akrebdür. İmdi icâzet-i şerîfinüz ile[5] esbâbınuzı menzilime ileteyin." Hazret[6] buyurdılar ki: "Al, git." Pes Ebû Eyyûb evine karâr bulup nâkayı kapusında yaturdı. Ve bir rivâyetde dir ki, Mescid-i Şerîf yerine gelicek nâka çökdi ve Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* üzerinde idi. Pes anlara vahy zamânında olan hâlet ârız oldı. Andan sonra nâka kalkup bir iki adım gidüp yine yerine rücû' idüp çökdi. Ve ol hâlet ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*den mürtefi' olup buyurdı ki: "Esbâbı indüreler." Ve bir rivâyetde dir ki, Ebû Eyyûb evinde nâka çökdükde Benî Neccâr kavminün câriyeleri[7] defleri ile karşuya[8] çıkup bu beyti hoş elhân[9] ile terennüm iderler idi:

Şi'r:[10] نحن جوار من بني النجّار
يا حبذا محمّد من جار[11]

[A94a]

Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anlara eyitdi: "Beni sever misiz?" didi. Anlar "Belî yâ Rasûlallâh!" didiler. Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[12] dahi buyurdı ki: "Ben dahi sizleri severüm." Ve üç kerre tekrâr eyledi. Mervîdür ki kızlar dahi yüce yerlerden **[B83a]** dirler idi:

Şi'r:[13] طلع البدر علينا من ثنيّات الوداع
وجب الشّكر علينا ما دعا لله داع[14]

---

1 Nâkayı kon B: Koyun nâkayı A
2 nâka A: -B
3 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A
4 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
5 icâzet-i şerîfinüz ile B: icâzet vir ki A
6 Hazret B: -A
7 kavminün câriyeleri B: cevârîleri A
8 karşuya B: -A
9 beyti hoş elhân B: beyt A
10 **Şi'r** A: **Beyt** B
11 "Biz Neccâroğulları'nın kızlarıyız
Hz. Muhammed (sav) ne güzel komşudur!"
12 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
13 **Şi'r** A: -B
14 "Ay doğdu üzerimize Vedâ Tepeleri'nden
Şükür gerekti bizlere Allah'a davetinden"

Ve dahi oğlancuklar gāyetde zevk u şevklerinden[1] dirlerdi ki: "Rasûlullâh geldi! Rasûlullâh geldi!" Dahi mervîdür ki ol günde Habeşîler dahi zevk u sürûr izhâr idüp harbelerin ellerine alup oynarlardı.[2]

İbn-i Mâce'den rivâyet olunur ki: "Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kudûm-i şerîfleri güninde her nesne kemâl-i cemâl-i Risâlet-penâh *aleyhi's-salavâtü minallâh*[3] sebebiyle münevver olmışlardı. Ve yine bu âlemden âhirete intikāl eyledükleri günde cemî' eşyâ zulmet üzere idi."

Ebû Eyyûb'dan *radıyallâhu anh* rivâyet olunur ki dir idi: "Kaçan[4] Server-i Kâ'inât ve Hulâsa-i[5] Mevcûdât *aleyhi minallâhi ezke't-tahiyyât*[6] hazretleri gelüp[7] menzilimi müşerref ve münevver eyledükde aşağada **[A94b]** olan meskeni ihtiyâr idüp ben ve Ümm-i Eyyûb yukaru menzilde[8] olur idük. Didüm ki: "Yâ Rasûlallâh, atam ve anam sana fidâ olsun![9] Bana gāyetle azîm gücdür ki sen aşağada olasın ve ben yukaruda olam. İmdi ihsân idüp sizler yukaru çıkun ve biz aşağada olavuz."[10] Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki:[11] "Bana ve bana gelen kimesnelere nazar ile hakkımızda[12] aşağada olmak evlâ ve enseb görünür." Pes Server-i Kâ'inât *sallallâhu aleyhi ve sellem*[13] aşağada ve biz yukaruda **[B83b]** olur idük. İttifâk[14] bir gün evimizde[15] bir küb suyla dopdolu iken ufanup[16] Ebû Eyyûb, Ümm-i Eyyûb ile bile bir kadîfeleri ile dökilen suyını alup[17] kurutdılar korkularından ki[18] nâgâh ol sudan aşağa Hazret'ün üzerine bir katre damlamaya. Ve anlarun ol

---

1 zevk u şevklerinden A: şevk-i zevklerinden B
2 dahi zevk u sürûr izhâr idüp harbelerin ellerine alup oynarlardı B: harbeleriyle oynayup zevk u sürûr izhâr iderlerdi A
3 *aleyhi's-salavâtü minallâh* B: -A
4 Kaçan B: -A
5 Hulâsa-i A: Mefhar-i B
6 *aleyhi minallâhi ezke't-tahiyyât* A: -B
7 hazretleri gelüp B: -A
8 yukaru menzilde A: yukaruda B
9 Yâ Rasûlallâh, atam ve anam sana fidâ olsun! B: Anam ve atam sana fidâ olsun yâ Rasûlallâh! A
10 İmdi ihsân idüp sizler yukaru çıkun ve biz aşağada olavuz B: Pes sen yukaru çık, tâ ben aşağa olam A
11 buyurdı ki A: -B
12 ve bana gelen kimesnelere nazar ile hakkımızda A: halk gelürler ve giderler, imdi B
13 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi minellâhi ezke't-tahiyyât* B
14 İttifâk B: -A
15 evimizde B: -A
16 ufanup B: uvanup A
17 dökilen suyını alup B: küb suyını A
18 korkularından ki A: -B

kadîfelerden gayrı giyecek ve örtünecek[1] nesneleri[2] yok idi. Ve bir rivâyetde dir ki, Ebû Eyyûb dâ'imâ iltimâs ider idi ki Hazret-i Rasûl[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* yukaru çıkup Ebû Eyyûb aşağa sâkin ola. Âhir Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] kabûl kılup Ebû Eyyûb *radıyallâhu anh*un[5] murâdı üzere **[A95a]** olundı. Ve dahi dimişler ki, Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ebû Eyyûb menzilinde[6] yedi ay sâkin oldılar. Ve ba'zı rivâyâtda ziyâde ve ba'zı âsârda eksük rivâyet olunmışdur.

Ve dahi Ebû Eyyûb evini Muğīre bin Abdurrahmân satun alup[7] vakf eylemişdi, andan sonra Melik-i Muzaffer Şihâbüddîn Gāzî ibn-i Seyfüddîn Ebû Bekr bin Eyyûb bin Şâdî[8] satun alup[9] Mezâhib-i Erba'a içün medrese eylemişdi. Mezbûr evün küçük kā'asında garbî cânibinde olan[10] suffasında bir küçücek hazîne vardur ki anda bir mihrâb eylemişler;[11] dirler ki[12] mübârek nâkanun çökdüği yerdür,[13] *vallâhu a'lem.*[14] Sâhib-i Târîh dir ki: Bu eyyâmda Medrese-i Şihâbiyye dimekle ma'rûfdur. Ve bu hakīr dir ki: Bizüm eyyâmımızda Zâviye-i Müşâra'a[15] dimekle ma'rûfdur. Ve ana meşrût evkāf çokdur; kimi Şâm-ı Şerîf'de ve kimi Medîne-i Münevvere'de ve kimi âhar yerlerde. **[B84a]** Cümle evkāfından Medîne-i Münevvere'de bir bâğçesi vardur,[16] "Melîkî" dimekle ma'rûfdur. Lâkin nazzâr tasarrufâtları sebebi ile sâ'ir evkāfa vâki' olan umûr-ı acîbeden ol dahi muhtell olmışdur.

---

1 ve örtünecek A: -B
2 nesneleri B: -A
3 Hazret-i Rasûl B: Peygamber A
4 *sallallâhu aleyhi ve sellem* yukaru çıkup Ebû Eyyûb aşağa sâkin ola. Âhir Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
5 *radıyallâhu anh*un B: -A
6 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ebû Eyyûb menzilinde A: Ebû Eyyûb-ı Ensârî'nün evinde Hazret *aleyhi's-selâm* B
7 satun alup B: iştirâ idüp A
8 شاوى A: مشاوى B
9 satun alup B: iştirâ idüp A
10 cânibinde olan B: -A
11 eylemişler A: dahi vardur dirler B
12 dirler ki A: -B
13 yerdür A: mekândur B
14 *vallâhu a'lem* A: -B
15 Müşâra'a A: مشرعى B
16 Medîne-i Münevvere'de bir bâğçesi vardur B: bir bâğçedür ki Medîne-i Münevvere'de A

Andan sonra Hazret-i Server-i Enbiyâ[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A95b]** Zeyd bin Hârise'yi ve Ebû Râfi'i Mekke-i Mükerreme'ye irsâl eyledi; Hazret-i[2] Fâtımatü'z-Zehrâ ve Ümm-i Külsûm *radıyallâhu anhumâ* ki Hazret-i Risâlet-penâh'un *sallallâhu aleyhi ve sellem*[3] kızlarıdur ve dahi harem-i muhteremleri ki Sevde nâm hâtun[4] idi *radıyallâhu anhâ*[5] ve dahi Ümm-i Eymen ki Zeyd bin Hârise'nün hâtunı idi ve oğlı Üsâme'yi *radıyallâhu anhum* Ka'be'den Medîne'ye[6] getürmek içün gönderdiler, geldükleri[7] vakitde [anları] Hârise bin en-Nu'mân menzilinde iskân eyledi. Ve andan sonra Abdullâh bin Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anhumâ* dahi Sıddîk-ı Şefîk'un ıyâliyle bile ve mezbur cemâ'at cümlesi[8] Medîne-i Münevvere'ye vâsıl oldılar.

Mefhar-i Mevcûdât *aleyhi minallâhi ezke't-tahiyyât* Medîne-i Münevvere'de ba'de'l-Hicret[9] on yıl ikāmet buyurdılar.

Sene-i ûlâda zikr olan vekāyi'den mâ-adâ biri budur ki Evs kavmi ile Hazrec kavmi[10] aralarında ahid-nâme yazılup ol nâmede Yehûd tâ'ifesi ile sulh olup ba'zı şerâ'it beyân olundı ki kimi Yehûd tâ'ifesine[11] **[B84b]** nâfi' ve kimi muzırr idi. Ve dahi Muhâcirîn ve Ensâr mâbeynlerinde[12] akd-i[13] uhuvvet olundı, ya'nî Muhâcirîn'den bir kimesne Ensâr'dan bir kimesne ile karındaşlık üzere mu'âhede eylediler.[14] Cümle-i Muhâcirîn bu tarîk **[A96a]** ile cümle Ensâr ile[15] mu'âhede eylediler. Ve dahi Mescid-i Şerîf'ün binâsıdur. Ve dahi iki rek'at namâz ziyâde olmakdur müsâfir namâzı üzere bir rivâyetde. Ve dahi Ashâb-ı Kirâm *radıyallâhu anhum*[16] hummâ ile müb-

---

1 Hazret-i Server-i Enbiyâ B: Hazret A
2 Hazret-i B: -A
3 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
4 hâtun B: -A
5 *anhâ* A: *anhumâ* B
6 Medîne'ye B: -A
7 geldükleri A: ve Mekke-i Mükerreme'ye vâsıl oldukları B
8 bile ve mezbur cemâ'at cümlesi B: mezbûrlar ile bile A
9 ba'de'l-Hicret A: -B
10 kavmi B: -A
11 tâ'ifesine B: -A
12 mâbeynlerinde A: aralarında B
13 akd-i A: ahd-i B
14 ya'nî Muhâcirîn'den bir kimesne Ensâr'dan bir kimesne ile karındaşlık üzere mu'âhede eylediler A: -B
15 Cümle-i Muhâcirîn bu tarîk ile cümle Ensâr ile A: Cümleten Muhâcirîn ve Ensâr bu tarîkle B
16 *radıyallâhu anhum* B: -A

telâ olmakdur. Ve dahi Ubeyde bin el-Hâris *radıyallâhu anh* ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün ibn-i ammleri idi, anı[1] Muhâcirîn'den altmış nefer[2] kimesne üzerine emîr idüp ve eline[3] sancak virildüğidür. Dimişler ki İslâm askerinde evvel olan sancak bu idi.[4] Bunlar içinde[5] Sa'd bin [Ebî] Vakkās anlar ile bile[6] ok atardı. İslâm'da evvel atılan ok bu idi dimişler.[7] Bu tâ'ife Ebû Süfyân bin Harb ile ve bir rivâyetde İkrime bin Ebî Cehl ile ki yüz nefer müşrik ile bile[8] Râbiğ[9] nâm mahalde mülâkī olmışlardur. Ve bir rivâyetde bu kazıyye[10] sene-i sâniyede vâki' olmışdur[11] dimişler. Ve dahi Seyyidü'ş-Şühedâ Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* ki Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[12] ammleridür, Muhâcirîn'dendür, ol dahi otuz nefer kimesne[13] üzerine emîr olup ve ana dahi[14] sancak virilmeklikdür. Ve bir rivâyetde ba'zı Ensâr ile bile Kureyş kāfilesine ta'arruz eylemekdür. Ammâ ba'zı rivâyetde[15] Hazret-i Hamza'ya sancak virilmek[16] takdîm olunmışdur Hazret-i Ubeyde sancağı üzere, *radıyallâhu anhumâ.* Ve dahi Hazret **[A96b] [B85a]** *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Hazret-i Âi'şe *radıyallâhu anhâ* üzere dâhil olup cem' olmakdur. Ve dahi Sa'd bin Ebî Vakkās *radıyallâhu anh*[17] yigirmi nefer kimesne[18] üzere emîr olup Kureyş kāfilesi[19] içün sancak virilmekdür. Ve dahi ahbâr-ı Yehûd'un Hazret ile *sallallâhu aleyhi sellem* adâvetleridür[20] ki Abdullâh bin Selâm *radıyallâhu anh*un İslâm'ı sebkat

---

1 Ubeyde bin el-Hâris *radıyallâhu anh* ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün ibn-i ammleri idi, anı A: Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün ammleri olan Ubeyde bin el-Hâris *radıyallâhu anh* B
2 nefer B: -A
3 ve eline B: -A
4 Dimişler ki İslâm askerinde evvel olan sancak bu idi B: İslâm'da evvel sancak bu idi dimişler A
5 Bunlar içinde A: -B
6 anlar ile bile B: -A
7 İslâm'da evvel atılan ok bu idi dimişler A: Ve dimişler ki İslâm askerinde atılan ok bu idi B
8 ki yüz nefer müşrik ile bile A: ve müşrikînden yüz nefer kimesne ile B
9 رابع A B
10 bu kazıyye B: -A
11 sâniyede vâki' olmışdur B: sâniyededür A
12 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün A: Hazret-i Risâlet-penâh'un B
13 kimesne B: -A
14 ve ana dahi B: -A
15 ba'zı rivâyetde A: rivâyâtun ba'zısında B
16 Hazret-i Hamza'ya sancak virilmek B: Hazret-i Hamza sancağı A
17 *radıyallâhu anh* B: -A
18 kimesne B: -A
19 Kureyş kāfilesi A: kāfile-i Kureyş B
20 ahbâr-ı Yehûd'un Hazret ile *sallallâhu aleyhi sellem* adâvetleridür A: Yehûd tâ'ifesinün Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile adâvetleri ahbârıdur B

eylemek sebebiyle. Anlardan Huyey[1] bin Ahtab ve Ebû Râfi'-i A'ver ve Ka'b bin el-Eşref ve Abdullâh bin Sûreyâ ve Zübeyr bin Bâtâ ve Lebîd bin A'sam'durlar.[2] Ve dahi ba'zıları nifâk tarîkıyla kendülerini Müslümânlar zümrelerinden add eylemişlerdi,[3] قاتلهم الله تعالى[4] Ve dahi Abdullâh bin Zeyd, vâkı'asında ezânı istimâ' eylemekdür. Ve ol zamâna dek nidâ-yı[5] namâz ancak الصّلاة جامعة[6] idi. Ve bir rivâyetde bu kıssa sene-i sâniyede vâki'[7] olmışdur. *Vallâhu a'lem*.

Sene-i sâniye cümle vekāyi'inden biri budur ki[8] tezvîc-i Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'dur Hazret-i Alî'ye, *radıyallâhu anhumâ*.[9] Ve her birinün ömr-i şerîfi ol günde[10] on beşer yıl[11] idi. Ve bir rivâyetde on sekiz yıl olmışdı dirler. Ve dahi Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* kendü nefs-i nefîsleri ile gazâya teveccüh eylemeleridür[12] Ebvâ'ya ki altı fersah ba'îddür Veddân'dan ki Râbiğ'dür, teveccüh idüp[13] ol gazveye Gazve-i Ebvâ **[A97a]** ve Gazve-i Veddân dahi dirler. Ve dahi Server-i Mevcûdât *aleyhi ezke't-tahiyyât* **[B85b]** iki yüz mikdârı[14] nefer ile bile Radvâ nâhiyesine[15] kasd idüp tüccâr-ı füccâr-ı[16] Kureyş gazâları niyyetine varduğıdur. Ve bu gazveye[17] Gazve-i Buvât dirler. Dahi Kürz bin Câbir-i Fihrî Medîne-i Münevvere'nün çâr-pâların gāret idüp ba'dehû Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Muhâcirîn *radıyallâhu te'âlâ anhum*dan bir cemâ'at-ile Bedr'e dek akabince[18] varup ana ye-

---

1 Huyey B: Hayy A
2 A'sam'durlar B: Âsım'durlar A
3 Müslümânlar zümrelerinden add eylemişlerdi A: Müslim zümresinden eylemişler idi B
4 "Allah onları kahretsin!"
5 nidâ-yı A: -B
6 الصّلاة جامعة A: الصّلاة جماعة B "Namaz için (cemaate) toplanınız!"
7 vâki' B: -A
8 biri budur ki B: -A
9 tezvîc-i Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'dur Hazret-i Alî'ye, *radıyallâhu anhumâ* A: Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*nun Hazret-i Alî'ye tezvîc olmalarıdur B
10 ömr-i şerîfi ol günde A: ol güne dek ömr-i şerîfleri B
11 yıl A: sene B
12 gazâya teveccüh eylemeleridür B: gazâ niyyetine A
13 Ebvâ'ya ki altı fersah ba'îddür Veddân'dan ki Râbiğ'dür, teveccüh idüp A: -B
14 mikdârı B: -A
15 nâhiyesine A: nâm mahalle B
16 füccâr-ı A: -B
17 gazveye A: gazâya B
18 Muhâcirîn *radıyallâhu te'âlâ anhum*dan bir cemâ'at-ile Bedr'e dek akabince B: akabince Muhâcirîn'den bir cemâ'at-ile Bedr'e dek A

tişmeyüp firâr eyledüğidür.[1] Ve dahi Şehr-i Harâm'da Abdullâh bin Cahş asker üzere serdâr idüp ve varup[2] Amr bin el-Hadramî'yi katl eyledüğidür. Ve bir gün ve bir gicelik yoldan Nahle'den develerin[3] sürüp getürdiler. Müslümânlarun evvel ganîmetleri bu idi dimişlerdür. Ve dahi Kureyş kāfilesine ta'arruz kasd ile bir tâ'ife ile bile çıkup ve Kureyş halâs olup Benî Müdlic'de hulefâlarıyla sulh göstermekdür. Ve dahi Ramazân-ı Şerîf'ün[4] orucı Şa'bân ayında[5] farz olmakdur. Ve dahi Gazve-i Bedr'dür, gazve-yi sâniyedür ki Ramazân'da vâki' olmışdı.[6] Ensâr-ı Ahyâr, Hazret-i Risâlet-penâh **[A97b]** *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün ol gün rikâb-ı şerîflerinde bile idiler ki andan evvel Hazret-i [Server-i] Enbiyâ ile çıkmış değiller idi. Ve Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* ol guzât ile dîn-i İslâm'ı i'zâz u ikrâm eyledi.[7] **[B86a]** Ve dahi Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] yevm-i fıtrdan iki gün mukaddem hutbe okuyup ol hutbede[9] sadaka-i fıtrı ta'lîm eylemekdür. Ve dahi zekât-ı emvâl farzıyyetidür. Ammâ bir kavlde sene-i sâlisede ve bir kavlde sene-i[10] râbi'ada olmışdur. Ve dahi Benî Kaynukā' Gazâsı'dur ki Yehûd tavâ'ifinün[11] üç meşhûr tâ'ifelerinden biridür. Benî Kaynukā' tâ'ifesi[12] sulh eyledüklerinden sonra yine Müslümânlarından bir ba'zı kimesneye nakz-ı ahd idüp Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anları muhâsara eyledi. Ve Hakk Te'âlâ anlarun gönüllerinde korku bırağup bir mertebe hôr ve zelîl oldılar

---

1 Burada anlatılan olay Sefevân yahut Birinci Bedr Gazvesi (2/623) olup bu olayda Medine'deki bazı hayvanları yağma eden ve Müslümanlar tarafından takip edilen Kürz b. Câbir sonradan iman ederek Ashâb-ı Kirâm'a dâhil olmuştur.

2 Şehr-i Harâm'da Abdullâh bin Cahş asker üzere serdâr idüp ve varup B: Abdullâh bin Cahş asker üzere serdâr idüp Şehr-i Harâm'da A

3 bir gün ve bir gicelik yoldan Nahle'den develerin B: develerin Nahle'den ki bir gün bir gicelik yolda idi A

4 Ramazân-ı Şerîf'ün B: mübârek Ramazân'un A

5 ayında A: ayınun ibtidâsında B

6 Gazve-i Bedr'dür, gazve-yi sâniyedür ki Ramazân'da vâki' olmışdı A: Ramazân-ı Şerîf'de gazve-i sânî ki Gazve-i Bedr'dür B

7 Ensâr-ı Ahyâr, Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün ol gün rikâb-ı şerîflerinde bile idiler ki andan evvel Hazret-i [Server-i] Enbiyâ ile çıkmış değiller idi. Ve Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* ol guzât ile dîn-i İslâm'ı i'zâz u ikrâm eyledi B: Hakk Te'âlâ ol guzât ile dîn-i İslâm'ı i'zâz ve ikrâm idüp ol gazâda Ensâr-ı Ahyâr, Hazret'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem* rikâb-ı şerîflerinde idiler; andan evvel Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile bile çıkmış değiller idi A

8 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A

9 ol hutbede B: -A

10 sene-i B: -A

11 tavâ'ifinün A: tâ'ifesinün B

12 tâ'ifesi B: -A

ki kal'ayı[1] bırağup Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem*[2] teslîm eylediler ki her ne dilerse ide. Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anlara katl-i âmm irâde eylemiş iken Abdullâh bin Übeyy hulefâsı[3] olmağın Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*dan[4] dilek eyledi. Pes Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anları ana bağışlayup Medîne-i Münevvere'den Ezri'ât cânibine ihrâc ile buyurdı.[5] Ve anlardan alınan **[A98a]** ganâ'im cümlesinden Suğdiyye zırhı idi ki Hazret-i Dâvûd *aleyhi's-selâm* anı giyinüp Câlût'ı katl eylemişdi.[6] Ve dahi Gazve-i Sevîk'dur ki Zi'l-ka'de'de olmışdı.[7] Ve dahi bayram namâzı kılınmakdur. Ve dahi Hulâsa-i Mevcûdât *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] bir koyun kurbân eyledükleridür. **[B86b]** Ve dahi Hazret-i Alî *radıyallâhu anh*, Hazret-i[9] Fâtımatü'z-Zehrâ ile cem'[10] olmalarıdur. Ve dahi Rukayye *radıyallâhu anhâ* bint-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*[11] vefâtıdur.

Sene-i sâlisede vâki' olan kazâyâdan biri budur ki Server-i Enbiyâ *sallallâhu aleyhi ve sellem*[12] buyurdı ki: من لكعب بن الأشرف؟[13] Ya'nî "Kimdür ki anı katl ide?" Ol vâcibü'l-katl kazıyyesi mücmelen bu idi ki; mezbûr Ka'b,[14] ahbâr-ı Yehûd'dan bir şâ'ir idi, Bedr Gazâsı'ndan sonra Mekke'ye kaçup Müslümânları hicv iderdi[15] ve küffâr-ı Kureyş'i[16] Müslümânlar ile mukâteleye tergīb iderdi. Pes Hazret-i Peygamber[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bu hadîs-i şerîfi ol bed-baht hakkında buyurdı. Ba'dehû Muhammed

---

1 kal'ayı B: kıt'ayı A
2 Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Risâlet-penâh'a B
3 hulefâsı A: halîfeleri B
4 Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*dan A: Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*den B
5 Pes Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anları ana bağışlayup Medîne-i Münevvere'den Ezri'ât cânibine ihrâc ile buyurdı A: anlara bağışlayup buyurdı ki anları Medîne-i Ezri'ât'a ihrâc eyleye B
6 ganâ'im cümlesinden Suğdiyye zırhı idi ki Hazret-i Dâvûd *aleyhi's-selâm* anı giyinüp Câlût'ı katl eylemişdi A: mâl-ı ganîmetlerün cümlesinden biri budur ki سعده zırhı idi ki Hazret-i Dâvûd *aleyhi's-selâm* Câlût-ı bed-nâm katl eyledükde mezbûr zırhı giymiş idi B
7 Gazve-i Sevîk'dur ki Zi'l-ka'de'de olmışdı A: şehr-i Zi'l-ka'de'de Gazve-i Sevîk olduğıdur B
8 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
9 *radıyallâhu anh*, Hazret-i B: -A
10 cem' A: zifâf B
11 Rukayye *radıyallâhu anhâ* bint-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: Rukayye bint-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem ve radıye anhâ* A
12 Server-i Enbiyâ *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Risâlet-penâh B
13 Buhârî, "el-Cihâd ve's-Siyer", 159, (3032); Müslim, "el-Cihâd ve's-Siyer", 42, (1801).
14 mezbûr Ka'b B: -A
15 Bedr Gazâsı'ndan sonra Mekke'ye kaçup Müslümânları hicv iderdi B: Müslümânları Bedr'den sonra hicv idüp Mekke'ye gitdi A
16 küffâr-ı Kureyş'i A: Kureyş tâ'ifesini B
17 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

bin Mesleme birkaç nefer kimesne[1] ile *radıyallâhu anhum*[2] bile varup ol habîsi katl idüp ehl-i[3] cehenneme mülhak eylediler. Ve dahi Küdr Gazâsı'dur ki Karkaratü'l-Küdr dahi dirler. Ve dahi Enmâr Gazâsı'dur ki Ebû Hâtim Gazve-i Zâtü'r-Rikā' ve Gazve-i Nahl'i zikr eylememişdür mezbûr gazve ile müttehid **[A98b]** olduğına binâ'en. Ve dahi Karde Seriyyesi'dür ki emîrleri Zeyd bin Hârise idi *radıyallâhu anh* ki mezbûr[4] Karde'de Ebû Süfyân bin Harb ile mülâkī olup ve ticâretden hâsıl eyledükleri gümiş ve esbâbı[5] mezbûrlardan alup sıhhat ile yine[6] geldi. Ve dahi Uhud Gazâsı'dur ki şehr-i Şevvâl'de[7] vâki' olmışdı. Ve bir rivâyetde sene-i râbi'adadur. **[B87a]** Ve dahi Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*un[8] kızları Ümmü'l-Mü'minîn Hafsa Hâtun *radıyallâhu anhumâ*[9] tezevvücidür kavl-i esahh üzere mübârek Şa'bân'da.[10] Ve dahi mübârek Ramazân'da[11] Ümmü'l-Mü'minîn Zeyneb bint-i Huzeyme tezvîcidür. Ve dahi mübârek Ramazân-ı Şerîf'ün nısfında Hasan bin Alî *radıyallâhu anhumâ*nun vilâdetleridür. Ve dahi Hazret-i[12] Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*nun hâmile olmalarıdur Hazret-i Hüseyn'e, *radıyallâhu anh*.[13] Ve dahi Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kızı Ümm-i Külsûm, Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anhu*ya tezvîc olmalarıdur.[14] Ve dahi hamrun[15] harâm olmasıdur. Ammâ bir rivâyetde sene-i râbi'ada ve bir rivâyetde sene-i sâminede vâki' olmışdur. *Vallâhu a'lem*.

---

1 kimesne B: -A
2 *radıyallâhu anhum* B: -A
3 ehl-i A: -B
4 mezbûr B: -A
5 ve ticâretden hâsıl eyledükleri gümiş ve esbâbı B: anunla vâfir gümiş var idi ki ticâret tarîkıyla tahsîl eylemişdi A
6 sıhhat ile yine B: -A
7 şehr-i Şevvâl'de B: Şevvâl ayında A
8 *radıyallâhu anh*un B: -A
9 *radıyallâhu anhumâ* A: *radıyallâhu anhâ* B
10 kavl-i esahh üzere mübârek Şa'bân'da A: şehr-i Şa'bân'da kavl-i esahh üzere B
11 mübârek Ramazân'da B: -A
12 Hazret-i B: -A
13 *radıyallâhu anhâ*nun hâmile olmalarıdur Hazret-i Hüseyn'e, *radıyallâhu anh* A: Hazret-i Hüseyn *radıyallâhu anhu*ya hâmile olmalarıdur B
14 Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kızı Ümm-i Külsûm, Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anhu*ya tezvîc olmalarıdur B: Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* tezvîcidür Ümm-i Külsûm bintü'r-Rasûl'e, *sallallâhu aleyhi ve sellem ve radıye anhâ* A
15 hamrun A: şarâbun B

Sene-i râbi'a: Bu senenün[1] şehr-i[2] Muharrem'inde Bi'r-i Ma'ûne'de kurrâ katli vâki' oldı. Ve dahi bu senenün Safer ayında[3] Recî' Gazâsı **[A99a]** Bilâd-ı Hüzeyl'de vâki' oldı. İbn-i İshâk bu gazâtı sene-i sâlisede zikr eylemişdür.[4] Ve dahi Beni'n-Nadîr Gazâsı'dur ki bu senede vâki' oldı. İmâm-ı Zührî bu gazâtı sene-i sâlisede Uhud Gazâsı üzere takdîm eylemişdür.[5] Ve dahi Bedr-i mev'ûddur.[6] Dahi Ümmü'l-Mü'minîn Ümm-i Seleme'nün[7] *radıyallâhu anhâ* tezvîcidür. Bir rivâyetde sene-i sâlisede ve bir rivâyetde hâmisede vâki' olmışdur.[8]

Sene-i hâmise: Bu senenün vekāyi'inden biri Selmân-ı Fârisî'nün âzâd olmasıdur. Ve dahi Cemâdiye'l-âhire'de[9] husûf-i kamerdür. Ve dahi kudûm-i Bilâl bin el-Hâris el-Müzenî'dür. İşbu Müslümânlardan Medîne'ye evvel gelendür. Ve dahi Müreysî' Gazâsı'dur mübârek Şa'bân'da.[10] Ve dahi teyemmüm âyetinün nüzûlidür Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe Hâtun[11] *radıyallâhu anhâ*nun **[B87b]** ihtibâsı sebebiyle. Eşbeh budur ki Müreysî' Gazâsı ve Benî Mustalik Gazâsı bir ola, *vallâhu a'lem.*[12] Ve dahi bu gazâdan sonra Hendek Kazıyyesi'dür[13] esahh-ı akvâle binâ'en. Ve bir kavlde sene-i erba'adadur.[14] Ve dahi bundan sonra[15] Benî Kurayza Gazâsı kıssasıdur. İşbu ol ganîmetdür ki her Müslim'e ikişer **[A99b]** hisse değmişdi ve hums dahi ihrâc oldı. Ve Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ Muhammedü'l-Mustafâ *sallallâhu aleyhi ve sellem* Reyhâne bint-i Amr bin Hunâfe'yi kendüleri içün ıstıfâ eylediler. Ve dahi bu gazâdan sonra Sa'd bin Mu'âz *radıyallâhu*

1 Bu senenün A: -B
2 şehr-i B: -A
3 bu senenün Safer ayında A: şehr-i Safer'de B
4 İbn-i İshâk bu gazâtı sene-i sâlisede zikr eylemişdür A: -B
5 ki bu senede vâki' oldı. İmâm-ı Zührî bu gazâtı sene-i sâlisede Uhud Gazâsı üzere takdîm eylemişdür A: -B
6 mev'ûddur B: mev'iddür A
7 Ümm-i Seleme'nün A: -B
8 Bir rivâyetde sene-i sâlisede ve bir rivâyetde hâmisede vâki' olmışdur A: -B
9 Cemâdiye'l-âhire'de B: -A
10 Müreysî' Gazâsı'dur mübârek Şa'bân'da A: şehr-i Şa'bân'da Müreysî' Gazâsı'dur B
11 Hâtun A: -B
12 *vallâhu a'lem* A: -B
13 Kazıyyesi'dür B: kıssasıdur A
14 Ve bir kavlde sene-i erba'adadur A: -B
15 bundan sonra A: -B

*anh*un vefâtıdur ki Hendek Gazâsı'nda[1] ana değen[2] ok sebebi ile idi. Ve dahi Abdullâh bin Üneys[3] Seriyyesi'dür. Ve dahi Hâlid bin el-Velîd ve Amr bin el-Âs *radıyallâhu anhumâ*nun İslâmlarıdur. Ve dahi Ümmü'l-Mü'minîn Zeyneb bint-i Cahş *radıyallâhu anhâ* tezevvücidür. Ve bir rivâyetde sene-i sâlisede idi.[4] *Vallâhu a'lem*.

Sene-i sâdise: İşbu senenün evvelinde Sümâme bin Üsâl'i[5] esîr getürdiler. Ve dahi güneş küsûfıdur. Ve dahi zıhâr hükmi nâzil olduğıdur.[6] Ve dahi müşriklerün katl eylemeleridür[7] Muhammed bin Mesleme Seriyyesi'ni bir tarîkle ki andan gayrı kimesne halâs olmadı. Ve dahi Fedek cânibine Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh* yüz nefer ile olan seriyyeleridür. Ve dahi Dûmetü'l-Cendel cânibine Abdurrahmân bin Avf *radıyallâhu [anh]*[8] Seriyyesi'dür. Ve dahi kaht ve şiddet-i galâ vâki' olup[9] ve Peygamber[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* istiskā idüp yağmur gelmekdür. **[B88a]** Ve dahi **[A100a]** Vâdi'l-Kurâ cânibine Zeyd bin Hârise Seriyyesi'dür. Ve dahi Hudeybiye Kıssası'dur. Ve dahi Uyeyne bin Hısn-ı Fezârî[11] ki Peygamber hazretlerinün develerin Gābe'de otlar iken anları gāret idüp ve İbnü'l-Ekva' mâcerâsından sonra firâr eylemesidür.[12] Ve dahi Ureyniyyîn kıssalarıdur ki ellerin ve ayakların kesüp gözlerin çıkarup salb olundılar. Ve dahi Benî Mustalik Gazâsı'dur ki andan rücû' olundukda Müreysî'a mürûr vâki' olup[13] anda İfk Kıssası şâyi'[14] oldı. Eşbeh budur ki Kıssa-i İfk, zikr olan Gazve-i Müreysî'dedür.[15] Ve dahi Hazret-i Risâlet[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Cüveyriye-i Mustalikıyye'ye tezevvüc idüp sâ'ir nâs esîrlerin anun se-

1 Hendek Gazâsı'nda B: Hendek'de A
2 ana değen ok sebebi ile A: ok ile urulmak sebebiyle B
3 B nüshasında bu sahabinin isminden hemen sonra yukarıya mail şekilde "ya'nî asker" ibaresi yazılmıştır.
4 Ve bir rivâyetde sene-i sâlisede idi A: -B
5 اثالی نك B: اثائی A
6 nâzil olduğıdur B: -A
7 eylemeleridür A: olmalarıdur B
8 *radıyallâhu [anh]* B: -A
9 vâki' olup B: -A
10 Peygamber A: Rasûl B
11 Fezârî B: -A
12 mâcerâsından sonra firâr eylemesidür A: mâcerâsı anlar ile B
13 mürûr vâki' olup A: uğranup B
14 şâyi' A: zâhir B
15 Kıssa-i İfk, zikr olan Gazve-i Müreysî'dedür A: Gazve-i Müreysî'de zikr olundı, İfk anda peydâ oldı B
16 Hazret-i Risâlet B: Hazret A

bebiyle âzâd eylemekdür. Ve dahi hacc-ı şerîf farz[1] olmakdur esahh-ı akvâl üzere. Ve bir rivâyetde Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* hicret eylemezden mukaddem[2] farz olmışdı. Ve bir rivâyetde sene-i hâmisede ve bir rivâyetde sâminede ve bir rivâyetde tâsi'ada dinilmişdür.[3] *Vallâhu a'lem*.

Sene-i sâbi'a: Bu senede vâki' olandan biri, Peygamber[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* mülûk ve selâtîn olanlara ilçi ve nâme göndermek[dür];[5] cümleden Herakl ve Ebû Süfyân kazıyyeleridür.[6] **[A100b]** Ve dahi Hayber Gazâsı'dur ve Safiyye bint-i Huyey işbu ganîmetlerden ıstıfâ olunup i'tâk ve tezevvüc olunmasıdur,[7] *radıyallâhu anhâ.*[8] Ve dahi Mâriye-i Kıbtiyye *radıyallâhu anhâ* ve Düldül ihdâ olunduğıdur. Ve dahi Zeyneb bintü'l-Hâris, Rasûlullâh *sallallâhu*[9] *aleyhi ve selleme* zehr virmeklikdür. Ve dahi Ümm-i Habîbe bint-i Ebî Süfyân'un **[B88b]** kudûmı ve Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı tezevvüc eylemekdür. Ve dahi Umre-i Kazâ'dur.[10] Ve dahi Meymûne bintü'l-Hâris el-Hilâliyye'nün tezvîcidür, *radıyallâhu anhâ.*[11]

Sene-i sâminede: Bu sene[12] vekāyi'inden Mûte Gazâsı'dur. Ve dahi Mekke-i Mu'azzama *zâdehallâhu şerefen* fethidür.[13] Ve dahi Hevâzin Gazâsı'dur. Ve dahi Tâ'if Gazâsı'dur. Ve dahi Hazret-i[14] İbrâhîm bin Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*, Mâriye-i Kıbtiyye'den velâdetleridür, *radıyallâhu anhâ ve an-veledihâ.*[15] Ve dahi Zeyneb *radıyallâhu anhâ* bint-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[16] vefâtıdur. *Vallâhu a'lem.*[17]

---

1 farz A: -B
2 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* hicret eylemezden mukaddem B: Hicret'den evvel A
3 Ve bir rivâyetde sene-i hâmisede ve bir rivâyetde sâminede ve bir rivâyetde tâsi'ada dinilmişdür A: -B
4 Bu senede vâki' olandan biri Peygamber A: Hazret B
5 göndermek[dür] A: göndermek bu senede vâki' olmışdur B
6 kazıyyeleridür A: kıssalarıdur B
7 tezevvüc olunmasıdur A: tezvîc olunmışdur B
8 *radıyallâhu anhâ* A: -B
9 *sallallâhu* A: -B
10 Umre-i Kazâ'dur A: Umre kazıyyesidür B
11 *radıyallâhu anhâ* A: -B
12 Bu sene A: -B
13 fethidür A: fethi kıssasıdur B
14 Hazret-i A: -B
15 *radıyallâhu anhâ ve an-veledihâ* A: -B
16 *radıyallâhu anhâ* bint-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: bint-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem ve radıye anhâ* A
17 *Vallâhu a'lem* A: -B

Sene-i tâsi'ada: İşbu senede Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ezvâc-ı Tâhirât'dan *radıyallâhu anhunne* hicret eylemişlerdi. Ve dahi İslâm nusreti ve[1] şevketi gālib olup yevmen fe-yevmen[2] mütevâliyen İslâm'a gelürler idi. Ve dahi Emîrü'l-Mü'minîn Ebû Bekr es-Sıddîk **[A101a]** *radıyallâhu anh* emîr-i hacc olduklarıdur. Dahi *Berâ'et* Sûresi'nün[3] nüzûli ve[4] Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh* elinden irsâl olundı ki halk üzere okıya. Tercümede şöyle beyân olundı. Egerçi Sâhib-i Târîh ibâreti mücmel vâki' olmışdı; ammâ *Târîh-i Kebîr*'de[5] ibâreti budur ki: ثمّ نزلت براءة، فأرسل رسول الله صلى الله عليه و سلّم[6] عليّ بن أبي طالب كرّم الله وجهه[7] لينبذ إلى النّاس عهدهم Ya'nî "Bu senede *Berâ'et* Sûresi nâzil[8] oldı ve Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hazret-i[9] Alî *radıyallâhu anh*ı gönderdi ki; tâ kim nakz-ı ahd ide."

Sene-i âşire: Bu sene vekāyi'inden biri Adiyy bin Hâtim vefdinün kudûmıdur. Ve dahi Benî Hanîfe vefdinün kudûmı, dahi[10] Gassân vefdlerinün kudûmıdur. **[B89a]** Ve dahi Necrân vefdinün kudûmı ve Mübâhele kazıyyesi[dür]. Ve dahi Cibrîl[11] *aleyhi's-selâm* Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün sohbet-i şerîflerine gelüp halka dîn ta'lîm eyledüğidür. Ve dahi Tebûk Gazvesi'dür[12] ki âhir-i gazavâtdur. İbn-i İshâk bu gazâyı sene-i tâsi'de zikr eylemişdür.[13] Ve dahi Haccetü'l-Vedâ'dur. Ve dahi Hazret-i Rasûl[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[15] mübârek Safer ayınun yigirminci **[A101b]** gününde hasta olup Rebî'u'l-evvel ayınun on ikinci gününde ki düşenbe güni idi, âhirete intikāl buyurdılar icmâ'en. *Vallâhu a'lem.*[16]

---

1 nusreti ve B: -A
2 yevmen fe-yevmen B: -A
3 Tevbe Sûresi'nin diğer bir ismidir.
4 Emîrü'l-Mü'minîn Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* emîr-i hacc olduklarıdur. Dahi *Berâ'et* Sûresi'nün nüzûli ve A: -B
5 *"Târîh-i Kebîr"*den maksat, Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* adlı eseridir ki yine onun *Hulâsatü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* adlı eserinin ilk ve mufassal hâlidir.
6 صلى الله عليه و سلّم A: -B
7 كرّم الله وجهه B: -A
8 nâzil A: vâki' B
9 Hazret-i A: -B
10 Benî Hanîfe vefdinün kudûmı, dahi A: -B
11 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
12 Gazvesi'dür A: Gazâsı'dur B
13 İbn-i İshâk bu gazâyı sene-i tâsi'de zikr eylemişdür A: -B
14 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
15 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
16 *Vallâhu a'lem* B: -A

DÖRDÜNCİ BÂB

İmâret-i Mescid-i Nebevî[1] beyânındadur. Dahi ana müteʻallik olan umûr ve Ezvâc-ı Tâhirât hücreleri beyânındadur.

Bu bâb on yedi fasl üzere müştemildür.

Fasl-ı Evvel

Server-i Kâ'inât ve Hulâsa-i Mevcûdât *aleyhi minallâhi ezke't-tahiyyât*[2] Mescid-i Şerîf'i binâ[3] eyledükleri beyânındadur. Ve dahi Mescid-i Şerîf, Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*[4] zamân-ı şerîflerinde vüsʻati her cânibden[5] kaç arşun idi,[6] anun beyânındadur.

Mahfî olmasun ki kelâm-ı ehl-i siyerden telhîs olan budur ki, Hazret-i Risâlet-penâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye dâhil oldukları zamânda nâka-i mübârekeleri Mescid-i Şerîf'ün kapusı yerinde çöküp Hazret-i Peygamber[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "İnşâ'allâh menzil budur." **[B89b]** Ve dahi buyurdılar ki: ﴿رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَ أَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾[9] Bu mahall-i şerîf mukaddemen merbed-i temr idi, yaʻnî hurma kurudacak yer idi iki yetîme mensûb ki[10] Esʻad bin Zürâre hicrinde idiler, *radıyallâhu anhum.* Ve mezbûr[11] Esʻad **[A102a]** *radıyallâhu anh*[12] ol mahalde[13] sâ'ir Müslümânlar ile bile namâz kılur idi. Server-i Kâ'inât *aleyhi minallâhi't-tahiyyât*[14] ol mahall-i şerîfi mescid eylemek içün ihtiyâr

1 **İmâret-i Mescid-i Nebevî** B: **Mescid-i Nebevî'nün taʻmîri** A
2 ***ezke't-tahiyyât*** B: ***zâkiyâtü's-salavât*** A
3 **binâ** B: **imâret** A
4 **Mescid-i Şerîf, Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*** B: -A
5 **vüsʻati her cânibden** B: -A
6 **idi** B: **olup ve sâ'ir ziyâdâtdan temyîz eylemek** A
7 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A
8 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
9 "Yine de ki: **'Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur. Sen, konuk edenlerin en hayırlısısın.'"** Mü'minûn, 23/29.
10 Bu mahall-i şerîf mukaddemen merbed-i temr idi, yaʻnî hurma kurudacak yer idi iki yetîme mensûb ki A: Ve ol mekân iki yetîmelerün olup hâlî yer olmağın hurma kurudacak yer idi ve ol yetîmeler B
11 mezbûr B: -A
12 *radıyallâhu anh* A: -B
13 mahalde A: mekânda B
14 Server-i Kâ'inât *aleyhi minallâhi't-tahiyyât* A: Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B

eyledüklerinde buyurdılar ki: "Bu mekân[1] ol iki yetîmden iştirâ oluna."[2] Ol yetîmler[3] didiler ki: "Bey' eylemezüz,[4] velâkin hibe tarîkıyla virürüz." Hazret-i Risâlet-penâh[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[6] kabûl eylemeyüp iştirâ eylediler.[7] Andan sonra Zât-ı şerîf ve Nefs-i nefîs-i latîfleriyle Ashâb-ı Kibâr'a[8] muvâfakat ve mürâfakat[9] idüp kerpic götürüp buyururlardı:[10] [اللّهم] إنّ الأجر أجر الآخرة، فارْحم الأنصار والمهاجره[11]

Ve bir rivâyetde mervîdür[12] ki, Benî Neccâr'a buyurdılar ki ol mahalli[13] bahâ ideler.[14] Anlar didiler ki: "Vallâhi bahâsuz Allâh Te'âlâ[15] rızâsı içün virürüz!"[16] Ve buna muvâfıkdur ol ki iki yetîm anı[17] meccânen Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve selleme* teslîm eylediler. Ve bir rivâyetde böyledür ki,[18] Es'ad bin Zürâre ol yetîmlere bir bâğçe[19] nahl ivaz virüp ol mekânı[20] alup mescid eylediler.[21] Ve bir rivâyetde eydür ki,[22] ol iki yetîmler Ebû Eyyûb-ı Ensârî *radıyallâhu anh* hicrinde idiler ve ol anları **[B90a]** irzâ idüp mevzi'-i **[A102b]** mezbûrı[23] Hazret *sallallâhu aleyhi ve selleme* teslîm eylediler. Ve

---

1 Bu mekân B: -A
2 iştirâ oluna A: satun alına B
3 Ol yetîmler B: Anlar A Bu kelime B nüshasında zaman zaman "yetîmeler" şeklinde yanlış imla edilmiştir. Oysa Semhûdî'nin orijinal eseri olan *Hulâsatü'l-Vefâ*'da bu kısım غلامين يتيمين şeklinde yazıldığı gibi, tahkikli neşirde bu kısma atanan dipnotta bu iki yetimin Râfi' bin Amr bin en-Neccâr'ın oğulları olduğu açıkça belirtilmektedir. Bk. Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed es-Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, thk. Hamed el-Câsir, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine 1972, s. 208, dipnot 1.
4 Bey' eylemezüz A: Satmazuz B
5 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A
6 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
7 iştirâ eylediler A: satun aldılar B
8 Ashâb-ı Kibâr'a B: bile Ashâb ile A
9 ve mürâfakat A: -B
10 götürüp buyururlardı A: getürdiler ve buyurdılar ki B
11 "Allah'ım! Asıl mükâfat ahiret mükâfatıdır. Sen Ensâr'a ve Muhâcirlere rahmet eyle." Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 63, (3906).
12 rivâyetde mervîdür A: rivâyet de budur B
13 mahalli A: mekânı B
14 bahâ ideler A: bahâya dutalar B
15 Te'âlâ B: -A
16 virürüz A: -B
17 anı A: ol mekânı B
18 böyledür ki A: -B
19 bâğçe B: -A
20 ol mekânı B: -A
21 mescid eylediler B: -A
22 eydür ki A: -B
23 mevzi'-i mezbûrı A: ol mahall-i şerîf ve mekân-ı münîf B

bir rivâyet de budur ki, Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mahall-i şerîfi on dînâr ile iştirâ idüp[1] Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* yetîmlere kendü mâllarından[2] teslîm-i denânîr eyledi.[3] Vech-i cemʿ budur ki; mezkûr yetîmler meccânen virüp Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* kabûl eylemeyüp Hazret-i Sıddîk *radıyallâhu anh* dahi yetîmlerün vasîlerine kendü mâlından anlar taleb eylemeksiz[in] virmiş ola. Yâhûd merbed-i mezbûrun baʿzısını evvel kudûm eyledükde iştirâ idüp baʿzı âharı birkaç günden sonra iştirâ olunmış ola, defʿ-i Sıddîk *radıyallâhu anh* birinde ve âhirlerün âharda olmış ola. Şöyle dimişler. Ammâ bu hakīre vech-i evvel evlâ görünür. *Vallâhu aʿlem*.[4]

Ve dahi rivâyet-i *Sahîh[ayn]*'da dir ki;[5] şol zamânda ki[6] Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* mevziʿ-i[7] şerîfi mescid eylemek içün aldukda anda kâfirler kubûrı var idi[8] ve baʿzı hurma ağaçları var idi ve baʿzı harâba müşrif[9] binâlar dahi var idi, ol mahallün binâların yıkup[10] ve kubûrları dahi kazup düzledüp ve hurma ağaçlarını dahi kesüp Mescid-i Şerîf'ün **[A103a]** cânib-i kıblîsini[11] ol ağaçlar ile[12] musakkaf eylediler. Ve dahi *Sahîh*'de[13] mervîdür[14] ki, ol zamânda Mescid-i Şerîf kerpic ile binâ olunup hurma cirîdiyle musakkaf olup direkleri hurma ağacından[15] idi.[16]

---

1 ile iştirâ idüp A: satun alup B
2 yetîmlere kendü mâllarından B: -A
3 teslîm-i denânîr eyledi A: virmiş olalar B
4 Vech-i cemʿ budur ki; mezkûr yetîmler meccânen virüp Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* kabûl eylemeyüp Hazret-i Sıddîk *radıyallâhu anh* dahi yetîmlerün vasîlerine kendü mâlından anlar taleb eylemeksiz[in] virmiş ola. Yâhûd merbed-i mezbûrun baʿzısını evvel kudûm eyledükde iştirâ idüp baʿzı âharı birkaç günden sonra iştirâ olunmış ola, defʿ-i Sıddîk *radıyallâhu anh* birinde ve âhirlerün âharda olmış ola. Şöyle dimişler. Ammâ bu hakīre vech-i evvel evlâ görünür. *Vallâhu aʿlem* A: -B
5 dir ki A: budur B
6 şol zamânda ki B: -A
7 mevziʿ-i A: ol mahall-i B
8 var idi A: -B
9 harâba müşrif A: harâb olmış B
10 ol mahallün binâların yıkup B: harâbı hem-vâr idüp A
11 cânib-i kıblîsini A: kıblesi cânibini B
12 ol ağaçlar ile B: anunla A
13 *Sahîh*'de B: -A
14 mervîdür A: vâriddür B
15 ağacından B: tenesinden A
16 **Derkenar:** Evvel mescid binâ eyleyen Ammâr-ı Yâsir *radıyallâhu anh*dur, böyle rivâyet iderler […] Mescid-i mezbûrdan murâd Mescid-i Kubâ'dur. İslâm'da evvel binâ olunan mescid budur. Zîrâ Ammâr-ı Yâsir, Hazret-i Risâlet-penâh'a Mescid-i Kubâ'yı yapmağa işâret ve delâlet eyledi ve binâsına cümle cemʿ itdi. Hazret binâya şürûʿ idüp Ammâr itmâm eyledi *(Dukakin-zâde)* B: -A

Hârice bin Zeyd *radıyallâhu anhumâ*dan mervîdür ki: "Rasûlullâh[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mescid-i Şerîf'i binâ eyledükde yetmiş kerre altmış arşundı[2] yâhûd artucak.[3] Ve kerpici Habhabeh[4] Bakī'i'nden idi. Çevresi dîvâr olup orta yeri açuk idi. Ve Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* iki hâtunları içün iki hücre binâ eylediler."

Ve dimişlerdür ki[5] Habhabeh Bakī'i didüği bir yerdür ki Ebû Eyyûb-ı Ensârî *radıyallâhu anh* kuyusı[6] ile ol nevâhî aralarında, Bakī'-i Garkad yesârında[7] ki hâlâ **[B90b]** meşhûr makberedür. Sâhib-i Târîh dir ki: Bizüm katımızda râcih olan budur ki, Ebû Eyyûb Kuyusı şol kuyudur ki[8] hâlâ Bi'r-i Eyyûb dimekle ma'rûfdur. Bakī' Kapusı'ndan taşra çıkan kimesnenün sol cânibine bir yoldur ki ol yoldan bir bâğçeye varılur ki Evlâdü's-Safiyy Hadîkaları dimekle ma'rûfdur, mezbûr kuyu[9] ol bâğçededür. Nerdübânları vardur ki andan suya vâsıl olunur.[10] Nevâhî-i mezbûre[11] Habhabeh **[A103b]** nâhiyesidür.[12] Mescid-i Şerîf'ün zer'inde zikr olunan binâ-i evvele mahmûldür. Zîrâ âhar[13] rivâyetden ma'lûm olur ki yüz kerre yüz arşundur darb tarîkı ile hey'et-i[14] terbî' üzere. Sâhib-i Târîh'ün merzâsı budur, nitekim bu ma'nâya tasrîh eylemişdür.

Mescid-i Şerîf'ün evvel üç kapusı var idi. Biri Ka'be cânibinden idi. Ve ikincisi Âtike Kapusı'dur ki hâlâ Bâbü'r-Rahme dimekle ma'rûfdur. Üçünci Hazret-i Rasûl[15] *sallallâhu aleyhi ve sellem* geldüği kapudur ki Âl-i Osmân Kapusı'dur. Hâlâ Bâb-ı Cibrîl[16] dimekle meşhûrdur. Bu iki bâb[17] hâli üze-

---

1 Rasûlullâh A: Peygamber B
2 kerre altmış arşundı A: arşun altmışda idi B
3 artucak A: ancak idi B
4 جحيه A: جبحهء B
5 Ve dimişlerdür ki B: -A
6 Ebû Eyyûb-ı Ensârî *radıyallâhu anh* kuyusı B: Ebû Eyyûb Bi'ri A
7 Garkad yesârında A: Şerîf solında B
8 Ebû Eyyûb Kuyusı şol kuyudur ki B: -A
9 kuyu B: bi'r A
10 vâsıl olunur A: varılup B
11 Nevâhî-i mezbûre A: Ol cevânibler B
12 nâhiyesidür A: cânibidür B
13 âhar A: gayrı B
14 ile hey'et-i A: -B
15 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
16 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
17 bâb A: kapu B

re olup tağyîr olmamışdur. Ammâ Ka'be cânibinden olan kapu ile kıble[1] tahvîlinden sonra tağyîr olup muhâzîsinde Kudüs-i Şerîf cânibinden oldı.

İbn-i Zebâle bunı tasrîh eylemişdür ki Hazret-i Rasûl[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[3] zamân-ı şerîflerinde Mescid-i Şerîf iki kerre binâ olundı. Biri evvel-i kudûm-i şerîflerinde ki[4] sad-der-saddan az idi ve biri dahi Hayber[5] fethinden sonra **[B91a]** oldı, cemî' etrâfdan ziyâde idüp tekrâr binâ olundı. Tercüme Sâhibi eydür ki: Bu rivâyetde sarîhan ne mikdâr idüği beyân olunmamağın, gerekdür ki **[A104a]** sâbıkān zikr olan yetmiş kerre[6] altmış arşun,[7] sâniyen[8] sad-der-sad üzere haml oluna; tâ tevfîk beyne'r-rivâyeteyn[9] hâsıl[10] ola. Ve Mescid-i Şerîf tekrâr binâ olunduğına mü'eyyiddür Hazret-i Rasûl'den[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[12] mervî olan ki Mescid-i Şerîf'e idhâl olan buk'a[13] sâhibine buyurdılar ki: "Senün içün cennetde ol yer[14] mukābelesinde bir menzil virilür." Ol kimesne bu sözi[15] kabûl itmeyüp ba'dehû[16] Emîrü'l-Mü'minîn[17] Hazret-i[18] Osmân *radıyallâhu anh* on bin dirhem ile ol yeri[19] satun alup Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün huzûr-ı şerîflerine gelüp didi ki: "Yâ Rasûlallâh! Bu mekânı benden satun al ki Ensârî'den satun aldum." Ve Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* mezbûr yeri[20] cennetden bir kasr ile iştirâ idüp mübârek eliyle bir taş temeline vaz' idüp[21] andan sonra Emîrü'l-Mü'minîn Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*

1 kıble A: -B
2 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
3 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm*un B
4 Biri evvel-i kudûm-i şerîflerinde ki A: -B
5 dahi Hayber B: -A
6 kerre A: arşun B
7 arşun A: -B
8 sâniyen A: andan sonra B
9 rivâyeteyn B: rivâyât A
10 hâsıl B: -A
11 Hazret-i Rasûl'den B: Hazret'den A
12 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
13 buk'a A: mekân B
14 yer A: mekân B
15 kimesne bu sözi B: -A
16 ba'dehû B: -A
17 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
18 Hazret-i B: -A
19 ol yeri B: mezbûreyi A
20 yeri A: mekânı B
21 bir taş temeline vaz' idüp A: temeline bir taş koyup B

taleb idüp mezbûr dahi bir taş vaz' idüp[1] andan sonra Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*, andan sonra Hazret-i[2] Osmân *radıyallâhu anh* taleb idüp anlar dahi[3] birer taş vaz' idüp andan sonra[4] cemî'[5] Ashâb *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim* birer taş vaz' idüp **[A104b]** Mescid-i Şerîf binâ olundı. Bu ma'nâda sıhâhdan[6] **[B91b]** ehâdîs-i şerîfe çokdur, eger murâd olunursa asla rücû' oluna.

Beyhakī *Delâ'ilü'n-Nübüvve*'de rivâyet ider ki, Ensâr-ı Ahyâr *radıyallâhu anhum ecma'în*[7] mâl cem' idüp Hazret-i Rasûl[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün huzûr-ı şerîflerine getürüp eyitdiler: "Yâ Rasûlallâh, bu mescidi tâze binâ eyle. Müzeyyen eyleyince bir cirîd ya'nî hurma ağacı[9] altında namâz kılalum." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Birâderim Mûsâ *aleyhi's-selâm* eyledüğinden ziyâde[10] rağbet eylemezem, anlarun arîşi[11] gibi arîş dilerin." Arîş beyânında[12] Hasan-ı Basrî'den *radıyallâhu anh*[13] rivâyet eylediler ki dimişdür: "Hazret-i Mûsâ *salavâtullâhi aleyhi ve selâmuhû* kaçan mübârek[14] elini ref' eyleseler arîşe değerdi, ya'nî sakfa."[15] Bu hakīr dir ki: Arîşden murâd sakf imiş Sâhib-i Târîh beyânı üzere. Ammâ Farisîyile tercüme idenün beyânı kāsırdur.[16] *Vallâhu a'lem*.

Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* zamân-ı şerîflerinde Mescid-i Şerîf'ün hudûdı[17] Sâhib-i Târîh'ün kelâmından mülâhaza olan budur ki

---

1 vaz' idüp A: koyup B
2 *radıyallâhu anh*, andan sonra Hazret-i A: -B
3 taleb idüp anlar dahi B: -A
4 andan sonra A: ba'dehû B
5 cemî' A: -B
6 sıhâhdan A: Sahâbe'den B
7 *radıyallâhu anhum ecma'în* B: *rıdvânullâhi aleyhim* A
8 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
9 ya'nî hurma ağacı A: -B
10 ziyâde B: -A
11 arîşi A: urayşı B
12 Arîş beyânında A: Urayş hakkında B
13 *radıyallâhu anh* A: -B
14 mübârek B: -A
15 arîşe değerdi, ya'nî sakfa A: mescidinün sakfına değerdi B
16 Bu hakīr dir ki: Arîşden murâd sakf imiş Sâhib-i Târîh beyânı üzere. Ammâ Farisîyile tercüme idenün beyânı kāsırdur A: Sâhib-i Târîh beyân eyledüği üzere *ureyş*den murâd sakf imiş B
17 Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* zamân-ı şerîflerinde Mescid-i Şerîf'ün hudûdı B: Mescid-i Şerîf'ün hudûdı, Server-i Mevcûdât *aleyhi ezke't-tahiyyât* zamân-ı şerîflerinde olduğı vech üzere A

[A105a] zikr olunur. Hadd-i Kıblî[1] dırabuzun ya'nî[2] pencerelerdür ki Ravza-i Mutahhara'nun[3] cihet-i kıblîsinde[4] vâki' olmışdur. Hadd-i Şâmî ki Hadd-i Kıblî'ye[5] mukābildür; iki ağaçdur ki cihet-i mezbûrede vaz' olunmışdur. Ve hâlen ol iki ağaç yokdur;[6] ammâ yerlerinde iki taş vardur, Mescid-i Şerîf'ün sahnında Bâlû'a'ya karîb[7] mevcûddur. Bu hakīr dir ki:[8] **[B92a]** Mezbûr iki taşlar dahi hâlen ma'dûmdur;[9] fe-emmâ yerinde[10] iki binâ vardur ki üzerlerinde beyân-ı vakt içün[11] kavâ'id-i müneccimîn resm olunmış olan murâd oluna. Zîrâ Bâlû'a'ya karîb[12] anlardur. Ammâ bizden mütekaddim[13] olan ba'zı e'izzeden[14] istimâ' eylemiş idüm ki Hadd-i Şimâlî hâlâ Bâbü'r-Rahme cânibine mâ'il Mescid-i Şerîf sahnında olan başsız meş'aldür. Ve [bu], tevârîhe dahi muvâfıkdur. Zîrâ ittifâkları bunun üzerinedür ki Bâbü'n-Nisâ ve Bâbü'r-Rahme kadîmde cânib-i[15] şimâlden idi. Belki Hadd-i Şimâlî mezbûr iki bâb[16] idi ki Bâbü'n-Nisâ şark cânibine ve Bâbü'r-Rahme garb cânibine mâ'il idi. Ya'nî ikisi bile şimâl dîvârında olup biri bir tarafında ve biri âhar tarafında[dur], *vallâhu a'lem.*[17] **[A105b]** Ammâ Hadd-i Şarkī ve Hadd-i Garbî, Hücre-i Şerîfe-i Nebeviyye'den dokuzuncı direğe varıncadur; ya'nî maşrık cânibinden Hücre-i Şerîfe'ye ve mağrib cânibinden dokuzuncı direğe varınca[dur].[18] *Vallâhu a'lem.*

1 Hadd-i Kıblî A: Mescid-i Şerîf'ün kıble cânibinden haddi B
2 dırabuzun ya'nî A: -B
3 Mutahhara'nun B: Şerîfe'nün A
4 cihet-i kıblîsinde A: kıble cânibinde B
5 Hadd-i Şâmî ki Hadd-i Kıblî'ye A: Ve Şâmî cânibinden haddi ki B
6 ol iki ağaç yokdur B: ma'dûmdur A
7 karîb A: yakın B
8 Bu hakīr dir ki A: -B
9 ma'dûmdur A: yokdur B
10 fe-emmâ yerinde B: meger A
11 üzerlerinde beyân-ı vakt içün A: vakit bilmek içün üzerlerinde B
12 karîb A: yakın B
13 mütekaddim A: mukaddem B
14 e'izzeden A: azîzlerden B
15 cânib-i A: -B
16 bâb A: kapu B
17 *vallâhu a'lem* A: -B
18 direğe varınca[dur] B: direkdür A

İkinci Fasl

Kıble Mekke-i Mükerreme'ye[1] tahvîlinden evvel[2] ve sonra Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün makām-ı şerîfleri beyânındadur ve dahi ana müte'allik olan umûr beyânındadur.

Mahfî olmasun ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye hicretden sonra namâzları[3] **[B92b]** bir kavlde on altı ay ve bir rivâyetde[4] on yedi ay mikdârı[5] Beytü'l-Makdis cânibine kılmışlardur.[6] Ammâ dâ'im[7] hâtır-ı şerîfleri Ka'be-i Mükerreme cânibine teveccüh eylemekliğe mâ'il idi. Tâ ki mübârek Receb ayınun nısfında Ka'be cânibine teveccüh idüp namâz kılmağa me'mûr oldılar,[8] namâzda iken Ka'be cânibine teveccüh eylediler.[9] Ammâ ihtilâf olunmışdur ki kangı namâz idi.[10] Ba'zısı öyle namâzında iken ve ba'zısı ikindi namâzında iken tahvîl olundı[11] dirler. Ve ne yerde tahvîl olduğına[12] dahi ihtilâf eylemişlerdür. Ve bir rivâyetde Kıbleteyn Mescidi'nde ve rivâyet-i âharda[13] Mescid-i Nebevî'de tahvîl olmışdur.[14] Ammâ evvelki rivâyet esahhdur.[15] İbn-i Hacer dir ki: "Tahkīkī budur ki zîrâ **[A106a]** evvel kılınan namâz Kıbleteyn Mescidi'nde öyle namâzı idi. Andan sonra Mescid-i Nebevî'de ikindi namâzı kılındı. Ve Abbâd bin Bişr *radıyallâhu anh* ki öyle namâzın Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile bile[16] kılmışdı, ikindi namâzında Benî Hârise'ye mürûr idüp anlara haber virdi ki kıble Ka'be cânibine tahvîl olundı, anlar[17] dahi ikindi namâzında iken Ka'be cânibine dönüp

---

1 **Mekke-i Mükerreme'ye** B: -A
2 **tahvîlinden evvel** A: **tahvîl eylemezden mukaddem** B
3 Medîne-i Münevvere'ye hicretden sonra namâzları B: Hicret'den sonra Medîne-i Münevvere'de A
4 rivâyetde A: kavlde B
5 mikdârı B: -A
6 kılmışlardur B: teveccüh idüp namâz kılup ve A
7 Ammâ dâ'im B: -A
8 Receb ayınun nısfında Ka'be cânibine teveccüh idüp namâz kılmağa me'mûr oldılar B: Receb'ün nısfında esahh-ı akvâl üzere me'mûr oldı ki Ka'be cânibine teveccüh oluna A
9 namâzda iken Ka'be cânibine teveccüh eylediler A: -B
10 ihtilâf olunmışdur ki kangı namâz idi A: kangı namâz olduğına ihtilâf olunmışdur B
11 tahvîl olundı B: -A
12 Ve ne yerde tahvîl olduğına B: Yerinde A
13 rivâyet-i âharda A: bir rivâyetde B
14 tahvîl olmışdur B: -A
15 esahhdur A: sahîhdür B
16 öyle bile B: -A
17 anlar A: mezbûrlar B

namâzların tamâm eylediler. Ve sabâh namâzında haber-i tahvîl Kubâ ehline[1] vâsıl oldı."

Fâ'ide:[2] Rivâyet olundı ki Hazret-i Peygamber[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke-i Mükerreme'de Ka'be cânibine[4] istikbâl idüp namâzların kılurlardı. Andan sonra[5] Mekke'de[6] emr olundı **[B93a]** ki Beytü'l-Makdis'e istikbâl idüp namâz kılına. Andan sonra Medîne-i Münevvere'de gerü[7] Ka'be'ye istikbâl ile me'mûr oldılar. İbn-i Abdülberr dir ki: "İhtilâf olunmışdur ki Hazret-i Peygamber[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ka'be'de iken namâzı Beytü'l-Makdis cânibine kılardı yâhûd Ka'be cânibine." Mezbûr[9] şol kimesnenün kavlini istihsân eylemişdür[10] ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ka'be'de iken iki kıbleye ma'an teveccüh idüp namâz kılardı, ya'nî Ka'be'yi **[A106b]** Beytü'l-Makdis ile kendü arasında iderdi.

Fâ'ide-i Dîger:[11] Rivâyet olundı ki Hazret-i Peygamber[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'de Mescid-i Şerîf'ün[13] kıblesini mülâhaza iderken Hazret-i Cibrîl[14] *aleyhi's-selâm* gelüp didi ki: "Ka'be'ye nazar idüp kıbleyi vaz' eyle." Ve eliyle işâret idüp ortada olan cemî'[15] dağlar ve tepeler ref' olup Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ka'be'yi görüp[16] müşâhede idüp Mescid-i Şerîf'ün kıblesini vaz' ve ta'yîn eyledükden sonra dağlar ve tepeler yine[17] yerlerine avdet eylediler.

Pes Mescid-i Şerîf-i Nebevî'nün kıblesi Altun Oluğ'a muhâzî[18] olmışdur. Ammâ Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün makām-ı şerîfleri ki anun

---

1 haber-i tahvîl Kubâ ehline A: Ehl-i Kubâ'ya kıble tahvîlinün haberi B
2 **Fâ'ide** A: -B
3 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
4 cânibine A: -B
5 Andan sonra A: Ba'dehû B
6 Mekke'de A: -B
7 Medîne-i Münevvere'de gerü B: -A
8 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
9 Mezbûr B: -A
10 istihsân eylemişdür B: -A
11 **Fâ'ide-i Dîger** A: -B
12 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
13 Medîne-i Münevvere'de Mescid-i Şerîf'ün B: -A
14 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
15 cemî' B: -A
16 görüp B: -A
17 yine A: gerü B
18 muhâzî A: berâber B

taharrîsi zâ'ir[1] üzerine vâcib gibidür, Sâhib-i Târîh kelâmından mücmelen fehm olunan budur ki hâlâ ma'rûf ve meşhûr **[B93b]** Ravza-i Müşerrefe'de olan Mihrâb-ı Nebevî ki Minber-i Şerîf ile Hücre-i Şerîfe ortasındadur. Ammâ [zâ'ir] Minber-i Şerîf cânibine bir mikdârca mâ'il durıcak ol mahall-i şerîfde durmış olur. *Vallâhu a'lem*.

Ve dahi bu faslda ba'zı fevâ'id[2] vardur ki Fârisîyile tercüme olunmamışdur, bu hakīr dahi ana binâ'en terk eyledüm. Eger görmek murâd olunursa *Târîh-i Arabî*'ye[3] rücû' oluna.

[A107a]

Üçünci Fasl

Ciz' ve minber haberi ve Mescid-i Şerîf'ün direkleri beyânındadur.

Ammâ haber-i ciz' ve hadîsi ve hanîni ve nâlesi meşhûr ve mütevâtirdür. Ashâb-ı Kirâm *radıyallâhu anhum*dan[4] on neferden ziyâde kimesnelerden rivâyet olunmışdur, her birinden bir tarîk ile mervîdür.[5] Cümle-i turukdan bir tarîk[6] budur[7] ki husûsiyyât-ı kesîreye müştemildür; Büreyde hadîsidür ki Hazret-i Rasûl[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* her gâh[9] hutbe okurdı, mübârek[10] ayakları üzere durup itâle-i kıyâm iderlerdi. Pes bir ciz'i ya'nî hurma ağacını Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* hazretlerinün[11] yanlarına durdurdılar ki her kaçan râhat olmak[12] dileselerdi mezbûr ağaç üzere dayanup[13] istirâhat iderlerdi. Bu minvâl üzere iken günlerden bir gün Medîne-i Münevvere'ye vürûd iden[14]

1 zâ'ir A: ziyâret idenler B
2 ba'zı fevâ'id A: -B
3 *"Târîh-i Arabî"*den maksat, eserin Arapça orijinali olan *Hulâsatü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*'dır.
4 Ashâb-ı Kirâm *radıyallâhu anhum*dan B: Ashâb-ı Kirâm'dan A
5 mervîdür A: -B
6 tarîk A: -B
7 budur B: -A
8 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
9 gâh A: zamân B
10 mübârek B: -A
11 hazretlerinün B: -A
12 olmak B: -A
13 dayanup B: ittikâ ve A
14 vürûd iden A: uğrayan B

gurebâdan[1] bir kimesne bu hâle muttaliʿ olup didi ki: "Eger Server-i Mevcûdât[2] *aleyhi ezke't-tahiyyât*[3] **[B94a]** hazretlerinün rızâ-yı şerîfleri olsa idi anlar içün bir kürsî peydâ ider idüm ki üzerinde durmak ve oturmak kābil ola." Kelâm-ı mezbûr[4] Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün semʿ-i şerîflerine vâsıl olıcak Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* dahi mezbûrı[5] taleb idüp ol kürsîyi peydâ eylemek içün emr eylediler.[6] Ol kimesne[7] dahi üç nerdübân veyâhûd dört nerdübân ile[8] **[A107b]** ağaçdan bir latîf minber peydâ idüp Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[9] huzûr-ı şerîflerine getürüp Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ *sallallâhu aleyhi ve sellem*[10] dahi kabûl kılup cizʿden müfârakat idüp minber-i mezbûra teveccüh eyledükleri zamânda mezbûr cizʿden cezʿ ve fezʿ[11] hüveydâ[12] olup köçeğinden ayrılmış devenün[13] nâlesine benzer hanîn ve enîn zâhir oldı.[14] Râvî eydür:[15] "Gümân iderüm ki Rasûlullâh[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anun nâlesini istimâʿ eyledüklerinde Cenâb-ı Şerîfleri cizʿ-i mezbûr cânibine rücûʿ idüp mübârek ellerini üzerine koyup buyurdılar ki: "İhtiyâr eyle bu iki emrden birini; başını minber koyup[17] mezbûr minberi terk idüp sana istinâd idem minvâl-i sâbık üzere[18] yâhûd seni cennetde dikem, sen dahi cennet enhârından içüp hüsnün ziyâde olup mîveler viresin ve senden hâsıl olan mîvelerden evliyâ'ullâh mütenaʿʿim[19] olup ol makām-ı şerîfde muhalled olasın."[20] Râvî dir ki:

1 gurebâdan A: müsâfirlerden B
2 Mevcûdât A: Enbiyâ B
3 *aleyhi ezke't-tahiyyât* A: *sallallâhu aleyhi ve sellem* B
4 Kelâm-ı mezbûr A: İşbu kelâm B
5 mezbûrı A: ol kimesneyi B
6 ol kürsîyi peydâ eylemek içün emr eylediler B: -A
7 Ol kimesne B: Mezkûr A
8 veyâhûd dört nerdübân ile B: -A
9 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: -A
10 ve Hulâsa-i Asfiyâ *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
11 cezʿ ve fezʿ A: harac ve fezʿ ve hanîn ü enîn B
12 hüveydâ A: zâhir B
13 ayrılmış devenün B: müfârakat eylemiş nâkanun A
14 nâlesine benzer hanîn ve enîn zâhir oldı A: inlemesi gibi âvâzla feryâd idüp nâle iderdi B
15 eydür A: rivâyet ider ki B
16 Rasûlullâh B: Rasûl-i Ekrem A
17 buyurdılar ki: "İhtiyâr eyle bu iki emrden birini; başını minber koyup B: -A
18 minvâl-i sâbık üzere A: -B
19 mütenaʿʿim A: muğtenem B
20 muhalled olasın A: ebedî kalasın B

"Gümân iderüm Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*den istimâ' **[B94b]** olundı ki iki kerre[1] buyurdılar: نَعَمْ، قَدْ فَعَلْتُ[2] Pes Hazret-i Rasûl'den[3] su'âl eyledüklerinde "Cenneti ihtiyâr eyledi." deyü buyurdılar.[4]

Hasan-ı Basrî *radıyallâhu anh* bu hadîs-i şerîfi **[A108a]** rivâyet eyledükde ağlayup dirdi ki: "Bir ağaççuk şevkinden nâle idüp bunca şeref ile müşerref oldı. Ya bizüm gayretimiz nice oldı?!"

Mezbûr ciz'ün yerinde ba'zılar dir ki mihrâbun[5] sağ cânibinde dîvâr-ı kıblîye mülâsıkdur,[6] imâmun sağında olan şem'dân kürsîsinün yerinde karâr buldı.[7] Ve ba'zılar dir ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* minbere buyurdukları zamânda ciz'-i mezbûr feryâd idüp iki pâre oldı, Übeyy bin Ka'b *radıyallâhu anh* anı alup yanında sakladı köhne olup ezilinceye dek. Ve bir rivâyetde eydür ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki anun-içün bir yer kazup anda defn olunsun. Defni yerinde ihtilâf olundı. Ba'zıları minber altında defn olundı dirler. Ve ba'zı âhar dir ki minbere yakın sol cânibinde defn olundı. Ve bir rivâyetde minberün ardında defn olundı. Bir rivâyetde olduğı yerde defn olundı, ya'nî mihrâba yakın. *Vallâhu a'lem.*[8]

Minber-i mezbûrun sâni'inde ya'nî ol Minber-i Şerîf'i işleyen kimesnede[9] dahi ihtilâf olmışdur ki **[A108b]** kim[10] idi ve adı ne idi. Eşher-i akvâl budur ki adı[11] Bâkūm nâm kimesne idi ki andan mukaddem ol kimesne[12] Kureyş içün Ka'be-i Şerîf'i binâ eylemişdi. Ba'zılar Bâkūl dimişler kim ye-

---

1 kerre A: def'a B

2 "Evet, öyle yaptım (seni cennete diktim)." Dârimî, *es-Sünen*, "Alâmâtü'n-Nübüvve", 6, (35).

3 Hazret-i Rasûl'den B: Hazret'den A

4 eyledüklerinde "Cenneti ihtiyâr eyledi." deyü buyurdılar B: eylediler, buyurdı: "Cenneti ihtiyâr eyledi." A

5 Mezbûr ciz'ün yerinde ba'zılar dir ki mihrâbun A: Ba'zılar dirler ki mezbûr ciz' Mihrâb-ı Şerîf'ün B

6 mülâsıkdur A: -B

7 karâr buldı B: -A

8 Ve ba'zılar dir ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* minbere buyurdukları zamânda ciz'-i mezbûr feryâd idüp iki pâre oldı, Übeyy bin Ka'b *radıyallâhu anh* anı alup yanında sakladı köhne olup ezilinceye dek. Ve bir rivâyetde eydür ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki anun-içün bir yer kazup anda defn olunsun. Defni yerinde ihtilâf olundı. Ba'zıları minber altında defn olundı dirler. Ve ba'zı âhar dir ki minbere yakın sol cânibinde defn olundı. Ve bir rivâyetde minberün ardında defn olundı. Bir rivâyetde olduğı yerde defn olundı, ya'nî mihrâba yakın. *Vallâhu a'lem* A: -B

9 ya'nî ol Minber-i Şerîf'i işleyen kimesnede B: -A

10 kim A: ne asıl kimesne B

11 adı B: -A

12 andan mukaddem ol kimesne B: -A

rinde lâm ile. Ammâ savâba eşbeh kavl budur ki Meymûn nâm kimesne idi. Bir rivâyetde Sabâh nâm Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh* kulı idi. Ve bir rivâyet de budur ki kulun ismi Kilâb idi. Ve bir rivâyetde bir Ensâriyye hatûnun Meynâ nâm kulı idi.[1]

Mezbûr[2] Minber-i Şerîf iki derece ile ve bir meclis üzere müştemildi. Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ikinci derece üzere durup meclis-i şerîf üzere otururlardı. Hazret-i Sıddîk *radıyallâhu anh* halîfe olıcak evvelki derece üzerinde durup ikinci derece üzerinde oturur idi. Ve Hazret-i Ömerü'l-Fârûk[3] *radıyallâhu anh*[4] halîfe olıcak yer üzerinde durup evvelki derece üzere otururdı. Ve Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*[5] halîfe olıcak altı yıl mikdârı Hazret-i Ömer gibi iderdi, *rıdvânullâhi aleyhim ecma'în.*[6] Andan sonra[7] cem'iyyet ziyâde olmağın Hazret-i Rasûl[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün **[B95a]** yerlerine varup oturur idi. Hakk **[A109a]** budur ki e'immeden def'-i harac eylemişdür. Mansûr Halîfe'den hikâyet olunur ki bir gün dimiş idi: "Hazret-i Osmân *radıyallâhu anhu*ya halk yaramaz olmaklığa bâ'is[9] bu idi ki Şeyhayn *radıyallâhu anhumâ*nun fi'llerine muhâlefet idüp Hazret-i Peygamber[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün makām-ı şerîflerine çıkup oturur idi." Mansûr Halîfe'nün[11] meclisinde hâzır olan zurafâdan biri eyitdi: "İmdi Hazret-i Osmân'un *radıyallâhu anh* senün üzerüne azîm hakkı sâbit oldı;[12] zîrâ eger[13] Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*dan ol fi'l sâdır olmamış olsa idi sen bu zamânda hutbeyi yer altında okurdun."

---

1 Ba'zılar Bâkūl dimişler kim yerinde lâm ile. Ammâ savâba eşbeh kavl budur ki Meymûn nâm kimesne idi. Bir rivâyetde Sabâh nâm Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh* kulı idi. Ve bir rivâyet de budur ki kulun ismi Kilâb idi. Ve bir rivâyetde bir Ensâriyye hatûnun Meynâ nâm kulı idi A: -B

2 Mezbûr A: -B

3 Ömerü'l-Fârûk B: Fârûk A

4 *radıyallâhu anh* A: -B

5 *radıyallâhu anh* A: -B

6 *rıdvânullâhi aleyhim ecma'în* B: -A

7 Andan sonra A: Ba'dehû B

8 Hazret-i Rasûl B: Hazret A

9 bâ'is A: sebeb B

10 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

11 Mansûr Halîfe'nün B: Mezbûrun A

12 *radıyallâhu anh* senün üzerüne azîm hakkı sâbit oldı B: azîm hakkı sâbit oldı senün üzerüne A

13 eger A: -B

Minber-i Şerîf'e evvel kisve-i şerîf giydüren Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*dur.[1] Mu'âviye *radıyallâhu anh* halîfe olıcak Minber-i Şerîf'i altı derecelü eylediler. Ve hacc-ı şerîfe geldükde Minber-i Şerîf'i yerinden tahrîk idüp[2] Şâm-ı Şerîf'e iletmek[3] irâde eylemişdi.[4] Nâgâh gün münkesif olup bir hâlete vardı ki yılduzlar günde görünür oldı. Pes Mu'âviye *radıyallâhu anh* i'tizâr[5] idüp didi ki: "Murâdım Minber-i Şerîf'ün altına nazar eylemek idi ki kurd yimemiş ola." Bir rivâyetde **[A109b]** mervîdür ki Mu'âviye *radıyallâhu anh* Mervân'a emr eyledi ki **[B95b]** Minber-i Şerîf'i Şâm-ı Şerîf'e irsâl eyleye. Ol dahi ber-mûcib-i emr Minber-i Şerîf'i yerinden kal' eyledükden sonra[6] bir şedîd ve azîm[7] yel kopdı ki âlem anun sebebi ile karanlık olup gündüzin yılduzlar görünür oldı. Pes Mervân bu hâleti müşâhede idicek[8] eyitdi: "Mu'âviye *radıyallâhu anh* bana buyurmışdı ki Minber-i Şerîf'i yüce idem."[9] Fi'l-hâl dülgerler taleb eyledi ve buyurdı ki Minber-i Şerîf üzere altı derece dahi ziyâde eylediler. Ve bundan evvel kimesne Minber-i Şerîf'de ziyâde itmiş değildür, andan sonra dahi kimesne değmemişdür, ya'nî[10] ziyâde eylememişdür. Hulefâ-yı Abbâsîyye'den Mehdî nâm[11] [halîfe] Medîne-i Müşerrefe'ye[12] kudûm eyledükde[13] İmâm-ı Mâlik'e *radıyallâhu anh*[14] didi ki: "Minber-i Şerîf'i hâlet-i ûlâya i'âde[15] eylemek murâdımdur." İmâm-ı Mâlik *rahimehullâh*[16] buyurdı ki: "Minber-i Şerîf ılgun ağacından olup ziyâde[17] mıhlar ile muhkem idüp eklemişlerdi. Korkarum ki ziyâdeyi irüp aslından çekildüği vakitde asl dahi helâk ola." Mehdî, İmâm-ı Mâlik

---

1 Minber-i Şerîf'e evvel kisve-i şerîf giydüren Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*dur B: Osmân *radıyallâhu anh* Minber-i Şerîf'e evvel kisvet giydürendür A
2 tahrîk idüp A: koparup B
3 iletmek A: alup gitmek B
4 **Derkenar:** Evvel musallâya minber çıkaran dahi Mu'âviye *radıyallâhu anh*dur. Evvel Mescid-i Şerîf'i hasâ ile döşeden Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*dur *(Dukakin-zâde)* B: -A
5 i'tizâr A: özrler B
6 kal' eyledükden sonra A: kopardukda B
7 ve azîm B: -A
8 müşâhede idicek A: göricek B
9 yüce idem A: yüksek eyleyem B
10 kimesne değmemişdür, ya'nî A: -B
11 nâm B: -A
12 Müşerrefe'ye A: Münevvere'ye B
13 kudûm eyledükde A: geldükde B
14 *radıyallâhu anh* B: -A
15 hâlet-i ûlâya i'âde A: evvelki hâlet üzere B
16 *rahimehullâh* A: *radıyallâhu anh* B
17 ziyâde A: çok B

*radıyallâhu anh*un söziyle[1] amel idüp irâdesinden ferâgat eyledi. **[A110a]** Minber-i Şerîf'ün tûli yukaru cânibe iki arşun ve arzı […][2] idi murabba' şeklinde, ya'nî her cânibinden birer arşun idi.[3] Ve Hazret-i Mu'âviye'nün ziyâdeleri irtifâ'an dört arşun **[B96a]** idi, altında ruhâmdan suffa ile cümle yedi arşun oldı irtifâ'an. Andan sonra[4] mürûr-ı zamân ile[5] Minber-i Şerîf-i mezkûr eskiyüp biri birinden ayrılup döküldükde Hulefâ-i Abbâsîyye'den bir halîfe Minber-i Şerîf'i tecdîd idüp eskiden kalan bekāyâyı taraklar idüp teberrüken etrâfda olan[6] eşrâf-ı nâsa bi-tarîk-ı hediyye[7] irsâl eyledi.

Sâhib-i Târîh eydür ki: Sene sitte ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde Mescid-i Nebevî[8] yandukda ağaçdan olan Minber-i Şerîf yanup ahâlî-i Medîne-i Münevvere zannen ve tahmînen Minber-i Şerîf yerine kerpicden girü[9] Minber-i Şerîf yapup kirec ile tılâ idüp[10] üzerinde hutbe okunurdı. Tâ sene semân ve semânîn ve semâne-mi'enün mübârek mâh-ı Receb[11] esnâsında Eşref Kayıtbay[12] kıbelinden Minber-i Şerîf'i ruhâmdan yapup Medîne-i Münevvere'ye gönderüp[13] geldükde[14] ahâlî-i Medîne-i Münevvere yapdukları minberi hedm idüp[15] minber-i cedîd[16] içün temel kazar[17] iken ol Minber-i Nebevî'nün altında[18] olan dekkenün **[A110b]** cânib-i Şâmî'sinden Minber-i Nebevî'nün[19] âsârı ve etvârı zâhir oldukda kazmadan ferâgat[20] eylediler.

---

1 Mehdî, İmâm-ı Mâlik *radıyallâhu anh*un söziyle A: İmâm-ı Mâlik *radıyallâhu anh*un bu söziyle Mehdî B
2 Burada yer alan كزوركز şeklindeki ifade okunamamıştır.
3 tûli yukaru cânibe iki arşun ve arzı […] idi murabba' şeklinde, ya'nî A: yukaru cânibine tûli iki arşun idi ve arzı dört köşelü şeklinde olup B
4 altında ruhâmdan suffa ile cümle yedi arşun oldı irtifâ'an. Andan sonra A: -B
5 mürûr-ı zamân ile B: -A
6 etrâfda olan B: -A
7 bi-tarîk-ı hediyye A: hediyye tarîkı ile B
8 Nebevî A: Şerîf B
9 girü B: -A
10 tılâ idüp A: sıvayup B
11 mâh-ı Receb A: Receb ayınun B
12 Burcî Memlük hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Seyfüddîn Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn Kayıtbay ez-Zâhirî (1468-1496).
13 yapup Medîne-i Münevvere'ye gönderüp B: -A
14 geldükde A: vâsıl oldukda B
15 hedm idüp A: yıkup B
16 minber-i cedîd A: yeni minber B
17 temel kazar B: hafr ideyor A
18 altında B: tahtında A
19 Minber-i Nebevî'nün B: -A
20 kazmadan ferâgat B: terk-i hafr A

Sâhib-i Târîh dir ki:[1] Ben çok sa'y ve ihtimâm[2] eyledüm ki minber-i cedîdi[3] minber-i Nebevî vaz' olunduğı minvâl üzere vaz' ideler; mütevellî-yi imâret olan kimesne[4] hazz-ı nefse tâbi' olup râzı olmadı. Zu'm eyledi ki ahâlî-i Medîne tahmînen yapdukları, Minber-i Nebevî'nün[5] yerinde olmış ola. Bunun birle ki[6] minber-i kadîmün[7] âsârı hafr ider[8] iken hilâf semtde bulundı **[B96b]** ve ahbâr-ı müverrihîn ve mütekaddimîn dahi şehâdet iderken minber-i cedîdi bir tarîk ile vaz' eyledi[9] ki kıble cânibinden yigirmi kırât mikdârı Minber-i Nebevî'den mukaddem olup ve cânib-i şarkīden ki Ravza-i Mutahhara[10] cânibidür, beş barmak mikdârı ilerü olup Ravza-i Mutahhara'da[11] bu mikdâr noksân vâki' oldı. ولا حول و لا قوّة إلّا بالله العليّ العظِيم[12] Ammâ bu hakīr dir ki: Minber-i mezbûr müstemirr oldı, tâ merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Murâd Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*[13] hazretleri[14] sene dokuz yüz doksan sekiz târîhinde bir münakkaş minber-i latîf[15] ile kırk bir kîse para ve mi'mârlar irsâl eyledi ki Mescid-i Şerîf'i tecdîd idüp minber-i **[A111a]** latîfi vaz' ideler.[16] Ammâ ahâlî-i Haremeyn-i Şerîfeyn[17] tekrâr[18] tecdîde ihtiyâc olmaduğı ecilden[19] râzı olmayup Şeyhu'l-Harem olan [zât] Harem-i Muhterem ve Mescid-i Şerîf'ün[20] ta'mîre muhtâc olan yerlerini[21] ta'mîr idüp ve minber-i latîfi[22] kemâ-yenbağī vaz'

---

1 Sâhib-i Târîh dir ki B: -A
2 ve ihtimâm A: -B
3 minber-i cedîdi A: -B
4 olan kimesne B: -A
5 Minber-i Nebevî'nün B: minber-i kadîmi A
6 Bunun birle ki A: Ba'dehû B
7 kadîmün A: Nebevî'nün B
8 hafr ider A: temel kazar B
9 vaz' eyledi A: kodılar B
10 Mutahhara B: Şerîfe A
11 Mutahhara'da B: Şerîfe'de A
12 "Güç ve kuvvet ancak Yüce ve Büyük olan Allah'ın yardımıyladır."
13 *ve'r-rıdvân* A: *ve'l-ğufrân* B
14 hazretleri B: -A
15 münakkaş minber-i latîf B: minber-i latîf ve münakkaş A
16 ile kırk bir kîse para ve mi'mârlar irsâl eyledi ki Mescid-i Şerîf'i tecdîd idüp minber-i latîfi vaz' ideler A: gönderüp ve Mescid-i Şerîf'i tecdîd idüp minber-i mezbûrı vaz' itmek içün üstâd mi'mârlar ve kırk bir kîse para gönderüp B
17 Haremeyn-i Şerîfeyn A: Medîne-i Münevvere ve ahâlî-i Mekke-i Mükerreme Mescid-i Şerîf'i yıkup B
18 tekrâr B: -A
19 ihtiyâc olmaduğı ecilden A: -B
20 olan [zât] Harem-i Muhterem ve Mescid-i Şerîf'ün B: -A
21 yerlerini B: mevâzi'i A
22 latîfi A: şerîfi B

idüp kadîmde olan minberi Mescid-i Kubâ'ya nakl idüp[1] ve bâkī kalan[2] akçayı sâ'ir lâzım olan[3] vücûh-ı hayrâta sarf eylediler. *Vallâhu a'lem*.

Ammâ esâtîn-i şerîfeler ya'nî mübârek direkleri[4] cümlesinden biri Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[5] Musallâ-yı Şerîfe-i Nebeviyye alâmeti[6] olan üstuvânedür[7] ki ana Üstuvâne-i[8] Muhallaka dimekle ma'rûfdur. Hazret-i Peygamber[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hutbede istinâd eyledükleri ciz', bu üstuvâneye[10] mülâsıkdur ki yukaruda[11] zikr olunmışdı ki **[B97a]** mezbûr ciz' Hazret'ün[12] Musallâ-yı Şerîflerinde duran[13] imâmun sağ cânibinde olan şem'dân kürsîsi mahallindedür.

Dahi Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* Üstuvânesi'dür, Kur'a ve Muhâcirîn Üstuvânesi dimekle ma'rûfdur. Ammâ Matarî bu üstuvâneyi Muhallak deyü vasf eyledi. Ve İbn-i Zebâle dir ki: "Bu üstuvâne[14] Minber-i Şerîf'den üçünci direkdür ve Kabr-i Şerîf'den dahi üçünci direkdür ve kıble cânibinden dahi üçünci direkdür ve şimâl cânibinde dahi üçünci direkdür." Ya'nî ziyâde olan iki revâkdan evvel. Ve illâ ziyâde olundukdan sonra bu cânibden ziyâdece olur, nitekim zâhir ve bâhirdür.[15] **[A111b]** Ravza-i Mutahhara'nun ortasında vâki' olmışdur. Kıble Mekke-i Mükerreme'ye[16] tahvîl oldukdan sonra Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* on günden ziyâde[17] budur ki müteveccih olup namâz kıldılar, andan sonra Musallâ-yı[18] Şerîf'e tekaddüm buyurdılar. Ve Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk[19] *radı-*

---

1 kadîmde olan minberi Mescid-i Kubâ'ya nakl idüp A: -B
2 kalan B: -A
3 sâ'ir lâzım olan B: -A
4 **ya'nî mübârek direkleri** B: -A
5 Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: -A
6 Musallâ-yı Şerîfe-i Nebeviyye alâmeti A: Mihrâb-ı Şerîf'i B
7 üstuvânedür A: direkdür B
8 Üstuvâne-i B: -A
9 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
10 bu üstuvâneye A: budur ki B
11 ki yukaruda B: -A
12 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: Hazret'ün A
13 Musallâ-yı Şerîflerinde duran A: -B
14 üstuvâne A: direk B
15 bâhirdür A: ayândur B
16 Mekke-i Mükerreme'ye B: -A
17 on günden ziyâde B: -A
18 Musallâ-yı A: Mihrâb-ı B
19 Ebû Bekr es-Sıddîk B: Sıddîk A

yallâhu anh[1] ve Hazret-i Ömerü'l-Fârûk ve Hazret-i[2] Zübeyr ve Âmir bin Abdullâh [bin ez-Zübeyr] *radıyallâhu anhum* oldur[3] ki müteveccih olup namâz kılurlardı. Ve dahi Kureyş'ün Muhâcirîn'i dahi mezbûr üstuvânede[4] cem' olurlardı. Ve li-hâzâ[5] direğe[6] Meclis-i Muhâcirîn ile tesmiye olundı. Ve Taberânî Hazret-i Â'işe'den *radıyallâhu anhâ* rivâyet ider ki, Hazret-i Server-i Enbiyâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*[7] buyurdı ki: "Benüm[8] mescidimde bu üstuvâne öninde bir buk'a **[B97b]** vardur ki eger halk fazlını[9] bilselerdi kur'a ile herkes tâlib olurdı." Ashâb-ı Kirâm evlâdından bir cemâ'at Hazret-i Â'işe katında hâzır[10] iken didiler ki: "Yâ Ümme'l-Mü'minîn, ol buk'a kangı buk'adur?" Nâ-müşahhas cevâb virdi. Andan sonra anlar taşra çıkup Abdullâh bin ez-Zübeyr bir mikdârca te'hîr eyledi, anlar biri birine eyitdiler ki: "Elbette İbnü'z-Zübeyr müşahhas cevâb içün te'hîr eylemişdür." Anı gözetdiler. Bir sâ'atden sonra İbnü'z-Zübeyr çıkup mezbûr üstuvâneye[11] müteveccih olup namâz kıldı. Bir rivâyetde üstuvânenün **[A112a]** sağ cânibinde namâz kıldı.[12] Ve dahi rivâyet olunmışdur İsmâ'îl bin Abdullâh'dan ki babasından nakl idüp dimiş ki: "Bize haber[13] yetişdi ki mezbûr üstuvânede olan du'âlar müstecâbdur."

Dahi Tevbe Üstuvânesi'dür, Ebû Lübâbe Üstuvânesi dimekle ma'rûfdur. Ebû Lübâbe, Evs nukabâsından bir kimesne[14] idi, ya'nî Benî Kurayza'ya halîfe olmış idi. Benî Kurayza tâ'ifesi[15] anunla meşveret eyledükleri vakitde "Server-i Enbiyâ hükmi üzere nüzûl idelüm mi?" didiler, mezbûr anlara terahhum idüp "İdün." didi ve eliyle boğazına işâret eyledi ki "Sizleri boğazlarlar." Ebû Lübâbe eydür ki: "Vallâhi henüz ayağımı yerden dahi

---

1 *radıyallâhu anh* B: -A
2 Hazret-i B: -A
3 oldur B: mezbûrdur A
4 mezbûr üstuvânede A: direğe B
5 Ve li-hâzâ A: Anun-içün B
6 direğe B: -A
7 *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* A: *sallallâhu aleyhi ve sellem* B
8 Benüm B: -A
9 fazlını A: -B
10 hâzır B: -A
11 üstuvâneye A: direğe B
12 Bir rivâyetde üstuvânenün sağ cânibinde namâz kıldı A: -B
13 haber B: -A
14 bir kimesne B: -A
15 tâ'ifesi B: -A

kaldurmadın bildüm ki Allâh ve Rasûli'ne hıyânet eyledüm. Şimdi bu hâl ile Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*i **[B98a]** görmeğe yüzüm kalmadı." diyüp Mescid-i Şerîf'e gelüp bir azîm zincîr ile ol direğe kendüzin bağlayup[1] on günden ziyâde bu minvâl üzere kaldı. Namâz vakitlerinde kızı gelüp zincîri açup Ebû Lübâbe kazâ-yı hâcet idüp namâz kılup ve yine zincîr ile[2] kendüyi[3] bağlardı. Ve dahi yemîn eyledi ki Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* gelüp[4] anı açmayınca bu hâl üzere kala. Ba'dehû bir mertebeye vardı ki sâmi'asında ve bâsırasında halel ârız **[A112b]** oldı. Mezbûrun hâli Server-i Mevcûdât'a[5] arz olundukda buyurdılar ki: "Eger ol bana gelmiş olsa idi anun-içün istiğfâr ider idüm. Ammâ çün kendüsini bağlamışdur, tevbesi kabûl[6] olmayınca ben anı açmazum." Ebû Lübâbe'nün hâli gâyetle[7] mükedder iken bir gün[8] vakt-i seherde[9] Hakk *Sübhânehû ve*[10] *Te'âlâ* Ebû Lübâbe'nün tevbesini kabûl kılup Server-i Enbiyâ,[11] Ümm-i Seleme evinde iken vahy nâzil olup ba'dehû Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* gelüp mübârek eliyle[12] Ebû Lübâbe'nün zincîrini[13] açdı. Bir rivâyetde sebeb-i rabt-ı Ebû Lübâbe, Gazve-i Tebûk'den tahallüf eyledüğidür, *vallâhu a'lem.*[14] Rivâyet olunur ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* nevâfil namâzların[15] mezbûr direk ardında edâ iderdi. Ve ba'zı ulemâdan dahi nakl olundı ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* sabâh namâzından fâriğ olıcak bu üstuvâneye gelüp zu'afâ ve mesâkîn tâ'ifesiyle[16] cem' olup **[B98b]** anlar ile mükâleme ve mülâtafe iderlerdi ve ol gicede âyet-i kerîme nâzil oldı ise anlara okuyup i'lâm iderdi, tâ gün doğup mürtefi' oluncaya dek. Ve dahi rivâyet olundı ki

1 bir azîm zincîr ile ol direğe kendüzin bağlayup B: üstuvâne-i mezbûrede bir azîm silsile ile kendümi bağladum A
2 zincîr ile B: silsileyi A
3 kendüyi B: -A
4 gelüp B: -A
5 Mevcûdât'a A: Kâ'inât'a B
6 kabûl A: -B
7 gâyetle A: -B
8 bir gün B: -A
9 vakt-i seherde A: seher vaktinde B
10 *Sübhânehû ve* B: -A
11 Enbiyâ B: Asfiyâ A
12 mübârek eliyle B: -A
13 zincîrini B: silsilesini A
14 Bir rivâyetde sebeb-i rabt-ı Ebû Lübâbe, Gazve-i Tebûk'den tahallüf eyledüğidür, *vallâhu a'lem* A: -B
15 namâzların B: -A
16 tâ'ifesiyle B: -A

Hazret-i Rasûl[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A113a]** muʿtekif oldukça mezbûr direk ardında ferş yâhûd serîr vazʿ olunurdı. Ve bir rivâyetde mezbûr direğün öninde vazʿ olunurdı; tâ ki istinâd idüp kıbleye müstakbil cülûs ideler.[2] Sâhib-i Târîh dir ki: Mezbûr direk minber cânibinden dördünci direkdür ve Kabr-i Şerîf cânibinden ikinci direkdür ve kıble cânibinden üçünci direkdür ve Şâm cânibinden zamânımızda beşinci direkdür. Ve bu üstuvâne, Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ*[3] Üstuvâneleri ile Serîr Üstuvânesi arasında vâkiʿ olmışdur.[4] *Vallâhu aʿlem*.

Dahi Üstuvâne-i Serîr'dür. Rivâyet olundı ki Rasûlullâh[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hurma cirîdinden serîrleri vardı ki gâhî Tevbe Üstuvânesi kurbında vazʿ olunurdı ve gâhî bu direk ile kanâdîl ortasında vazʿ olunurdı. Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* iʿtikâfda [anun] üzerinde istirâhat iderlerdi. Sâhib-i Târîh eydür ki: Bu direk hâlâ Kubbe-i Şerîfe şübbâkine mülâsıkdur.

Ve dahi Üstuvâne-i Muharres'dür[6] ki Hazret-i Alî *radıyallâhu anhu*ya mensûbdur ki anda namâz kılup Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ'yı anda hırâset iderdi. **[A113b]** İşbu direk **[B99a]** şimâl cânibinden Tevbe Direği'nün ardındadur.[7] Sâhib-i Târîh dir ki: Zamânımızda ümerâ-i Medîne[8] bu direk yanında namâz kılurlardı.

Dahi Üstuvâne-i Vüfûd'dur ki Muharres Direği'nün ardındadur şimâl cihetinden.[9] Rasûlullâh[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* vefd-i Arab içün bu direk yanında oturup anlar ile mülâkāt iderlerdi. Mezbûr direk iki revâk ziyâde olmazdan evvel[11] Mescid-i Şerîf'ün sahn-ı yelîsinde idi. Bu üstuvâne ile Kabr-i Şerîf mürabbaʿası arasında bir üstuvâne dahi vardur ki şübbâk-i şerîfe mülâsıkdur, işbu üstuvâneye Meclis-i Kılâde dahi dirler.

---

1 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
2 cülûs ideler A: oturalar B
3 *radıyallâhu anhâ* B: -A
4 arasında vâkiʿ olmışdur B: arasındadur A
5 Rasûlullâh A: Peygamber B
6 Muharres'dür B: Mihrâb budur A
7 şimâl cânibinden Tevbe Direği'nün ardındadur B: Tevbe Direği'nün ardındadur şimâl cihetinden A
8 ümerâ-i Medîne A: Medîne-i Münevvere beğleri B
9 ardındadur şimâl cihetinden A: şimâl cânibinden ardındadur B
10 Rasûlullâh A: Hazret B
11 evvel A: mukaddem B

Dahi Üstuvâne-i Murabba'a-i Kabr-i Şerîf'dür, Hazret-i Cibrîl[1] Makāmı dimekle ma'rûfdur. Bu üstuvâne Hücre-i Şerîfe hâ'izindedür, şimâl cânibinden safha-i garbiyyeye münharifdür.[2] Mezbûr üstuvâne ile Üstuvâne-i Vüfûd arasında bir üstuvâne dahi vardur ki şübbâke mülâsıkdur. Ve dahi dimişler ki bu direk Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*nun evinün kapusı yerindedür Kabr-i Şerîf murabba'sından ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mahalle gelüp kapuyı mübârek elleriyle dutup buyurdılar: السّلام عليكم أهل البيت[3] **[A114a]** ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾[4] Hâlâ Hücre-i Şerîfe üzere **[B99b]** dâ'ir olan şübbâk bu iki üstuvâneye mâni' olmağın halk bu iki direkden müteberrik olmakdan mahrûmdurlar.

Dahi Üstuvâne-i Teheccüd'dür ki rivâyet olundı ki Rasûlullâh[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* her gice bir hasırı taşra çıkarup halk gitdükden sonra Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh*un evi ardında döşedüp üzerinde[6] gice namâzın kılurlar idi. Bir kimesne buna muttali' olup Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile bile namâz kıldı. Andan sonra[7] bir âhar kimesne dahi görüp ol dahi namâzda iktidâ eyledi. Bu minvâl üzere kesret olmağın Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* muttali' olup emr eyledi ki hasırı gayrı[8] çıkarmayalar. Ve kendüleri içerü girüp ba'dehû sabâh namâzına cemâ'ate hâzır olduklarında dirler ki: "Yâ Rasûlallâh, sizler gicede namâz kılur idinüz ve biz sana uyarduk." Server-i Mevcûdât[9] *aleyhi ezke't-tahiyyât*[10] buyurdı ki: "Korkdum ki gice namâzı sizlere farz olmasun ve sizler âciz olup Hakk Te'âlâ'ya[11] âsî olasız." Bu mevzi' ma'lûmdur. Sâhib-i Târîh dir ki: Harîk-ı sânîden sonra **[A114b]** bu üstuvâne yerinde bir direk idüp mürahham mihrâb binâ eylediler. *Vallâhu a'lem*.

---

1 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
2 şimâl cânibinden safha-i garbiyyeye münharifdür B: safha-i garbiyye münharifinde, şimâl cânibinde A
3 "Selâm sizin üzerinize olsun ey Peygamber Ailesi!"
4 "Evlerinizde oturun ve daha önce câhiliyyette olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. **Ey Ehl-i Beyt! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz kılmak istiyor."** Ahzâb, 33/33.
5 Rasûlullâh A: Peygamber B
6 üzerinde B: anda A
7 Andan sonra A: Ba'dehû B
8 gayrı B: -A
9 Mevcûdât A: Enbiyâ B
10 *aleyhi ezke't-tahiyyât* A: -B
11 Hakk Te'âlâ'ya B: -A

Dördünci Fasl

Hulâsa-i Mevcûdât *aleyhi ezke't-tahiyyât* hazretlerinün[1] hucerât-ı şerîfeleri ve dahi Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ[2] *radıyallâhu anhâ*nun hücre-i münîfeleri beyânındadur.

[B100a]

Mescid-i Şerîf binâsında zikr olunmışdı ki Hazret-i Risâlet-penâh[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] iki hâtunları içün iki[5] hücre binâ eyledi. Ya'nî Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* içün bir hücre ve Hazret-i Sevde *radıyallâhu anhâ* içün bir hücre.[6] Zîrâ bunlardan gayrı haremleri yoğ idi. Hattâ Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ*ya zifâf ol senede vâki' olmışdı. Andan sonra inde'l-hâcet Ezvâc-ı Tâhirât içün birer hücre binâ buyurdılar.

İbnü'l-Cevzî dir ki: "Hârise bin en-Nu'mân'un *radıyallâhu anh*[7] Harem-i Şerîf kurbında menzilleri var idi. Ve her kaçan Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* te'ehhül vâki' olsa kendü mülkinden[8] bir hücre mahalli Hazret-i Risâlet-penâh'a[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[10] virürlerdi, tâ cemî' menâzili Server-i Kâ'inât[11] ve Ezvâc-ı Tâhirâtı'nun hucerât-ı şerîfeleri oldı." Bir rivâyetde[12] Ezvâc-ı Tâhirât'un büyûtları kıble ve maşrık ve Şâm cihetlerinde **[A115a]** idi, ammâ garb cânibinden hücre yok idi. Hucerât-ı mezbûreler hurma ağacından idi ve palaslar ile örtülmişler idi ve kapuları dahi bir tabaka ile idi. Bir rivâyetde dirler ki, Ezvâc-ı Tâhirât hucerâtlarınun ba'zısı kerpic ile binâ olunmışdı[13] ve ba'zısı cirîd ile olup üzerleri balçık ile sıvanmışdı. Mecmû' hucerât[14] dokuz hücre idi, cemî'an Hazret-i

---

1 **hazretlerinün** B: -A
2 **Fâtımatü'z-Zehrâ** A: **Fâtıma** B
3 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A
4 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
5 iki B: -A
6 Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* içün bir hücre ve Hazret-i Sevde *radıyallâhu anhâ* içün bir hücre A: biri Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* içün ve biri dahi Hazret-i Sevde *radıyallâhu anhâ* içün B
7 *radıyallâhu anh* A: -B
8 kendü mülkinden B: -A
9 Risâlet-penâh'a A: Peygamber'e B
10 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
11 Kâ'inât A: Enbiyâ'nun B
12 Bir rivâyetde A: -B
13 ile binâ olunmışdı A: -B
14 Mecmû' hucerât A: Cümlesi bu hücreler B

Â'işe **[B100b]** *radıyallâhu anhâ*[1] hücresi ile Bâbü'r-Rahme arasında idiler, *radıyallâhu anhunne.*[2]

Ve Hasan-ı Basrî'den *radıyallâhu anh*[3] rivâyet olunur ki dir idi: "Bâliğ olmazdan mukaddem hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât'a dâhil olur idüm,[4] ellerimi yukaruya ref' eyleyüp elim[5] sakfına dokunurdı." Ve bir rivâyetde eydür ki: "Hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât namâza kā'im olan kimesnenün sol cânibindedür cemî'an."[6] İmâm-ı Mâlik *rahimehullâh*[7] sikadan rivâyet ider ki: "Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[8] vefâtlarından sonra halk hucerâta girüp teberrüken namâz kılurlar idi. Husûsan Cum'a günlerinde Mescîd-i Şerîf'e sığmayup hücrelerde namâz[9] kılurlardı hucerât-ı mezbûrât[10] Mescid-i Şerîf'den değil iken, ammâ kapuları Mescid'den idi."

Ammâ Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*nun[11] hücre-i şerîfeleri; [A115b] Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* bir mevzi'de idi ki müzevver ya'nî eğrice ve bir cânibe mâ'il ki Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* hücresiyle[12] ol hücre arasında bir küçücek kapu var idi ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün tahârethâneleri cânibinde vâki' olmışdı. Mervîdür[13] ki Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'ya[14] Hazret[15] *sallallâhu aleyhi ve sellem* tahârete vardukça ol havhadan[16] Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'ya nazar idüp hâlin hâtırın[17] su'âl iderdi. Her gice Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* Hazret-i[18]

---

1 *radıyallâhu anhâ* B: -A
2 *radıyallâhu anhunne* A: -B
3 *radıyallâhu anh* B: -A
4 Bâliğ olmazdan mukaddem hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât'a dâhil olur idüm B: Hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât'a dâhil olur idüm kable'l-bülûğ A
5 elim B: -A
6 Ve bir rivâyetde eydür ki, hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât namâza kā'im olan kimesnenün sol cânibindedür cemî'an A: -B
7 *rahimehullâh* A: *radıyallâhu anh* B
8 *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün A: *aleyhi's-selâm*un B
9 namâz A: -B
10 hucerât-ı mezbûrât B: mezbûr hücreler A
11 **Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*nun** B: -A
12 *radıyallâhu anhâ* hücresiyle B: -A
13 Mervîdür A: Rivâyet olunmışdur B
14 Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'ya A: -B
15 Hazret B: -A
16 havhadan A: kapudan B
17 hâtırın A: -B
18 *radıyallâhu anhâ* Hazret-i A: -B

Fâtıma ile güft ü gû idüp mâbeynlerinde[1] fi'l-cümle bürûdet vâki' olmağın Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ*[2] Hazret-i Peygamber'den[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] iltimâs **[B101a]** eyledi ki havha-i mezbûre sedd oluna,[5] pes sedd olundı. Ve Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* Hazret-i Rasûl'den istifsâr idüp didi ki:[6] "Yâ Rasûlallâh, tahârethâneye[7] varup sizden eser zâhir olmaz, ne hikmetdür?" Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Enbiyâdan hâsıl olan ezâyı yer ketm idüp nesne göstermez." Hâsıl-ı kelâm; Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*nun hücre-i şerîfesi budur ki Kabr-i Şerîf-i Nebevî'nün[8] murabba'ası ile Üstuvâne-i Teheccüd arasındadur. Hücre-i mezbûrenün mevzi'inde bundan gayrı dahi dinilmişdür, **[A116a]** ammâ istib'âd olundı.[9] Ve dahi hâlâ muhterem olan mevzi'[10] ki bu zamânda[11] Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'nun *radıyallâhu anhâ* kabr-i şerîfleridür, *inşâ'allâhu te'âlâ* mahalli gelicek[12] dinilür; ammâ[13] ihtilâfa mebnîdür. Ve dahi Kubbe-i Şerîfe-i Nebevî temeli kazıldukda[14] ol mevzi'-i mezbûrda[15] bir lahid zuhûr idüp[16] imâret üzere mütevellî[17] olan kimesne[18] anda bir üstuvâne[19] binâ eylemişdi. Sâhib-i Târîh hâlâ ma'rûfdur dimiş. *Vallâhu a'lem.*[20]

Matarî dir ki: "Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* Hazret-i[21] Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*nun hücre-i şerîfesinden bir mikdârını Kabr-i

---

1 mâbeynlerinde A: aralarında B
2 Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* B: -A
3 Hazret-i Peygamber'den B: Hazret'den A
4 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
5 havha-i mezbûre sedd oluna A: mezbûr kapuyı sedd ideler B
6 *radıyallâhu anhâ* Hazret-i Rasûl'den istifsâr idüp didi ki B: -A
7 tahârethâneye A: tahâret cânibine B
8 Şerîf-i Nebevî'nün B: Şerîf'ün A
9 Hücre-i mezbûrenün mevzi'inde bundan gayrı dahi dinilmişdür, ammâ istib'âd olundı A: -B
10 hâlâ muhterem olan mevzi' A: mevzi'-i muhterem B
11 bu zamânda B: -A
12 *inşâ'allâhu te'âlâ* mahalli gelicek B: -A
13 ammâ B: -A
14 temeli kazıldukda B: esâsı hafr olundukda A
15 mevzi'-i mezbûrda A: mekânda B
16 zuhûr idüp A: zâhir olup B
17 imâret üzere mütevellî A: anun üzerine mi'mâr-ı bennâ B
18 kimesne B: -A
19 üstuvâne A: direk B
20 *Vallâhu a'lem* A: -B
21 Hazret-i B: -A

Şerîf-i Nebevî nevâhîsine[1] binâ eyledüği dîvâr[2] içine idhâl idüp bâkīsi cihet-i şimâlden hâricde[3] kaldı."

Taberânî rivâyet ider ki: "Hazret-i[4] Rasûl-i Ekrem[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* her zamân ki[6] seferden kudûm buyururlar idi, Mescid-i Şerîf'e gelüp ibtidâ[7] iki rek'at namâz kılup ba'dehû Hazret-i Fâtıma *radıyallâhu anhâ*-nun[8] hücresine **[B101b]** girüp andan sonra Ezvâc-ı Tâhirât hucerâtlarına buyururlardı."

Beşinci Fasl

Rasûl-i Ekrem[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* sedd[10] ile emr eyledükleri kapular beyânındadur ve anlardan istisnâ olan kapunun beyânındadur.

Mahfî olmasun ki *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* ve gayruhumâdan rivâyet olunur ki **[A116b]** Rasûl-i Ekrem[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: سدّوا الأبواب إلّا باب أبي بكر رضي الله عنه[12] Ya'nî "Kapuları binâ eyleyün, illâ Ebû Bekr *radıyallâhu anh*[13] kapusını ki anı hâli üzere ibkā idün."[14] Rivâyet-i âharda Müslim'den[15] kapu yerine havha ya'nî pencere dimişdür,[16] hâ-i mu'cemenün fethasıyla küçük kapudan ibâretdür.[17] İbn-i Abbâs *radıyallâhu anhumâ*dan mervîdür ki bu kıssalar Rasûl-i Ekrem[18] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün maraz-ı mevtlerinde idi. Ve dahi Müslim, Cündeb[19] [bin

1 nevâhîsine A: cânibine B
2 dîvâr B: hâ'iz A
3 bâkīsi cihet-i şimâlden hâricde A: ve cihet-i şimâlinden olan bâkīsi hâricinde B
4 Hazret-i B: -A
5 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B
6 zamân ki B: bâr ki A
7 ibtidâ A: -B
8 *radıyallâhu anhâ*nun B: -A
9 **Rasûl-i Ekrem** A: **Hazret-i Peygamber** B
10 **sedd** A: **kapanmak** B
11 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Peygamber B
12 Buhârî, "Fedâ'ilü Ashâbi'n-Nebî", 3.
13 Ya'nî "Kapular binâ eyleyün, illâ Ebû Bekr *radıyallâhu anh* A: -B
14 ibkā idün A: kon B
15 Müslim'den B: -A
16 ya'nî pencere dimişdür B: -A
17 küçük kapudan ibâretdür A: -B
18 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Peygamber B
19 Cündeb A: جنيدى B

Abdullâh]'dan rivâyet ider ki: "Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*den işitdüm ki buyururlar idi beş gice vefâtlarından evvel …" Ve hadîs-i şerîfi zikr eyledi.[1] Cümle ehâdîs-i şerîfeden biri Buhârî'de olan hadîs-i şerîfdür ki Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anh*dan mervîdür: "Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* hutbe-i şerîflerinde buyurdılar ki: "Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* bir bendesini dünyâ ile kendü yanında olan ni'metler arasında muhayyer eyledi,[2] pes ol muhayyer olan bendesi[3] Hakk Te'âlâ katında[4] olan ni'meti ihtiyâr eyledi." Ebû Bekr es-Sıddîk[5] *radıyallâhu anh* bükâ eyledi,[6] biz dahi anun bükâsına[7] ta'accüb eyledük. Âhirü'l-emr ma'lûm oldı ki muhayyer olan Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* imiş. Sıddîk *radıyallâhu anh* **[B102a]** cümlemizden a'lem idüği ma'lûm oldı.[8] Ve dahi **[A117a]** Hazret-i Risâlet-penâh[9] hutbe-i mezbûrede buyurdılar ki: إنّ أمنّ النّاس عليّ في صحبته و ماله أبو بكر، و لوْ كنْتُ متَّخِذًا خلِيلًا غير ربّي لاَتَّخذتُ أبا بكر، و لكن أخوّة الإسلام و مودّته. لا يَبقَيَنَّ في المسجد باب إلّا سُدَّ، إلّا باب أبي بكر[10] Yâ'nî "Halk içinde üzerime minneti çok olan sohbetinde ve mâlında Ebû Bekr'dür. Ve eger ben Hakk Te'âlâ'dan gayrı dost idine idüm Ebû Bekr'i dost idinür idüm. Lâkin uhuvvet-i İslâm ve meveddet-i İslâm aramızdadur. Mescid-i Şerîf'de bir kapu kalmasun, cemî'an bekinsün; illâ Ebû Bekr kapusı ki, ol hâli üzere kalsun." İbn-i Sa'd *Tabakāt*'ında rivâyet olundı ki, anda hâzır olanlar didiler ki: "Bizüm kapularımızı bekidüp dostı kapusını ibkā eyledi." Pes Server-i Enbiyâ ve Hulasa-i Asfiyâ buyurdı ki: "Söyledüğünüz bana yetişdi.[11] Ebû Bekr kapusında nûr görünür ve sizlerün kapularınuzdan zulmet görünür." Ve dahi rivâyet olunmışdur ki Rasûlullâh[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* kapuları sedd ile emr idüp Sıddîk[13] kapusını istisnâ eyledükde Hazret-i

1 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*den işitdüm ki buyururlar idi beş gice vefâtlarından evvel …" Ve hadîs-i şerîfi zikr eyledi A: Hazret-i Peygamber bu hadîsi vefâtından beş gice evvel buyurdılar B
2 dünyâ ile kendü yanında olan ni'metler arasında muhayyer eyledi B: muhayyer eyledi dünyâ ile kendü yanında olan ni'met arasında A
3 bendesi B: -A
4 katında A: yanında B
5 Ebû Bekr es-Sıddîk B: Sıddîk A
6 bükâ eyledi B: ağlayup A
7 dahi anun bükâsına B: -A
8 idüği ma'lûm oldı B: idi A
9 Hazret-i Risâlet-penâh B: -A
10 Buhârî, "Fedâ'ilü Ashâbi'n-Nebî", 3, (3654).
11 Söyledüğünüz bana yetişdi B: Bana yetişdi sözünüz A
12 Rasûlullâh A: Peygamber B
13 Sıddîk A: Ebû Bekr B

Ömer *radıyallâhu anh*[1] eyitdi: "Yâ Rasûlallâh, bana icâzet vir ki bir delicik açam, namâza geldüğünüzde size[2] ol delükden nazar idem." Rasûlullâh[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A117b]** *"Lâ"* buyurdılar. Ve dahi **[B102b]** rivâyet olunmışdur ki kapu hilâfetden kinâyet idi. İmdi işâret olundı buna ki Ebû Bekr es-Sıddîk[4] *radıyallâhu anh*dan gayrı kimesne hilâfet taleb eylemesün. *Vallâhu a'lem.*[5]

Ve dahi mervîdür ki Ebû Bekr es-Sıddîk'un *radıyallâhu anh*[6] hücresi Bakī' yolında Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un dâr-ı suğrâları karşusında var idi. Ve dahi rivâyet olundı ki Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk'un *radıyallâhu anh*[7] menzil-i şerîfi Dâru'l-Kazâ'da var idi, ya'nî Bâbü's-Selâm ile Bâbü'r-Rahme aralığında var idi. Mescid-i Şerîf'i tevsî' idüp ziyâde olundukda ol cânibde olan kapular hep bekinüp Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*un Bâbü's-Selâm ile Bâbü'r-Rahme arasında olan[8] kapusı kaldı. Ba'dehû[9] Eşrefiyye Medresesi binâ olundukda imâret mütevellîsi olan kimesne üç kapu ol cânibde ihdâs eyledi, Mescid-i Şerîf'e Bâbü's-Selâm'dan dâhil olan kimesnenün cânib-i yesârında üçünci kapu[10] Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* kapusıdur. *Vallâhu a'lem*.

Hâfız İbn-i Hacer *rahimehullâh* eydür ki: "Sedd-i ebvâb ehâdîsinün[11] zâhirine münâfîdür Sa'd bin Ebî Vakkās *radıyallâhu anh*[12] zikr itdüği hadîs-i şerîf ki, Hazret-i Peygamber[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A118a]** Mescid-i Şerîf'de olan ebvâbun seddine emr idüp Hazret-i Alî *radıyallâhu anh*un kapusını **[B103a]** istisnâ eyledi." İmâm-ı Ahmed ve İmâm-ı[14] Nesâ'î bu

---

1 *radıyallâhu anh* B: -A
2 namâza geldüğünüzde size B: -A
3 Rasûlullâh A: Peygamber B
4 es-Sıddîk B: -A
5 *Vallâhu a'lem* A: -B
6 *radıyallâhu anh* A: -B
7 *radıyallâhu anh* A: -B
8 Bâbü's-Selâm ile Bâbü'r-Rahme arasında olan B: -A
9 Ba'dehû B: -A
10 imâret mütevellîsi olan kimesne üç kapu ol cânibde ihdâs eyledi, Mescid-i Şerîf'e Bâbü's-Selâm'dan dâhil olan kimesnenün cânib-i yesârında üçünci kapu A: bennâ mi'mârı olan kimesne Bâbü's-Selâm'dan Mescid-i Şerîf'e dâhil olan kimesnenün yesârında vâki' olan cânibinde üç kapu ihdâs eyledükde biri B
11 ehâdîsinün A: hadîs-i şerîflerinün B
12 *radıyallâhu anh* B: -A
13 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
14 İmâm-ı B: -A

hadîs-i şerîfi ihrâc idüp senedini takviye eylemişlerdür. Taberânî *Evsat* adlu kitâbında[1] ziyâde idüp didi: "İşbu hadîs-i şerîfün ricâli[2] sikātdur." Ve dahi dimişdür ki: "Sahâbe-i Güzîn, Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*dan su'âl idüp[3] eyitdiler: "Yâ Rasûlallâh, kapularımızı bekitmeğe emr eyledün." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] buyurdı ki: "Ben emr[5] eylemedüm, Allâh Te'âlâ bekitmişdür." Ve dahi Zeyd bin Erkam'dan rivâyet olunmışdur ki eyitdi: "Ashâb-ı Kirâm *radıyallâhu anhum*dan[6] birkaç kimesnenün kapuları Mescid-i Şerîf içinden olup Hazret-i[7] Rasûl-i Ekrem[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bekitmesine emr idüp ve Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* kapusını istisnâ eyledükde sâ'irlerine güc gelüp su'âl eyledükleri vakitde Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Vallâhi bir kapuyı açmadum ve bir kapuyı bekitmedüm, lâkin me'mûr oldum ve emre teba'iyyet eyledüm."[9] Ve İmâm-ı Ahmed ve Hâkim ve Nesâ'î bu hadîsi ihrâc idüp ve "Ricâli[10] sikātdur." deyü takviye eylemişlerdür. İbn-i Abbâs *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ebvâbı[11] bekitmesine emr idüp Hazret-i **[A118b]** Alî *radıyallâhu [anh]*[12] kapusını istisnâ eyledi. Ve dahi rivâyet olundı ki kapular bekitmesi emr olundı, illâ Hazret-i Alî **[B103b]** kapusı. Zîrâ[13] Hazret-i Alî'nün âhar kapusı yok idi ve Mescid-i Şerîf'e cünüb girmek lâzım[14] olurdı. Bu iki hadîs-i şerîfi İmâm-ı Ahmed ve Nesâ'î ricâl-i sikāt ile ihrâc eylemişlerdür. Ve dahi Taberânî, Câbir bin Semure'den hadîs-i mezbûr gibi rivâyet eylemişdür. Ve dahi İmâm-ı Ahmed isnâd-ı hasen ile[15] İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ* rivâyet itmişdür[16] ki: "Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün zamân-ı şerîflerinde dir idük:

1 adlu kitâbında B: -A
2 ricâli A: râvîsi B
3 Sahâbe-i Güzîn, Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*dan su'âl idüp B: -A
4 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
5 emr B: -A
6 Ashâb-ı Kirâm *radıyallâhu anhum*dan B: Ashâb-ı Kirâm'dan A
7 Hazret-i B: -A
8 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B
9 teba'iyyet eyledüm A: tâbi' oldum B
10 Ricâli A: Râvîsi ricâl-i B
11 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ebvâbı A: Rasûl *aleyhi's-selâm* kapuları B
12 *radıyallâhu [anh]* B: -A
13 Zîrâ A: Ve hâlbuki B
14 lâzım A: -B
15 Ve dahi İmâm-ı Ahmed isnâd-ı hasen ile B: -A
16 rivâyet itmişdür B: mervîdür A

"Hayru'n-nâs Rasûlullâh'dur *sallallâhu aleyhi ve sellem*, andan sonra Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu te'âlâ anh*, andan sonra[1] Ömer *radıyallâhu anh*dur. Ve muhakkakdur ki Hazret-i Alî *radıyallâhu anhu*ya[2] üç haslet virilmişdür ki eger birisi benüm olsa idi benüm katımda kızıl deveden yeğrek idi. Biri Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* ana kızın virüp ve andan evlâd müyesser olmakdur. Ve biri dahi Mescid-i Şerîf'den kapuları sedd olup anun kapusı istisnâ olunmakdur. Ve biri dahi Feth-i Hayber'de[3] ana alem virülmekdür." İşbu hadîsi İmâm-ı Ahmed isnâd-ı hasen ile rivâyet eylemişdür.[4] Ve Nesâ'î, Alâ' bin Arrâr tarîkından rivâyet **[A119a]** ider ki: "İbn-i Ömer'e *radıyallâhu anhumâ* ben[5] didüm ki: "Bana haber vir Hazret-i Osmân ve Hazret-i Alî'den, *radıyallâhu anhumâ.*" Pes sebkat iden hadîs-i şerîfi zikr eyledi. Ba'dehû didi ki:[6] "Ammâ[7] Alî hâlini hîç kimesneden istifsâr eyleme, Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] katında olan makāmına[9] nazar eyle ki kapuları bekitmekliğe emr idüp ve Alî'nün[10] kapusını istisnâ eyledi." İşbu hadîsün ricâli sikātdur,[11] illâ Alâ' ki anı dahi **[B104a]** İbn-i Ma'în ve gayruhû tevsîk eylemişler.[12] Hâfız İbn-i Hacer eydür ki: "Bunun birle ki turuk-ı mezbûre ile ana ihticâc eylemekliğe kābildür, ammâ ba'zısı ba'zı âharı takviyet ider." Ammâ İbn-i Cevzî bu turukun ba'zısını *Mevzû'ât*'da getürmişdür ve ba'zı rivâyâtda ta'lîl dahi eylemişdür, ammâ bu kadar sıhhatine kadh virmez. Ve dahi bununla ta'lîl eylemişdür ki Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*un kapusını istisnâ ider ehâdîs-i sıhâha muhâlifdür. Dahi zu'm eylemişdür ki Rafaza vaz' eyledükleri mevzû'âtdandur. Ammâ İbn-i Hacer eydür ki: "İbn-i Cevzî bunda şenî' hatâ[13] eylemişdür ki redd ider ehâdîs-i sahîha[ya] mu'âraza tevehhümi ile[14]

---

1 Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu te'âlâ anh*, andan sonra A: -B
2 Hazret-i Alî *radıyallâhu anhu*ya B: Hazret-i Alî'ye A
3 Feth-i Hayber'de A: Hayber Fethi'nde B
4 İşbu hadîsi İmâm-ı Ahmed isnâd-ı hasen ile rivâyet eylemişdür A: -B
5 *radıyallâhu anhumâ* ben B: -A
6 Ba'dehû didi ki B: Tamâm idince andan sonra eyitdi A
7 Ammâ A: İmâm B
8 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
9 makāmına A: mu'âmeleye B
10 ve Alî'nün B: anun A
11 hadîsün ricâli sikātdur A: hadîs-i şerîf sahîhdür B
12 tevsîk eylemişler A: sahîhdür dimişler B
13 şenî' hatâ A: hatâ-ı şenî' B
14 redd ider ehâdîs-i sahîha[ya] mu'âraza tevehhümi ile A: ve ehâdîs-i sahîha[ya] mu'âraza tevehhümi ile redd idüp B

bunun birle ki cem' ve tevfîk kābildür." Vech-i cem'de **[A119b]** Bezzâr'dan rivâyet ider ki dimişdür: "Egerçi Alî *radıyallâhu anh* kapusını istisnâ iden ehâdîs sâbit olursa[1] Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anh*[2] hadîsi ile tevfîkı kābildür ki, Tirmizî andan rivâyet eylemişdür ki Hazret-i Risâlet-penâh[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı: "Helâl değildür bir ehada ki Mescid-i Şerîf'den cenâbetle mürûr ide, benden ve Alî'den gayrı kimesneye." İşbu kelâm ana binâ'endür ki Hazret-i Alî'nün *radıyallâhu anh* âhar kapusı yok idi. Ammâ sâ'ir Sahâbe-i Güzîn'ün *radıyallâhu anhum*[4] âhar[5] kapuları olmağın Mescid cânibinden olan **[B104b]** kapuları[6] bekitmekle emr olundı. Ve Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*un[7] dahi âhar kapusı var idi; ma'a-hâzâ anun kapusı dahi istisnâ olundı hilâfetine işâreten, nitekim sebkat eyledi. Ve Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] maraz-ı mevtlerinde vâki' olduğı dahi karîne-i vâzıhadur. Ammâ Hazret-i Alî'nün kapusınun istisnâ olunduğı, bekitmek tevehhümi def' içün olmakdur, *vallâhu a'lem*. Yâhûd evvel me'mûr oldılar Mescid-i Şerîf cânibinde olan kapuları sedd ile; illâ Hazret-i Alî'nün kapusı, *radıyallâhu anh*. Andan sonra istîzân ile herkes evinden Mescid-i Şerîf cânibine birer kapucuk feth idüp sâniyen me'mûr oldılar ki feth **[A120a]** olan kapuları sedd-ile; illâ Ebû Bekr es-Sıddîk[9] *radıyallâhu anh*un kapucuğı[10] ki ibkā olundı." Ve Hâfız İbn-i Hacer dir ki: "Bu vech evzahdur." Ve te'yîd ider bu vechi Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh*dan mervî olan ile ki; evinden sür'at ve şiddet ile çıkup Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*e geldi kadîfesini çekerek, bir mikdârı yerde sürünür iken[11] ağlayarak eyitdi: "Yâ Rasûlallâh, ammüni ihrâc idüp ammün oğlını ibkā eyledün." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[12] buyurdılar ki:

---

1 Egerçi Alî *radıyallâhu anh* kapusını istisnâ iden ehâdîs sâbit olursa A: Eger sâbit olursa Hazret-i Alî *radıyallâhu anh*un kapusını istisnâ iden ehâdîs B
2 *radıyallâhu anh* B: -A
3 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A
4 sâ'ir Sahâbe-i Güzîn'ün *radıyallâhu anhum* B: sâ'irlerinün A
5 âhar A: gayrı B
6 Mescid cânibinden olan kapuları B: -A
7 *radıyallâhu anh*un B: -A
8 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
9 es-Sıddîk B: -A
10 kapucuğı B: havhası A
11 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*e geldi kadîfesini çekerek, bir mikdârı yerde sürünür iken A: ve kadîfesini çekerek ve bir mikdârını dahi yerde sürünüp ve B
12 eyitdi: "Yâ Rasûlallâh, ammüni ihrâc idüp ammün oğlını ibkā eyledün." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B

"Ben kimesneyi ihrâc eylemedüm ve dahi kimesneyi ibkā eylemedüm, belki Hakk *Sübhânehû ve*[1] *Te'âlâ* eyledi." İşbu kıssa sarîhdür Hazret-i Alî *radıyallâhu anh*[2] kaziyyesinün tekaddümine. Zîrâ Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* evâ'ilde şehâdet ile müşerref olmışdı. **[B105a]** Ve Hazret-i Ebû Bekr *radıyallâhu anh* kazıyyeleri Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[3] maraz-ı mevtlerinde idi, nitekim beyân olundı.[4] Ve bu zikr olan hadîslerden[5] gayrı dahi ba'zı ahbâr delâlet ider Hazret-i Alî *radıyallâhu anh*[6] kazıyyesinün tekaddümine.[7] Ammâ bu mikdâr üzere iktisâr ihtiyâr olundı. *Vallâhu a'lem*.

Altıncı Fasl

Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* Mescid-i Şerîf'de ziyâde eyledüği beyânında [A120b] ve dahi ittihâz-ı batîhâ[dur] ol nâhiyede.

Mahfî olmasun ki Emîrü'l-Mü'minîn Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* Mescid-i Nebevî üzere nesne ziyâde eylememişdür. Ancak rivâyet olunur ki Mescid-i Şerîf'ün direkleri köhne olmağın hurma ağacından tecdîd eylemişdi. Ammâ Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* ziyâde idüp kirec ile binâ buyurmışdı. Kıble cânibinden maksûrenün kıblesinde vâki' olan direklerün ibtidâsından maksûreye gelince ziyâde eylemişdür. Dahi direklerini ağaçdan eyledi. Ve bu haber-i sahîhe mu'âraza eylemez mervî olan ki Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* direkleri kirecden binâ idüp ağaçları ihrâc eyledi. İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ* mervîdür ki Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*[8] zamânında Mescid-i Nebevî'nün[9] tûli ya'nî[10] kıble cânibinden Şâm cânibine varınca yüz kırk arşun idi ve arzı dahi yüz yigirmi arşun idi. Ve muhassal-ı kelâm budur ki, mağrib cânibinden iki direk mikdârı olmış ola ki bu ziyâde ile yüz yigirmi arşun oldı.[11] Ve cânib-i mağ-

1 *Sübhânehû ve* B: -A
2 *radıyallâhu anh* B: -A
3 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: -A
4 nitekim beyân olundı A: -B
5 olan hadîslerden B: olandan A
6 *radıyallâhu anh* B: -A
7 kazıyyesinün tekaddümine A: kazıyyesi mukaddem ola B
8 *radıyallâhu anh* B: -A
9 Nebevî'nün B: Şerîf A
10 ya'nî A: -B
11 Ve muhassal-ı kelâm budur ki, mağrib cânibinden iki direk mikdârı olmış ola ki bu ziyâde ile yüz yigirmi arşun oldı A: -B

ribde ziyâde eyledüğinün **[B105b]** müntehâsı[1] yedinci direk ki **[A121a]** maşrık cânibinden hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât[2] ibkāsı içün ziyâde eylemediler. Ve kıble[3] cânibinden direkler haddine dek ziyâde olmışdur, bu dahi on arşun mikdârı olur. Pes otuz arşun dahi Şâm cânibinden ziyâde olmış ola. *Vallâhu a'lem*.

Ve dahi rivâyet olunur ki Mescid-i Şerîf'ün[4] sakfı yüceliği on bir[5] arşun idi. Ve Mescid-i Şerîf'ün esâsı[6] âdem boyı kadar taş ile binâ olunmışdı. Ve dahi Harem-i Muhterem'ün[7] altı kapusı var idi; ikisi kıblenün sağ cânibinde, ya'nî Bâbü's-Selâm ve Bâbü'r-Rahme ve iki kapu dahi[8] sol cânibinde var idi, ya'nî Rasûlullâh[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün geldükleri kapu ki Bâb-ı Cebrâ'îl'dür[10] ve dahi Bâbü'n-Nisâ ve iki kapu dahi kıble ardında, ya'nî Şâm cânibinde idi.

Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki buyurdı: "Eger Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*den istimâ' eylememiş ola idüm ki "Mescidimde ziyâde eylemek gereksin." deyü, aslâ[11] Mescid-i Şerîf'de ziyâde eylemezdüm." Ve dahi rivâyet ider ki: "Rasûlullâh[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem*den işitdüm ki buyurur idi: "Eger mescidimi Zü'l-Huleyfe'ye dek ziyâde eyleseler cemî'an mescidim olur." Ve Ebû Hureyre *radıyallâhu anh*dan mervîdür[13] ki Hazret-i Rasûl[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A121b]** buyurur: "Eger bu mescidi **[B106a]** San'â'ya dek çekseler cemî'an mescidimdür." San'â Yemen'de bir şehirdür.[15] Dahi rivâyet olundı ki bir gün Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* musallâda temennî tarîkıyla buyurdılar ki:

1 müntehâsı A: intihâsı B
2 hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât A: Ezvâc-ı Tâhirât hücreleri B
3 kıble A: -B
4 Mescid-i Şerîf'ün B: -A
5 bir B: -A
6 esâsı A: temeli B
7 dahi Harem-i Muhterem'ün B: -A
8 kapu dahi B: -A
9 Rasûlullâh A: Peygamber B
10 ki Bâb-ı Cebrâ'îl'dür B: -A
11 deyü, aslâ B: -A
12 Rasûlullâh A: Peygamber B
13 mervîdür A: rivâyet olunur B
14 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
15 mescidi San'â'ya dek çekseler cemî'an mescidimdür." San'â Yemen'de bir şehirdür B: mescid San'â'ya dek ki Yemen'de bir şehirdür, çekilse cemî'an mescidimdür A

"Bu mescidi ziyâde eylesek." Ve mübârek eliyle kıble cânibine işâret eylediler. Pes Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* kıble cânibinden ziyâde eyledi. İmâm-ı Şâfi'î *rahimehullâh*[1] eydür ki: "Bu kıssa Hicret-i Nebevî'den sonra[2] on yedinci senede vâki'[3] olmışdı."

Ve dahi İbn-i Sa'd ve Yahyâ rivâyet itmişler ki; Müslümânlar çoğaldukda Hazret-i Ömer, Hazret-i Abbâs'a *radıyallâhu anhumâ*[4] didi ki: "Mescid-i Şerîf'de cemâ'at sığmaz oldı. Ve ben Mescid-i Nebevî'nün etrâfında olan evleri satun aldum senün evünden gayrısını ve hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât'dan gayrı.[5] Ammâ Ümmehâtü'l-Mü'minîn hücrelerine[6] cür'et idemezin. Ve ammâ senün menzilüni ya bana bey' eyle diledüğün bahâ ile veyâhûd anun mikdârı âhar yerden sana yer vireyin yâhûd vakf[7] eyle, tâ Mescid-i Şerîf'e ilhâk oluna." Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh* didi ki: "Hîçbirisin kabûl eylemezin. Zîrâ Rasûl-i Ekrem[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bu menzili bana virüp ma'an[9] benüm ile bilece binâ eylemişdür." Mâbeynlerinde **[A122a]** kesret-i nizâ'dan sonra Übeyy bin Ka'b *radıyallâhu anh* hükm[10] eyleyüp ana mürâfa'a eyledükde[11] mezbûr anlara Dâvûd *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*un kıssasını nakl eyleyüp didi ki: "Rasûl-i Ekrem[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem*den[13] **[B106b]** istimâ' eyledüm[14] ki buyurdılar: "Hakk Te'âlâ Dâvûd Peygamber[15] *aleyhi's-selâm*a vahy eyledi ki: "Benüm içün bir ev binâ eyle ki anda beni zikr ideler." Pes Beytü'l-Makdis'i ta'yîn idüp hey'et-i terbî' üzere hatt çekdükde murabba'un bir zâviyesi Benî İsrâ'îl'den bir kimesnenün evi vâki' oldı. Dâvûd *aleyhi's-selâm* mezbûr evi bahâsınun ez'âfıyla taleb

---

1 *rahimehullâh* B: -A
2 Hicret-i Nebevî'den sonra B: -A
3 vâki' B: -A
4 Hazret-i Ömer, Hazret-i Abbâs'a *radıyallâhu anhumâ* A: Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* Hazret-i Abbâs'a B
5 ve hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât'dan gayrı A: -B
6 Ammâ Ümmehâtü'l-Mü'minîn hücrelerine A: Ve Ezvâc-ı Tâhirât'un evlerine B
7 vakf B: tasadduk A
8 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Peygamber B
9 ma'an B: -A
10 hükm A: kādî B
11 mürâfa'a eyledükde A: duruşdukda B
12 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Rasûl'den B
13 *sallallâhu aleyhi ve sellem*den A: -B
14 istimâ' eyledüm A: işitdüm B
15 Peygamber A: -B

idüp[1] ev sâhibi virmedükde[2] Dâvûd *aleyhi's-selâm*un hâtırına bu geldi ki güc-ile evi[3] andan alup Mescid'e ilhâk eyleye. Pes Hakk Te'âlâ vahy eyledi ki: "Ben sana emr eyledüm ki benüm içün bir ev binâ idesin ve sen diledün[4] ki anda mağsûbı, ya'nî güc-ile bilâ-izn alınanı[5] idhâl idesin. Ve gasb hod[6] benüm şânımdan değildür. İmdi ey Dâvûd! Senün[7] ukūbetün budur ki mezbûr evi sen binâ[8] eylemeyesin." Hazret-i Dâvûd *aleyhi's-selâm* du'â idüp[9] didi ki: "Yâ Rabbî, oğlum binâ eylesün." Hakk *Sübhânehû ve*[10] *Te'âlâ* du'âsını kabûl eyledi ve Hazret-i Süleymân *aleyhi's-selâm* binâyı tamâm eyledi." Ve Übeyy bin Ka'b[11] *radıyallâhu anh* evi[12] **[A122b]** Hazret-i Abbâs'a *radıyallâhu anh*[13] hükm eyledükden sonra Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh* eyitdi: "Ben evi Müslümânlar içün vakf[14] eyledüm. Husûmetün içün değil, belki Allâh içündür." *Tekabbelallâhu minhu.*

Ve mezbûr evün mîzâbı[15] içün dahi Hazret-i Ömer ile Hazret-i Abbâs[16] *radıyallâhu anhumâ*nun mâbeynlerinde[17] husûmet vâki'[18] olmışdı. İmdi kazıyye **[B107a]** budur ki; Abbâs *radıyallâhu anh*un evi mîzâbı[19] Mescid-i Şerîf üzere yâhûd Mescid[20] kapusı üzere suyın[21] dökerdi. Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* mîzâbı yerinden kopardı. Pes Abbâs *radıyallâhu anh* didi ki: "Vallâhi bu mîzâbı işbu mekânda vaz' eylemedi illâ Rasûlullâh[22]

1 taleb idüp A: isteyüp B
2 ev sâhibi virmedükde B: mâlik ibâ eyledükde A
3 bu geldi ki güc-ile evi B: hutûr eyledi ki her vechile A
4 diledün A: murâd eyledün B
5 ya'nî güc-ile bilâ-izn alınanı B: -A
6 hod B: -A
7 İmdi ey Dâvûd! Senün B: -A
8 binâ A: -B
9 du'â idüp B: -A
10 *Sübhânehû ve* B: -A
11 bin Ka'b B: -A
12 evi B: -A
13 *radıyallâhu anh* A: -B
14 vakf B: tasadduk A
15 mîzâbı A: oluğı B
16 Hazret-i Ömer ile Hazret-i Abbâs B: Hazret-i Abbâs ve Hazret-i Ömer A
17 mâbeynlerinde A: aralarında B
18 vâki' B: -A
19 mîzâbı A: oluğı B
20 Mescid A: -B
21 suyın B: -A
22 Rasûlullâh B: Rasûl-i Ekrem A

sallallâhu aleyhi ve sellem kendü[1] mübârek elleriyle." Pes Ömer, Abbâs'a *radıyallâhu anhumâ* didi ki: "Vallâhi bu mîzâbı yerine muhkem eylemezsin[2] illâ senün[3] ayaklarun benüm omuzum üzerinde iken korsuz."[4] Ya'nî Hazret-i[5] Ömer *radıyallâhu anh*[6] yemîn eyledi ki: "Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh* iki ayakların benüm iki omuzum üzerine koyup mîzâbı yerinde muhkem ide."

Menzil-i mezbûrun yeri İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ* rivâyeti üzere budur ki,[7] Mervân menzilinün yelîsinde olan Üstuvâne-i Murabba' ile **[A123a]** Bâbü's-Selâm arasındadur ve hâlâ menzil-i Mervân yerinde Bâbü's-Selâm'un tahârethânesidür. Mezbûr üstuvâne Minber-i Şerîf-i Nebevî'den beşinci üstuvânedür. Ve harîk-ı sânîde mezbûr üstuvânenün terbî'i yanup[8] garîk-ı bahr-i adem oldı.

Ammâ batîhâ ittihâzı ya'nî batîhâ idinmek; Sâlim bin Abdullâh bin Ömer *radıyallâhu anhum*dan sened-i sahîh ile mervîdür ki Ömer *radıyallâhu anh* Mescîd-i Şerîf nâhiyesinde rahabe binâ eyledi ki ana "batîhâ" dirlerdi. Ve didi ki: "Her kim ki musâhabet **[B107b]** yâhûd inşâd-ı şi'r irâde idüp âvâzını yüksek eylemek isterse gerekdür ki rahabede eyleye, Mescid-i Şerîf-i Nebevî içinde eylemeye."[9] *Vallâhu a'lem.*[10]

Yedinci Fasl

Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* ziyâdesinde ve dahi maksûre beyânındadur.

Mervîdür ki Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hicret-i şerîflerinden[11] sene erba'a ve ışrîn târîhinde Emîrü'l-Mü'minîn Osmân

1 kendü B: -A
2 muhkem eylemezsin A: komazsın B
3 senün B: -A
4 korsuz B: -A
5 Hazret-i A: -B
6 *radıyallâhu anh* B: -A
7 Menzil-i mezbûrun yeri İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ* rivâyeti üzere budur ki A: İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ* rivâyeti üzere menzil-i mezbûrun yeri B
8 yanup B: -A
9 Mescid-i Şerîf-i Nebevî içinde eylemeye B: Mescid-i Şerîf'de olmaya A
10 *Vallâhu a'lem* A: -B
11 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hicret-i şerîflerinden B: -A

radıyallâhu anh halîfe[1] oldı. Ba'dehû halk cem' olup didiler ki: "Cum'a günlerinde Mescid-i Şerîf'de haylîce muzâyaka olup ba'zı kimesneler hâric-i Mescid'de[2] namâz kılurlar." deyü bu ma'nâdan izhâr-ı şikâyet eylediler. Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* ashâb-ı re'y olan Ashâb-ı Kirâm ile *radıyallâhu anhum* bu bâbda meşveret **[A123b]** idüp icmâ' eylediler ki[3] Mescid-i Şerîf'ün dîvârını yıkup Mescid-i Şerîf'i[4] ziyâde eyleyeler. Pes Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* öyle namâzından sonra Minber-i Şerîf'e çıkup hamd ü senâ eyledükden sonra eyitdi: "*Eyyuhe'n-nâs!*[5] Bir irâde eyledüm ki Mescid-i Şerîf'i hedm idüp[6] dahi ziyâde eyleyüp binâ eyleyem.[7] Zîrâ Rasûl-i Ekrem[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur ki: "Her kim Allâh içün mescid binâ iderse Hakk Te'âlâ anun-içün cennetde bir ev binâ ider."[9] Ve bu bâbda muktedâm Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*dur." Ve dahi didi ki: "Ashâb-ı Kirâm ile *radıyallâhu anhum*[10] meşveret eyledüm, anlar dahi istisvâb idüp[11] **[B108a]** bu ma'nâda icmâ' gösterdiler." Pes ol günde hâzır olanlar tahsîn idüp hayr-du'â eylediler. Sabâh oldukda mu'allimler getürüp kendü nefs-i nefîsi ile mübâşeret idüp bunun birle ki Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*[12] sâ'imü'd-dehr ve kā'imü'l-leyl idi ve Mescid-i Şerîf'den dışarı çıkmaz idi. Ve binâ[13] tamâm oldukda kirec ile sıvamak emr eyledi. İbtidâ-i amel sene tis'a ve ışrînün mâh-ı[14] Rebî'u'l-evvel'inde olup intihâ-i binâ[15] sene selâsînün mâh-ı[16] Muharrem gurresinde oldı. Pes müddet-i amel on ay olmış olur.

---

1 halîfe B: mütevellî-i hilâfet A
2 hâric-i Mescid'de B: hâricde A
3 icmâ' eylediler ki A: -B
4 Mescid-i Şerîf'i B: -A
5 *Eyyuhe'n-nâs!* A: -B
6 hedm idüp A: yıkup B
7 binâ eyleyem B: -A
8 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Peygamber B
9 binâ ider A: yapar B
10 *radıyallâhu anhum* B: -A
11 istisvâb idüp A: ma'kūl görüp B
12 Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* B: -A
13 Ve binâ B: -A
14 mâh-ı B: -A
15 intihâ-i binâ B: intihâ A
16 mâh-ı B: -A

Sünen-i Ebû Dâvûd'da **[A124a]** İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*dan[1] mervîdür ki Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* binâlarından sonra[2] Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* anları tağyîr idüp çok nesneler anda ziyâde olup Mescid-i Şerîf'ün dîvârını münakkaş taş ile yapup kirec ile sıvayup direklerini dahi münakkaş taşdan eyleyüp sâc ağacıyla musakkaf eyledi. *Sahîh-i Müslim*'den mervîdür ki Hazret-i Osmân bin Affân[3] *radıyallâhu anh* irâde eyledi ki Mescid-i Şerîf'i tecdîd eyleye. Halk tecdîdi mekrûh add idüp[4] merzâları bu idi ki hey'et-i kadîm[5] üzere ibkā oluna. Pes Osmân *radıyallâhu anh* didi ki: "Rasûl-i Ekrem'den *sallallâhu aleyhi ve sellem*[6] istimâ' eyledüm ki buyurdı: "Her kim ki Allâh içün mescid binâ iderse Hakk Te'âlâ anun-içün cennetde mezbûr[7] gibi bir ev binâ ider." Ammâ dimişler ki **[B108b]** halk mekrûh add eyledükleri münakkaş taş-ile binâ olunduğıdur. Ammâ merzâları bu idi ki kirec ile ve hurma ağacıyla oluna, nitekim Hazret-i Ömer[8] *radıyallâhu anh* eylemişdi; asıl ziyâde ve tevessü'a mekrûh add eylemediler. *Vallâhu a'lem*.

Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* ziyâdelerinün tecdîdinde rivâyât-ı **[A124b]** kesîre-i muhtelifeden müstefâd olunan budur ki kıble cânibinden hâlâ mevcûd olan dîvârdur ki Hazret-i Osmân[9] *radıyallâhu anhu*ya[10] mensûb mihrâb-ı şerîf andadur. Ve mağrib cânibinden bir direk mikdârı ziyâde olundı ki Minber-i Şerîf'den sekizinci direkdür. Ve Bâbü's-Selâm'dan Mescid-i Şerîf'e dâhil olan kimesnenün muvâcehesine gelen[11] direk ki aşağası murabba'dur, Emîrü'l-Mü'minîn[12] Hazret-i[13] Osmân *radıyallâhu anh*un Mescid-i Nebevî'de[14] ziyâde eyledüklerinün[15] müntehâsıdur. Ve ba'dehû

1 *radıyallâhu anhumâ*dan B: -A
2 Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* binâlarından sonra A: -B
3 bin Affân A: -B
4 add idüp A: görüp B
5 hey'et-i kadîm A: kadîmdeki hey'et B
6 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
7 mezbûr A: binâ eyledüği mescid B
8 Ömer A: Osmân B
9 Hazret-i Osmân A: Hazret B
10 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
11 gelen A: vâki' olan B
12 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
13 Hazret-i B: -A
14 Mescid-i Nebevî'de B: -A
15 eyledüklerinün A: eyledüği binânun B

Velîd[1] ziyâde eyledüğinün[2] ibtidâsı mezbûr direk[3] olmakdur, *vallâhu a'lem*. Ammâ cânib-i Şâmî'den bir rivâyetde elli arşundur ve bir rivâyetde on arşun olmak lâzım gelür. Zîrâ mervîdür ki Mescid-i Şerîf'ün tûlini yüz altmış arşun eyledi. Ve ma'lûmdur ki Hazret-i[4] Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün zamân-ı şerîflerinde sahîh rivâyet üzere yüz arşun idi. Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* kırk arşun dahi ziyâde eyledi, pes mecmû' tûl zâ'id olur. **[B109a]** Ammâ Sâhib-i Târîh iki rivâyet arasında tevfîk idüp eydür ki: Hazret-i Ömer ile Hazret-i Osmân *radıyallâhu te'âlâ*[5] *anhumâ*nun mecmû'an ziyâdeleri ile bile yüz altmış arşundur, **[A125a]** *vallâhu a'lem*. Ammâ bu hakīr eydür ki: Bu kelâmun zâhiri işkâlden hâlî değildür. Zîrâ tevfîk beyne'r-rivâyeteyn muktezâsı budur ki ikisi bile elli ola veyâhûd ikisi on ola. Pes Sâhib-i Târîh tevfîkı nice olur beyânında dimek câ'izdür ki evvelki rivâyetde ki elli ki dinilmişdür, murâd cânib-i Şâmî'de olan ziyâde beyânı ola. Ya'nî Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*[6] cânib-i Şâmî'den on arşun ziyâde eylemişdür ve Hazret-i Ömer'ün ziyâdesiyle ki kırkdur, pes ikisi[7] elli olur. Ve ikinci rivâyet üzere ki altmış arşun dinilmişdür; Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un[8] cümleten tûlde vâki' olan ziyâde ki yigirmi arşun olur, Hazret-i Ömer'ün *radıyallâhu anh*[9] ziyâdesiyle bile[10] ki kırk arşundur, cümlesi[11] altmış olur, *vallâhu a'lem*. Ammâ Hazret-i Osmân dahi[12] cânib-i maşrıkdan[13] ziyâde eylememişdür. Hucerât-ı Ezvâc-ı Tâhirât'dan nesne idhâl eylemedi. Lâkin bir rivâyetden ma'lûm olur[14] ki Hafsa Hâtun *radıyallâhu anhâ*nun hücre-i şerîfelerini dâhil[15] eylemişdür. *Vallâhu a'lem*.

---

1 ba'dehû Velîd B: delîl A
2 eyledüğinün A: eyledüği binânun B
3 mezbûr direk B: -A
4 Hazret-i B: -A
5 *te'âlâ* B: -A
6 *radıyallâhu anh* B: -A
7 pes ikisi B: -A
8 *radıyallâhu anh*un B: -A
9 *radıyallâhu anh* B: -A
10 bile A: ma'an B
11 cümlesi B: -A
12 Ammâ Hazret-i Osmân dahi B: -A
13 cânib-i maşrıkdan A: maşrık cânibinden B
14 ma'lûm olur A: fehm olunur B
15 dâhil A: idhâl B

Ammâ maksûre hakkında[1] *Kāmûs*'da eydür ki: **[B109b]** المقصورة الدّار الوَاسعة المحصنة أو هي أصغر من الدّار لا يدخلها إلّا صاحبها Ya'nî "Maksûre bir eve dirler ki **[A125b]** bol ola ve mahfûz ola. Veyâhûd bir mevzi' ola ki sâ'ir[2] evlerden[3] asgar[4] ola, sâhibinden gayrı kimesne girmez ola." Mahfî olmasun ki evvel kirec ile maksûre binâ iden kimesne Hazret-i[5] Osmân *radıyallâhu anh*dur. Ve maksûrenün dîvârlarında tâklar[6] koymışdı ki andan imâma nazar idüp hâline muttali' olurlardı. Ve Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh*[7] Velîd bin Abdülmelik[8] cânibinden Mescid-i Şerîf'i binâ eyledükde maksûreyi sâc ağacından imâret eyledi.[9] Ve İmâm-ı Mâlik'den *radıyallâhu anh*[10] mervîdür ki eyitdi:[11] "Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* halîfe oldukda kendü içün bir maksûre binâ itdürdi Hazret-i Ömer[12] *radıyallâhu anhu*ya vâki' olan kazıyyenün havfından. Ve maksûre içinde halk içün imâmet ider idi." Ve dahi İmâm-ı Mâlik'den *radıyallâhu anh*[13] mervîdür ki evvel maksûreyi binâ[14] eyleyen Mervân bin el-Hakem idi Yemânî tâ'ifesinden[15] mecrûh olduğı zamânda. Ve İmâm-ı Nevevî'den mervîdür ki dimişdür:[16] "Evvel maksûre iden Mu'âviye *radıyallâhu anh*dur, ol dahi Hâricîlerden mecrûh olduğı zamânda." Ammâ bu hakīr dir ki: İşbu rivâyât-ı maksûre tefsîrinde Sâhib-i *Kāmûs*'un ikinci tefsîrini tercîh ider. *Vallâhu a'lem*.

---

1 **hakkında** B: -A
2 bir mevzi' ola ki sâ'ir B: -A
3 evlerden B: dârdan A
4 asgar A: küçük B
5 kimesne Hazret-i B: -A
6 tâklar A: pencereler B
7 *radıyallâhu anh* A: -B
8 Velîd bin Abdülmelik B: -A
9 imâret eyledi A: yapmış idi B
10 *radıyallâhu anh* B: -A
11 mervîdür ki eyitdi A: rivâyet ider ki B
12 Ömer A: -B
13 *radıyallâhu anh* B: -A
14 binâ B: -A
15 Yemânî tâ'ifesinden B: Yemânî'den A
16 dimişdür B: -A

[A126a]

Sekizinci Fasl

[B110a] Velîd bin Abdülmelik[1] ziyâdesi beyânındadur. Ve dahi mihrâb ve şerefât ve menârât ittihâzında[dur]. Ve dahi Mescid-i Şerîf'de cenâze[2] namâzın kılmağı men' eylemek beyânındadur.

Rezîn[3] rivâyet ider ki: Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*dan sonra Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* ve Mu'âviye *radıyallâhu anh* ve oğlı Yezîd ve Mervân ve oğlı Abdülmelik Mescid-i Şerîf'de nesne ziyâde eylemediler, tâ Velîd bin Abdülmelik halîfe oluncaya dek. Ve mezbûr Velîd,[4] Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* ki [anun] birâder-zâdesi ve nâ'ibi idi Medîne'de ve Mekke'de, mezbûra mâl irsâl idüp[5] emr eyledi ki: "Her kim ki sana evini bey' ider, andan iştirâ idüp[6] bahâsını ana viresin. Ve her kim ki bey'den ibâ iderse anun evini hedm idüp[7] Mescid-i Şerîf'e ilhâk eyleyüp[8] ana bahâsını[9] viresin. Ve eger kabûl eylemezse fukarâya sarf idesin." Ve dahi emr eyledi ki: "Ezvâc-ı Tâhirât'un hucerât-ı şerîfelerini Mescid-i Şerîf'e idhâl idesin." Vâkıdî, Atâ'-ı Horâsânî'den rivâyet iderdi ki: "Ümmehâtü'l-Mü'minîn hucerât-ı şerîfelerin gördüm ve hâzır oldum Velîd bin Abdülmelik emri **[A126b]** okunduğı meclisde ki emr eylemişdi ki Ezvâc-ı Tâhirât'un hucerât-ı şerîfeleri Mescid-i Şerîf'e idhâl oluna. Bir güni görmedüm ol gün gibi[10] ki nâs mükedder olup ağlarlar idi. Ve Sa'îd bin Müseyyeb'den işitdüm ki dir idi: "Vallâhi ki murâdımız işbu hucerât-ı şerîfenün hâlleri üzere **[B110b]** bekāları idi ki bizden sonra gelen eger Medîne'de ve eger etrâfdan

---

1 **bin Abdülmelik** B: -A
2 **cenâze** A: **meyyit** B
3 Rezîn A: زرّين B
4 mezbûr Velîd B: -A
5 Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* ki [anun] birâder-zâdesi ve nâ'ibi idi Medîne'de ve Mekke'de, mezbûra mâl irsâl idüp A: karındaşı oğlı Abdül'azîz ki anun cânibinden Mekke ve Medîne'de hâkim idi, mezbûr Abdül'azîz'e mâl gönderüp B
6 iştirâ idüp A: satun alup B
7 evini hedm idüp A: yıkup B
8 Mescid-i Şerîf'e ilhâk eyleyüp B: -A
9 bahâsını B: mâl A
10 gördüm ve hâzır oldum Velîd bin Abdülmelik emri okunduğı meclisde ki emr eylemişdi ki Ezvâc-ı Tâhirât'un hucerât-ı şerîfeleri Mescid-i Şerîf'e idhâl oluna. Bir güni görmedüm ol gün gibi A: Mescid-i Şerîf'e idhâl olunsun deyü Velîd bin Abdülmelik emri okunduğı meclisde ben hâzır idüm. Ol gün gibi gün ben dahi görmedüm B

gelen âfâkīler görüp bilürler idi ki Hazret-i[1] Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*,[2] ol iki cihânun güneşi,[3] dünyâda ne tarîk ile ma'îşet ihtiyâr eylemişler idi. Anlara dahi bunı görüp müşâhede eylemekden zühd [ü] vera' hâsıl olur idi." Nitekim ليس الخبر كالعيان[4] muktezâsıdur.

Müslümânlardan evlerin almak bâbında kerhen ve cebren ba'zı ahbâr vârid olmışdur ki Velîd bin Abdülmelik [hakkında][5] sû-i zann eylemekliğe bâ'is olurdı. Ammâ çün Ömer bin Abdül'azîz mübâşeretiyle olmışdı, ümîddür ki Hakk Te'âlâ afv eylemiş ola. İhtisâr ihtiyâr eylemeğin ahbâr-ı müşârun-ileyhün tercümelerinden kalemi sarf eyledük; murâd olunur ise asla rücû' oluna.

Ammâ Velîd bin Abdülmelik **[A127a]** ziyâdesinün tecdîdinde rivâyât-ı kesîre-i muhtelifeden mukarrer olan ber-vech-i ihtisâr ve icmâl budur ki, cânib-i mağribden iki direk ve cânib-i maşrıkdan dört direk ziyâde idüp hucerât-ı[6] şerîfeler ol cânibden idhâl[7] olmışdur. Ve cânib-i Şâm'dan dahi on dört direk ziyâde idüp muttasıl[8] dört direk musakkaf altında ki Kabr-i Şerîf'ün murabba'asına muttasıldur ve on direk mikdârı Mescid-i Şerîf'ün sahnında ve dört direk dahi musakkaf tahtında ziyâde olundı. Ve işbu rivâyeti arşun i'tibârıyla te'yîd eylediler. *Vallâhu a'lem*.

[B111a]

İbn-i Zebâle rivâyet ider ki: Mezbûr[9] Velîd, Rûm pâdişâhına nâme yazup eyitdi ki: "Hazret-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Mescid-i Şerîf'ini[10] imâret eylemek dilerüm. Pes senden üstâdlar ile füseyfisâ imdâd ve i'ânet recâ iderüm." Ve füseyfisâ rengîn şîşelere dirler ki Rûm cânibin-

---

1 Hazret-i B: -A
2 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
3 ol iki cihânun güneşi B: -A
4 "İşitmek, görmek gibi olmaz."
5 Müslümânlardan evlerin almak bâbında kerhen ve cebren ba'zı ahbâr vârid olmışdur ki Velîd bin Abdülmelik [hakkında] A: Velîd bin Abdülmelik Müslümânlardan kerhen ve cebren evlerini almak bâbında ba'zı ahbâr vârid olmışdur, hakkında B
6 hucerât-ı A: hücre-i B
7 ol cânibden idhâl B: idhâli bu cânibden A
8 muttasıl A: -B
9 Mezbûr B: -A
10 Hazret-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Mescid-i Şerîf'ini B: Mescid-i A'zam-ı Nebevî'yi A

den gelür, dîvârda ve baʿzı pencerelere[1] istiʿmâl olunur ki hâlâ ismlerine[2] kameriyye dirler. Pes Rûm pâdişâhı bî-nazîr on nefer[3] üstâdla **[A127b]** birkaç yük füseyfisâ ile seksen bin dînâr ve vâfir kanâdîl ile selâsil irsâl eyledi. Rivâyet olundı ki füseyfisâ içün olan nûreyi[4] bir yıl hamîr idüp ve binâ ve esâsını taş ile yapup ve dîvârların kirec ile sıvayup direklerini taşdan binâ idüp[5] içlerini demürden amûd ile ve rasâs[6] ile doldurup ve Mescid-i Şerîf'ün cemîʿ[7] dîvârlarını içerüsinden ruhâm[8] ile ve füseyfisâ ile müzeyyen eyledi ve altun hal ile nakş idüp ve direklerini ve kapularun taraflarını altun ile ve lâjiverd ile muzahref ve münakkaş eylediler.

Ve rivâyet olunur ki Ömer bin Abdülʿazîz *radıyallâhu anh* mihrâb ve şerefât ibtidâ'en peydâ eyledi, yaʿnî ihdâs eyledi ve oluklarını rasâsdan[9] idüp ve Mescid-i Şerîf'ün[10] dört zâviyesinde[11] dört menâre binâ eyledi ve her menârenün tûli altmış arşun eyledi. Ve bir rivâyetde **[B111b]** Şâm cânibinde olan iki[12] menâre, kıble cânibinde olan iki menâreden bir mikdârca eksicek idi. Ammâ andan sonra Süleymân bin Abdülmelik[13] Bâbü's-Selâm'da olan menâreyi ki Mervân Dârı'na[14] havâle idi ve ezân **[A128a]** vakitlerinde mü'ezzinün gölgesi dâr-ı mezbûreye[15] düşerdi, buna binâ'en Süleymân bin Abdülmelik mezbûr menârenün[16] hedmine[17] emr eyledi, münʿadim oldı.[18] Andan sonra Mescid-i Şerîf üç menâre üzere kaldı; tâ şol

1 ve baʿzı pencerelere B: tâklar üzere A
2 ismlerine B: -A
3 bî-nazîr on nefer B: on nefs bî-nazîr A
4 nûre: inşaat malzemesi olarak kullanılan kireç harcı
5 binâ idüp A: yapup B
6 rasâs A: kurşun B
7 cemîʿ A: -B
8 ruhâm A: mermer B
9 rasâsdan A: kurşundan B
10 Mescid-i Şerîf'ün A: -B
11 zâviyesinde A: cânibine B
12 iki A: -B
13 andan sonra Süleymân bin Abdülmelik A: -B
14 Dârı'na B: ve zâta A
15 dâr-ı mezbûreye A: Mervân evine B
16 Süleymân bin Abdülmelik mezbûr menârenün B: -A
17 hedmine A: yıkılmasına B
18 münʿadim oldı A: yıkılup B

zamâna değin ki[1] Muhammed bin Kalâvûn[2] zamânı gelince. Yedi yüz altı[3] târîhinde mezbûr[4] emr eyledi ki menâre-i mezbûre tekrâr binâ oluna, emri mûcibince girü binâ olup ve sâ'ir menâ'ir[5] üzere atvel olup tûli[6] doksan beş arşun idi. Lâkin ana muhâzî[7] olan menâre ki Hücre-i Nebevî yanında vâki' olmışdur,[8] "Re'îsiyye" dimekle ma'rûfdur; ammâ sekiz yüz [doksan] iki târîhinde ki âhirki binâda Mısr pâdişâhı olan Sultân Kayıtbay *aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğufrân* hazretlerinün emri ile ki mezbûr menâre yüz yigirmi arşun olup el-ân mevcûddur.[9]

Bir rivâyetde Velîd imâretinün târîhinde sene doksan birdür, Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* Mescid-i kadîm dîvârını hedm eyledi. Rivâyet-i âharda sene seksen sekiz târîhinde mütevellî-i imâret oldı. Ve bir rivâyetde Ömer bin Abdül'azîz sene seksen sekiz târîhinde imârete şürû' idüp sene ihdâ ve tis'în târîhinde fâriğ oldı. *Vallâhu a'lem.*[10]

Ammâ Mescid-i Şerîf'de [A128b] cenâze[11] namâzını men' eylemek; mervîdür ki Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* âdemler ta'yîn eylemişdi ki Mescid-i Şerîf'de cenâze namâzını kılan kimesneleri Mescid'den sürüp ihrâc iderlerdi. İbnü'n-Neccâr dahi bu kıssayı[12] zikr idüp dimiş ki: "İşbu sünnet bizüm[13] zamânımızda dahi cârîdür,[14] ya'nî men' eylemek kıssası;[15]

1 tâ şol zamâna değin ki B: -A
2 Bahrî Memlük hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Nâsırüddîn Muhammed b. Kalâvûn (1293-1341).
3 Yedi yüz altı B: Pes sene sitte ve seb'a-mi'e A
4 mezbûr B: -A
5 menâ'ir A: menâreler B
6 tûli A: uzunluğı B
7 muhâzî A: berâber B
8 Hücre-i Nebevî yanında vâki' olmışdur B: -A
9 ammâ sekiz yüz [doksan] iki târîhinde ki âhirki binâda Mısr pâdişâhı olan Sultân Kayıtbay *aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğufrân* hazretlerinün emri ile ki mezbûr menâre yüz yigirmi arşun olup el-ân mevcûddur B: âhirki imâretde yüz yigirmi arşun oldı Sultân Kayıtbay emriyle, *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*, sene isneyn ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde A
10 Bir rivâyetde Velîd imâretinün târîhinde sene doksan birdür, Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* Mescid-i kadîm dîvârını hedm eyledi. Rivâyet-i âharda sene seksen sekiz târîhinde mütevellî-i imâret oldı. Ve bir rivâyetde Ömer bin Abdül'azîz sene seksen sekiz târîhinde imârete şürû' idüp sene ihdâ ve tis'în târîhinde fâriğ oldı. *Vallâhu a'lem* A: -B
11 **cenâze** A: **meyyit** B
12 kıssayı A: kazıyyeyi B
13 bizüm B: -A
14 cârîdür A: vâriddür B
15 ya'nî men' eylemek kıssası B: -A

meger Alevî tâ'ifesinden[1] olalar.[2] Veyâhûd[3] **[B112a]** ümerâ ve a'yândan ki Mescid-i Şerîf'de cenâzelerin[4] kılmak dileseler anlarun namâzları[5] Ravza-i Şerîfe'de[6] kılınurdı, ammâ sâ'ir âmmenün cenâzeleri Mescid-i Şerîf'ün şarkī cânibinde olan[7] dîvârı ardında kılınup Mescid-i Şerîf'e idhâl olunmazdı." Ammâ Sâhib-i Târîh dir ki: Bizüm zamânımızda dahi cenâ'iz[8] namâzı Mescid-i Şerîf'de ve Ravza-i Münîfe'de kılınurdı; meger eşrâfdan olmayan Şî'a tâ'ifelerinün[9] cenâzeleri ki Mescid-i Şerîf'e idhâl olunmadan memnû'durlar. Bu hakīr dahi dir ki: Bizüm zamânımızda dahi bu minvâl üzeredür.[10]

Ammâ ulemâ-i Hanefiyye'den meşhûrdur ki mescidde cenâze namâzı[11] kılmak[12] mekrûhdur. Kerâhiyyet[13] iki vech içün[dür]:[14] Biri budur ki mescid salavât-ı hamse[15] içün binâ olunmışdur. Cenâze namâzı salavât-ı **[A129a]** hamseden[16] olmaduğı ecilden lâyık olan budur ki mescidden taşrada kılına. İkinci vech budur ki mescid mülevves olmak ihtimâli olmağın hâricde kılmak evlâdur dimişler. Ammâ[17] İmâm-ı Şâfi'î eydür ki: "Mescidde kılmak evlâdur ve bi'l-cümle ihtilâf rivâyetdedür."[18] Ammâ İmâm-ı Ebû Yûsuf'dan rivâyet-i sahîha mervîdür[19] ki meyyit namâzını[20] mescidlerde kılmak evlâdur Haremeyn-i Şerîfeyn ahâlîsine iktidâ'en.

1 Alevî tâ'ifesinden B: Alevîler A
2 Burada mütercimimiz Âşık el-Hanefî'den kaynaklandığı anlaşılan bir müphemlik söz konusudur. Eserin tahkikli Arabî neşrine bakılınca görülmektedir ki söz konusu yasak bizatihi Mescid-i Nebevî'de cenaze namazı kılmak hususunda değil Hz. Peygamber'in (sav) Mescid'inde Râfızîlerin cenaze namazının kılınmaması yönündeki hassasiyetten kaynaklanmıştır. Benzer bir yasak sıradan halk tabakasının cenazeleri için de uygulanmış, onların cenaze namazları Mescid'in doğu duvarının dış tarafında kılınmıştır. Bk. Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ*, s. 274-275.
3 olalar. Veyâhûd B: hakkında ve A
4 cenâzelerin A: namâzlarını B
5 namâzları A: cenâzelerini B
6 Şerîfe'de A: Mutahhara'da B
7 cânibinde olan B: -A
8 cenâ'iz A: meyyit B
9 eşrâfdan olmayan Şî'a tâ'ifelerinün A: Şî'a tâ'ifesi ki eşrâfdan olmayalar, mezbûrlarun B
10 bu minvâl üzeredür A: böyledür B
11 namâzı A: -B
12 kılmak B: -A
13 Kerâhiyyet B: -A
14 içün A: üzeredür B
15 salavât-ı hamse A: beş vakit namâz kılmak B
16 salavât-ı hamseden A: beş vakitden B
17 hâricde kılmak evlâdur dimişler. Ammâ B: -A
18 ve bi'l-cümle ihtilâf rivâyetdedür A: -B
19 mervîdür A: vardur B
20 meyyit namâzını B: -A

Ya'nî Haremeyn-i Şerîfeyn'de meyyit namâzını Mescid-i Şerîf'de idhâl idüp anda[1] kıldukları ecilden sâ'ir mesâcidde kılmak[2] dahi evlâdur.[3] Men' içün zikr olan iki delîl kemâl-i za'f üzere olmağın ba'zı meşâyih **[B112b]** dahi İmâm-ı Ebû Yûsuf kavli üzere fetvâ virmişlerdür.[4] İmdi Haremeyn-i Şerîfeyn'de cenâze[5] namâzını mescidde kılmak evlâ idüğinde iştibâh yokdur nice vech üzere. Biri budur ki meyyite şeref hâsıl olur. Dahi kesret-i cemâ'ate bâ'is olur. Ve biri dahi Medîne-i Münevvere'de cennete dâhil olmış olur, cennete dâhil olan hod çıkmasa gerekdür. Pes ümîddür ki anda namâzı kılınan kimesneler cennet ile mütena"im olalar. Ve biri dahi[6] Ashâb-ı Kirâm *radıyallâhu anhum*dan[7] Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* ve Hazret-i Ömer **[A129b]** *radıyallâhu anh*un[8] namâzları Ravza-i Şerîf'de[9] kılınmışdur. Ve nice bunlara benzer vücûh-ı hasene bulmak câ'izdür. Ümîddür ki Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* bizi dahi bu ni'metlerden[10] mahrûm eylemeye.

Dokuzuncı Fasl

Mehdî[-Billâh] ziyâdesi beyânındadur.[11]

Mahfî olmasun ki Mescid-i Şerîf, Velîd bin Abdülmelik[12] imâretinden sonra ol binâ[13] üzere kaldı; tâ ki Hulefâ-i Abbâsiyye'den ikinci halîfe ki Ebû Ca'fer-i Mansûr dimekle ma'rûf ve meşhûr idi, irâde eyledi[14] ki Mescid-i Şerîf'de bir mikdâr ziyâde idhâl ide. Ammâ muvaffak[15] olmayup dâr-ı

1 idhâl idüp anda A: -B
2 kılmak B: -A
3 evlâdur B: evlâ mescidde kılmakdur A
4 Men' içün zikr olan iki delîl kemâl-i za'f üzere olmağın ba'zı meşâyih dahi İmâm-ı Ebû Yûsuf kavli üzere fetvâ virmişlerdür A: Meşâyihden ba'zıları dahi İmâm-ı Yûsuf kavli üzere fetvâ virmişlerdür; bâhusûs ki iki illet men' içün zikr olundı, kemâl-i za'f üzeredür B
5 cenâze A: meyyit B
6 biri dahi B: -A
7 Ashâb-ı Kirâm *radıyallâhu anhum*dan B: Ashâb-ı Kirâm'dan A
8 Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* ve Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*un B: Hazret-i Sıddîk ve Hazret-i Fârûk *radıyallâhu anhumâ* A
9 Şerîf'de A: Mutahhara'da B
10 Ümîddür ki Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* bizi dahi bu ni'metlerden B: Hakk Te'âlâ bu ni'metden ümîddür ki A
11 **ziyâdesi beyânındadur** B: **ziyâdesindedür** A
12 bin Abdülmelik B: -A
13 binâ B: imâret A
14 irâde eyledi A: diledi B
15 muvaffak A: tevfîk B

fenâdan rıhlet eyledi. Andan sonra sene sittîn ve mi'e târîhinde Mehdî nâm oğlı halîfe olup haccdan munsarif oldukdan sonra Medîne-i Münevvere'ye gelüp ve Ca'fer bin Süleymân nâm kimesneyi Medîne-i Münevvere üzere vâlî[1] nasb idüp **[B113a]** ve Mescid-i Şerîf-i Nebevî'yi ziyâde olmak ile emr idüp ve Abdullâh bin Âsım bin Ömer bin Abdül'azîz'i ve Abdülmelik bin Şebîb-i Gassânî'yi imâret[2] üzere ma'an mütevellî nasb idüp ba'dehû Abdullâh bin Âsım vefât eyledükde yerine Abdullâh bin Mûsâ el-Hımsî'yi nasb idüp anlar[3] Mescid-i Şerîf'ün[4] cânib-i Şâm'ından **[A130a]** on direk mikdârı ziyâde idüp üç cânibinden[5] nesne ziyâde eylemediler.

Sâhib-i Târîh eydür: Bir rivâyetden ma'lûm olur ki mezbûr Mehdî'nün imâreti[6] dahi füseyfisâ ile müzeyyen idi. Hattâ biz bakıyyesine muttali' olduk. Ammâ harîk-ı âhirde âhir oldı.

Ve mezbûr Mehdî'nün ziyâdesi haddindedür, dir ki: Musakkaf-ı Şarkī'de bir direğün esfeli[7] bir âdem oturacak kadar murabba'[8] vâki' olmışdur ki ol[9] dokuzuncı direkdür. Ve Kabr-i Şerîf'ün murabba'asından ol direğe[10] varınca[11] Mehdî'nün ziyâdesi ibtidâsı alâmetidür ki andan âhir-i Mescid'e varınca cümle[12] Mehdî binâsıdur. Andan sonra ale's-sahîh Mescid-i Şerîf'e kimesne ziyâde eylemedi. Ve sene hamse ve sittîn ve mi'e târîhinde mezbûrlar binâdan fâriğ oldılar. *Allâhu a'lem.*[13]

---

1 Medîne-i Münevvere üzere vâlî A: Medîne-i Münevvere'ye hâkim B
2 imâret A: binâ B
3 anlar A: mezbûrlar B
4 Mescid-i Şerîf'ün B: -A
5 üç cânibinden B: nevâhî-i selâseden A
6 imâreti A: binâsı B
7 esfeli A: aşağası B
8 murabba' A: dört köşeli B
9 ol B: on A
10 ol direğe B: mezbûr direk A
11 varınca B: -A
12 cümle B: -A
13 Ve sene hamse ve sittîn ve mi'e târîhinde mezbûrlar binâdan fâriğ oldılar. *Allâhu a'lem* B: Mezbûr binâdan sene hamse ve sittîn ve mi'e târîhinde fâriğ oldı A

Onuncı Fasl

Kubûr-ı Şerîfe'ye hâvî olan[1] Hücre-i Şerîfe'ye müte'allik umûr ve[2] ahbârun beyânında ve dahi[3] kubûr-ı münevverenün sıfatında ve dahi Hücre-i Şerîfe'ye dâ'ir olan dîvârun beyânındadur.

Nice[4] kerrât ile zikr olundı ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün[5] **[B113b]** Medfen-i[6] Şerîfleri, Ümmü'l-Mü'minîn **[A130b]** Â'işe-i Sıddîka *radıyallâhu anhâ ve an-ebîhâ*nun[7] menzil-i şerîfindedür.[8] Ve işbu menzil-i şerîfün arzı[9] altı arşun mikdârıdur ve semki ya'nî yüceliği sekiz arşun ile dokuz ortasında idi, ya'nî sekizden ziyâdece ve dokuzdan eksicek[10] idi. Ve iki kapusı var idi; biri mağrib cânibine ve biri maşrık cânibine idi.[11] Ümmü'l-Mü'minîn[12] Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ*dan[13] menkûldür ki: "Menzil-i mezbûrda başımdan çadırımı giderüp giyecekden dahi münfasıl olur idüm Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*[14] defn oluncaya dek. Andan sonra çadırımı ya'nî zârımı[15] başımdan indürmeyüp dâ'imâ tesettür üzere çalışur idüm.[16] Hattâ Kubûr-ı Şerîfe cânibine dîvâr binâ eyledüm ki bana sâtir ola." Ve dahi rivâyet olundı ki nâs teberrük içün[17] Kubûr-ı Şerîfe'nün hâk-i pâklerinden[18] alurlar idi. Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ*[19] dîvâr binâ[20] buyurdukda dîvârdan bir delük idüp halk[21] ol delükden

---

1 **Şerîfe'ye hâvî olan** A: **Şerîfeler çevresine** B
2 **umûr ve** B: -A
3 **beyânında ve dahi** A: -B
4 Nice B: -A
5 hazretlerinün B: -A
6 Medfen-i A: Kabr-i B
7 *radıyallâhu anhâ ve an-ebîhâ*nun A: *radıyallâhu anhâ*nun B
8 menzil-i şerîfindedür A: evindedür B
9 menzil-i şerîfün arzı A: evün eni B
10 semki ya'nî yüceliği sekiz arşun ile dokuz ortasında idi, ya'nî sekizden ziyâdece ve dokuzdan eksicek A: yukaruya yüceliği sekiz buçuk arşun B
11 biri mağrib cânibine ve biri maşrık cânibine idi B: -A
12 Ümmü'l-Mü'minîn A: -B
13 Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ*dan B: -A
14 *radıyallâhu anh* B: -A
15 ya'nî zârımı B: -A
16 çalışur idüm A: olurdum B
17 teberrük içün B: -A
18 hâk-i pâklerinden A: toprağından B
19 Â'işe *radıyallâhu anhâ* B: -A
20 binâ B: -A
21 halk B: -A

toprak alurlar idi, mezbûr deliği dahi Ümmü'l-Mü'minîn[1] Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ*[2] sedd ile emr eyledi.[3]

Ve dahi rivâyet olundı ki Medfen ya'nî Kabr-i Şerîf olduğı yer[4] dâ'imâ mekşûf[5] idi; tâ ki Hazret-i[6] Ömer bin Abdül'azîz, Velîd hilâfetinde[7] bir dîvâr binâ eyledi. Ve mezbûr **[A131a]** dîvâr müdevver idi, ya'nî murabba'[8] değil idi; tâ ki Kâ'be'ye müşâbih olmayup halk anı kıble kılmayalar.

Hişâm bin Urve'den menkūldür ki pederinden ya'nî Urve'den rivâyet ider: Mezbûr[9] dîvâr ba'dehû sâkıt olduğı zamânda Velîd devletinde binâya şürû' idüp **[B114a]** esâs hafrında ya'nî temel kazar[10] iken mevzi'-i esâsda[11] bir kadem[12] zâhir olup nâs fez' idüp Hazret-i Rasûlullâh[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kadem-i şerîfleri olmakdan haylîce havf üzere olup[14] ve bilür kimesne bulunmadı. Ba'dehû Urve anlara didi ki: "Vallâhi bu Rasûl-i Ekrem'ün *sallallâhu aleyhi ve sellem*[15] mübârek kademleri değildür. Belki Hazret-i Ömer'ün *radıyallâhu anh*[16] kademidür."[17] Bir rivâyetde[18] Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* İbn-i Derdân nâm[19] bennâya emr eyledi ki içerüye gire. Ol kimesne dahi kendüye yardım[20] içün bir âhar[21] kimesne dahi taleb eyledi. Ömer bin Abdül'azîz sâklarını açup mezbûra[22] imdâd[23] içün içerüye varmak irâde eyledükde Kāsım bin Muhammed ve Sâlim

1 Ümmü'l-Mü'minîn A: -B
2 Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* B: -A
3 sedd ile emr eyledi A: pekitdürdi B
4 yer A: mekân B
5 mekşûf A: açuk B
6 Hazret-i B: -A
7 Ömer bin Abdül'azîz, Velîd hilâfetinde A: tâ ki Hazret-i Velîd hilâfeti vâki' olup Ömer bin Abdül'azîz B
8 müdevver idi, ya'nî murabba' A: dört köşeli B
9 Mezbûr B: -A
10 ya'nî temel kazar B: -A
11 mevzi'-i esâsda A: temel yerinde B
12 kadem A: ayak B
13 Hazret-i Rasûlullâh B: Hazret A
14 havf üzere olup A: korkup B
15 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
16 *radıyallâhu anh* A: -B
17 kademidür A: ayaklarıdur B
18 Bir rivâyetde A: Ve rivâyet olundı ki B
19 nâm B: -A
20 Ol kimesne dahi kendüye yardım B: Mezbûrun imdâdı A
21 âhar B: -A
22 mezbûra B: -A
23 imdâd A: yardım B

bin Abdullâh dahi sâklarını açup[1] içerü girmeğe[2] hâzır olıcak Ömer bin Abdül'azîz[3] anlara didi ki: "Ne oldı sizlere?" didükde didiler ki: "Dilerüz[4] ki senünle ma'an[5] içerü girevüz." Ömer bin Abdül'azîz didi ki: "Kesret ile girmeğe[6] anlara cefâ ve ezâdan **[A131b]** havf iderüm."[7] Ve Müzâhim nâm kimesneye emr eyledi ki imdâd[8] içün dâhil ola.[9] Ve kendüleri girmeden ferâgat eyledi.[10] Rivâyet-i âharda[11] Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* İbn-i Derdân'a emr eyledi ki Hücre-i Şerîfe'nün temeline[12] nazar ide. Mezbûr dahi varup mülâhaza ideyorken nâgâh[13] muztarib olup elini ref' idüp[14] bir cânibde meks eyledi. Pes Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* küllî[15] havf idüp **[B114b]** Abdullâh bin Ubeydullâh ana didi ki: "Korkma ki bu iki kadem ceddün[16] Ömer bin el-Hattâb *radıyallâhu anh*un kadem-i şerîfleridür ki Hücre-i Şerîfe darlığından[17] dîvâr altında vâki' olmışdur." Pes Hücre-i Şerîfe'nün temelinde[18] Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* kadem-i[19] mübârekleri içün bir yer binâ eylediler ve Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* mezbûr[20] [İbn-i] Derdân'a didi ki: "Gördüğün nesneyi setr eyle."

Ve dahi rivâyet olunur ki sene beş yüz yetmiş[21] târîhinde ahâlî-i Medîne-i Münevvere tahmînen ve takrîben[22] ol mahall-i şerîfden dîvâr döşe-

---

1 açup A: sığayup B
2 içerü girmeğe B: -A
3 bin Abdül'azîz B: -A
4 Dilerüz A: Murâd iderüz B
5 ma'an B: -A
6 girmeğe B: -A
7 havf iderüm A: korkarum B
8 imdâd A: yardım B
9 dâhil ola A: gire B
10 girmeden ferâgat eyledi A: girmedi B
11 Rivâyet-i âharda A: Ve bir rivâyetde böyledür ki B
12 temeline B: esâsına A
13 nâgâh A: -B
14 ref' idüp A: kaldurup B
15 küllî B: -A
16 ceddün A: -B
17 darlığından B: żîkından A
18 temelinde B: esâsında A
19 kadem-i mübârekleri B: mübârek kademleri A
20 *radıyallâhu anh* mezbûr B: -A
21 beş yüz yetmiş A: seb'în ve hamse-mi'e B
22 ahâlî-i Medîne-i Münevvere tahmînen ve takrîben B: tahmînen ve takrîben Ehl-i Medîne A

mek âvâzını işitdiler. Ve anı halîfe-i vakt[1] olan Müstazî-Bi'emrillâh nâm kimesneye tahmînen ve kıyâsen[2] arz idüp mezbûr halîfe **[A132a]** ulemâ ve fukahâ ile meşveret idüp fetvâları mûcibince ki[3] "Huddâm-ı Harem'den bir fâzıl ve mütedeyyin kimesne içerü girüp bu hizmete mübâşeret eyleye." deyü fukahâdan[4] fetvâ ile olmağın[5] emr eyledi ki Beni'l-Abbâs'dan[6] Bedr nâm kimesneye ki sıyâm-ı nehâr ve kıyâm-ı leyl ile mevsûf ve ihlâs yüzinden Harem-i Şerîf'ün hizmetine kā'im idi, hizmet-i mezbûre içün ol kimesne[7] ihtiyâr olunup mezbûr dîvârdan inüp içeri varup[8] gördi ki içeride olan Hücre-i Şerîfe'nün hâ'it-i garbîsi[9] düşmiş bulunup ve Mescid-i Şerîf'ün toprağından kerpic[10] döküp dîvârı kemâ-kân i'âde eyledi. Ve Hücre-i[11] Şerîfe'de ağaçdan bir eski zarf bulup dîvâr üzerine[12] düşdükde mezbûr zarfun kenârından[13] bir mikdârca sınmışdı, zikr olunan[14] zarfı **[B115a]** bir mikdâr toprağ ile bile teberrüken[15] Bağdâd'a alup gitdi.[16] Bağdâd'a dâhil olduğı gün azîm gün idi ki[17] cemî' ahâlî-i Bağdâd[18] kesb ü kârdan kalup[19] istikbâl içün ictimâ' olunmışlar idi. *Vallâhu a'lem*.

Ve dahi İbnü'n-Neccâr dir ki: Sene semân ve erba'în ve hamse-mi'e târîhinde dîvârun düşdüği **[A132b]** âvâz[20] istimâ' olundı. Ve Emîr-i Medîne Kāsım bin Mühennâ el-Hüseynî'ye[21] haber idüp mezbûr didi ki: "Bir sâlih kimesne nâzil olup görsün ki vâkı'a nedür?" Andan sonra tefahhus

---

1 anı halîfe-i vakt A: ol zamânun halîfesi B
2 tahmînen ve kıyâsen A: -B
3 fetvâları mûcibince ki A: -B
4 fukahâdan B: -A
5 olmağın A: -B
6 Beni'l-Abbâs'dan A: Beni'l-Abbâs tâ'ifesinden B
7 ol kimesne B: -A
8 mezbûr dîvârdan inüp içeri varup A: dîvârından Hücre-i Şerîfe'ye girdükde B
9 hâ'it-i garbîsi A: garbî dîvârı B
10 kerpic A: kirec B
11 Hücre-i B: Mahall-i A
12 üzerine B: -A
13 kenârından B: tarafından A
14 zikr olunan B: -A
15 teberrüken B: -A
16 alup gitdi A: irsâl eylediler B
17 azîm gün idi ki A: -B
18 Bağdâd B: şehir A
19 kalup A: ferâgat idüp B
20 âvâz A: -B
21 Mühennâ el-Hüseynî'ye A: Mühennâ'ya B

idüp Ömer nâm şeyh-i şüyûh-ı Sûfiyye ki Medîne-i Münevvere'de mücâvir idi ve zühd ü salâh ile ma'rûf ve dîn ü diyânet birle mevsûf[1] olmağın anı ihtiyâr eylediler, mezbûr fıtık zahmeti ile mübtelâ olmağın birkaç gün te'hîre mühlet taleb idüp riyâzet ile mu'âlece idüp duhûle kābiliyyet tahsîl eyledükden sonra[2] beline[3] ip ile bağlanup delükden içerü[4] nüzûl idüp Ömer bin Abdül'azîz binâ eyledüği hazîreye ol delükden[5] inüp andan sonra Hücre-i Şerîfe'ye dâhil olup; mezbûr ile bir şem' bile idi;[6] gördi ki sakf balçığından Kubûr-ı Şerîfe üzere bir mikdâr balçık[7] inmişdür,[8] pes anı ref' idüp[9] sakalı ile Kubûr-ı Şerîfe'yi[10] süpürdi.

Ve dahi sene[11] erba'a ve hamsîn ve hamse-mi'e[12] Rebî'u'l-âhir'inde mezbûr Kāsım'un[13] devletinde Hücre-i Şerîfe cânibinden râyiha-i kerîhe istişmâm olundı.[14] Pes Emîr Kāsım buyurdı ki huddâm-ı sulehâlarundan **[A133a]** bir kimesne inüp görüp hakīkat-i hâlden haber vire. Pes Beyân nâm esved hasekî Harem-i Muhterem'ün huddâmundan idi, mezbûr Beyân[15] mütevellî-i imâret[16] ile ve Hârûn-ı Şâzelî [nâm] sûfî ile içerü girüp içerüde **[B115b]** Ömer bin Abdül'azîz binâ eyledüği dîvâr ile Hücre-i Şerîfe dîvârı arasında[17] bir kedi ölüsi[18] buldılar ki hâ'iz-i Ömer ile Hücre-i Şerîfe arasında olup kokmışdı. İbnü'n-Neccâr eydür ki: Târîh-i mezbûrdan[19] bu zamâna gelinceye[20] dek kimesne içerü nüzûl eylememişdür.[21] Ve Sâhib-i

1 ve dîn ü diyânet birle mevsûf A: -B
2 fıtık zahmeti ile mübtelâ olmağın birkaç gün te'hîre mühlet taleb idüp riyâzet ile mu'âlece idüp duhûle kābiliyyet tahsîl eyledükden sonra A: -B
3 beline B: -A
4 içerü A: Hücre-i Şerîfe'ye B
5 ol delükden B: havha-i mezbûreden A
6 mezbûr ile bir şem' bile idi A: -B
7 balçık B: -A
8 inmişdür A: inüp düşmiş B
9 ref' idüp A: kaldurup B
10 sakalı ile Kubûr-ı Şerîfe'yi A: yerini sakalı ile B
11 sene A: -B
12 hamsîn ve hamse-mi'e B: hamsînün A
13 Kāsım'un A: -B
14 râyiha-i kerîhe istişmâm olundı A: yaramaz râyiha gelmeğin B
15 mezbûr Beyân B: -A
16 mütevellî-i imâret A: bennâ mi'mârı emîni B
17 içerüde Ömer bin Abdül'azîz binâ eyledüği dîvâr ile Hücre-i Şerîfe dîvârı arasında B: -A
18 ölüsi B: -A
19 Târîh-i mezbûrdan A: Ol târîhden B
20 gelinceye B: -A
21 nüzûl eylememişdür A: girmemişdür B

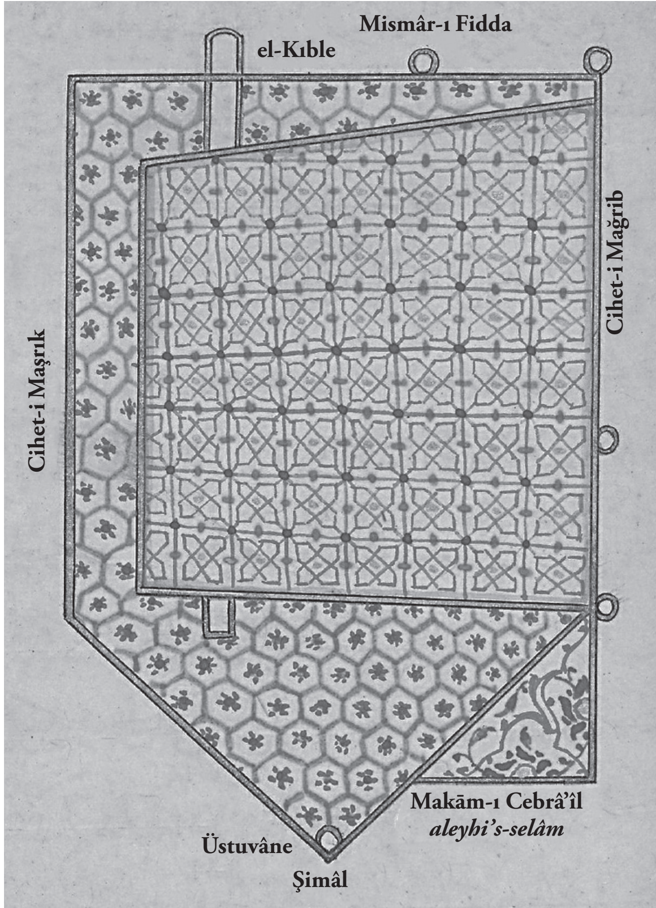
Târîh eydür ki: Zâhir budur ki sebkat iden kazıyye ve İbnü'n-Neccâr'un nakli berâber olmağın[1] beyân eylemişdür.

Hücre-i Şerîfe'nün tasvîrinde Sâhib-i Târîh eydür ki: Şekk yokdur ki Ömer bin Abdül'azîz binâ eyledüği muhammes dîvâr[2] içindeki olan binâ murabba'dur.[3] İbnü'n-Neccâr ve ana tâbi' olanlar ki muhammes tasvîr[4] eylemişlerdür, hatâdur.[5] Biz Hücre-i Şerîfe'yi içerüden girüp[6] arşunlayup ön cânibini ki kıble yelîsindedür, on arşun ve sülüs buldum. Ve ard cânibini ki Şâm yelîsindedür, on bir arşun ve rub' ve südüs buldum. Arzınun arşunı maşrık ve mağrib cânibinden yedi arşun ve nısf ve sümündür. Ve dîvârlarun **[A133b]** arzı[7] cemî' cevânibden bir buçuk arşun ve iki kırâtdur; illâ cânib-i şarkīde tecdîd olan dîvâr ki bir zirâ'[8] ve rub' ve sümündür. Ve Ömer bin Abdül'azîz binâ eyledüği dîvârun eni[9] bir arşun ve sülüsdür. Ve ba'zı cihâtda on üç arşun üzere azacuk[10] ziyâdece vâki' olmışdur. İşbu dîvâr-ı[11] gayr-ı mutâbık hacer-i gaşîm ile binâ olunmışdı. Ammâ yarım arşun mikdârı sakf hâtırı içün ki zikr olunsa gerek,[12] âcûr ile ya'nî kerpic ile binâ olunmışdı. Ve dahi **[B116a]** İbnü'n-Neccâr zikr eyledi ki: Cemâleddîn-i Isfahânî *rahimehullâh*[13] Hücre-i Şerîfe'nün hâ'izi içün sandal ağacından[14] ve abanosdan şübbâk idüp çevresini sakfa yetişinceye değin mezbûr şübbâk [ile] çevirdi.[15] Sâhib-i Târîh *rahmetullâhi aleyh*[16] eydür ki: Hücre-i Şerîfe-i Nebevî'yi işbu sûret üzere bulduk ki tasvîr olunur:

---

1 nakli berâber olmağın B: nakl eyledüği bir ola, vâfî A
2 Ömer bin Abdül'azîz binâ eyledüği muhammes dîvâr B: hâ'iz A
3 murabba'dur A: dört köşelidür B
4 tasvîr B: -A
5 hatâdur A: hatâ itmişlerdür B
6 girüp B: -A
7 arzı A: eni B
8 zirâ' A: arşun B
9 Ömer bin Abdül'azîz binâ eyledüği dîvârun eni B: arz-ı cidâr-ı hâ'iz A
10 arşun üzere azacuk A: arşundur, cüz'î B
11 dîvâr-ı B: hâ'iz-i A
12 ki zikr olunsa gerek A: -B
13 *rahimehullâh* B: -A
14 ağacından B: -A
15 sakfa yetişinceye değin mezbûr şübbâk [ile] çevirdi B: mezbûr şübbâk ile sakfa dek irâde eyledi A
16 *rahmetullâhi aleyh* B: -A

[A134a][1]



Mütevellî-i imâret olan İbn-i Zemen nâm kimesnenün tebdîl ü tağyîrâtı[2] ve dahi ne vech üzere karâr bulduğı bundan sonra zikr olunur.

Ammâ ba'zılarun kelâmı ki Kabr-i Şerîf'ün Mescid-i Şerîf sakfından gayrı sakfı yokdur deyü beyân eylemişlerdür, didükleri merdûddur. Belki sadr-ı evvelde dahi musakkaf idi. Ve li-hâzâ Dârimî, *Sahîh*'inde rivâyet **[A134b]** ider ki Ehl-i Medîne-i Münevvere'ye bir senede gāyet ile[3]

---

1 **Derkenar:** Bu fakīr dahi nüshada böylece bulmışdur B: -A
2 tebdîl ü tağyîrâtı B: ihdâs eyledüği tağyîrât A
3 gāyet ile B: -A

muhkem kahtlık olup Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe-i Sıddîka[1] *radıyallâhu anhâ*ya[2] şikâyet idüp pes Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* buyurdı ki: "Hazret-i Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Hücre-i Şerîfeleri **[B116b]** sakfından[3] Kabr-i Şerîf'e nazar idüp[4] gök cânibinden bir delük açun; tâ ki Kabr-i Şerîf ile gök arasında hicâb ve[5] hâ'il ref' ola." Pes emrini yerine getürdiler, ba'dehû şol kadar yağmur yağdı ki otlar bitüp develer semirüp[6] bir mertebede semirdiler[7] ki nice develer semizliğinden ve kesret-i şahmdan şahmı münfetik olup[8] helâk oldılar. Ve li-hâzâ[9] ol seneye "Âmü'l-Fetk"[10] ile müsemmâ oldı.[11] Ve Zeyn-i Merâğī eydür ki: "Delük fethi kıtlıklarda Ehl-i Medîne'nün bu ana dek sünnetleridür." Ammâ Sâhib-i Târîh eydür ki: Hâlâ sünnetleri Hücre-i Şerîfe'ye muhît olan maksûreden vech-i şerîfe mukābil olan kapuyı feth idüp anda ictimâ' eylemekdür.[12]

Ammâ Hücre-i Şerîfe'den sıfat-ı kubûr-ı münîfede ihtilâf-ı kesîre vâki' olmışdur. Mecmû'ı yedi sûretdür, sûret-i mezbûre delâ'iliyle[13] ma'an Sâhib-i Târîh'ün *Kebîr*'inde cümlesi[14] beyân olunmışdur. Ammâ bu târîhde hemân[15] üç sûreti kavî olmağın ihtiyâr idüp mâ-adâsını za'flarından ötüri îrâd **[A135a]** eylemedi. Suver-i selâseden[16] biri budur ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîfleri Şeyhayn *radıyallâhu te'âlâ*[17] *anhumâ*nun kabr-i şerîflerinün mukaddeminde vâki' olmışdur, bu vechile ki Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk[18] *radıyallâhu anh*un mübârek başı

---

1 Â'işe-i Sıddîka A: Â'işe B
2 *radıyallâhu anhâ*ya B: -A
3 Hazret-i Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Hücre-i Şerîfeleri sakfından B: -A
4 Kabr-i Şerîfe nazar idüp A: -B
5 Kabr-i Şerîf ile gök arasında hicâb ve B: -A
6 semirüp A: -B
7 semirdiler B: -A
8 şahmı münfetik olup A: çatlayup B
9 Ve li-hâzâ A: Anun-içündür ki B
10 Âmü'l-Fetk A: Âmü'l-Fiten B
11 müsemmâ oldı A: tesmiye eylediler B
12 Hâlâ sünnetleri Hücre-i Şerîfe'ye muhît olan maksûreden vech-i şerîfe mukābil olan kapuyı feth idüp anda ictimâ' eylemekdür A: Hücre-i Şerîfe'nün etrâfında olan maksûreden vech-i şerîfe mukābil olan kapuyı açup anda cem' olmak hâlâ sünnetleridür B
13 delâ'iliyle A: edillesiyle B
14 cümlesi B: -A
15 hemân B: -A
16 Suver-i selâseden A: Ol üç sûretlerden B
17 *te'âlâ* A: -B
18 Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk B: Sıddîk A

Rasûlullâh[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek[2] omuzlarına muhâzîdür[3] ve Hazret-i Ömerü'l-Fârûk *radıyallâhu te'âlâ anh*un[4] **[B117a]** mübârek başı Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*un[5] mübârek omuzlarına muhâzîdür,[6] bu sûret üzere:

Nebî
sallallâhu aleyhi ve sellem

Ebû Bekr
radıyallâhu anh

Ömer
radıyallâhu anh

Merâğī, Rezîn'den ve Yahyâ'dan nakl ider ki: "Bu sûret üzere cezm idüp ekser ulemâ bunun üzeredürler."

Ve dahi ikinci sûret Kāsım bin Muhammed bin Ebû Bekr *radıyallâhu anhum*dan menkūldür ki eyitdi:[7] "Hazret-i Â'işe'ye *radıyallâhu anhâ* didüm: "Yâ Ümme'l-Mü'minîn, bana Rasûl-i Ekrem[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîfini ve Sâhibeyn kabr-i şerîflerini göster." Pes keşf eyledi ve üç kabirden[9] ki müşrif değil ve yere dahi mülâsık değil. Ve üzerlerinde Arsa'nun kızıl kumı dökülmiş, ya'nî Arsa nâm yerün kumı ki

1 Rasûlullâh A: Hazret-i Rasûl'ün B
2 *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek A: -B
3 muhâzîdür A: berâberdür B
4 Hazret-i Ömerü'l-Fârûk *radıyallâhu te'âlâ anh*un B: Hazret-i Ömer A
5 Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*un B: Hazret-i Sıddîk'un A
6 muhâzîdür A: berâberdür B
7 menkūldür ki eyitdi A: rivâyet ider ki mezbûr dimişdür B
8 Rasûl-i Ekrem A: Rasûlullâh B
9 kabirden A: kabr-i şerîf idi B

ol kum[1] **[A135b]** kızıl-vârîdür[2] taş ufağı gibi." Ve mezbûr didi: "Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîflerini gördüm[3] ki mukaddem idi ve Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk[4] *radıyallâhu anh*un mübârek başı Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek omuzlarına muhâzî[5] idi. Ammâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*un mübârek başı Hazret-i[6] Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek ayakları ucında[8] vâki' olmışdur." Bu sûret üzere ki beyân olunur:[9]

[B117b]

Ömer *radıyallâhu anh* **Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem***

Ebû Bekr *radıyallâhu anh*

Sâhib-i Târîh eydür ki: Rivâyet-i ûlâ eşherdür. Ammâ[10] rivâyet-i sâniyeyi Hâkim tashîh eylemişdür, pes bu rivâyet ercah-ı rivâyât olur.

Ve üçünci sûret dahi budur ki ruvât-ı sikātdan mervîdür; egerçi ba'zılar fi'l-cümle hıfz cihetinden[11] ta'n olunmışdur. Ve rivâyet iderler ki Amre [bint-i Abdurrahmân] dimişdür ki: "Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* Server-i Kâ'inât'un ve Sâhibeyn *aleyhi ve aleyhime't-tahiyyât*larun kubûr-ı şerîfelerini bize vasf eyledi, bu vech üzere ki Hazret-i[12] Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek başları mağrib cânibinde **[A136a]** olup Hazret-i Ebû Bekr'ün[13] *radıyallâhu anh* mübârek başı Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek ayakları ucında[14] olup ve Hazret-i[15] Fârûk'un *radıyallâhu anh* kabr-i şerîfi Hazret-i[16] Rasûl-i

1 ol kum A: -B
2 kızıl-vârîdür A: kızıl ve iricedür B
3 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîflerini gördüm B: Gördüm Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîfini A
4 Ebû Bekr es-Sıddîk B: Sıddîk A
5 muhâzî A: berâber B
6 Hazret-i B: -A
7 Rasûlullâh A: Rasûl B
8 ucında B: altında A
9 beyân olunur A: tasvîr olundı B
10 Ammâ B: -A
11 ba'zılar fi'l-cümle hıfz cihetinden B: ba'zılarında hıfz cihetinde fi'l-cümle A
12 Hazret-i B: -A
13 Hazret-i Ebû Bekr'ün B: Sıddîk'un A
14 ucında B: altında A
15 ve Hazret-i B: -A
16 Hazret-i B: -A

Ekrem[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün ardında vâki' olmışdur." İşbu sûret üzere ki tasvîr olundı:[2]

Ebû Bekr *radıyallâhu anh*	**Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem***
	Ömer *radıyallâhu anh*

Ammâ bu kavli redd ider mervî[3] olan rivâyet ki Hücre-i Şerîfe'nün cidârı hedm oldukda esâs hafr olunur iken[4] Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh*un mübârek kademleri[5] zâhir oldı, nitekim yukaruda zikr olunmışdur.[6]

Kubûr-ı Şerîfe keyfiyyetinde;[7] bir kavlde müsennem mervîdür, **[B118a]** ya'nî musattah ve yere müsâvî[8] değil. Ve bir kavlde müsennem değil rivâyet olundı.[9] İmdi kavleyn-i mezkûreyni tevfîk[10] budur ki ibtidâ müsennem değil idi, ba'dehû Hücre-i Şerîfe'nün dîvârı düşdükde müsennem eylediler. Ammâ bu hakīr eydür ki: Âhar tarîkle dahi tevfîk kābildür. Ya'nî "müsennemdür" diyen kimesnenün murâdı yere berâber değil dimek ola ve "müsennem değil" diyen kimesnenün murâdı **[A136b]** yerden yüce[11] olup deve hörgüci gibi değil dimek ola, belki terbî'-i hey'et üzere ola; nitekim hâlâ ekser kubûr vaz' olunur. Bu vech üzere tevfîk evlâ görünür. Zîrâ bu takdîrce tağyîre ihtiyâc yokdur. Ammâ evvelki tevfîk tağyîr[12] iktizâ ider. *Vallâhu a'lem*.

---

1 Rasûl-i Ekrem A: Rasûlullâh B
2 ki tasvîr olundı B: -A
3 redd ider mervî A: -B
4 cidârı hedm oldukda esâs hafr olunur iken A: dîvâr-ı şerîfi yıkıldukda temel kazar iken B
5 kademleri A: ayakları B
6 yukaruda zikr olunmışdur B: bâlâda sebkat eylemişdür A
7 **keyfiyyetinde** A: **nice idiler** B
8 mervîdür, ya'nî musattah ve yere müsâvî A: ya'nî musattah olup yere berâber B
9 rivâyet olundı A: dimişdür B
10 İmdi kavleyn-i mezkûreyni tevfîk B: Kavleyn tevfîkı A
11 yüce A: yukaruca B
12 tağyîr A: -B

Sa'îd bin Müseyyeb'den ve gayrılardan *radıyallâhu te'âlâ anhum*[1] mervîdür ki Hazret-i[2] Îsâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Hücre-i Şerîfe-i Rasûlullâh'da[3] defn olacakdur. Ve dahi Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ*dan rivâyet olunmışdur ki, Abdurrahmân bin Avf muhtazar oldukda mezbûre[4] Hücre-i Şerîfe-i Rasûl'de[5] defn olmaklığı Â'işe *radıyallâhu anhâ*ya[6] arz eyledi. Ve dahi rivâyet olunur ki Hazret-i Hasan *radıyallâhu anh* Hücre-i Şerîfe'de defn olunmak içün Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* izn[7] virmişdi, ammâ Benî Ümeyye tâ'ifesi[8] mâni' oldılar. Ve rivâyât-ı mezbûre[9] delâlet ider buna ki Hücre-i Şerîfe'de bir âdem defn idecek yer vardur.[10] *Vallâhu a'lem*.

[B118b]

On Birinci Fasl

Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün re's-i şerîfi ve vech-i [A137a] neyyir-i latîflerinün[11] alâmeti ve Makām-ı Cibrîl[12] *aleyhi's-selâm* ve Hücre-i Şerîfe'yi ruhâm[13] ile te'zîr ve tahlîk ve me'âlîk ve Hücre-i Şerîfe üzere dâ'ir olan[14] maksûre ve üzerinde olan kubbe-i şerîf[15] beyânındadur.

Ammâ alâmet-i cihet-i re's-i şerîf;[16] ma'lûm ola ki Hazret-i Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[17] cihet-i re's-i şerîfün[18] alâmeti gümüş

---

1 ve gayrılardan *radıyallâhu te'âlâ anhum* B: *radıyallâhu anh* ve gayrdan A
2 Hazret-i B: -A
3 Hücre-i Şerîfe-i Rasûlullâh'da B: Hücre-i Şerîfe'de A
4 mezbûre A: -B
5 Hücre-i Şerîfe-i Rasûl'de B: Hücre-i Şerîfe'de A
6 Â'işe *radıyallâhu anhâ*ya B: -A
7 izn A: icâzet B
8 tâ'ifesi B: -A
9 rivâyât-ı mezbûre A: bu zikr olunan rivâyetler B
10 vardur B: bâkī A
11 **neyyir-i latîflerinün** A: **münîri** B
12 **Cibrîl** A: **Cebrâ'îl** B
13 **Hücre-i Şerîfe'yi ruhâm** A: **Hücre-i Şerîfe mermer** B
14 **üzere dâ'ir olan** A: **etrâfında çevrilen** B
15 **kubbe-i şerîf** B: **kubbe** A
16 **Ammâ alâmet-i cihet-i re's-i şerîf** A: -B
17 Hazret-i Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: -A
18 cihet-i re's-i şerîfün A: mübârek başlarınun B

safâ'ihi ile musaffah[1] sandûkdur. Mezbûr sandûk Kabr-i[2] Şerîf'ün dîvârına[3] mülâsık olan direk altındadur. Ol dîvârun[4] safha-i garbiyyesi nihâyetinde ki kıble cihetinde müntehî olur, Üstuvâne-i Tevbe ve Üstuvâne-i Serîr saffına muhâzîdür;[5] gaflet olunmaya.

Sâhib-i Târîh eydür ki: İşbu sandûkun ibtidâ-i hudûsını[6] bilmezim. Ve dahi dir ki: Mezbûr[7] sandûk üzerinde sâbıkda ağaçdan[8] bir kā'im var idi zâhir-i üstuvâneye muhît, Hücre-i Şerîfe'nün ruhâmı üzerine varınca. Ve işbu kā'im yalduzlu gümüş tahtalar ile muhattem ve musaffah idi,[9] harîk-ı âhirde sandûk ile bile yandukda tecdîd idüp ağaçdan kā'im[10] yerine ruhâmdan idüp anda Besmele ve salavât ve selâm ve gayrı zâlik **[A137b]** yazup müzeyyen eylediler.

Ammâ vech-i şerîfe alâmeti mismâr-ı fiddadur ki safha-i garbiyye ile mismâr-ı fidda[11] arası beş arşun mikdârıdur. Bu günde mu'teber olan budur; ammâ sâbıkda ne idi ve[12] nice idi **[B119a]** bilmek[13] murâd olunursa Arabî tevârîhe[14] rücû' oluna.

Ammâ Makām-ı Cibrîl[15] ***aleyhi's-selâm*****,** Kabr-i Şerîf'ün murabba'ası kurbındadur. Mezbûr yerde Merâğī zikr eyledüği üzere dahi mismâr-ı fidda var idi. Ve Hücre-i Şerîfe dîvârınun[16] zâviye-i şimâliyye cânibine murabba'anun inhirâfı mahallinde idi. Gûyiyâ işbu mismâr düşüp girü yerine[17] i'âde olunmadı.

---

1 safâ'ihi ile musaffah A: altun yalduzlu tahtalar ile kaplanmış olan B
2 Kabr-i A: Hücre-i B
3 dîvârına B: hâ'izine A
4 Ol dîvârun B: Hâ'iz-i mezbûrun A
5 muhâzîdür A: berâberdür B
6 sandûkun ibtidâ-i hudûsını A: sandûkı ibtidâ kim peydâ eyledi B
7 Mezbûr A: -B
8 ağaçdan A: -B
9 yalduzlu gümüş tahtalar ile muhattem ve musaffah idi B: muhattem ve musaffah idi yalduzlu gümüş safâ'ihi ile A
10 tecdîd idüp ağaçdan kā'im A: sandûkı ağaçdan tecdîd idüp ve kāyim B
11 mismâr-ı fidda B: mismâr A
12 ne idi ve A: -B
13 bilmek B: -A
14 Arabî tevârîhe B: asıla A
15 **Cibrîl** A: **Cebrâ'îl** B
16 dîvârınun B: hâ'izinün A
17 girü yerine B: -A

Ammâ Hücre-i Şerîfe'yi ruhâm[1] **ile te'zîr eylemek** zâhiren el-Mütevekkil-Alallâh nâm pâdişâhun[2] hilâfeti[3] zamânında kim[4] olmışdur,[5] sene isneteyn ve selâsîn[6] ve mi'eteyn[7] târîhinde vâki' olmış idi.[8] Ve dahi Hücre-i Şerîfe'nün havâlîsinde olan ferş-i ruhâm dahi zâhiren anundur.[9] İbnü'n-Neccâr eydür ki: Muktefî[10] hilâfetinde sene semân ve erba'în ve hamse-mi'ede[11] Benî Zengî vezîri olan Cemâleddîn-i Isfahânî tecdîd eyledi ve Hücre-i Şerîfe'nün havâlîsin[12] bir kāmet[13] mikdârı murahham eyledi. Zâhiren bu tecdîd harîk-ı evvelden sonra olmış ola.

Sâhib-i Târîh **[A138a]** eydür ki: Bizüm zamânımızda Sultân Kayıtbay devletinde iki kerre tecdîd oldı. Evvelki tecdîd ol sene ihdâ ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde, harîkden mukaddem tecdîd olunmışdı. Ve ikinci tecdîd harîkden sonra, sene seb'a ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde vâki' oldı.[14] Bundan sonra[15] Hücre-i Şerîfe'de ve Ravza'da ne kadar mermer döşenmiş görünürse cemî'an[16] imâret-i sâniyede hâdis olmışdur. Ve harîkden sonra[17] ol **[B119b]** Mescid-i Şerîf'ün kıble cânibindeki dîvârında[18] Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*[19] mihrâbından gayrı bir yerde ruhâm

1 **ruhâm** A: **mermer** B
2 nâm pâdişâhun B: -A
3 hilâfeti A: -B
4 kim B: -A
5 olmışdur A: -B
6 selâsîn A: -B
7 mi'eteyn B: semâne-mi'e A
8 vâki' olmış idi B: -A
9 Hücre-i Şerîfe'nün havâlîsinde olan ferş-i ruhâm dahi zâhiren anundur A: -B
10 Abbâsî Halîfesi Ebû Abdillâh el-Muktefî-Li'emrillâh Muhammed b. Ahmed el-Müstazhir-Billâh (1136-1160).
11 Muktefî hilâfetinde sene semân ve erba'în ve hamse-mi'ede A: Sene semân ve erba'în ve hamse-mi'ede Muktefî hilâfetinde B
12 havâlîsin A: etrâfını B
13 kāmet A: âdem boyı B
14 Evvelki tecdîd ol sene ihdâ ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde, harîkden mukaddem tecdîd olunmışdı. Ve ikinci tecdîd harîkden sonra, sene seb'a ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde vâki' oldı B: ol sene ihdâ ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde harîkden evvel ve harîkden sonra sene seb'a ve semânîn târîhinde A
15 sonra A: gayrı B
16 Hücre-i Şerîfe'de ve Ravza'da ne kadar mermer döşenmiş görünürse cemî'an B: ne kadar ruhâm ki Hücre-i Şerîfe'de ve gayrihâda görünür A
17 harîkden sonra A: sonraki yanıkdan evvel B
18 kıble cânibindeki dîvârında B: dîvâr-ı kıblîsinde A
19 *radıyallâhu anh* B: -A

yok idi.[1] Ammâ Sultân Kayıtbay'un *rahimehullâh*[2] imâret-i sâniyesinde ki hâlâ Mescid-i Şerîf-i Nebevî'nün[3] binâsı anun üzeredür, eydür ki: Menâre-i[4] şarkıyye ve Bâbü's-Selâm ve Minber-i Şerîf[5] ve mü'ezzinlerün kürsîsi[6] ve ba'zı muhdes[7] direkler ki Hücre-i Şerîfe havâlîsinde olmışdur, bunlar[8] murahham kılındı. *Vallâhu a'lem.*[9]

Ammâ Hücre-i Şerîfe'nün kisvesi; İbnü'n-Neccâr Hücre-i Şerîfe'nün terhîmini zikr eyleyüp Isfahânî'ye mensûp olan sandaldan ve abanosdan olan şübbâk-i şerîf-i[10] mezkûrı beyân eyledükden sonra didi ki: Lâ-yezâl bu vaz' üzere idi; tâ Hüseyn bin Ebi'l-Heycâ ki Mısır pâdişâhlarınun vezîrleri olan Sâlih nâm kimesnenün güyegisi idi,[11] **[A138b]** beyâz Debîkī[12] bir perde ki tırâz ve câmât[13] merkūmesi var idi ve kızıl ibrişim ile Yâsîn Sûresi üzerinde yazılmışdı, irsâl idüp diledi ki[14] Hücre-i Şerîfe'de ta'lîk oluna. Emîr-i Medîne olan[15] Kāsım bin Mühennâ anı men' idüp tâ halîfe-i vakt[16] olan[17] Müstazî-Bi'emrillâh'dan[18] izn getürüp ba'dehû ta'lîk eyledi ve iki yıl mikdârı mu'allak durdı. Andan sonra halîfe cânibinden mor ibrişimden kullâb-dûzî[19] ile mutarraz perde ki tırâzında Müstazî-Bi'emrillâh[20] ismi ya-

---

1 ruhâm yok idi A: mermer yoğidi B
2 *rahimehullâh* B: -A
3 Mescid-i Şerîf-i Nebevî'nün B: Mescid-i Şerîf A
4 Menâre-i A: Binâ-i B
5 Bâbü's-Selâm ve Minber-i Şerîf B: Bâbü's-Selâm'ı ve Minber'i A
6 mü'ezzinlerün kürsîsi A: mü'ezzinler dekkesini B
7 muhdes A: hâdis olan B
8 bunlar B: -A
9 *Vallâhu a'lem* A: -B
10 şerîf-i B: -A
11 Hüseyn bin Ebi'l-Heycâ ki Mısır pâdişâhlarınun vezîrleri olan Sâlih nâm kimesnenün güyegisi idi A: Mısır pâdişâhlarına vezîr olan Hüseyn bin Ebi'l-Heycâ nâm kimesne B
12 دیبق A B Her iki nüshada da yanlış imla edilmiş olan "Debîkī" kelimesi, Mısır'da bulunan ve giysi imalatıyla meşhur olan Debîk karyesine mensubiyet ifade etmektedir. Bk. Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ*, s. 298; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kāmûsi'l-Muhît*, C. 4, İstanbul 2013, s. 3974.
13 الحامات A: اکمامات B Farsça elbise manasına gelen "câme" kelimesine cem'-i müennes eki getirilmek suretiyle teşekkül etmiş olan "câmât" kelimesi, Orta Çağ'da Arapçaya ithal edilerek çoğul ekleriyle Arabî forma sokulan çok sayıda kelimeden biridir.
14 diledi ki A: -B
15 olan B: -A
16 vakt A: zamân B
17 olan B: -A
18 Bi'emrillâh'dan A: Billâh'dan B
19 kullâb-dûzî: tığ işi
20 Bi'emrillâh A: Billâh B

zılmışdı, gelüp[1] vâsıl olup ba'dehû evvelki perdeyi alup yerine bu[2] perdeyi giyürdiler ve evvelki perdeyi Hazret-i Alî **[B120a]** *radıyallâhu anh*un meşhedine[3] iletüp[4] giyürdiler. Andan sonra Nâsır-Lidînillâh[5] nâmun[6] perdesi gelüp mezbûr perde üzerine giyürdiler. Andan sonra vâlidesi cânibinden bir perde dahi gelüp ol dahi ta'lîk olundı. İbnü'n-Neccâr didi ki: Bizüm zamânımızda üç perde biri biri üzere asılmış idi.[7] Zâhir budur ki Hücre-i Şerîfe'ye evvel kisve giydiren, yukaruda zikr olan [Hüseyn bin] Ebi'l-Heycâ nâm vezîr idi,[8] *vallâhu a'lem*. Ve sene[9] sittîn ve seb'a-mi'e [...][10] Sultân es-Sâlih İsmâ'îl bin Nâsır, Mısr beytü'l-mâli mâlından bir karye satun alup vakf **[A139a]** eyledi ki gallesiyle her yıl Ka'be-i Mu'azzama'yı ve beş yılda bir Hücre-i Şerîfe'yi ve Minber-i Nebevî'yi kisvet giyüreler[11] hâlâ müşâhede olan sıfat üzere. Ve kisve-i cedîde vâsıl oldukda[12] kisve-i atîkayı ber mûcib-i âdet-i kadîme tevzî' ve taksîm iderlerdi, nitekim hâlâ müşâheddür.[13] Ammâ[14] bu hakīr dir ki: kisve-i atîka halîfe-i zamân olanun emrine[15] müfevvazdur; dilerse taksîm ider ve dilerse âhar yere sarf ider, nitekim kütüb-i Hanefiyye'de mastûrdur. Ammâ âdet tağyîr eylememek evlâ ve enseb görünür, *vallâhu a'lem.* Ammâ Alâ'î dir ki: "Kisve-i kadîmenün cevâz-ı kısmetinde tereddüd yokdur, zîrâ vakf-ı istikrâr âdetden sonra olmışdur."

Ammâ Hücre-i Şerîfe'yi tahlîk, ya'nî halûk sürmek ki güzel kokulardan mürekkeb olan tîbdür ki za'ferân ve misk **[B120b]** ve sandal ve gayrı zâlik mecmû'ından hâsıl olan mürekkebe feth-i hâ-i mu'ceme ile "halûk"[16] tesmiye olunmışdur. Ve mervîdür ki sene seb'în ve mi'e târîhinde[17] Hay-

---

1 gelüp B: -A
2 bu A: mezbûr B
3 meşhedine A: merkadine B
4 iletüp A: -B
5 Nâsır-Lidînillâh A: Nâsıruddîn B
6 nâmun B: -A
7 asılmış idi B: vâki' oldı A
8 yukaruda zikr olan [Hüseyn bin] Ebi'l-Heycâ nâm vezîr idi B: Ebu'l-Heycâ ola A
9 Ve sene B: -A
10 Burada yer alan عشرنده şeklindeki ifade okunamamıştır.
11 kisvet giyüreler A: kisvelendüreler B
12 vâsıl oldukda A: geldükde B
13 müşâheddür A: âdetleridür B
14 Ammâ B: -A
15 halîfe-i zamân olanun emrine B: emr-i halîfeye A
16 feth-i hâ-i mu'ceme ile "halûk" B: "halûk" feth-i hâ-i mu'ceme A
17 mi'e târîhinde A: mi'ede B

zurân nâm hâtun Medîne-i Münevvere'ye gelüp emr eyledi ki Mescid-i Şerîf'i tahlîk ideler. Ve Mûnise nâm bir câriyesini bu hizmet üzere mütevellî[1] eyledi. Andan sonra Kabr-i Şerîf'i bi-tamâmihî ve Üstuvâne-i Tevbe'yi **[A139b]** ve alem-i Musallâ-yı Nebevî olan üstuvâneyi fasl olanda[2] mezbûr olan eşyâ ile halûk sürerlerdi. Sâhib-i Târîh eydür ki: Halûk kazıyyesi[3] zamânımızda metrûkdur.

Ammâ Hücre-i Şerîfe'nün me'âlîki ya'nî Hücre-i Şerîfe'nün havâlîsinde asılan altun ve gümüşden olan kanâdîl[4] ve gayrı ki vardur, inşâ'allâh[5] zikr olunur. Sâhib-i Târîh eydür ki: İbtidâ-i hudûsına muttali' olmadum; lâkin İbnü'n-Neccâr zikr ider ki: Mescid-i Şerîf sakfında dîvâr-ı kıblî ile Hücre-i Şerîfe arasında ziyâret iden kimesnelerün başları üzerinde[6] kırkdan ziyâde kandîl asılmışdı, kimi büyük ve kimi küçük ve kimi nakışlı ve kimi sâde altundan ve gümüşden ve billûrdan. Mezbûr kandîlleri pâdişâhlar ve ekâbir ve[7] a'yân-ı etrâf-ı ekālîm ve büldân tuhfe ve nezr tarîkıyla irsâl eylemişlerdi.[8] Sâhib-i Târîh dir ki: Kanâdîl-i mezbûre[9] hâlâ maksûre içindedür ve eknâf ve etrâfdan[10] âdet-i kadîme üzere tuhaf[11] ve nezrler münkatı' değildür. Ve her kaçan çoğalursa birilerin indirüp birilerin dahi **[B121a]** yerlerine asarlardı ve eskileri Mescid-i Şerîf ortasında olan kubbede korlar idi.[12] **[A140a]** Ve kubbe-i mezbûrede bu makūle tuhafdan haylî esbâb cem' olunmışdı. Nâgâh sene ihdâ aşere ve semâne-mi'e târîhinde cemî' Hicâz saltanatı Hasan bin Aclân-ı Hasenî'ye müfevvaz olup mezbûr Hasan, Sâbit bin Nuğayr-ı Mansûrî nâm kimesneyi emîr-i Medîne idüp andan evvel Cemmâz bin Hibetü'l-Cemmâzî emîr-i Medîne idi, mezbûr Sâbit'ün emâreti berâtı vâsıl olmadın vefât idüp

---

1 mütevellî A: ta'yîn B
2 alem-i Musallâ-yı Nebevî olan üstuvâneyi fasl olanda A: Mihrâb-ı Nebevî'de olan üstuvâne-i şerîfeye fasl-ı evvelde B
3 Halûk kazıyyesi A: -B
4 gümüşden olan kanâdîl A: gümüş kandîller B
5 ki vardur, inşâ'allâh B: budur ki A
6 başları üzerinde A: başı ucında B
7 ve ekâbir ve B: -A
8 irsâl eylemişlerdi A: göndermişlerdür B
9 Kanâdîl-i mezbûre A: Ol kandîller B
10 eknâf ve etrâfdan A: etrâf u eknâfdan B
11 tuhaf: tuhfeler, hediyeler
12 çoğalursa birilerin indirüp birilerin dahi yerlerine asarlardı ve eskileri Mescid-i Şerîf ortasında olan kubbede korlar idi B: çoğalur, birin indirüp yerine bir dahi asup eskiyi sahn-ı secdede olan kubbede vaz' iderler A

bu esnâda Cemmâz izhâr-ı isyân idüp gümüş kanâdîlden on yedi kantâr ve iki hoşhâne ki altun avadânlığı ile dolu idi dirler,[1] ahz idüp ahâlî-i Medîne-i Münevvere'nün evlerin nehb ü[2] gāret idüp Hücre-i Şerîfe'de asılan kandîlleri indirmek içün nerdübân getürüp[3] indirmek sadedinde iken Hakk Te'âlâ anı sarf eyledi. Rivâyet olunur ki eşyâ-i mezbûreyi yere[4] defn idüp kendü[5] sene isnâ ve aşere ve semâne-mi'e târîhinde katl[6] olunup defn eyledüği eşyânun yeri[7] ma'lûm olmayup zâyi' oldı. İşbu vâkı'adan sonra yine eşyâ-i kesîre kubbe-i mezbûrede cem' olunup ba'dehû sene erba'a ve ışrîn ve semâne-mi'e târîhinde Emîr **[A140b]** Azîz bin Heyâzı' bin Hibetü'l-Cemmâzî bir mikdârın bi-tarîk-ı karz aldı. Ba'dehû[8] lâ-yezâl tuhaf ve nüzûr tezâyüd üzere idi; tâ ki[9] Burgūs bin Betîr el-Hüseynî ve Debbûs bin Sa'd el-Hüseynî et-Tufeylî sene sittîn ve semâne-mi'e târîhinde **[B121b]** mevsim-i haccda kanâdîl-i mezbûreden bir mikdâr üzere mürûr idüp[10] gördüklerinde tama'ları hareket idüp hîle ile Mescid-i Şerîf'ün dîvârına çıkup ve yine sakfdan içerü[11] inüp Hücre-i Şerîfe'nün kandîllerinden[12] kādir oldukları kadar çalup alurlardı. Bu minvâl üzere tuhafdan haylî esbâb[13] alup kimesne anlarun hâllerine vâkıf olmadı. Müddet-i medîdeden sonra mezbûrlarun kıssası ifşâ olup[14] [ve cümle nâs] hakīkat-i hâle muttali' olup[15] mezbûr Burgūs ile Debbûs'ı ma'an ahz olunup aldukları tuhafdan mümkin olanun redd itdürüp[16] anları katl ey-

1 andan evvel Cemmâz bin Hibetü'l-Cemmâzî emîr-i Medîne idi, mezbûr Sâbit'ün emâreti berâtı vâsıl olmadın vefât idüp bu esnâda Cemmâz izhâr-ı isyân idüp gümüş kanâdîlden on yedi kantâr ve iki hoşhâne ki altun avadânlığı ile dolu idi dirler A: mezbûr Sâbit'ün emâreti berâtı dahi vâsıl olmadın vefât idüp andan evvel Cemmâz bin Hibetü'l-Cemmâzî emîr-i Medîne olmağın bu esnâda izhâr-ı isyân idüp altundan ve gümüşden on yedi kantâr altun ve gümüş avadânlığı alup iki hoşhâne dolusı B
2 evlerin nehb ü A: evlerini yağma B
3 getürüp A: kurdurup B
4 yere B: -A
5 kendü B: -A
6 katl A: -B
7 eşyânun yeri B: yer A
8 Ba'dehû B: -A
9 tâ ki A: ve yine B
10 bir mikdâr üzere mürûr idüp A: -B
11 içerü B: -A
12 Hücre-i Şerîfe'nün kandîllerinden B: kanâdîl-i mezbûreden A
13 tuhafdan haylî esbâb A: haylî esbâb tuhafdan B
14 mezbûrlarun kıssası ifşâ olup B: -A
15 hakīkat-i hâle muttali' olup A: -B
16 olanun redd itdürüp A: olduğı kadar alup B

lediler. Sâhib-i Târîh eydür ki: Bize haber[1] yetişdi ki harîkden mukaddem[2] imâret[3] üzere mütevellî[4] olan İbn-i Zemen nâm kimesne[5] Sultân Kayıtbay'a tezyîn ve tahsîn[6] eyledi ki kubbede[7] cem' olan tuhaf ve nüzûrı Mısr'a iletüp Mescid-i Şerîf'ün imâretine sarf oluna. Mezbûrun kelâmı sebebiyle **[A141a]** harîkden evvel bir mikdârın alup gitmişler idi.[8] Bu hakīr dahi dir ki: Bizüm zamânımızda dahi kanâdîl-i mezbûreden bir mikdârını meşâyih-i Harem-i Şerîf'den bir şeyhu'l-Harem re'y iktizâ eyledi ki vücûh-ı hayra sarf oluna. Binâ'en alâ-zâlik bir mikdârını alup vücûh-ı hayra sarf eyledi. *Vallâhu a'lem*.

Ammâ Hücre-i Şerîfe ile Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ[9] ***radıyallâhu te'âlâ***[10] ***anhâ*****nun beyt-i şerîflerinün çevresinde**[11] **vâki' olan maksûreyi** Sultân Baybars nâm kimesne[12] ihdâs idüp ağaçdan âdem boyınca ve çevresinde **[B122a]** pencereler ile[13] idüp üç kapu dahi vaz'[14] eyledi. Şübbâk-i mezkûr sebebiyle Ravza-i Şerîfe'den kıblî ve şarkī ve garbîden bir mikdâr yer[15] anda namâz kılmakdan[16] hacr olundı. Ve maksûre içinde namâz kılmak men' olunmak mesmû' olmadı ki men' eylemiş olalar.[17] İşbu bâbda Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* muktedâdur dimek hatâ ve[18] galat-ı mahzdur ki yukaruda zikr olunmışdur.[19] Zîrâ Ömer bin Abdül'azîz'den Ravza-i Şerîfe'ye hacr vâki' olmadı, nitekim bâlâda sebkat eyledi.[20] Ammâ vâki' olduğı takdîrce Kabr-i Şerîf'i muhâfazat zarûreti içün idi; tâ kim

---

1 haber B: -A
2 harîkden mukaddem B: -A
3 imâret A: binâ B
4 mütevellî A: mi'mâr ve nâzır B
5 nâm kimesne B: -A
6 tezyîn ve tahsîn A: arz B
7 kubbede A: Hücre-i Şerîfe'de B
8 Mezbûrun kelâmı sebebiyle harîkden evvel bir mikdârın alup gitmişler idi A: -B
9 **Fâtımatü'z-Zehrâ** B: **Fâtıma** A
10 ***te'âlâ*** B: -A
11 **çevresinde** B: **devrinde** A
12 nâm kimesne B: -A
13 çevresinde pencereler ile B: pencereler ile çevresinde A
14 vaz' A: -B
15 Şübbâk-i mezkûr sebebiyle Ravza-i Şerîfe'den kıblî ve şarkī ve garbîden bir mikdâr yer B: Mezkûr sebeb-ile Ravza-i Şerîfe'den bir mikdâr A
16 anda namâz kılmakdan A: -B
17 Ve maksûre içinde namâz kılmak men' olunmak mesmû' olmadı ki men' eylemiş olalar B: Ulemâdan ve sulehâdan anı men' eylemek istimâ' olunmadı A
18 hatâ ve B: -A
19 ki yukaruda zikr olunmışdur B: -A
20 Zîrâ Ömer bin Abdül'azîz'den Ravza-i Şerîfe'ye hacr vâki' olmadı, nitekim bâlâda sebkat eyledi A: -B

Ka'be'ye müşâbih **[A141b]** olmaya, ne ân ki zarûretsüz vâki' olmış ola. Lâkin Mecdüddîn-i Lugavî kelâmından ma'lûm olur ki kapusı dâ'imâ meftûh idi, namâz kılmakdan mâni' değildi. İbn-i Cemâ'a kelâmından dahi mefhûm budur ki eyyâm-ı mevsimden gayrı günlerde maksûre kapuları dâ'imâ[1] meftûh idi.[2] Sâhib-i Târîh eydür ki: Bundan sonra kapuları bağladılar bir tarîk ile ki bir ehada[3] içerü girüp namâz kılmak müyesser olmaz; meger ki devletlü olup câhından korkup yâhûd mâlına tama' idüp kimesne ola ki bu[4] makūle kimesneye müyesserdür. Ve bu bid'at Barsbay[5] nâm kimesnenün[6] devletinde[7] hâdis olmışdı. Andan sonra sene erba'a ve tis'în ve sitte-mi'e târîhinde Zeynüddîn Ketboğa nâm kimesne sakfa müntehî olur bir şübbâk dâ'ir-i mezbûr üzere vaz'[8] eyledi. Andan sonra[9] dördünci kapuyı ziyâde eylediler sene tis'a ve ışrîn ve seb'a-mi'e târîhinde **[B122b]** Nâsır[10] nâm kimesne devletinde, Musakkaf-ı Kıblî'nün mu'ahharında oldı.[11] Andan sonra sene selâse ve hamsîn ve semâne-mi'e târîhinde Zâhir Çakmak[12] nâm kimesne[13] devletindedür zikr olan[14] dördünci kapunun öninde bir latîf sakf ki altı arşun mikdârıdur, **[A142a]** ihdâs olunup ve ferşini ruhâmdan müzeyyen eyledi. Ammâ harîk-ı sânîde umûr-ı mezbûre cemî'an muhterik olmağın[15] yine cihet-i kıblîde nühâsdan şübbâk idüp üzerinde nühâsdan şebeke düzüp kebûter men'i içün[16] müntehâ-i irtifâ'a

---

1 maksûre kapuları dâ'imâ B: -A
2 meftûh idi A: açuk olurdı B
3 ehada A: kimesneye B
4 kimesne ola ki bu A: -B
5 Burcî Memlük hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Seyfüddîn Barsbay (1422-1438).
6 nâm kimesnenün B: -A
7 devletinde A: zamânında B
8 sene erba'a ve tis'în ve sitte-mi'e târîhinde Zeynüddîn Ketboğa nâm kimesne sakfa müntehî olur bir şübbâk dâ'ir-i mezbûr üzere vaz' B: Zeynüddîn Ketboğa sene erba'a ve tis'în ve sitte-mi'e târîhinde bir şübbâk ki sakfa müntehî olur, dâ'ir-i mezbûr üzere A
9 Andan sonra A: -B
10 Bahrî Memlük hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Nâsırüddîn Muhammed b. Kalâvûn (1293-1341).
11 sene tis'a ve ışrîn ve seb'a-mi'e târîhinde Nâsır nâm kimesne devletinde, Musakkaf-ı Kıblî'nün mu'ahharında oldı B: Nâsır devletinde Musakkaf-ı Kıblî'nün mu'ahharında sene tis'a ve ışrîn ve seb'a-mi'e târîhinde A
12 Burcî Memlük hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Seyfüddîn Çakmak el-Âlâ'î (1438-1453).
13 nâm kimesne B: -A
14 zikr olan B: -A
15 Ammâ harîk-ı sânîde umûr-ı mezbûre cemî'an muhterik olmağın A: İşbu zikr olunan umûr harîk-ı sânîde cemî'an yanmağın B
16 üzerinde nühâsdan şebeke düzüp kebûter men'i içün A: kebûter menba'ıçün üzerine nühâsdan zırh gibi şebeke düzüp B

dek kılındı. Ve dahi cihât-ı selâseye demürden şübbâk idüp üzerini[1] yine tarîk-ı mezbûr ile[2] şebeke idüp etrâfını[3] dutdılar ve kapularını dahi demürden idindiler, meger kıblî kapuyı ki anı müşebbek sacdan eylediler.[4] Bir müşebbek dahi ki Hücre-i Şerîfe ile rahabe arasındadur ki Hücre-i Şerîfe'nün müselles ardındadur, eylediler bir tarîk ile ki mezbûr müsellesün ba'zısı anda dâhil olup müstakil mahalli oldı ki iki kapusı var idi, anlardan maksûreye dâhil olurlar idi; gûyiyâ Hazret-i Fâtıma *radıyallâhu anhâ*nun menzil-i şerîfi yeridür. *Vallâhu a'lem*.

Ammâ Hücre-i Şerîfe'ye muhâzî olan kubbe ki yukaru cânibindendür, kadîmde yok idi; tâ Mansûr Kalâvûn[5] nâm kimesne[6] zamânına dek. Belki kadîmde olan[7] Hücre-i Şerîfe'ye muhâzî[8] yukaru cânibinden **[A142b]** Mescid-i Şerîf sathında alâmet içün âdem boyınca kirec ile hazîre binâ olunmışdı. Ve sene semân ve seb'în ve sitte-mi'e târîhinde bir kubbe ki altı murabba' ve üzeri **[B123a]** müsemmen olup üzerini rasâsdan[9] tahtalar ile mıhlayup[10] binâ olundı.[11] Ba'dehû Nâsır Hasan bin [Muhammed bin] Kalâvûn[12] eyyâmında elvâh-ı rasâs[13] muhtell olmağın yine kubbe-i mezbûre tecdîd olundı. Ve sene hamse ve sittîn ve seb'a-mi'e târîhinde Eşref Barsbay zamânında dahi gene tecdîd ve ihkâm[14] olundı. Ve Kayıtbay zamânında dahi yine harîkden evvel ba'zı yerleri[15] ıslâh ve ihkâm[16] olmışdı. Ve ammâ harîkden sonra olan bundan[17] sonra gelen faslda tafsîl ile zikr olunur, *inşâ'allâhu Te'âlâ*.

---

1 üzerini A: yukarusını B
2 tarîk-ı mezbûr ile A: -B
3 etrâfını B: -A
4 meger kıblî kapuyı ki anı müşebbek sacdan eylediler A: -B
5 Bahrî Memlük hükümdarı el-Melikü'l-Mansûr Seyfüddîn Kalâvûn el-Elfî es-Sâlihî (1279-1290).
6 nâm kimesne B: -A
7 olan B: -A
8 muhâzî A: berâber B
9 rasâsdan A: kurşun B
10 mıhlayup B: tesmîr idüp A
11 binâ olundı A: yapdılar B
12 Bahrî Memlük hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Nâsırüddîn Hasan b. el-Meliki'n-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn (1347-1351, 1354-1361).
13 elvâh-ı rasâs A: kurşun tahtaları B
14 ve ihkâm A: -B
15 yerleri B: -A
16 ve ihkâm A: -B
17 bundan A: bu fasıldan B

On İkinci Fasl

Mücedded imâret beyânındadur. Ve dahi Hücre-i Şerîfe'nün sakfını Mescid-i Şerîf sakfınun tahtında[1] kubbe-i muhtasara-i latîfe ile tebdîl ve dahi Kubbe-i Şerîfe mukarrer olduğı vech üzere tasvîrün beyânındadur.

Ve bundan sonra[2] ma'lûm ola ki mahrûse-i Mısr ve diyâr-ı Arab sultânı[3] olan Sultân Kayıtbay merhûma Mescid-i Nebevî'nün[4] **[A143a]** ta'mîre ihtiyâcı olduğın[5] arz olundukda[6] sene ihdâ ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde harîkden evvel[7] Şems bin Zemen nâm kimesneyi Medîne-i Münevvere cânibine gönderüp ve hizmet-i mezbûre üzere nâzır idüp[8] mezbûr nâzırun nazarı bunı[9] iktizâ eyledi ki Hücre-i Şerîfe'nün ruhâmını tecdîd idüp Üstuvâne-i Sandûkī ki çatlamışdı, anı dahi ıslâh ide.[10] Binâ'en alâ-zâlik mezbûr üstuvânenün ba'zı harezâtını[11] ihrâc idüp **[B123b]** ve Mescid-i Kubâ'dan harezâtıyla [berâber] bir üstuvâne getürüp[12] üstuvâne-i mezbûre ıslâhına sarf eyledi. Andan sonra Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* binâ eyledüği hâ'izün zâviye-i şimâliyyeden tâ zâviye-i şarkıyyeye gelince ruhâmını[13] kal' eyledükde[14] gördi ki[15] hâ'iz-i mezkûrda bir şakk-ı kadîm zâhir olur idi, kadîmü'l-eyyâmda şakk olmağın ba'dehû[16] kisve-i şerîfe ref' olundukda ki anı kademen[17] şakkını[18] kerpic ve kirec ile ıslâh eylemişlerdi, zâhir oldı.[19] Pes şakk-ı

---

1 **tahtında** A: **altında** B
2 Ve bundan sonra B: -A
3 mahrûse-i Mısr ve diyâr-ı Arab sultânı B: sultân-ı Mısr ve diyâr-ı Arab A
4 Nebevî'nün B: Şerîf'ün A
5 olduğın B: -A
6 olundukda A: eyledüklerinde B
7 harîkden evvel A: -B
8 Zemen nâm kimesneyi Medîne-i Münevvere cânibine gönderüp ve hizmet-i mezbûre üzere nâzır idüp B: Zemen'i hizmet-i mezbûre üzere nâzır idüp gönderdi A
9 bunı B: -A
10 Sandûkī ki çatlamışdı, anı dahi ıslâh ide A: Sandûk mikdârı çatlamağın anı dahi ıslâh itmeğe kasd idüp B
11 harezât: mücevherler
12 harezâtıyla [berâber] bir üstuvâne getürüp B: bir üstuvâneyi harezâtıyla A
13 ruhâmını A: mermerlerini B
14 kal' eyledükde A: çıkarup B
15 gördi ki B: -A
16 kadîmü'l-eyyâmda şakk olmağın ba'dehû B: -A
17 kisve-i şerîfe ref' olundukda ki anı kademen A: -B
18 şakkını B: -A
19 eylemişlerdi, zâhir oldı A: eylemişler B

mezbûra müteveccih olup[1] kirecini ve kerpiclerini ihrâc eyleyüp[2] ol şakk-dan Hücre-i Şerîfe'nün murabba'ası dîvârı[3] zâhir olup ve mezbûr şakka muhâzî Hücre-i Şerîfe'nün murabba'asında dahi bir şakk zâhir[4] **[A143b]** oldı. Ya'nî imâret-i binâ üzere mütevellî ve nâzır olan[5] bu hâli müşâhede idicek mübârek Şa'bân'un on üçünci güninde maksûrenün içinde akd-i meclis idüp bu bâbda meşveret eylediler ve mütevellî-i mezbûrun[6] re'yi bunun üzerine oldı ki Ömer bin Abdül'azîz binâ eyledüği hâ'izün şakkı-na sebeb olan, Hücre-i Şerîfe'nün şakkıdur. Anda hâzır olanlardan ba'zı kimesneler ana muvâfakat idüp re'yini tasvîb idicek mübârek Şa'bân'un[7] on dördünci güninde Ömer bin Abdül'azîz hâ'izinden hedme şürû' idüp yere dört arşun mikdârı[8] kaldukda harîk-ı evvelün âsârından iki binâ ara-sında bir cânibi yanık ba'zı ağaçlar zâhir olup[9] ve dahi ba'zı mehûl nes-neler zâhir oldı ki[10] **[B124a]** anları pâk eylemek içün ba'zı âlâta muhtâc oldılar, atele[11] ve mishâ gibi. Ve bi'l-cümle âlât-ı mezbûre[12] ile aralığı pâk idüp ma'lûm oldı ki kızıl kum ile döşenmişdi ve hâ'iz-i mezbûrun aşağası taş ile binâ olunduğı ma'lûm oldı. Ve Hücre-i Şerîfe murabba'ası dahi siyâh taş ile binâ olunduğı ma'lûm olup **[A144a]** aslâ kapusı yok idüği zâhir oldı.[13] Ve dahi Şâm cânibinde olan dîvârun ardında Kabr-i Şerîf'ün murabba'ası sağında[14] bir üstuvâne zâhir oldı ki ba'zısı cidârun[15] dâhilinde ve ba'zısı hâricinde idi. İmâret[16] üzere mütevellî olan umûr-ı

---

1 müteveccih olup A: -B
2 ihrâc eyleyüp A: çıkardukdan sonra B
3 dîvârı B: -A
4 bir şakk zâhir B: zâhir-i şakk A
5 imâret-i binâ üzere mütevellî ve nâzır olan B: imâret mütevellîsi A
6 mütevellî-i mezbûrun B: mütevellî A
7 mübârek Şa'bân'un A: mâh-ı mezbûrun B
8 yere dört arşun mikdârı A: dört arşun mikdârı yere yakın B
9 harîk-ı evvelün âsârından iki binâ arasında bir cânibi yanık ba'zı ağaçlar zâhir olup B: zâhir oldı ki beyne'l-binâ'eyn harîk-ı evvel âsârından ba'zı ağaçlar ki bir cânibi yanık idi A
10 zâhir oldı ki A: zuhûr idüp B
11 **Derkenar:** Uzun demür kazmaya dirler *(Sıhâh)* B: -A
12 ba'zı âlâta muhtâc oldılar, atele ve mishâ gibi. Ve bi'l-cümle âlât-ı mezbûre A: atele ve mishâ demürle-rine muhtâc olup ba'dehû mezbûr âlât B
13 ma'lûm oldı ki kızıl kum ile döşenmişdi ve hâ'iz-i mezbûrun aşağası taş ile binâ olunduğı ma'lûm oldı. Ve Hücre-i Şerîfe murabba'ası dahi siyâh taş ile binâ olunduğı ma'lûm olup aslâ kapusı yok idüği zâhir oldı A: kızıl kum ile döşendiği zâhir olup ve ol dîvârun aşağası taş ile binâ olup ve Hücre-i Şerîfe murabba'ası dahi siyâh taş ile binâ olunduğı ma'lûm oldı, ammâ aslâ bir yerden kapusı yoğidi B
14 sağında A: saffında B
15 cidârun A: dîvârun B
16 İmâret A: Binâ B

mezbûreyi müşâhede eyledükde kasd eyledi ki Hücre-i Şerîfe'nün cidâr-ı Şâmî'sini[1] hedm idüp[2] tecdîd ide ve sakf yerine kubbe binâ oluna.[3]

Sâhib-i Târîh eydür ki: Ben bu emri mekrûh add idüp mahall-i edeb olmağın mümkin olduğı kadar[4] ihtisâr cânibine delâlet eyledüm. Ammâ mütevellî olan kimesne[5] kabûl itmeyüp azm ü cezm idüp pes Hücre-i Şerîfe'nün cidâr-ı Şâmî'sini ve cidâr-ı şarkīsini yere berâber idüp ve cidâr-ı kıblîden dahi dört arşun ve cidâr-ı garbîden dahi dört arşun münhedim oldı. Hedm-i mezkûrda **[B124b]** zâhir oldı ki cihet-i garbî ile cihet-i kıblîde iri iri kerpicler ki tûli bir arşundan ziyâde ve arzı yarım arşundan ziyâde idi, binâ içinde derc olunmış,[6] evvelki binâdan olmağın[7] teberrüken yine **[A144b]** taşlar arasına binâ eylediler. Ve li-hâzâ bu iki cihet halelden hâlî idi. Ol dîvârı yıkmak sebebi ile vâki' olan taş ve toprağı kubûr-ı müteberrike üzerinden[8] bir gün kesret ü izdihâm ile mevzi'-i şerîfden gidermeğe[9] iştiğāl gösterdiler. Sâhib-i Târîh *rahimehullâh*[10] eydür ki: Sû-i edeb korkusından işbu vâkı'anun huzûrından ictinâb eyledüm. Ammâ mütevellî-i imâret âdem gönderüp beni taleb eyledükde ve Hücre-i Şerîfe'nün müşâhedesiyle müşerref olmak dâ'iyesi bana[11] galebe idüp ol mahall-i şerîfi görmekliğe iştiyâk ve ârzû ile nefsi tâlib ve râgıb oldı. [12] ولله درّ القائل:

Şi'r: و لو قيل لِلْمجنون أرض أصابها
غبار ثرى ليلى لجد و أسرعا[13]

---

1 cidâr-ı Şâmî'sini A: Şâm cânibinden olan dîvârını B
2 hedm idüp A: -B
3 ve sakf yerine kubbe binâ oluna A: -B
4 kadar A: mikdârı B
5 olan kimesne B: -A
6 münhedim oldı. Hedm-i mezkûrda zâhir oldı ki cihet-i garbî ile cihet-i kıblîde iri iri kerpicler ki tûli bir arşundan ziyâde ve arzı yarım arşundan ziyâde idi, binâ içinde derc olunmış A: yıkup cihet-i garbî ile cihet-i kıblîde iri iri kerpicler ile ki uzunluğı birer arşun ve eni yarım arşundan ziyâde hedm-i mezkûre sebebiyle zâhir oldı B
7 evvelki binâdan olmağın B: zâhir evvelki binâdan olup A
8 Ol dîvârı yıkmak sebebi ile vâki' olan taş ve toprağı kubûr-ı müteberrike üzerinden B: Kubûr-ı müteberrike üzerinden cidâr inhidâmı sebebiyle vâki' olan taş ve toprağı A
9 şerîfden gidermeğe B: şerîfde A
10 *rahimehullâh* B: -A
11 bana B: -A
12 "Allah için, şunu söyleyen güzel söylemiştir."
13 "Leylâ'nın herhangi bir yerdeki izinden tozundan Mecnûn'a bahsedilse
Mecnûn daha erken varırdı Leylâ'ya isabet eden tozdan"

Huzû' ve huşû' ile Rasûl-i Ekrem ve Habîb-i Efham[1] *sallallâhu te'âlâ*[2] *aleyhi ve sellem* hazretlerinün[3] azametini mülâhaza idüp Hakk *Sübhânehû ve*[4] *Te'âlâ*'dan hüsn-i edeb tazarru' ve recâ idüp ba'de'l-istîzân Hücre-i Şerîfe'nün halfinden dâhil olup[5] bir râyiha-i tayyibe dimâğıma irişdi ki hergiz anun gibi râyiha şâmmeme irişmemişdi. **[A145a]** Server-i Mevcûdât ve Hulâsa-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* hazretlerine[6] selâm virüp taleb-i şefâ'at[7] eyledükden sonra gā'ibler içün tuhfe ahz itmek içün basarımı dahi ol mahall-i pür-envâreden[8] mütemetti' **[B125a]** idüp gördüm ki Hücre-i anber-şemîm arzı hem-vâr ya'nî[9] dümdüz olup Kubûr-ı Şerîfe'den[10] aslâ eser yokdur. Ancak ortada bir mürtefi'ce yer görünürdi ki âmme-i nâs anı Kabr-i Şerîf tahayyül idüp[11] teberrüken mevzi'-i mezbûrdan toprak alurlardı.[12]

Bu ma'nâda vârid olan ahbâr ve âsârdan biri budur ki, İbn-i Asâkir nâm kimesne Câbir *radıyallâhu anh*dan rivâyet ider ki dimişdür:[13] "Rasûl-i Ekrem[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîfleri üzerine su serpdiler. Ve suyı serpen kimesne[15] Bilâl bin Rebâh idi ki mübârek başları cânibinden ibtidâ idüp mübârek kadem-i şerîflerinde müntehî oldı." Ve mezbûr Câbir dahi tasrîh[16] eylemişdür ki: "Kabr-i Şerîf'ün etrâfına yürümek kābil **[A145b]** olmaduğı ecilden dîvâr üzerine dahi su serpdi."

Ve dahi İbn-i Sa'd *Tabakāt*'da Muhammed bin Abdurrahmân'dan nakl itmiş ki Abdurrahmân eydür: "Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*

---

1 Habîb-i Efham B: -A
2 *te'âlâ* B: -A
3 hazretlerinün B: -A
4 *Sübhânehû ve* B: -A
5 dâhil olup A: girüp B
6 hazretlerine B: -A
7 taleb-i şefâ'at A: şefâ'at taleb B
8 pür-envâreden B: şerîf A
9 hem-vâr ya'nî A: -B
10 Kubûr-ı Şerîfe'den A: Kabr-i Şerîf'den B
11 tahayyül idüp A: sanup B
12 alurlardı B: kaldurup aldılar A
13 İbn-i Asâkir nâm kimesne Câbir *radıyallâhu anh*dan rivâyet ider ki dimişdür B: Câbir'den *radıyallâhu anh* mervîdür ki İbn-i Asâkir andan A
14 Rasûlullâh B: Rasûl-i Ekrem A
15 kimesne B: -A
16 tasrîh A: rivâyet B

kabr-i şerîfleri hâ'iti sâkıt olduğı zamânda Velîd devletinde[1] bir tâ'ifenün içinde idüm ki evvel kalkup kazıyye[ye][2] muttali' oldılar. Pes ben dahi varup[3] nazar eyledüm,[4] Server-i Enbiyâ *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîflerine nazar kıldum[5] ve gördüm ki Kabr-i Şerîf ile Hazret-i[6] Â'işe *radıyallâhu anhâ*nun hücre-i şerîfesi hâ'iti arasında bir karışdan ziyâde fâsıla yok idi. **[B125b]** Pes bildüm ki Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Kabr-i Şerîf'e kıble cânibinden idhâl olunmadılar." Bu hakīr dir ki: Bunun vechi bu idi ki[7] Hazret-i Rasûl[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* vefât eyledükleri zamânda mevzi'-i mezbûrda[9] bulundılar, ve li-hâzâ[10] ol yerde defn olundılar. Zîrâ eşref-i bikā', rûh-ı pür-fütûh-ı münevver ve mutahharları kabz olunduğı yerdür. *Vallâhu a'lem*.

Umûr-ı mezbûreden sonra **[A146a]** zikr olunan[11] mübârek Şa'bân'un on yedinci gününde Hücre-i Şerîfe'nün i'âdesine şürû' idüp re'yleri bunı iktizâ eyledi ki cidâr-ı[12] Şâmî'ye mülâsık olan direği cidârun arzına[13] idhâl ideler. Pes buna binâ'en dîvârun arzı bir mikdârca ziyâde olup mütefâvitü'l-arz oldı. Cânib-i şarkī arzı üç arşun mikdârı[14] olup ammâ cânib-i garbî eni bir buçuk arşun[15] şarkīden eksicek oldı. Dahi Hücre-i Şerîfe'nün âhirki sülüsinde ki şark cânibinde olup[16] kadem-i şerîfleri[17] cânibidür, bir kapu binâ eylediler; tâ kim murabba' olup üzerine kubbe

---

1 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* kabr-i şerîfleri hâ'iti sâkıt olduğı zamânda Velîd devletinde A: Velîd nâm kimesnenün devrinde Hazret-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kabr-i şerîflerinün hâ'iti sâkıt olduğı zamânda B
2 evvel kalkup kazıyye[ye] A: kazıyye-i mezbûreye anlar B
3 ben dahi varup B: -A
4 nazar eyledüm A: -B
5 nazar kıldum B: -A
6 Hazret-i A: -B
7 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Kabr-i Şerîf'e kıble cânibinden idhâl olunmadılar." Bu hakīr dir ki: Bunun vechi bu idi ki A: -B
8 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
9 mevzi'-i mezbûrda A: ol mahall-i şerîfde B
10 ve li-hâzâ A: anun-içün B
11 zikr olunan B: -A
12 cidâr-ı A: dîvâr-ı B
13 arzına A: enine B
14 mikdârı A: kadar B
15 olup ammâ cânib-i garbî eni bir buçuk arşun B: -A
16 Dahi Hücre-i Şerîfe'nün âhirki sülüsinde ki şark cânibinde olup A: Ve şark cânibinde Hücre-i Şerîfe'nün âhirki sülüsinde B
17 kadem-i şerîfleri B: mübârek kademleri A

bağlamak müyesser[1] ola. Zîrâ Hücre-i Şerîfe ol zamâna dek[2] garbı ile şarkı arası tûlânî idi. Ve beyne'l-cidâreyn olan fürceyi cânib-i maşrıkdan kapu-yı mezbûrun dîvârı arzında idhâl olundı. Kıble cânibini dahi böylece idüp beyne'l-cidâreyn[3] fürce kalmadı, illâ Şâm cihetinden.[4] Ve dahi kubûr-ı mezbûr[en]ün sathı ya'nî kubbe ile cidâr-ı[5] şarkī ve cidâr-ı kıblî arası **[A146b] [B126a]** kazâ oldı. Ve cânib-i Şâmî'de dahi bir sütre[6] binâ olundı. Ve dahi ru'ûs-i şerîfe-i mutahhara cânibi siyâh taşlar ile kubbe olup beyâz beyâz[7] yontulmış taş ile yine tekmîl olundı. Ve Kubbe-i Şerîfe-i mezbûrenün irtifâ'ı[8] Hücre-i Şerîfe'nün yerinden tâ kubbe-i müteberrikenün hilâline varınca on sekiz arşun ve rub' oldı. Ve kapu-yı mezbûrun irtifâ'ı ki Kubbe-i Şerîfe'nün bir cânibi anun üzerine binâ olunmışdur, Hücre-i Şerîfe yerinden tâ sathına varınca on iki arşun mikdârıdur. Ve dahi cidâr-ı Şâmî'nün ortasına karîb[9] yerde[10] bir küçük kapu koyup mezbûr kapudan mütevellî dâmâdı olan kimesne Mescid-i Şerîf'de döşenen kızıl kumdan kum getürüp[11] Kubûr-ı Şerîfe üzerlerine döküp eşher-i akvâl üzere cidâr-ı kıblî cânibinden kubûr-ı müteberrikeyi tasvîr idüp kumı üzerlerine döküp müsennem eyledi. Ve ûd ve anber ve gayruhumâ[12] ile tebhîr ve ta'tîr eyledi. Ammâ tîb-i tayyib-i Habîb-i Rabbü'l-Âlemîn cümle kokularun[13] üzerine gālib idi. [14]:ولله درّ القائل

---

1 müyesser A: mümkin B
2 ol zamâna dek B: -A
3 beyne'l-cidâreyn A: iki dîvâr arasında B
4 cihetinden A: cânibinde B
5 cidâr-ı A: dîvâr-ı B
6 sütre A: süteyre B
7 beyâz B: -A
8 irtifâ'ı A: yüksekliği B
9 karîb A: yakın B
10 yerde B: -A
11 mütevellî dâmâdı olan kimesne Mescid-i Şerîf'de döşenen kızıl kumdan kum getürüp B: kızıl kumdan ki Mescid-i Şerîf anunla ferş olunur, kubûr-ı şerîfe üzerlerine dökmek içün mütevellî dâmâdı olan kimesne A
12 ve gayruhumâ A: -B
13 kokularun B: -A
14 "Allah için, şunu söyleyen güzel söylemiştir."

[A147a]

Şi'r: بطيب رسول الله طاب نسيمها
فما المسك و الكافور ما المندل الرطب[1]

Ve nâsdan cemâ'at-i kesîre Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*dan teşeffü' ve tevessül idüp varakalar yazup Hücre-i Şerîfe'ye **[B126b]** bırakdılar.[2] Andan sonra havha-i mezbûreyi sedd eylediler ve Kubbe-i Şerîfe-i mübâreke üzere ki Mescid-i Şerîf'ün sakfına yakın idi, nühâs-ı asfardan bir hilâl işledüp vaz' eylediler.[3] Sene 881 târîhinde Şevvâl-i Mu'azzam'un yedinci güni ki pençşenbe güni idi, işbu binâ-i âlî-i münîf ve imâret-i müteberrike-i şerîfe itmâmı müyesser oldı.[4]

Ve Hücre-i Şerîfe ne vech üzere[5] karâr bulduğı sûret budur ki tasvîr olunur. Zîrâ harîk-ı sânîde Hücre-i Şerîfe ve kubbe-i münîfe sâlim idi ihtirâkdan.[6] Mahfî olmasun ki tasvîrde sürhle olan hatt Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh*un binâ itdüği dîvârun[7] işâretidür. Andan sonra siyâh ile olan hatt[8] içerüdeki binânun alâmetidür. Ve kapu üzere olan hatt-ı âhar ki kapun[un] haddi üzerindedür ve dahi sâ'ir hutût ki kapun[un] dîvârı üzeredür, Hücre-i Şerîfe'den olmaduğına işâretdür. *Vallâhu a'lem*.

---

1 "Âlem, Allah Rasûlü'nün kokusundan ötürü güzel kokar
Misk, kâfûr ve öd ağacının kokusu (onun kokusunun yanında) nedir ki!"

2 Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât*dan teşeffü' ve tevessül idüp varakalar yazup Hücre-i Şerîfe'ye bırakdılar B: Hücre-i Şerîfe'ye varakalar yazup bırakdılar anda teşeffü' ve tevessül idüp Server-i Kâ'inât'dan, *aleyhi ezke't-tahiyyât* A

3 Kubbe-i Şerîfe-i mübâreke üzere ki Mescid-i Şerîf'ün sakfına yakın idi, nühâs-ı asfardan bir hilâl işledüp vaz' eylediler A: Mescid-i Şerîf'ün sakfına yakın Kubbe-i Şerîfe-i mübâreke üzere sarı bakırdan bir hilâl işledüp kodılar B

4 Sene 881 târîhinde Şevvâl-i Mu'azzam'un yedinci güni ki pençşenbe güni idi, işbu binâ-i âlî-i münîf ve imâret-i müteberrike-i şerîfe itmâmı müyesser oldı B: Ve işbu binâ-i âlî-i münîf ve imâret-i müteberrik-i şerîf itmâmı pençşenbe güninde, sene sekiz yüz seksen birincinün mübârek Şevvâl'inün yedinci güninde idi A

5 ne vech üzere B: -A

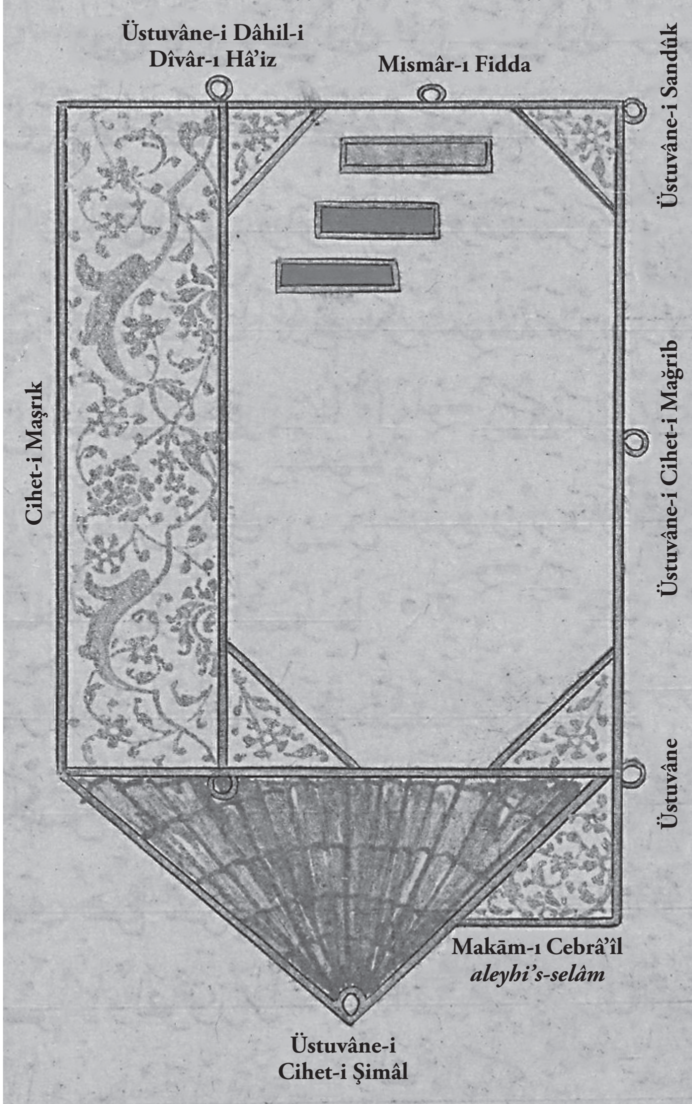
6 Zîrâ harîk-ı sânîde Hücre-i Şerîfe ve kubbe-i münîfe sâlim idi ihtirâkdan A: -B

7 *radıyallâhu anh*un binâ itdüği dîvârun B: hâ'izinün A

8 hatt B: -A

Sûret budur:

[A147b]



[B127a]

On Üçünci Fasl

Hücre-i Şerîfe'nün havâlîsinde[1] hendek kazup rasâs[2] ile doldurup ve dahi ana müte'allik olan kelâm beyânındadur.

Ma'lûm ola ki İsnevî nâm kimesne[3] **[A148a]** zikr eylemişdür ki Şâm ve Arab sultânı olan[4] Melik-i Âdil Sultân[5] Nûreddîn-i Şehîd[6] *rahmetullâhi aleyh* bir gicede[7] Rasûlullâh[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir gicede üç kerre vâkı'asında[9] görüp iki bed-sûret kimesnelere işâret idüp buyurdılar ki: "Beni bunlardan halâs eyle." Hemân o gicede vezîr-i pür-tedbîrine âdem gönderüp taleb eyledi, istisvâb-ile müşâvereleri bu oldı ki[10] mezbûr gicenün bâkīsinde yigirmi râhile ile ve yanınca[11] vâfir mâl götürüp ta'cîl-i tamâm ile[12] Medîne-i Münevvere'ye müteveccih olup Şâm'dan[13] on altı günde Medîne-i Münevvere'ye vâsıl olup tamâm[14] ziyâret eyledükden sonra Ehl-i Medîne'ye tasadduk itmek içün[15] ihzârlarına ve ismlerinün yazılup defter olmasına[16] emr eyledi. Mezbûrlara tasadduk idüp bu esnâda[17] vâkı'asında gördüği müşârun-ileyh ol bed-sûretleri bilmek maslahatı[18] içün gelen kimesnelerün yüzlerine nazar idüp te'emmül ider idi, tâ[19] cemî' Ehl-i Medîne nazar-ı şerîfine girdiler. Andan[20] sonra su'âl eyledi ki: "Dahi kimesne

1 **havâlîsinde** A: **etrâfında** B
2 **rasâs** A: **kurşun** B
3 nâm kimesne B: -A
4 Şâm ve Arab sultânı olan B: -A
5 Sultân B: -A
6 Dımaşk ve Haleb atabeği olup Haçlılarla çetin mücadelelerde bulunmuş olan meşhur Nûruddîn Mahmûd b. Zengî b. Aksungur (1146-1174).
7 *rahmetullâhi aleyh* bir gicede B: -A
8 Rasûlullâh A: Peygamber B
9 üç kerre vâkı'asında B: vâkı'asında üç kerre A
10 müşâvereleri bu oldı ki B: -A
11 ve yanınca B: -A
12 ta'cîl-i tamâm ile A: ale't-ta'cîl B
13 Şâm'dan B: -A
14 tamâm B: -A
15 tasadduk itmek içün B: -A
16 yazılup defter olmasına B: kitâbetine A
17 Mezbûrlara tasadduk idüp bu esnâda A: Hâzır olduklarından sonra B
18 maslahatı A: -B
19 te'emmül ider idi, tâ A: -B
20 girdiler. Andan A: geldükden B

kaldı mı?[1] Var ise hâzır olalar."[2] Ehl-i Medîne didiler ki: "Kimesne kalmamışdur, illâ[3] iki azîz sâlih Mağribî ki fukarâya[4] kesret-i[5] sadaka virmek ile ma'rûfdurlar." Pes anları dahi taleb eyledi. Anlar **[B127b]** gelüp hâzır olıcak, gördi hemân **[A148b]** iki habîs-i bed-hey'âtdur ki vâkı'asında görmişdi,[6] müşâhede idüp bilüp[7] menzillerinden su'âl eyledi. Didiler ki: "Hücre-i Şerîfe kurbında bir ribâtda olurlar." Pes anlar ile bile menzillerine[8] varup gördiler ki[9] anda iki Mushaf-ı Şerîf ve vâfir kütüb ve emvâl vardur. Yine mezkûrları ahâlî-i Medîne-i Münevvere[10] medh eyleyüp ve haklarında hayr-ile du'â vü senâ eyleyüp hayr ile zikr eylediler.[11] Sultân Nûreddîn-i Şehîd, evlerinde olan[12] hasırı ref' idüp[13] gördiler ki[14] bir serdâbe[15] zâhir oldı ki Hücre-i Şerîfe cânibine müntehî olur. Ehl-i[16] Medîne bunı göricek mütehayyir olup muztarib oldılar. Sultân-ı Şehîd mezbûr habîslerden istifsâr[17] eyledi ki: "Bunda[18] niçün geldünüz?!" deyü darb-ı şedîdden[19] sonra mu'terif oldılar[20] ki Nasrânîler anları hâcı sûretine idüp emvâl-i kesîre gönderdiler ki anı infâk sebebiyle Hücre-i Şerîfe'ye tekarrüb tahsîl idüp Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hücre-i Şerîfe'den nakl idüp murâd-ı fâsidlerine

1 kaldı mı B: -A
2 Var ise hâzır olalar A: -B
3 kalmamışdur, illâ A: kalmadı, ancak B
4 fukarâya B: -A
5 kesret-i A: -B
6 olıcak, gördi hemân iki habîs-i bed-hey'âtdur ki vâkı'asında görmişdi A: olduklarında nazar idüp vâkı'asında gördüği iki bed-hey'et habîsi B
7 müşâhede idüp bilüp B: -A
8 menzillerine A: mekânlarına B
9 gördiler ki B: -A
10 Yine mezkûrları ahâlî-i Medîne-i Münevvere B: Ehl-i Medîne anları A
11 hayr ile zikr eylediler A: -B
12 Nûreddîn-i Şehîd, evlerinde olan B: -A
13 ref' idüp A: kaldurup B
14 gördiler ki B: -A
15 serdâbe A: lağam B
16 Ehl-i A: Ahâlî-i B
17 istifsâr A: su'âl B
18 Bunda B: -A
19 darb-ı şedîdden A: vâfir işkenceden B
20 mu'terif oldılar A: ikrâr idüp didiler B

irişeler.[1] Ol habîs mel'ûnlar[2] ribât-ı mezbûrda[3] gicelerde hafr idüp gündüzün[4] sûret-i salâh üzere Ehl-i Bakī'i ziyâret tarîkıyla toprağı mahfaza içinde ya'nî kitâb kîsesi içinde[5] hufyeten bırağurlardı. Kabr-i[6] Şerîf'e karîb[7] **[A149a]** olıcak azîm zelzele olup gök gürleyüp ve şimşek[8] zâhir **[B128a]** olup sabâhında Sultân-ı Şehîd Medîne-i Münevvere'ye dâhil olmışdı. Pes Sultân kıssayı anlardan istimâ' eyledükde ağlayup[9] ve ol[10] iki Nasrânî'nün boyunların vurmağa emr eyledi, bed-bahtları Hücre-i Şerîfe'ye karîb[11] olan pencere altında[12] asdılar. Andan sonra Sultân-ı Şehîd[13] buyurdı ki Hücre-i Şerîfe'nün havâlîsinde hendek kazup erzîz[14] ile hendeği doldurup ba'dehû emr-i şerîfi mûcibince amel eylediler ve Hücre-i Şerîfe'nün havâlîsi[15] kal'a gibi rasâsdan[16] dolu oldı.

Matarî dahi bu mazmûnı azacuk hilâfı ile ba'zı umûr husûsında zikr eylemişdür. Cümleden biri budur ki Sultân Nûreddîn Mahmûd bin Zengî bin Aksunkur sene seb'a ve hamsîn ve hamse-mi'e târîhinde bin râhile ile وما يتبعها ﴿دَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا﴾[17] ya'nî Medîne-i Münevvere'ye dâhil oldı Ehl-i Medîne gaflet üzere iken, *vallâhu a'lem*. Andan sonra tasadduk kazıyyesin bâlâda zikr olduğı gibi beyân idüp didi ki: Kimesne kalmadı, illâ iki Endülüsî ki kıble-i **[A149b]** Hücre-i Şerîfe cânibindeki Dâru'l-Aşere'de[18] Âl-i Ömer Dârı dimekle ma'rûf menzilde bi-tarîk-ı mü-

---

1 anları hâcı sûretine idüp emvâl-i kesîre gönderdiler ki anı infâk sebebiyle Hücre-i Şerîfe'ye tekarrüb tahsîl idüp Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hücre-i Şerîfe'den nakl idüp murâd-ı fâsidlerine irişeler A: bize bî-hadd mâl virüp bizi huccâc sûretine koyup bu cânibe gönderdiler; tâ ki ol mâlı Ehl-i Medîne'ye tasadduk itmek ile Hücre-i Şerîfe'ye yakın yerde sâkin olup murâd-ı fâsidimize erişevüz B
2 Ol habîs mel'ûnlar B: Pes anlar A
3 mezbûrda A: mezkûrede B
4 hafr idüp gündüzün A: kazdukları toprağı sabâh oldukda B
5 mahfaza içinde ya'nî kitâb kîsesi içinde B: -A
6 Kabr-i B: Kubûr-ı A
7 karîb A: yakın B
8 gök gürleyüp ve şimşek B: mehûl ra'd ve berk A
9 istimâ' eyledükde ağlayup A: işidicek ağladı B
10 ve ol B: -A
11 karîb A: yakın B
12 pencere altında B: şübbâk tahtında A
13 Sultân-ı Şehîd B: Sultân A
14 **Derkenar:** *Erzîz*, bakır karışmış kurşuna dirler *(Ahterî)* B: -A
15 havâlîsi A: etrâfı B
16 rasâsdan A: kurşun ile B
17 "… halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi …" Kasas, 28/15.
18 ديار العشره A: -B

câveret sâkin idiler. Pes Sultân anlarun taleblerinde ihtimâm idüp huzûrına geldükde vezîrine nazar idüp eyitdi ki: "Vâkıʻada gördüğüm bunlardurlar." Envâʻ-ı ukūbet ile muʻazzeb oldukdan sonra ikrâr eylediler ki Nasârâ'dan olup mülûk-i Nasârâ ittifâklarıyla geldiler ki Hücre-i Şerîfe'den Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* ve Şeyhayn *radıyallâhu anhumâ* nakl idüp dalâletleri mûcibince amel ideler. Ve dahi gördiler ki kıble cânibinden olan Mescid-i Şerîf dîvârı altından bir lağam kazup toprağı evlerine karîb bir kuyu içine bırağurlar idi. Pes Mescid-i Şerîf'ün şarkīsinde olan cidârun şübbâki tahtında boyunları vuruldı emr mûcibince. Ve Sultân hemân günde Şâm cânibine revân oldı.[1]

İbnü'n-Neccâr *Bağdâd Târîhi*'nde bu hâdiseye karîb[2] bir hadîse zikr idüp dimişdür[3] ki: Baʻzı zenâdıka *hazelehumullâh* Ubeydî[4] nâm **[A150a]** kimesneye ki hâkim-i Mısr idi, işâret eylediler ki Rasûl-i Ekrem[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem*i Sâhibeyn ile *radıyallâhu anhumâ* Mısr'a nakl eylemek müyesser olur ise etrâf-ı âlemden ekâbir ü aʻyân ve[6] eşrâf-ı Mısr ziyâretine teveccüh idüp Mısr mezâr-ı müşârun-ileyh olurdı. Ve ol bî-basîret yanında bu söz makbûl olup havâssından olan Ebu'l-Fütûh nâm[7] kimesneyi bu hizmet içün Medîne-i Münevvere'ye irsâl eyledi.[8] Vâsıl olup Ehl-i Medîne

---

1 Matarî dahi bu mazmûnı azacuk hilâfı ile baʻzı umûr husûsında zikr eylemişdür. Cümleden biri budur ki Sultân Nûreddîn Mahmûd bin Zengî bin Aksunkur sene sebʻa ve hamsîn ve hamse-mi'e târîhinde bin râhile ile ﴿دَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا﴾ وما يتبعها yaʻnî Medîne-i Münevvere'ye dâhil oldı Ehl-i Medîne gaflet üzere iken, *vallâhu aʻlem*. Andan sonra tasadduk kazıyyesin bâlâda zikr olduğı gibi beyân idüp didi ki: Kimesne kalmadı, illâ iki Endülüsî ki kıble-i Hücre-i Şerîfe cânibindeki Dâru'l-Aşere'de Âl-i Ömer Dârı dimekle maʻrûf menzilde bi-tarîk-ı mücâveret sâkin idiler. Pes Sultân anlarun taleblerinde ihtimâm idüp huzûrına geldükde vezîrine nazar idüp eyitdi ki: "Vâkıʻada gördüğüm bunlardurlar." Envâʻ-ı ukūbet ile muʻazzeb oldukdan sonra ikrâr eylediler ki Nasârâ'dan olup mülûk-i Nasârâ ittifâklarıyla geldiler ki Hücre-i Şerîfe'den Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* ve Şeyhayn *radıyallâhu anhumâ* nakl idüp dalâletleri mûcibince amel ideler. Ve dahi gördiler ki kıble cânibinden olan Mescid-i Şerîf dîvârı altından bir lağam kazup toprağı evlerine karîb bir kuyu içine bırağurlar idi. Pes Mescid-i Şerîf'ün şarkīsinde olan cidârun şübbâki tahtında boyunları vuruldı emr mûcibince. Ve Sultân hemân günde Şâm cânibine revân oldı A: -B

2 karîb A: yakın B

3 zikr idüp dimişdür A: didiler B

4 Sapkın inancı ve dengesiz hareketleriyle meşhur Fâtımî hükümdarı Hâkim-Bi'emrillâh (996-1021).

5 Baʻzı zenâdıka *hazelehumullâh* Ubeydî nâm kimesneye ki hâkim-i Mısr idi, işâret eylediler ki Rasûl-i Ekrem A: -B

6 aʻyân ve B: -A

7 yanında bu söz makbûl olup havâssından olan Ebu'l-Fütûh nâm B: nazarına tezyîn olup Ebu'l-Fütûh nâm havâssından olan A

8 irsâl eyledi A: gönderdi B

ile musâhabet ideyor iken[1] mezbûrun[2] murâdını fehm idüp esnâ-i musâhabetde Ehl-i Medîne'den bir hoş âvâzlı kimesne [ki] ismi Zülbânî dimekle ma'rûf idi,[3] bülend[4] âvâz ile tilâvet idüp bu âyet-i kerîmeyi okudı ki: ﴿وَ إِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَ طَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ (٢١) أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَ هَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ﴾[5] **[B128b]** Pes Ehl-i Medîne âyet-i kerîmeden işâret-i sarîhayı istimâ' eyledükde[6] mâbeynlerinde güft ü gûy olup Ebu'l-Fütûh'ı cemâ'atiyle katl ideyazdılar.[7] **[A150b]** Ammâ nevâhî-i Hicâz[8] Mısr'a tâbi' olup Mısr hâkiminün küllî tasallutı olmağın ikdâm göstermediler. Ve Ebu'l-Fütûh dahi bu hâleti müşâhede idicek eyitdi[9] ki: "Allâh Te'âlâ'dan korkmak evlâdur gayrılardan korkmakdan."[10] Ve didi:[11] "Vallâhi eger Mısr[12] hâkimi beni katl itmek mukarrer dahi olursa ben[13] bu mahall-i şerîfe ta'arruz eylemezem." Ve mezbûra[14] bir mertebe żîk-ı sadr ve eser-i [iz]'âc[15] ve havf[16] hâsıl olmışdur ki meclisden ne teveccüh-ile[17] kalkup gitdüği ma'lûm olmadı.[18] Ve ol gün dahi[19] tamâm olmadın Hakk *Sübhânehû ve*[20] *Te'âlâ* bir kavî yel gönderüp ve yerler deprenüp develerin ve atların eğerleri ve pulanlarıyla[21]

---

1 ideyor iken A: vâki' olıcak B
2 mezbûrun B: -A
3 Ehl-i Medîne'den bir hoş âvâzlı kimesne [ki] ismi Zülbânî dimekle ma'rûf idi B: Zülbânî dimekle ma'rûf bir hoş-hûn kimesne A
4 bülend B: -A
5 **"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen adamlardır. Onlara karşı savaşırsanız umulur ki küfre son verirler. (Ey mü'minler!) Verdikleri sözü bozan, Peygamber'i yurdundan çıkarmaya kalkışan ve** üstelik size karşı tecavüzü ilk kez kendileri başlatmış olan **bir kavme karşı savaşmayacak mısınız?** Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa eğer gerçek mü'minler iseniz, Allah, kendisinden korkmanıza daha lâyıktır." Tevbe, 9/12-13.
6 istimâ' eyledükde A: işitdüklerinde B
7 ideyazdılar A: itmek kasdın eylediler B
8 nevâhî-i Hicâz A: Hicâz vilâyeti B
9 müşâhede idicek eyitdi A: göricek didi B
10 Allâh Te'âlâ'dan korkmak evlâdur gayrılardan korkmakdan B: Allâh'dan korkmak gayrıdan evlâdur A
11 Ve didi B: -A
12 Mısr B: -A
13 olursa ben B: olsa A
14 Ve mezbûra B: Lâkin A
15 eser-i [iz]'âc A: -B
16 ve havf B: -A
17 teveccüh-ile A: vechile B
18 gitdüği ma'lûm olmadı A: gitdüğini bilmedi B
19 Ve ol gün dahi B: Yevm-i mezbûr A
20 *Sübhânehû ve* B: -A
21 pulanlarıyla A: esbâbları ile B

top toparlar gibi[1] toparlayup ekserini[2] helâk eyledi. Ebu'l-Fütûh bu hâli müşâhede idicek inşirâh-ı sadr ve itmi'nân-ı kalb tahsîl eyledi. Ba'dehû Mısr'a dâhil oldukda[3] Mısr hâkimine mezbûr kazıyyeleri[4] [haber virüp] bast-ı özr[5] eyledi.

Muhibb-i Taberî *Riyâz-ı Nadıra*[6] ile müsemmâ kitâbında iki vâsıta ile Şeyh-i Huddâm-ı Harem'den ki sâlih ve mütedeyyin ve kesîrü'l-hayr kimesne[7] idi, andan rivâyet ider ki mezbûr [Şeyh-i] Huddâm-ı Harem didi:[8] "Emîr-i Medîne huddâmından[9] bir dostum var idi ki gâh gelüp ba'zı mesâlihime müte'allik umûrı görürdi. Günlerden bir gün gelüp eyitdi[10] ki: "Bugün **[A151a]** bir emr-i azîm **[B129a]** vâki' oldı, budur ki[11] Haleb cânibinden bir cemâ'at Emîr-i Medîne'ye[12] gelüp vâfir hedâyâ ve emvâl bezl idüp emîr-i mezbûrdan[13] iltimâs eylediler ki Şeyhayn *radıyallâhu anhumâ*yı[14] Hücre-i Şerîfe'den ihrâc eylemek bâbında müsâ'ade ide. Mezbûr[15] emîr-i habîs *cezâhullâhu mâ-yestahıkk* bu emr-i şenî'i kabûl kıldı." dedi. Mezbûr dahi bu[16] kelâmı tamâm itmedin Emîr'den[17] âdem gelüp beni taleb eyledi. Huzûrına vardukda didi ki: "Bu gice bir cemâ'at Mescid'e varup kapuyı döğseler gerekdür. Anlar içün kapuyı açasın ve her ne dilerler ise eylesünler, anları men' eyleme ve anlara i'tirâz dahi eyleme." Ben[18] didüm: سمعا و طاعة[19] Ve lâ-yezâl ba'dehû[20] Hücre-i Şerî-

---

1 top toparlar gibi A: -B
2 ekserini A: çoğını B
3 Ba'dehû Mısr'a dâhil oldukda B: -A
4 mezbûr kazıyyeleri B: -A
5 bast-ı özr B: özr bast A
6 نظره A نظر B
7 kimesne B: -A
8 mezbûr [Şeyh-i] Huddâm-ı Harem didi B: -A
9 huddâmından A: hizmetkârlarında B
10 gelüp eyitdi A: didi B
11 budur ki A: -B
12 Haleb cânibinden bir cemâ'at Emîr-i Medîne'ye A: Emîr-i Medîne'ye Haleb cânibinden bir cemâ'at B
13 emîr-i mezbûrdan B: andan A
14 *radıyallâhu anhumâ*yı B: -A
15 Mezbûr A: -B
16 dedi. Mezbûr dahi bu B: -A
17 Emîr'den A: -B
18 Ben B: -A
19 "İşiterek ve itaat ederek." anlamında bir kabul ifadesidir.
20 ba'dehû B: -A

fe'nün ardında oturup ağlar iken Emîr evine muhâzî[1] olan kapuyı ya'nî Bâbü's-Selâm'ı döğdiler, sülüs-i sânînün evâ'ilinde mezbûr kapuyı açup girdiler. Ve ben kapu[2] ardında durup içerü[3] giren kimesneleri saydum; kırk nefer kimesneler[4] idiler ki kendüleri ile ma'an[5] bel ve zenbîl ve şem' ve sâ'ir âlât-ı hedm ve hafr ile bile dâhil olup[6] Hücre-i Şerîfe'ye mütevec-cih oldılar. Vallâhi ki henüz Minber-i Şerîf'e muhâzî[7] olmazdan evvel cemî'leri[8] âlât ve esbâbları ile bile yer altına **[A151b]** girüp nâ-bedîd oldılar. Bir müddet geçüp Emîr'e anlardan haber varmayup Emîr beni[9] taleb eyledi ve didi ki: "Âyâ kavm[10] sana varmadılar mı?" Ben[11] didüm: "Geldiler, velâkin yer altına gitdiler." Ve bu kıssayı ana beyân eyledüm. Emîr bana[12] didi ki: "Ne dirsin?!" Didüm:[13] "Vâkı'a budur." Didi ki: "Kalk bana yerlerin göster.[14]" Gelüp gördi ki **[B129b]** anlardan eser kal-mamışdur. Andan sonra bu kazıyyenün[15] ihfâsına emr idüp didi: "Eger bu kazıyye[16] istimâ' olunursa başun gitmek mukarrerdür."

Mezbûr kıssayı Matarî ve Ebû Muhammed Abdullâh-ı Mercânî[17] *Me-dîne-i Münevvere Târîhi*'nde azacuk tefâvüt[18] ile şeyh-i mezkûrdan nakl eylemişler. *Vallâhu a'lem*.

---

1 muhâzî A: karşu B
2 girdiler. Ve ben kapu B: -A
3 içerü B: -A
4 kimesneler B: -A
5 kendüleri ile ma'an B: -A
6 bile dâhil olup A: içerü girüp B
7 muhâzî A: berâber B
8 cemî'leri A: cümlesi B
9 beni B: -A
10 Âya kavm A: Ol kimesneler B
11 Ben B: -A
12 Emîr bana B: -A
13 Didüm A: -B
14 bana yerlerin göster B: göster bana yerlerin A
15 kazıyyenün A: kıssanun B
16 kazıyye A: kıssa B
17 Mezbûr kıssayı Matarî ve Ebû Muhammed Abdullâh-ı Mercânî A: Matarî ve Ebû Muhammed Ubey-dullâh-ı Mercânî bu kıssayı B
18 tefâvüt A: hilâf B

On Dördünci Fasl

Evvelki harîk[1] ki Harem-i Muhterem-i[2] Şerîf'ün cemî'isine müstevlî olmışdı ve anda olan eşyâya. Ve dahi ikinci harîk ve ana müretteb olan umûrun beyânındadur.

Ma'lûm ola ki sene erba'a ve hamsîn ve sitte-mi'enün mübârek Ramazân'ı gurresinde ki cum'a gicesi idi,[3] Harem-i Şerîf yandı. Sebebi bu idi ki; Ebû Bekr bin Evhad[4] nâm ferrâş Mescid-i Şerîf'ün cihet-i şimâlinün garbî zâviyesinde olan hazîneye dâhil olmışdı ki menâ'ir[5] içün kanâdîl **[A152a]** ihrâc ide.[6] Elinde olan çerâğı kanâdîl kafeslerinden bir kafes üzere koyup mezbûr kafes müşta'il olup[7] fi'l-hâl hazînede olan halılar ve hasırlara sirâyet idüp[8] sakfa dek yanup[9] ihâta idüp sür'at-i tamâm ile kıble cânibine müteveccih oldı. Emîr-i Medîne ve şehirlüden büyük ve küçük kim var ise[10] müteveccih olup çalışup[11] âteşi söndürmekden âciz olup Harem-i Şerîf cemî'an yanup içinde olan Mesâhif-i Şerîfelerden ve kütüb[12] ve Hücre-i Şerîfe kisvesi ve sâ'ir esbâbdan bir sağ nesne kalmadı.

Kastallânî eydür ki: Ol zamânda Hücre-i Şerîfe üzerinde **[B130a]** on bir kisvet var idi ki biri biri üzerine ilbâs olunmışdı.[13] Mescid-i Şerîf'de ne kadar nukûş ve[14] zîb ü zînet ki Şer'an merzâ[15] değil idi, âteş cemî'an[16] izâle

---

1 **Evvelki harîk** A: **Harîk-ı evvel** B
2 **Muhterem-i** B: -A
3 "Ma'lûm ola ki" ibaresinden buraya kadar olan ifadeler A ve B nüshalarında aynı olmakla beraber, buradan itibaren B nüshasında sehven tekrar ve fazla olarak şu ibare yer almıştır: "Ramazân-ı Şerîf gicesi ki mâh-ı mezbûrun gurresi gicesi cum'a gicesi"
4 Mescid-i Nebevî'nin has hizmetçilerinden olan bu şahıs, diğer bazı kaynaklarda belirtildiğine göre Merâğalı âmâ bir zat olup kaza sonucu söz konusu yangının çıkmasına sebep olmuş ve kendisi de bu yangında yanarak vefat etmiştir. Bk. Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad el-Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti mâ Yu'teberu min Havâdisi'z-Zamân*, not. Halîl el-Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. 4, Beyrut 1997, s. 103.
5 dâhil olmışdı ki menâ'ir A: girmiş idi, menâreler B
6 kanâdîl ihrâc ide A: kandîller çıkara B
7 müşta'il olup A: yanup B
8 sirâyet idüp A: değüp B
9 yanup B: -A
10 şehirlüden büyük ve küçük kim var ise B: büyük ve küçük şehirli ile bile A
11 çalışup B: -A
12 kütüb A: kitâblardan B
13 ilbâs olunmışdı A: giydirilmiş idi B
14 nukûş ve B: -A
15 merzâ A: câ'iz B
16 cemî'an B: -A

idüp sıfat-ı kahr u azamet ber-e'âlî ve esâfil müstevlî olmışdı.[1] İşbu harîk, sebkat iden Nâr-ı Hicâz zuhûrından sonra idi. Ve dahi dir ki: Bu âteşün zuhûra gelmesi ve Medîne-i Münevvere'ye[2] istîlâsı fi'l-hakīka[3] Revâfız sebebi ile idi ki kādîları ve hatîbleri isâ'et-i edeb[4] iderlerdi. Hattâ harîkden sonra Mescid-i Şerîf'ün ba'zı dîvârlarında ba'zı yerlerde bu ebyât[5] **[A152b]** yazılmış bulundı ki:

Şi'r:[6]

لم يحترِق حرم النّبيّ لحادث
يخشى عليه و ما به من عار

لكنّما أيدي الروافض لا مست
تلك الرسوم فطهّرت بالنّار[7]

Bu dahi ba'zı dîvâr üzere yazılmışdı:

Rubâ'î:[8]

قلْ للرّوافض بالمدينة ما بكم
القيادكم بالذّمّ كلّ سفيه

ما أصبح الحرم الشريف محرقا
إلّا لسبّكم الصّحابة فيه[9]

İşbu harîkde Nâsır-Lidînillâh Harem-i Muhterem'ün zehâ'iri[10] içün binâ eyledüği kubbeden gayrı bir nesne hazâ'inden ve sanâdîkdan sâlim kalmayup cemî'an yanmış idi. Kubbe-i mezbûrede Mushaf-ı Şerîf-i Osmânî ve ba'zı sanâdîk-ı kibâr[11] ki sene selâse-mi'e târîhinde ıstınâ' olun-

---

1 izâle idüp sıfat-ı kahr u azamet ber-e'âlî ve esâfil müstevlî olmışdı A: yakup belürsüz eyledi B
2 zuhûra gelmesi ve Medîne-i Münevvere'ye B: -A
3 istîlâsı fi'l-hakīka A: müstevlî olması hakîkatde B
4 isâ'et-i edeb A: edebsizlik B
5 ba'zı yerlerde bu ebyât B: -A
6 **Şi'r** B: -A
7 "Peygamber'in Harem'i korkulan bir hadiseden
Veya utanç verici bir şeyden yanmadı
Lakin Râfızîler'in eli değmişti oraya
Bu izleri de ateş temizledi"
8 **Rubâ'î** B: -A
9 "Medîne'deki Râfızîler'e de ki: Ne oldu size!
Liderleriniz tümüyle aptallıkla kınanmış
Peygamber'in Harem'i ancak sizin
Ashâb'a dil uzatmanızla ateş almış!"
10 zehâ'iri A: zahîresi B
11 sanâdîk-ı kibâr A: büyük sandıklar B

mışlar[1] idi esbâb ve nüzûr vaz' olunmak içün ki ilâ-yevminâ[2] mevcûddur dimişler, kubbe-i **[B130b]** mezbûre Mescid-i Şerîf'ün ortasında[3] olmağın harîkden[4] sâlim kalmışdur. *Vallâhu a'lem.*[5]

Müverrihler dimişler ki: Bu harîkden sonra Mescid-i Şerîf'ün direkleri hurma ağaçları gibi kalup yel estikçe hareket itdürirdi. Ammâ bu aceb görünür. Zîrâ direkler ağaçdan değil idiler ki kābil-i tahrîk itdüre,[6] *vallâhu*[7] *a'lem*. Ba'zı direklerün **[A153a]** rasâsı[8] eriyüp direkler düşdi. Ve Hücre-i Şerîfe üzerinde olan musakkaf[9] düşüp Hücre-i Şerîfe dahi ol sebebden Kubûr-ı Mutahhara[10] üzerine düşdi. Andan sonra mübârek cum'anun sabâhında namâz kılmak[11] içün mümkin olan yerleri süpürüp ihzâr idüp[12] keyfiyyet-i hâli[13] halîfe-i vakt olan Müsta'sım-Billâh[14] nâm kimesneye arz eylediler. Hacc-ı Şerîf mevsiminde âlât-ı imâret[15] ve ustalar[16] Irâk kāfilesiyle ya'nî Bağdâd ve nevâhîsinden gelen huccâc ile vâsıl olup sene hamse ve hamsîn ve sitte-mi'enün evvelinde ibtidâ-i imârete şürû' eylediler. Şürû' eyledükleri vaktin[17] kasdları[18] bu idi ki Kubûr-ı Şerîfe üzerine düşen yanık ağaçdan ve gayruhû ne ise izâle ideler.[19] Ammâ mehâbet-i Kubûr-ı Şerîfe hürmet ve izzeti[20] sebebi ile kimesne cür'et idemedi. Pes Emîr-i Medîne'nün re'yi Harem-i Muhterem-i Nebevî'de[21] olan ekâbir ü a'yân re'yleri ile bile[22] bunun üzere karâr buldı ki tekrâr Halîfe'ye arz oluna ve her vechile ki cevâb

1 ıstınâ' olunmışlar A: işlenmiş B
2 ilâ-yevminâ A: bu günlerde B
3 Mescid-i Şerîf'ün ortasında B: sahn-ı Mescid'de A
4 harîkden B: -A
5 *Vallâhu a'lem* A: -B
6 ki kābil-i tahrîk itdüre A: hareket ideler B
7 *vallâhu* A: *Allâhu* B
8 rasâsı A: kurşunı B
9 musakkaf A: sakf B
10 Mutahhara A: Münîfe B
11 kılmak B: -A
12 ihzâr idüp A: hâzır eylediler B
13 keyfiyyet-i hâli A: bu ahvâli B
14 Müsta'sım-Billâh A: Müstakīm-Billâh B
15 imâret A: binâ ve i'lâ B
16 ve ustalar A: üstâdlar B
17 Şürû' eyledükleri vaktin B: -A
18 kasdları A: murâdları B
19 ne ise izâle ideler A: nesneyi giderüp pâk ideler B
20 hürmet ve izzeti B: ihtirâkı A
21 Muhterem-i Nebevî'de B: Muhterem'de A
22 ile bile A: -B

gelür, ana göre **[B131a]** amel oluna. Halîfe'ye arz olundukda Halîfe ve erbâb-ı **[A153b]** devlet cemî'an[1] Tatar gavgāsıyla mukayyed olmağın kendü hâlleriyle giriftâr ve meşgūl[2] olup ol senede cevâb gelmedi, Hücre-i Şerîfe mezbûr hâli üzere kaldı.

Matarî ve ana tâbi' olan kimesnelerün sözlerinden mefhûm[3] olan budur ki zâhir olan şübbâk-i şerîfi ve Hücre-i Şerîfe'yi[4] tâ direkler başına dek[5] binâ idüp ve musakkaf eylediler; bir haysiyet ile[6] ki Mescid-i Şerîf sakfı ve Hücre-i Şerîfe sakfı bir oldı. Ammâ bu hatâdur. Zîrâ harîk-ı sânîde Hücre-i Şerîfe üzerinde bir âhar[7] sakf müşâhede olundı ki Mescid-i Şerîf'ün sakfı altında idi, bu ma'nâya fasl-ı âşirde işâret olunmışdı; pes Matarî kelâmını şübhesüz redd ider. Sene-i mezbûrede[8] Hücre-i Şerîfe'yi ve nevâhîsini[9] tâ hâ'it-i kıblîye varınca ve hâ'it-i şarkīyi tâ Bâb-ı Cibrîl[10] *aleyhi's-selâm*[11] müntehâsına[12] varınca ve mağrib cânibinden Ravza-i Mutahhara[13] Minber-i Şerîf'e varınca cemî'an ma'mûr oldı. Andan sonra sene sitte ve hamsîn ve sitte-mi'e târîhi[14] dâhil olup sene-i mezbûrenün[15] Muharrem'inde Tatar Vâkı'ası ve istîlâları[16] Bağdâd üzere[17] ki Dâru'l-Hilâfet **[A154a]** idi, anlarun üzerine Tatar musallat ve hücûm eylemeğin Mescid-i Şerîf'i binâ eylemeğe anlardan çâre[18] vâki'[19] olmamağın Mısır hâkimi olan Mansûr-ı Sâlihî[20] nâm kimesneden Mescid-i Şerîf'i yapmağa alât u esbâb-ı imâret gelüp ve ba'zı alât u esbâb dahi Yemen hâkimi olan [ki]

1 cemî'an B: -A
2 ve meşgūl B: -A
3 mefhûm A: fehm B
4 Şerîfe'yi A: Münîf'i B
5 dek A: varınca B
6 haysiyet ile A: vechile B
7 âhar A: gayrı B
8 Sene-i mezbûrede A: Ol senede B
9 nevâhîsini A: çevresi B
10 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
11 *aleyhi's-selâm* B: -A
12 müntehâsına A: intihâsına B
13 Mutahhara B: Şerîfe A
14 târîhi B: -A
15 sene-i mezbûrenün B: -A
16 ve istîlâları A: -B
17 üzere A: -B
18 anlarun üzerine Tatar musallat ve hücûm eylemeğin Mescid-i Şerîf'i binâ eylemeğe anlardan çâre B: -A
19 vâki A: -B
20 Bahrî Memlük hükümdarı el-Melikü'l-Mansûr Nûrüddîn Alî b. Aybek es-Sâlihî (1257-1259).

[B131b] Şemseddîn Yûsuf[1] dimekle ma'rûf idi, andan gelüp[2] pes Bâbü's-Selâm'a gelince Mescid-i Şerîf ta'mîr olundı. Sene seb'a ve hamsîn [ve sitte]-mi'e Zi'l-ka'de'sinde Bâbü's-Selâm'dan Bâbü'r-Rahme'ye varınca ve Bâb-ı Cibrîl'den[3] Bâbü'n-Nisâ'ya gelince ma'mûr oldı.[4] Sene-i mezbûrenün[5] âhirinde Zâhir[6] Baybars-ı Sâlihî[7] nâm kimesne[8] Mısr'a mütevellî olup hâkim oldukda Mescid-i Şerîf-i Nebevî'nün binâsına ve ta'mîrine[9] ziyâde ikdâm u[10] ihtimâm eyleyüp üç yüz elli nefer[11] işçi gönderüp vâfir esbâb ve âlât ile ve cemî' lâzım olan masrafların[12] mü'ennesleri[13] hazînesinden emr eylemişdi; tâ Harem-i Şerîf'i ma'mûr idince iki sakf ile ya'nî iki sakfı[14] biri biri üzere sakf[15] eyledi, meger[16] cânib-i şimâlî ki bir sakf üzere iktifâ olunmışdı. Mescid-i Şerîf bu minvâl üzere kaldı; tâ ki Muhammed bin Kalâvûn-ı Sâlihî[17] nâm[18] [zât] sene sitte ve seb'a-mi'e târîhinde **[A154b]** Mescid-i Şerîf'ün sakf-ı garbî ve şarkīsini ki sahn-ı Mescid'ün sağında ve solında idi, bir sakf ile tecdîd idüp anı dahi sakf-ı şimâlîye muvâfık eyledi. Andan sonra sene tis'a ve ışrîn[19] ve seb'a-mi'e târîhinde Muhammed bin Kalâvûn iki revâk dahi musakkaf eyledi.[20] Kıblî cânibindeki[21] mukaddemâ

---

1 Resûlî hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. el-Mansûr Ömer (1250-1295).

2 Mısr hâkimi olan Mansûr-ı Sâlihî nâm kimesneden Mescid-i Şerîf'i yapmağa alât u esbâb-ı imâret gelüp ve ba'zı alât u esbâb dahi Yemen hâkimi olan [ki] Şemseddîn Yûsuf dimekle ma'rûf idi, andan gelüp B: âlât-ı imâret Mısr hâkiminden ki Mansûr-ı Sâlihî dimekle ma'rûf idi, vâsıl olup ve dahi Yemen hâkiminden ki Şemseddîn Yûsuf dimekle meşhûr idi, ba'zı âlât u esbâb-ı imâret vâsıl oldı A

3 Cibrîl'den A: Cebrâ'îl'den B

4 ma'mûr oldı A: yapıldı B

5 Sene-i mezbûrenün A: Ol senenün B

6 طاهر A B

7 Bahrî Memlük hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Rüknüddîn Baybars es-Sâlihî el-Bundukdârî (1260-1277).

8 nâm kimesne B: -A

9 Mescid-i Şerîf-i Nebevî'nün binâsına ve ta'mîrine B: emr-i imâret üzere A

10 ziyâde ikdâm u B: -A

11 nefer B: -A

12 lâzım olan masrafların B: -A

13 mü'ennesleri A: -B

14 iki sakfı B: -A

15 sakf A: -B

16 meger A: fe-emmâ B

17 Bahrî Memlük hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Nâsırüddîn Muhammed b. Kalâvûn (1293-1341).

18 nâm B: -A

19 ve ışrîn A: -B

20 eyledi B: -A

21 cânibindeki B: -A

beş revâk idi, iki dahi[1] ziyâde eyleyüp yedi revâk eyledi.[2] Ve bu sebeb ile ki Mescid-i Şerîf'ün sakfı bol olup havâss u avâmm müntefi' oldılar. Sene ihdâ ve selâsîn ve semâne-mi'e târîhinde mezbûr revâkeynde[3] halel ve zarar[4] vâki'[5] olmağın **[B132a]** Eşref Barsbay nâm [zât] Kıbrıs mâlı havâlîsinden tecdîd idüp sakf-ı şimâlîden dahi bir mikdâr yeri tecdîd eyledi. Andan sonra sene selâse ve hamsîn ve semâne-mi'e târîhinde Zâhir Çakmak Mescid-i Şerîf'ün ön cânibinden Ravza-i Mutahhara'dan ve gayrı yerden çok yerün sakflarını tecdîd[6] eyledi. Andan sonra sene[7] tis'a ve seb'în ve semâne-mi'e târîhinde Eşref Kayıtbay zamânında sakf-ı şarkīden bir mikdârın ba'de'l-hedm tâ cânib-i şarkīnün Şâmî menâresine varınca tecdîd olundı İbn-i Zemen nâm kimesne[8] tevliyeti ile. Andan sonra **[A155a]** sene ihdâ ve semânîn [ve semâne-]mi'e târîhinde mütevellî-i mezbûr zamânında ki tebdîl ve[9] tağyîr idüp ve imârete[10] mâ'il idi, Mescid-i Şerîf'ün ön cânibi sakfından ve Ravza-i Mutahhara'dan ve mâ-yelîsinden tecdîd idüp Hücre-i Şerîfe sakfını kubbe-i latîfe ile ibdâl idüp[11] sâ'ir umûrı ki mufassalan on ikinci faslda beyân olunduğı üzere eyledi.

Andan sonra sene sitte ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde mübârek Ramazân'un on üçünci gicesinün sülüs-i ahîrinde Mescid-i Şerîf[12] ikinci kerret yandı. İşbu kıssa-i hâ'ilenün[13] tafsîli budur ki; mü'ezzinler re'îsi olan Şemseddîn nâm kimesne[14] mezbûr gicenün[15] sülüs-i ahîrinde tezkîr ü temcîd[16] içün kalkup menâre-i re'îsiyyeye çıkmış idi, gök gürleyüp[17] vâfir bulut

---

1 iki dahi B: -A
2 yedi revâk eyledi B: -A
3 mezbûr revâkeynde A: ol revâklara B
4 ve zarar B: -A
5 vâki' A: -B
6 tecdîd A: ta'mîr B
7 sene A: -B
8 nâm kimesne B: -A
9 tebdîl ve B: -A
10 ve imârete A: yapmağa B
11 Hücre-i Şerîfe sakfını kubbe-i latîfe ile ibdâl idüp A: -B
12 Mescid-i Şerîf A: -B
13 kıssa-i hâ'ilenün A: kıssanun B
14 kimesne A: -B
15 mezbûr gicenün B: -A
16 ve temcîd B: -A
17 gök gürleyüp B: -A

olup ve yıldırım şakıyup[1] ra'd ve berk ve savâ'ik ol nevâhîyi ihâta eylemişdi.[2] Bir mertebede ki sâ'ika-i azîme[3] ol mahall-i şerîf[4] üzere düşüp mezbûr sâ'ikanun[5] bir mikdârı menâre-i mezbûrenün[6] hilâline düşüp ol sebeb ile **[B132b]** menâre-i mezbûrenün başı ve Mescid-i Şerîf'ün cihet-i şarkîsi yıkılup mezbûr re'îs fi'l-hâl[7] âhirete intikāl idüp[8] mezbûr sâ'ikanun âteş **[A155b]** gibi lehebi olup lehebinden[9] menâreye ve[10] menâre-i mezbûreden Mescid-i Şerîf'ün yüce sakfına inüp yakup altındaki sakfına sirâyet idüp dutuşdukda Mescid-i Şerîf'ün kapuların açup nidâ olundı ki "Mescid-i Şerîf'e ot düşdi!" deyü. Pes Emîr-i Medîne ehl-i şehir[11] ile cem' olup kimi suyla yukaru sutûha[12] çıkup âteşi söyündürmek içün ve kimi âhar tarîk-ıla[13] ve bi'l-cümle söyündürmekden âciz olup, yakın olmışdı ki âteş anları yakup[14] helâk ide. Pes kimi kaçup indi ve kimi dermân bulmayup âteşe yandı, ya'nî[15] yukarudan aşağaya uçup ve düşüp helâk oldı. Hâsıl-ı kelâm; âteş büyüyüp halk-ı âlem[16] ıtfâsından[17] âciz olup cemî' sakf ve Mescid-i Şerîf'de olan hazâ'ini ve kütüb[18] ve Mesâhif-i Şerîfleri ve rab'aları[19] yakup nesne kalmadı; illâ ba'zı rab'a[20] ve Mesâhif ki anları ibtidâ-i hâlde cür'et idüp ihrâc eylemişler idi.[21] Ve sahn-ı Mescid-i Şerîf'de olan kubbe selâmet üzere[22] kaldı. İşbu beliyye[23] giceden on derece mikdârında olmışdı.

---

1 ve yıldırım şakıyup B: -A
2 ra'd ve berk ve savâ'ik ol nevâhîyi ihâta eylemişdi A: -B
3 sâ'ika-i azîme A: bir azîm yıldırım B
4 mahall-i şerîf B: şerîf mahal A
5 mezbûr sâ'ikanun A: ol yıldırımun B
6 menâre-i mezbûrenün A: ol menârenün B
7 fi'l-hâl A: ol sâ'atde B
8 âhirete intikāl idüp A: vefât idüp B
9 lehebi olup lehebinden A: yalazısı olup ol yalazıdan B
10 menâreye ve B: -A
11 ehl-i şehir A: ahâlî-i Medîne B
12 sutûha B: -A
13 âhar tarîk-ıla A: gayrı vechile B
14 yakup B: -A
15 âteşe yandı, ya'nî B: -A
16 halk-ı âlem B: halk A
17 ıtfâsından A: söyündürmekden B
18 hazâ'ini ve kütüb A: hazîneleri ve kitâbları B
19 rab'aları A: cüzleri B rab'a: içerisine Mushaf-ı Şerîf konulan çanta
20 rab'a A: eczâ B
21 ihrâc eylemişler idi A: çıkarmışlardı B
22 selâmet üzere A: sâlim B
23 beliyye A: belâ-yı pür-nâr B

Mescid-i Şerîf âteşden deryâ gibi oldı ki Harem-i Muhterem'ün[1] içinde **[A156a]** âteş[2] mevc olup kığılcımları konşular evlerine düşüp, ammâ hâric-i Mescid'de[3] hîç kimesnelere zarar eylemedi.

Sâhib-i Târîh eydür ki: Bennâ nâzırı ve mi'mârbaşı olan kimesne[4] işbu harîkde i'timâd sebebi ile Ka'be'de olmağın **[B133a]** hâzır bulunmayup emîr-i Medîne olan Kuseytil nâm kimesne haber virdi ki bu kazıyye vâki' olmazdan bir gice evvel[5] A'râb'dan bir sâdıku'l-kavl kimesne vâkı'asında görmişdi ki Medîne'ye[6] vâfir çekirge gelüp akabinde azîm âteş peydâ oldı. Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* âteşi alup buyurdı ki: "Ben bu âteşi ümmetimden men' eyledüm." Ve dahi eyitdi ki: Bir cemâ'at haber eylediler ki mezbûr âteşün etrâfında ak kuşlar müşâhede olunurdı ki âteşi bir tarîkle söyündürürler idi ki âteşden civârda olanlara[7] zarar gelmeye.[8] Bunun birle ki, sâ'ir kuşlar mezbûr âteşden kaçup şehirden[9] çıkmışlar idi. Sabâh olıcak Hücre-i Şerîfe sakfı üzerinde olan kubbenün üzerinde vâki' olan âteş âsârını izâle eylemek[10] içün halk mübâderet idüp izâle eyledükden[11] sonra ma'lûm idindiler[12] ki sakfdan bedel olan kubbe-i **[A156b]** latîfeye aslâ âteş zarar eylemeyüp büyük Kubbe-i Şerîfe, Mescid-i Şerîf sakfı ile yanup mezbûr Kubbe-i Şerîfe üzere sabâha dek âsârı bâkī idi. Hattâ siyâh taşları te'sîr idüp niçe direkleri düşürmişdi. Ve bunun birle ki ol kubbe-i mezbûrede beyâz taşlar var idi ki ana âteş tîz te'sîr ider. Ve bi'l-cümle mezbûr âteşden Hücre-i Şerîfe'ye zerre kadar zarar yetişmeyüp[13] mahfûz kaldı. Egerçi ana muhît olan azîm kubbe ve Ravza-i Mutahhara olan[14] **[B133b]** hazâ'in[15] ve Mesâhif-i Şerîfeler ve yüz yigirmiden ziyâde siyâh taşlardan direkler cüm-

1 Harem-i Muhterem'ün B: -A
2 âteş A: -B
3 ammâ hâric-i Mescid'de A: Mescid'den taşrada B
4 Bennâ nâzırı ve mi'mârbaşı olan kimesne B: -A
5 bir gice evvel A: mukaddem bir gice B
6 Medîne'ye B: -A
7 âteşden civârda olanlara B: andan konşulara A
8 gelmeye A: isâbet eylemeye B
9 şehirden A: -B
10 izâle eylemek A: gidermek B
11 izâle eyledükden A: giderdükden B
12 ma'lûm idindiler A: bildiler B
13 zarar yetişmeyüp B: nesne dâhil olmayup A
14 Ravza-i Mutahhara olan B: Ravza A
15 hazâ'in A: hazîneler B

lesi yanup[1] helâk olmışdı. Lâkin ba'zı direkler ki Hücre-i Şerîfe'ye mülâsık idiler, anlar sâlim kalmışdı.[2]

Pes Emîr-i Medîne ve kādî-i [Medîne-i] Tayyibe[3] ve cemî'[4] âmme ya'nî Ehl-i Medîne ricâlden ve nisâdan, kibârdan ve sıgārdan[5] hasbeten-lillâh ve muhabbeten li-Rasûlillâh[6] Mescid-i Şerîf'ün tanzîfinde[7] ziyâde[8] sa'y ve ihtimâm ile çalışup iştigāl üzere iken sultân-ı vakt olan merhûm Kayıtbay hazretlerine[9] keyfiyyet-i[10] hâli arz idüp henüz Mescid-i Şerîf'ün evâhirinde âsâr-ı harîk bâkī[11] iken huccâc-ı Beytullâh **[A157a]** Medîne-i Rasûlullâh *sallallâhu [aleyhi ve sellem]*e[12] vâsıl[13] olup âsâr-ı harîkı[14] ki bu ümmete azîm ibret idi, müşâhade eylediler. Mâh-ı Zi'l-ka'de'de huccâc Mekke-i Mükerreme'ye dâhil olmadın bir azîm seyl[15] gelüp dereleri ve kuyuları[16] doldurup Ka'be-i Mu'azzama'nun[17] içine girüp âdem boyından ziyâde[18] su durup niçe evi helâk eyledi ve niçe emvâl ve nüfûs-ı kesîre zâyi' idüp bir haysiyyet ile ki vakt-i tanzîfde[19] seksen nefer[20] meyyitden ziyâde bulunmışdı. Zamân-ı Câhiliyyet'de ve zamân-ı[21] İslâm'da bu minvâl üzere[22] azîm[23] seyl geldüği nakl olunmamışdur. Mezbûr seyl sebebi ile Mekke-i Mükerreme'nün[24] Harem-i

1 cümlesi yanup B: -A
2 sâlim kalmışdı A: kurtuldılar B
3 kādî-i [Medîne-i] Tayyibe B: kādî A
4 cemî' B: -A
5 âmme ya'nî Ehl-i Medîne ricâlden ve nisâdan, kibârdan ve sıgārdan A: ahâlî-i tayyibe erden ve avratlardan büyük ve küçük kimesne kalmayup B
6 ve muhabbeten li-Rasûlillâh B: -A
7 tanzîfinde A: pâk ve nazîf eylenmesinde B
8 ziyâde B: -A
9 merhûm Kayıtbay hazretlerine B: Kayıtbay merhûma A
10 keyfiyyet-i A: vâki'-i B
11 âsâr-ı harîk bâkī A: harîkden eser var B
12 Rasûlullâh *sallallâhu [aleyhi ve sellem]*e B: Münevvere'ye A
13 vâsıl A: dâhil B
14 âsâr-ı harîkı A: yanık eserini B
15 azîm seyl B: seyl-i azîm A
16 ve kuyuları B: -A
17 Mu'azzama'nun B: Şerîfe'nün A
18 ziyâde A: artuk B
19 haysiyyet ile ki vakt-i tanzîfde A: vechile ki her kaçan pâk itdiler B
20 nefer B: -A
21 zamân-ı B: -A
22 bu minvâl üzere A: böyle B
23 azîm B: -A
24 Mükerreme'nün B: Şerîfe'nün A

Muhterem'inde olan evsâhı[1] ve çer çöpi[2] izâle eylemekden evvel[3] huccâc **[B134a]** Mekke'ye[4] gelüp âsârını müşâhede eylediler ki yığın yığın dağlar gibi câ-be-câ[5] cem' eylemişlerdi. İşbu haber-i muvahhiş ve kazıyye-i hâ'ile[6] ile Sultân-ı cihân-ârâ merhûm ve mağfûrun-leh[7] Kayıtbay sem'-i şerîfine vâsıl olıcak hizmet-i Harem-i Muhterem-i Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* ta'mîrine muvaffak olmaklığı sa'âdet-i uzmâ[8] ve devlet-i dünyâ ve ukbâ bilüp ihtimâm-ı tamâm ile imârete teveccüh[9] idüp ve Mekke-i Mükerreme'de olan imâreti ta'tîl idüp[10] Mekke-i Mükerreme imâreti[11] **[A157b]** üzere nâzır ve müşâhid[12] olan Seyfî nâm kimesne[13] ki Sunkur-ı Cemâlî dimekle ma'rûf idi, yüz mu'allim-i dânâdan ziyâdece[14] [ve] vâfir deve ve eşek ve yigirmi bin dînâr[15] ile Medîne-i Münevvere'ye revâne eyledi. Ve andan sonra[16] âlât-ı imâret[17] techîzine ve tedârikine[18] şürû' idüp bir tarîk-ıla ki Tûr'da ve Yenbu'da ve Medîne-i Münevvere'de niçe ve niçe[19] âlât-ı imâret ve me'ûnâtdan hazîneler dolup müctemi'[20] olmışdı; bundan sonra evvelki mütevellî[21] ki Şems bin Zemen dimekle meşhûrdur, Rebî'u'l-evvel ayı esnâsında iki yüz deveden ziyâde[22] ve yüz eşek ve üç yüz neferden ziyâde dânâ[23] üstâdlar ve[24] mu'allimler ile bile Medîne-i Münevvere'ye irsâl eyledi. Ve ol eyyâm-ı mez-

1 evsâhı A: vesihleri B
2 ve çer çöpi B: -A
3 izâle eylemekden evvel A: gidermekden mukaddem B
4 Mekke'ye B: -A
5 câ-be-câ A: yer yer B
6 hâ'ile A: nâhoş B
7 merhûm ve mağfûrun-leh B: -A
8 uzmâ A: azîm B
9 teveccüh A: şürû' B
10 ta'tîl idüp A: mu'attal eyleyüp B
11 imâreti A: -B
12 müşâhid A: mi'mârbaşı B
13 kimesne B: -A
14 yüz mu'allim-i dânâdan ziyâdece A: a'lâ üstâdlar ve mu'allimler B
15 dînâr A: altun B
16 revâne eyledi. Ve andan sonra A: gönderdi ve B
17 imâret A: binâ B
18 ve tedârikine B: -A
19 niçe ve niçe B: -A
20 müctemi' A: cem' B
21 mütevellî A: mi'mârbaşı B
22 iki yüz deveden ziyâde A: iki yüzden ziyâde deve B
23 dânâ A: -B
24 üstâdlar ve B: -A

bûrede berr ü bahr imâret ve binâ[1] esbâbı ile meşhûn olup muttasıl gelmek üzere idi. Medîne-i Münevvere etrâfından dahi **[B134b]** dûm ağacından ve sâ'ir eşcârdan bî-nihâyet ağaç[2] kat' idüp cem' eylemişlerdi ve bi'l-cümle kemâl mertebede[3] cidd[4] ü ictihâd ile iştigāl üzere idiler. Menâre-i re'îsiyye esâsına dek hedm idüp cidâr-ı[5] kıblîyi Bâbü's-Selâm menâresinden tâ cidâr-ı mezbûrun[6] âhirine dek yıkup ve cidâr-ı şarkīyi dahi oradan **[A158a]** Bâb-ı Cibrîl'e gelince hedm idüp cîdâr-ı[7] şarkīyi bir buçuk arşun mikdârı yer ihrâc eylediler. Ve Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* mihrâb-ı şerîfini[8] tevsî' idüp[9] bol eylediler.[10] Mescid-i Şerîf'ün direklerini bir mikdârca kısa idüp üzerlerinde[11] kerpic ile kemerler bağlayup mezbûr kemerler üzerinde sakfun ağaçlarını vaz' idüp bir sakf ile iktifâ eylediler. Bundan evvel[12] direkler cihet-i şarkī ve garbî ve Şâmî gibi sakfa muttasıl idi. Ve Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un mihrâb-ı şerîfleri[13] üzerinde direkler üzerine kubbeyi akd eylediler.[14] Ve Hücre-i Şerîfe'nün fevkinde nevâhîsiyle bile[15] Mescid-i Şerîf direkleri üzere âlî kubbeler akd eylediler.[16] Ve Hücre-i Şerîfe'nün maksûresi içinde olan direklerün ba'zısını iri iri de'â'imle[17] tebdîl eylediler. Ve mezbûr azîm kubbe ile cidâr-ı şarkī ve cidâr-ı kıblî ve cidâr-ı şimâlî ki Mütehecced'e muttasıldur, cihât-ı selâsede ya'nî üç cânibde[18] kemerler ve pencereler[19] bağladılar. Ve kıble cihetinde bir muhtasar[20] kubbe idüp nevâhîsinde[21] dahi

---

1 ve binâ B: -A
2 ağaç A: eşcâr B
3 kemâl mertebede B: -A
4 cidd A: cehd B
5 esâsına dek hedm idüp cidâr-ı A: temeline varınca yıkup dîvâr-ı B
6 cidâr-ı mezbûrun A: ol dîvârun B
7 hedm idüp cidâr-ı A: yıkup dîvâr-ı B
8 Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* mihrâb-ı şerîfini B: Mihrâb-ı Osmânî A
9 tevsî' idüp A: büyüldüp B
10 bol eylediler B: -A
11 Mescid-i Şerîf'ün direklerini bir mikdârca kısa idüp üzerlerinde A: -B
12 evvel A: mukaddem B
13 Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un mihrâb-ı şerîfleri B: Mihrâb-ı Osmânî A
14 kubbeyi akd eylediler A: kubbe bağladılar B
15 fevkinde nevâhîsiyle bile A: üzerinde ve etrâfında B
16 akd eylediler A: bağladılar B
17 de'â'imle A: direkler ile B
18 ya'nî üç cânibde B: -A
19 kemerler ve pencereler B: akdlar ve tâklar A
20 muhtasar A: küçücek B
21 nevâhîsinde A: çevresinde B

üç küçükrek[1] kubbeler dahi andan muhtasar ki anlara[2] "mecârîd"[3] dirler, bağladılar. Ukūd-ı mezbûre ile menâre-i re'îsiyye[4] arasında ziyâ[5] **[B135a]** ve rüzgâr girmek[6] içün bir büyük[7] bâd-gîr[8] eylediler. **[A158b]** Menâre-i re'îsiyye[9] kapusını ki evvel mağrib cânibinden idi, Şâm cânibinden idüp öninde dört derece binâ eylediler. Ve evvelki kapunun yerini hatîb içün bir hazîne[10] binâ[11] eylediler ki hutbe vaktine dek gelüp[12] anda muntazır ola. Andan evvel[13] menâre kapusı yanında muntazır olurdı. Bu hakīr dir ki: Hâlâ dahi ol menâre-i mezbûrenün kapusı mağrib cânibinden olup hatîb kapuda muntazır olup Şâm cânibinden olan kapu izâle olunmak ile anda olan dört derece[14] dahi yokdur. Bâbü's-Selâm içinde dahi iki kubbe ihdâs eylediler.[15] Ve Bâbü's-Selâm'ı beyâz ve siyâh ruhâm[16] ile müzeyyen ve münakkaş idüp Mescid-i Şerîf'ün ön cânibini Ravza-i Mutahhara'ya[17] göre cüz'îce[18] alçak eylediler, nitekim hâlâ müşâheddür. Musâllâ-yı Nebevî önindeki sandûk yerine bir direk binâ idüp Mihrâb-ı Şerîf'i ol direk üzere eylediler. İşbu Mihrâb-ı Şerîf-i Nebevî ve Mihrâb-ı Osmânî'yi mülevven ruhâm[19] ile gāyet letâfet ile müzeyyen ve münakkaş[20] idüp Hücre-i Şerîfe'yi ve nevâhîsini[21] evvelki gibi terhîm ve[22] tezyîn eylediler. Ve Minber-i Şerîf'i ve mü'ezzinler içün olan **[A159a]** kürsîyi girü ruhâm ile[23] eylediler. **[B135b]** Ve cihet-i şarkīde Bâbü's-Selâm'dan Mescid-i Şerîf âhirine dek suffa-i şimâlîden alçacık suffa bağladılar. Ve Mes-

1 küçükrek B: -A
2 dahi andan muhtasar ki anlara A: -B
3 محاريد B: muhâzîdür A
4 Ukūd-ı mezbûre ile menâre-i re'îsiyye A: Mezbûr kemerler ile re'îsiyye menâresi B
5 ziyâ A: aydınlık B
6 rüzgâr girmek B: havâ A
7 bir büyük B: -A
8 bâd-gîr A: delük B
9 Menâre-i re'îsiyye A: Re'îsiyye menâresinün B
10 hazîne A: hücre B
11 binâ B: -A
12 gelüp B: -A
13 evvel A: mukaddem B
14 dört derece A: dereceleri B
15 ihdâs eylediler A: bağladılar B
16 ruhâm A: mermerler B
17 Mutahhara'ya B: Şerîfe'ye A
18 cüz'îce A: bir sehlce B
19 mülevven ruhâm A: alaca mermerler B
20 ve münakkaş B: -A
21 nevâhîsini A: etrâfını B
22 terhîm ve A: mermerlü B
23 girü ruhâm ile A: gene mermerden B

cid-i Şerîf dîvârını Bâbü's-Selâm'dan Bâbü'r-Rahme'ye gelince hedm idüp aralıkda[1] Sultân Kayıtbay[2] içün medrese ve ribât binâ idüp Mescid-i Şerîf cânibinde üç tabakada pencereler idüp[3] otuz aded pencere olup tabaka-i a'lâda nühâs şerîtinden[4] şebeke eylediler. Ve aşağada olan pencerelerden biri Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*un havhalarıdur,[5] nitekim zikr olundı; girü anda bir hazîne idindiler. Ebvâb-ı selâse Mescid-i Şerîf cânibine nâfizdür. Mütevellî-i mezkûrun maksûdı bu idi ki medreseyi ve ribâtı kıble cânibinden eyleye. Ana binâ'en kıble cânibinden olan pencereleri sedd eyledi;[6] illâ Mihrâb-ı Osmân *radıyallâhu anh*da olan pencereleri pekitmedi[7] ki anları ibkā idüp[8] mülevven şişe[9] ile müzeyyen idüp nühâs şerîtinden[10] şebeke eyledi. Mescid-i Şerîf'ün imâreti binâsı[11] tamâm olmaklığa karîb oldukda medrese-i mezbûra ve ribât ta'mîrine şürû' gösterüp[12] **[A159b]** Bâbü'r-Rahme kurbında[13] medrese ve ribât[14] içün menâre binâ eylediler. Ve dahi ribât-ı mezbûr mahallinde[15] olan ribât ki "Hısn-ı Atîk" dimekle ma'rûfdı, anun bedeline Bâbü's-Selâm'da mîza'at[16] cânibinde ribât **[B136a]** binâ idüp karşusında hammâm binâ eylediler. Sene semân ve semânîn ve [semâne-]mi'e târîhinün mübârek Ramâzân-ı Şerîfi'nün evâhirinde Mescid-i Şerîf'ün sakfı eyyâm-ı sâbıkada vârid[17] olan âlât ile tamâm oldı. Ve sene[18] tis'a ve semânîn [ve semâne-]mi'e târîhinde mütevellî-i imâretden vâki'[19] olan ba'zı müsâhelât izâlesi içün ki cümlesinden biri budur ki Mescid-i Şerîf'ün sakfını nîl[20]

1 hedm idüp aralıkda A: yıkup aralığında B
2 Sultân Kayıtbay B: sultân-ı vakt A
3 pencereler idüp B: tâklar koyup A
4 nühâs şerîtinden A: bakır telden B
5 Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*un havhalarıdur B: havha-i Sıddîk'dur, *radıyallâhu anh* A
6 sedd eyledi A: pekitdi B
7 pencereleri pekitmedi B: -A
8 ki anları ibkā idüp A: -B
9 mülevven şişe A: alaca şişeler B
10 nühâs şerîtinden A: bakır teller ile B
11 binâsı B: -A
12 medrese-i mezbûra ve ribât ta'mîrine şürû' gösterüp A: medreseyi ve ribâtı binâya ibtidâ eylediler B
13 kurbında A: karîb B
14 ve ribât B: -A
15 mahallinde A: yerinde B
16 mîza'at: abdesthane, şadırvan
17 vârid A: -B
18 Ve sene A: -B
19 imâretden vâki' A: imâret B
20 nîl: çivit

ile boyamışdı, lâjiverd ile ve sâ'ir âlât ile tezyîn ile üstâd[1] nakkāşlar irsâl idüp. Sultân-ı vaktün hâtır-ı şerîfi mütevellîye[2] bu sebebden incinmeğin yerine[3] bir âhar kimesneyi nâzır ve nakīb[4] nasb idüp[5] vâfir kütüb[6] ile ki ulûm-ı kesîreye müştemil idiler, Harem-i Nebevî'ye vakf eyleyüp[7] irsâl idüp ve mufassalan zikr olunacak simâtun icrâsını dahi ana tefvîz idüp anunla ma'an Ehl-i Medîne-i Münevvere'ye[8] vâfir buğday ve un ve büyük kazganlar ve sâ'ir âlât-ı matbah irsâl olundı, *cezâhullâhu te'âlâ hayran.*

[A160a]

Tetimme

Ba'zı hayrât beyânında ki sultân-ı vakt *ahsenallâhu ileyhi* Mescid-i Şerîf içün ve e'imme-i Taybe-i Tayyibe ve[9] âmme-i[10] ahâlî-i Medîne Münevvere ve âfâkī ve gurabâ ve sâ'ir fukarâ[11] içün ihdâs eylemişdür, cümleden biri ribât ve medresedür ki zikr olundı, gāyet-i hüsn ve nihâyet-i vüs' üzere. Ve biri dahi harîkde zâyi' olan kütüb **[B136b]** ve Mesâhif-i Şerîfe'yi[12] ibdâl idüp yerine envâ'-ı tezâ'uf ile Mesâhif-i Şerîfe ve kütüb-i kesîre ulûm-ı şettâdan vaz' eyledi. Ve bir dahi su sebîli ve furun ve matbah ki deşîşe[13] içün ihdâs eylemişdi. Ve bir vekâle dahi ki niçe miskînlere müştemildür. Ve dahi ahâlî-i Medîne-i Münevvere içün tertîb eyledüği simâtdur ki andan evvel[14] kimesne eylemiş değil idi. Ve tafsîli budur ki, zikr olunur ki sâbıkā Medîne-i Münevvere'nün a'yân-ı şürefâsından İyâs dimekle ma'rûf kimesne menzillerini ve dahi nevâhîsinde[15] olan yerlerini mezbûr simât

---

1 üstâd B: -A
2 mütevellîye A: mütevellî-i sâbıka B
3 bu sebebden incinmeğin yerine B: sebeb-i mezbûr içün muharref olmağın A
4 ve nakīb B: -A
5 nasb idüp A: eyleyüp B
6 kütüb A: kitâblar B
7 Harem-i Nebevî'ye vakf eyleyüp B: -A
8 Ehl-i Medîne-i Münevvere'ye B: -A
9 e'imme-i Taybe-i Tayyibe ve B: -A
10 âmme-i A: -B
11 ve sâ'ir fukarâ B: -A
12 Mesâhif-i Şerîfe'yi A: Mushaf-ı Şerîfleri B
13 deşîşe: buğday yarmasından yapılan çorba
14 evvel A: mukaddem B
15 nevâhîsinde A: etrâfında B

maslahatı içün iştirâ idüp[1] Mescid-i Şerîf ta'mîrinden[2] sonra vekâle-i mezbûre anda binâ idüp simât-ı mezbûr içün evkāf-ı kesîre ta'yîn eylemişdi ki cümleden biri yedi[3] bin beş yüz erdeb buğdaydı ki **[A160b]** mezbûr simât içün mukarrer idüp her nefer içün ahâlî-i Medîne'den yedi Mısr erdebi ki hâlâ Medîne-i Münevvere ile beş müdd olur, her ayda ta'yîn idüp sağīr ü kebîr,[4] şerîf ve vazî', hürr ve abdleri bu bâbda tesviye[5] eylemişdi. Ve âfâkīler içün ve gurabâ içün[6] yevmî ikişer ekmek ile kifâyet idecek mikdârı deşîşe **[B137a]** şorbası[7] her nefer içün ta'yîn eylemişdi. Bu hakīr dir ki: Zamânımızda Selâtîn-i Âl-i Osmân *ebkāhumullâhu te'âlâ ilâ intihâ'i'd-deverân*durlar,[8] işbu sünnet-i haseneyi yevmen-fe-yevmen izdiyâd idüp sene-be-sene[9] teksîr[10] üzeredürler. Fe-emmâ hükkâmun tağyîrleri sebebiyle tevzî' bâbında taksîr bir mertebeye varmışdur ki sene-i kâmilede dört ay virilüp sâ'irinde virilmezdi; tâ ki Hakk *Sübhânehû ve*[11] *Te'âlâ* ahâlî-i Medîne-i Münevvere'ye inâyet idüp sene ihdâ ve elf târîhinde Sultân Murâd Hân[12] *aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğufrân* hazretlerini, adâletde[13] sâlisü'l-Ömereyn Şeyhu'l-Harem Ömer Efendi[14] sâ'ir umûr üzere nâzır ve mütekellim nasb idüp gönderüp merhûm Ömer Medîne-i Münevvere'ye[15] vusûl buldukda teftîş ve tefahhus idüp on iki ay bi't-tamâm tefrika buğday[16] virilür oldı. جزاه الله تعالى خيرا و ملاء ضريح مرسله نورا و أبقا خلفه مسرورا و محبورا[17] Ve dahi mükûsı ibtâl eyleyüp ivazında[18] Emîr-i Medîne'ye bin erdeb buğday **[A161a]** ta'yîn eyledi ki Mısr'dan gelüp Yenbu' benderinde ana teslîm olunur.

1 iştirâ idüp A: satun alup B
2 ta'mîrinden A: yapıldukdan B
3 yedi A: -B
4 sağīr ü kebîr A: büyük ve küçücek B
5 tesviye A: berâber B
6 ve gurabâ içün B: -A
7 şorbası B: -A
8 *intihâ'i'd-deverân*durlar A: *âhiri'd-deverân*durlar B
9 sene-be-sene B: -A
10 teksîr A: ziyâde itmek B
11 *Sübhânehû ve* B: -A
12 Sultan III. Murad (1574-1595).
13 sene ihdâ ve elf târîhinde Sultân Murâd Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğufrân* hazretlerini, adâletde B: -A
14 Ömer Efendi B: -A
15 gönderüp merhûm Ömer Medîne-i Münevvere'ye B: -A
16 tefrika buğday B: -A
17 "Allah onu hayırla mükâfatlandırsın, kabrini nura gark eylesin, geride bıraktığı kimseleri mesut ve sevinçli kılsın."
18 mukābelesinde B: -A

Ve dahi sene sekiz yüz doksan bir târîhinde Kubbe-i Şerîfe'ye ve menâre-i re'îsiyyeye[1] zarar ve[2] halel vâki' olmağın merhûm[3] Sultân-ı vakt Eşref[4] Kayıtbay girü ta'mîr içün Şâhîn-i Cemâlî nâm kimesneyi şeyh-i huddâm ve nâzır-ı simât ve ta'âm idüp emvâl-i kesîre[5] ile Medîne-i Münevvere'ye[6] **[B137b]** irsâl eyledi.[7] Vusûl buldukda[8] kemâ-yenbağī Kubbe-i Şerîf'i ve menâreyi ve sâ'ir muhtâc olan emâkini[9] ta'mîr idüp tecdîd eyledi.[10] *Vallâhu a'lem*.

On Beşinci Fasl

Mescid-i Şerîf müştemil olduğı umûrun beyânındadur, revâklardan ve direklerden ve etrâfında olan hücrelerden[11] ve gayrı her ne ise. Dahi Mescid-i Şerîf'e kum döküp tebhîr ve tatyîb idüp ve çerâğlar yakılup ve ana benzer nesnelerün beyânındadur.

Ammâ revâkları kıble cânibinden yedi ve Şâm nâhiyesinden[12] dört ve garbî cânibinden dahi dört ve şarkī cânibinden dahi üç revâkdur.

Ve ammâ direkleri İbn-i Zebâle zikr eyledüği üzere iki yüz doksan altı direklerdür. Lâkin andan sonra Şâm cânibinden[13] bir revâk ki on direği müştemil idi, sahn-ı Mescid'de ilhâk olmağın on aded eksilmek lâzım olup ve kıble cânibinden iki revâk ki yigirmi direğe **[A161b]** müştemildür,[14] ziyâde olmağın mecmû' aded üç yüz altı direk olur.

---

1 re'îsiyyeye A: münîfeye B
2 zarar ve B: -A
3 merhûm B: -A
4 Sultân-ı vakt Eşref A: Sultân B
5 emvâl-i kesîre A: vâfir emvâl B
6 Medîne-i Münevvere'ye B: -A
7 irsâl eyledi A: gönderdi B
8 Vusûl buldukda A: Vâsıl oldukda B
9 emâkini A: yerleri B
10 tecdîd eyledi B: -A
11 **ve etrâfında olan hücrelerden** B: **havâsıldan ve** A
12 nâhiyesinden A: cânibinden B
13 cânibinden A: tarafından B
14 sahn-ı Mescid'de ilhâk olmağın on aded eksilmek lâzım olup ve kıble cânibinden iki revâk ki yigirmi direğe müştemildür A: sahn-ı Mescid'e ilkā olmağın on aded eksilmek lâzım gelüp ve kıble cânibinden iki revâk ki yigirmi direğe müştemil idi B

Ammâ Mescid-i Şerîf'ün arşunı cânib-i kıbleden eni[1] yüz altmış yedi arşun ve mu'ahharınun eni yüz otuz[2] beş arşundur. Ve Mescid-i Şerîf'ün sahnı kıbleden Şâm cânibine varınca yüz elli iki arşundur. Ve şarkīden garb cânibine varınca doksan beş arşun dimişler.

Ammâ menâreler fasl-ı tâsi'de mufassalan **[B138a]** beyân[3] olunmışdur.

İbn-i Zebâle ve Yahyâ zikr eylediler ki, Mescid-i Şerîf'ün sahnı altmış dört bâlû'aya müştemildür ki her bâlû'anun[4] ağzında bir delükli değirmen taşı koymışlar ki andan su gide. Hâlâ bir bâlû'adan gayrı yokdur ki iki ağzı vardur kim hudûd-ı Mescid'de zikr olan iki taş kurbında beyân olunmışdur, zâhir değil. Dahi İbn-i Zebâle dir ki: "Bizüm zamânımızda Mescid-i Şerîf sahnında[5] on[6] dokuz sikāye vardur." İbn-i Ferhûn dir ki: "Mescid-i Şerîf sahnında olan nahîl kurbında bir azîm sikāye var idi ki meşâyih-i Harem'den ba'zısı anı ihdâs idüp ana masraf dahi ta'yîn eylemişdi. Ammâ izâle-i necâsât ve ezâ sebebiyle şerri **[A162a]** hayrından ziyâde olmağın kudât ve a'yân güft ü gû idüp izâle eylediler." İbnü'n-Neccâr dir ki: "Mescid-i Şerîf sahnında Şâm-ı Şerîf ümerâsından[7] bir kimesne dereceli bir havz ihdâs eylemişdi ki fevvâre ile ana ayndan su dökülürdi." Matarî dir ki: "Mezbûr birkeden[8] nâs âbdest alurlardı. Giderek bir mertebeye vardı ki Harem-i Şerîf'ün hetk-i hürmetine mûcib[9] olmışdı. Pes anı[10] sedd eylediler." Ve dahi İbnü'n-Neccâr'dan mervîdür ki Nâsır-Lidînillâh vâlidesi Mescid-i Şerîf'ün Şâmî nâhiyesinde vuzû'[11] içün bir sikāye ihdâs eylemişdi ki vâfir helâya müştemil idi, Mescid-i Şerîf'ün cidâr-ı Şâmî'sinde[12] **[B138b]** sikāye-i mezbûreye kapular açmışdı. Bu hakīr dir ki: Tercüme idenün muktezâsı[13] zikr

---

1 eni A: altı B
2 yüz otuz A: -B
3 beyân A: zikr B
4 bâlû'a: yağmur sularının içine akıtılması için yapılan ağzı dar ve içi geniş kuyu
5 sahnında A: ortasında B
6 on A: -B
7 ümerâsından A: beğlerinden B
8 Mezbûr birkeden A: Ol havzda B
9 mûcib A: bâ'is B
10 anı A: birke-i mezbûreyi B
11 vuzû' A: âbdest B
12 cidâr-ı Şâmî'sinde A: Şâmî cidârından B
13 muktezâsı A: murâdı B

olandur. Ammâ *Târîh-i Arabî*'de hemân bir kapu vâki' olmışdur, nitekim hâlâ görünür.[1] Pes evvel tercüme idenden[2] sehv[3] vâki' olmış gibi. Vallâhu a'lem.

Ammâ Mescid-i Şerîf'de olan havâsıl ya'nî[4] **hücreler;** cümleden biri Mescid-i Şerîf'ün sahnında[5] olan kubbedür ki niçe kerre zikr olundı. Ve dahi dört menârenün önlerinde birer hücrelerdür[6] ki anlardan mü'ezzinler **[A162b]** menâreye[7] ubûr ider.[8] Ve dahi menâre-i şarkıyye-i şimâliyyeye muttasıl iki hazîne ve bir büyük hücre vardur. Ve dahi menâre-i garbiyye-i şimâliyyenün cânibinden ki bir küçücek hücre ve ana muttasıl iki büyük hücre dahi vardur.[9] Ve dahi Bâb-ı Cibrîl[10] ile Bâbü'n-Nisâ arasında bir hücredür[11] ki evvel ağaçdan idi, hâlâ binâ olunmışdur; ana muttasıl bir sandûkdur ki sahn-ı Mescid-i Şerîf'de olan kubbeden çıkan çerâğ yağını anda korlar idi. Bu hakīr dir ki: Hâlâ ol hücredür ki ağalar oturdukları suffanun şarkīsindedür, *vallâhu a'lem*. Ve dahi Mescid-i Şerîf'ün cânib-i garbîsinde bir hücredür[12] ki havha-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anhu*ya berâberdür,[13] havha-i mezbûre-i sâbıkā rahabe-i kazâya yol idi. Hâlâ ol mahalde üç hücre vardur[14] ki kapuları Mescid-i Şerîf'dendür; üçüncisi ki Bâbü's-Selâm cânibindedür, havha-i **[B139a]** Ebû Bekr es-Sıddîk'dur, *radıyallâhu anh.*

Ve dahi altı fenerdür ki yatsu[15] namâzından sonra Harem-i Şerîf[16] huddâmları anları getürüp nâsı[17] Mescid-i Şerîf'den ihrâc iderler, ba'dehû

---

1 görünür A: müşâheddür B
2 evvel tercüme idenden B: mütercim-i evvelden A
3 sehv A: hatâ B
4 **olan havâsıl ya'nî** A: -B
5 sahnında A: ortasında B
6 hücrelerdür B: hazînedür A
7 menâreye B: -A
8 ubûr ider A: çıkarlar B
9 Ve dahi menâre-i şarkıyye-i şimâliyyeye muttasıl iki hazîne ve bir büyük hücre vardur. Ve dahi menâre-i garbiyye-i şimâliyyenün cânibinden ki bir küçücek hücre ve ana muttasıl iki büyük hücre dahi vardur B: Dahi menâre-i garbiyye-i şimâliyyenün cânibinde bir küçük hücre ve hücreye mülâsık iki büyük hâsıl idi. Dahi menâre-i şarkıyye-i şimâliyyeye muttasıl iki hazîne ve bir hâsıl A
10 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
11 hücredür B: hazînedür A
12 hücredür B: hâsıldur A
13 havha-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anhu*ya berâberdür B: -A
14 hücre vardur B: hâsıldur A
15 yatsu B: işâ A
16 Şerîf A: Muhterem B
17 nâsı A: halkı B

Harem-i Şerîf[1] kapuların kaparlar idi. Mezbûr fenerleri Şeyh-i Huddâm Şiblüddevle Kâfûr-ı Muzafferî nâm [zât] ihdâs eylemişdi. Andan evvel[2] **[A163a]** hurma cirîdi[3] şu'lesiyle ihrâc-ı nâs[4] iderlerdi. Ve dahi dört meş'aledür ki müteberrik gicelerde Mescid-i Şerîf'ün sahnında[5] isti'mâl olunur,[6] anı kim peydâ[7] eyledüği ma'lûm değildür. Ve dahi sahn-ı Harem'ün[8] evâhirinde olan hurma ağaçları ki vardur, Şeyh-i Huddâm Azîzüddevle [Reyhân] nâm [zât] ihdâs eylemişdi; azamet-i şânı ve tûl-i lisânı sebebiyle bir ehad ana inkâr eylemeğe kādir olmadı. Bu hakīr dir ki: Zamânımızda gâh dört ve gâh üç ve gâh iki[9] hurma ağacı var idi, ammâ hâlâ bir dânesi kalmışdı.

Ve dahi Mescid-i Şerîf'de imâm bir idi ki Hazret-i Server-i Enbiyâ'nun *aleyhi's-selâm*[10] Mihrâb-ı[11] Şerîflerinde namâz kılup[12] imâmet iderdi; meger eyyâm-ı mevsimde ki Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*[13] mihrâb-ı şerîfine tekaddüm[14] iderdi, tâ sekiz yüz altmış târîhine gelince. Andan sonra ba'zı Etrâk sa'y idüp Eşref İnal[15] zamânında imâm-ı Hanefî dahi mukarrer ve ta'yîn[16] olmış. Bu hakīr dir ki: Egerçi imâm-ı Hanefî mukarrer olmışdı; ammâ cem'iyyet olup gürûh ile namâz[17] **[B139b]** kılınmazdı, nihâyet[18] direk altında birkaç nefer[19] olup kılurlardı.[20] Tâ Selâtîn-i Âl-i Osmân *ebkāhumullâhu te'âlâ*[21] *ilâ âhiri'd-deverân* saltanat u[22] devletlerinde **[A163b]**

1 ba'dehû Harem-i Şerîf B: -A
2 evvel A: mukaddem B
3 cirîdi B: -A
4 nâs A: halk B
5 sahnında A: ortasında B
6 isti'mâl olunur A: yakarlar B
7 peydâ A: ihdâs B
8 sahn-ı Harem'ün A: Harem-i Şerîf'ün ortası B
9 gâh dört ve gâh üç ve gâh iki A: üç dört dâne B
10 *aleyhi's-selâm* B: -A
11 Mihrâb-ı B: makām-ı A
12 namâz kılup B: -A
13 *radıyallâhu anh* B: -A
14 tekaddüm A: takdim B
15 Burcî Memlük hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Seyfüddîn İnal en-Nâsırî (1453-1461).
16 ve ta'yîn B: -A
17 gürûh ile namâz kılınmazdı B: -A
18 nihâyet B: -A
19 nefer A: kimesneler B
20 kılurlardı B: -A
21 *te'âlâ* B: -A
22 *âhiri'd-deverân* saltanat u B: *âhiri'z-zamân* A

Sultân Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*[1] hazretlerinün[2] emr-i şerîf-i vâcibü'l-iz'ânları[3] mûcibi ile mihrâb-ı Hanefî dahi vaz'[4] olunup imâm-ı Hanefî ta'yîn idüp birkaç yıl karâr buldukdan sonra tekrâr emr-i şerîf-i sultânî vârid oldı[5] ki: "Makām-ı Şerîf-i Nebevî'de bir gün [imâm-ı] Şâfi'î ve bir gün imâm-ı Hanefî kılsun." Pes ber-mûcib-i emr-i şerîf[6] amel olundı, ilâ-yevminâ hâzâ bu minvâl üzere istimâ' olundı.[7] *Vallâhu a'lem*.

Ve ammâ tahsîb-i Mescid-i Şerîf, ya'nî kum dökmeklik;[8] *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da Ebu'l-Velîd'den rivâyet olundı ki eyitdi: "Sordum[9] İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*dan ki[10] Mescid-i Şerîf'de olan kumdan, eyitdi ki: "Bir gice yağmur yağup sabâh oldukda Mescid-i Şerîf'de namâz kılacak[11] yer balçık ve[12] mülevves olmağın herkes birer mikdâr kum getürüp Mescid-i Şerîf'de namâz kılduğı yer[13] altına döşeyüp üzerinde namâz kıldı. Hazret-i Peygamber[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem* namâzdan fâriğ olıcak buyurdılar ki: "Ne gökçek nesnedür bu kum." Pes bu su'âl cevâbından sonra ma'lûm oldı ki Mescid-i Şerîf'de kum döşemek[15] ol zamân-ı mübârekden imiş." Ammâ gelen hadîs-i şerîfden **[B140a]** ma'lûm olur ki Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* ihtirâ eylemiş **[A164a]** ola, *vallâhu a'lem*. Yahyâ,[16] Abdülhamîd bin Abdurrahmân-ı Ezdî'den[17] rivâyet ider ki Ömer bin el-Hattâb *radıyallâhu anh* Mescid-i Şerîf'i imâret[18] eyledüği zamânda buyurdı[19] ki: "Mescid-i Şerîf'de acabâ ne ferş oluna?"[20] Hâzırlardan ba'zısı "Hasır ile

1 *ve'r-rıdvân* A: *ve'l-ğufrân* B
2 hazretlerinün B: -A
3 iz'ânları A: imtisâlleri B
4 vaz' A: binâ B
5 vârid oldı A: geldi B
6 Pes ber-mûcib-i emr-i şerîf A: Emr-i şerîf mûcibince B
7 istimâ' olundı A: -B
8 tahsîb-i Mescid-i Şerîf ya'nî kum dökmeklik A: Mescid-i Şerîf'e kum döşemeklik B
9 Sordum A: Su'âl eyledüm B
10 *radıyallâhu anhumâ*dan ki B: -A
11 Mescid-i Şerîf'de namâz kılacak B: -A
12 balçık ve B: -A
13 Mescid-i Şerîf'de namâz kılduğı yer B: -A
14 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
15 Mescid-i Şerîf'de kum döşemek B: tahsîb-i Mescid A
16 Yahyâ A: Yahyâ ibn-i B
17 ازهريدن A B
18 imâret A: ta'mîr B
19 buyurdı B: peydâ eyledi A
20 ferş oluna A: döşenilse B

ferş olunsun." didükde Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* buyurdı ki: "İşbu Vâdî-i Akīk[1] mübârekdür." Pes Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* Mescid-i Şerîf'i Vâdî-i Akīk kumından ferş eyledi. İbn-i Zebâle rivâyet ider ki; Süfyân bin Abdullâh-ı Sekafî, Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* huzûrına geldi kum dökmezden evvel.[2] Andan sonra Hazret-i Ömer *radıyallâhu anhu*ya[3] hitâb idüp didi ki: "Sizlerün vâdînüz yok mıdur?" Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* buyurdı ki:[4] "Vardur." Pes didi: "Niçün vâdî kumından Mescid-i Şerîf'i ferş eylemezsiz?"[5] Andan sonra Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* emr eyledi ki Mescid-i Şerîf'i vâdî kumından ferş eylediler.[6]

Ammâ mesâbîh ya'nî çerâğlar;[7] bir rivâyetde evvel kimesne ki Mescid-i Şerîf'de çerâğ yakdı, Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh*dur, terâvîhde **[A164b]** nâsı[8] bir imâm üzere cem' eyledüği zamânda. Kurtubî, *Tefsîr*'inde rivâyet ider ki: Temîm-i Dârî *radıyallâhu anh* Şâm-ı Şerîf'den kandîller ve zeyt yağı ve ipler getürdi. Medîne-i Münevvere'ye vâsıl oldukda cum'a gicesine muvâfık[9] vâki' oldı kudûmı.[10] Pes Ebu'l-Berâ nâm **[B140b]** hizmetkârına emr eyledi ki ipleri[11] tertîb idüp kanâdîli[12] ta'lîk idüp[13] zeyt yağı[14] ile su koyup[15] ve fitil koya. Gice oldukda mezbûr Ebu'l-Berâ kandîlleri isrâc idüp[16] Hazret-i Rasûl[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[18] namâza geldükde[19] çerâğları görüp su'âl eyledi ki: "Bunı kim eyledi?" Eyitdiler: "Temîm-i Dârî eyledi." Pes Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Temîm-i Dârî *radıyallâhu an-*

---

1 Akīk A: Atîk B
2 evvel A: mukaddem B
3 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
4 Ömer *radıyallâhu anh* buyurdı ki A: ana didi ki B
5 Mescid-i Şerîf'i ferş eylemezsiz A: döşemez B
6 ferş eylediler A: döşediler B
7 **mesâbîh ya'nî çerâğlar** A: **çerâklar ve kandîller** B
8 nâsı A: halkı B
9 muvafık A: -B
10 kudûmı A: -B
11 ipleri B: anları A
12 kanâdîli A: kandîlleri B
13 ta'lîk idüp A: asup B
14 yağı B: -A
15 koyup B: -A
16 isrâc idüp A: yakup B
17 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
18 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
19 namâza geldükde A: -B

*hu*ya[1] hitâb idüp buyurdı ki: "İslâm'ı münevver eyledün." Nitekim hadîs-i şerîfde beyân olunmışdur.

Ammâ Mescid-i Şerîf'i tahlîk eylemek, ya'nî misk ve za'ferân ve gayruhumâ hoş[2] kokulu eczâdan mürekkeb olan tîb[3] karışdırup ve dahi Hücre-i Şerîfe'nün etrâfında ve kevkeb-i şerîfe ve tâbût-ı münîfe[4] sürmek;[5] Ebû Dâvûd, İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*dan rivâyet ider ki Rasûlullâh[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir gün hutbe okuyor iken Mescid-i Şerîf'ün kıblesinde dîvârda bir nuhâme[7] görüp gazab idüp nuhâmeyi[8] hakk eylediler.[9] **[A165a]** Râvî dir ki: "Gümân iderüm ki za'ferân taleb idüp tükürük yerine sürdiler ve buyurdılar: إنّ الله قبل وجه أحدكم فلا يبزقنّ بين يديه[10] Eger قَبِلَ tahfîf ve kesr-i bâ iledür, ma'nâ budur ki: "Tahkīkan Hakk *Sübhânehû ve*[11] *Te'âlâ* birinüzün yüzini kabûl eylemişdür. Pes gerekdür ki ol kimesne Hakk Te'âlâ'ya karşu tüf eylemeye." Ve eger teşdîd ve feth-i **[B141a]** bâ iledür, ya'nî ma'nâ budur ki: "Hakk Te'âlâ birinüzün yüzini takbîl eylemişdür. Pes gerekdür ki Hakk Te'âlâ'ya karşu tüf eylemeye." Ve takbîl, gāyet kabûlden kinâyetdür ve illâ hakīkat takbîlden Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ* münezzehdür. تعالى عن ذلك علوّا كبيرا[12] Bu hakīr dir ki: Tercüme iden azîz, bu makāmda تعالى عن ذلك علوّا كبيرا'dan gayrı kelâmında hatâ-yı fâhiş eylemişdür ve hadîs-i şerîfe te'emmül eylemeyüp iki vech ile virdüği ma'nâ[13] galat-ı mahzdur. Ma'nâ-yı sahîh budur ki zikr olunur: "Tahkīkan Hakk Te'âlâ birinüzün muvâcehesindedür. Pes Allâh[14] Te'âlâ öninde tüf eylemesün." Ya'nî namâzda olan kimesne Hakk Te'âlâ'nun muvâcehesinde,[15] ya'nî Beytullâh muvâcehesindedür ve illâ Hakk Te'âlâ cihâtdan ve mekân-

---

1 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
2 gayruhumâ hoş A: ve gayrı eyü B
3 eczâdan mürekkeb olan tîb A: -B
4 karışdırup ve dahi Hücre-i Şerîfe'nün etrâfında ve kevkeb-i şerîfe ve tâbût-ı münîfe B: -A
5 sürmek A: -B
6 Rasûlullâh A: Peygamber B
7 bir nuhâme A: yapışuk bir tükürük B
8 nuhâmeyi A: ol tükründi B
9 hakk eylediler A: kazdırup giderdi B
10 Bazı kelime farklarıyla birlikte bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 15/216, (9366).
11 *Sübhânehû ve* B: -A
12 "Allah bundan çok yüce ve münezzehtir."
13 ma'nâ A: -B
14 Allâh A: Hakk B
15 Te'âlâ öninde tüf eylemesün." Ya'nî namâzda olan kimesne Hakk Te'âlâ'nun muvâcehesinde A: tüf eylemesün Hakk Te'âlâ muvâcehesinde B

dan münezzehdür. Pes قِبَل kesr-i kāf **[A165b]** ve feth-i [bâ-i] muvahhade ile ismdür, cânib ma'nâsına. İşbu mazmûnda İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ* birkaç vech üzere ehâdîs-i şerîfe rivâyet olunmışdur ki hâsılı budur; Rasûl-i Ekrem[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* zamân-ı şerîflerinde Mescid-i Şerîf dîvârına[2] tükürmek kabâhati[3] tedâriki içün za'ferân sürülmişdi.[4] Ve ba'zı turukda mervîdür ki nuhâme[5] sâhibi nuhâme[6] yerine za'ferân tılâ eylemişdi, Hazret-i Rasûl[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] tahsîn eylediler. İmdi ehâdîs-i şerîfeden ma'lûm oldı ki **[B141b]** Mescid-i Şerîf'i tahlîk eylemek Server-i Enbiyâ *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[9] zamân-ı şerîflerindendür. Pes Câbir *radıyallâhu anh*dan mervî olan ki evvel kimesne ki Mescid-i Şerîf'i tahlîk idüp mü'ezzinlere vazîfe ta'yîn iden Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* idi, anı tertîb idüp mu'ayyen eylemek üzere mahmûldür. Ve dahi Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* hilâfeti zamânında emr-i şerîfi ile Mescid-i Şerîf'ün kıble cânibini tahlîk iderlerdi. Dahi bâlâda[10] sebkat eylemişdür ki Hayzurân nâm hâtun ki[11] Hârûn-ı Reşîd'ün odalığı idi, yüz yetmiş târîhinde Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*i ziyârete[12] gelüp emr eyledi ki Mescid-i Şerîf'i ve Kabr-i Latîf'i[13] ve gayruhumâ mevâzi'-i müteberrikeyi tahlîk ideler.

Ammâ [A166a] Mescid-i Şerîf'i tebhîr eylemek, ya'nî Hücre-i Şerîf'i ve Mescid-i Münîf'i[14] buhûrlandurmak; Yahyâ'dan mervîdür ki Emîrü'l-Mü'minîn Ömer'e *radıyallâhu anh* bir yerden bir mikdâr ûd nezr[15] gelmişdi ki nâsa taksîm eyledüği takdîrce vefâ eylemezdi. Pes buyurdı ki mezbûr ûd ile Mescid-i Şerîf'i tebhîr ideler[16] ki Müslümânlar rayîha-i tay-

1 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
2 Mescid-i Şerîf dîvârına B: -A
3 tükürmek kabâhati B: nuhâme kubhı A
4 sürülmişdi A: buyurulmışdı B
5 nuhâme A: tükürük B
6 nuhâme A: tükürdüği B
7 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
8 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
9 *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: -A
10 bâlâda A: yukaruda B
11 hâtun ki B: -A
12 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*i ziyârete B: -A
13 Latîf'i A: Münîf'i B
14 Hücre-i Şerîf'i ve Mescid-i Münîf'i B: -A
15 nezr B: -A
16 tebhîr ideler A: buhûrlayalar B

yibesinden müntefi' olalar. Yahyâ dir ki: "Mescid-i Şerîf'ün icmârı[1] bu zamâna dek mevcûd ve[2] sâbitdür. Hulefâ ve selâtîn sâl-be-sâl[3] bu ma'nâ içün bir mikdâr ûd[4] irsâl idüp cum'a gicelerinde ve cum'a günlerinde hutbe okunduğı vakitde[5] Minber-i Şerîf **[B142a]** ve Mihrâb-ı Münîf'i *sallallâhu alâ Müşerrifihimâ* buhûrlarlardı."[6] Ve dahi rivâyet olunmışdur ki Şâm-ı Şerîf'den Emîrü'l-Mü'minîn Hazret-i[7] Ömer'e *radıyallâhu anh*[8] gümüşden bir micmere irsâl olunmışdı ki sûretler ile münakkaş idi. Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh*[9] micmere-i mezbûreyi mü'ezzinler re'îsi olan Sa'd nâm kimesneye[10] virüp buyurdı ki mezkûr micmere ile cum'a günlerinde ve mübârek Ramazân-ı Şerîf'de Hücre-i Münîf'i ve Mihrâb-ı Latîf'i ve Ravza-i Mutahhara'yı[11] icmâr ide.[12] Ve Sa'd mezbûr hizmeti edâ idüp micmereyi Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh*[13] yanında kordı. Ve Ebû Ya'lâ *Müsned*'inde İbn-i Ömer'den *radıyallâhu anhumâ* rivâyet ider ki, Hazret-i[14] Ömer *radıyallâhu anh* Mescid-i Şerîf'i cum'a günlerinde ûd ile[15] **[A166b]** tebhîr ider idi.[16] *Allâhu a'lem.*[17]

On Altıncı Fasl

Mescid-i Şerîf'ün kapularında ve havhalarında ya'nî küçücek kapularınun beyânındadur.

Ma'lûm ola ki Medîne-i Münevvere'nün eski müverrihleri zikr eylemişler ki Velîd bin Abdülmelik binâsından sonra Mescid-i Şerîf'ün yigirmi kapusı var idi; sekizi mağrib cânibinde ve sekizi maşrık cânibinde ve dört

1 icmârı A: buhûrlanması B
2 mevcûd ve B: -A
3 sâl-be-sâl A: sene-be-sene B
4 bu ma'nâ içün bir mikdâr ûd B: bir mikdâr ûd bu ma'nâ içün A
5 vakitde A: zamânda B
6 Mihrâb-ı Münîf'i *sallallâhu alâ Müşerrefihimâ* buhûrlarlardı B: mihrâbda icmâr olunur A
7 Hazret-i B: -A
8 *radıyallâhu anh* A: -B
9 Ömer *radıyallâhu anh* B: -A
10 Sa'd nâm kimesneye B: Sa'd'a A
11 Hücre-i Münîf'i ve Mihrâb-ı Latîf'i ve Ravza-i Mutahhara'yı B: -A
12 icmâr ide A: buhûr eyleye B
13 Ömer *radıyallâhu anh* B: -A
14 Hazret-i B: -A
15 ûd ile B: -A
16 tebhîr ider idi A: buhûrlardı B
17 *Allâhu a'lem* B: -A

kapu dahi Şâm cânibinde idi. Ve dört hâs kapu dahi[1] var idi kıble cânibinden ki ikisini Mervân ihdâs idüp ve ikisini dahi gayr kimesne ihdâs eylemişdi.[2] **[B142b]** Bu dört kapudan âmme-i nâs girmez idiler. Fe-emmâ hâlâ mezbûr[3] kapulardan dört büyük kapudan gayrı büyük[4] kapu yokdur ki ikisi şark cânibinde. Biri Hazret-i[5] Osmân *radıyallâhu anh* kapusıdur ki Hücre-i Şerîfe'ye karîbdür.[6] Ba'zı rivâyâtda Bâbü'n-Nebî ıtlâk olunmışdur. Ammâ Bâb-ı Osmân ile tesmiye olunmak Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* menzil-i şerîfleri mukābelesinde vâki' olmağındur. Fe-emmâ[7] hâlâ Bâb-ı Cibrîl[8] dimekle ma'rûfdur.[9] Bu ism ile tesmiye olunduğına[10] sebeb budur ki[11] Hazret-i Cibrîl[12] *aleyhi's-selâm*[13] Benî Kurayza Gazâsı'nda zırh giyüp ata binüp mezbûr kapu kurbında[14] durmaklığı olmakdur. Mezbûr kapunun mukābelesinde merhûm[15] Cemâleddîn Muhammed bin **[A167a]** Ebi'l-Mansûr-ı Isfahânî Ribâtı'dur ki Benî Zengî'nün vezîri idi, ol ribât[16] fukarâ-i Acem içün vakf idüp kendü nefsi içün anda kabir müheyyâ eylemişdi. Merhûm-ı mezbûr[17] vefât itdükden sonra Esedüddîn Şîrkûh ki Salâhaddîn bin Eyyûb'un[18] ammidür, mâbeynlerinde[19] kavl ü ahd eylemişlerdi mezbûr Cemâleddîn ile ki: "Her kangımız mukaddem vefât eylese sağ olanımız [anun] meyyitini Medîne-i Münevvere'ye getürüp defn itdüre." Pes mezbûr Esedüddîn Şîrkûh, Salâhaddîn ile[20] ahde vefâ idüp[21] Ese-

---

1 hâs kapu dahi A: kapu dahi mahsûs B
2 ve ikisini dah gayr kimesne ihdâs eylemişdi B: -A
3 hâlâ mezbûr A: zikr olan B
4 büyük A: -B
5 Hazret-i B: -A
6 karîbdür A: yakındur B
7 Fe-emmâ B: -A
8 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
9 dimekle ma'rûfdur A: meşhûrdur B
10 olunduğına B: -A
11 budur ki B: -A
12 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
13 *aleyhi's-selâm* B: -A
14 mezbûr kapu kurbında A: ol kapuda B
15 merhûm B: -A
16 ol ribât B: -A
17 Merhûm-ı mezbûr B: -A
18 Haçlılara karşı verdiği mücadele ile tanınan Kudüs fatihi ve Eyyûbî Devleti'nin kurucusu meşhur Salâhuddîn Yûsuf b. Necmiddîn Eyyûb (1171-1193).
19 mâbeynlerinde B: -A
20 Pes mezbûr Esedüddîn Şîrkûh, Salâhaddîn ile B: -A
21 idüp B: -A

düddîn Şîrkûh[1] kifâyet kadar mâl ve zahîre[2] ile mezbûrun meyyitini Şeyh Ebu'l-Kāsım nâm kimesneye virüp emr eyledi ki Haremeyn-i Şerîfeyn'e[3] haml idüp Medîne-i Münevvere'de defn ide. Pes Şeyh Ebu'l-Kāsım mezbûr Cemâleddîn'i Beytullâh'a götürüp[4] cenâzesiyle tavâf itdürüp **[B143a]** Ka'be-i Mu'azzama'da namâzını kıldurup Medîne-i Münevvere'ye getürüp gene mükerrer cenâze namâzın kıldurup[5] mezbûr Cemâleddîn kendü[6] nefsi içün müheyyâ eyledüği türbede sene beş yüz elli dokuz târîhinde[7] defn olundı. *Fe-rahimehullâhu ve radıye anhu* ki âsâr-ı cemîlesi Haremeyn-i Şerîfeyn'de çok kalmışdur.[8] İkincisi Bâb-ı Reyta'dur ki râ-i mühmelenün fethi ile ki hâlâ Bâbü'n-Nisâ dimekle ma'rûfdur. Ve Reyta, Ebu'l-Abbâs-ı Seffâh'un **[A167b]** kızı adıdur[9] ki Hulefâ-i Abbâsiye'nün evveli idi; mezbûre Reyta'nun menzili ol kapuya[10] mukābil olmağın Bâb-ı Reyta deyü[11] tesmiye olundı. Mezbûr halîfenün menzili yerinde[12] hâlâ bir medrese vardur ki Şâm-ı Şerîf ümerasından[13] Yarguc nâm kimesne yapup Hanefiyye'ye meşrût eyleyüp kendü nefsi içün medrese-i mezbûrede kabir[14] müheyyâ idüp vefât itdükde[15] Şâm-ı Şerîf'den getürüp[16] mezbûr türbeye nakl idüp[17] defn olundı. Medrese-i mezbûrenün cânib-i şarkīsinde bir menzil vardur ki Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk'a[18] *radıyallâhu anh* nisbet olunur idi ki mezbûr menzilden âhirete intikāl[19] buyurmışlardur. Ve Bâbü'n-Nisâ ile tesmiye olunduğı sebebinde dirler ki, Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu*

---

1 Esedüddîn Şîrkûh A: -B
2 ve zahîre B: -A
3 Haremeyn-i Şerîfeyn'e A: Ka'be-i Şerîf'e B
4 haml idüp Medîne-i Münevvere'de defn ide. Pes Şeyh Ebu'l-Kāsım mezbûr Cemâleddîn'i Beytullâh'a götürüp A: -B
5 Medîne-i Münevvere'ye getürüp gene mükerrer cenâze namâzın kıldurup B: -A
6 kendü B: -A
7 sene beş yüz elli dokuz târîhinde A: beş yüz elli senesinde B
8 *Fe-rahimehullâhu ve radıye anhu* ki âsâr-ı cemîlesi Haremeyn-i Şerîfeyn'de çok kalmışdur A: Haremeyn-i Şerîfeyn'de hayrâtı ziyâdesiyle çokdur B
9 adıdur B: evidür A
10 mezbûre Reyta'nun menzili ol kapuya B: menzili mezbûr bâba A
11 Bâb-ı Reyta deyü B: bu ism ile A
12 Mezbûr halîfenün menzili A: Ol menzil B
13 Şâm-ı Şerîf ümerasından B: ümerâ-i Şâm'dan A
14 medrese-i mezbûrede kabir B: medresede A
15 vefât itdükde B: -A
16 getürüp B: -A
17 mezbûr türbeye nakl idüp A: ol kabre B
18 Ebû Bekr es-Sıddîk'a B: Sıddîk'a A
19 intikāl A: rıhlet B

anh bu bâbı[1] ihdâs idüp temennî eylemişdi ki nisâya[2] mahsûs ola idi. Ebû Dâvûd ve gayrıdan mervîdür ki İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ* **[B143b]** kayd-ı hayâtda iken mezbûr kapudan mürûr eylemişdür. Fe-emmâ iki garbî kapunun biri Bâb-ı Âtike'dür ki mezbûre,[3] bint-i Abdullâh bin Yezîd bin Mu'âviye'dür ki menzili[4] mezbûr kapuya mukābil idi. Kadîmde Bâbü's-Sûk dimekle ma'rûf idi, zîrâ **[A168a]** Medîne-i Münevvere bâzârı ol nâhiyede[5] idi. İşbu eyyâmda[6] Bâbü'r-Rahme dimekle ma'rûfdur. Sâhib-i Târîh dir ki: Bâbü'r-Rahme ile tesmiye olunduğına[7] kimesne ta'arruz eyledüğine muttali' olmadum. Ammâ Hazret-i Enes'den *radıyallâhu anh* mervîdür ki cum'a güninde Dâru'l-Kudât nâhiyesinden bir kimesne Mescid-i Şerîf'e dâhil olup Hazret-i[8] Rasûlullâh[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hutbede iken pes Server-i Kâ'inât'a[10] teveccüh idüp eyitdi: "Yâ Rasûlallâh! Mâllar helâk olup yollar kesildi. Pes du'â eyle ki Hakk Te'âlâ yağmur vire." Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* du'â eyledükde hemân ol sâ'at gökyüzinde[11] kalkan gibi bir büyük[12] bulut Sel' Dağı cânibinden zâhir olup mutavassıt oldukda münteşir olup ihâta eyleyüp vâfir yağmur yağmışdı. Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* zamânında[13] nâhiye-i mezkûrede[14] mezbûr kapudan gayrı kapu yok idi. İmdi vech-i tesmiye bu olmakdur.

İkinci bâb[15] Bâb-ı Mervân'dur ki hâlâ "Bâbü's-Selâm"[16] dimekle ma'rûfdur ve "Bâbü'l-Huşû'" dahi dirler. Ammâ Bâb-ı Mervân ile **[B144a]** mü-

---

1 bâbı A: kapuyı B
2 nisâya A: avratlar tâ'ifesine B
3 mezbûre B: -A
4 ki menzili A: evi B
5 nâhiyede A: cânibde B
6 eyyâmda A: zamânda B
7 Bâbü'r-Rahme ile tesmiye olunduğına B: Vech-i tesmiyeye A
8 Hazret-i B: -A
9 Rasûlullâh A: Peygamber B
10 Kâ'inât'a A: Enbiyâ'ya B
11 hemân ol sâ'at gökyüzinde B: -A
12 büyük B: -A
13 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* zamânında B: Server-i Kâ'inât ve Hulâsa-i Mevcûdât zamân-ı şerîflerinde A
14 nâhiye-i mezkûrede A: ol cânibde B
15 bâb B: -A
16 Bâbü's-Selâm A: -B

semmâ olduğınun vechi[1] Mervân'un menzili[2] ana **[A168b]** mülâsık[3] olduğıdur ki hâlâ yerinde Mansûr Kalâvûn peydâ eyledüği mîza'at[4] ki sene sitte ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde binâ olunmışdur.

Ammâ havhalar ya'nî küçük kapular cümlesinden biri Havha-i Sıddîk *radıyallâhu anhu*ya mukābil olandur ki Mescid-i Şerîf tevsî'[5] olundukda mezbûre havhaya muhâzî[6] bir küçük kapu vaz' olunmışdı. Dahi Ziyâd bin Abdullâh ki Seffâh dayısı idi ki Mansûr nâm halîfe cânibinden Medîne-i Münevvere'ye vâlî olmışdı, Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh*un Dâru'l-Kazâ'sını hedm idüp mescid içün rahabe eylemişdi ve mezbûr rahabeden bir küçük kapu vaz' eylemişdi ki ana "Bâb-ı Ziyâd" dirler idi. Havha-i mezbûre Havha-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anhu*ya muhâzîdür[7] ki ol dahi rahabe-i mezbûreye Mescid-i Şerîf'den yol idi. Andan sonra bu havhayı hâricden sedd idüp[8] rahabe-i kazâda mebnî olan hâsıl içün Mescid-i Şerîf cânibinden kapu eylediler. *Vallâhu a'lem*.

Ammâ Mescid-i Şerîf'ün etrâfında olan menâzil budur ki zikr olunur. Evvelen Abdullâh bin Ömer *radıyallâhu anhumâ* menzil-i **[A169a]** şerîfidür ki Mescid-i Şerîf'ün[9] kıble cânibinden olan dîvârun cânib-i şarkīsindedür. İşbu menzil Ümmü'l-Mü'minîn **[B144b]** Hafsa *radıyallâhu anhâ*nun idi ki bi-tarîkı'l-irs Abdullâh bin Ömer *radıyallâhu anhumâ*ya değmişdi. Menzil-i mezbûr asılda merbed idi, ya'nî[10] hurma kurudacak bir hâlî[11] yer idi. Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* Mescid-i Şerîf'i ziyâde eyledükde Ümmü'l-Mü'minîn Hafsa *radıyallâhu anhâ* menziline ihtiyâc oldukda[12] Ümmü'l-Mü'minîn'den[13] taleb idüp Ümmü'l-Mü'minîn eyitdi

1 vechi A: sebebi B
2 menzili A: evi B
3 mülâsık A: muttasıl B
4 mîza'at A: âbhânelerdür B
5 tevsî' A: tevessü' B
6 muhâzî A: mukābil B
7 muhâzîdür A: berâberdür B
8 sedd idüp A: -B
9 Şerîf'ün A: Münîf'ün B
10 merbed idi, ya'nî A: -B
11 bir hâlî B: -A
12 ihtiyâc oldukda A: muhtâc olup B
13 Ümmü'l-Mü'minîn'den A: -B

ki: "Benüm Harem-i Şerîf'e gidecek[1] yolum nice olur?" Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh*[2] buyurdı ki: "Sana bir yer virelüm ki menzilünden vâsi' olup andan Mescid-i Şerîf'e yol dahi idelüm şimdiki yolun gibi." Pes merbed-i mezbûrı[3] ana virüp menzil idüp andan Mescid-i Şerîf'e yol eyledi. Menzil-i mezbûr hâlâ Âl-i Ömer dimekle ma'rûfdur dimişler ve bu zamâna dek Diyâr-ı Aşere dimekle ma'rûfdur.[4] Menzil-i mezbûrun garbîsinde Dâr-ı Mervân'dur ki ba'zısı Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh* menzilindendür. Ve Dâr-ı Abbâs'un ba'zısını Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* Mescid-i Şerîf'e idhâl[5] eylemişdi. Dâr-ı Mervân'un[6] yerinde hâlâ Bâbü's-Selâm **[A169b]** mîza'atıdur, nitekim zikr olundı. İşbu menzilün garbîsinde Yezîd bin Abdülmelik Dârı'dur ki mevzi'inde[7] Âl-i Ebî Süfyân Dârı'dur ki Medîne-i Münevvere'de ol târîhde andan yeğ[8] menzil yok idi. Hâlâ yerinde sebîl ve vekâledür **[B145a]** ki kapusında muhtesib olanlar oturup bâzâr ahvâline mübâşeret olunur. Mezbûr menzile muttasıl kıble cânibinden ve mağrib cânibinden merhûm[9] Sultân Kayıtbay imâretidür ki mağrib cânibinde şorba pişer ve maşrık cânibine mâ'il[10] ve kıble cânibinde etmek furunıdur. Ve ba'zı vakf dahi ki vekâle-i mezbûrenün tarafeyninde vâki'dür,[11] menâzil tarîkayn-ı mezbûreyndeki[12] Sultân Kayıtbay evkāfındandur. Bu hakīr dir ki: Sultân Kayıtbay merhûmun[13] egerçi hâlâ dahi imâret-i mezbûresi ma'mûrdur, etmeği ve deşîşesi her senede münkatı' değildür; ammâ Selâtîn-i Âl-i Osmân *ebkāhumullâhu te'âlâ*[14] *ilâ intihâ'i'd-deverân*[15] imâretleri ve envâ'-ı hayrâtları ana[16] galebe eylemişdür. Zîrâ Sultân Süleymân

1 Benüm Harem-i Şerîf'e gidecek B: Harem-i Şerîf'e A
2 Osmân *radıyallâhu anh* B: -A
3 merbed-i mezbûrı A: ol hurma kurudacak yeri B
4 ve bu zamâna dek Diyâr-ı Aşere dimekle ma'rûfdur B: -A
5 idhâl A: dâhil B
6 Dâr-ı Mervân'un B: Menzil-i mezbûr A
7 mevzi'inde A: yerinde B
8 yeğ A: bî-nazîr B
9 merhûm B: -A
10 ve maşrık cânibine mâ'il B: -A
11 dahi ki vekâle-i mezbûrenün tarafeyninde vâki'dür B: -A
12 menâzil tarîkayn-ı mezbûreyndeki A: anlar dahi B
13 Sultân Kayıtbay merhûmun A: Sultân-ı mezbûrun B
14 *te'âlâ* B: -A
15 *intihâ'i'd-deverân* A: *âhiri'd-deverân* B
16 ve envâ'-ı hayrâtları ana B: -A

Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*[1] hasekîleri olan Hasekî Sultân imâretinde her gün[2] ale'd-devâm deşîşe şorbası pişüp[3] ve etmek dahi pişüp fukarâya tevzî'-i âmm olunur. Ve dahi sene elfden sonra yine Selâtîn-i Âl-i Osmân **[A170a]** *edâmellâhu te'âlâ*[4] *şevketehum ilâ inkırâzı'd-deverân*[5] neslinden on ikinci tabakada Üçünci Sultân Murâd Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*[6] hazretleri kıbelinden bir gümrâh[7] imâret binâ oldı[8] ki günde iki kerre ile şorba pişüp ekmek ile fukarâya tevzî' u taksîm-i âmm[9] olunur. Sabâh pirinç şorbası **[B145b]** ve ahşam buğday şorbası ve cum'a gicelerinde ve mübârek Ramazân-ı Şerîf'ün her gicelerinde[10] dâne ve zîrbâ[11] veyâhûd dâne ile zerde[12] pişüp fukarâya bu minvâl üzere[13] tevzî' olunmak üzeredür, *tekabbelallâhu minhu ve nevvera merkadehû.* İşbu cümle bu makāmda[14] münâsebetle derc olundı,[15] hafî buyurulmaya.[16] İmdi mezbûr vekâle ve sebîl muvâcehesinde Üveys bin Sa'd bin Ebî Serh menzilidür ki hâlâ Bâsitıyye dimekle ma'rûfdur. Bâsitıyye'ye mülâsık Mutî' bin el-Esved menzilidür ki mîve satan kimesneler [anun] kurbında oturup mîve satarlar idi. Ve bu hakīr dir ki: Ayn üzerinde olan menzil olmakdur, *vallâhu a'lem*. Ve dahi Mescid-i Şerîf'ün garbî cânibinde[17] İbn-i Mükemmil Dârı'dur[18] ki hâlâ yerinde Çobâniyye Medresesi'dür.[19] Bu menzile mukābil Menzil-i Nuhâm-ı Adevî'dür ki menzil-i mezbûr ile Çobâniyye[20] arasında altı **[A170b]** arşun mikdârı tarîk-ı âmmdur. Dâr-ı Nuhâm'a muttasıl Ca'fer bin Yahyâ el-Bermekî

---

1 Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* A: *tâbe serâhû* B
2 her gün A: -B
3 şorbası pişüp B: -A
4 *te'âlâ* B: -A
5 *inkırâzı'd-deverân* A: *inkırâzı'z-zamân* B
6 *ve'r-rıdvân* A: *ve'l-ğufrân* B
7 hazretleri kıbelinden bir gümrâh B: -A
8 imâret binâ oldı B: imâret-i âmireleri A
9 u taksîm-i âmm B: -A
10 Şerîf'ün her gicelerinde B: Şerîf'de A
11 zîrbâ A: zerdâ B
12 dâne ile zerde A: zervâ B
13 bu minvâl üzere A: -B
14 bu makāmda B: münâsebetle makāmda A
15 derc olundı A: zikr olunmışdur B
16 hafî buyurulmaya B: -A
17 garbî cânibinde B: garbîsinde A
18 dârıdur A: menzilidür B
19 Çobâniyye Medresesi'dür B: Çobâniyye'dür A
20 Çobâniyye B: mâ-kabli A

menzilidür ki Âtike bint-i Yezîd menzili idi. Ve Hassân bin Sâbit utumı[1] dâr-ı mezbûrede dâhildür, hâlâ yerinde Ribât-ı Mezheriyye'dür ve Şâmî cânibinde Gülbergiyye'dür. Dahi Nasîr menzilidür ki sâbıkā Sekîne bint-i Hüseyn bin Alî[2] *radıyallâhu te'âlâ*[3] *anhum* menzili idi, hâlâ mevzi'inde[4] Sâhib-i Târîh menzilidür ki akrabâsına vakf eylemişdür. Ve dahi Münîre nâm hâtunun **[B146a]** menzilidür ki aslı Abdullâh bin Ca'fer bin Ebî Tâlib menzili idi. Bundan sonra yol dört[5] beş arşun mikdârı yoldur.[6] Andan sonra halîfe cevârîlerinden[7] Hâlise nâm câriyenün evleridür. Anun şarkī cânibisinde[8] Muntasır-Billâh nâm pâdişâha mensûb olan bîmârhânedür. Andan sonra Ebu'l-Muğīs bin el-Muğīre bin Humeyd bin Abdurrahmân bin Avf *radıyallâhu te'âlâ*[9] *anhum* menzilidür ki ol zamânda Dâr-ı Humeyd dimekle ma'rûf idi. Menzil-i mezbûr[10] hâlâ yerinde tahmînen Zâhiriyye Ribâtı'dur ve ana muttasıl Dâru'l-Muzîf'dür ki hâlâ Dâru'z-Zıyâfe dimekle ma'rûfdur. Andan sonra İbn-i Mes'ûd *radıyallâhu anh* **[A171a]** Dârı'nun bakıyyesidür ki ba'zısı Velîd ziyâdesinde Mescid-i Şerîf'e dâhil[11] olmışdı ve ba'zısı Mehdî ziyâdesinde Mescid-i Şerîf'e mülhak olmışdı.[12] Sâhib-i Târîh dir ki: Muktezâ-yı zâhir budur ki bakıyye-i dâr-ı mezkûre[13] menâre-i şarkıyye-i Şâmiyye'ye muttasıl ola, *vallâhu a'lem.*[14] Andan sonra şarkī-i Mescid-i Şerîf'de tarîk-ı âmma mukābil Mûsâ bin İbrâhîm el-Mahzûmî menzilidür. Andan sonra Kādî Fâzıl[15] Ribâtı'dur. Dahi Dâr-ı Rusâm (?)[16] ki Sellâmî vakfıdur, hâlâ Hocendîlere müte'allikdür dimişler. Andan sonra tarîk-ı âmmdur ki hâlâ Hasan bin Mahallî havşına[17] çıkar. Andan sonra

1 utum: dört köşeli kârgir hane; taştan yapılmış hisar veya yüksek yer
2 bin Alî B: -A
3 *te'âlâ* B: -A
4 mevzi'inde A: yerinde B
5 yol dört A: -B
6 yoldur B: -A
7 cevârîlerinden A: câriyelerinden B
8 şarkī cânibisinde A: cânib-i şarkīsinde B
9 *te'âlâ* B: -A
10 Menzil-i mezbûr A: -B
11 dâhil A: mülhak B
12 ve ba'zısı Mehdî ziyâdesinde Mescid-i Şerîf'e mülhak olmışdı A: -B
13 bakıyye-i dâr-ı mezkûre A: dâr-ı mezkûrenün bakıyyesi B
14 *vallâhu a'lem* A: -B
15 Kādî Fâzıl A: Fâzıl Kādî B Bu zat Salâhaddîn-i Eyyûbî'nin veziri ve Dîvân-ı İnşâ reisi olan meşhur edip ve şairdir (ö. 596/1200).
16 Rusâm A: Sâlim B
17 havş: ağıl; hane avlusu

tarîk-ı âmmdur ve[1] andan sonra Amr bin el-Âs Dârı'dur ki anı vakf eylemişdi, tarîk-ı mezbûra muttasıldur, **[B146b]** ricâle meşrût olan ribât-ı sebîl mu'ahharındadur. Andan sonra Hâlid bin el-Velîd *radıyallâhu anh* menzilidür ki darlığından Rasûl-i Ekrem[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün huzûr-ı şerîflerine gelüp şekvâ[3] eyledükde buyurdılar ki: اتّسعْ في السّماء Ya'nî "Üsti cânibinden yol eyle." Ya'nî üzerinde odalar yap biri biri üstine. Hâlâ yerinde ribât-ı sebîl-i mezkûrun mukaddemidür. Ana muttasıl **[A171b]** Esmâ bintü'l-Hüseyn-i Abbâsiyye menzilidür ki hâlâ nisâya meşrût olan ribât-ı sebîldür. Ana muttasıl Reyta bint-i Ebi'l-Abbâs menzilidür ki şarkīsi Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* menzil-i şerîflerinden alınup mülhak olmışdur.[4] Andan sonra Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un dâr-ı uzmâlarıdur, mukābelesinde hâlâ cenâ'iz kılınur. Andan sonra kıble cânibinden tarîk-ı âmmdur beş arşun mikdârı ya ana karîb.[5] İşbu tarîk Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un dâr-ı kübrâları ile Medrese-i Şihâbiyye arasını fâsıldur. Andan sonra Ebû Eyyûb-ı Ensârî *radıyallâhu anh* menzil-i şerîfidür ki Peygamber[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün kudûm-i şerîfleri ile muhterem ve mümtâz olup Medîne-i Münevvere'ye geldüklerinde anda sâkin olmışlar idi,[7] hâlâ yerinde Medrese-i Şihâbiyye'dür ki Sultân Nûreddîn-i Şehîd karındaşı olan **[B147a]** Şihâbüddîn Gāzî *rahimehumallâh* Mezâhib-i Erba'a içün vakf eylemişdi. Mezbûr Şihâbiyye'ye muttasıl İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık *radıyallâhu anh*un menzil-i şerîfidür ki İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık *radıyallâhu anh* sebîl eyledüği suyı menzil-i mezbûrda nâsa virilür idi. Menzil-i **[A172a]** mezbûrda[8] İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık *radıyallâhu anh*un[9] mihrâbı ve ba'zı mehârîb[10] âsârı var idi ki Şâhîn-i Cemâlî anı temellük idüp kendü içün anda menzil binâ idüp İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık *radıyallâhu anh*un mescidini tecdîd eylemişdi. Mezbûr menzile mukābil cânib-i garbîden Hasan bin Zeyd bin Hasan bin Alî *radıyallâhu anhum* menzil-i şerîfidür ki

1 Andan sonra tarîk-ı âmmdur ve B: -A
2 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Rasûl B
3 şekvâ A: şikâyet B
4 alınup mülhak olmışdur B: me'hûzdur A
5 ya ana karîb A: -B
6 Peygamber A: Hazret B
7 Medîne-i Münevvere'ye geldüklerinde anda sâkin olmışlar idi B: -A
8 Menzil-i mezbûrda A: Mezbûr menzilde B
9 İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık *radıyallâhu anh*un B: İmâm'un A
10 mehârîb A: mihrâblar B

hâlâ iki menzil ile Hicâz hâkimi[1] Şerîf Hasan bin Ebî Nemâ bin Berekât *edâmellâhu te'âlâ berekâtehû* hazretlerine mensûbdur. Andan sonra tarîk-ı âmmdur beş arşun mikdârı mezbûr menzil ile Dâr-ı Ferec-i Hassî arasında ki Medrese-i Şihâbiyye'ye mukābildür. Ferec-i Hassî Dârı'nun mevzi'inde[2] Ribât-ı Merâğa'dur ki hâlâ yerinde[3] Dâru's-Sa'âde huddâmından Muhammed Ağa nâm [zât] rûhı içün sebîl ve küçücek bâğçe yapılmışdur.[4] Mezbûr Ribât-ı Merâğa'nun mağrib[5] cânibinde Âmir bin Abdullâh bin ez-Zübeyr bin el-Avvâm *radıyallâhu anh*un menzil-i şerîfidür. Andan sonra Abdullâh bin Ömer *radıyallâhu anhumâ*nun menzil-i şerîfidür[6] ki evvel-i faslda zikr olundı. *Vallâhu a'lem*.

On Yedinci Fasl

[B147b] Mescid-i Şerîf'ün çevresinde[7] vâki' olan Belât ve Medîne-i Münevvere'nün kal'ası ve bâzârı beyânındadur.

Ma'lûm ola ki Buhârî *rahimehullâh*, *Sahîh*'inde **[A172b]** bir bâb vaz' idüp unvânı bu ibâret iledür ki: باب لِمَن عقل بعيره بالبلاط أو باب المسجد[8] Ya'nî "Kimesne içün ki devesini Belât'da bağlaya yâhûd Mescid kapusında." Mezbûr bâbda Câbir hadîsini rivâyet eyledi ki didi: "Rasûlullâh[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mescid-i Şerîf'e dâhil oldı ve ben dahi dâhil oldum, devemi Belât'da bağladum." Hadîs-i âharda mervîdür ki iki Yehûdî'yi Belât'da recm eylediler.[10] Hadîs-i âharda mervîdür ki Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* su getürüp Belât'da âbdest aldı. Pes ehâdîs-i mezkûre iktizâ ider ki Belât, Hazret-i Alî *radıyallâhu anh*[11] hilâfetinden mukaddem ola. *Vallâhu a'lem*.

Sâhib-i Târîh akvâl-i kesîre zikr eyledükden sonra dir ki: Ehl-i siyer kelâmından hâsıl olan budur ki Mescid-i Şerîf'ün nevâhîsi[12] cemî'an mü-

---

1 Hicâz hâkimi B: -A
2 mevzi'inde A: yerinde B
3 yerinde B: -A
4 küçücek bâğçe yapılmışdur B: cüneynedür A
5 mağrib A: garb B
6 Andan sonra Abdullâh bin Ömer *radıyallâhu anhumâ*nun menzil-i şerîfidür B: -A
7 **çevresinde** A: **etrâfında** B
8 Buhârî, "Mezâlim", 27.
9 Rasûlullâh A: Peygamber B
10 recm eylediler A: taşladılar B
11 *radıyallâhu anh* A: *kerremallâh* B
12 nevâhîsi A: etrâfı B

belletdür. Bâbü'r-Rahme'den mümtedd idi, tâ kuyumcılar ve attârlar bâzârından tecâvüz idüp ümerâ-i Medîne menzillerinden dahi tecâvüz idüp Mâlik bin Sinân *radıyallâhu anh*[1] merkad-i mutahharlarından müntehî olup Bâbü's-Selâm'dan **[A173a]** dahi azacuk meyelân ile mümtedd olurdı, tâ Bâbü'r-Rahme belâtına muttasıl olunca. Ve dahi Bâbü's-Selâm'dan doğrıca mümtedd olur idi, tâ şehir kapusına varınca; ya'nî Bâbü Süveyka dimekle ma'rûf **[B148a]** kapuya ki ahâlî-i Mekke ve ahâlî-i[2] Mısr mezbûr kapudan şehre dâhil olurlar. Andan sonra İyd Musallâsı'na doğrı mümtedd olup İbn-i Hişâm menzilinde müntehî olurdı.

Bu hakīr dir ki: Tercüme iden azîz bu iki kapuya müte'allik olan belâtı beyân eyleyüp âhar[3] nevâhîye mukayyed olmadı. Ammâ Sâhib-i Târîh beyân eyledüği ecilden zikr olunur. Belât-ı mezbûr cânib-i şarkīden mümtedd idi, Bakī' yolından Muğīre bin Şu'be menziline varınca. Şâm cânibinden Mescid-i Şerîf'ün ardından mümtedd idi, bir cânibi Bâbü'r-Rahme belâtına vâsıl olunca ve âhar cânibi Bâbü'n-Nisâ belâtına mülhak olunca[4] ve andan sonra Hazret-i Osmân'un *radıyallâhu anh* dâr-ı kübrâsına vâsıl olunca idi. Ammâ kıble cânibinden zikr olunmamışdur; gāliben menâzil ile muttasıl olmağın ol cânibde[5] belâtdan hâlî idi.[6] *Vallâhu a'lem*.

Ammâ **[A173b]** a'zam-ı Belât, Bâbü's-Selâm'dan Musallâ-yı İyd'e varıncadur. Ve li-hâzâ[7] Musallâ-yı İyd'den[8] Mescid-i Şerîf'e müteveccih olan kimesnenün sağında ve solında ne kadar mesâkin var ise beyân eylemişler ki zikr olunur. İbtidâ'en sol cânibinde İbrâhîm bin Hişâm menzilidür ki Belât anda müntehî olmışdur. Ve sağ cânibinde garba[9] mâ'ilce Sa'd bin Ebî Vakkās *radıyallâhu anh* menzilidür. İşbu iki menzil arası tarîk-ı âmmdur. Sa'd menzilinden sonra meymenede[10] yine Sa'd menzilidür ki Ebû Râ-

1 *radıyallâhu anh* B: *aleyhi'r-rahme ve'r-rıdvân* A
2 ahâlî-i B: -A
3 âhar B: -A
4 ve âhar cânibi Bâbü'n-Nisâ belâtına mülhak olunca A: -B
5 ol cânibde B: -A
6 belâtdan hâlî idi A: belât yok idi B
7 Ve li-hâzâ A: Anun-içündür ki B
8 İyd'den B: mezbûrdan A
9 cânibinde garba A: garbîye B
10 meymenede A: sağ cânibde B

fi'den alup ana âhar[1] yerde olan menzilini ivaz[2] **[B148b]** virmişdi. Ve meysereden[3] Sa'd'un ikinci menziline mukābil yine Sa'd menzilidür. İşbu iki menzil arasında tarîk-ı âmmdur[4] on arşun mikdârı. Ve Sa'd-ı mezbûrun menzilleri cemî'an vakf idi. Sa'd-ı mezbûrun ikinci menzilinden sonra meymenede[5] Âl-i Hırâş menzilidür ki Nevfel Dârı dimekle ma'rûfdur. Ve anun ardında kıble cânibinden Urve nâm kimesnenün mektebidür. İşbu mektebde Benî Zürayk[6] Mescidi vardur. Âl-i Hırâş menzillerinden sonra meymenede[7] **[A174a]** Rebî' nâm kimesnenün menzilidür ki ana Hafsa menzili dahi dirler. Medîne müverrihlerinden ba'zısı dir ki Rebî' nâm kimesnenün menzilinün[8] kıblesinde üç menzili dahi vardur ki biri birinün kıblesi cânibine[9] vâki' olmışdur ve üçüncisi Ammâr-ı Yâsir'ün *radıyallâhu anh* menzilinün cihet-i kıblesinde vâki' olmışdur. Ve[10] Ammâr-ı Yâsir'ün *radıyallâhu anh* menzilinün cihet-i şarkīsinde Abdurrahmân bin el-Hâris menzilidür. İşbu menâzil-i mezbûre[11] ki kıble cânibinde düzülmişdür ve cihet-i garbîlerinde Urve Mektebi ve Benî Zürayk Mescidi'dür, menâzil-i mezbûrenün[12] cânib-i şarkīlerinde Abdurrahmân bin el-Hâris zukākıdur, *vallâhu a'lem.*[13] Maksûd menâzil-i mezbûre zikrinden Benî Zürayk Mescidi'ni ve Abdurrahmân-ı mezkûrun zukākını bilmekdür, *vallâhu a'lem.*[14] Rebî' nâm[15] [kimesnenün] menzilinden sonra meymenede[16] Ebû Hureyre menzilidür, *radıyallâhu anh*. Andan sonra meymenede[17] Abdurrahmân bin el-Hâris menzilinün zukākıdur, an-karîb işbu zukāk zikr olunsa gerek.

---

1 âhar A: bir gayrı B
2 ivaz A: -B
3 meysereden A: solda B
4 tarîk-ı âmmdur A: gene yoldur B
5 meymenede A: sağda B
6 Benî Zürayk A: Benî Zürayk nâm kimesnenün B
7 meymenede A: sağda B
8 nâm kimesnenün menzilinün B: -A
9 kıblesi cânibine A: kıblelerine B
10 Ammâr-ı Yâsir'ün *radıyallâhu anh* menzilinün cihet-i kıblesinde vâki' olmışdur. Ve A: -B
11 menâzil-i mezbûre A: zikr olunan menziller B
12 menâzil-i mezbûrenün A: ol menzillerün B
13 *vallâhu a'lem* B: -A
14 Maksûd menâzil-i mezbûre zikrinden Benî Zürayk Mescidi'ni ve Abdurrahmân-ı mezkûrun zukākını bilmekdür, *vallâhu a'lem* A: -B
15 nâm B: -A
16 meymenede A: sağda B
17 Ebû Hureyre menzilidür, *radıyallâhu anh*. Andan sonra meymenede A: -B

Rasûl[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* salât-ı iydden rücû‘ eyledükleri takrîb ile Ebû Hureyre *radıyallâhu anh*[2] menzilinün **[A174b]** **[B149a]** dahi zikri gelse gerekdür. Sâhib-i Târîh dir ki: Bana zâhir olan te’emmülden sonra budur ki, şehre dâhil olup Mescid-i Şerîf’e müteveccih iken ol zukāk ki mülâkī olur yâhûd şehir kapusına muk[ā]bil ve müteveccih olan kimsenün cânib-i yemîninde olan[3] zukāk Abdurrahmân bin el-Hâris-i[4] mezbûr dârınun zukākıdur.[5] Ve Benî Zürayk Mescidi bu ânda cânib-i kıblenün yemîninde[6] yâhûd dâhil olan kimesnenün yemîninde vâki‘ olan[7] havşun kıblî cânibindedür.[8] Andan sonra meyserede[9] Âl-i Hırâş menzilleri ile Rebî‘ menzilinün cihet-i Şâmî’sinde Nâfi‘ bin Utbe[10] bin Ebî Vakkās menzilidür ki anı Rebî‘ satun almağın anun ismi ile ma‘rûf oldı. Andan sonra meyserede[11] Huveytıb menzilidür. İşbu menzildendür şâri‘de olan menzil ki Belât’un hâtimesinde vâki‘ olmışdur. Hâtime-i Belât tarîk-ı mümteddür ki evvelen mülâkī olur Medîne-i Münevvere kapusından dâhil olan[12] kimesneye cânib-i yesârdan.[13] Abdurrahmân zukākından sonra meymenede[14] Abdurrahmân[15] bin Avf menzilidür. Andan sonra meymenede Ebî Ümeyye bin el-Muğīre zukākıdur. Andan sonra meymenede Hâlid bin Sa‘îd **[A175a]** menzilidür ki İbn-i Utbe menzili dahi dinilür. Andan sonra Ebu’l-Cehm menzilidür. Andan sonra Nevfel bin Adiyy menzilidür ki *Muvattâ*’da mervîdür ki Mâlik bin Ebî Âmir eyitdi ki: “Ömer bin el-Hattâb *radıyallâhu anh*un kırâ’atini **[B149b]** istimâ‘ ider idük Ebu’l-Cehm menzilinde ki Belât’dadur, oturduğımız hâletde.”[16] Murâd bu menzildür. *Vallâhu a‘lem.*

---

1 Rasûl B: Hazret A
2 *radıyallâhu anh* B: -A
3 cânib-i yemîninde olan A: sağ cânibinde kalan B
4 bin el-Hâris-i B: -A
5 mezbûr dârınun zukākıdur A: zukāğıdur B
6 yemîninde A: sağ cânibinde B
7 yâhûd dâhil olan kimesnenün yemîninde vâki‘ olan A: kalan B
8 kıblî cânibindedür B: kıblesindedür A
9 meyserede A: solda B
10 Utbe A: عتيبه B
11 meyserede A: solda A
12 dâhil olan A: giren B
13 cânib-i yesârdan A: sol cânibinden B
14 meymenede A: sağında B
15 Abdurrahmân B: Abdullâh A
16 hâletde A: yerde B

Ammâ Medîne-i Münevvere'nün bâzârı; rivâyet olunur ki Rasûlullâh[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem*den, ahâlî-i[2] Medîne-i Münevvere içün bâzâr ta'yîn eylemek murâd[3] eyledükde bâzâr olacak yere gelüp mübârek ayakları ile urup buyurdılar ki: "Budur bâzârınuz. Gerekdür ki biri birinüze muzâyaka virmeyüp anda harâc alınmaya." Ve dahi rivâyet olunmışdur ki Rasûlullâh[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Benî Sâ'ide yanlarına gelüp buyurdı ki: "Sizlere bir hâcet içün geldüm. Hâcetim budur ki makberenüz yerini bana viresiz ki bâzâr idem." Anlar dahi virüp Peygamber[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı[6] bâzâr eyledi. Ve dahi rivâyet olundı[7] ki Medîne-i Münevvere bâzârınun arzı ya'nî eni Musallâ-yı İyd **[A175b]** ile Sa'd bin Ubâde cirârı aralığı[dur]; kıble cânibinden Musallâ ve Şâm cânibinden cirâr-ı mezkûre[dür]. İşbu cirârı Sa'd *radıyallâhu anh* vâlidesi vefâtından sonra cirâr-ı mezbûrede su sovudup nâsa içürürler idi, beri Seniyyetü'l-Vedâ'a karîb[8] idi; nitekim ehl-i târîh takrîrlerinden fehm olunur. Ve dahi dinilmişdür ki Medîne-i Münevvere'nün bâzârı Bakī'u'l-Hayl dimekle ma'rûf idi. Hazret-i Â'işe'den *radıyallâhu anhâ* Bakī'u'l-Musallâ unvânıyla rivâyet olunmış. *Vallâhu a'lem*.

[B150a]

Ammâ Medîne-i Münevvere'nün hisârı; mahfî olmaya ki Medîne-i Münevvere'nün kadîmü'z-zamânda hisârı yok idi. Zikr olunan Muhâcirîn ve Ensâr *rıdvânullâhi aleyhim*[9] menâzillerini te'emmül iden kimesneye ma'lûm olur Medîne-i Münevvere'nün azîm şehir idüği ve kurânun Medîne-i Münevvere'ye[10] muttasıl olduğı; nitekim gelse gerekdür ki kıyâsen Rasûl-i Ekrem[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* şehrine muttasıl bir azîm şehir

---

1 Rasûlullâh A: Peygamber B
2 ahâlî-i B: -A
3 eylemek murâd A: irâde B
4 Rasûlullâh A: Peygamber B
5 Peygamber B: Hazret A
6 anı A: ol mekânı B
7 rivâyet olundı A: mervîdür B
8 karîb A: yakın B
9 *rıdvânullâhi aleyhim* A: *radıyallâhu anhum* B
10 Medîne-i Münevvere'ye B: ana A
11 kıyâsen Rasûl-i Ekrem A: Rasûlullâh B

idi. Pes Medîne-i Münevvere'de evvel hisâr yapan[1] Adudüddevle[2] nâm kimesne idi üç yüz altmış **[A176a]** târîhinde Hicret-i Nebevî'den sonra.[3] Mürûr-ı zamân ile mezbûr hisâr harâb olup âsârından gayrı nesne kalmadı. İbn-i Hallikân, *Târîh*'inde zikr eylemişdi ki: Hisâr-ı[4] mezbûr harâb oldukdan sonra anı Cemâleddîn Muhammed-i Isfahânî ki Ribât-ı Acem sâhibidür, sene beş[5] yüz kırk târîhinde tecdîd eyledi. Andan sonra hâric-i sûrda[6] nâs kesîr[7] olup bu esnâda Sultân Nûreddîn-i Şehîd Mahmûd bin Zengî gördüği vâkı'ası sebebi[8] ile Medîne-i Münevvere'ye gelüp rücû' eyledüği zamânda hâric-i sûrda[9] olan kimesneler andan istiğâse idüp hisâr taleb[10] eylediler ki evleri ve develeri mahfûz ve masûn ola, pes hisâr yapılmağa sene beş[11] yüz elli yedi[12] târîhinde emr eyledi. Sâhib-i Târîh dir ki: Hâlâ mevcûd olan hisâr oldur. Bakī' Kapusı üzerinde demürden tahtada **[B150b]** yazılmışdur ki: هذا ما أمر بعمله العبد الفقير إلى الله تعالى محمود بن زنكي بن آقسنقر غفر الله له. سنة ثمان و خمسين و خمسمائة[13] Bu hakīr dir ki: Hâlâ mevcûd olan hisâr oldur. Ammâ merhûm ve mağfûrun-leh[14] Sultân Süleymân Hân **[A176b]** *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*[15] zamân-ı şerîflerinde ba'zı cevânibi ta'mîr ü[16] tecdîd olund[uğ]ı istimâ' olunur, *vallâhu a'lem*. İbn-i Esîr'den menkūldür ki eyitdi: Bir kimesneyi gördüm ki Medîne-i Münevvere'de Cum'a namâzından fâriğ oldukdan[17] sonra Cemâleddîn [Muhammed-i Isfahânî el-] Cevâd içün hayr-du'âda ıtnâb eyledi. Andan sebeb su'âl olundukda eyitdi ki: "Medîne-i Münevvere'de sâkin olan Müslümânlara lâzımdur ki mezkû-

---

1 yapan A: binâ iden B
2 Büveyhî hükümdarı Adudüddevle Ebû Şücâ' b. Rükniddevle (978-983).
3 Hicret-i Nebevî'den sonra B: -A
4 Hisâr-ı A: -B
5 dört A B
6 hâric-i sûrda A: hisârdan taşrada B
7 kesîr A: çok sâkin B
8 sebebi B: -A
9 sûrda A: hisârda B
10 taleb A: -B
11 hisâr yapılmağa sene beş A: -B
12 yedi A: -B
13 "Bu, Allahu Te'âlâ'ya muhtaç kul Mahmûd b. Zengî b. Aksungur'un *-Allah onu mağfiret eylesin-* yapılmasını emrettiği şeydir. Sene 558 (1163)."
14 ve mağfûrun-leh B: -A
15 *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* A: hazretleri B
16 cevânibi ta'mîr ü B: nevâhîsi A
17 fâriğ oldukdan A: -B

ra bu minvâl üzere[1] du'â eylemek. Zîrâ biz Arab elinden âciz olmış idük, bizi soyup çâr-pâlarımızı alup gitmek şânları[2] idi. Bize ol hisârı yapmak ile nefsimizi ve mâlımızı masûn ve mahfûz eyledi." Mezbûr içün hatîb hutbede bu vech üzere du'â ider idi ki: اللّهم صِن حرِيم مَن صان حرم نبيّك بالسُّور محمّد بن علي بن منصور[3] *Fe-rahimehullâhu ve radıye anhu.*[4] İbn-i Esîr'ün kelâmındandur ki mezbûr medhinde eyitdi: لوْ لمْ تكُنْ له إلّا هذه المكرمة لكفاه فخرا، فكيف و قد أصابت صدقته تخوم الأرض[5] Ve dahi zikr olunmışdur ki sene hamse ve hamsîn ve seb'a-mi'e târîhinde **[A177a]** Nâsır bin Kalâvûn oğlı[6] hisârı tecdîd eyledi. Ve Sultân Eşref Kayıtbay dahi ba'zı mevâzi'ini tecdîd eyledi. Bedr bin Ferhûn eydür ki: Emîr-i Medîne **[B151a]** Sa'd bin Sâbit bin Cemmâz sene yedi yüz elli bir târîhinde hisâr-ı mezbûrun ba'zı etrâfını hendek kazmağa[7] ibtidâ eylemiş iken bi-emrillâh[8] tekmîl eylemezden evvel[9] vefât idüp[10] andan sonra Emîr Fazl[11] bin Kāsım bin Cemmâz emîr olup emâreti zamânında tekmîl-i hendek[12] eyledi.

1 bu minvâl üzere A: böylece B
2 şânları A: âdetleri B
3 "Allah'ım, sen senin Peygamber'inin Harem'ini surlar yaptırarak muhafaza eden Muhammed b. Alî b. Mansûr'un harîmini (ailesini, iffetini, izzetini) muhafaza et."
4 *Fe-rahimehullâhu ve radıye anhu* A: *Rahmetullâhi te'âlâ aleyh* B
5 "Sadece bu cömertlik bile ona övünç olarak yeter. Nerde kaldı ki ihsanı dünyaya ün salmış olsun."
6 Burcî Memlük hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Salâhuddîn b. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn (1351-1354).
7 kazmağa B: hafr idüp A
8 bi-emrillâh B: -A
9 evvel A: mukaddem B
10 idüp A: -B
11 Faysal A B
12 tekmîl-i hendek A: hendek kazup tamâm B

BEŞİNCİ BÂB

Musallâ-yı İyd ve Medîne-i Münevvere'de olan mesâcid-i Nebeviyye, dahi Medîne-i Münevvere'nün mekābiri[1] ve Uhud Dağı[2] fazîletleri ve [Uhud] şühedâsı fazîletleri[3] beyânındadur.

İşbu bâb altı fasl üzere müştemildür.

Evvelki Fasl

Musallâ-yı İyd beyânındadur.

Vâkıdî dir ki: Rasûl-i Ekrem[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Musallâ-yı Şerîf'de evvel kıldukları bayram, Hicret'den sonra ikinci senede idi. Ebû[5] Hureyre'den *radıyallâhu anh*[6] mervîdür ki evvel Fıtr ve Adhâ ki namâzını[7] Rasûl-i Ekrem[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'de edâ eylediler, Hakîm bin el-Adâ menzilinün fenâsında idi. Sâhib-i Târîh dir ki: **[A177b]** Menzil-i mezbûr Musallâ-yı meşhûrun[9] cânib-i garbîsinde idi. İhtimâl vardur ki hâlâ Hazret-i Alî *kerremallâhu vechehû*[10] Mescidi dimekle ma'rûf mescid[11] ola ki Arîzıyye dimekle ma'rûf bâğçenün cânib-i şimâline muttasıldur. Ve dahi dir ki: Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh* hazretine[12] mensûb olmağa bâ'is bu olmakdur ki **[B151b]** Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* mahsûr iken Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* mahall-i mezbûrda[13] cemâ'at ile namâz kıldukları ola, nitekim İbn-i Şebbe'den rivâyet olunur. *Vallâhu a'lem*.

---

1 **mekābiri** A: **makbereleri** B
2 **Dağı** B: -A
3 **[Uhud] şühedâsı fazîletleri** B: **şühedâ-yı Uhud fazlları** A
4 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
5 Ebû A: İbn-i B
6 *radıyallâhu anh* B: -A
7 namâzını B: -A
8 Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
9 meşhûrun B: şehrün A
10 *kerremallâhu vechehû* B: *radıyallâhu anh* A
11 mescid A: -B
12 hazretine A: -B
13 mahall-i mezbûrda A: ol mahalde B

İbn-i Zebâle rivâyet ider İbrâhîm bin Ümeyye'den bir pîr[1] sikadan ki Rasûl-i Ekrem[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* evvel kıldukları bayram namâzı cemâʻat[3] ile Harre'de idi, yaʻnî Devs mahallerinde İbn-i Ebu'l-Cenûb menzili kurbında. İkinci kerret Dâr-ı Hakîm fenâsında idi, üçünci kerret Abdullâh bin Dürre el-Müzenî[4] menzilinün kurbında,[5] dördünci kerret siyâh taşları kurbında ki Musallâ-yı maʻrûfa karîbdür, andan sonra Muhammed bin Abdullâh bin Kesîr bin es-Salt menzilinde ve andan sonra hâlâ karâr bulduğı yerde ki **[A178a]** meşhûr ve maʻrûfdur. İbn-i Ebu'l-Cenûb menzili Vâdî-i Buthân'un garbîsindedür. Dâr-ı Hakîm beyân olunmışdur. Âl-i Dürre, Müzeyne'den[6] bir kabîledürler ki Musallâ-yı meşhûrun[7] cânib-i garbîsindedür. Kesîr bin es-Salt menzili Musallâ-yı meşhûrun cânib-i kıblîsindedür. Ammâ mezkûr olan siyâh taşlar, zâhir budur ki Musallâ-yı maʻrûfa karîb[8] yer ola. İhtimâl vardur ki Arîzıyye'de olan mescid ola ki[9] hâlâ Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk'a *radıyallâhu anh* mensûbdur. Vech-i nisbet zâhir budur ki hilâfetleri zamânında anda namâz kılmış ola, *vallâhu aʻlem.*[10] Ve bir rivâyetde mervîdür ki Rasûlullâh[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* salât-ı iydi Dâru'ş-Şifâ **[B152a]** kurbında edâ eylediler, andan sonra Devs Harresi'nde edâ eylediler, andan sonra Musallâ-yı maʻrûfda edâ olunur idi âhirete rıhlet idinceye dek.

İbn-i Şebbe kendü şeyhinden ki İmâm-ı Mâlik musâhibi idi, nakl eyler ki: Mescid-i Şerîf'den[12] ve dahi Musallâ-yı İyd-i[13] maʻrûfa varınca bin arşundur. Cenâh-ı Neccâr'dan mervîdür ki eyitdi: Saʻd bin Ebî Vakkās kızı ile ki **[A178b]** Â'işe nâm hâtun idi, bilece Mekke cânibine revâne olmışdum. Benden su'âl eyledi ki: "Menzilün ne yerdedür?"[14] Ben didüm ki:

---

1 pîr B: -A
2 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
3 bayram namâzı cemâʻat B: iyd nâs A
4 Abdullâh bin Dürre el-Müzenî A: İbn-i Ebu'l-Cenûb B
5 kurbında A: yanında idi B
6 Müzeyne'den A: Medîne'den B
7 meşhûrun A: maʻrûfun B
8 karîb A: yakın B
9 İhtimâl vardur ki Arîzıyye'de olan mescid ola ki A: -B
10 *vallâhu aʻlem* A: -B
11 mervîdür ki Rasûlullâh A: dahi Peygamber B
12 Mescid-i Şerîf'den A: Şerîf-i Medenî'den B
13 İyd-i B: -A
14 Menzilün ne yerdedür? A: Ne yerdedür menzilün? B

"Belât'dadur." Bana didi ki: "Ol menzili muhkem tut, zîrâ ben babamdan işitdüm ki dir idi: "Rasûl-i Ekrem[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinden[2] işitdüm ki buyurdılar: "İşbu mescid ile musallâm arası cennet ravzalarından bir ravzadur." Ebû Hureyre *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki didi: "Her gâh Hazret[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* seferden[4] kudûm buyururlardı, Musallâ-yı Şerîf'e geldükde vâkıf olup[5] kıbleye teveccüh idüp du'â iderdi."

Ammâ Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* yolları; Musallâ-yı meşhûre[6] ehâdîs-i sahîha ile sâbit olmışdur ki Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Musallâ-yı Şerîf'den rücû' eyledükleri zamânda geldükleri yoldan gayrı yol ihtiyâr ider idiler. Ammâ İmâm-ı Şâfi'î *rahimehullâhu ve radıye anhu* Muttalib bin [Abdullâh bin] Hantab'dan[8] rivâyet ider ki Rasûlullâh[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* iyd günlerinde tarîk-ı a'zamdan ki hâlâ ma'rûf ve meslûkdür, **[B152b]** Musallâ-yı Şerîf'e varurlardı; vakt-i rücû'da tarîk-ı âhardan[10] ki **[A179a]** Ammâr bin Yâsir menziline uğrardı, ol yoldan gelürlerdi.[11]

Sâhib-i Târîh eydür ki: Her kim irâde ide ki Rasûl-i Ekrem[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* sülûk eyledükleri yoldan varup gele, ana gerekdür ki varışda tarîk-ı âmmdan varup dönüşde Musallâ-yı Şerîf'ün[13] cânib-i kıblîsine teveccüh idüp bir mikdâr cânib-i mezbûra vardukdan sonra cânib-i yesâra, maşrık cihetine varup[14] hisâra karîb[15] olunca andan sonra şehir kapusına gele kıble cânibinden. Zîrâ bu bâbda mervî olan ehâdîs-i şerîfeden ma'lûm olur ki tarîkde[16] muhâlefetün müntehâsı hisâr mahalline muhâzî[17] oluncadur, andan sonra yine tarîk-ı evvele sâlik olunur. *Vallâhu a'lem*.

---

1 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
2 hazretlerinden A: -B
3 Hazret A: Peygamber B
4 seferden A: -B
5 vâkıf olup A: durup B
6 **Ammâ Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* yolları**; Musallâ-yı meşhûre A: -B
7 Rasûlullâh A: Peygamber B
8 ختم A B
9 Rasûlullâh A: Peygamber B
10 vakt-i rücû'da tarîk-ı âhardan A: rücû' eyledüklerinde bir gayrı yoldan B
11 uğrardı, ol yoldan gelürlerdi B: mürûr ider idi, rücû' buyurur idi A
12 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
13 Şerîf'ün B: ma'rûfun A
14 sonra cânib-i yesâra, maşrık cihetine varup A: -B
15 karîb A: yakın B
16 tarîkde A: yolda B
17 muhâzî A: berâber B

Bu hakīr dir ki: Garaz[1] yol tağyîrinden, teksîr-i şuhûrdur. Pes eger cemîʿan mugāyir olsa[2] evlâ görünür. Ammâ hakīkaten Rasûl-i Ekrem[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ihtiyâr eyledükleri yol maʿlûm değildür, *vallâhu aʿlem*. Sâniyen dir ki: Faslun evvelinden âhirine gelince zikr olan ehâdîs ve ahbârdan müstefâd olan budur ki Hazret[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* salât-ı iydi Mescid-i Şerîf-i Medenî'de edâ eylemişdür, nitekim kütüb-i fürûʿda **[A179b]** mastûrdur. Pes lâyık olan budur ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*[5] sünnetlerine ittibâʿ oluna. Ümîddür ki bu sünnet-i hasene dahi baʿde'l-yevm sâlisü'l-Ömereyn[6] **[B153a]** vücûd-ı şerîfleri sebebi ile ihyâ oluna.

İkinci Fasl

Mescid-i Kubâ ve Mescid-i Dırâr beyânındadur.

Mervîdür ki Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye teşrîf buyurduklarında Benî Amr tâ'ifelerinde on günden ziyâdece tevakkuf idüp ve anda mescid-i şerîf te'sîsine[7] emr eylediler ki esâsı takvâ üzeredür. İbn-i Abbâs'dan *radıyallâhu anhumâ* rivâyet eylediler ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke-i Mükerreme'den hicret eyledüklerinde[8] Benî Amr tâ'ifesi[9] aralarında üç gice tevakkuf idüp mahall-i nüzûlleri **Mescid-i Kubâ** yeri ola,[10] mescid idüp[11] anda namâz kılurlardı. Andan sonra Benî Amr bin Avf ol mahall-i şerîfi mescid binâ[12] eylediler. Ve ol mesciddür ki esâsı takvâ üzeredür. Dirler ki asıl mevziʿi hurma merbedi idi, yaʿnî hurma kurudacak yer[13] idi. Taberânî, Câbir bin

---

1 Garaz A: -B
2 mugāyir olsa A: maʿnâ bir ola B
3 Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
4 Hazret A: Peygamber B
5 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
6 Burada kendisinden "sâlisü'l-Ömereyn" yani "iki Ömer'den -ki bunlar Hz. Ömer (ra) ile Ömer b. Abdülazîz'dir (ra)- sonra gelen üçüncü Ömer" şeklinde bahsedilen zat, daha önce de ismi geçen Şeyhu'l-Harem Ömer Efendi'dir.
7 te'sîsine A: binâ eylemeğe B
8 rivâyet eylediler ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke-i Mükerreme'den hicret eyledüklerinde B: mervîdür ki A
9 tâ'ifesi B: -A
10 Mescid-i Kubâ yeri ola B: -A
11 mescid idüp A: -B
12 ol mahall-i şerîfi mescid binâ B: anı beyân A
13 asıl mevziʿi hurma merbedi idi, yaʿnî hurma kurudacak yer A: ol mahall-i şerîfün aslı bir hâlî hurma kurudacak mekân B

Semure'den rivâyet ider ki Ehl-i Kubâ Hazret'den[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* dilediler ki anlar içün mescid-i şerîf binâ oluna. Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[2] buyurdı ki: "Sizden bir kimesne kalkup nâkaya binsün." Pes Ebû Bekr es-Sıddîk **[A180a]** *radıyallâhu anh* kalkup nâkaya[3] bindi, nâka kalkmadı. Andan sonra Rasûl-i Ekrem[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ashâb'ına müteveccih olup buyurdılar ki: **[B153b]** "Sizlerden bir kimesne kalkup binsün!" Pes Hazret-i[5] Alî *radıyallâhu anh* kalkup binmek irâde eyledi,[6] nâka durdı. Pes Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "İrhâ-yı zimâm eyle!" Ya'nî "İpini gevşek tut!"[8] deyü buyurdılar ki "Nâka seyr eyledüği mikdâr[9] yer kadar[10] mescid binâ[11] olunsun ki nâkam me'mûrdur." Ammâ hadîs-i şerîf-i[12] mezbûrda za'f vardur dimişler. *Vallâhu a'lem.*

Dahi mervîdür ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye dâhil oldukdan sonra Ashâb-ı Kirâm'a *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim*[13] buyurdılar ki: "Gelün Ehl-i Kubâ'ya selâm idelüm!" Kubâ'ya varup anlara selâm idüp mücâb oldukdan sonra buyurdı: "Ey Ehl-i Kubâ! İşbu Harre'den bana taş getürdin." Pes vâfir taş cem' olup Hazret[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek ellerinde aneze[15] var idi, anunla hatt çeküp bir taş vaz' idüp buyurdı: "Yâ Ebâ Bekr, sen dahi benüm taşım yanında bir taş vaz' eyle." Eyledükden sonra Hazret-i Ömer'e dahi buyurdılar **[A180b]** ki Hazret-i Ebû Bekr[16] es-Sıddîk *radıyallâhu anhumâ* taşı[17] yanında bir taş

1 Hazret'den A: Peygamber'den B
2 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
3 nâkaya B: -A
4 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B
5 Pes Hazret-i B: -A
6 irâde eyledi A: istedikde B
7 Rasûlullâh A: Peygamber B
8 "İrhâ-yı zimâm eyle!" Ya'nî "İpini gevşek tut!" A: "Yularını boş ko ve ipini dut ve B
9 mikdâr B: -A
10 kadar A: -B
11 binâ B: -A
12 şerîf-i B: -A
13 *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim* A: *radıyallâhu anhum* B
14 Hazret A: Peygamber B
15 aneze: kısa mızrak
16 Ebû Bekr B: -A
17 *radıyallâhu anhumâ* taşı A: -B

koya. Anlar dahi koydukdan sonra Hazret-i Osmân'a *radıyallâhu anh*[1] buyurdılar ki: "Sen dahi Hazret-i Ömer taşı yanında bir taş koy." Ol dahi koydukdan sonra sâ'ir Ashâb'a[2] iltifât idüp buyurdılar ki: "Her birinüz birer taş istediğüz **[B154a]** yere vazʿ eylenüz hatt etrâfına." Pes herkes birer taş hatt etrâfına vazʿ idüp[3] bu tarîk üzere Mescid-i Kubâ esâsı vazʿ olundı.[4]

Dahi Taberânî ricâl-i sikāt ile rivâyet eyledi ki, Şemûs bint-i Nuʿmân didi ki: "Nazar eyledüm Rasûlullâh[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* câniblerine Mescid-i Kubâ'yı te'sîs ider[6] iken; gördüm ki iri iri taşlar getürüp nakl ider,[7] ağırlığından Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] eğilürlerdi. Hattâ taşlarun toprağından[9] mübârek karınlarında[10] baʿzı âsâr müşâhede eyledüm. Ve gördüm ki Ashâb-ı Kirâm *radıyallâhu anhum* ana[11] gelüp dirlerdi ki: "Yâ Rasûlallâh, bizüm atamız ve anamız sana fedâ olsun! Bu hizmeti biz edâ idelüm."[12] Hazret[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı: "Siz dahi böyle bir taş getürün mescid-i şerîfün temeli[14] tamâm olunca."

Ve dahi Hazret-i Cibrîl *aleyhi's-selâm* mevâniʿ refʿ idüp Mescid-i Kubâ yerinden[15] Kaʿbe-i Şerîf'i **[A181a]** Hazret-i Rasûl'e bi-aynihî[16] gösterür idi. Ve li-hâzâ dimişlerdür ki: "Mescid-i Kubâ sâ'ir mesâcidden akvamdur kıble cihetinden." Sâhib-i Târîh dir ki: İhtimâl vardur ki işbu binâ binâ-i evvelden gayrı ola. Zîrâ kıble Kaʿbe-i Şerîf'e[17] tahvîl olması bir yıldan sonra olmışdur.

---

1 *radıyallâhu anh* B: -A
2 sâ'ir Ashâb'a B: nâsa A
3 hatt etrâfına vazʿ idüp A: koyup B
4 esâsı vazʿ olundı A: temeli tamâm oldı B
5 Rasûlullâh A: Peygamber B
6 Kubâ'yı te'sîs ider A: Kubâ'nın temelini kor B
7 nakl ider A: -B
8 ağırlığından Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
9 Hattâ taşlarun toprağından A: -B
10 karınlarında A: göğsinde B
11 *radıyallâhu anhum* ana B: -A
12 Yâ Rasûlallâh, bizüm atamız ve anamız sana fedâ olsun! Bu hizmeti biz edâ idelüm B: Anamız atamız fidân olsun! Bu hizmeti biz edâ iderüz A
13 Hazret A: Peygamber B
14 temeli B: esâsı vazʿ A
15 Mescid-i Kubâ yerinden B: -A
16 Hazret-i Rasûl'e bi-aynihî B: -A
17 Kaʿbe-i Şerîf'e B: -A

İhtilâf olunmışdur ki âyet-i kerîme-i **[B154b]** ﴿لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ﴾[1] Mescid-i Kubâ hakkında mıdur yâhûd Mescid-i A'zam-ı Nebevî hakkında mıdur. Cumhûr bunun üzerinedür ki murâd Mescid-i Kubâ'dur.[2] Ebû Dâvûd isnâd-ı sahîh ile Ebû Hureyre'den *radıyallâhu anh*[3] rivâyet ider ki Hazret[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا﴾[5] âyeti[6] Ehl-i[7] Kubâ şânında nâzil olmışdur."[8] Ammâ bâb-ı sânînün üçünci faslında zikr olunmışdur ki bu âyet-i kerîmenün nüzûli Mescid-i A'zam-ı Medenî[9] irâdesine münâfî değildür. Dahi vech-i cem' beyne'l-ehâdîs ki zâhirleri münâfâtdur, sebkat eylemişdür. Ve Yahyâ, Hazret-i Alî'den *radıyallâhu anh* rivâyet ider ki Rasûlullâh[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Evvel günden takvâ ile mü'esses olan mescid Mescid-i Kubâ'dur. Ve Hakk Te'âlâ buyurmışdur ki: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَ اللهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾[11]

Sahîhayn'da İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*[dan] mervîdür ki Rasûlullâh[12] **[A181b]** *sallallâhu aleyhi ve sellem* Kubâ'yı ziyâret ider idi, gâh piyâde ve gâh dâbbe[13] ile. Bir rivâyetde anda iki rek'at namâz kılurlar idi. Buhârî ve Nesa'î'de mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*

---

1 "Onun (Mescid-i Dırâr) içinde asla namaz kılma. **İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescid (Kubâ Mescidi)**, içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever." Tevbe, 9/108.

2 murâd Mescid-i Kubâ'dur A: Mescid-i Kubâ hakkındadur B

3 *radıyallâhu anh* B: -A

4 Hazret A: Peygamber B

5 "Onun (Mescid-i Dırâr) içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescid (Kubâ Mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. **Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır.** Allah da çok temizlenenleri sever." Tevbe, 9/108.

6 âyeti B: -A

7 Ehl-i A: -B

8 **Derkenar:** Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ehl-i Kubâ'ya su'âl buyurdı ki: "Hazret-i Zi'l-Celâl size senâ idüp ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا﴾ buyurmışdur. Sizde olan pâklık nedür?" didi. Bunlar cevâb virdiler ki: "Bir Yehûdî hem-civârım[ız] var idi, suyla tahâret iderdi. Anı görüp vaz'-ı hasen add idüp biz dahi eyle ider olduk." didiler. Ehl-i tefsîr [kavlince] ﴿أَنْ يَتَطَهَّرُوا﴾'dan murâd ma'âsîden ve hisâl-i mezmûmeden taleben li-merdâtillâh tahâretleridür. Ve ba'zılar cenâbet ile yatmayup andan tahâretleridür dimişler *(Dukakin-zâde)* B: -A

9 Medenî A: Nebevî B

10 Rasûlullâh A: Peygamber B

11 "Onun (Mescid-i Dırâr) içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescid (Kubâ Mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. **Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever."** Tevbe, 9/108.

12 Rasûlullâh A: Peygamber B

13 dâbbe B: merkeb A

14 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B

her düşenbe gününde Mescid-i Kubâ'ya gelürler idi gâh piyâde ve gâh dâbbeye binmiş. İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ* [dahi] bu sünnet üzere idi. Ve dahi **[B155a]** İbnü'l-Münkedir'den mervîdür mürselen ve muttasılan ki Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* mübârek Ramazân'un on yedinci sabâhında Kubâ'ya gelüp ziyâret eyledi. Ve dahi rivâyet olunmışdur[1] ki Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* düşenbe güni ile pencşenbe gününde Kubâ'ya gelüp ziyâret iderdi. Bir gün gelüp Ehl-i Kubâ'dan kimesne bulmayup buyurdı ki: "Şol Zât-ı Kerîmü's-Sıfât hakkı içün ki benüm nefs-i nefîsim anun taht-ı tasarrufındadur, gördüm Rasûlullâh[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ve Ebû Bekr'i *radıyallâhu anh* Ashâb-ı Kirâm arasında işbu mescid-i şerîf temeli[3] içün ağır taşlar götürüp Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] mübârek elleri ile vaz'-ı esâs idüp Hazret-i Cebrâ'îl[5] *aleyhi's-selâm* Ka'be-i Şerîf'i Hazret *sallallâhu aleyhi ve selleme* gösterür idi. Vallâhi[6] **[A182a]** eger bu mescid-i şerîf âlemün etrâfından bir tarafda olsa idi etrâf u eknâfdan kāfileler gelüp ziyâret ide idiler." Andan sonra didi: "Benüm içün bir hurma cirîdi getürün."[7] Getürdükde tarafların bağlayup mescid-i şerîfün tozun anunla izâle ider idiler. Hâzırlar eyitdiler: "Yâ Emîre'l-Mü'minîn! Biz bu hizmeti edâ iderüz." Eyitdi: "Siz benüm ideceğimi idemezsiz."

Zeyd bin Eslem'den mervîdür ki **[B155b]** didi: "Hamd ü senâ Bârî Te'âlâ'ya ki Mescid-i Kubâ'yı bize yakın[8] eyledi. Eger bu mescidi şerîf âfâkda ya'nî etrâfda olsa idi ziyâreti içün develere binüp seferler lâzım ola idi." Dahi Sa'd bin Ebî Vakkās kızı Â'işe Hâtun'dan[9] *radıyallâhu anhumâ* mervîdür ki didi: "Babamdan işitdüm ki dir idi: Mescid-i Kubâ'da[10] iki rek'at namâz kılmak Beytü'l-Mukaddes'e iki kerre varmakdan evlâdur. Eger nâs[11] bile idiler Mescid-i[12] Kubâ'da olan inâyât-ı İlâhiyye'yi, etrâf u eknâfdan sefer

1 rivâyet olunmışdur A: mervîdür B
2 Rasûlullâh A: Peygamber B
3 temeli B: esâsı A
4 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Peygamber B
5 Hazret-i Cebrâ'îl B: Cibrîl A
6 Vallâhi A: -B
7 hurma cirîdi getürün B: sa'afe getürdin A
8 yakın A: karîb B
9 Hâtun'dan A: -B
10 Mescid-i Kubâ'da B: -A
11 nâs A: halk B
12 Mescid-i B: -A

ide idiler." Ve dahi hadîs-i sahîhde rivâyet olunmışdur Sa'd bin Ebî Vakkās kızından ve oğlından ki babalarından nakl ider idiler ki dimişdür: "Benüm katımda Mescid-i Kubâ'da namâz **[A182b]** kılmak yeğrekdür[1] Mescid-i Beytü'l-Mukaddes'de namâz kılmakdan." Tirmizî bu bâbda dimişdür ki: "Sehl bin Huneyf'den hadîs mervîdür. Ve Üseyd hadîsi dahi hasendür. Bilmezim ki bu hadîsden gayrı hadîs Üseyd'den sıhhate erişmiş midür." *Vallâhu a'lem*.

İbn-i Hibbân, *Sahîh*'inde rivâyet ider[2] ki İbn-i Ömer'e *radıyallâhu anhumâ* didiler ki: "Nereye kasd eylemişsin?" Didi: "Benî Amr bin Avf'da olan mescid-i şerîfe. Zîrâ Rasûlullâh[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem*den işitdüm ki buyururlar idi: "Her kim bu mescidde namâz kıla, namâzı bir umre sevâbı[4] gibi ola." Ba'zı rivâyâtda gelmişdür ki: "Her kim evinde âbdest alup **[B156a]** Mescid-i Kubâ'ya gelüp namâz kıla, umre sevâbı kadar sevâb bula."[5] Ba'zı rivâyâtda dört rek'at gelmişdür. İşbu ma'nâda ehâdîs-i kesîre vârid ve vâki'[6] olmışdur ki biri birin takviye ider. *Vallâhu a'lem.*

Mescid-i Kubâ'da Hazret-i Peygamber[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün musallâ-yı şerîfleri ya'nî namâz kıldukları yer ki[8] kıble tahvîl olmakdan[9] evvel namâz kıldukları yer[10] idi; mahfî olmasun ki Hazret-i[11] Rasûlullâh[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* mescid-i şerîf kapusından üçünci direğe ki andan sonra mescid-i şerîf **[A183a]** rahabesinün direğidür, teveccüh idüp namâz kılmışdur. Ol üstuvâne-i mezbûrenün cânib-i şarkīsinde bir mihrâb binâ olunmışdur.[13] Ammâ kıble Mekke-i Mükerreme'ye[14] tahvîlden sonra rahabe esâtînlerinden üstuvâne-i sâlisenün cânib-i şarkīsine kıldılar ki andan

---

1 Benüm katımda Mescid-i Kubâ'da namâz kılmak yeğrekdür B: Mescid-i Kubâ'da namâz kılmak yeğrekdür katımda A
2 *Sahîh*'inde rivâyet ider A: eydür B
3 Rasûlullâh A: Peygamber B
4 sevâbı B: -A
5 sevâbı kadar sevâb bula B: kadar olur ol kimesneye A
6 ve vâki' B: -A
7 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
8 musallâ-yı şerîfleri ya'nî namâz kıldukları yer ki A: -B
9 tahvîl olmakdan A: dönmezden B
10 namâz kıldukları yer B: -A
11 Hazret-i B: -A
12 Rasûlullâh A: Rasûl B
13 mihrâb binâ A: binâ vardur ki mihrâb B
14 Ammâ kıble Mekke-i Mükerreme'ye B: -A

sonra cânib-i kıblîde ırak direk yokdur,[1] cânib-i mezkûrda duran kimesnenün muvâcehesinde düşer mihrâb. İşbu üstuvâneye Üstuvâne-i Muhallak ıtlâk olunur. Ammâ Ebû Rukayş'dan mervî olan ki Rasûlullâh[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mescid-i Kubâ'yı binâ idüp kıble dîvârını bir mikdârca ziyâde eyledi. Şimdiki üslûb üzere tekāzî ider ki mevzi'-i mihrâbda[3] namâz kılurlar idi. Pes cem' eylemek gerek bu iki kavl arasında ki; biri ba'de't-tahvîl Musallâ-yı Şerîf-i Nebevî, Üstuvâne-i Muhallak'un cânib-i şarkīsinde idi ve biri dahi bu ki **[B156b]** kıble dîvârını bir mikdârca mukaddem eyledi. Sâhib-i Târîh bu eşkâli zikr idüp cevâbdan sâkit oldı. Farisîyile tercüme iden azîz eşkâlden cevâba tasaddî idüp dir ki: Meger diyevüz ki tahvîl-i kıbleden sonra ve takdîm-i kıbleden evvel[4] Musallâ-yı Şerîf üstuvâne-i mezbûrenün cânib-i şarkīsinde **[A183b]** idi. Ammâ takdîm-i kıbleden sonra mihrâb olmış ola. *Vallâhu a'lem*.

Ammâ rahabeden sonra olan revâkun altında olan dekke ki mihrâbında bir taş üzere bu âyet-i kerîme[5] yazılmışdur ki: ﴿لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى﴾[6] Dirler ki Hazret-i Peygamber[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün makām-ı şerîfleridür. Lâkin müverrihlerden İbn-i Cübeyr *Rıhle* adlı kitâbında zikr eylemişdür ki dekke-i mezbûre mescid-i şerîfün rahabesindedür. Sâhib-i Târîh dir ki: İbn-i Cübeyr takrîrinden bize zâhir olan budur ki dekke-i mezbûre ve hacer-i menkūş, rahabeden üçünci direk yanında olan mihrâbdadur. Pes budur dekke ki mevzi'-i i'timâda kābiliyyeti yokdur, belki anı tağyîr eylemek gerek. Ve dahi dir ki: Rahabeye karîb[8] birkaç mihrâbdur ki aslını ma'lûm idinmedüm. *Vallâhu a'lem*.

Ammâ sahn-ı Mescid'de olan hazîre;[9] İbn-i Cübeyr dir ki: Rasûlullâh[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün nâkaları mebrekidür ya'nî çökdüği yerdür.[11]

---

1 esâtînlerinden üstuvâne-i sâlisenün cânib-i şarkīsine kıldılar ki andan sonra cânib-i kıblîde ırak direk yokdur A: direklerinden üçünci direğün yerinde kılmışlardur B
2 Rasûlullâh A: Peygamber B
3 mevzi'-i mihrâbda A: mihrâb yerinde B
4 evvel A: mukaddem B
5 bir taş üzere bu âyet-i kerîme A: bu âyet-i kerîme bir taş üzere B
6 "İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescid …" Tevbe, 9/108.
7 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
8 karîb A: yakın B
9 sahn-ı Mescid'de olan hazîre A: Mescid-i Şerîf'ün ortasında olan suffa B
10 Rasûlullâh A: Rasûl B
11 yerdür A: mekândur B

Ammâ İbn-i Cübeyr'den mukaddem olan erbâb-ı târîh kelâmlarından bunun aslı **[B157a]** zâhir değildür. *Vallâhu a'lem.*

Ve ammâ Mescid-i Kubâ'nun tûli ve arzı[1] berâberdür, altmış altı arşundur. Ve rahabenün tûli elli arşun ve arzı[2] yigirmi altı arşundur. İbn-i Şebbe, **[A184a]** Ebû Seleme bin Abdurrahmân [bin Avf]'dan rivâyet ider ki menâre ile kıble aralığı Hazret-i Osmân bin Affân *radıyallâhu anh* ziyâdeleridür. İşbu kelâm redd ider şol kimesnelerün kelâmlarını[3] ki Mescid-i Şerîf-i Kubâ, Rasûl-i Ekrem[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* binâları üzere idi Velîd zamânına dek, andan sonra Velîd ziyâde eyledi. İbnü'n-Neccâr nakl eylemişdür ki Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* bu mescidi tevsî' idüp dahi füseyfisâ ile nakş idüp menâre binâ idüp sakf-ı mescidi sâc ağacından idüp revâklar üzere müştemil idi ve ortasında rahabe eyledi, ya'nî açuk eyledi. Tûl-i zamân ile imâret-i mezbûre harâb olup Cemâleddîn-i Isfahânî ki Musul selâtîninden Benî Zengî sultân[ların]un vezîri idi, sene beş yüz elli beş[5] târîhinde tecdîd eyledi. Andan sonra gālib[6] sakfını Eşref Barsbay sene erba'în ve semâne-mi'e târîhinde tecdîd eyledi. Andan sonra sene seb'a ve seb'în ve semâne-mi'e târîhinde menâresi yıkılup Sultân Eşref Kayıtbay zamânında tamâm yıkup temelinden[7] menâre tecdîd olunup **[B157b]** ana muttasıl olan **[A184b]** dîvâr dahi Bâb-ı Garbî'ye dek tecdîd olundı. Ve Hadîka-i Ayniyye'de olan sebîlidür ki birke[8] binâ olundı. Bu hakīr dir ki: Hâlâ ol sebîl ve birke-i mezbûreden[9] eser kalmamışdur. Ve Hadîka-i Ayniyye'yi, Selâtîn-i Âl-i Osmân *ebkāhumullâhu te'âlâ ilâ intihâ'i'd-deverân* vüzerâlarından sâhibü'l-hayrât ve sa'îd[10] Vezîr-i A'zam Muhammed Paşa-yı Şehîd[11] cümle hayrâtından idüp anda birke-i azîme[12] ve sebîl îcâd[13] eyledi,

1 tûli ve arzı A: eni ve uzunı B
2 arzı A: eni B
3 kelâmlarını B: sözlerin A
4 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
5 beş B: -A
6 gālib A: ekser yerini B
7 yıkup temelinden B: hedm idüp esâsında A
8 birke B: -A
9 birke-i mezbûreden A: birke B
10 ve sa'îd A: -B
11 Bu zat, Osmanlı'nın zirvede olduğu yıllarda sadarette bulunmuş olan meşhur devlet adamı Sokollu Mehmed Paşa'dır (ö. 1579).
12 birke-i azîme A: bir azîm birke B
13 îcâd A: binâ B

tekabbelallâhu minhu. Ve dahi dir ki: Mescid-i Kubâ bu âna dek gelince egerçi imâmı ve hatîbi mu'ayyen ve ulûfeleri müstemirr idi, ammâ cum'a namâzı[1] kılınmayup sâ'ir evkāt[2] dahi gâh kılınup ve gâh kılınmazdı. Sâlisü'l-Ömereyn himmet-i âliyesi ile hâlâ beş vakit namâz cemâ'at ile kılınup cum'a fevt olunmayup ekser evkātda ezkâr ve evrâd ve mübâhase-i ilm[3] olunur, *cezâhullâhu te'âlâ hayran*.

Ammâ Rasûl-i[4] Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Kubâ'ya vardukları zamânda ihtiyâr eyledükleri yol budur ki zikr olunur. İshâk[5] bin Ebî Bekr dir ki: Rasûlullâh[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mescid-i[7] Kubâ'ya teveccüh[8] eyledükleri zamânda Musallâ-yı İyd'e mürûr idüp[9] andan sonra Kesîr bin es-Salt ve Mu'âviye menzilleri aralığından **[A185a]** ki Musallâ-yı İyd[10] cânibinde idi, geçüp Musallâ-yı Şerîf'ün cânib-i kıblîsinden Vâdî-i **[B158a]** Buthân'dan mürûr idüp Kubâ'ya teşrîf buyurdılar. Kubâ'dan rücû' eyledükleri vakitde Safvân bin Seleme yolından Benî Zürayk Mescidi'ne gelüp andan sonra Urve Mektebi'nden Belât'a gelürler idi. Pes ma'lûm olur ki varup gelmek bir yoldan idi. Dahi mervîdür ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mescid-i Kubâ'ya her kaçan ki varurlardı, Ubâde bin es-Sâmit hâtunı olan Ümm-i Harâm *radıyallâhu anhâ* menziline dâhil olur idi. Bu takdîrce Benî Sâlim menâziline ki Mescid-i Cum'a'nun cânib-i garbîsindedür, mürûr olunmak lâzım olur. Zîrâ Ubâde *radıyallâhu anh* anlar içinde sâkin[11] idi.

Ve dahi Kubâ'da olan mevâzi'-i müteberrikeden biri Sa'd bin[12] Heyseme menzilidür ki Mescid-i Kubâ'nun cânib-i kıblîsindedür.[13] Ve dahi mescid-i

---

1 namâzı B: -A
2 sâ'ir evkāt B: cemâ'at A
3 mübâhase-i ilm B: -A
4 Rasûl-i A: Habîb-i B
5 İshâk A: İbn-i İshâk B
6 Rasûlullâh A: Rasûl B
7 Mescid-i B: -A
8 teveccüh A: ziyâret B
9 mürûr idüp A: uğrayup B
10 Musallâ-yı İyd B: Musallâ A
11 sâkin B: -A
12 bin A: -B
13 cânib-i kıblîsindedür A: kıble cânibindedür B

şerîfün cânib-i kıblîsinün rükn-i garbîsinde[1] bir mevzi'dür,[2] ana Mescid-i Alî *radıyallâhu anh*[3] dirler. İhtimâl vardur ki Sa'd menzilinün mescidi ola, *vallâhu a'lem*. İbn-i Şebbe rivâyet ider ki Rasûlullâh[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Sa'd bin Heyseme menzilinden olan hânede ki Kubâ'dadur, ıztıcâ' ider idi, **[A185b]** ya'nî bir yanları üzere istirâhat ider idiler. İbn-i Zebâle dir ki: Nâs sanurlar ki Rasûl[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Dâr-ı Sa'îd mihrâsından[6] âbdest almış olalar, *vallâhu a'lem*. Ve dahi Külsûm bin el-Hidm **[B158b]** menzilidür ki Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye[8] kudûm-i şerîfleri zamânında mübârek kademleri ile müşerref eylemişler idi, Mescid-i Kubâ'nun cânib-i kıblîsindedür. Ve dahi Bi'r-i Erîs'dür ki zikr olunsa gerekdür.

Ammâ Mescid-i Dırâr kazıyyesi budur ki; âyet-i kerîme-i ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا﴾[9] tefsîrinde Beyhakī, İbn-i Abbâs'dan *radıyallâhu anhumâ* rivâyet ider ki: Bir tâ'ife mescid binâ eyleyüp Ebû Âmir anlara didi ki: "Mescid-i mezbûrı[10] tekmîl idinüz ki ben Kayser Melik-i Rûm cânibine varup vâfir[11] asker getürüp Muhammed'i ashâbıyla Medîne'den ihrâc idevüz." Ve pes mescid-i mezbûrun binâsından fâriğ oldukları zamânda Rasûl-i Ekrem[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün huzûr-ı şerîflerine gelüp eyitdiler ki: "Yâ Muhammed,[13] mescidimizi tamâm binâ[14] eyledük. Senden dilerüz[15] ki gelüp anda namâz kılasın." Pes Hakk *Sübhânehû ve*[16] *Te'âlâ* bu

---

1 rükn-i garbîsinde A: garbî rükninde B
2 mevzi'dür A: yerdür ki B
3 *radıyallâhu anh* B: -A
4 Rasûlullâh A: Peygamber B
5 Rasûl B: Hazret A
6 mihrâsından A: hizâsında B mihrâs: kurna, musluk taşı
7 Rasûlullâh A: Rasûl-i Ekrem B
8 Medîne-i Münevvere'ye B: -A
9 "**Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak**, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Rasûlü'ne karşı savaşanlara üs olması **için bir mescid yapanlar vardır**. Bunlar, 'Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok.' diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancıdırlar." Tevbe, 9/107.
10 Mescid-i mezbûrı A: Ol mescidi B
11 vâfir B: -A
12 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
13 Yâ Muhammed B: -A
14 binâ B: -A
15 dilerüz A: temennâ iderüz B
16 *Sübhânehû ve* B: -A

âyet-i kerîmeyi buyurdı ki: ﴿لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا﴾[1] Ya'nî "Anda namâz edâ eyleme!"[2] Ammâ bu mahalle gelince ﴿أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوٰى مِنَ اللهِ وَ رِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ﴾[3] **[A186a]** buyurdı. Ya'nî "Âyâ şol kimesne ki dînini ibtidâ'en takvâ üzere ve Hakk Te'âlâ'nun rızâsı üzere eylemişdür, hayırlı mıdur yâhûd şol kimesne ki dînini ibtidâ'en az'af-ı kavâ'id üzere eylemişdür ki **[B159a]** pes ol esâs-ı za'îf anı nâr-ı cehenneme bırakdı?" ﴿وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾[4] Ya'nî "Hakk Te'âlâ zâlimlere tarîk-ı müstakîme muvaffak eylemez."

Bir rivâyetde dir ki, Rasûlullâh[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Gazve-i Tebûk'den rücû' eyledükleri zamânda Medîne-i Münevvere'ye bir sâ'atlik yolda Zû-Evân nâm yere geldükde nüzûl idüp buyurdılar ki: "Mescid-i Dırâr şânında Kur'ân-ı Şerîf nâzil oldı." Pes Mâlik bin ed-Duhşüm ve Ma'n bin Adiyy yâhûd karındaşı Âsım bin Adiyy'i taleb idüp buyurdılar ki: "İkinüz varup işbu mescidi ki ehli zâlimlerdür, hedm idüp ihrâk idesiz!"[6] Pes mezbûr iki kimesne ber-mûcib-i emr-i şerîf Mescid-i Dırâr'ı i'dâm eylediler.[7] Bir rivâyetde eydür ki, çün ol iki yiğit ber-mûcib-i emr-i şerîf[8] gelüp hurma cirîdinden âteş idüp ehl-i **[A186b]** mescidi anda buldılar, pes mescidi yakup yıkdılar. Andan sonra mescid-i mezbûrun yeri kumâmelik ve kokmış cîfeler yatağı oldı. Ve ba'zı âsârda mahall-i mezbûrdan[9] hâlâ[10] duhân[11] müşâhede olunurdı dimişler. *Vallâhu a'lem*.

1 Tevbe, 9/108.
2 edâ eyleme A: kılma B
3 Tevbe, 9/109.
4 Tevbe, 9/109.
5 Rasûlullâh A: Peygamber B
6 hedm idüp ihrâk idesiz A: yıkup yakup yere berâber eyleyesiz B
7 mezbûr iki kimesne ber-mûcib-i emr-i şerîf Mescid-i Dırâr'ı i'dâm eylediler A: ol kimesneler emr-i şerîf-i Nebevî mûcibince varup kal' idüp yok eylediler B
8 ber-mûcib-i emr-i şerîf A: emr-i şerîf mûcibince B
9 mahall-i mezbûrdan A: mezbûr yerde B
10 hâlâ B: -A
11 duhân A: tütün B

Üçünci Fasl

Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ namâz kıldukları sâ'ir mesâcid beyânındadur ki mekânları zamânımızda ma'lûmdur.

Mescidü'l-Cum'a: Bâb-ı sâlisün fasl-ı râbi'inde[1] **[B159b]** zikr olundı ki Server-i Mevcûdât[2] *aleyhi ezke't-tahiyyât* Mescid-i Kubâ'dan çıkup Medîne-i Münevvere'ye duhûl kasdıyla Benî Sâlim aralarında geldükde cum'a vakti dâhil olup batn-ı Vâdî-i Zî-Sulb'da[3] cum'a namâzını[4] edâ eylediler. Bir rivâyetde batn-ı Vâdî-i Rânûnâ'da[5] vâki' olmış. Gelse[6] gerekdür ki Vâdî-i[7] Zî-Sulb seyli ve Vâdî-i Rânûnâ seyli[8] Mescid-i Cum'a yerinde cem' olurlar. Matarî dir ki: Batn-ı vâdîde[9] olan mescid gāyetle[10] küçük olup nısf kāmet mikdârı taş ile binâ olunmışdur. Ammâ bu binâ münhedim[11] olup ba'zı A'câm tecdîd idüp mukaddemini[12] iki akd ile musakkaf revâk idüp beyne'l-akdeyn[13] bir direk ve ardında[14] rahabe eylemişdür. **[A187a]** Tûli[15] kıble dîvârından Şâmî dîvâra[16] varınca yigirmi arşun ve arzı[17] maşrık cânibinden mağribe varınca on altı arşundur. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Fadîh: Mescid-i Kubâ'nun cânib-i şarkīsinde bir küçücek mesciddür.[18] Bir vâdî kenârında ki vâki' olmışdur,[19] etrâfında siyâh taşlar vaz' olunmışdur. Murabba'dur,[20] her dıl'ı[21] on beş arşundur dimişler. İbn-i

1 Bâb-ı sâlisün fasl-ı râbi'inde A: Üçünci bâbun dördünci faslında B
2 Server-i Mevcûdât *aleyhi ezke't-tahiyyât* A: Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* B
3 batn-ı Vâdî-i Zî-Sulb'da A: Zî-Sulb nâm vâdî ortasında B
4 namâzını B: -A
5 batn-ı Vâdî-i Rânûnâ'da A: Vâdî-i زانو nâm yerün ortasında B
6 Gelse A: Zikr olsa B
7 Vâdî-i B: -A
8 seyli A: -B
9 Batn-ı vâdîde A: Vâdî ortasında B
10 gāyetle A: -B
11 münhedim A: harâb B
12 mukaddemini A: önini B
13 beyne'l-akdeyn A: iki akd arasında B
14 ardında A: şimâlinde B
15 Tûli A: Uzunluğı B
16 dîvâra B: -A
17 arzı A: eni B
18 Mescid-i Kubâ'nun cânib-i şarkīsinde bir küçücek mesciddür B: Bir küçük mesciddür Mescid-i Kubâ cânib-i şarkīsinde A
19 vâki' olmışdur B: -A
20 Murabba'dur A: Dört köşelidür B
21 dıl'ı A: köşesi B

Şebbe, Câbir bin Abdullâh *radıyallâhu anh*dan rivâyet ider ki Habîbullâh-ı[1] Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Beni'n-Nadîr'i muhâsara eyledükleri zamânda[2] kubbeleri ya'nî[3] çadırları Mescid-i Fadîh kurbında **[B160a]** vaz' olunmışdı.[4] Altı gice namâzı mescid-i mezbûr yerinde[5] edâ olundı. Hamr[6] harâm oldukda Ebû Eyyûb-ı Ensârî *radıyallâhu anh*[7] Ensâr'dan bir cemâ'at ile bile mahall-i mezbûrda[8] fadîh içmekle meşgūl[9] iken istimâ' eylediler ki şarâb hakkında âyet-i kerîme nâzil olup harâm olmış, pes kendüleri ile olan fadîhi ol mahalde dökdiler.[10] Pes bu sebeb ile[11] Mescid-i Fadîh deyü tesmiye olundı. Mahall-i mezbûrda[12] fadîh[13] dökmek mescid olmazdan mukaddem[14] idi yâhûd henüz necâseti olduğı ma'lûm olmaduğı içün, *vallâhu a'lem*. Fadîh, *fa'îl* vezni üzere büsrden olan şarâbdur. *Kāmûs*'da mübeyyendür[15] ki fadîh, asîr-i **[A187b]** ineb ve büsrden olan şarâbdur. İmâm-ı Ahmed ve Ebû Ya'lâ, İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*dan rivâyet iderler ki Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* içün bir cerre fadîh getürdiler ki kaynar idi. Hazret-i Peygamber[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem* fadîh-i mezkûrı Mescid-i Fadîh'de iken tenâvül eylediler.[17] Pes anun-içün Mescid-i Fadîh deyü tesmiye olundı. Sâhib-i Târîh dir ki: Matarî işbu mescide Mescid-i Şems ile müsemmâ eyledüğine me'haz görmedüm. Belki buna binâ'en ola ki mescid-i mezbûr mahall-i mürtefi'de[18] olmağın şems ibtidâ tulû' eyledük-

---

1 Habîbullâh-ı B: Rasûl-i A
2 zamânda B: -A
3 kubbeleri ya'nî A: -B
4 kurbında vaz' olunmışdı A: yanında kurmışlar idi B
5 mescid-i mezbûr yerinde A: ol mescid yerinde B
6 Hamr A: Şarâb B
7 *radıyallâhu anh* B: -A
8 mahall-i mezbûrda A: ol mahalde B
9 içmekle meşgūl A: içerler B
10 istimâ' eylediler ki şarâb hakkında âyet-i kerîme nâzil olup harâm olmış, pes kendüleri ile olan fadîhi ol mahalde dökdiler B: haberdâr olup fadîhi mahall-i mezkûrda dökmüşler A
11 Pes bu sebeb ile A: Anun-içün B
12 Mahall-i mezbûrda A: Ol mahalde B
13 fadîh B: -A
14 olmazdan mukaddem B: fadîh ile tesmiye olmakdan evvel A
15 mübeyyendür B: -A
16 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
17 fadîh-i mezkûrı Mescid-i Fadîh'de iken tenâvül eylediler A: fadîh Mescid-i Fadîh'de iken içdiler B
18 mahall-i mürtefi'de A: yüce yerde B

de[1] şu'â'ı[2] üzerinde vâki'[3] olduğı ecilden ola. Ammâ i'âde-i şems kazıyyesi ol mescidde[4] vâki' olmak aslâ ve kat'â maznûn değildür. Zîrâ vâkı'a-i şems Hayber Sahbâ'sında **[B160b]** idi.[5] *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Benî Kurayza: Benî Kurayza'nun Harre-i Şarkıyye'si kurbında[6] Hâcire dimekle ma'rûf hadîkanun[7] kapusındadur. Mervîdür[8] ki Kurayza tâ'ifesi Sa'd bin Mu'âz *radıyallâhu anh* hükmi üzere nüzûl eylemeğin Rasûl-i Ekrem[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Sa'd-ı mezbûra âdem gönderüp Sa'd *radıyallâhu anh* dahi merkebe binüp Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[10] hizmet-i **[A188a]** şerîfine gelüp mescide karîb oldukda Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ensâr'a buyurdılar ki: "Efendinüze ta'zîmen ayak üzere durun." İbnü'n-Neccâr dir ki: İşbu mescid büyük mesciddür. Anda on altı direk vardur ki ba'zıları düşüpdür ve sakfı yokdur ve dîvârlarınun dahi ba'zı[11] düşmişdür. Asılda binâsı Mescid-i Kubâ hey'âtı üzere idi.[12] Matarî dir ki: Menâresi dahi vardı Mescid-i Kubâ'da olduğı yerde; ammâ münhedim olup[13] taşların kaldurup eseri kalmamışdur. Ammâ yedi yüz on târîhinde dîvârı yerine nısf[14] kāmet mikdârı hazîre binâ olundı. Sâhib-i Târîh dir ki: Şâhîn-i Şücâ'î sekiz yüz doksan üç târîhinde[15] hazîre-i mezbûreyi tecdîd idüp menâre yerinde suffa binâ eyledi. Mescid-i mezbûrun[16] kıble cânibinden Şâm cânibine dek kırk dört arşundur, maşrık ile mağrib aralığı dahi ol kadardur.[17] *Allâhu a'lem.*[18]

---

1 şems ibtidâ tulû' eyledükde A: gün doğdukda B
2 şu'â'ı A: ziyâdesi B
3 vâki' A: -B
4 kazıyyesi ol mescidde B: anda A
5 idi A: vâki' olmışdur B
6 kurbında A: yanında B
7 hadîkanun A: bâğçenün B
8 Mervîdür A: Rivâyet olunur B
9 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Rasûl B
10 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
11 düşüpdür ve sakfı yokdur ve dîvârlarınun dahi ba'zı A: -B
12 hey'âtı üzere idi A: gibi idi B
13 münhedim olup A: yıkılup B
14 nısf A: yarım B
15 Şâhîn-i Şücâ'î sekiz yüz doksan üç târîhinde A: Sekiz yüz doksan üç târîhinde Şâhîn-i Şücâ'î B
16 Mescid-i mezbûrun A: Ol mescidün B
17 ol kadardur A: böyledür B
18 *Allâhu a'lem* B: -A

Mescid-i Meşrebe-i Ümm-i İbrâhîm bin Muhammed, ***aleyhi ve alâ ebîhi's-salâtü ve's selâm*****:**[1] **[B161a]** *Meşrebe*, lugatde gurfedür ya'nî yüce yer. İbn-i Şebbe ve gayruhû rivâyet ider ki Hazret-i Peygamber[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ümm-i İbrâhîm Meşrebesi'nde namâz kılmışlar. İşbu meşrebe-i mezbûre[3] Rasûl-i Ekrem **[A188b]** *sallallâhu aleyhi ve sellem* sadakātlarıdur ki zikri gelecekdür. Mahfî olmasun ki Hazret[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mâriye-i Kıbtiyye'yi, Ümm-i İbrâhîm Meşrebesi dimekle ma'rûf gurfede sâkin itdürmiş idi. Ve Mâriye *radıyallâhu anhâ* Hazret-i İbrâhîm[5] ibnü'r-Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem ve alâ ibnihî*[6] gurfe-i mezbûrede tevellüd idüp vakt-i vilâdetde ol mahalde[7] olan ağaçlardan bir ağaca istinâd eylemişdi.[8] Pes ol mahal[9] bu ism ile müsemmâ oldı.[10] Mecd-i Lugavî dir ki: Meşrebe, mahall-i mezbûrda[11] mesciddür ki Mescid-i Benî Kurayza'nun[12] cihet-i şimâlîsinde Harre-i Şarkıyye'ye karîb[13] yerdedür ki Deşt dimekle ma'rûfdur Eşrâf-ı Kavâsim dimekle meşhûr[14] bâğçeler içinde ki mezbûr bâğçeler Rasûl[15] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün sadaka bâğçeleridür. Mescid-i mezbûrun kıble cânibinden Şâm cânibine dek on bir arşundur ve[16] maşrık ile mağrib aralığı on dört arşun mikdârıdur. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Benî Zafer: Evs kabîlesinden Bakī'-i Şerîf'ün şarkīsindedür Harre-i Garbiyye'de, hâlâ Mescid-i Bağle dimekle ma'rûfdur. İbn-i Şebbe, Hâris bin Sa'îd bin Ubeyd'den rivâyet ider ki Rasûl-i Ekrem[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A189a]** Benî Zafer Mescidi'nde namâz kıldı. Ve dahi

1 **bin Muhammed,** ***aleyhi ve alâ ebîhi's-salâtü ve's selâm*** B: -A
2 Hazret-i Peygamber B: Nebî A
3 meşrebe-i mezbûre A: meşrebe B
4 Hazret A: Rasûl B
5 İbrâhîm A: -B
6 *sallallâhu aleyhi ve sellem ve alâ ibnihî* B: *sallallâhu aleyhi ve alâ ibnihî ve sellem* A
7 ol mahalde B: anda A
8 istinâd eylemişdi A: dayanmışdı B
9 ol mahal A: mahall-i mezbûr B
10 müsemmâ oldı A: tesmiye olundı B
11 mahall-i mezbûrda A: ol mahalde B
12 Mescid-i Benî Kurayza'nun A: Benî Kurayza Mescidi'nün B
13 karîb A: yakın B
14 meşhûr A: ma'rûf B
15 Rasûl A: Hazret-i Peygamber B
16 kıble cânibinden Şâm cânibine dek on bir arşundur ve A: -B
17 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B

mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[B161b]** Mescid-i Benî Zafer'de olan taş üzere oturmışdı. Dirler ki ol taş üzere hâmile olmaz hâtun otursa bi-inâyetillâh[2] hâmile olmamak az vâki' olur.[3] Sâhib-i Târîh dir ki: Mescid-i mezbûrda hâlâ görünür taş yokdur ki üzerinde oturulmak kābil[4] ola; meger mescide dâhil olan kimesnenün sol cânibindeki kapuya muttasıldur. Ve dahi Matarî dir ki: Bu mescide karîb âsâr mevcûddur ki kıble cihetinde[5] olan harrededür, dirler ki Rasûl-i Ekrem[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün katırlarınun tırnağı eseridür. Anun cânib-i garbîsinde[7] bir âhar[8] eser dahi vardur ki taş üzere mirfak şekli gibidür, dirler ki Rasûl[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek mirfaklarınun eseridür ki mezbûr taş üzere dayanmışlardı. Ve bir âhar[10] taş üzere barmakları eseri vardur ki anları dahi nâs[11] ziyâret idegelmişlerdür. Dahi mescid-i mezbûrda bir mermer taş vardur ki üzerine nakş olunmışdur:[12] خلد الله ملك الإمام أبي جعفر المنصور المستنصر بالله، عمّر سنة ثلاثين و ستمائة[13] Mescid-i mezbûr murabba'dur,[14] her dıl'ı[15] yigirmi **[A189b]** bir arşundur. *Vallâhu a'lem.*[16]

Mescidü'l-İcâbe: İşbu mescid Benî Mu'âviye bin Mâlik bin Avf ki Hazrec kabîlesine mensûbdur, mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir gün Âliye cânibinden ikbâl **[B162a]** idüp Mescid-i İcâbe'ye[18] mürûr idüp anda iki rek'at namâz kılup hâzır olanlar dahi namâz kılup Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[19] çok du'â eyledi. Andan sonra hâzırlar câ-

1 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
2 bi-inâyetillâh B: -A
3 az vâki' olur A: nâdirdür B
4 kābil A: mümkin B
5 cihetinde A: cânibinde B
6 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
7 cânib-i garbîsinde A: garbî cânibinde B
8 âhar A: gayrı B
9 Rasûl B: Hazret'ün A
10 âhar A: gayrı B
11 nâs B: -A
12 vardur ki üzerine nakş olunmışdur A: üzere böyle yazılmışdur B
13 "Allah, İmâm (Halîfe) Ebû Ca'fer el-Mansûr el-Müstansır-Billâh'ın (1226-1242) saltanatını daim etsin; burayı 630/1233 yılında tamir etti."
14 murabba'dur A: dört köşelidür B
15 dıl'ı A: cânibi B
16 *Vallâhu a'lem* B: -A
17 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B
18 İcâbe'ye B: mezbûra A
19 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A

niblerine müteveccih olup[1] buyurdılar ki: "Hakk *Sübhânehû ve*[2] *Te'âlâ*'dan üç hâcet diledüm, ikisini icâbet[3] idüp birini men' eyledi. Evvelen[4] diledüm ki ümmetimi kaht ile helâk eylemeye, icâbet olundı.[5] Ve sâniyen[6] diledüm ki ümmetimi gark eylemekle helâk eylemeye, bunı dahi kabûl eyledi. Ve sâlisen diledüm ki ümmetim[7] mâbeynlerinde ihtilâf olmasun, işbu su'âlden[8] men' olundum." İbn-i Şebbe rivâyet ider ki[9] Abdullâh bin Câbir bin Atîk'den, Abdullâh bin Câbir eyitdi: "Bir gün[10] Abdullâh bin Ömer *radıyallâhu anhumâ*[11] yanımıza gelüp Benî Mu'âviye aralığında ki Ensâr'dan bir karyedür, pes bize didi ki: "Bilür misiz Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün bu mescidde namâz kıldukları yeri?" Didüm: "Belî." Ve işâret eyledüm mescid-i mezbûrdan bir nâhiyeye.[12] Dahi didi: "Bilür misiz üç hâceti ki Server-i Enbiyâ[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[14] Hakk *Celle ve Alâ*'dan dilemişlerdi işbu mescid-i şerîfde?" Didüm: "Belî, bilürüm." Didi: **[A190a]** "Nedür, bana haber vir."[15] Didüm ki: "Evvelen[16] diledi ki ümmeti üzere dîn düşmanı zafer bulmaya ve dahi ümmetini kaht ile helâk eylemeye; ikisin Hakk Te'âlâ kabûl kıldı. Üçünci hâcet bu idi ki biri biri ile mukātele olmasun, pes men' olundılar." Didi ki: "Gerçeksin,[17] Kıyâmet'e dek ümmet arasında mukātele eksük değildür." **[B162b]** Ve dahi mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[18] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mescidün[19] mihrâbınun cânib-i yemîninde[20] iki arşun mikdârı yerde namâz kılmışdı.

1 müteveccih olup A: teveccüh idüp B
2 *Sübhânehû ve* B: -A
3 icâbet A: kabûl B
4 Evvelen B: -A
5 icâbet olundı A: kabûl eyledi B
6 Ve sâniyen B: Dahi A
7 ümmetim B: -A
8 su'âlden A: dileğim B
9 rivâyet ider ki A: -B
10 Abdullâh bin Câbir eyitdi: "Bir gün B: -A
11 *radıyallâhu anhumâ* B: -A
12 "Bilür misiz Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün bu mescidde namâz kıldukları yeri?" Didüm: "Belî." Ve işâret eyledüm mescid-i mezbûrdan bir nâhiyeye A: -B
13 Server-i Enbiyâ A: Peygamber B
14 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
15 Nedür, bana haber vir B: Haber vir bana A
16 Evvelen B: -A
17 Gerçeksin A: Sahîhdür B
18 Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
19 ol mescidün B: -A
20 cânib-i yemîninde A: sağ cânibinde B

Sâhib-i Târîh dir ki: Gerekdür ki ziyâret iden kimesne mahall-i mezbûrı[1] kasd idüp anda namâz kıla. İşbu mescid Bakī'-i Şerîf'ün şimâlinde vâki' olmışdur, Arîza nâm mekâna[2] giden kimesnenün yesârında.[3] Teller arasındaki âsâr Karye-i Benî Mu'âviye'dür.[4] Mescid-i mezkûrun maşrık ile mağrib aralığı yigirmi beş arşun mikdârıdur. Ve kıble ile Şâm [cânibi] aralığı yigirmi arşun mikdârıdur. *Vallâhu a'lem*.

Mescidü'l-Feth, dahi anun kıblesinde vâki' olan mesâcid: Mahfî olmasun ki işbu mesâcid[5] cemî'an Mesâcid-i Feth dimekle ma'rûfdurlar. Lâkin inde'l-ıtlâk Mescid-i Feth'den murâd olan evvelki mesciddür ki bir küçücek dağ üzerinde mürtefi' vâki' olmışdur. Cebel-i Sel'den[6] **[A190b]** mağrib cânibindedür ki iki cânibinden derece ile varılur; derecenün[7] biri maşrık cânibinden ve biri cânib-i şimâlden.[8] Ve Mescid-i Ahzâb dahi dinilür[9] ve Mescid-i A'lâ dahi dinilür. Ammâ İmâm-ı Ahmed *Müsned*'inde ricâl-i sikāt ile Câbir bin Abdullâh'dan rivâyet ider ki Rasûl-i Ekrem[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mescid-i Feth'de üç gün du'â idüp düşenbe ve seşenbe ve çehârşenbe günlerinde, üçünci gün beyne's-salâteyn du'âları müstecâb olup **[B163a]** âsâr-ı beşr mübârek yüzlerinde zâhir oldı. Dahi Câbir'den mervîdür[11] ki: "Her kaçan bir mühim maslahatım olsa idi mescid-i mezbûra[12] varup bir sâ'at teveccüh idüp du'â eyledükde[13] âsâr-ı icâbeti[14] kendümde müşâhede iderdüm." Ve dahi mervîdür ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Cürf'den gelüp asr vakti dâhil olup mescid-i mezbûrda edâ eyledi. İbn-i Zebâle, Muttalib'den irsâl tarîkıyla rivâyet ider ki Rasûlullâh[15] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ahzâb güninde mescid-i mezbûr-

1 mahall-i mezbûrı A: ol mekânı B
2 nâm mekâna B: -A
3 yesârında A: sol cânibine gelür B
4 Teller arasındaki âsâr Karye-i Benî Mu'âviye'dür A: -B
5 mesâcid A: mescidler B
6 Cebel-i Sel'den A: Sel' Dağı'nun B
7 derecenün B: -A
8 cânib-i şimâlden A: şimâl cânibindendür B
9 dahi dinilür B: -A
10 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
11 mervîdür A: rivâyet ider B
12 mescid-i mezbûra A: ol mescide B
13 teveccüh idüp du'â eyledükde A: du'â ve teveccüh idüp B
14 âsâr-ı icâbeti A: kabûllük âsârını B
15 Rasûlullâh A: Rasûl-i Ekrem B

da[1] du'âya meşgūl idi, tâ zuhr ve asr ve mağrib geçüp birinün namâzı edâ[2] olunmadı; illâ mağribden sonra cümleyi bir yerden kıldılar. İbn-i Şebbe, Câbir'den *radıyallâhu anh* rivâyet ider ki Rasûl-i Ekrem[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A191a]** mescid-i mezbûr altında olan dağ üzerinde namâz kılup du'â eyledi. Ebû Gassân eydür: "Gayr-ı vâhidden işitdüm ki ya'nî çok kimesneden,[4] Rasûlullâh[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mescidde namâz kılup du'â eyledükleri yer[6] hâlâ mescid-i mezbûrun rahabesinde ortancı direğe mukābildür." Yahyâ dahi bu minvâl üzere rivâyet idüp eydür ki: "Hüseyn bin Abdullâh ile Mescid-i Feth'e dâhil olduk, üstuvâne-i vustâya muhâzî[7] oldukda eyitdi: "Rasûlullâh[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün namâz kılup Ahzâb üzere du'â eyledükleri mekân budur. Ve her kaçan ki Mescid-i Feth'e gelür idi, bu makāmda **[B163b]** du'â ider idi." Sâhib-i Târîh dir ki: Hâlâ du'â mekânı[9] rahabeden mihrâba mukābildür. Zîrâ işbu mescidün musakkafı bir revâk idi üç direk üzere müştemil ki maşrık cânibinden mağribe varınca bir katâr idi. Pes ortada olan direk mihrâba mukābil olur. Dahi eydür ki: Hâlâ dahi bir sakfdur, ammâ direklerinde tağyîr vâki' olmışdur. Dahi eydür ki: İşbu makāmda matlûb olan ed'iyeden budur ki:[10] لا إله إلّا الله العظيم الحليم، لا إله إلّا الله ربّ العرش العظيم، لا إله إلّا الله ربّ السماوات **[A191b]** و ربّ الأرضين و ربّ العرش الكريم. اللّهم لك الحمد هديتني من الضلالة، فلا مكرم لمن أهنتَ ولا مهين لمن أكرمتَ، ولا معز لمن أذللتَ ولا مذل لمن أعززتَ، ولا ناصر لمن خذلتَ ولا خاذل لمن نصرتَ، ولا معطي لما منعتَ ولا مانع لما أعطيتَ، ولا رازق لمن حرمتَ ولا حارم لمن رزقتَ، ولا رافع لمن خفضتَ ولا خافض لمن رفعتَ، ولا خارق لما سترتَ ولا ساتر لما خرقتَ، ولا مقرّب لما باعدتَ ولا مبعّد لما قربتَ. اللّهم أنت عضدي و نصيري، بك أحول و بك أصول و بك أقاتل. اللّهم صلِّ على سيّدنا محمّد و آله و صحبه و سلّم، واكشف عنّي كربي و غمّي **[B164a]** و حزني و همّي كما كشفتَ عن حبيبك و رسولك صلّى الله عليه و سلّم كربه و حزنه و غمّه في هذا المقما. أستشفع إليك به صلّى الله عليه و سلّم في ذلك، فقد ترى حالي و تعلم عجزي و ضعفي، يا حنّان

1 mescid-i mezbûrda A: ol mescidde B
2 edâ A: -B
3 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
4 ya'nî çok kimesneden A: -B
5 Rasûlullâh A: Rasûl-i Ekrem B
6 yer A: mekân B
7 üstuvâne-i vustâya muhâzî A: orta direğe berâber B
8 Rasûlullâh A: Peygamber B
9 du'â mekânı B: mahall-i A
10 İşbu makāmda matlûb olan ed'iyeden budur ki A: Bu du'â bu makāmda olan du'âlardandur B

يا منّان يا ذالجود والإحسان! أسألك من خير ما سألك منه عبدك و حبيبك سيّدنا محمّد صلّى الله عليه و سلّم، و أستعيذ بك من شر ما إستعاذ منه عبدك و حبيبك سيّدنا محمّد صلّى الله عليه و سلّم[1]

Mescid-i mezbûr, Mescid-i[2] Feth ile **[A192a]** müsemmâ[3] olduğunun vechi budur ki: Ahzâb kavminün[4] kaçdukları haberi[5] gicede Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve selleme*[6] mescid-i mezbûrda beşâret olunmışdı. Sabâh oldukda Hakk *Sübhânehû ve*[7] *Te'âlâ* feth ve nusret ile Müslümânları hoş-hâl idüp[8] a'dâ-yı dîni makhûr ve mahzûl eyledüğidür. İbn-i Zebâle Mu'âz bin Sa'd'dan *radıyallâhu anh*[9] rivâyet ider ki Rasûl-i Ekrem[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* dağ üzerinde olan Mescid-i Feth'de namâz kılup nevâhîsinde olan mesâcidde dahi namâz kıldı.[11] Lafz-ı cem' ile olduğı iktizâ ider ki Mescid-i A'lâ'dan gayrı üç mescid dahi var ola ki ekall-i cem' üçdür. İbnü'n-Neccâr dahi **[B164b]** bu minvâl üzere tasrîh eylemişdür. *Vallâhu a'lem*.

---

1 "Azîm ve Halîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur, yüce Arş'ın Rabbi olan Allah'tan başka ilâh yoktur, göklerin ve yerin ve yüce Arş'ın Rabbi olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah'ım! Övgüler sana aittir, sen beni dalaletten hidayete erdirdin. Senin alçalttığını kimse yüceltemez, senin yücelttiğini kimse alçaltamaz. Senin zelil kıldığını kimse aziz kılamaz, senin aziz kıldığını kimse zelil edemez. Senin yardımsız bıraktığına kimse yardım edemez, senin yardım ettiğini kimse yardımsız koyamaz. Senin engellediğini kimse ihsan edemez, senin ihsan ettiğini kimse engelleyemez. Senin mahrum kıldığına kimse rızık veremez, senin rızık verdiğini kimse mahrum edemez. Senin düşürdüğünü kimse yükseltemez, senin yücelttiğini kimse indiremez. Senin örttüğünü kimse açamaz, senin açtığını kimse örtemez. Senin uzaklaştırdığını kimse yakınlaştıramaz, senin yakınlaştırdığını kimse uzaklaştıramaz. Allah'ım! Sen benim dayanağım ve desteğimsin; seninle güç elde eder, seninle saldırıya geçer ve senin sayende savaşırım. Allah'ım! Efendimiz Hz. Muhammed'e, Ehl-i Beyt'ine ve Ashâb'ına salât ve selâm eyle. Bu makamda Habîbin ve Rasûlün olan zattan sıkıntı, gam, hüzün ve tasaları giderdiğin gibi benden de sıkıntı, gam, hüzün ve tasaları gider. Onu senin huzurunda bu hususta şefaatçi kılıyorum. Hâlimi görüyorsun, aczimi ve zayıflığımı biliyorsun ey sonsuz merhamet sahibi olan Hannân, ey sonsuz iyilik ve nimet sahibi olan Mennân, ey cömertlik ve ihsan sahibi! Allah'ım! Efendimiz olan kulun ve Habîbin Hz. Muhammed'in *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* senden istediği hayırları ben de senden ister ve Efendimiz olan kulun ve Habîbin Hz. Muhammed'in *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* sana sığındığı şerlerden ben de sana sığınırım."

2 Mescid-i B: -A

3 müsemmâ A: tesmiye B

4 kavminün B: -A

5 kaçdukları haberi B: haber-i rücû'ları A

6 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve selleme* B: -A

7 *Sübhânehû ve* B: -A

8 feth ve nusret ile Müslümânları hoş-hâl idüp A: feth u nusret müyesser idüp Müslümânlar şâdân olup B

9 *radıyallâhu anh* B: -A

10 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B

11 namâz kıldı B: -A

Mescid-i A'lânun cihet-i kıblîsinde bî-vâsıta[1] olan mescid-i şerîf, dirler ki **Selmân-ı Fârisî Mescidi**'dür, *radıyallâhu anh*. Andan sonra olan mescid ki[2] mescid-i sânînün kıble cânibindedür, **Mescid-i Alî** *radıyallâhu anh* dimekle ma'rûfdur. Andan sonra olan mescid-i sâlis ki Matarî dimişdür, andan eser kalmamışdur. Sâhib-i Târîh dir ki: Mesâcid-i mezbûrenün[3] cânib-i kıblîlerinde[4] cânib-i şarkīye[5] mâ'ilce Cebel-i Sel' tarafının üzerinde bir imâret[6] eseri görünür ki nâs varup anda namâz kılurlar, ol yer de mescide benzer[7] ve andan gayrı nesne yokdur ol mevzi'de ki mescide **[A192b]** benzer ola;[8] zâhiren mescid-i sâlis olmakdur. Halk anı[9] Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk'a *radıyallâhu anh* nisbet iderler. Bunun birle ki vech-i tesmiye zâhir değildür. İhtimâl var ki ol mescid harâb kalmaklığa sebeb Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anhu*ya mensûb olduğı olmış ola.[10] Zîrâ Mesâcid-i Feth'i tecdîd iden kādî[11] mübtedi'[12] idi. Sene seb'a ve seb'în ve hamse-mi'e târîhinde Emîr Seyfeddîn ki mülûk-i Mısr olan Ubeydiyyîn[13] vüzerâlarından idi, Mescid-i A'lâ ile yelîsinde olan iki mescidi tecdîd eyledi. Ve sene sitte ve seb'în ve semâne-mi'e târîhinde Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anhu*ya mensûb olan mescidi ba'de'l-inhidâm[14] emîr-i Medîne **[B165a]** olan Zeyneddîn Daygam tecdîd eyledi. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i[15] **Kehf-i Sel'** ki Kehf-i Benî Harâm dahi dinilür, teberrüken ziyâret olunması münâsibdür. Zîrâ mervîdür ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu*

---

1 bî-vâsıta A: vâsıtasuz B
2 mescid ki A: -B
3 Mesâcid-i mezbûrenün A: Ol mescidlerün B
4 cânib-i kıblîlerinde A: kıble câniblerinden B
5 cânib-i şarkīye A: şark cânibine B
6 imâret A: binâ B
7 ol yer de mescide benzer B: -A
8 ol mevzi'de ki mescide benzer ola A: -B
9 anı A: mescid-i mezbûrı B
10 sebeb Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anhu*ya mensûb olduğı olmış ola B: bâ'is nisbet-i mezbûre olmış ola A
11 kādî B: -A
12 mübtedi' A: -B
13 عبيدتين A B "Ubeydiyyîn" tabiri ile kurucusu Ubeydullâh el-Mehdî olan Fâtımî Devleti (909-1171) kastedilmektedir.
14 ba'de'l-inhidâm A: ba'de'l-hedm B
15 **Mescid-i** B: -A

aleyhi ve sellem anda[1] oturup Hendek gicelerinde anda beytûtet buyurmışlar.[2] *Vallâhu a'lem*.

Mescidü'l-Kıbleteyn: Rezîn ve ana tâbi' olanlar didiler ki: Mescid-i Benî Harâm'dur ki bir hâlî sahrâda vâki' olmışdur. Ammâ tahkīk budur ki işbu mescid, Benî Harâm Mescidi'nden gayrı bir mesciddür ki buna Mescid-i Benî Sevâd dirler **[A193a]** ki Benî Selime'dendürler. Bâb-ı râbi'ün fasl-ı sânîsinde geçmişdür ki ercah[3] budur ki tahvîl-i kıble Mescid-i Kıbleteyn'de vâki'[4] olmışdur. Yahyâ rivâyet ider ki: Rasûl-i Ekrem[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ümm-i Bişr nâm hâtunı[6] Benî Selime'de[7] ziyâret eylemişdi. Pes Ümm-i Bişr, Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*[8] içün ta'âm tertîb idüp vakt-i zuhr[9] oldukda Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ashâb-ı Kirâm ile Mescid-i Kıbleteyn'de zuhr namâzı edâ ideyor[10] iken iki rek'at kılındukdan sonra emr olundı ki[11] Ka'be-i Şerîf cânibine[12] teveccüh ideler. Pes Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* mübârek yüzlerini Ka'be-i Şerîf cânibine döndürüp mîzâb-ı Ka'be'ye müstakbel oldılar. İşbu kıbledür ki Hakk *Sübhânehû ve*[13] *Te'âlâ* buyurur: [14]﴿فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا﴾ Mescid-i mezbûrun vech-i tesmiyesi budur.

Dahi Muhammed bin Câbir'den mervîdür[15] ki: Kıble tahvîl oldı **[B165b]** bu hâletde ki Benî Selime'den bir cemâ'at Mescid-i Kıbleteyn'de[16]

---

1 anda A: ol mescidde B
2 anda beytûte buyurmışlar A: ol mekânda yatmağa emr eylemişler idi B
3 ki ercah A: sahîh B
4 vâki' A: -B
5 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
6 nâm hâtunı B: -A
7 Benî Selime'de A: -B
8 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
9 vakt-i zuhr A: zuhr namâzı vakti B
10 edâ ideyor A: kılayorlar B
11 emr olundı ki B: me'mûr oldılar A
12 cânibine A: -B
13 *Sübhânehû ve* B: -A
14 "(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) **elbette seni hoşnut olacağın bir kıbleye döndüreceğiz.** (Bundan böyle) yüzünü Mescid-i Harâm yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) hep o yöne dönün. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir." Bakara, 2/144.
15 mervîdür A: rivâyet olunur B
16 Mescid-i Kıbleteyn'de B: Kıbleteyn Mescidi'nde A

zuhr[1] namâzını kılayorlar iken. Pes bir kimesne anlara haber virüp didi ki: "Kıble tahvîl oldı." Anlar iki rek'at namâz[2] kılmışlar iken yüzlerin Ka'be-i Mükerreme cânibine döndürdiler. Ve bu sebeb ile müsemmâ oldı Mescid-i Kıbleteyn ile.[3] İşbu mescid-i şerîf harâb olup Şâhîn-i Cemâlî nâm kimesne[4] sene[5] selâse ve tis'în **[A193b]** ve semâne-mi'e târîhinde tecdîd ve ıslâh eyledi. *Vallâhu a'lem*.

Mescidü's-Sukyâ: Bir bi'rdür[6] ki zikri ebyâr mebhasinde[7] gelecekdür. İşbu mescid bi'r-i mezkûrun[8] cihet-i Şâmî'sinde mağrib cânibine mâ'il bi're karîbdür.[9] İbn-i Zebâle, Ömer bin Abdullâh-ı Dînârî'den rivâyet ider ki Rasûlullâh[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ceyş-i Bedr'i Sukyâ'da arz idüp Mescid-i Sukyâ'da namâz kılup ahâlî-i Medîne-i Münevvere içün anda du'â eyledi ki sâ'larında ve müddlerinde Hakk *Sübhânehû ve*[11] *Te'âlâ* bereket virüp rızkların etrâf u eknâfdan eshel[12] vücûh ile müyesser eyleye. Dahi dimişler ki anun bi'rine[13] Bi'r-i Sukyâ dirler ve arzına Felhân[14] dirler. Sâhib-i Târîh dir ki: Matarî bu mescidi zikr eylememişdür, belki mahallinde tereddüd eylemişdür. Ammâ ben talebinde sa'y ve ikdâm[15] idüp bir yerde tahmînen ba'zı taşlarun vîrâne-şekl âsârı[n][16] görüp[17] ve âsâr-ı mihrâb[18] dahi zâhir olıcak ma'lûm oldı. Pes esâs-ı kadîm[19] üzere binâ idüp murabba'[20] idi, her dıl'ı[21] yedişer arşun idi, yine **[B166a]** ol minvâl üzere tecdîd olundı. *Vallâhu a'lem.*[22]

---

1 zuhr A: öyle B
2 namâz B: -A
3 müsemmâ oldı Mescid-i Kıbleteyn ile A: Mescid-i Kıbleteyn ile tesmiye olundı B
4 nâm kimesne B: -A
5 sene A: -B
6 bi'rdür A: kuyudur B
7 ebyâr mebhasinde A: kuyular ta'rîfinde B
8 bi'r-i mezkûrun A: ol kuyunun B
9 bi're karîbdür A: kuyuya yakındur B
10 Rasûlullâh A: Peygamber B
11 *Sübhânehû ve* B: -A
12 eshel B: sehl A
13 bi'rine A: kuyusına B
14 قلجان A B
15 ikdâm A: ihtimâm B
16 âsârı[n] B: -A
17 görüp A: -B
18 âsâr-ı mihrâb A: mihrâb eseri B
19 esâs-ı kadîm A: kadîm temel B
20 murabba' A: dört köşelü B
21 dıl'ı A: cânibi B
22 *Vallâhu a'lem* B: -A

Mescid-i Zübâb: Hâlâ Mescid-i Râye dimekle maʻrûfdur. İşbu mescid, Şâm-ı Şerîf'den gelen kimesnenün cânib-i yesârında bir küçük dağ üzerindedür ki **[A194a]** Seniyyetü'l-Vedâʻa karîbdür.[1] Mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* çadırlarını Zübâb Dağı üzere kurmışlar idi.[3] Dahi mervîdür ki Mervân, Zübâb Dağı üzerinde Zübâb nâm kimesneyi salb idüp katl eyledükde[4] Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ* Mervân'a âdem gönderüp itâb eyledi ki: "Zübâb nâm kimesneyi ol mahalde salb eyledükde ki helâk oldun! Zîrâ[5] Rasûlullâh[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[7] ol mahalde namâz kılurlardı ve sen anı maslab[8] eyledün!" Vâkıdî nâm kimesne[9] Gazve-i Hendek'de[10] asker-i İslâm saf bağlamak zımnında[11] dimişdür[12] ki: Yezîd bin Hürmüz mevziʻ-i Zübâb'da mevâlînün bayrakların götürüp anlarun safları ol mahalden tâ Seniyyetü'l-Vedâʻa varınca idi, biri birinün ardınca idi.[13] *Vallâhu aʻlem.*[14]

Mescid-i Cebel-i Uhud: Uhud Dağı'na mülâsıkdur; Mihrâs'a müteveccih olan kimesnenün sağ cânibinde, Şiʻb yolında[dur]. Mescid-i mezbûr sağīr[15] olup hâlâ vîrâne olmışdur, Mescid-i Feth dimekle maʻrûfdur. Sâhib-i Târîh dir ki: Dirler ki işbu âyet-i kerîme ol mescidde nâzil olmışdur: ﴿يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ﴾[16] Ve dahi dirler ki Rasûl-i

---

1 Şâm-ı Şerîf'den gelen kimesnenün cânib-i yesârında bir küçük dağ üzerindedür ki Seniyyetü'l-Vedâʻa karîbdür A: Seniyyetü'l-Vedâʻa yakın iki küçücek dağ üzerindedür ki Şâm-ı Şerîf'den gelen kimesnenün sol cânibinde kalur B

2 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B

3 kurmışlar idi B: komışlardı A

4 Dahi mervîdür ki Mervân, Zübâb Dağı üzerinde Zübâb nâm kimesneyi salb idüp katl eyledükde B: -A

5 Zübâb nâm kimesneyi ol mahalde salb eyledükde ki helâk oldun. Zîrâ A: -B

6 Rasûlullâh A: Peygamber B

7 *ve sellem* A: -B

8 maslab A: âdem salb idecek yer B

9 nâm kimesne B: -A

10 Gazve-i Hendek'de A: Hendek Gazâsı'nda B

11 zımnında A: sıfatında B

12 dimişdür A: zikr eylemişdür B

13 Burada mütercimin bir hatası söz konusu olup bahsedilen savaş Hz. Peygamber (sav) zamanında gerçekleşen Hendek Savaşı (627) değil Medîne'de Yezîd'in ordusuna karşı verilen Harre Savaşı'dır (683). Hendekle ilgili bahsedilen olay bu vakada gerçekleşmiştir.

14 *Vallâhu aʻlem* B: -A

15 sağīr A: küçücek B

16 **"Ey iman edenler! Size 'Meclislerde yer açın.' denilince** yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size 'Kalkın.' denilince de kalkın ki Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." Mücâdele, 58/11.

Ekrem[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[B166b]** yevm-i Uhud'da[2] ba'de'l-kıtâl[3] zuhr ve asrı[4] anda kıldılar.

Mescid-i Rükn-i Cebel-i Ayneyn: Cebel-i mezbûrun[5] şarkīsinde **[A194b]** bir tepe üzerindedür ki Seyyidü'ş-Şühedâ Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh*un meşhed-i[6] şerîflerinün cânib-i kıblîsindedür. Gazâ gününde[7] rumât ya'nî[8] ok atıcılar işbu tepede idiler.[9] Bir rivâyet de budur ki Rasûlullâh[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* yevm-i Uhud'da[11] öyle namâzını Cebel-i[12] Ayneyn başında Kantara kurbında edâ eylemişlerdi. Zâhir budur ki Kantara'dan murâd olan kadîmden anda olan ayndur. İhtimâl vardur ki Gazve-i Uhud'da vâki' olan hadîs-i şerîfde[13] ki Rasûlullâh[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ashâbıyla sabâh namâzını Kantara mevzi'inde[15] edâ eylediler müsellâh oldukları hâletde, bu Kantara ola. İşbu mescidün mevzi'i[16] ihtimâldür an-karîb mezkûr olan mescid ola. *Vallâhu a'lem.*

Mescidü'l-Vâdî: Cebel-i Ayneyn kenârında Şâm cânibinde hâlâ zikr olan mescide karîbdür. Dimişlerdür ki Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* düşdükleri yerdür.[17] Ya'nî evvelki yerde mecrûh olup bu mahalle[18] gelicek düşmiş ola. Pes bu mevzi'den Rasûl-i Ekrem[19] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün emr-i şerîf-i[20] vâcibü'l-imtisâlleri ile batn-ı vâdîye götürüp getürdiler. Ve bu

1 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B
2 yevm-i Uhud'da A: Uhud Gazâsı günlerinde B
3 ba'de'l-kıtâl A: bir gün cenk ve kıtâlden sonra B
4 zuhr ve asrı A: öyle namâzı ve ikindi namâzını B
5 Cebel-i mezbûrun A: Ol dağun B
6 meşhed-i A: kabr-i B
7 Gazâ gününde B: -A
8 rumât ya'nî A: -B
9 işbu tepede idiler A: mezbûr tepe üzerinde dururlardı B
10 Rasûlullâh A: Hazret B
11 yevm-i Uhud'da A: Uhud Gazâsı gününde B
12 Cebel-i B: -A
13 hadîs-i şerîfde A: ehâdîs-i şerîfede B
14 Rasûlullâh A: Peygamber B
15 mevzi'inde A: yerinde B
16 mevzi'i A: mekânı B
17 düşdükleri yerdür A: şehîd oldukları mekân budur B
18 mahalle A: mekâna B
19 mevzi'den Rasûl-i Ekrem A: mekândan Rasûl B
20 şerîf-i B: -A

mevzi' Hazret-i Risâlet-penâh'a[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[2] mensûb olmağa bâ'is sabâh namâzını **[B167a]** anda kılduklarıdur, nitekim sebkat eyledi.[3] Ve li-hâzâ **[A195a]** ba'zılar Mescid-i Mu'asker tesmiye eylemişler. Yâhûd Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* namâzlarını Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda[4] kılduklarıdur, nitekim mervîdür. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Tarîk-ı Sâfile: Sâfile,[5] Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîflerine müteveccih olan kimesnenün sağ cânibine gelür şarkī yoldur. Bu mescid, Buhayr dimekle ma'rûf nahîle karîbdür; Bakī'u'l-Esvâf sağında küçücek mesciddür, tûli sekiz arşun olur. *Şu'ab-ı Îmân*'da Abdurrahmân bin Avf *radıyallâhu anh*dan[6] mervîdür ki mescid rahabesinde iken gördi Hazret-i Peygamber[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ki makberelik cânibinde olan kapudan hurûc eyledi, Abdurrahmân[8] dahi ardlarınca revâne olup[9] Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[10] ile bilece giderek Esvâf nâm yerde[11] bir bâğçeye girüp ol bâğçede[12] âbdest alup iki rek'at namâz kıldı, andan sonra secde-i tavîle eyledi. Ve dahi Hazret'den[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* rivâyet eylemişdür ki didi: "Cebrâ'îl *aleyhi's-selâm* bana beşâret eyledi ki her kim bana salavât vire, Allâh[14] Te'âlâ ana salavât vire.[15] Ve her kim bana selâm ide, Allâh[16] Te'âlâ ana selâm ide." Sâhib-i Târîh dir ki: Esvâf bu mescide karîbdür. Pes ihtimâl vardur ki bu mescid **[A195b]** Hazret-i Risâlet-penâh[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem* namâz kılup secde eyledükleri yer ola. Bir kavlde bu mescid Ebû Zer-i Gıfârî *radıyallâhu anh* Mescidi'dür. *Vallâhu a'lem*.

---

1 Hazret-i Risâlet-penâh'a B: Hazret'e A
2 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
3 sebkat eyledi A: zikr olundı B
4 *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda A: ol mahalde B
5 Sâfile A: -B
6 *radıyallâhu anh*dan B: -A
7 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
8 Abdurrahmân B: ol A
9 revâne olup A: çıkup B
10 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
11 nâm yerde B: -A
12 ol bâğçede B: -A
13 Hazret'den A: Peygamber B
14 Allâh B: Hakk A
15 salavât vire A: selâm eyleye B
16 Allâh B: Hakk A
17 Hazret-i Risâlet-penâh B: Hazret A

[B167b]

Mescidü'l-Bakī': [Bakī'] Kapusı'ndan taşra[1] hurûc iden[2] kimesnenün sağ cânibinde Hazret-i Akīl ve Ümmehâtü'l-Mü'minîn Ezvâcü'n-Nebî *aleyhi's-selâm*[3] mezâr-ı şerîflerinün cânib-i garbîsindedür. Sâhib-i Târîh, erbâb-ı tevârîhden bu mescid hakkında ihtilâf nakl eyledükden sonra dir ki: Zâhir olan budur ki işbu mescid Übeyy bin Ka'b *radıyallâhu anh* Mescidi'dür ki ana Mescid-i Benî Cedîle[4] dirler. Andan sonra kelâm-ı tavîl zikr eyledükden sonra didi ki: Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* işbu mescid-i şerîfde mükerreren namâz kılmışdur. Buyurmışlardur ki: "Eger nâsun[5] bu mescide küllî meyl eylemeklerinden mülâhaza eylemesem mescid-i mezbûrda[6] namâzı çok kılur idüm." İbn-i Zebâle'den mervîdür ki Hazret-i Peygamber[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mescid-i Benî Cedîle'de ki Übeyy bin Ka'b Mescidi'dür, namâz kıldı. *Vallâhu a'lem*.

Dördünci Fasl

Mevzi'i[8] ma'lûm olmayup ciheti ve cevânibi[9] ma'lûm olan mesâcid-i şerîfe[10] beyânındadur ki Hazret-i Peygamber'ün[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anlarda namâz kıldukları mervîdür.

Bu hakīr dir ki: Mevzi'i[12] ma'lûm olmamağın zikrinde çokluk fâ'ideyi müterettib olmaduğı içün, egerçi Fârisî tercüme iden **[A196a]** azîz zikr eylemişdür,[13] mufassalan[14] zikrini[15] terk eyledüm. Fe-emmâ mücmelen kırk mesciddür. *Vallâhu a'lem*.

---

1 taşra B: -A
2 hurûc iden A: çıkan B
3 Ezvâcü'n-Nebî *aleyhi's-selâm* B: *radıyallâhu aleyhim ecma'în* A
4 حديله A B
5 nâsun A: فارسك B
6 mescid-i mezbûrda A: bu mescidde B
7 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
8 **Mevzi'i** A: **Mahsûs yerleri** B
9 **ve cevânibi** B: -A
10 **mesâcid-i şerîfe** A: **mescidlerün** B
11 **Hazret-i Peygamber'ün** B: **Hazret** A
12 Mevzi'i A: Yerleri B
13 Fârisî tercüme iden azîz zikr eylemişdür B: tercümede îrâd olunmışdur A
14 mufassalan A: muttasılan B
15 zikrini B: -A

Beşinci Fasl

Medîne-i Münevvere mekābirinde[1] ve anda medfûn olan[2] Ehl-i Beyt'den ve Ashâb-ı Kirâm'dan [B168a] *-rıdvânullâhi aleyhim ecma'în-*, dahi Medîne-i Münevvere'de defn olunan Ümmet-i Muhammed'ün fazîletleri[3] beyânındadur.

Ka'b-ı Ahbâr'dan mervîdür *radıyallâhu anh* ki Bakī'-i Şerîf şânında didi ki: "Biz anun vasfını Tevrât'da[4] görmişüzdür ki Bakī' ismi[5] ile müsemmâdur. Dahi nahîl[6] anı ihâta eylemişdür. Ve dahi melâ'ike ana[7] mü'ekkeldür; her kaçan dolar, etrâfından dutup anda olan halâyıkı cennete dökerler." Dahi mervîdür ki: "Medîne-i Münevvere makberesinden yetmiş bin kimesne haşr olur[8] ki anlara hisâb ve azâb[9] yokdur. Yüzleri ak münevver ay gibi olup etrâf-ı âlemi münevver ider."[10] *Vallâhu a'lem*.

Ammâ Bakī'-i Şerîf'de medfûn olan Ashâb-ı Kirâm ve Sâdât-ı Ehl-i Beyt-i İzâm ve Kibâr-ı Tabi'în'den Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün vefâtlarından evvel ve âhir[11] beyân olunur. Zâhir ve mu'ayyen olan mezâr-ı şerîflerden biri[12] Hazret-i İbrâhîm bin Rasûlullâh[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem ve alâ ibnihi*dür.[14]

Ve Hazret-i[15] Osmân bin Maz'ûn mezâr-ı şerîfleridür, *radıyallâhu anh.* Rivâyet **[A196b]** olunmışdur ki Hazret-i Peygamber[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[17] Bakī'-i Şerîf'de evvel defn eyledüği kimesne Osmân bin Maz'ûn

---

1 **mekābirinde** A: **makberelerinde** B
2 **medfûn olan** A: **defn olunan** B
3 **Ümmet-i Muhammed'ün fazîletleri** B: **kimesnelerün fazlları** A
4 Tevrât'da B: Tevrît'de A
5 Bakī' ismi B: ism-i mezbûr A
6 nahîl A: bâğçeler B
7 melâ'ike ana B: ana melekler A
8 yetmiş bin kimesne haşr olur B: mahşûr olur yetmiş bin kimesne A
9 ve azâb B: -A
10 ak münevver ay gibi olup etrâf-ı âlemi münevver ider B: münevver ider etrâf-ı âlemi A
11 âhir A: sonra B
12 Zâhir ve mu'ayyen olan mezâr-ı şerîflerden biri B: Cümle-i mezârât-ı mu'ayyeneden A
13 İbrâhîm bin Rasûlullâh A: İbnü'r-Rasûl B
14 *ve alâ ibnihi*dür B: -A
15 Ve Hazret-i B: -A
16 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
17 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm*un B

*radıyallâhu anh*dur. Andan sonra Hazret-i İbrâhîm vefât itdükde[1] Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem*[2] didiler ki: "Yâ Rasûlallâh, Hazret-i İbrâhîm'i[3] nerede defn idelüm?" Hazret *aleyhi's-selâm* buyurdılar ki:[4] "Faratımız yanında." Ya'nî[5] "Mukaddemimiz ve pîş-revimiz **[B168b]** Osmân bin Maz'ûn yanında." deyü buyurdılar.[6] Dahi mervîdür ki Hazret-i İbrâhîm ibnü'r-Rasûl *sallallâhu aleyhimâ*[7] âhirete intikāl eyledükde[8] Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*den[9] emr-i şerîf-i[10] vâcibü'l-imtisâl sâdır[11] oldı ki Osmân bin Maz'ûn yanında defn olundı. Andan sonra ahâlî-i Medîne-i Münevvere ve sâ'ir[12] nâs Bakī'-i Şerîf'e rağbet gösterdiler ve anda olan eşcârı[13] kat' idüp her kabîle bir cânibini kendüler içün[14] makberelik ihtiyâr idindiler. Dahi ahbâr ve âsârdan ma'lûm olur ki kabreyn-i şerîfeyn-i mezbûreyn mahalli[15] Zevrâ ve Ravhâ ile tesmiye olunmışdur.

Dahi Rukayye bint-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*[16] *ve radıye anhâ* [kabr-i şerîfidür]. Ehâdîs-i vârideden[17] fehm olunur ki Hazret-i Rukayye'nün[18] kabr-i şerîfi ve kız karındaşlarınun kubûr-ı şerîfeleri ya'nî Ümm-i Külsûm ve Zeyneb *radıyallâhu anhumâ*, Osmân bin Maz'ûn civârında ola. Zîrâ Osmân bin Maz'ûn *radıyallâhu anh* defn olundukda Hazret-i Peygamber[19] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A197a]** mübârek kabr-i şerîfleri üzerinde bir taş koyup buyurdı ki: "İşbu taş alâmet olsun ki Osmân bin Maz'ûn'un[20] kabr-i şerîfi ma'lûm olup eger ehl-i beytinden her kim vefât

1 vefât itdükde B: müteveffâ oldukda A
2 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
3 Yâ Rasûlallâh, Hazret-i İbrâhîm'i B: -A
4 *aleyhi's-selâm* buyurdılar ki B: buyurdılar A
5 "Faratımız yanında." Ya'nî A: -B
6 deyü buyurdılar B: -A
7 ibnü'r-Rasûl *sallallâhu aleyhimâ* A: -B
8 âhirete intikāl eyledükde B: müteveffâ oldukda A
9 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*den B: -A
10 şerîf-i B: -A
11 sâdır A: vârid B
12 ahâlî-i Medîne-i Münevvere ve sâ'ir B: -A
13 eşcârı A: ağaçları B
14 cânibini kendüler içün B: nâhiyeyi A
15 kabreyn-i şerîfeyn-i mezbûreyn mahalli A: ol iki kubûr-ı şerîfeyn mekân-ı münîfeynleri B
16 bint-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: bintü'r-Rasûl *aleyhi's-selâm* B
17 Ehâdîs-i vârideden A: Ehâdîs üzere B
18 Hazret-i Rukayye'nün B: -A
19 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
20 Osmân bin Maz'ûn'un B: -A

itse[1] yanına getürevüz." İşbu hadîs-i şerîfi İbn-i Mâce ve Hâkim rivâyet eylemişlerdür. *Allâhu a'lem.*[2]

Dahi Fâtıma bint-i Esed kabr-i şerîfidür[3] ki Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anhumâ* vâlidesidür. Mezkûrenün[4] kabr-i şerîfi hakkında vârid olan ahbârdan **[B169a]** biri budur ki Rasûlullâh[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı Ravhâ'da, Hammâm-ı Ebî Katîfe mukābelesinde defn eyledi. Hammâm-ı Ebî Katîfe, Hazret-i İbrâhîm ibnü'r-Rasûl[6] *aleyhi ve alâ ebîhi efdalü's-salavât*[7] mezâr-ı şerîflerinün cânib-i Şâmî'sinde olan nahîldür.[8] İkincisi budur ki Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh*[9] mezâr-ı[10] şerîfleri kurbında ola ki Benî Hâşim makberelerinün evvelidür ki Dâr-ı Akīl'dedür. İşbu iki rivâyet sarîhdür hâlâ ma'rûf olan mevzi'ün muhâlefetine; bunun birle ki gāyet ile ba'îddür ki Peygamber[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı aksâ-yı Bakī'de, belki Bakī'den hâric[12] olan yerde defn eyleye. Zîrâ gelse gerekdür ki Hazret-i Osmân bin Affân *radıyallâhu anh*un mezâr-ı şerîfleri Bakī'den hâricde idüği. Ve dahi ba'îddür ki Hazret-i Peygamber[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A197b]** Osmân bin Maz'ûn civârını terk ide hadîs-i mezbûr vücûdı ile ki Osmân bin Maz'ûn *radıyallâhu anh*[14] defn olundukda rivâyet olundı. Dahi Hazret-i Fâtıma-i mezbûre[15] *radıyallâhu anhâ* defni bâbında[16] mervîdür ki kabrini kazup[17] ve lahdden fâriğ olıcak Rasûlullâh[18] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Fâtıma bint-i Esed *radıyallâhu anhâ*nun[19] kabr-i şerîflerine inüp[20]

---

1 vefât itse B: müteveffâ olsa A
2 *Allâhu a'lem* B: -A
3 kabr-i şerîfidür B: mezârıdur A
4 Mezkûrenün B: -A
5 Rasûlullâh A: Rasûl B
6 ibnü'r-Rasûl B: -A
7 *aleyhi ve alâ ebîhi efdalü's-salavât* A: *aleyhi ve alâ ibnihi's-selâm* B
8 nahîldür A: bâğçelerdür B
9 *radıyallâhu anh* B: -A
10 mezâr-ı A: kabr-i B
11 Peygamber B: Hazret A
12 hâric A: taşrada B
13 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
14 *radıyallâhu anh* B: -A
15 Hazret-i Fâtıma-i mezbûre A: mezbûre Fâtımatü'z-Zehrâ B
16 bâbında B: yanında A
17 kabrini kazup B: hafr-i kabr A
18 Rasûlullâh A: Hazret-i Peygamber B
19 Fâtıma bint-i Esed *radıyallâhu anhâ*nun B: -A
20 inüp B: nâzil olup A

mübârek **[B169b]** yanları üzere yatup anda Kur'ân-ı Şerîf okuyup andan sonra mübârek kamîs-i şerîflerin[1] çıkarup buyurdılar ki Hazret-i Fâtıma Ümm-i Alî *radıyallâhu anhâ*yı[2] gömleğe bürüyüp[3] üzerinde inde'l-kabr[4] namâz kılup *"Allâhu Ekber!"* diyüp buyurdılar ki: "Dağta-i kabrden ya'nî kabir[5] sıkmasından kimesne halâs olmamışdur, illâ Fâtıma bint-i Esed *radıyallâhu anhâ.*" Ba'zı rivâyetde gelmişdür ki mübârek başı yanında oturup buyurdı ki: "Benüm annem, Allâh Te'âlâ seni rahmet eyleye." Ve dahi bir rivâyetde buyurdı: اللّهم اغْفرْ لأُمّي فاطمة بنت أسد و وسِّع عليها مدخلها بحقِّ نبِيّك و الأنبياء من قبل فإنّك أرحم الرّاحمِين[6]

Dahi Abdurrahmân bin Avf *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfidür.[7] Mervîdür ki Abdurrahmân-ı Avf *radıyallâhu anh*[8] mevt hâletine vâsıl[9] oldukda Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* ana âdem gönderüp eyitdi ki: "Yâ Abderrahmân,[10] gel seni Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*[11] **[A198a]** yanına, gel[12] karındaşlarun yanlarında defn idelüm." didükde Abdurrahmân bin Avf *radıyallâhu anh*[13] cevâbında didi: "Ben senün yerüni sana dar eylemezim. Dahi Osmân bin Maz'ûn ile ahd eylemiş idüm ki her kangımız müteveffâ oldukda âharun[14] yanına defn oluna." Andan sonra Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ*[15] buyurdı ki: "Cenâzesin bana ihzâr eylenüz." Emri mûcibince cenâzesin getürüp Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ*[16] **[B170a]** namâzın kıldı. Ve dahi mervîdür ki Abdurrahmân-ı Avf[17]

1 kamîs-i şerîflerin B: gömleklerin A
2 Ümm-i Alî *radıyallâhu anhâ*yı B: -A
3 bürüyüp A: sarup B
4 inde'l-kabr A: -B
5 kabir B: -A
6 "Allah'ım, sen annem Fâtıma binti Esed'i mağfiret eyle ve onun girdiği yeri (kabri) Peygamberinin ve ondan önceki peygamberlerin hatırına genişlet. Şüphesiz sen merhametlilerin en merhametlisisin." Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1/67, (189).
7 mezâr-ı şerîfidür B: -A
8 Abdurrahmân-ı Avf *radıyallâhu anh* B: -A
9 mevt hâletine vâsıl B: mevte müşrif A
10 Yâ Abderrahmân B: -A
11 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Rasûl B
12 gel A: -B
13 didükde Abdurrahmân bin Avf *radıyallâhu anh* B: -A
14 Dahi Osmân bin Maz'ûn ile ahd eylemiş idüm ki her kangımız müteveffâ oldukda âharun A: Âhirete intikāl eyledükde biri birimiz B
15 Â'işe *radıyallâhu anhâ* B: -A
16 Â'işe *radıyallâhu anhâ* B: -A
17 Abdurrahmân-ı Avf B: Abdurrahmân A

radıyallâhu anh[1] vasiyyet eyledi ki Medîne-i Münevvere'de vefât iderse[2] Osmân bin Maz'ûn *radıyallâhu anh*[3] yanında defn oluna, vefât itdükde[4] anun-içün Dâr-ı Akīl zâviyesinde kabir kazup anda defn eylediler.

Dahi Sa'd bin Ebî Vakkās *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfidür.[5] Ebû[6] Dihkān'dan mervîdür ki didi: "Beni Sa'd bin Ebî Vakkās taleb eyledi. Pes ben anunla bile Bakī' cânibine revâne olduk. Hâl bu idi ki anunla bile elinde[7] birkaç demürden kazuk bilesince[8] var idi. Dâr-ı Akīl *radıyallâhu anh*un zâviye-i şarkıyye-i Şâmiyye'sine geldükde bana emr eyledi ki ol kazukları[9] yeri kazup anda vaz' idem. Ve bana buyurdı[10] ki: "Eger ben[11] ölürsem işbu yere delâlet eyle ki beni bunda defn ideler." Vefât eyledükde bu[12] vâkı'ayı mezbûrun[13] oğlına didüm ve anunla bile çıkup mezbûr yere **[A198b]** gelüp[14] ana gösterdüm; kazup mülâhaza eyledükde[15] kazukları[16] anda bulup ol yerde defn eylediler, *rahimehullâh*."[17]

Ve dahi Abdullâh bin Mes'ûd *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfidür.[18] Mervîdür ki didi: "Beni Osmân bin Maz'ûn *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfi yanında defn eylenüz."[19]

Huneys bin Huzâfe es-Sehmî, Hafsa bint-i Ömer *radıyallâhu anhum* zevci idi Hazret-i Peygamber[20] *sallallâhu aleyhi ve sellem* tezevvüc eylemez-

1 *radıyallâhu anh* A: -B
2 vefât iderse B: ölür ise A
3 *radıyallâhu anh* B: -A
4 vefât itdükde B: müteveffâ oldukda A
5 mezâr-ı şerîfidür B: -A
6 İbn-i A B
7 anunla bile elinde B: -A
8 bilesince A: -B
9 kazukları B: mıhları A
10 buyurdı A: emr eyledi B
11 Eger ben B: -A
12 Vefât eyledükde bu B: Müteveffâ oldukda A
13 mezbûrun B: -A
14 çıkup mezbûr yere gelüp A: varup ol mahalli B
15 mülâhaza eyledükde A: gördükde B
16 kazukları B: mıhları A
17 *rahimehullâh* A: -B
18 mezâr-ı şerîfidür B: -A
19 Osmân bin Maz'ûn *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfi yanında defn eylenüz B: defn eylenüz Osmân bin Maz'ûn yanında, *radıyallâhu anhumâ* A
20 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

den evvel. Ol dahi Ashâb-ı Hicreteyn'den idi. Yevm-i Uhud'da[1] ana cerâhat yetişüp[2] ol sebeb ile **[B170b]** Medîne-i Münevvere'de vefât idüp Osmân bin Maz'ûn yanına defn olundılar.[3]

Es'ad bin Zürâre *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfidür.[4] Bu dahi Osmân bin Maz'ûn *radıyallâhu [anh]*[5] yanında medfûndur. Pes gerekdür ki Hazret-i İbrâhîm ibnü'r-Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem ve alâ ibnihî*nün kabr-i şerîfini ziyâret iden kimesneler anlara dahi[6] selâm vire.

Fâtıma bintü'r-Rasûl *sallallâhu aleyhi ve alâ bintihî*[7] [kabr-i şerîfleridür]. Esahh ve[8] ercah-ı akvâl budur ki Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*nun[9] mezâr-ı şerîfleri[10] Bakī'dedür. Bir rivâyetde Dâr-ı Akīl'ün zâviye-i Yemâniyye'sindedür. Bakī'un şâri'inde dahi rivâyât-ı kesîre-i muhtelifetü't-ta'bîr[11] vâki' olmışdur ki cümlesinün muktezâları Dâr-ı Akīl'ün kurbında olmakdur. Dahi mervîdür ki İmâm-ı Hasan bin Alî[12] *radıyallâhu anhumâ* buyurdı ki: **[A199a]** "Beni vâlidem yanında defn eylenüz." Buna mü'eyyiddür. Mervî olan budur ki Ehl-i Beyt *radıyallâhu anhum* hazretlerinün[13] mezâr-ı[14] şerîfleri yanında bir mermer taş üzerinde yazılmış idi ki: هذا قبر فاطمة بنت رسول الله سيّدة نِساء العالَمين و قبر الحسن بن علي و قبر محمّد بن علي و قبر جعفر بن محمّد عليهم السّلام[15] Şeyh Ebu'l-Abbâs-ı Mürsî'den menkūldür ki Kubbe-i[16] Abbâs'un *radıyallâhu anh*[17] cânib-i kıblîsinde durup evvel

---

1 Yevm-i Uhud'da A: Uhud Gazâsı'nda B
2 ana cerâhat yetişüp A: mecrûh olup B
3 vefât idüp Osmân bin Maz'ûn yanına defn olundılar A: müteveffâ oldı. Didiler: "Osmân bin Maz'ûn yanında medfûndur." B
4 mezâr-ı şerîfidür B: -A
5 *radıyallâhu [anh]* B: -A
6 Hazret-i İbrâhîm ibnü'r-Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem ve alâ ibnihî*nün kabr-i şerîfini ziyâret iden kimesneler anlara dahi B: mezbûrlara Hazret-i İbrâhîm ibnü'r-Rasûl *[sallallâhu] aleyhi ve alâ ibnihî* mezâr-ı şerîflerinde A
7 *sallallâhu aleyhi ve alâ bintihî* B: *sallallâhu aleyhi ve sellem* A
8 esahh ve B: -A
9 Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*nun B: -A
10 mezâr-ı şerîfi A: kabr-i şerîfleri B
11 muhtelifetü't-ta'bîr B: muhtelifetü't-tağyîr A
12 bin Alî B: -A
13 *radıyallâhu anhum* hazretlerinün B: -A
14 mezâr-ı A: kabr-i B
15 "Burası Rasûlullâh'ın (sav) kızı ve âlemlerdeki tüm kadınların efendisi olan Hz. Fâtıma'nın, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed'in ve onun (Muhammed'in) oğlu Ca'fer'in kabirleridir *-selâm hepsinin üzerine olsun-*."
16 Kubbe-i B: -A
17 *radıyallâhu anh* B: -A

Seyyide-i Nisâ'ya selâm idüp dir idi ki Hazret-i Fâtıma'nun *radıyallâhu anhâ*[1] kabr-i şerîfleri ana keşf olunmışdur. **[B171a]** Ve bir rivâyetde Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*[2] kendü dârında[3] defn olunmışdur, Hücre-i Şerîfe'nün ardındaki maksûre içinde. İbn-i Cemâ'a dir ki: Azhar-ı akvâl budur. Bu hakīr dir ki: Ahâlî-i Medîne-i Münevvere'de hâlâ müte'ârif olan budur. Egerçi Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîflerinde dahi ziyâret olunur. Mezbûrdan gayrı rivâyât-ı kesîre zikr olunmışdur, ihtisâren terk eyledük. Cümleden biri budur ki Dâru'l-Hüzn dimekle ma'rûf mesciddedür ki Bakī'de Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh*un kubbelerinün cânib-i kıblîsindedür,[4] Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün âhirete intikāl eyledüklerinden[5] sonra müddet-i hüznde Hazret-i Fâtıma *radıyallâhu anhumâ* anda ikāmet eyledüği ecilden Dâru'l-Hüzn **[A199b]** ile müsemmâ oldı.[6] Egerçi Mescid-i Fâtıma dahi dinilür, ahâlî-i Medîne-i Münevvere katlarında ma'lûm[7] mesciddür.

Hasan bin Alî *radıyallâhu anhumâ* mezâr-ı şerîfleridür.[8] Mervîdür ki İmâm-ı Hasan *radıyallâhu anh* ihsâs-ı mevt eyledükde[9] Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ*dan istîzân eyledi ki[10] Hazret-i Peygamber[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* civâr-ı şerîflerinde defn oluna. Hazret-i Â'işe kabûl idüp buyurdı ki: "Bir kabir yerinden gayrı yokdur ki anı dahi kendü nefsim içün mülâhaza ider idüm, ammâ Hazret-i Hasan'a îsâr eyledüm." deyü buyurdı. Bu[12] vâkı'ayı Benî Ümeyye istimâ' idicek[13] men' bâbında Benî Hâşim ile mukātele eylemek sadedinde olup eyitdiler ki: **[B171b]** "Ne ihtimâldür ki Hazret-i Hasan *radıyallâhu anh*[14] anda

1 Hazret-i Fâtıma'nun *radıyallâhu anhâ* B: -A
2 Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* B: -A
3 dârında A: evinde B
4 cânib-i kıblîsindedür A: kıble cânibindedür B
5 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün âhirete intikāl eyledüklerinden B: Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* vefâtlarından A
6 müsemmâ oldı A: tesmiye olundı B
7 ma'lûm A: ma'rûf B
8 mezâr-ı şerîfleridür B: -A
9 ihsâs-ı mevt eyledükde A: mevte yakın oldukda B
10 istîzân eyledi ki A: icâzet taleb eyledükde B
11 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
12 deyü buyurdı. Bu B: -A
13 istimâ' idicek A: işidicek B
14 Hazret-i Hasan *radıyallâhu anh* B: -A

defn olunmak vâki' ola." Hazret-i Hasan *radıyallâhu anh* sem'-i şerîflerine vâsıl olıcak[1] Ehl-i Beyt'e haber gönderüp eyitdi ki: "Ol mahall-i şerîfde defn olunmakdan ferâgat eyledüm, beni makberelikde vâlidem yanında defn idesiz." İbn-i Sa'd zikr eylemişdür ki: İmâm-ı Hüseyn *radıyallâhu anh*un mübârek başları dahi Hazret-i Fâtıma *radıyallâhu anhâ* mezâr-ı şerîfinde defn olunmışdur.

Ve dahi Hazret-i[2] Abbâs bin Abdülmuttalib mezâr-ı şerîfleridür,[3] *radıyallâhu anh*. Dimişlerdür ki Fâtıma bint-i Esed'ün mezâr-ı **[A200a]** şerîfi kurbında, anda medfûndur Benî Hâşim *radıyallâhu anhum*[4] evvel mekābirleri[5] yanında ki Dâr-ı Akīl'dedür. Dirler ki mescid, kabr-i[6] şerîfinün mukābilindedür.

Safiyye bint-i Abdülmuttalib *radıyallâhu anhâ* mezâr-ı şerîfidür.[7] Mervîdür ki medfûndur hâric-i Bâb-ı Bakī'de.[8]

Ebû Süfyân ibnü'l-Hâris bin Abdülmuttalib *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfidür.[9] Dirler ki mevtden iki gün mukaddem yâhûd üç gün mukaddem[10] kendi makberesin kazup ihzâr[11] eylemişdür, vefât itdükde defn oluna.[12] Âsâr-ı menkūleden zâhir olur ki medfen-i şerîfi Hazret-i Akīl *radıyallâhu anhu*ya[13] mensûb olan mezâr-ı şerîfdür.[14] Zîrâ mervîdür ki Dâr-ı Akīl'de kabreyn[15] hafr eylemişdi.[16] Ve mezâr-ı mezbûr[17] Dâr-ı Akīl'dendür. *Vallâhu a'lem.*[18]

---

1 *radıyallâhu anh* sem'-i şerîflerine vâsıl olıcak A: bu nizâ'ı istimâ' eyledükde B
2 Ve dahi Hazret-i B: -A
3 mezâr-ı şerîfleridür B: -A
4 *radıyallâhu anhum* B: -A
5 mekābirleri A: makbereleri B
6 kabr-i A: -B
7 mezâr-ı şerîfidür B: -A
8 medfûndur hâric-i Bâb-ı Bakī'de A: Bâb-ı Bakī'un taşrasında medfûndur B
9 mezâr-ı şerîfidür B: -A
10 iki gün mukaddem yâhûd üç gün mukaddem B: evvel iki gün yâhûd üç gün A
11 ihzâr A: hâzır B
12 vefât itdükde defn oluna B: andan sonra müteveffâ oldı A
13 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
14 mezâr-ı şerîfdür A: kabirdür B
15 kabreyn A: iki kabir B
16 hafr eylemişdi A: kazılmışdur B
17 mezâr-ı mezbûr A: ol kabir B
18 *Vallâhu a'lem* B: -A

Ezvâc-ı Tâhirât-ı Server-i Kâ'inât *aleyhi minallâhi*[1] *ezke't-tahiyyât* kubûr-ı şerîfleridür Hazret-i[2] Hadîce *radıyallâhu anhâ*dan **[B172a]** gayrı ki[3] Mekke'de medfûndur[4] ve Hazret-i[5] Meymûne *radıyallâhu anhâ* Serif'de medfûnedür,[6] *radıyallâhu anhunne.*[7] Andan gayrılar Bakī'-i Şerîf'de medfûnedür.[8] Mervîdür ki Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* Abdullâh bin ez-Zübeyr *radıyallâhu anhu*ya vasiyyet idüp buyurmış idi ki: "Beni Bakī'-i Şerîf'de sâhibelerüm yanında defn eyle." Hâlâ mezâr-ı[9] şerîfleri ma'lûmdur, Dâr-ı Akīl'ün cânib-i kıblîsinde vâki'dür. Anda defn olunmasına sebeb[10] budur ki Akīl *radıyallâhu anh*[11] Dârı'nda kuyu **[A200b]** kazdukda bir taş zâhir oldı ki üzerinde böyle yazılmışdı: هذا قبر أمّ حبيبة بنت صخر بن حرب أم المؤمنين[12] Andan sonra Hazret-i Akīl mezbûr kuyuyı defn eyleyüp yerinde ev binâ eyledi.

Emîrü'l-Mü'minîn Osmân bin Affân *radıyallâhu anh* [mezâr-ı şerîfidür]. Mervîdür ki[13] Hazret-i Â'işe'den *radıyallâhu anhâ* izn taleb idüp me'zûn olmışlar[14] idi ki Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* ve[15] Sâhibeyn *radıyallâhu anhumâ*[16] yanında defn oluna, şehîd oldukdan sonra ehl-i Mısr mâni' oldılar. Ve eydan mervîdür ki Ümm-i Habîbe *radıyallâhu anhâ* gelüp Mescid-i Şerîf kapusında durup eyitdi ki: "Ya terk eylenüz bu azîzi bana ki defn idem, yâhûd girüp Rasûlullâh[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün perde-i şerîfelerin keşf idüp[18] sizlere[19] bed-du'â iderüm!" Pes terk eylediler[20]

---

1 *minallâhi* A: -B
2 kubûr-ı şerîfleridür Hazret-i B: -A
3 gayrı ki A: -B
4 Mekke'de medfûndur B: Mekke'dedür A
5 Hazret-i B: -A
6 *radıyallâhu anhâ* Serif'de medfûnedür B: Serif'dedür A
7 *radıyallâhu anhunne* A: -B
8 Andan gayrılar Bakī'-i Şerîf'de medfûnedür B: -A
9 mezâr-ı A: kabr-i B
10 vâki'dür. Anda defn olunmasına sebeb B: Aslı A
11 *radıyallâhu anh* B: -A
12 "Bu, mü'minlerin annesi Ümmü Habîbe binti (Ebû Süfyân) Sahr bin Harb'in kabridir."
13 Mervîdür ki A: -B
14 izn taleb idüp me'zûn olmışlar A: icâzet almışlar B
15 Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* ve B: -A
16 *radıyallâhu anhumâ* B: -A
17 Rasûlullâh A: Peygamber B
18 keşf idüp A: açup B
19 sizlere B: -A
20 terk eylediler A: kodılar B

ki Bakī'-i Şerîf'de defn oluna. Cübeyr bin Mut'im ve Hakîm bin Hizâm ve Abdullâh bin ez-Zübeyr ve Sahâbe'den birkaç[1] kimesneler ile Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un cenâzesin[2] kaldurup **[B172b]** Bakī'-i Şerîf'e getürmiş iken İbn-i Bahre veyâhûd İbn-i Necde-i Sâ'idî anları Bakī'de defn eylemekden men' eylemeğin ol şehîd-i mazlûmı kaldurup Haşş-ı Kevkeb'e getürüp Cübeyr namâzın kılup, bir rivâyetde Hakîm bin Hizâm namâzın kılup **[A201a]** anda defn olundı. Haşş-ı Kevkeb bir bostân ismi idi ki ol zamânda nâs anda meyyitlerin defn eylemekden tehâşî[3] ider idiler, Benî Ümeyye ol mevzi'i[4] Bakī'de idhâl eylediler. Ve dahi mervîdür ki Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* buyurmış idi ki: "Yakındur ki bir sâlih kimesne şehîd olup mahall-i mezbûrda medfûn olur,[5] andan sonra nâs ana iktidâ iderler; ya'nî anı muktedâ idüp civârında defn olunurlar."

Sa'd bin Mu'âz *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfidür.[6] Mervîdür ki Hazret-i Rasûl[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Sa'd bin Mu'âz *radıyallâhu anh*[8] üzere namâz kılup anı Bakī'-i Şerîf aksâsında defn eyledi. Sâhib-i Târîh dir ki: Sa'd bin Mu'âz *radıyallâhu anh*un kabr-i şerîfi bâbında zikr olan âsâr delâlet ider ki hâlâ Hazret-i Fâtıma bint-i Esed'e *radıyallâhu anhâ* mensûb olan kabr-i şerîf, Sa'd bin Mu'âz *radıyallâhu anh*un kabr-i şerîfi ola.[9] Ve ammâ Fâtıma bint-i Esed *radıyallâhu anhâ*[10] kabr-i şerîfi olmak ba'îd idüği zikr olunmışdur.

Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anh* kabr-i şerîfidür.[11] Mervîdür[12] ki Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu [anh]*[13] oğlına eyitdi ki: "Oğul, ben pîr oldum.

1 Sahâbe'den birkaç B: birkaç Müslümân A
2 Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un cenâzesin B: -A
3 tehâşî A: âr B
4 mevzi'i A: mahalli B
5 medfûn olur A: defn olup B
6 mezâr-ı şerîfidür B: -A
7 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
8 bin Mu'âz *radıyallâhu anh* B: -A
9 Sa'd bin Mu'âz *radıyallâhu anh*un kabr-i şerîfi bâbında zikr olan âsâr delâlet ider ki hâlâ Hazret-i Fâtıma bint-i Esed'e *radıyallâhu anhâ* mensûb olan kabr-i şerîf, Sa'd bin Mu'âz *radıyallâhu anh*un kabr-i şerîfi ola B: Mezbûrun kabri bâbında zikr olan âsâr delâlet ider ki hâlâ Fâtıma bint-i Esed'e mensûb olan mezâr Sa'd bin Mu'âz'un mezâr-ı şerîfi ola, *radıyallâhu anhumâ* A
10 *radıyallâhu anhâ* B: -A
11 kabr-i şerîfidür B: -A
12 Mervîdür A: Rivâyet olunur B
13 Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu [anh]* B: -A

Benüm akrânlarım cemî'an **[B173a]** vefât idüp benüm ecelim dahi karîbdür. Oğlum,[1] elime yapış, Bakī'a varalum."[2] [Oğlı didi:] "Ben dahi babamun[3] eline yapışup böylece Bakī'-i Şerîf'e gelüp aksâ-yı Bakī'de bir yer[4] var idi ki hâlî olup anda kimesne **[A201b]** defn olunmamışdı, pes bana didi ki: "Oğul, vefât itdüğümde beni bu makāmda defn eyle."

Ammâ Medîne-i Münevvere'de hâlâ ma'rûf olan mezâr-ı şerîflerden biri Hazret-i Abbâs[5] bin Abdülmuttalib ve Hasan bin Alî *radıyallâhu anhum* sâ'ir meşhûr olan Ehl-i Beyt ile üzerlerinde bir azîm kubbe binâ olunmışdur ki İbnü'n-Neccâr dir ki: Bu kubbenün binâsı kadîmdür.[6] Ve İbnü'n-Neccâr, Ahmed bin Müstazî[7] nâm halîfenün[8] zamânında idi ki altı yüz yigirmi ikinci senede müteveffâ olmışdı; kubbe-i mezbûre içinde iki yüksek tâbût-ı şerîfler[9] ki sâcdan ve safâ'ih-i sufrdan ma'mûldür,[10] Müsterşid-Billâh nâm halîfe[11] emriyle sene beş yüz on dokuz târîhinde olmışdur. Zâhir budur ki ol kubbe-i şerîfe[12] târîh-i mezkûrdan mukaddem binâ[13] olmış ola. *Vallâhu a'lem*.

Ve dahi Ümmehâtü'l-Mü'minîn Ezvâcü'n-Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem ve radıye anhunne*[14] mezâr-ı şerîfleridür ki Hazret-i Akīl *radıyallâhu anhu*ya[15] mensûb olan meşhedün cânib-i kıblîsindedür. İbnü'n-Neccâr dir ki: Mezâr-ı mezbûrda dört zâhir[16] kabr-i şerîf vardur ki Ezvâc-ı Tâhirât'dan husûsıyla kimlerün kabr-i şerîfleri idüği[17] ma'lûm **[B173b]** değildür. Sâhib-i Târîh dir ki: Hâlâ mezâr-ı mezbûrda alâmet-i kabrden[18] eser olmayup hâlî

1 Oğlum B: -A
2 Bakī'a varalum B: -A
3 babamun B: -A
4 yer A: mekân B
5 Abbâs A: -B
6 Bu kubbenün binâsı kadîmdür B: Kadîmetü'l-binâdur A
7 Abbâsî Halîfesi Ebu'l-Abbâs en-Nâsır-Lidînillâh Ahmed b. el-Müstazî-Bi'emrillâh (1180-1225).
8 nâm halîfenün B: -A
9 yüksek tâbût-ı şerîfler B: mürtefi' kabir A
10 ma'mûldür A: işlenmişdür B
11 nâm halîfe B: -A
12 şerîfe B: mezbûre A
13 binâ B: -A
14 Ezvâcü'n-Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem ve radıye anhunne* B: -A
15 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
16 meşhedün cânib-i kıblîsindedür. İbnü'n-Neccâr dir ki: Mezâr-ı mezbûrda dört zâhir A: -B
17 kimlerün kabr-i şerîfleri idüği B: kimlerdür A
18 kabrden A: kubûrdan B

rahabedür. Ammâ sâbıkā taş ile mebnâ bir hazîre[1] **[A202a]** idi, üzeri açuk bir dîvârı var idi.[2] Andan sonra sene sekiz yüz elli üç târîhinde mi'mâr olan Bürdü Beg nâm emîr kubbe binâ eyledi. Andan sonra Şâhîn-i Cemâlî ki Sultân Kayıtbay cânibinden nâzır ve mütevellî idi, sene sekiz yüz doksan beş târîhinde kubbe-i mezbûreyi termîm ve ıslâh[3] eyledi.

Dahi Hazret-i Akīl *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfleridür ki İbnü'n-Neccâr ve ana tâbi' olan erbâb-ı siyerden mervîdür ki Hazret-i Akīl *radıyallâhu anh*un[4] mezâr-ı şerîflerinde karındaşı oğlı Abdullâh bin Ca'fer-i Tayyâr-ı Cevâd[5] bilece kabr-i vâhiddedürler.[6] Lâkin menkūl olan budur ki Hazret-i Akīl[7] Şâm-ı Şerîf'de vefât itmişdür,[8] *vallâhu a'lem.* Ve dahi dirler ki Dâr-ı Akīl'ün zâviyesi şol makāmdur ki Hazret-i Rasûl-i Ekrem[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda durup Ehl-i Bakī' içün du'â ve istiğfâr idüp du'â müstecâb olan emâkin-i şerîfedendür.[10]

Dahi Evlâd-ı Rasûl-i Ekrem[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* mezâr-ı şerîfleridür. Dirler ki Hazret-i Akīl Dârı'na karîb,[12] dahi Ümmehâtü'l-Mü'minîn mezâr-ı şerîflerine karîb mezârdur ki anda olan Evlâd-ı Rasûl'den *sallallâhu aleyhi ve sellem*[13] **[B174a]** üç nefer kimesne[14] medfûndurlar. **[A202b]** Fe-emmâ aslı[15] ma'lûm değildür. Bu hakīr dir ki: Hâlâ Benâtü'n-Nebî *aleyhi's-selâm*[16] deyü ziyâret olunur. *Vallâhu a'lem*.

Dahi Hazret-i[17] İbrâhîm ibnü'r-Rasûl *sallallâhu aleyhi ve alâ ibnihî*[18] mezâr-ı şerîfidür.

---

1 mebnâ bir hazîre A: yapılmış B
2 üzeri açuk bir dîvârı var idi B: -A
3 ve ıslâh A: -B
4 *radıyallâhu anh*un B: -A
5 Cevâd B: Cevâd-ı meşhûr A
6 vâhiddedürler A: vâhidde medfûndur B
7 Akīl A: Abdullâh bin Ca'fer-i Tayyâr-ı Cevâd B
8 vefât itmişdür B: müteveffâ olmışdur A
9 Hazret-i Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
10 şerîfedendür A: müteberrikedür B
11 Rasûl-i Ekrem B: Rasûl A
12 karîb A: yakın B
13 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
14 kimesne B: -A
15 aslı A: kimlerün idüği B
16 Benâtü'n-Nebî *aleyhi's-selâm* B: Benât-ı Rasûl A
17 Hazret-i A: -B
18 *sallallâhu aleyhi ve alâ ibnihî* A: *aleyhi's-selâm* B

Dahi Safiyye bint-i Abdülmuttalib *radıyallâhu anhâ* mezâr-ı şerîfidür ki Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün ammeleridür ve Zübeyr bin el-Avvâm *radıyallâhu anh* vâlidesidür, Bâb-ı Bakī'den hurûc iden[1] kimesnenün sol cânibinde vâki' olmışdur.

Dahi Emîrü'l-Mü'minîn[2] Hazret-i[3] Osmân bin Affân[4] *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfleridür ki üzerinde âlî kubbe binâ olunmışdur ki Salâhaddîn bin Eyyûb ümerâsından Üsâme bin Sinân nâm kimesne altı yüz târîhinde[5] binâ eylemişdür. Bir rivâyetde ol kubbe-i şerîf[6] bânîsi İzzeddîn Seleme nâm kimesnedür.[7] *Vallâhu a'lem*.

Dahi Hazret-i[8] Fâtıma bint-i Esed *radıyallâhu anhâ*ya mensûb olan mezâr-ı şerîfdür aksâ-yı Bakī'-i Şerîf'de ki sebkat[9] olunmışdur. Zâhir budur ki Sa'd bin Mu'âz *radıyallâhu anh*un[10] mezâr-ı şerîfleridür, Hazret-i Alî *kerremallâhu vechehû*nun[11] vâlideleri Fâtıma bint-i Esed *radıyallâhu anhâ*nun[12] olmaya; nitekim sâbıkda beyân olunmışdur.

Ve dahi İmâm-ı[13] **[A203a]** Mâlik bin Enes *radıyallâhu anhumâ* mezâr-ı şerîfleridür, Bâb-ı Bakī'den hurûc iden[14] kimesnenün muvâcehesindedür. İşbu mezâr-ı şerîfün cânib-i şarkī Şâmiyye'sine gelür bir küçücek kubbe vardur ki Matarî ve ana tâbi' olan ve[15] andan sonra olan erbâb-ı siyer ana ta'arruz itmeyüp istimâ' olunur ki Şeyh-i Kurrâ İmâm-ı Nâfi' anda medfûndur, *vallâhu a'lem.*[16] Ba'zı müverrihler kelâmı iktizâ[17] ider ki **[B174b]**

1 Bâb-ı Bakī'den hurûc iden A: Bakī' Kapusı'ndan çıkan B
2 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
3 Hazret-i B: -A
4 bin Affân B: -A
5 âlî kubbe binâ olunmışdur ki Salâhaddîn bin Eyyûb ümerâsından Üsâme bin Sinân nâm kimesne altı yüz târîhinde A: Salâhaddîn bin Eyyûb beğlerinden Üsâme bin Sinân nâm kimesne altı yüz târîhinde âlî kubbe B
6 ol kubbe-i şerîf B: kubbe-i mezkûrenün A
7 bânîsi İzzeddîn Seleme nâm kimesnedür A: İzzeddîn nâm kimesne binâ eyledi B
8 Hazret-i A: -B
9 sebkat A: zikr B
10 *radıyallâhu anh*un B: -A
11 *kerremallâhu vechehû*nun B: *radıyallâhu anh* A
12 vâlideleri Fâtıma bint-i Esed *radıyallâhu anhâ*nun B: vâlidelerinün A
13 İmâm-ı B: -A
14 Bâb-ı Bakī'den hurûc iden A: Bakī' Kapusı'ndan çıkan B
15 ve ana tâbi' olan ve B: -A
16 *a'lem* B: -A
17 iktizâ A: -B

Hazret-i İbrâhîm ibnü'r-Rasûl[1] mezâr-ı şerîfleri ile İmâm-ı Mâlik mezâr-ı şerîfi arasında Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh*un oğlı ki Ebû Şahme nâmdur ki ana babası hadd urup andan sonra hasta olup vefât idüp ol mekânda medfûndur.[2] *Vallâhu a'lem*.[3]

Dahi İsmâ'îl bin Ca'fer-i Sâdık *radıyallâhu anhumâ* mezâr-ı şerîfidür ki âlî kubbe içindedür; Hazret-i Abbâs *radıyallâhu [anh]*[4] kubbesine mukābil cânib-i garbîde, Medîne-i Münevvere'nün hisârı içinde,[5] rükn-i kıblî-i şarkıyyesinde[6] vâki' olmışdur. Kapusı kal'a içindedür, sene[7] beş yüz kırk altı târîhinde Ubeydiyyîn[8] vezîri olan Hüseyn bin Ebi'l-Heycâ nâm kimesne[9] binâ eylemişdür. Anda olan kapu ki evvelki kapu ile ikinci kapu aralığında vâki' olmışdur, dirler ki İmâm-ı Zeyne'l-Âbidîn'ündür, *radıyallâhu* **[A203b]** *anh*.[10] Mezbûr kapudan emrâz içün tedâvî olunur,[11] *vallâhu'ş-Şâfî*. Bu hakīr dir ki: Fârisîyile tercüme iden ol mahalde[12] istîfâ-yı kelâm eylememişdür,[13] beyânı budur ki zikr olunur. Mezâr-ı şerîfe dâhil olan kimesnenün sağ cânibinde orta kapu ile son kapu arasında bir taş üzerinde yazılmışdur ki: "Meşhed-i mezbûrun cânib-i garbîsinde olan bâğçeyi Hüseyn bin Ebi'l-Heycâ meşhed-i mezbûr üzere vakf eylemişdür." Ve mezbûr bâğçenün[14] meşhed cânibine olan tarafda vâki' olan mescid İmâm-ı Zeyne'l-Âbidîn Mescid-i Şerîfi'dür, *radıyallâhu anh*.[15] **[B175a]** Ve nefs-i

---

1 ibnü'r-Rasûl B: -A
2 ol mekânda medfûndur B: anda medfûn ola A
3 **Derkenar:** Ba'zı avâmm-ı nâs Hazret-i Ömer *radıyallâhu [anh]* oğlına hadd urdukda rûh teslîm idüp hadd-i zinâ tamâm olmadın on hadd dahi urduğunun aslı yokdur. Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* âdildür, meyyit üzerine hadd ikāmet olunmaz B: -A
4 *radıyallâhu [anh]* B: -A
5 içinde B: -A
6 rükn-i kıblî-i şarkıyyesinde B: rükninde A
7 Kapusı kal'a içindedür, sene A: -B
8 عبيدتين A B
9 nâm kimesne B: -A
10 Zeyne'l-Âbidîn'ündür, *radıyallâhu anh* A: Zeyne'l-Âbidîn *radıyallâhu anh*un kapusıdur B
11 Mezbûr kapudan emrâz içün tedâvî olunur A: Ol kapudan niçe derdlüler ve hastalar derdlerine ve marazlarına şifâ bulmışlardur B
12 Fârisîyile tercüme iden ol mahalde B: Mahall-i mezbûrda Fârisîyile tercüme iden A
13 istîfâ-yı kelâm eylememişdür A: kelâmı tamâm itmemişdür B
14 bâğçenün A: -B
15 *radıyallâhu anh* B: -A

meşhed[1] Zeyne'l-Âbidîn *radıyallâhu anh*un[2] dârıdur.[3] Ve dahi evvelki kapuyla meşhed-i şerîf arasında olan kapu İmâm-ı Zeyne'l-Âbidîn *radıyallâhu anh*[4] kapusıdur, mezbûr kapu ile nâs[5] tedâvî olunur.[6] Mahfî olmasun ki anda kapu ikidür: Biri evvelki kapudan dâhil olan kimesnenün sağ cânibindedür ve ikincisi ikinci kapudan dâhilde[7] vâki' olmışdur. Teberrük olan kapudan murâd evvelki kapudur, gaflet olunmaya. İşbu ihtiyât ki bu hakīr[8] idüp Sâhib-i Târîh kelâmına mürâca'at eyleyüp Fârisî tercümesine kanâ'at eylememek **[A204a]** bu maslahat içündür. *Vallâhu a'lem*.

Ve dahi Medîne-i Münevvere'de üç meşheddür[9] ki anlar Bakī'den hâric vâki' olmışdur.[10] Biri Mâlik bin Sinân *radıyallâhu anh*[11] mezâr-ı şerîfidür ki Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anhumâ*nun babasıdur. Medîne-i Münevvere'nün hisârından cidâr-ı garbîye[12] muttasıl vâki' olmışdur. Üzerinde kubbe-i azîme-i kadîmetü'l-binâ vardur.[13] Ve kubbe içinde mihrâb eylemişler, hâlâ meşhûr ve meşhûddur.[14] İkincisi[15] Nefs-i Zekiyye Muhammed bin Abdullâh bin el-Hasan bin el-Hüseyn bin Alî *radıyallâhu te'âlâ anhum ecma'în*[16] mezâr-ı[17] şerîfidür ki Hulefâ-i Abbâsiyye'den Mansûr nâm halîfenün zamânında şehîd olmışdur. Sebeb-i şehâdeti[18] bu idi ki; mezbûr Mansûr eyyâmında **[B175b]** halk-ı kesîr[19] Nefs-i Zekiyye ile bî'at idüp Mansûr nâm[20] [kimesne] üzere hurûc eylemişler idi müddet-i medîd mahbûs oldukdan sonra. Pes Mansûr, Îsâ bin Mûsâ nâm olan ammisini

1 Ve nefs-i meşhed A: Mescid-i mezbûrun yeri B
2 Zeyne'l-Âbidîn *radıyallâhu anh*un B: İmâm-ı mezbûrun A
3 dârıdur A: evidür B
4 *radıyallâhu anh* B: -A
5 nâs B: -A
6 tedâvî olunur A: derdlerine devâ iderler B
7 cânibindedür ve ikincisi ikinci kapudan dâhilde A: tarafına gelür ve biri dahi ikinci kapudan içerüde B
8 hakīr A: fakīr B
9 meşheddür A: mezâr-ı şerîf vardur B
10 Bakī'den hâric vâki' olmışdur A: Bakī'-i Şerîf'de vâki' olmamışdur B
11 *radıyallâhu anh* B: -A
12 hisârından cidâr-ı garbîye A: hisârınun garbî cânibinde dîvâra B
13 kubbe-i azîme-i kadîmetü'l-binâ vardur A: büyük kubbesi vardur ki binâsı kadîmdür B
14 meşhûr ve meşhûddur A: ma'rûf ve meşhûrdur B
15 İkincisi A: Ve dahi B
16 *radıyallâhu te'âlâ anhum ecma'în* B: *radıyallâhu anhum* A
17 mezâr-ı A: kabr-i B
18 Sebeb-i şehâdeti A: Şehâdete sebeb B
19 halk-ı kesîr A: ahâlî Medîne-i Münevvere'den çok kimesneler B
20 nâm B: -A

dört bin asker üzere serdâr idüp Nefs-i Zekiyye ile mukātelesi içün techîz idüp gönderdi. Dirler ki Ahcâru'z-Zeyt dimekle ma'rûf yerde ki Mâlik bin Sinân *radıyallâhu anh*[1] meşhedlerine karîbdür,[2] **[A204b]** şehîd[3] olup Bakī'-i Şerîf'de defn olundı. Ammâ ahâlî-i Medîne-i Münevvere[4] aralarında meşhûr budur ki Matarî ve etbâ'ı dimişlerdür ki: Sel' Dağı'nun cânib-i şarkīsindedür. Ve mezbûr[5] meşhed-i şerîfün kıblesinde hâlâ Ayn-ı Ezrak suyı vardur.[6] Ve biri dahi Seyyidü'ş-Şühedâ Hazret-i[7] Hamza *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfleridür ki sene beş yüz doksan târîhinde en-Nâsır-Lidînillâh nâm halîfenün[8] vâlidesi, Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh*un üzerine muhkem binâlu âlî kubbe binâ[9] eylemişdür. Andan sonra sene sekiz yüz doksan üç târîhinde Sultân Eşref Kayıtbay cânib-i garbîden bir mikdâr ziyâde idüp birkaç tahârethâne yapup ol cânibde olan kapu içerüde kalmağın taşra cânibe[10] bir âhar[11] kuyu hafr idüp mürûr eyleyen kimesneler müntefi' olmağiçün dereceler binâ eylemişdi.[12] Ve dahi gerekdür ki meşhed-i mezbûra vardukda[13] Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* ziyâret iden kimesneler[14] Abdullâh bin Cahş ve Mus'ab bin Umeyr **[B176a]** *radıyallâhu anhumâ*ya dahi selâm ide. Ammâ Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh*un kabr-i şerîflerinün[15] mübârek ayakları ucında[16] vâki'[17] olan kabir, mütevellî-i imâret-i meşhed-i mezbûr olan Sunkur-ı Türk kabridür.[18] Ve sahn-ı mescidde olan kabir,

---

1 *radıyallâhu anh* B: -A
2 meşhedlerine karîbdür A: mezârına yakındur B
3 şehîd B: maktûl A
4 ahâlî-i Medîne-i Münevvere B: Ehl-i Medîne A
5 mezbûr B: -A
6 Ezrak suyı vardur B: Ezrak'dur A
7 Hazret-i A: -B
8 nâm halîfenün B: -A
9 Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh*un üzerine muhkem binâlu âlî kubbe binâ B: kubbe-i âlî muhkemü'l-binâ A
10 cânibde olan kapu içerüde kalmağın taşra cânibe B: nâhiyede olan kapu dâhilde vâki' olmağın A
11 âhar A: -B
12 hafr idüp mürûr eyleyen kimesneler müntefi' olmağiçün dereceler binâ eylemişdi A: kazup suya inmeğe dereceler binâ eylediler ki gelen giden kimesneler intifâ' ideler B
13 meşhed-i mezbûra vardukda A: -B
14 Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* ziyâret iden kimesneler B: -A
15 kabr-i şerîflerinün A: -B
16 ucında B: cânîblerinde A
17 vâki' A: -B
18 kabir, mütevellî-i imâret-i meşhed-i mezbûr olan Sunkur-ı Türk kabridür A: kabir ol kubbe-i şerîfi ve türbe-i münîfi binâ eyleyen mi'mâr başının kabridür, ismi Sunkur [nâm] kimesnedür B

[A205a] Medîne-i Münevvere ümerâsından[1] bir kimesnenün kabridür,[2] eşrâfdan idi. Bu hakīr dir ki: Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh*un[3] mübârek başları cânibinde vâki'[4] olan kabir, Haremeyn-i Şerîfeyn hâkimi olan Şerîf Hasan bin Ebî Nemâ bin Berekât *dâme izzehû*[5] oğullarından Seyyid Akīl nâm kimesnenün[6] kabridür. Kubûr-ı selâse-i mezkûre,[7] kubûr-ı şühedâdan değildür. *Vallâhu a'lem*.

Altıncı Fasl

Uhud Dağı fazîleti beyânındadur ve dahi yanında olan şühedâ-i sü'adâ fazîletleri beyânındadur.[8]

Mervîdür ki Hazret-i[9] Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Uhud Dağı'nı gördükde buyurdı ki: "İşbu dağ bizi sever ve biz dahi anı severüz." Ehâdîs-i şerîfeden ma'lûm olan budur ki Hazret-i Rasûl her seferden rücû' eyledükde[10] bu kelâmı kerrât ile buyurmışlardur. Ammâ İmâm-ı Ahmed'den mervîdür ki Uhud Dağı[11] cennet dağlarındandur. Taberânî'nün *Kebîr*'inde mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurur idi ki:[12] "Bu dağ bizi sever ve biz dahi anı severüz. Dahi bu dağ[13] cennet kapularından bir kapu üzerindedür."[14] Ve dahi mervîdür ki: "Dört dağ cennet dağlarındandur. Biri Uhud Dağı'dur ki **[B176b]** bizi sever ve biz dahi anı severüz. Ve biri dahi Verkān Dağı'dur. Ve biri dahi Tûr Dağı'dur. Ve biri dahi Lübnân Dağı'dur."

Uhud Dağı'nun vech-i tesmiyesi yalınuz **[A205b]** olduğı içündür. Yâhûd ehli muvahhid olduğı olmakdur, *vallâhu a'lem*. Ehâdîs-i şerîfede vâ-

---

1 ümerâsından A: beğlerinden B
2 kabridür B: -A
3 *radıyallâhu anh*un B: -A
4 mübârek başları cânibinde vâki' A: başları ucında B
5 bin Berekât *dâme izzehû* A: -B
6 kimesnenün B: oğullarınun A
7 Kubûr-ı selâse-i mezkûre A: Bu zikr olunan üç kabir B
8 **Uhud Dağı fazîleti beyânındadur ve dahi yanında olan şühedâ-i sü'adâ fazîletleri beyânındadur** B: **Şühedâ-i Uhud fazlları beyânında ve dahi Uhud Dağı'nun fazlı beyânındadur** A
9 Hazret-i B: -A
10 Hazret-i Rasûl her seferden rücû' eyledükde B: -A
11 Uhud Dağı B: -A
12 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurur idi ki B: -A
13 bu dağ B: -A
14 kapu üzerindedür B: kapudur A

ki' olan hubb,[1] hakīkat üzere mahmûldür. Zîrâ Hakk Te'âlâ hazretlerinün[2] taht-ı kudretindedür ki dağda muhabbet halk ide. [İşbu emr] mümkinât-dan olmağın, nitekim tekellüm[3] kuvvetin halk idüp tesbîh ider, hakīkate haml eylemeğe mü'eyyiddür cennetde mevcûd olmak. Zîrâ Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] [5]المرء مع من أحبّ buyurmışlardur. Dahi hitâb-ı müstetâb-ı Rasûl-i Ekrem[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ana vakt-i ızdırâbda [7]أسكن يا أحد! dimekle delâlet ider ma'nâ-yı mezkûra. Zîrâ hitâb ve söylemek[8] zevi'l-ukūle hâsdur.[9] Dahi hîç kimse inkâr eylememişdür cemâdâtun ittisâfını Enbiyâ muhabbetleriyle bile, *aleyhimü's-salâtü ve's-selâm*;[10] Üstuvâne-i Hanîn gibi ki Habîbullâh *aleyhi selâmullâh*[11] müfârakati içün vâki'[12] olmışdı, ve gayrı zâlik.

Ve dahi mervîdür ki Hazret-i Mûsâ karındaşı Hazret-i[13] Hârûn *aleyhime's-salâtü ve's-selâm*[14] Uhud Dağı'nda bir şi'bde medfûndur ki Şi'b-i Hârûn dimekle ma'rûfdur. Ammâ bu rivâyetde[15] istib'âd olunmışdur. Zîrâ müfessirler Tîh'de defn olunduğına **[B177a]** müttefikdürler, nitekim sebkat[16] eylemişdür.

Ammâ şühedâ-i Uhud fazîletleri,[17] *radıyallâhu anhum*; Ebû Dâvûd ve Hâkim'den **[A206a]** mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[18] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Karındaşlarınuza Uhud Dağı'nda değecek değdikde Hakk *Sübhânehû ve*[19] *Te'âlâ* ervâh-ı tayyibelerin yeşil kuşlar içinde idüp

---

1 hubb A: muhabbet B
2 Te'âlâ hazretlerinün B: Te'âlâ'nun A
3 tekellüm A: söylemek B
4 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
5 "Kişi sevdiği ile beraberdir." İbn Hanbel, *el-Müsned*, 19/71, (12013).
6 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B
7 "Sakin ol ey Uhud!" Bu hadis-i şerifin أُثبتْ أُحد şeklindeki metni için bk. Buhârî, "Fedâ'ilü Ashâbi'n-Nebî", 5, (3675).
8 ve söylemek B: -A
9 hâsdur A: mahsûsdur B
10 *aleyhimü's-salâtü ve's-selâm* A: *aleyhimü's-selâm* B
11 Habîbullâh *aleyhi selâmullâh* A: Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B
12 vâki' B: -A
13 Mûsâ karındaşı Hazret-i B: -A
14 *aleyhime's-salâtü ve's-selâm* B: *aleyhi's-selâm* A
15 bu rivâyetde B: -A
16 sebkat A: zikri mürûr B
17 **fazîletleri** B: **fazlları** A
18 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
19 *Sübhânehû ve* B: -A

cennet enhârından ve cennet[1] simârından yiyüp[2] içüp tena"um üzere olurlar." Hadîs-i tavîlün âhirinde buyurdılar: "Pes bu âyet-i kerîme şühedâ haklarında[3] nâzil oldı: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾[4]" Dahi mervîdür ki Rasûlullâh[5] *sallallâhu aleyhi ve sellem* şühedâ-i Uhud üzere sekiz yıldan sonra namâz kılup ahyâ ile vedâʿlaşur[6] gibi vedâʿ eyledi.[7] Dahi mervîdür[8] ki her sene başında Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* kubûr-ı şühedâ-i Uhud'a[9] gelüp böyle buyururlardı: ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾[10] Dahi mervîdür ki: ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ﴾[11] ﴿فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ﴾[12] buyururlar idi.

Dahi mervîdür ki Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* Hazret-i Hamza'nun kabr-i şerîfini ziyâret idüp meremmet ve ıslâh iderdi. Hattâ kabr-i şerîfi üzerinde alâmet içün bir taş vazʿ eylemişdi.[13] Dahi mervîdür Hazret-i Alî'den *radıyallâhu anh*, buyurdı ki: **[A206b] [B177b]** "Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ*[14] her cumʿada Hazret-i Hamza kabrini ziyâret idüp anda namâz kılup ağlardı." Dahi mervîdür ki Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* iki gün ve üç günde bir kerre[15] kubûr-ı şühedâ-i Uhud'ı ziyâret idüp anda namâz kılup duʿâ idüp ağlardı; bu minvâl üzere idi civâr-ı Hakk'a mülhak olunca, *rahimehumallâhu ve radıye anhumâ.*[16]

---

1 cennet B: -A
2 simârından yiyüp A: yemişlerinden B
3 bu âyet-i kerîme şühedâ haklarında B: -A
4 "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Aksine onlar diridirler ve Rabbleri katında rızıklandırılmaktadırlar." Âl-i İmrân, 3/169.
5 Rasûlullâh A: Peygamber B
6 ahyâ ile vedâʿlaşur A: sağ kimesneler ile vedâʿ ider B
7 vedâʿ eyledi B: -A
8 mervîdür A: rivâyet olunur B
9 her sene başında Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* kubûr-ı şühedâ-i Uhud'a A: Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* her yıl başında bir şühedâ-i Uhud'un kabrine B
10 "Sabretmenize karşılık selâm sizlere! Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!" Raʿd, 13/24.
11 "Sabretmenize karşılık selâm sizlere!" Raʿd, 13/24.
12 "Salih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzelmiş!" Zümer, 39/74.
13 vazʿ eylemişdi A: komış idi B
14 Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* B: Fâtıma A
15 Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* iki gün ve üç günde bir kerre B: iki üç günde bir Hazret-i Fâtıma *radıyallâhu anhâ* A
16 civâr-ı Hakk'a mülhak olunca, *rahimehumallâhu ve radıye anhumâ* A: tâ âhirete intikāl idince B

İmâm-ı[1] Beyhakī *Delâ'ilü'n-Nübüvve*'de rivâyet ider ki Peygamber[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* kubûr-ı şühedâ-i Uhud'ı ziyâret idüp buyurdı ki Bârî Te'âlâ'ya hitâb idüp: "Yâ Rabb![3] Ben ki senün kulun[4] ve Peygamberünüm, şehâdet iderüm ki işbu tâ'ife şühedâdurlar. Her kim bunları ziyâret ide yâhûd selâm vire, Kıyâmet'e dek bunlar dahi cevâb virürler." Utâf didi ki: Benüm hâlem bana didi ki: "Şühedâ-i Uhud'ı ziyâret eyledüm ve anlara selâm virdüm, cevâb-ı selâmı işitdüm. Ve[5] didiler ki: "Biz sizi bilürüz, nitekim siz biri birinüzi bilürsüz."[6] Pes bu sözden[7] bana gāyet korku hâsıl olup tüylerim ürpeldi."[8] Fâtıma-i Huzâ'iyye'den dahi mervîdür ki: "Kız karındaşım ile bile Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh*[9] ziyâretine varup **[A207a]** selâm eyledükde *"Ve aleykumu's-selâm ve rahmetullâh!"* didüklerin işitdük."

Ma'rûf[10] [u] meşhûrdur ki Uhud Dağı kurbında olan şühedâ-i sü'adâ[11] yetmiş nefer kimesnelerdür. Cümlelerinden biri Seyyidü'ş-Şühedâ Hazret-i[12] Hamza *radıyallâhu anh*dur. **[B178a]** Ve dahi kız karındaşı oğulları Abdullâh bin Cahş ve Mus'ab bin Umeyr *radıyallâhu anhumâ*dur. Mervîdür ki Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* küçük kızıl dağ altındaki batn-ı vâdîdedür.[13] Ol mahalde şehîd olup[14] hemân yerinde düşüp kaldı. Mezbûr yer ok atıcılarun yerleridür.[15] Andan sonra Peygamber[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretlerinün[17] emr-i şerîfleri ile ol yerden[18] kaldurup

1 İmâm-ı B: -A
2 Peygamber A: Rasûl B
3 Bârî Te'âlâ'ya hitâb idüp: "Yâ Rabb B: Hakk Te'âlâ A
4 kulun B: benden A
5 cevâb-ı selâmı işitdüm. Ve A: *aleykümü's-selâm* diyüp B
6 siz biri birinüzi bilürsüz A: siz de bizi bilürsüz mâbeyninüzde B
7 sözden A: sözi istimâ' idicek B
8 gāyet korku hâsıl olup tüylerim ürpeldi B: kaş'arîre-i tamâm hâsıl oldı, ya'nî tüylerim dürüp havf müstevlî oldı A
9 *radıyallâhu anh* B: -A
10 Ma'rûf B: -A
11 Uhud Dağı kurbında olan şühedâ-i sü'adâ B: şühedâ-i Uhud A
12 Hazret-i B: -A
13 batn-ı vâdîdedür A: vâdî ortasındadur B
14 Ol mahalde şehîd olup B: Maktûl oldukda A
15 yerleridür A: mekânları idi B
16 Peygamber B: Hazret A
17 hazretlerinün B: -A
18 yerden A: mekândan B

götürüp kabr-i mukaddesleri[1] yerine götürdiler. Pes Rasûl-i Ekrem[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bürde-i mutahharalarında derc idüp[3] Mus'ab bin Umeyr'i dahi bir âhar yerde derc idüp ikisini bir kabirde[4] defn eylediler. Ba'zı rivâyetde Abdullâh bin Cahş dahi anlar ile bile şehîd[5] olup kabr-i vâhidde medfûn oldı. Bir rivâyetde Mus'ab ve Abdullâh *radıyallâhu anhumâ* Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh*[6] içün binâ olunan mescidün tahtında[7] defn olundılar; pes Hazret-i Hamza ile birisi defn olunmadı, ammâ ihtiyâten üçlerine dahi ma'an selâm oluna dimişler. **[A207b]** *Vallâhu a'lem*.

Ve dahi Sehl[8] bin Kays'dur, *radıyallâhu anh* ki Hazret-i Hamza'nun *radıyallâhu anh* kabr-i şerîflerin cânib-i Şâmî'sinde medfûndur,[9] [ya'nî] Uhud Dağı ile kabr-i şerîf aralığında medfûndur.

Ve dahi Amr bin el-Cemûh ve Abdullâh bin Amr bin Harâm'durlar, *radıyallâhu anhumâ*. *Muvattâ*'da mervîdür ki ikisi kabr-i vâhidde[10] seyl uğrağında defn[11] olunup **[B178b]** seyl mekânların bozup kabirlerin âhar yere[12] tağyîr eylemek irâde eyledükde[13] kabr-i şerîflerin açup[14] meyyitlerin[15] şöyle buldılar ki gûyiyâ henüz şehîd olmışlardur ki aslâ tağyîr olmamışlar.[16] Hattâ anlardan biri ki mecrûh olmışdı, mübârek elini cerâhat üzere koyup medfûn[17] olmışdı. Gördiler ki dahi ol hâlet üzeredür, mübârek elini[18] cerâhat üzerinden ref' eylediler,[19] gene yerine avdet eyledi. Şehâdetleriyle

1 mukaddesleri A: şerîfleri B
2 Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
3 derc idüp A: koyup B
4 ikisini bir kabirde B: kabr-i vâhidde A
5 şehîd B: katl A
6 *radıyallâhu anh* A: -B
7 tahtında A: altında B
8 Süheyl A B
9 medfûndur A: -B
10 kabr-i vâhidde A: bir kabirde B
11 seyl uğrağında defn B: memerr-i seylde medfûn A
12 bozup kabirlerin âhar yere B: -A
13 irâde eyledükde A: isteyüp B
14 açup B: hafr eyledükde A
15 meyyitlerin B: -A
16 ki aslâ tağyîr olmamışlar A: -B
17 medfûn A: defn B
18 elini A: -B
19 ref' eylediler A: kaldurdılar B

hafr-i kabr aralığı[1] kırk altı yıldur dimişler, *vallâhu a'lem*. Bir rivâyetde dir ki; mecrûh olan Abdullâh'dur ki mübârek[2] elini cerâhati üzerine vaz' eylemişdi,[3] elini cerâhatden ref' eyledükde kan revân oldı, salıvirdükde yerine gelüp[4] kan dindi.[5] Kırk altı yıldan sonra bu hâlet üzere idi. Vâkıdî dir ki: **[A208a]** Amr bin el-Cemûh ile kabr-i vâhiddedür[6] Hârice bin Zeyd ve Sa'd bin er-Rebî' ve Nu'mân bin Mâlik ve Abde bin el-Hashâs[7] *radıyallâhu te'âlâ anhum.*[8] Ve dahi dimişlerdür ki Ebû Eymen ve Hallâd bin Amr bin el-Cemûh dahi anlar ile kabr-i vâhidde medfûndurlar.[9] Pes mezbûrlara dahi selâm virmek gerekdür. Mezkûrlarun kabr-i şerîfleri yeri[10] hâlâ zannen ve tahmînen ol mevzi'ün[11] seyli garbîsinde bir yüce yerdedür, anlara yakın kıble cânibinde ayn mecrâsıdur.[12]

Ammâ bakıyye-i şühedâ-i Uhud *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în* **[B179a]** mezâr-ı[13] şerîfleri ma'lûm değildür, lâkin zâhir ve mütebâdir olan budur ki mahall-i mezbûrda[14] Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh*un mezâr-ı şerîfleri nevâhîsinde olalar. Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anh*dan[15] mervîdür ki: "Rasûl-i Ekrem[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Şühedâ-i Uhud'dan her kim ki nakl olundı Medîne-i Münevvere'ye, her ne mekânda ki vefât iderse[17] anda defn oluna." Pes babam Mâlik bin Sinân *radıyallâhu*

1 Şehâdetleriyle hafr-i kabr aralığı A: Şehîd oldukları zamândan kabirlerini kazup gömdükleri zamâna gelince B
2 mübârek A: -B
3 vaz' eylemişdi A: komış idi B
4 elini cerâhatden ref' eyledükde kan revân oldı, salıvirdükde yerine gelüp A: üzerinden kaldurduklarında yerine B
5 dindi A: irkildi B
6 kabr-i vâhiddedür A: bir kabirdedür B
7 Abdullâh bin el-Cescâs A: Abdullâh bin el-Ceşcâş B
8 *radıyallâhu te'âlâ anhum* B: -A
9 kabr-i vâhidde medfûndurlar A: bir kabre defn olunmışlardur B
10 Mezkûrlarun kabr-i şerîfleri yeri B: Kabirleri mevzi'i A
11 mevzi'ün A: mekânun B
12 anlara yakın kıble cânibinde ayn mecrâsıdur B: ana karîbdür kıble cihetinden ayn mecrâsı A
13 bakıyye-i şühedâ-i Uhud *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în* mezâr-ı A: şühedâ-i Uhud'un *rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în* bâkīsinün kabr-i B
14 mahall-i mezbûrda A: ol mahalde B
15 *radıyallâhu anh*dan A: -B
16 Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
17 vefât iderse B: muhbir yetişür A

anh[1] ki nakl olunan[2] şühedâ-i sü'adâdan idi, Ashâb-ı Abâ kurbında[3] vefât idüp[4] ol mahalde defn eyledük." Ashâb-ı Abâ'dan murâd püşt[5] abâ bey' iden[6] kimesnelerdür. Ve dahi mervîdür ki şühedâ-i Uhud'dan ba'zı kimesneler Benî Selime makberelerinde defn olundılar. Ve **[A208b]** Abdullâh bin Selime ve Mücezzer[7] bin Ziyâd ki şühedâ-i Uhud'dandurlar, Kubâ'da defn olundılar. Râfi' bin Mâlik ez-Zürakī, Benî Zürayk'da defn olundı. *Vallâhu a'lem.*

1 *radıyallâhu anh* B: -A
2 nakl olunan B: menkūl olan A
3 kurbında A: yanında B
4 vefât idüp B: muhbir yetişüp A
5 püşt B: -A
6 bey' iden A: satan B
7 المجدّر A B

ALTINCI BÂB

Medîne-i Münevvere'nün âbâr-ı mübâreke ve ayn ve gırâs[1] ve Hazret-i Peygamber[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem*e mensûb olan sadakāt beyânındadur.

İşbu bâb iki fasl üzere müştemildür.

Fasl-ı Evvel[3]

Medîne-i Münevvere'de [B179b] olan[4] âbâr-ı mübâreke ya'nî[5] mübârek kuyular beyânındadur, hurûf-ı hecâ tertîbi[6] üzere tertîb olup beyân olunmışdur.[7]

Bi'r-i Erîs: *Celîs* vezniyledür. Yehûd'dan bir dihkāna mensûbdur. *Erîs*, Şâm lugatı ile dihkāndur. *Sahîh-i Müslim*'de olan ehâdîs-i meşhûredendür; Ebû Mûsâ el-Eş'arî hadîsi nakl olunmış ki Ebû Mûsâ anda[8] âbdest alup evinden[9] taşra çıkmış idi ki gördi,[10] Rasûlullâh[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Bi'r-i Erîs'de âbdest alup kuyu üzerinde olan ağaç üzere oturup mübârek ayakların Hazret[12] kuyu içine sarkıtmış idiler ki Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk ve Hazret-i Ömer ve Hazret-i Osmân *radıyallâhu anhum* biri biri ardınca[13] gelüp her biri ba'de'l-izn cennet ile mübeşşer olup Hazret-i Peygamber[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün huzûr-ı şerîflerine geldiler. Ammâ Hazret-i Osmân[15] *radıyallâhu anhu*ya cennet ile mübeşşer oldukdan mâ-adâ[16] mihnetler çeküp zamânında vâki' olan **[A209a]** fitnelerden[17] da-

---

1 **âbâr-ı mübâreke ve ayn ve gırâs** A: **mübârek kuyuları ve gırâs ve ayn** B
2 **Hazret-i Peygamber** B: **Hazret'e** A
3 **Fasl-ı Evvel** A: **Evvelki Fasl** B
4 **Medîne-i Münevvere'de olan** B: -A
5 **âbâr-ı mübâreke ya'nî** A: -B
6 **tertîbi** A: -B
7 **tertîb olup beyân olunmışdur** B: -A
8 nakl olunmış ki Ebû Mûsâ anda B: -A
9 evinden A: -B
10 gördi B: -A
11 Rasûlullâh A: Rasûl B
12 Hazret A: -B
13 *radıyallâhu anhum* biri biri ardınca B: müretteben A
14 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
15 Hazret-i Osmân A: Hazret B
16 mâ-adâ A: gayrı B
17 mihnetler çeküp zamânında vâki' olan fitnelerden B: husûl-i mihen ve fitenden A

hi haber virdiler. Bu bâbda vâki' olan, hadîs-i tavîlün hâsıl-ı ma'nâsıdur. Husûs-ı hadîs-i şerîfe ıttılâ'[1] murâd olunursa *Târîh-i Arabî*'ye mürâca'at[2] oluna. *Sahîh-i Buhârî*'de Enes *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek hâtemleri mübârek **[B180a]** parmaklarında[3] idi, anlardan sonra Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk[4] *radıyallâhu anh*un mübârek ellerinde idi, anlardan sonra Hazret-i Ömer[5] *radıyallâhu anh*un mübârek ellerinde idi. Anlardan sonra Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un mübârek ellerinde iken bir gün Bi'r-i Erîs üzerinde oturup mübârek[6] hâtem Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un[7] ellerinde iken nâgâh hâtem bi'r[8] içine düşdi. Hazret-i[9] Enes *radıyallâhu anh* eyitdi: "Üç gün Hazret-i Osmân ile bile Bi'r-i Erîs üzerine gelüp anda olan suyı cemî'an ihrâc idüp[10] kemâl mertebe arayup[11] tefahhus eyledük, hâtem-i şerîf bulunmadı."

Bi'r-i A'vâf: Sadakāt-ı Nebeviyye'nün biridür. Mervîdür ki Hazret[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bi'r-i mezbûrun[13] üzerinde oturup âbdest alup vuzû-ı[14] şerîflerinden su mezbûr kuyuya seyelân ider[15] idi. Kuyunun içindeki olan dîvâr ki ana **[A209b]** su seyelân eylemişdi, anda otlar bitüp[16] yeşil çimen olmışdı; ilâ-yevminâ hâzâ yeşil çimendür. Mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[17] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir hırsızı taleb eylemişdi, mezbûr hırsız firâr eylemiş[18] iken A'vâf ile Şatbiyye aralığında bir taş hırsızun ayağı-

1 ıttılâ' A: muttali' olmak B
2 *Târîh-i Arabî*'ye mürâca'at B: asla rücû' A
3 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek hâtemleri mübârek parmaklarında B: hâtem-i Rasûlullâh mübârek ellerinde A
4 Ebû Bekr es-Sıddîk B: Sıddîk A
5 Ömer B: Fârûk A
6 mübârek B: -A
7 Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*un B: -A
8 bi'r A: kuyu B
9 Hazret-i B: -A
10 ihrâc idüp A: çıkarup B
11 arayup B: -A
12 Hazret A: Peygamber B
13 bi'r-i mezbûrun A: ol kuyunun B
14 vuzû-ı A: âbdest-i B
15 mezbûr kuyuya seyelân ider A: ol kuyunun içine akar B
16 anda otlar bitüp B: -A
17 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
18 mezbûr hırsız firâr eylemiş A: ol hırhız kaçmış B

na urulup hırsız[1] düşüp Hazret[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hırsıza yetişüp ol taşa du'â idüp mübârek ellerin[3] değdürdiler. Mezbûr taş hâlâ teberrük olup nâs anı ziyâret iderler, şöyle dimişler.[4] Ammâ bu hakīr ol taşı bilmez. Fe-emmâ[5] A'vâf'da **[B180b]** bir büyük ciz'[6] vardur ki kıblesi merbû'dur ve [cihet-i] Şâmî'si Hunâfe'dür. Ve Şatbiyye hâlâ ma'rûf değildür. İhtimâldür ki kadîmü'z-zamânda[7] Utbî dimekle[8] ma'rûf olan taşun[9] yeri ola, şöyle dimişler. *Vallâhu a'lem*.

Bi'r-i Ünâ (Ennâ): Damm-ı hemze ve tahfîf-i nûn ile yâhûd feth-i hemze ve teşdîd-i muvahhade ile, *hattâ* vezni üzere. Rivâyet olunmışdur ki Rasûl[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Benî Kurayza'yı muhâsara eyledükde mübârek[11] çadırlarını Bi'r-i Ünâ üzere dikmişler idi.[12] Ve anda olan mescidde namâz kıldılar ve ol kuyudan su içdiler. Ve dâbbelerin anda **[A210a]** olan sedir ağacına[13] bağlamış idiler. Sâhib-i Târîh dir ki: İşbu bi'r[14] hâlâ ma'rûf değildür.

Bi'r-i Enes bin Mâlik bin en-Nadr *radıyallâhu anh*: Enes'den mervîdür ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Enes menzilinde olan kuyunun içine mübârek tükürüklerin bırakmış idiler. Pes ol kuyunun[15] suyı bir mertebeye vardı ki Medîne-i Münevvere'de andan dadlu ve lezzetlü[16] su bulunmazdı. İşbu mübârek kuyu hakkında bu hadîs-i şerîfden gayrı nice hadîs dahi rivâyet olunmışdur. Sâhib-i Târîh dir ki: İbn-i Şebbe beyân eylemişdür ki Dâr-ı Enes, Benî Cedîle'de idi. Dahi dir ki: Kelâmından telhîs olunur ki râcih budur; mezbûr kuyu hâlâ Ribâtıyye dimekle ma'rûf ola[17] ki

1 urulup hırsız A: dokunup hırhız B
2 Hazret A: Rasûl B
3 ellerin A: ayaklarını B
4 şöyle dimişler A: -B
5 Fe-emmâ B: -A
6 ciz' (جزع): vadinin bir bölümü; mahalle
7 kadîmü'z-zamânda B: -A
8 Utbî dimekle A: -B
9 taşun B: -A
10 Rasûl B: Hazret A
11 mübârek A: -B
12 dikmişler idi A: kurmışlardı B
13 dâbbelerin anda olan sedir ağacına A: ol kuyu yanında olan sedir ağacına dâbbelerin B
14 bi'r A: kuyu B
15 ol kuyunun B: -A
16 ve lezzetlü B: -A
17 ola A: meşhûrdur B

Yemene[1] Ribâtı üzere vakfdur, Rûmiyye dimekle ma'rûf olan hadîkanun[2] cânib-i Şâmî'sindedür, suyı gāyetle dadludur. *Vallâhu a'lem.*[3]

Bi'r-i İhâb: [B181a] Mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda[4] mübârek tükürüklerin bırakmışdur. Ve dahi rivâyet olundı[5] ki Rasûl[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Bi'r-i İhâb'a gelüp buyururdı: "Yakındur ki bünyân ya'nî ma'mûrlık ve âbâdânlık bir yere vâsıl **[A210b]** ola kim Harre-i Garbiyye'dedür." Erbâb-ı siyer kelâmlarından müstefâd olan budur ki işbu kuyu hâlâ Bi'r-i Zemzem dimekle ma'rûfdur, hadîkanun cidâr-ı[7] kıblîsi tarafında âsâr-ı binâ-i kadîm[8] görünür. Zâhir budur ki ol binâ İsmâ'îl bin el-Velîd bin Hişâm'un kasrı âsârı[9] ola. Zîrâ mezbûr İsmâ'îl ol[10] kuyunun nısfını iştirâ eylemiş idi. Matarî dir ki: Mezbûr kuyunun suyını teberrüken etrâf-ı âleme ahâlî-i Medîne-i Münevvere nakl ider idiler, nitekim ahâlî-i Mekke-i Mükerreme zemzem-i şerîf suyını teberrüken[11] nakl idegelmişler.

Bi'rü'l-Busa (Bussa): Damm-ı [bâ-i] muvahhade ile tahfîf-i sâd-ı mühmele ile, nitekim Ehl-i[12] Medîne-i Münevvere dillerinde şâyi' ve müsta'meldür.[13] Ammâ Mecd-i Lugavî teşdîd-i sâd ile zabt eylemişdür, *bussa'l-mâ'*dan *reşeha* ma'nâsına. Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[15] şühedânun ehllerine ve ıyâllerine gelüp tesellî-i hâtır[16] ve ta'ahhüd iderlerdi. Bir gün Ebû Sa'îd-i Hudrî *radıyallâhu anh* yanına[17] gelüp ba'de'l-kelâm[18] buyurdı ki: "Yâ Ebâ Sa'îd,[19] sende hîç

---

1 Yemene A: Yemenîler B
2 hadîkanun A: bâğçenün B
3 *Vallâhu a'lem* B: -A
4 anda A: ol kuyu içine B
5 rivâyet olundı A: mervîdür B
6 Rasûl B: Hazret A
7 cidâr-ı A: dîvâr-ı B
8 âsâr-ı binâ-i kadîm A: binâ-i kadîmün eserleri B
9 âsârı A: eserleri B
10 İsmâ'îl ol B: -A
11 teberrüken A: -B
12 Ehl-i A: ahâlî-i B
13 müsta'meldür B: zâyi'dür A
14 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
15 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *sallallâhu aleyhi* B
16 tesellî-i hâtır B: -A
17 *radıyallâhu anh* yanına B: -A
18 ba'de'l-kelâm B: -A
19 Yâ Ebâ Sa'îd B: -A

sedir var mıdur? Cum'a güni olmağın başımı yumak isterüm." [Ebû Sa'îd-i Hudrî dir ki:] "Ben eyitdüm: "Belî, vardur yâ Rasûlallâh."[1] **[B181b]**[2] Pes bir mikdâr[3] sedir getürüp Server-i Enbiyâ[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[5] ile Bi'r-i Busa'ya geldük. Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[6] **[A211a]** ol kuyu üzerinde[7] mübârek başların yuyup hâlâ yunmasından hâsıl olan âb-ı zülâl ki cânlara şifâ virüp[8] kuyu içine bırakdılar." İşbu kuyu Kubâ yolında Bakī'-i Şerîf'e yakıncadur. Zekvâ bin Sâlih anda olan utum mahallinde[9] bir menzil yapup ve kuyu içinde suya inmeğe[10] nerdübân eyledi. Mezbûr kuyu olduğı hadîka-i[11] Şeyh-i Huddâm [Azîzüddevle] Reyhân nâm Bedrî Şihâbî fukarâ-i sâdır ve vârid üzere vakf eylemişdi, *tekabbelallâhu minhu.*[12]

Bi'r-i Budâ'a (Bisâ'a): Meşhûr ve ma'rûf kuyudur.[13] Damm-ı bâ-i muvahhade[14] ile, kesr dahi menkūldür; dâd mu'cemedür, mühmele dahi dinilmişdür; ayn mühmeledür, âhirinde hâ. İşbu kuyu Beyruhâ nâm kuyunun[15] cânib-i garbîsindedür, cihet-i şimâle mâ'ilcedür. Ebû Sa'îd-i Hudrî'den *radıyallâhu anh* mervîdür ki didi: "Rasûlullâh[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem*den işitdüm kendülere i'lâm[17] eyledükleri hâletde ki: "Budâ'a Bi'ri'nün[18] suyından size su getürürler ve hâl budur ki anda[19] hayz ve nifâs bezleri[20] ve âdem necâseti bırağurlardı." Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâm*[21] buyurdılar: "Su mutahhirdür ya'nî pâk idicidür, anı hîç nesne murdâr eylemez."

---

1 yâ Rasûlallâh B: -A
2 **Derkenar:** Utum: Dört direk üzeri örtülü olup dört cânibi açuk ola, ana dirler B: -A
3 bir mikdâr B: -A
4 Server-i Enbiyâ A: Hazret-i Rasûl B
5 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
6 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
7 ol kuyu üzerinde B: -A
8 hâlâ yunmasından hâsıl olan âb-ı zülâl ki cânlara şifâ virüp B: gusâle-i mezbûrı A
9 utum mahallinde A: آطم sakīfe yerinde B
10 suya inmeğe B: -A
11 hadîka-i A: bâğçe-i B
12 *tekabbelallâhu minhu* A: *Vallâhu a'lem* B
13 ve ma'rûf kuyudur B: -A
14 muvahhade A: -B
15 Beyruhâ nâm kuyunun B: Beyruhâ'nun A
16 Rasûlullâh A: Peygamber B
17 i'lâm B: arz A
18 Bi'ri'nün A: Kuyusı'nun B
19 anda A: ol kuyu içinde B
20 ve nifâs bezleri B: hırkaları A
21 Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâm* B: -A

Bir rivâyetde "İllâ ta'mını ve kokusını ve rengini tağyîr iderse murdârdur."[1] Dahi mervîdür ki Hazret[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* mübârek tükürüklerin anda bırağup **[A211b]** mübârek elleri ile andan su çekdiler. Dahi mervîdür ki anun[3] hakkında bereket ile du'â eylemişdür. Ve bir gayrı hadîs-i şerîfde[4] **[B182a]** mervîdür ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*[5] anda[6] vuzû idüp[7] vuzû[8] suyını kuyuya dökdiler. Ve dahi mervîdür ki Server-i Kâ'inât *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* eyyâm-ı bâ-berekâtlarında bi'r-i mezbûrdan istişfâ içün marîzi gusl itdürürler idi ve şifâ bulur idi.[9] Bir rivâyetde üç gün gusl itdürüp şifâ bulur idi.[10] İşbu kuyu iki bostân[11] arasındadur ki ikisin bile Şâhîn-i Cemâlî nâm Şeyh-i Huddâm satun alup ikisini bir idüp mezbûr kuyu yanında mescid ve birke binâ eylemişdi.[12] Bu hakīr dir ki: Hâlâ mezbûr bostân hâlâ yine vakfdur. *Vallâhu a'lem*.

Bi'r-i Câsûm: Cîm ile. Câsim dahi dimişler. Mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bi'r-i mezbûrdan[14] su içüp bâğçesinde namâz kılmışlardur. İşbu kuyunun sâhibi Ebu'l-Heysem bin Teyyihân'dur-

1 murdârdur B: -A
2 Hazret A: Peygamber B
3 mübârek tükürüklerin anda bırağup mübârek elleri ile andan su çekdiler. Dahi mervîdür ki anun A: ol kuyu B
4 Ve bir gayrı hadîs-i şerîfde B: Hadîs-i âharda A
5 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
6 anda A: ol kuyuda B
7 vuzû idüp A: âbdest alup B
8 vuzû A: -B
9 Server-i Kâ'inât *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* eyyâm-ı bâ-berekâtlarında bi'r-i mezbûrdan istişfâ içün marîzi gusl itdürürler idi ve şifâ bulur idi A: Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün zamân-ı şerîflerinde ol kuyu suyından şifâ içün marîz olan kimesnelere gusl itdürüp şifâ bulurlardı B **Derkenar:** رُوى أنّ رسول الله صلى الله عليه و سلّم أتى بئر بضاعة فتوضّأ من الدلو و ردّ ما بقي في الدلو إلى البئر و بصق فيها و شرب من مائها، و كان ملحا فصار عذبا طيّبا. و كان إذا أصاب الإنسان مرض في زمنه صلى الله عليه و سلّم يقول إغتسلوه من بئر بضاعة، فإذا إغتسل فكأنّما نشط من عقال. (من العجائب) ("Rivayet olunur ki Hz. Rasûlullâh *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* Budâ'a Kuyusu'na gelip kovadan abdest aldı, kalan suyu kovanın içine iade edip kuyuya döktü, kuyuya mübarek ağzının suyunu bıraktı ve kuyunun suyundan içti; (bu şekilde) kuyunun suyu evvelce tuzlu olduğu hâlde tatlı ve güzel bir su hâline geldi. Hz. Rasûlullâh *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* zamanında bir kimseye hastalık isabet edince o kimse kendisini Budâ'a Kuyusu'nun suyuyla gusl ettirmelerini isterdi, gusl edince de sanki (önceden bağlanmış da) ipten kurtulmuş gibi canlılığa kavuşurdu.") B: -A
10 Bir rivâyetde üç gün gusl itdürüp şifâ bulur idi A: -B
11 bostân A: bâğçe B
12 binâ eylemişdi B: yapmışdı A
13 Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
14 bi'r-i mezbûrdan A: mezbûr kuyudan B

lar; Sahâbe'dendür,[1] *radıyallâhu anh*. Fe-emmâ[2] hâlâ ol kuyu[3] ma'rûf değildür. *Vallâhu a'lem*.

Bi'r-i Cemel: Deve ma'nâsınadur. Vech-i tesmiyesi anda[4] bir deve düşüp öldüğidür. Yâhûd anı hafr iden[5] kimesnenün ismi ile müsemmâ olunmış[6] ola ki anun ismi Cemel idi. Dahi mervîdür ki **[A212a]** Abdullâh bin Revâha'dan ve Üsâme bin Zeyd'den *radıyallâhu anhumâ*, dimişler ki: "Rasûlullâh[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Bi'r-i Cemel cânibine revâne olup biz dahi ardınca varup Hazret[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* içerü girüp Bilâl dahi anlar ile bile dâhil olup biz hâricde[9] durup, çıkduklarında[10] Bilâl'den su'âl eyledük: "Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[12] ne tarîk ile vuzû eylediler?" Bilâl eyitdi ki:[13] **[B182b]** "Âbdest alup huffeyn[14] üzerine mesh eylediler ve himâr[15] üzerine ya'nî dülbendleri[16] üzere, bi'r-i mezbûrun yanında namâz kıldılar."[17] Bi'r-i mezbûrun ta'yîninde[18] ba'zılar dirler ki işbu kuyu[19] Cürf nâhiyesinde, Vâdî-i[20] Akīk müntehâsındadur. Ammâ Sâhib-i Târîh dir ki: Savâb budur ki bi'r-i mezbûr[21] Bakī' nevâhîsinde ola. *Vallâhu a'lem*.

Beyruhâ:[22] Feth-i [bâ-i] muvahhade ve kesri ile, dahi mervîdür[23] feth-i râ ve damme ile, hemze meddi ile dört lugatdur, beşinci lugat *fuya'lâ* vezni

---

1 Sahâbe'dendür B: -A
2 Fe-emmâ B: -A
3 ol kuyu B: -A
4 anda A: ol kuyuya B
5 anı hafr iden A: ol kuyuyı kazan B
6 müsemmâ olunmış A: tesmiye olmış B
7 Rasûlullâh A: Peygamber B
8 Hazret A: Rasûl B
9 dâhil olup biz hâricde A: girüp biz taşrada B
10 çıkduklarında B: -A
11 Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ A: Peygamber B
12 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
13 ne tarîk ile vuzû eylediler?" Bilâl eyitdi ki A: -B
14 huffeyn: ayağa giyilen mestler
15 himâr A: perdeleri B
16 üzerine, ya'nî dülbendleri A: -B
17 bi'r-i mezbûrun yanında namâz kıldılar B: -A
18 Bi'r-i mezbûrun ta'yîninde A: -B
19 işbu kuyu B: -A
20 Vâdî-i B: -A
21 bi'r-i mezbûr A: ol kuyu B
22 بئر حا A بئر رحا B
23 mervîdür B: -A

üzeredür. *Berâha*'dan müştak[dur], açuk yer ma'nâsına. Bu hakīr dir ki: Bu takdîrce Bi'r-i Beyruhâ dimek münâsibdür; tâ sibâk ve siyâk-ı kelâma muvâfık ola, *vallâhu a'lem.*[1] Mervîdür ki Ensâr'dan Ebû Talha'nun mâlı ve bâğçeleri[2] çok idi, fe-emmâ ehabb-ı emvâli[3] Beyruhâ idi. İşbu kuyu Mescid-i Şerîf'ün cânib-i kıblîsinde **[A212b]** vâki' olmışdur. Rasûl-i Ekrem[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol kuyuya[5] varup suyından içüp bâğçenün gölgelerinde istızlâl ider idiler.[6] Ve dahi mervîdür ki Ebû Talha ol bâğçeyi[7] akrabâsına tasadduk[8] eylemişdi. Ana bu bâbda itâb oldukda cevâb virüp[9] didi ki: "Bir sâ' hurmayı bir sâ' dirheme[10] satmayayın mı?" Matarî kelâmında dir ki: Bu kuyu Medîne-i Münevvere'nün hisârınun cânib-i şimâlîsinde vâki' olmışdur, anunla hisâr arasında yol fâsıladur. Hâlâ Nuveyriyye dimekle ma'rûfdur, zîrâ ol bâğçeyi Nuveyriyyîn hâtunlarından bir hâtun satun alup **[B183a]** Medîne-i Münevvere'de olan fukarâ içün vakf eylemişdür. *Vallâhu a'lem*.

Bi'r-i Halve: Hâ-i mühmele ile. Mervîdür ki Peygamber[11] *sallallâhu aleyhi ve sellem* bi'r-i mezbûrede[12] yanında olan ağaç gölgesinde kaylûle buyurmışlar. Ammâ hâlâ ma'rûf değildur. *Vallâhu a'lem.*[13]

Bi'r-i Zer': Zâl-i mu'ceme ile. Mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Benî Hatme'ye gelüp bir [ihtiyâr][14] hâtuncuk[15] evinde namâz kılup andan sonra Mescid-i Benî Hatme'de namâz kılup andan sonra anda olan Zer'[16] nâm kuyu üzere mürûr idüp[17] kuyu üzerinde olan ağaç üzerinde

---

1 *vallâhu a'lem* B: -A
2 ve bâğçeleri B: -A
3 ehabb-ı emvâli A: sevgilü bâğçesi B
4 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
5 ol kuyuya B: ana A
6 istızlâl ider idiler A: gölgelenürdi B
7 ol bâğçeyi B: anı A
8 tasadduk A: vakf B
9 cevâb virüp B: -A
10 dirheme A: akçeye B
11 Peygamber A: Rasûl B
12 bi'r-i mezbûrede A: ol kuyuda B
13 *Vallâhu a'lem* A: -B
14 Arabî metinde bu kısım بيت العجوز şeklindedir. Bk. Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ*, s. 457.
15 hâtuncuk B: karıcuk A
16 Zer' B: ذراع A
17 üzere mürûr idüp A: uğrayup B

oturup tâze âbdest **[A213a]** alup mübârek tükürüklerin kuyu içine[1] bırakdılar. Kuyuda[2] âbdest almak ve tükürük bırakmak turuk-ı müteʿaddide ile[3] rivâyet olunmışdur. Fe-emmâ bu kuyu[4] hâlâ maʿrûf değildür. Âsâr-ı Karye-i Benî Hatme, Mâcuşûniyye kurbındadur. *Vallâhu aʿlem*.

Bi'r-i Rûme: Râ'nun dammesi ile; hemze ile dahi mervîdür baʿde'r-râ'. Hadîs-i şerîfde gelmişdür[5] ki Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur:[6] "Ne gökçek kuyudur Müzenî Kuyusı. Ey Osmân, anı satun alup tasadduk[7] eyle." deyü buyurmışlardur.[8] Hadîs-i âharda mervîdür ki: "Ne gökçek hufeyredür Müzenî Hufeyresi." Yaʿnî Bi'r-i Rûme. Pes Hazret-i[9] Osmân *radıyallâhu anh* işidicek kuyunun[10] nısfını yüz deveye ile satun alup tasadduk eyledi. Andan sonra halk mezbûr[11] kuyudan su alurlar idi. Sâhibi görüp bildi ki kuyunun suyı eksilmeyüp[12] evvelki hâli üzere **[B183b]** kalmışdur, pes nısf-ı âharı[13] azıcık bahâ ile Hazret-i Osmân *radıyallâhu anhu*ya[14] satdı ve Hazret-i Osmân dahi *radıyallâhu anh*[15] alup anı dahi tasadduk[16] eyledi. Bi'r-i mezbûre[17] hakkında çok ehâdîs-i şerîfe[18] rivâyet[19] olunmışdur. Cümleden biri budur ki Muhâcirîn *radıyallâhu anhum*[20] Medîne-i Münevvere'ye kudûm eyledükde[21] suyından aslâ mahzûz olmayup[22] Bi'r-i Rûme'den semen-i kesîr ile suyı satun alur içerlerdi. Pes

---

1 kuyu içine B: anda A
2 Kuyuda B: -A
3 turuk-ı müteʿaddide ile A: nice kerre B
4 bu kuyu B: -A
5 şerîfde gelmişdür A: şerîfdür B
6 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdur B: -A
7 tasadduk A: vakf B
8 deyü buyurmışlardur B: -A
9 Pes Hazret-i B: -A
10 kuyunun B: -A
11 tasadduk eyledi. Andan sonra halk mezbûr A: ol B
12 kuyunun suyı eksilmeyüp B: -A
13 nısf-ı âharı A: nısfını dahi B
14 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
15 *radıyallâhu anh* A: -B
16 anı dahi tasadduk A: vakf B
17 Bi'r-i mezbûre A: Ol kuyu B
18 çok ehâdîs-i şerîfe B: ehâdîs-i kesîre A
19 rivâyet A: zikr B
20 *radıyallâhu anhum* B: -A
21 kudûm eyledükde A: geldüklerinde B
22 mahzûz olmayup A: hazz eylemeyüp B

Rasûl-i Ekrem[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hazretleri ol kuyunun sâhibine **[A213b]** buyurdılar[2] ki: "Bu kuyuyı cennet aynlarından bir ayna [mukābil] bize[3] bey' eyle." Ol kuyu sâhibi[4] didi ki: "Yâ Rasûlallâh, benüm andan gayrı milkim yokdur." Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* anı işidicek otuz beş bin dirhem ile satun alup âmme-i nâsa vakf eyledi.[5] İşbu kuyu Câhiliyyet zamânı[6] kuyularındandur ki kavm-i Melik Tübba'[7] içün mezbûr kuyudan su çekilmişdür. Vâdî-i Akīk'un müntehâsında vâki' olmışdur,[8] seller müctemi' olduğı mahalde[9] vâki'dür. Mezbûr kuyu[10] harâb olup taşları içine dökülmişdi. Mekke-i Mükerreme kādîsı olan Muhibbüddîn-i[11] Taberî yedi yüz elli târîhinde ol kuyuyı ihyâ idüp tecdîd eylemişdi.[12] Bu hakīr dir ki: Sene erba'a ba'de'l-elf târîhinde Medîne-i Münevvere Şeyhu'l-Harem'i ve sâ'ir umûr üzere nâzıru'n-nuzzâr[13] ve mütekellim olan[14] halîfe-i zamânun [ya'nî] sa'âdetlü Sultân Muhammed Hân[15] hazretlerinün[16] vekil-i mutlakı olan sâlisü'l-Ömereyn merhûm Ömer Efendi[17] ol kuyunun etrâfını[18] sâniyen ihyâ idüp[19] **[B184a]** ma'mûr ve cümle[20] nevâhîsini[21] zirâ'at ile ve sâ'ir eşcâr garsıyla ma'mûr idüp[22] civârında[23] mescid ve sebîl ve bir gökçek birke binâ[24] idüp hâlâ fukarâ[25] müntefi' oluyorlar, *cezâhullâhu te'âlâ hayran*

1 Rasûl-i Ekrem B: Hazret A
2 hazretleri ol kuyunun sâhibine buyurdılar B: buyurdılar mâlikine A
3 Bu kuyuyı cennet aynlarından bir ayna [mukābil] bize B: Anı cennetden bir ayna A
4 kuyu sâhibi B: -A
5 âmme-i nâsa vakf eyledi B: -A
6 zamânı B: -A
7 kavm-i Melik Tübba' B: kavm A
8 vâki' olmışdur A: -B
9 müctemi' olduğı mahalde A: cem' olduğı yerde B
10 vâki'dür. Mezbûr kuyu B: -A
11 Muhibbüddîn-i A: Muhibb-i B
12 yedi yüz elli târîhinde ol kuyuyı ihyâ idüp tecdîd eylemişdi B: anı ihyâ idüp tecdîd eylemişdi sene yedi yüz elli târîhinde A
13 nâzıru'n-nuzzâr B: nâzır A
14 ve mütekellim olan A: -B
15 Sultan III. Mehmed (1595-1603).
16 sa'âdetlü Sultân Muhammed Hân hazretlerinün B: -A
17 merhûm Ömer Efendi B: -A
18 ol kuyunun etrâfını B: anı A
19 sâniyen ihyâ idüp A: -B
20 ma'mûr ve cümle B: -A
21 nevâhîsini A: cevânibini B
22 ma'mûr idüp A: bâğçe ve bostân eyleyüp B
23 civârında A: ve yanında B
24 ve bir gökçek birke binâ B: -A
25 hâlâ fukarâ A: Müslümânlar B

cezîlen ve ce'alallâhu te'âlâ fî kabrihî sirâcen ve münîran.[1] Üç yıl mikdârı bu minvâl üzere ma'mûr olup sonra mezbûr Ömer Efendi âhirete intikāl eyledükde Harem-i Şerîf-i Nebevî'de hizmet iden tavâşî ağalar "Bi'r-i merkūm bize vakfdur." deyü bâtıl [u] nâ-hakk yere da'vâ ve gulüvv eyleyüp evvel-i eyyâmda Medîne-i Münevvere kādîsı olan Ahmed bin Hüseyn nâm kimesne ki merhûm Sultân Kayıtbay vakfınun kirâları ziyâde olursa ve ziyâde idene la'net itmiş iken bu la'netleri kabûl eyleyüp evkāf-ı Kayıtbay ve sâ'ir vakflarun kirâların ziyâde eyleyüp la'netleri kendü nefsine kabûl idüp fukarâ ve zu'afâ-i cîrân-ı Habîbullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün gözleri yaşını ve derûn-ı dilden bed-du'âların alduğından gayrı mezbûr kuyunun harâb olup ve etrâfında olan bâğ [u] bâğçesini nâ-bedîd eyleyüp yıkmağa hükm eyleyüp pes sene seb'a ba'de'l-elf târîhinde gene harâb ve vîrâne eylediler.[2]

Bi'rü's-Sukyâ: Damm-ı sîn-i mühmele ve sükûn-ı kāf ile. Ahvâli mücmelen Mescid-i Sukyâ'da zikr olunmışdur. Ümmü'l-Mü'minîn Â'işe *radıyallâhu anhâ*dan mervîdür[3] ki: "Hazret-i Peygamber[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[A214a]** içün **[B184b]** Bi'r-i Sukyâ'dan dadlu su getürdiler idi." Bu bâbda ehâdîs-i kesîre vârid olmışdur. Mervîdür ki[5] işbu kuyu Matarî kavli üzere Nukā nâm mevzi'ün[6] âhirindedür ki Bi'r-i Alî cânibine müteveccih olan kimesnenün sol cânibine vâki' olur, taşda oyulmışdur.[7] Harâb ve

---

1 *cezâhullâhu te'âlâ hayran cezîlen ve ce'alallâhu te'âlâ fî kabrihî sirâcen ve münîran* B: *cezâhullâhu hayran* A

2 Üç yıl mikdârı bu minvâl üzere ma'mûr olup sonra mezbûr Ömer Efendi âhirete intikāl eyledükde Harem-i Şerîf-i Nebevî'de hizmet iden tavâşî ağalar "Bi'r-i merkūm bize vakfdur." deyü bâtıl [u] nâ-hakk yere da'vâ ve gulüvv eyleyüp evvel-i eyyâmda Medîne-i Münevvere kādîsı olan Ahmed bin Hüseyn nâm kimesne ki merhûm Sultân Kayıtbay vakfınun kirâları ziyâde olursa ve ziyâde idene la'net itmiş iken bu la'netleri kabûl eyleyüp evkāf-ı Kayıtbay ve sâ'ir vakflarun kirâların ziyâde eyleyüp la'netleri kendü nefsine kabûl idüp fukarâ ve zu'afâ-i cîrân-ı Habîbullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün gözleri yaşını ve derûn-ı dilden bed-du'âların alduğından gayrı mezbûr kuyunun harâb olup ve etrâfında olan bâğ [u] bâğçesini nâ-bedîd eyleyüp yıkmağa hükm eyleyüp pes sene seb'a ba'de'l-elf târîhinde gene harâb ve vîrâne eylediler B: -A **Derkenar:** Ve mezbûr Ahmed kādînun tahmîn-i kabâhatinden biri dahi budur ki, sa'âdetlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinün fukarâ-i Medîne'ye ta'yîn eyleyüp irsâl eyledüği senevî on bir bin erdeb buğdayun sülüsini şürefâ nâm kimesnelerün otuz altunluk bereket revânı rüşvetlerine tama' idüp ellerine huccet virdi. Hâlâ her sene mezbûr on bir bin erdeb buğday geldükde gemiden çıkduğı gibi "Sülüsi ver." deyü buğdayun nısfından ziyâdesini alurlar. Fukarâ-i Medîne meksûr-ı hâtır olup sebeb olana bed-du'â iderler B: -A

3 mervîdür A: rivâyet olunur B

4 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

5 vârid olmışdur. Mervîdür ki B: mervîdür A

6 Nukā nâm mevzi'ün B: Nukā'nun A

7 taşda oyulmışdur A: bir oyulmış taş içindedür B

mu'attal olmışdı, ammâ fukarâ-i Acem'den bir kimesne yedi yüz yetmiş[1] sekiz târîhinde tecdîd ve ta'mîr eyledi. Ve li-hâzâ[2] Bi'rü'l-A'câm dimekle ma'rûfdur. Hakkında rivâyât-ı muhtelife vâki' olmışdur, murâd olunursa *Târîh-i Arabî*'ye mürâca'at oluna. Bu hakīr dir ki: Bi'r-i mezbûre,[3] hâlâ Bi'r-i Mısr dimekle ma'rûfdur. *Vallâhu a'lem*.

Bi'rü'l-Akabe: Ba'zılar dirler ki bu kuyu şol kuyudur ki Hazret-i Peygamber[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ve Hazret-i Sıddîk ve Hazret-i Fârûk *radıyallâhu anhumâ*[5] üzerinde oturup mübârek ayakların kuyu içine[6] sarkıtmış idiler. Lâkin meşhûr olan budur ki kıssa-i mezbûre[7] Bi'r-i Erîs'de vâki' olmışdı. Eger ikisinde de vâki' olsa kazıyye müte'addid olmak lâzım gelür, *vallâhu a'lem*. Bu hakīr[8] dir ki: Câ'izdür Bi'r-i Erîs ve Bi'r-i Akabe bir ola, bir kuyu[9] iki ism ile tesmiye olunmak makūlesinden olur. Bu takdîrce kazıyye müte'addid **[A214b]** olmak lâzım değil. *Vallâhu a'lem*.

Bi'r-i Ebî İnebe: *İneb* vâhididür, üzüm ma'nâsınadur. Mervîdür ki Bedr Gazâsı'na **[B185a]** gidecek asker-i İslâm'ı[10] Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[11] Bi'r-i Ebî İnebe'de[12] yoklama[13] eyleyüp küçücek olan kimesneleri redd eylediler.[14] İşbu kuyu Bi'r-i Vâdî[15] dimekle ma'rûf olan olmakdur. *Vallâhu a'lem.*

Bi'r-i İhn:[16] Kesr-i ayn-ı mühmele ile ve sükûn-ı hâ ile; boyanmış sûf ma'nâsına. Dirler ki bu kuyu Âliye'dedür. Ya'nî Medîne-i Münevvere'nün yüce olan cânibindedür ki Kubâ ve nevâhîsinden ibâretdür, anda zirâ'at

---

1 yetmiş A: -B
2 Ve li-hâzâ A: Anun-içün B
3 Bi'r-i mezbûre A: Ol kuyu B
4 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
5 Hazret-i Sıddîk ve Hazret-i Fârûk *radıyallâhu anhumâ* A: Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* B
6 kuyu içine B: -A
7 kıssa-i mezbûre A: bu kıssa B
8 hakīr A: fakīr B
9 bir kuyu B: -A
10 Bedr Gazâsı'na gidecek asker-i İslâm'ı B: Bedr leşkerini A
11 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
12 Bi'r-i Ebî İnebe'de A: ol kuyu yanında B
13 yoklama B: arz A
14 redd eylediler A: girüye döndürdi B
15 ردی A: ودی B
16 **Bi'r-i İhn** B: بئر العهين A

iderler. Ve ol kuyuya yakın[1] bir büyük[2] sedir ağacı vardur dirler. Ba'zılar sedir ağacı hâlâ maktû'dur dimişler.[3] İşbu kuyu Avâlî'de ma'rûfdur, suyı gāyetle dadludur ve dağda menkūr olmışdur.[4] Sâhib-i Târîh dir ki: Bana ba'de't-te'emmül zâhir olan budur ki, bundan sonra zikr olunacak Bi'r-i Yesîre didükleri[5] Bi'r-i İhn'dür. *Vallâhu a'lem*.

Bi'r-i Gurs: Damm-ı ayn-ı[6] mu'ceme ile ve sükûn-ı râ ile. Ba'zı dirler ki feth ve sükûn iledür.[7] Ba'zılar dahi tahrîk ile *şecer* vezni üzere dimişler. Bi'r-i Ağres dahi dimişler. İşbu bi'r[8] Mescid-i Kubâ'nun cânib-i şarkīsinde şimâle mâ'ilce Mescid-i[9] Kubâ'dan yarım[10] mil mikdârı ba'îdce **[A215a]** düşmişdür.[11] Mervîdür ki suyından Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* içün[12] getürmişler idi. Enes *radıyallâhu anh*dan mervîdür ki dir idi: "Bana Bi'r-i Gurs'dan su getürün. Zîrâ gördüm **[B185b]** Hazret[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ki andan[14] su içerlerdi ve vuzû ider idi."[15] Ve dahi Emîrü'l-Mü'minîn Alî'den *radıyallâhu anh* mervîdür ki eyitdi: "Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdı ki: "Her gâh[16] ki ben[17] âhirete intikāl idem, beni kuyum Gurs Kuyusı'ndan yedi kırba su ile yuyasınuz."[18] İşbu kuyu Kubâ'da olup Hazret[19] *sallallâhu aleyhi ve sellem* andan su içerler idi." Bu ma'nâ turuk-ı müte'addideden vârid olmışdur, hakkında nice ehâdîs-i şerîfeler rivâyet olunmışdur. Sâhib-i Târîh dir ki: İşbu kuyu harâb oldukdan sonra

1 Ve ol kuyuya yakın B: Ana karîb A
2 bir büyük A: -B
3 Ba'zılar sedir ağacı hâlâ maktû'dur dimişler A: Fe-emmâ hâlâ sedir ağacı yokdur B
4 dağda menkūr olmışdur A: dağdadur deyü menkūldür B
5 Bi'r-i Yesîre didükleri A: kuyu ki Yesîre'dür B
6 ayn-ı B: -A
7 Ba'zı dirler ki feth ve sükûn iledür A: -B
8 bi'r A: kuyu B
9 Mescid-i B: -A
10 yarım A: bir B
11 ba'îdce düşmişdür A: ırakça vâki' olmışdur B
12 suyından Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* içün A: Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* içün mezbûr kuyunun suyından B
13 Hazret A: Rasûl B
14 andan A: mezbûr kuyudan B
15 vuzû ider idi A: âbdest alurlar idi B
16 gâh A: kaçan B
17 ki ben B: -A
18 kuyum Gurs Kuyusı'ndan yedi kırba su ile yuyasınuz B: gusl eylenüz yedi kırba su ile kuyumdan, Gurs Kuyusı'ndan A
19 Hazret A: Peygamber B

Hâce Hüseyn bin Şihâb[1] Ahmed-i Kāvânî[2] ol kuyuyı satun alup çevresine dîvâr[3] idüp bâğçe eyledi ve kuyu içün derece idüp bâğçe içinden ve dahi taşrasından kuyuya yol eyledi sekiz yüz seksen iki[4] târîhinde. Bu hakīr dir ki: Mezbûr yol karn-ı âşire dek minvâl-i mezbûr üzere **[A215b]** idi, karn-ı âşirün evâhirinde dış cânibinden olan yolı men' eylediler. *Vallâhu a'lem.*[5]

Bi'rü'l-Karrâsa (Arrâda): Kāf ve râ ile ve sâd-ı mühmele ile. Ba'zı nüshalarda ayn-ı mühmeledür kāf yerinde[6] ve dâd-ı mu'ceme ile. Sâhib-i Târîh dir ki: Gümân iderüm ki savâb bu ola. Câbir bin Abdullâh'dan *radıyallâhu anhumâ* mervîdür ki: "Babam şehîd oldukda Bi'r-i[7] Karrâsa'yı aslı ile ve bâğçesiyle ve[8] mîvesi ile ya'nî hurmasıyla erbâb-ı[9] dîvâna arz eyledüm, kabûlinden ibâ eylediler. **[B186a]** Pes Hazret-i Rasûl[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Ashâb-ı Kirâm'dan *radıyallâhu anhum*[11] ba'zı kimesneler ile Karrâsa'ya[12] çıkup mübârek tükürüklerin kuyu[13] içine bırakup bereket ile du'â eylediler. Ve dahi du'â eylediler ki Hakk *Sübhânehû ve Te'âlâ*[14] Hazret-i[15] Abdullâh'ı *radıyallâhu anh*[16] deynden halâs eyleye." İşbu kuyu[17] hâlâ ma'rûf değildür; ammâ kıyâs budur ki Mesâcid-i Feth cânibinde ola, Mescid-i Harbe cihetinde.

Bi'rü'l-Yesîre: Zıdd-ı *usr* olan *yüsr*'den müştakdur. Mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[18] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Benî Ümeyye bin Zeyd'e gelüp kuyuları üzerinde oturup su'âl eyledi: "Bu kuyunun ismi nedür?" Eyitdiler ki: "Asî-

---

1 Şihâb A: Şihâbüddîn B
2 Kāvânî A: قاداني B
3 ol kuyuyı satun alup çevresine dîvâr B: anı iştirâ idüp nevâhîsin muhavvata A
4 sekiz yüz seksen iki B: sene isneyn ve semânîn ve semâne-mi'e A
5 *Vallâhu a'lem* B: -A
6 kāf yerinde B: kāf yerinde vâki' olmışdur A
7 Bi'r-i B: -A
8 bâğçesiyle ve B: -A
9 ya'nî hurmasıyla erbâb-ı A: ehl-i B
10 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
11 *radıyallâhu anhum* B: -A
12 Karrâsa'ya B: -A
13 kuyu A: Bi'r-i Karrâsa B
14 *Sübhânehû ve* B: -A
15 Hazret-i B: -A
16 *radıyallâhu anh* B: -A
17 kuyu B: -A
18 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B

re'dür." Pes Hazret-i Peygamber[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Böyle değildür, belki ismi **[A216a]** Yesîre'dür." diyüp mübârek tükürüklerin kuyu[2] içine bırağup hakkında du'â eyledi. Zikri[3] sebkat eylemişdür ki[4] Bi'r-i İhn işbu bi'r[5] olmakdur.

Pes bu takdîrce âbâr-ı mübâreke[6] on dokuz oldı. Ve yedi adede hasr eyledükleri merdûddur. Lâkin ebyâr-ı Nebeviyye'den[7] meşhûr olan kuyular hâlâ[8] yedidür: Biri Bi'r-i Erîs ve biri Beyruhâ[9] ve biri Bi'r-i[10] Rûme ve biri dahi Bi'r-i Gurs[11] ve biri dahi Bi'r-i Budâ'a ve bir dahi Bi'rü'l-Busa ve biri dahi Bi'rü's-Sukyâ yâhûd Bi'r-i İhn veyâhûd Bi'r-i Cemel. Yedinci kuyuda[12] üç kavl ile ihtilâf[13] eylemişlerdür. Nitekim Hâfız Irâkī ehâdîs-i **[B186b]** ecyâd tahrîcinde zikr olan yedi kuyu[14] esâmîsinde bu nazmı buyurmışdur:

إذا رمت آبار النّبيّ بطيبة
فعدّتها سبع مقالا بلا وهن

أَرِيس و غُرْس رُومَة و بُضَاعَة
كذا بُصَّة قل بَيْرُحَاء مع العِهْن[15]

Tetimme

Mahfî olmasun ki hâlâ Medîne-i Münevvere'de cârî olan ayn müsemmâdur Ayn-ı Zerkā ile;[16] fe-emmâ savâbı[17] Ayn-ı Ezrak'dur. Zîrâ ol suyı[18]

1 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
2 kuyu B: -A
3 Zikri B: -A
4 sebkat eylemişdür ki A: sebk eyleyen B
5 bi'r A: kuyu B
6 âbâr-ı mübâreke A: mübârek kuyular B
7 ebyâr-ı Nebeviyye'den B: -A
8 kuyular hâlâ B: -A
9 بئر حا A B
10 Bi'r-i A: -B
11 Gurs A: Erîs B
12 kuyuda B: -A
13 ile ihtilâf B: -A
14 zikr olan yedi kuyu B: âbâr-ı seb'a A
15 "Hz. Peygamber'in (sav) Medine'deki kuyularına niyetlenince
Say onu yedi kuyu olarak şüphesiz
Erîs, Gurs, Rûme ve Budâ'a
Aynı şekilde Busa, Beyruhâ ve İhn'i say"
16 cârî olan ayn müsemmâdur Ayn-ı Zerkā ile A: akan sunun ismi Ayn-ı Zerkā'dur B
17 savâbı A: evlâsı B
18 ol suyı B: -A

Hazret-i Mu'âviye *radıyallâhu anh*[1] emri ile Mervân[2] Medîne-i Münevvere'ye[3] icrâ eylemişdi.[4] Ve mezbûr[5] Mervân ezraku'l-ayn olmağın[6] Ezrak dimekle mülakkab olmışdı. Pes Ayn-ı Zerkā dimeyüp Ayn-ı Ezrak dimek gerekdür. **[A216b]** *Vallâhu a'lem*.

Fasl-ı Sânî[7]

Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün vakfları[8] beyânındadur.

Zührî *rahimehullâh*[9] dir ki: **Peygamber**[10] ***sallallâhu aleyhi ve sellem*ün evkāfları**[11] cemî'an Muhayrîk nâm Yehûdî emvâlidür ki Beni'n-Nadîr'den bir hibr idi, Hazret-i Risâlet-penâh'a *sallallâhu aleyhi ve sellem*[12] îmân getürmişdi. Ammâ Vâkıdî dimişdür ki: Mezbûr Yehûdî[13] îmân getürmemişdi, lâkin Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem*[14] muhibb olup ba'zı gazavâtda müsâ'ade eylemişdi. Vefât eyledükde Müslümânlar makberelerinün bir cânibinde[15] eylediler, fe-emmâ defn idüp[16] namâzı kılınmadı. Zührî'den mervîdür ki Muhayrîk nâm Yehûdî[17] cemî' emvâlini Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem*[18] vasiyyet idüp Uhud Gazâsı'nda hâzır olup küffâr ile[19] mukātele idüp **[B187a]** anda maktûl oldı. Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*[20] buyurdı ki: "Muhayrîk sâbık-ı Yehûdî'dür ve Selmân sâbık-ı[21] Fârs'dur ve Bilâl sâbık-ı Habeşe'dür." Bu hakīr dir ki: İşbu hadîs-i şerîfden ma'lûm olur ki

---

1 *radıyallâhu anh* A: -B
2 Mervân A: Mervân nâm kimesne B
3 Medîne-i Münevvere'ye B: -A
4 icrâ eylemişdi A: akıtmış idi B
5 mezbûr B: -A
6 ezraku'l-ayn olmağın A: gözleri gök olmağla B
7 **Fasl-ı Sânî** A: **İkinci Fasl** B
8 **Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün vakfları** B: **Sadakāt-ı Nebeviyye** A
9 *rahimehullâh* A: *rahmetullâhi aleyh* B
10 **Peygamber** A: **Rasûl** B
11 **evkāfları** B: **sadakātları** A
12 Risâlet-penâh'a *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Peygamber'e B
13 mezbûr Yehûdî B: -A
14 Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Rasûl *aleyhi's-selâm*a B
15 cânibinde B: nâhiyesinde A
16 defn idüp A: -B
17 nâm Yehûdî B: -A
18 Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Hazret-i Peygamber *aleyhi's-selâm*a B
19 küffâr ile B: -A
20 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Rasûl-i Ekrem B
21 sâbık-ı B: -A

Muhayrîk îmâna gelmiş ola.[1] Ve dahi müsbet, nâfî üzere râcih olmak aslı iktizâ ider ki Muhayrîk'un[2] İslâm'ına hükm oluna. *Vallâhu a'lem*.

Zührî'den mervîdür ki Hazret-i Peygamber'e[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* müte'allik olan Muhayrîk emvâli[4] bunlardur ki zikr olunur: Delâl **[A217a]** ve Burka ve A'vâf ve Sâfiye ve Mîseb ve Husnâ ve Meşrebe-i Ümm-i[5] İbrâhîm'dürler. Ammâ Sâfiye ve Burka ve Delâl ve Mîseb; bunlarun dîvârları[6] biri birine mücâvirdür[7] A'lâ-yı Savreyn[8] dimekle ma'rûf yerde, Mervân bin el-Hakem kasrı ardındaki Vâdî-i Mehzûr'dan su alurlar. Sâfiye hâlâ Medîne-i Münevvere'nün şarkīsinde Ciz'-i Züheyre dimekle ma'rûfdur. Burka dahi ma'rûfdur, ol nâhiyede kıble cânibine mâ'ilce[dür].[9] Delâl dahi ma'rûf ciz'dür, Sâfiye'nün cânib-i kıblîsinde Melîkî'ye karîb ki Medrese-i Şihâbiyye vakfıdur.[10] Mîseb egerçi hâlâ ma'rûf bâğçe[11] değildür, fe-emmâ mezkûr üç dîvâra[12] muttasıl idüği ma'lûmdur. Ve ammâ Meşrebe-i Ümm-i İbrâhîm Avâlî-i Medîne-i Münevvere'de olan bâğçelerdedür,[13] Mescid-i Meşrebe-i Ümm-i İbrâhîm'de zikr olundı. Ve ammâ Husnâ, **[B187b]** Kuff nevâhîsinde bir bâğçedür,[14] bu dahi Vâdî-i Mehzûr'dan su alur. Husnâ; damm-ı hâ ve sükûn-ı sîn-i mühmeleteyn ile ve feth-i nûn ile. Hâlâ bu ism ile ma'rûf değildür. Eger Hannâ ki hâ'dan sonra nûn iledür; andan tashîf ise Mâcuşûniyye kurbında, cânib-i şarkīsinde ma'rûfdur. Sâhib-i Târîh dir ki: Zâhir olan budur ki Husnâ hâlâ Hüseyniyyât[15] dimekle ma'rûf yer ola[16] ki Ciz'-i Delâl **[A217b]** kurbındadur,[17] *vallâhu a'lem*. Ve ammâ A'vâf

---

1 hadîs-i şerîfden ma'lûm olur ki Muhayrîk îmâna gelmiş ola B: hadîs-i şerîf İslâm'ına delâlet ider A
2 Muhayrîk'un B: -A
3 Hazret-i Peygamber'e B: Hazret'e A
4 emvâli A: mâlları B
5 Ümm-i A: -B
6 bunlarun dîvârları B: -A
7 mücâvirdür A: muttasıldur B
8 ضورين A B
9 Burka dahi ma'rûfdur, ol nâhiyede kıble cânibine mâ'ilce[dür] A: -B
10 dahi ma'rûf ciz'dür, Sâfiye'nün cânib-i kıblîsinde Melîkî'ye karîb ki Medrese-i Şihâbiyye vakfıdur A: ol nâhiyede kıble cânibine vâki' olmışdur, ma'rûf bâğçedür, Sâfiye'nün cânib-i kıblîsinde Melîkî nâm bâğçedür B
11 bâğçe B: -A
12 mezkûr üç dîvâra B: havâ'it-i selâseye A
13 Medîne-i Münevvere'de olan bâğçelerdedür B: Medîne'dedür A
14 nevâhîsinde bir bâğçedür B: nevâhîsindedür A
15 Hüseyniyyât A: حسينات B
16 yer ola A: bâğçedür B
17 kurbındadur A: yanındadur B

bir ciz'dür[1] ki Medîne-i Münevvere'nün Avâlî'sinde Bi'r-i A'vâf'da haddi beyân olundı, bu dahi Vâdî-i Mehzûr'dan su alur. Bu hakīr dir ki: Husnâ ile A'vâf dahi Vâdî-i Mehzûr'dan su alıcak cümlesi bir yerde zikr olmak münâsibdi; lâkin ayırmak adem-i ittisâlden ötüridür,[2] *vallâhu a'lem*. Vâkıdî'den mervîdür ki Hazret-i[3] Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* hicretlerinden sonra yedinci senede bu yedi bâğçeyi[4] vakf eyledi. *Vallâhu a'lem.*[5]

Ammâ Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* mübârek elleriyle dikdükleri eşcâr[6] beyânında; İmâm-ı Ca'fer'den *radıyallâhu anh* mervîdür[7] ki Hazret-i[8] Selmân *radıyallâhu anh*[9] Beni'n-Nadîr'den bir hâtunun memlûki[10] idi. Ol hâtun Hazret-i[11] Selmân'ı mükâteb eylemişdi, bedel-i kitâbetinde şart eylemişdi ki Hazret-i Selmân *radıyallâhu anh* ol hâtuna[12] **[B188a]** bir mikdâr hurma ağaçları gars eyleye.[13] Pes Selmân *radıyallâhu anh* hazretleri[14] Peygamber'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* haber viricek Hazret-i Peygamber dahi[15] Selmân içün ba'zı eşcârı mübârek elleriyle diküp ol ağaçlar ol senede[16] yemiş virmişdi. İşbu ağaçlarun[17] yerlerinde ihtilâf vâki' olmışdur.[18] Ba'zılar Delâl ve ba'zılar Mîseb ve ba'zılar Burka nâm bâğçelerdedür[19] dimişler. Zâhir budur ki **[A218a]** Peygamber hazretlerinün[20] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[21] milklerine gelmezden evvel bu bâğçe[22] ol hâtunun milki idi.

---

1 ciz'dür A: bâğçedür B
2 ayırmak adem-i ittisâlden ötüridür A: bir mahalde zikr olunmaduğı biri birine muttasıl olmaduğı olmakdur B
3 Hazret-i Rasûl B: Rasûl-i Ekrem A
4 bu yedi bâğçeyi B: havâ'it-i seb'ayı A
5 *Vallâhu a'lem* B: -A
6 **dikdükleri eşcâr** A: **gars eyledükleri ağaçlar** B
7 mervîdür A: rivâyet olunur B
8 Hazret-i B: -A
9 *radıyallâhu anh* B: -A
10 memlûki A: kulı B
11 Hazret-i B: -A
12 Hazret-i Selmân *radıyallâhu anh* ol hâtuna B: -A
13 hurma ağaçları gars eyleye B: nahl-i mu'ayyen anun-içün dike A
14 hazretleri B: -A
15 haber viricek Hazret-i Peygamber dahi B: -A
16 ol ağaçlar ol senede B: eşcâr-ı mezbûre yılında A
17 ağaçlarun B: eşcârun A
18 vâki' olmışdur A: eylemişlerdür B
19 nâm bâğçelerdedür B: -A
20 hazretlerinün A: -B
21 *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
22 bu bâğçe B: -A

Fâ'ide: Bu yedi vakf bâğçe ki zikr olundı,[1] Hazret-i Fâtıma *radıyallâhu anhâ*nun matlûbı idi ki Peygamber[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* âhirete intikāl eyledüklerinden[3] sonra ol bâğçeleri ve Hayber ve Fedek'den hâsıl olan eshümi ki gazâ mâlından hâsıl olan bir bölük develer idi, Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* murâd idinüp[4] Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk[5] *radıyallâhu anh*dan taleb eyledi. Hazret-i[6] Sıddîk *radıyallâhu anh* ibâ idüp[7] buyurdı ki: "Baban[8] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün eyledüği nesnenün hilâfın idemezüm." deyü cevâb virdi. Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* âhirete intikāl eyledükden[9] sonra Emîrü'l-Mü'minîn[10] Hazret-i[11] Ömer *radıyallâhu anh* ol vakf bâğçeleri[12] Hazret-i Alî ve Hazret-i Abbâs'a *radıyallâhu anhumâ* müştereken nezâretlerin[13] **[B188b]** virüp, fe-emmâ Hayber ve Fedek'den hâsıl olan bir bölük develer virmedi.[14] Mervîdür ki Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*[15] لا نورث، ما تركنا صدقة[16] hadîs-i şerîfi ile âmil olup ol vakfları Evlâd-ı Nebî *aleyhimü's-selâm*a virmezdi.[17] Ve dahi mervîdür ki Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* ve Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh*[18] Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* huzûr-ı şerîfine gelüp Hazret-i Fâtıma *radıyallâhu anhâ*nun taleb eyledüği sadakātı hadîs-i şerîfe mu'terif iken[19] taleb eylediler. Fe-emmâ taleblerine sebeb milkleri olmak içün değil idi, belki hemân ol vakflarun nâzırı ve mütevellî-

---

1 Bu yedi vakf bâğçe ki zikr olundı B: Mevâzi'-i seb'a-i mezbûre A
2 Hazret-i Fâtıma *radıyallâhu anhâ*nun matlûbi idi ki Peygamber A: Hazret-i Rasûl B
3 âhirete intikāl eyledüklerinden B: vefâtlarından A
4 gazâ mâlından hâsıl olan bir bölük develer idi, Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* murâd idinüp B: ile bile A
5 Ebû Bekr es-Sıddîk B: Sıddîk'dan A
6 Hazret-i B: -A
7 ibâ idüp A: virmeyüp B
8 Baban B: -A
9 deyü cevâb virdi. Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* âhirete intikāl eyledükden B: -A
10 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
11 Hazret-i B: -A
12 ol vakf bâğçeleri B: sadakāt-ı mezbûreyi A
13 müştereken nezâretlerin B: -A
14 bir bölük develer virmedi B: eshümi ibkā eyledi A
15 Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* B: Ebû Bekr es-Sıddîk A
16 "Biz peygamberler miras bırakmayız, bizden geriye kalanlar sadakadır." Buhârî, "Megāzî", 14, (4036); Müslim, "el-Cihâd ve's-Siyer", 16, (1758-59, 1761).
17 âmil olup ol vakfları Evlâd-ı Nebî *aleyhimü's-selâm*a virmezdi B: ihticâc ider idi A
18 Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* ve Hazret-i Abbâs *radıyallâhu anh* B: Hazret-i Alî ve Abbâs *radıyallâhu anhumâ* A
19 Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* huzûr-ı şerîfine gelüp Hazret-i Fâtıma *radıyallâhu anhâ*nun taleb eyledüği sadakātı hadîs-i şerîfe mu'terif iken A: mezbûr hadîs-i şerîfe mu'terif iken ol vakfları B

si olmak idi.[1] Ve Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk[2] **[A218b]** *radıyallâhu anh*un nazar-ı âliyeleri iktizâ eyledi ki nezâret ve tevliyet halîfeye müfevvazdur. Ve li-hâzâ[3] Emîrü'l-Mü'minîn[4] Ömer *radıyallâhu anh* ol vakfları[5] Hazret-i Alî *radıyallâhu anhu*ya[6] ve Hazret Abbâs *radıyallâhu anhu*ya[7] virdüği zamânda anlar ile şart u[8] ahd eyledi ki Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ve halîfesi[9] Hazret-i[10] Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh* ne tarîk-ıla[11] tasarruf ider idiler, anlar dahi ol minvâl üzere tasarruf[12] ideler. Andan sonra ol vakflar[13] Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* tasarrufında idi. Anlardan sonra Hazret-i İmâm-ı Hasan mutasarrıf oldı, *radıyallâhu anh.*[14] Andan sonra İmâm-ı Hüseyn *radıyallâhu anh* tasarrufında idi. Andan sonra Alî bin Hüseyn *radıyallâhu anhumâ* tasarrufında idi. Andan sonra **[B189a]** Hasan bin Hasan *radıyallâhu anhumâ* tasarrufında idi. Andan sonra Zeyd bin Hasan *radıyallâhu anhumâ* tasarrufında idi.[15] Andan sonra Ma'mer didi: Abdullâh bin Hasan *radıyallâhu anhumâ*[16] tasarrufında idi Beni'l-Abbâs *radıyallâhu anhum*[17] hilâfetlerine dek.[18] Andan sonra Beni'l-Abbâs mutasarrıf oldılar. *Vallâhu a'lem*.

---

1 taleblerine sebeb milkleri olmak içün değil idi, belki hemân ol vakflarun nâzırı ve mütevellîsi olmak idi B: taleblerinün tevcîhi budur ki istihkākları nezâret ve tevliyet tarîkıyla ola A
2 es-Sıddîk A: -B
3 Ve li-hâzâ A: Anun-içündür ki B
4 Emîrü'l-Mü'minîn B: -A
5 ol vakfları B: -A
6 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
7 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
8 şart u B: -A
9 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ve halîfesi A: Rasûl *aleyhi's-selâm* ve B
10 Hazret-i B: -A
11 tarîk-ıla A: vechile B
12 tasarruf B: -A
13 ol vakflar B: sadakāt-ı mezbûre A
14 Anlardan sonra Hazret-i İmâm-ı Hasan mutasarrıf oldı, *radıyallâhu anh* B: -A
15 İmâm-ı Hüseyn *radıyallâhu anh* tasarrufında idi. Andan sonra Alî bin Hüseyn *radıyallâhu anhumâ* tasarrufında idi. Andan sonra Hasan bin Hasan *radıyallâhu anhumâ* tasarrufında idi. Andan sonra Zeyd bin Hasan *radıyallâhu anhumâ* tasarrufında idi B: İmâm-ı Hüseyn ve Hasan bin Hasan, anlardan sonra Zeyd bin Hasan A
16 *radıyallâhu anhumâ* B: -A
17 *radıyallâhu anhum* B: -A
18 dek A: gelince B

YEDİNCİ BÂB

Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* mensûb olan mesâcid beyânındadur ki seferlerde ve gazavât-ı mübârekede anlarda namâz kılmışlar.[1]

Bu bâb üç fasl üzere müştemildür.

Fasl-ı Evvel

Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Mekke-i Mükerreme'ye giderken sülûk eyledükleri yolda vâki'[2] olan mesâcid-i şerîfeler beyânındadur ki tarîk-ı Enbiyâ *aleyhimü's-salâtü ve's-selâm*dur.[3]

Mahfî olmasun ki işbu tarîk[4] Ravhâ nâm mekân ve Mescid-i Gazâle nâm mekân-ı şerîfeden[5] sonra müte'ârif ve meşhûr[6] olup **[A219a]** yoldan ayrılup[7] Hayf'a ve Safrâ'ya ve Bedr nâm emâkine[8] uğramaz; belki Mescid-i Gazâle'den geçüp Vâdî-i Nâziye nâm yere varıcak sol cânibine dönüp kıble cânibine doğru gidilür.[9]

Mescid-i Şecere: Bu şecere mugaylân şeceresidür[10] Zü'l-Huleyfe'de, ya'nî Alî Kuyusı nâm yerde. Hazret-i[11] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anun[12] gölgesinde iner idi. İşbu mescide Zü'l-Huleyfe Mescidi dahi dirler. **[B189b]** Ehl-i[13] Medîne-i Münevvere Mekke-i Mükerreme'ye git-

1 **Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* mensûb olan mesâcid beyânındadur ki seferlerde ve gazavât-ı mübârekede anlarda namâz kılmışlar** A: **Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* seferlerde ve gazâlarda namâz kıldukları mescid-i şerîfler beyânındadur** B

2 **vâki'** B: -A

3 **tarîk-ı Enbiyâ *aleyhimü's-salâtü ve's-selâm*dur** A: **mezbûr yola tarîk-ı Enbiyâ *aleyhimü's-selâm* dirler** B

4 tarîk A: yol B

5 nâm mekân-ı şerîfeden B: -A

6 ve meşhûr B: -A

7 yoldan ayrılup A: -B

8 ve Bedr nâm emâkine B: -A

9 belki Mescid-i Gazâle'den geçüp Vâdî-i Nâziye nâm yere varıcak sol cânibine dönüp kıble cânibine doğru gidilür B: -A

10 şeceresidür A: ağacıdur B

11 ya'nî Alî Kuyusı nâm yerde. Hazret-i B: -A

12 anun A: mezbûr ağacun B

13 Ehl-i A: Ahâlî-i B

dükleri zamânda ihrâm giyecek[1] mîkātlar idi. Mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Zü'l-Huleyfe'de iki rekʿat namâz kılup mübârek nâkalarını yatırup binüp nâka kalkdukdan[3] sonra bu mescid kurbında telbiye buyururlar idi. Bu bâbda ehâdîs-i kesîre vârid olmışdur. Matarî dir ki: Mezbûr mescid Zü'l-Huleyfe'de büyük mesciddür, rükn-i garbî-i şimâlîsinde[4] menâresi var idi ki tûl-i eyyâm[5] ile münhedim oldı. Sâhib-i Târîh dir ki: Mezbûr mescid[6] sene sekiz yüz altmış bir târîhinde tecdîd ü taʿmîr olunup müceddid olan kimesne[7] mescid-i mezbûr kurbında olan[8] kuyulara derece ihdâs eyledi. İşbu mescidün cânib-i kıblîsinde[9] bir küçük mescid dahi vardur ki binâsı Ömerî'dür. Matarî dir ki: Baʿîd değildür ki Hazret-i Peygamber[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* mescid-i sağīrde namâz kılmış ola. *Vallâhu aʿlem*.

Mescidü'l-Muʿarras: Esedî dir ki: Zü'l-Huleyfe'de iki mescid vardur; biri büyük mesciddür ki[11] andan halk ihrâm giyerler[12] ve biri dahi küçük mesciddür ki **[A219b]** Mescid-i Muʿarras oldur. İşbu iki mescidün birbirine aralığı bir ok atımıdur. Ammâ seyl Mescid-i Muʿarras'ı harâb eylemişdür. İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*dan mervîdür ki: "Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* hacc-ı şerîfe ya umreye **[B190a]** teveccüh eyledükleri hînde[13] Zü'l-Huleyfe'ye gelüp mugaylân ağacı altında ki hâlâ büyük mescid anun yerindedür, nüzûl idüp hîn-i rücûʿda batn-ı vâdîde olan[14] kumlukda develerin çökdürüp sabâha dek istirâhat ider idi." İşbu hadîsün âhirindedür ki mevziʿ-i mezbûrı seyl harâb eylemişdür. Mevziʿ-i mezbûrda[15] Server-i Kâ'inât ve Hulâsa-i Mevcûdât *sallallâhu aleyhi ve sellem* vâkıʿala-

---

1 Medîne-i Münevvere Mekke-i Mükerreme'ye gitdükleri zamânda ihrâm giyecek B: -A
2 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
3 yatırup binüp nâka kalkdukdan B: durdukdan A
4 rükn-i garbî-i şimâlîsinde A: garbî şimâlî rükninde B
5 tûl-i eyyâm A: tûlü'z-zamân B
6 Mezbûr mescid B: -A
7 müceddid olan kimesne A: -B
8 mescid-i mezbûr kurbında olan B: -A
9 cânib-i kıblîsinde A: kıblî cânibinde B
10 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
11 büyük mesciddür ki B: büyükdür A
12 ihrâm giyerler B: muhrim olur A
13 teveccüh eyledükleri hînde A: müteveccih oldukları zamânda B
14 hîn-i rücûʿda batn-ı vâdîde olan A: Mekke-i Mükerreme'den rücûʿ eyledükleri zamânda vâdî ortasında B
15 Mevziʿ-i mezbûrda B: Ol mekânda A

rında gördiler ki "Bathâ-yı mübârekdesin!" deyü hitâb olundılar. *Vallâhu a'lem.*[1]

Mescid-i Şerefü'r-Ravhâ: *Sahîh-i Buhârî*'de dir ki: "Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* mescid-i sağīrde namâz kıldı ki Şeref-i Ravhâ Mescidi'ne karîbdür." Esedî dir ki: Seyâle nâm yerden Mescid-i Şeref'e varınca iki mildür ve Seyâle ile Ravhâ aralığı on bir mil yerdedür[2] ve dahi Ravhâ ile Melel aralığı yedi mildür. Matarî dir ki: Şeref-i Ravhâ âhir-i Seyâle'dür Mekke'ye müteveccih olduğun hâletde. Ve mezbûr Seyâle işbu mekândur ki Ferş-i Melel'i **[A220a]** anda kat' idersin, ya'nî ana mürûr idüp Sümâm nâm büyük taşlıklar cânibine gelür ve Melel'den nüzul idüp sol cânibe ki kıbleye müstakbel olursın.[3] Ve Seyâle'nün âhirinde ki Şeref-i mezkûrdur, mescid ana karîbdür. Ve ana karîb kubûr-ı kadîme vardur ki **[B190b]** medfen-i ehl-i Seyâle idi. Ve mescid yanında olan kubûr, Kubûr-ı Şühedâ dimekle ma'rûfdur; ihtimâl vardur ki Ehl-i Beytü'n-Nebevî kabirleri[4] ola ki Süveyka nâm yerde sâkin olurlardı, zulmen katl olunmışlar idi. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Irku'z-Zubye: Vâdî-i Ravhâ'ya nüzûl eyledükden sonra kıbleye müteveccih iken [yol senün] sol cânibinde olduğı hâletde [yürüyesin], tâ ki yol mağrib cânibine dönüp sen bir dağ altında olasın,[5] sağ cânibinden evvel önine mülâkī olan mesciddür ki senün sağ yanına vâki' olup kıblesinde binâ var idi ki düşüp harâb olmışdur,[6] mescid-i mezbûrda Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* namâz kılmışlar idi. Bu mahal Irku'z-Zubye dimekle ma'rûfdur. Cebel-i Verkān [ol zamânda senün] yesârında[7] vâki' olur. Dirler ki bu mekânda Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Gazâ-i Bedr'e gider iken küffâr ile muhârebeye[8] meşveret eylemişlerdür. Bu yerden Rav-

---

1 *Vallâhu a'lem* A: -B
2 ve Seyâle ile Ravhâ aralığı on bir mil yerdedür B: -A
3 mezbûr Seyâle işbu mekândur ki Ferş-i Melel'i anda kat' idersin, ya'nî ana mürûr idüp Sümâm nâm büyük taşlıklar cânibine gelür B: ol Seyâle yerdür ki kat' idersin anda Ferş-i Melel'i ve hâl budur ki Sümâm nâm sahrâları sağ cânibine düşer A
4 Ehl-i Beytü'n-Nebevî kabirleri B: Ehl-i Beyt kubûrı A
5 tâ ki yol mağrib cânibine dönüp sen bir dağ altında olasın A: bir dere gelüp yol garb cânibine dönüp bir dağ altına gelesin B
6 düşüp harâb olmışdur B: düşmişdür A
7 [ol zamânda senün] yesârında A: anun solında B
8 mekânda Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Gazâ-i Bedr'e gider iken küffâr ile muhârebeye B: mahalde Kıtâl-i Bedr içün A

hâ'ya dek[1] iki mildür. Sahîb-i Târîh dir ki: Mezbûr mescid-i şerîfün âsârı **[A220b]** hâlâ mevcûddur. *Vallâhu a'lem*.[2]

Mescidü'r-Ravhâ: Vâkıdî Gazve-i Bedr'de[3] dir ki: Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Gazâ-i Bedr'den rücû' eyledükleri zamânda hîçbir yerde konmayup[4] seyr eyledi,[5] tâ Ravhâ'ya gelince yürüdiler.[6] Ramazân-ı Şerîf'ün **[B191a]** on beşinci gicesi idi ki çehârşenbe gicesi idi,[7] pes Bi'r-i Ravhâ kurbında namâz kıldılar. Ol zamânda Ravhâ'da birkaç kuyular var idi, hâlâ bir kuyudan gayrı kuyu yokdur. *Vallâhu a'lem.*[8]

Mescidü'l-Munsaraf: Hâlâ Mescid-i Gazâle dimekle ma'rûfdur. Vâdî-i Ravhâ'nun evâhirinde, dağ dibindedür. Mekke-i Mükerreme'ye giden kimesnenün sol cânibinde gelür. Fe-emmâ hâlâ harâb olup âsârından gayrı nesne kalmamışdur. Mescid-i mezbûr kurbında duran kimesnenün[9] sol cânibine düşer Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Mekke-i Mükerreme'ye[10] sülûk eyledükleri yol. *Vallâhu a'lem*.

Mescidü'r-Ruveyse: Mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* nüzûl ider idiler Serha-i Dahme gölgesinde, Ruveyse kurbındaki yolun sağ cânibinde.[11] Ve dahi Esedî dir ki: Ruveyse'nün evvelinden Mescid-i Nebevî vardur.[12] Ve Ruveyse, Ravhâ'dan [on] üç mil kadar[13] yoldur; kuyuları ve havzları olup kesîr ve zîbâdur.[14] Ve bir büyük dağ ana mukābil ve menzilleri üzere müşrif olmışdur ki Hamrâ dimekle ma'rûfdur.[15] *Vallâhu a'lem.*[16]

---

1 yerden Ravhâ'ya dek A: mekândan Ravhâ'ya varınca B
2 Mezbûr mescid-i şerîfün âsârı hâlâ mevcûddur. *Vallâhu a'lem* B: Âsâr-ı mescid hâlâ mevcûddur A
3 Gazve-i Bedr'de A: -B
4 Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Gazâ-i Bedr'den rücû' eyledükleri zamânda hîçbir yerde konmayup B: Andan sonra Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* A
5 seyr eyledi A: -B
6 yürüdiler B: -A
7 Ramazân-ı Şerîf'ün on beşinci gicesi idi ki çehârşenbe gicesi idi B: Çehârşenbe gicesinde ki mübârek Ramazân'un nısfıdur A
8 *Vallâhu a'lem* B: -A
9 duran kimesnenün A: -B
10 Mekke-i Mükerreme'ye B: -A
11 nüzûl ider idiler Serha-i Dahme gölgesinde, Ruveyse kurbındaki yolun sağ cânibinde A: Mescid-i Ruveyse kurbındaki yolun sağ cânibinde, Serha-i Dahme gölgesinde nüzûl iderdi B
12 Mescid-i Nebevî vardur B: mesciddür A
13 kadar B: -A
14 kesîr ve zîbâdur A: bâğ u bâğçeleri var idi B
15 Ve bir büyük dağ ana mukābil ve menzilleri üzere müşrif olmışdur ki Hamrâ dimekle ma'rûfdur A: Hamrâ dimekle ma'rûf bir büyük dağ vardur, ana mukābildür ve menzilleri harâb olmışdur B
16 *Vallâhu a'lem* B: -A

Mescid-i Seniyye-i Rekûbe: Feth-i râ ile. Mervîdür ki Peygamber **[A221a]** *sallallâhu aleyhi ve sellem* Seniyye-i Rekûbe nâm yerde[1] namâz kılmışlardur ve mescid binâ itmişlerdür. Seniyye'nün sağ cânibinde **[B191b]** Â'ir'dür ki Akabe-i Arc dirler, andan sonra üç mil kadar yolda[2] Arc'dur. *Vallâhu a'lem*.

Mescidü'l-Esâye: Sâ-i müsellese ve yâ-i tahtâniyye ile *nevâye* vezni üzeredür. Ercah-ı akvâlde mervîdür ki Server-i Enbiyâ[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem*[4] Bi'r-i Esâye'de iki rek'at namâz kılmışlardur. Bu mescid[5] Arc'dan iki mil mikdârı ilerüdür. *Vallâhu a'lem*.

Mescidü'l-Arc: Mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda namâz kılup kaylûle eylemişler.[7] *Vallâhu a'lem.*[8]

Mescid-i Taraf-ı Tel'a: Bu mescid Arc ardındadur. Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda namâz kıldukları mervîdür.[9] *Vallâhu a'lem.*[10]

Mescid-i Lahyu Cemel: Esedî dir ki: Buradan[11] Talûb nâm yere varınca bir mil kadar yoldur. Ve Talûb bir kuyudur ki suyı galîzdür. Andan Arc'a varınca on mildür.[12] Mervîdür ki Hazret[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* muhrim iken anda[14] namâz kılup[15] hacâmat itdürdiler, ya'nî kan [aldurdılar]. Ba'zı rivâyetde bu mescid[16] Sukyâ ile Ebvâ arasındadur. *Vallâhu a'lem.*[17]

---

1 nâm yerde B: -A
2 kadar yolda A: mikdârı yerde B
3 Server-i Enbiyâ B: Hazret A
4 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
5 Bu mescid B: -A
6 Rasûl-i Ekrem A: Server-i Enbiyâ B
7 anda namâz kılup kaylûle eylemişler A: Mescid-i Arc'de konup kaylûle idüp namâz kılmışlardur B
8 *Vallâhu a'lem* B: -A
9 Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda namâz kıldukları mervîdür A: Mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mescidde namâz kılmışlardı B
10 *Vallâhu a'lem* B: -A
11 Buradan A: Bu mescidden B
12 Talûb bir kuyudur ki suyı galîzdür. Andan Arc'a varınca on mildür A: -B
13 Hazret A: Peygamber B
14 anda A: ol mescidde B
15 namâz kılup B: -A
16 bu mescid B: -A
17 ile Ebvâ arasındadur. *Vallâhu a'lem* A: nâm mescid ile Ebvâ nâm mescid arasındadur B

Mescid-i Sukyâ: Esedî dir ki: Sukyâ'da mescid vardur ki Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* mensûbdur.[1] Bir dağ kenârında[dur] ve anda dadlu **[A221b]** ayn vardur. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Medlece Ti'hin: Mervîdür ki Rasûl[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda[3] namâz kılup mescid binâ eylediler. Mescid-i Sukyâ ile Mescid-i[4] Ti'hin arasında üç mil kadar yoldur. *Vallâhu a'lem.*[5]

Mescidü'r-Remâde: Bu mescid[6] Ebvâ'dan **[B192a]** iki mil kadar yerdür.

Mescidü'l-Ebvâ: Mervîdür[7] ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Ebvâ nâm yerde mescidi[8] vardur. Ve mescidün yanında[9] birkeler ve kuyular dahi vardur. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Beyzâ: Ebvâ'dan beş mil kadar yolda mescid-i me'sûr vardur ki ana Beyza dirler. *Vallâhu a'lem.*[10]

Mescid-i Akabe-i Herşâ: Akabe altındadur, Ebvâ'dan sekiz mil kadar[11] yoldadur. Mekke-i Mükerreme ile Medîne-i Müvevvere'nün vasat-ı hakîkîsine[12] vaz' eyledükleri alâmet ol Akabe'den sonra bir mil kadar yerdedür. *Vallâhu a'lem*.

---

1 Hazret'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* mensûbdur A: Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda namâz kılmışlardur B
2 Rasûl B: Hazret A
3 anda A: ol mescidde B
4 Mescid-i Sukyâ ile Mescid-i B: Sukyâ ile A
5 *Vallâhu a'lem* B: -A
6 Bu mescid B: -A
7 Mervîdür A: Rivâyet olunur B
8 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Ebvâ nâm yerde mescidi B: Ebvâ'da mescid-i me'sûr A
9 mescidün yanında B: -A
10 Ebvâ'dan beş mil kadar yolda mescid-i me'sûr vardur ki ana Beyza dirler. *Vallâhu a'lem* A: Bu mescid Mescid-i Ebvâ'dan beş mil kadar yerdedür, me'sûr mesciddür B
11 Akabe altındadur, Ebvâ'dan sekiz mil kadar A: Bu mescid Akabe altındadur, Akabe-i Ebvâ nâm mescidden sekiz mil mikdârı B
12 vasat-ı hakîkîsine A: aralığında B

Mescideyn-i[1] **Cuhfe:** Dimişler ki Cuhfe'de olan evvelki[2] mescide Mescid-i[3] Gavres[4] dirler ve âhirinde olan[5] mescide Mescid-i E'imme dirler, ikisi bile Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mescid-i şerîfleridür.[6] *Vallâhu a'lem.*

Mescid Ba'de'l-Cuhfe: Zâhiren Mescid-i Gadîr-i Hum dimekle ma'rûf mekândur,[7] mesâcid-i me'sûredendür.

Mescid Kable Kudeyd: Sâhib-i Târîh dir ki: İşbu mescid, Kudeyd nâm yere karîbdür ve yolun sağ yanındadur.[8]

Mescid-i Akabe-i[9] **Huleys:** Akabe ile Huleys aralığı üç mildür. Akabe kurbında[10] me'sûr[11] mesciddür.

Mescid-i Huleys: Huleys, Ka'be-i Mükerreme yolında Güzelce Birke didükleri mekândur.[12] Meşhûr ve ma'rûf **[A222a]** menzildür ki anda ayn[13] ve büyük[14] birke ve nahl[15] vardur; hâlâ mevcûddur. **[B192b]** Dirler ki ol mahalde mescid-i me'sûr vardur. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Batn-ı Merrü'z-Zahrân: Esedî dir ki: Mekke-i Mükerreme ile Batn-ı Merr aralığı on yedi mildür, anda Hazret'e *-sallallâhu aleyhi ve sellem-* mensûb[16] mescid vardur. Dahi seyl içün birke vardur, gâh olur ki mezbûr birkeyi Akīk nâm ayndan doldurdurlar. Merâğī dir ki: Bu mescid, Mescid-i Feth dimekle ma'rûfdur. Vâdî-i Merr'den Cümûm'a karîb olan mekân ki Cümûm'dan Mekke'ye zâhib olan kimesnenün sol câni-

1 **Mescideyn-i** A: **Mescid-i Benî** B
2 evvelki A: -B
3 Mescid-i B: -A
4 Gavres A: غوث B
5 âhirinde olan A: girü Cuhfe'de ikinci B
6 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mescid-i şerîfleridür B: mescid-i me'sûredendür A
7 Gadîr-i Hum dimekle ma'rûf mekândur B: Gadîr-i Hum'dur A
8 yanındadur B: cânibinde A
9 **Akabe-i** B: -A
10 kurbında A: yanında B
11 me'sûr B: -A
12 Ka'be-i Mükerreme yolında Güzelce Birke didükleri mekândur B: -A
13 ayn A: akarsu B
14 büyük B: -A
15 nahl A: bâğçe B
16 anda Hazret'e *-sallallâhu aleyhi ve sellem-* mensûb A: Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*e mensûb ol mahalde B

bindedür, mescid-i mezbûr[1] anda olan mesîle karîbdür dimişler. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Serif: Sîn-i mühmelenün fethi ve râ'nun kesri ile Ümmü'l-Mü'minîn Meymûne *radıyallâhu anhâ* kabr-i şerîfi andadur.[2] Ve dahi Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiyyât* anda anun ile cem' olmışlar idi. *Vallâhu a'lem*.

Mescid-i Ten'îm: Meymûne *radıyallâhu anhâ*nun kabr-i şerîflerinden üç mil kadar yoldadur. Dirler ki mescid-i mezbûr me'sûrdur.

Mescid-i Zî-Tuvâ: Abdullâh bin Ömer *radıyallâhu anhumâ*dan mervîdür ki Peygamber[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'den Mekke-i Mükerreme'ye[4] müteveccih oldukları zamânda mescid-i mezbûrda **[A222b]** nüzûl buyururlar idi ve gice anda beytûtet ider idi,[5] sabâh namâzını anda kılup Mekke-i Mükerreme'ye dâhil olurlar idi. Zî-Tuvâ, Mekke'de beyne's-Seniyyeteyn'dür **[B193a]** ki Ehl-i Mekke Beyne'l-Hacûneyn dirler; ol yerden Mekke'ye gelince bir mildür.

Fasl-ı Sânî

Hâlâ Medîne-i Münevvere'den Mekke-i Mükerreme'ye varup gelinen ma'rûf ve meşhûr olan tarîk-ı meslûkede[6] vâki' olan mesâcid-i me'sûre beyânındadur.

Cümleden biri Zât-ı Ecdâl nâm yerde olan mesciddür ki Madîk-ı Safrâ'dadur. Ve biri dahi Cîzeteyn[7] nâm yerde olan mesciddür ki bu dahi Madîk-ı Safrâ'dadur. Ve bir mescid dahi Zefirân-ı Müdbir'dedür. Mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Zefirân-ı Mukbil müntehâsında namâz kılmışlardur. Zefirân bir ma'rûf vâdîdür ki Safrâ'dan azacuk yolda vâki' olmışdur ki seyli cânib-i mağribden[8] gelür ve Mısr huccâcı Medî-

1 mescid-i mezbûr B: -A
2 kabr-i şerîfi andadur A: ol mahalde medfûndur B
3 Peygamber A: Rasûl B
4 Mekke-i Mükerreme'ye B: Ka'be'ye A
5 nüzûl buyururlar idi ve gice anda beytûtet ider idi A: konup gice ile ol mahalde yatup B
6 **meslûkede** A: **âmmdur, anda** B
7 حيبرتين A B
8 cânib-i mağribden A: mağrib cânibinden B

ne-i Münevvere'yi ziyâret idüp[1] vakt-i rücû'da[2] Safrâ'yı sol cânibde koyup mezbûr vâdîden Yenbu'a revâne olurlar. Dahi Safrâ'da bir mesciddür ki Ubeyde bin el-Hâris bin Abdülmuttalib *radıyallâhu anh*[3] Bedr Gazâsı'nda[4] mecrûh olup Safrâ'da müteveffâ olup mescid-i mezbûr mahallinde[5] defn olundı. Dahi Mescid-i Bedr'dür ki **[A223a]** yevm-i Bedr'de[6] Peygamber[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* içün bağladukları arîş,[8] mezbûr mescid kurbında idi. Mescid-i mezbûr hâlâ Bedr bâğçelerine[9] karîb[10] ma'rûfdur **[B193b]** ve Ayn-ı Bedr dahi ana karîbdür. Dahi mescid-i mezbûrun kurbında, kıble cânibinde bir âhar[11] mescid vardur ki Ehl-i Bedr mezbûr mescide Mescid-i Nasr dirler; aslı ma'lûm değildür. *Vallâhu a'lem*.

Fasl-ı Sâlis

Gazavât-ı mübârekede Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*[12] namâz kıldukları mesâcid-i şerîfe beyânındadur.

Cümleden biri bir mesciddür ki Asr nâm yerdedür ki Hazret-i Peygamber[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hayber Gazâsı'na[14] teveccüh eyledükleri vakitde[15] ol mescidde namâz kılmışlardur. Ve dahi Sahbâ nâm yerde bir mesciddür ki Hayber'den kuşlık mikdârı[16] yoldadur. Dirler ki redd-i şems[17] hikâyeti ki vukū'ı meşhûrdur,[18] bu mescidde vâki'[19] olmışdur. Dahi Hay-

1 Medîne-i Münevvere'yi ziyâret idüp B: -A
2 vakt-i rücû'da A: rücû' eyledüklerinde B
3 *radıyallâhu anh* B: -A
4 Bedr Gazâsı'nda B: Bedr'de A
5 mescid-i mezbûr mahallinde A: ol mescid yerinde B
6 yevm-i Bedr'de A: Gazâ-i Bedr günlerinde B
7 Peygamber B: Hazret A
8 arîş: ot veya ağaçtan yapılmış çardak yahut gölgelik; bir mekânın tavanı
9 Bedr bâğçelerine B: nahîle A
10 karîb A: yakın B
11 âhar A: gayrı B
12 **Gazavât-ı mübârekede Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem*** A: **Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek gazâlarda** B
13 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
14 Hayber Gazâsı'na B: Hayber'e A
15 vakitde A: zamânda B
16 Sahbâ nâm yerde bir mesciddür ki Hayber'den kuşlık mikdârı B: mesciddür Sahbâ'daki, Hayber'den kuşlık kadar A
17 redd-i şems A: güneşün redd olunması B
18 hikâyeti ki vukū'ı meşhûrdur B: -A
19 vâki' B: -A

ber kurbında bir mesciddür, dahi Hayber'de Şıkk ve Netât nâm mekân[1] aralığındaki mesciddür. Dahi Şemrân[2] nâm yerde olan mesciddür, bu dahi Hayber'dedür.[3]

Ammâ Gazve-i Tebûk Mesâcidi;[4] Tebûk'den Zî-Huşub nâm yere gelince ki bir merhaledür Medîne-i Münevvere'den, cümle yigirmi mesciddür. **Evvel:** Tebûk'de olan mesciddür. Dirler ki Ömer bin Abdül'azîz *radıyallâhu anh* ol mescidi binâ **[A223b]** eylemişdür. **Sânî:** Seniyye-i Midrân nâm yerdedür, Tebûk'e mukābil. **Sâlis:** Zâtü'r-Rezâb Mescidi'dür ki Tebûk'den iki günlik yoldadur. **Râbi':** Ahdar nâm yerde olan mesciddür ki Tebûk'den dört günlik **[B194a]** yoldadur. **Hâmis:** Zâtü'l-Hıtmiyy'de olan mesciddür ki Tebûk'den beş menzil yerdedür. **Sâdis:** Be'elâ nâm yerde olan mesciddür ki ba'zılar Bevlâ dirler, bu mescid[5] dahi Tebûk'den beş menzil yerdedür. **Sâbi':** Betrâ kenârındadur, Kevâkib nâm yerün müntehâsında.[6] **Sâmin:** Târâ nâm yerün tarafındadur. **Tâsi':** Mîkātdan gayrı Zü'l-Huleyfe nâm yerde bir mesciddür.[7] **Âşir:** Zü'l-Huleyfe'de olandur. [8]حليفة; hâ-i mu'ceme kesri ile, bir kavlde feth-i [hâ-i] mu'ceme ile, bir kavlde cîm kesri ile, bir kavlde hâ-i mühmele fethi ile dört kavl olur,[9] *vallâhu a'lem*. **On birinci:**[10] Şevşak nâm yerde mesciddür. **On ikinci:**[11] Havzâ nâm yerdedür. **On üçüncü:**[12] Vâdi'l-Kurâ nâm yerdedür. **On dördüncü:**[13] Sa'îd-i Karh nâm yerdedür. **On beşinci:**[14] Gene Vâdi'l-Kurâ nâm yerdedür.[15] **On altıncı:**[16]

---

1 nâm mekân B: -A
2 شمّر A B
3 bu dahi Hayber'dedür A: -B
4 **Gazve-i Tebûk Mesâcidi** A: **Tebûk Gazâsı Mesâcidi** B
5 mescid B: -A
6 Betrâ kenârındadur, Kevâkib nâm yerün müntehâsında A: Kevâkib nâm yerün müntehâsındadur, Betrâ kenârındadur B
7 yerde bir mesciddür B: yerdedür A
8 خيفه A B
9 Ancak bu isim *Kāmûs* tercümesinde "ذُو الْحُلَيْفَةِ (Ẕü'l-Ḥuleyfe)" şeklinde yazılmış ve Ḥuleyfe'nin *cüheyne* vezninde olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bk. Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Terceme-ti'l-Kāmûsi'l-Muhît*, C. 4, s. 3662.
10 **On birinci** A: **Hâdiye aşer** B
11 **On ikinci** A: **Sâniye aşer** B
12 **On üçüncü** A: **Sâlise aşer** B
13 **On dördüncü** A: **Râbi'a aşer** B
14 **On beşinci** A: **Hâmise aşer** B
15 Gene Vâdi'l-Kurâ nâm yerdedür B: Vâdi'l-Kurâ'dadur A
16 **On altıncı** A: **Sâdise aşer** B

Benî Uzre[1] karyesindedür. **On yedinci:**[2] Ruka'a nâm yerdedür. Ve[3] ba'zılar Rakme dimişler ve ba'zılar Sukyâ da dimişler, *vallâhu a'lem.*[4] **On sekizinci:**[5] Zi'l-Merve nâm yerdedür, Medîne-i Münevvere'den **[A224a]** on sekiz berîdlik yolda[6] vâki' olmışdur. **On dokuzuncı:**[7] Feyfâ nâm yerdedür ki Medîne-i Münevvere'den bir günlik yoldadur. **Yigirminci:** Zî-Huşub'dadur ki Medîne-i Münevvere'ye bir merhale yoldadur.[8] *Vallâhu a'lem.*[9]

Dahi Server-i Enbiyâ **[B194b]** *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mesâcid-i müteberrikelerinden Mescid-i Hudeybiye'dür,[10] dirler ki Mekke-i Mükerreme ile Cidde aralığındadur.

Dahi mahall-i ihrâm ve evvel-i Tihâme olan[11] Zât-ı Irk'dan iki buçuk mil kadar yerde olan mesciddür.

Dahi Mescid-i Ci'râne'dür ki vâdînün altındadur, mekân-ı mütebâ'idede. Ammâ karîbde vâki' olan mahall-i mürtefi'de olan binâyı[12] Kureyş'den bir kimesne binâ eylemişdür, pes mesâcid-i me'sûreden değildür.

Dahi Mescid-i Liyye'dür. Matarî dir ki: İşbu mescid ma'rûfdur Vâdî-i Liyye aralığında, ana karîb bir taş üzere[13] bir eser vardur ki dirler Hazret[14] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek develeri ayağından olmışdur. Vâdî-i Liyye ile Vâdî-i Tâ'if aralığı sekiz mildür. *Vallâhu a'lem*.

Dahi Mescid-i Tâ'if'dür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Tâ'if'i muhâsara eyledüği zamânda kendüleri ile Harem-i Muhteremlerinden Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* ve Hazret-i Ümm-i Seleme *radıyallâhu*

---

1 Uzre A: غدره B
2 **On yedinci** A: **Sâbi'a aşer** B
3 Ruka'a nâm yerdedür. Ve B: Ruka'a'dadur A
4 *vallâhu a'lem* A: -B
5 **On sekizinci** A: **Sâmine aşer** B
6 yolda B: -A
7 **On dokuzuncı** A: **Tâsi'a aşer** B
8 Medîne-i Münevvere'ye bir merhale yoldadur A: bir merhaledür Medîne-i Münevvere'den B
9 *Vallâhu a'lem* B: -A
10 Mescid-i Hudeybiye'dür B: Hudeybiye Mescidi'dür A
11 mahall-i ihrâm ve evvel-i Tihâme olan A: -B
12 olan binâyı B: -A
13 bir taş üzere B: hacerde A
14 Hazret A: Peygamber B

anhâ bile olmağın anlar içün başka başka[1] **[A224b]** birer çadır kurup Hazret-i Risâlet-penâh[2] iki çadır arasında namâz kılmışlar idi; hâlâ ol yerde bir büyük câmi' binâ olunmışdur. Câmi'-i mezbûrun rükn-i kıblîsinde[3] Hazret-i Abdullâh bin Abbâs *radıyallâhu anhumâ*nun kabr-i şerîfleridür. Ve Mescid-i Nebevî **[B195a]** *aleyhi's-selâm*[4] câmi'-i mezbûrun mu'ahharındadur iki küçücek kubbe arasında ki sahn-ı câmi'de vâki'dür, dirler ki mezbûr iki küçücek[5] kubbe Ezvâc-ı Tâhirât *radıyallâhu anhunne* içün kurılan çadırlar yerine vaz' olunmışlardur. *Vallâhu a'lem*.

Ma'lûm ola ki işbu bâbda haylîce ihtisâr vâki' olmışdur, kimini Fârisî diliyle tercüme iden azîz ve kimini Türkî diliyle tercüme iden azîz ihtisâr eylemişlerdür.[6] Vechi budur ki bu zikr olunan mescid-i şerîflerün ekserinün[7] husûsıyla mahalleri ma'lûm[8] değildür. Ammâ fi'l-cümle zikre bâ'is[9] budur ki şâyed iştiyâkı gālib olan müştâklardan ba'zı kimesne teveccüh idüp râst gelüp [10]إنّ] الدّالّ على الخير كفاعله] olmağın[11] işbu hakīr dahi müsâb ola. *Vallâhu a'lem*.

---

1 Harem-i Muhteremlerinden Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* ve Hazret-i Ümm-i Seleme *radıyallâhu anhâ* bile olmağın anlar içün başka başka B: Harem-i Muhteremleri içün ki Hazret-i Â'işe ve Ümm-i Seleme *radıyallâhu anhumâ*durlar, her biri içün A

2 Hazret-i Risâlet-penâh B: -A

3 Câmi'-i mezbûrun rükn-i kıblîsinde A: Ol câmi'ün kıblî köşesinde B

4 *aleyhi's-selâm* B: -A

5 küçücek B: -A

6 kimini Fârisî diliyle tercüme iden azîz ve kimini Türkî diliyle tercüme iden azîz ihtisâr eylemişlerdür B: kimi mütercim-i sâbıkdan ve kimi mütercim-i lâhıkdan A

7 bu zikr olunan mescid-i şerîflerün ekserinün B: gālib-i mesâcid-i mezbûrenün A

8 husûsıyla mahalleri ma'lûm A: yerleri mahsûs B

9 zikre bâ'is A: zikr olunmağa sebeb B

10 "İyiliğe teşvik edip (onun için) yol gösteren, iyiliği yapan gibidir." İbn Hanbel, *el-Müsned*, 38/132, (23027).

11 olmağın A: muktezâsınca B

SEKİZİNCİ BÂB

Evdiye[1] ve âtâm ve ba'zı a'mâl ve cibâl-i Medîne-i Münevvere *alâ Müşerrifihâ ezke't-tahiyye* beyânındadur.

İşbu bâb iki fasl üzeredür.[2]

Fasl-ı Evvel

Medîne-i Münevvere'nün evdiyesi[3] beyânındadur.

Vâdî-i Akīk: İşbu vâdînün **[A225a]** fazîleti[4] hakkında ehâdîs-i kesîre vârid[5] olmışdur ve fusahâ ve büleğā ve şu'arâ bu vâdînün[6] **[B195b]** medhinde haylîce nesne söylemişlerdür. Cümleden biri İbn-i Ömer *radıyallâhu anhumâ*dan mervîdür ki eyitdi: "İşitdüm Rasûl-i Ekrem'i *sallallâhu aleyhi ve sellem*,[7] buyurur idi: "Bu gice bir kimesne bana haber virdi ve didi: İşbu mübârek vâdîde namâz kıl." Ebû Gassân eyitdi: "Ahâlî-i[8] Medîne-i Münevvere'den cem'-i kesîr bana haber virdiler ki Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* her kaçan istimâ' ider idi ki Vâdî-i Akīk seyli[9] geldi, buyurur idi ki: "Gelün gidelüm ol mübârek vâdîye." Bile gidüp suyından içüp teberrüken isti'mâl iderler idi." Dahi mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Vâdî-i Akīk cânibine inüp revâne[11] olup sa'âdetle rücû' eyledüklerinde Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* hazretlerine[12] hitâb idüp buyururlar idi ki: "Vâdî-i Akīk'den geldük, yeri ne gökçek yumuşak yerdür ve suyı ne gökçek dadlu sudur." Pes Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* eyitdi: "Yâ Rasûlallâh, niçün ol vâdî-i şerîfe intikāl itmezüz?" Hazret-i Peygamber[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* cevâbında buyurdılar: "Nice intikāl idelüm?

---

1 **Evdiye** A: **Vâdîler** B
2 üzeredür A: üzere müştemildür B
3 **evdiyesi** A: **vâdîleri** B
4 fazîleti B: fazlı A
5 vârid A: vâki' B
6 bu vâdînün B: -A
7 Rasûl-i Ekrem'i *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*den B
8 Ahâlî-i A: -B
9 Vâdî-i Akīk seyli B: seyl-i Akīk A
10 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
11 revâne A: müteveccih B
12 hazretlerine B: -A
13 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

Halk bu yerde **[A225b]** menziller yapup[1] mütevattın olmışlardur." Dahi Enes'den *radıyallâhu anh* mervîdür ki: "Server-i Kâ'inât *aleyhi ezke't-tahiy-yât*[2] bana hitâb idüp buyurdı ki: "Yâ Enes, işbu mitharayı[3] **[B196a]** alup bu mübârek vâdîden doldur ki sever bizi ve biz dahi anı severüz." Dahi Seleme bin el-Ekva'dan *radıyallâhu anh* mervîdür[4] ki: "Şikâr idüp av[5] etinden Hazret'e[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hediyye iletür idüm. Günlerden bir gün Hazret[7] beni tefakkud idüp[8] bana buyurdı ki: "Kangı cânibde sayd ider idün?" Ben didüm: "Sayd[9] ırak varup ben Vâdî-i Kanât üzere, Seyb cânibinde şikâr ider idüm." Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* bana[10] buyurdı ki: "Eger Vâdî-i Akīk'de şikâr ide idün, her kaçan sayda gider idün[11] seni gönderüp bile çıkar idüm ve geldükde sana istikbâl ider[12] idüm." Bu hadîs-i şerîflerden[13] gayrı dahi ehâdîs-i kesîre Vâdî-i[14] Akīk fazîleti[15] hakkında vârid olmışdur. Mahfî olmasun ki Arsa-i Akīk ta'yîninde ve hudûdı beyânında ihtilâf-ı kesîre ve kelâm-ı tavîl nakl olunmışdur ki zikri bâ'is-i melâl olmasun deyü ehâdîs-i şerîfe-i mezkûre ile iktifâ olundı. Murâd olunursa *Târîh-i Arabî*'ye mürâca'at oluna. *Vallâhu a'lem*.

[A226a]

Vâdî-i Buthân: Rasûl-i Ekrem[16] *sallallâhu aleyhi ve sellem*den mervîdür ki buyurdılar: "Buthân[17] cennet tür'alarından bir tür'a üzerindedür." *Tür'a*; damm-ı tâ-i **[B196b]** fevkāniyye ile makāma münâsib ma'ânîsinden ravzadur yâhûd derece yâhûd kuyu, *vallâhu a'lem*. İşbu vâdî-i şerîfün seyli

---

1 yapup A: binâ idüp B
2 *aleyhi ezke't-tahiyyât* B: *sallallâhu aleyhi ve sellem* A
3 mitharayı A: matarı B
4 mervîdür A: rivâyet olunur B
5 av A: sayd B
6 Hazret'e A: Peygamber B
7 Hazret B: -A
8 beni tefakkud idüp A: -B
9 Sayd A: -B
10 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem bana* B: -A
11 her kaçan sayda gider idün B: vardukda A
12 istikbâl ider A: karşu çıkar B
13 Bu hadîs-i şerîflerden B: Mezbûrdan A
14 Vâdî-i B: -A
15 fazîleti B: -A
16 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
17 Buthân A: Vâdî-i Buthân B

Medîne-i Münevvere'nün menâzili içinden garbî cânibinden[1] mürûr idüp Harre üzerinden Cifâf nâm yere varur. Mebde'i Mâcuşûniyye'ye karîbdür ve âhiri Mesâcid-i Feth'ün cânib-i garbîsindedür.[2]

Vâdî-i Rânûnâ:[3] Rânûn dahi dirler. İşbu vâdînün seyli dahi Vâdî-i Buthân seyli ile bir yerde[4] cem' olurlar.

Vâdî-i Kanât: Vâdî-i Şezât dahi dirler. Sultân[5] Tübba', Medîne-i Münevvere'ye geldükde[6] ol vâdîde nüzûl eylemişlerdi. *Kāmûs*'da dir ki: "Bu vâdîye Ehl-i[7] Medîne, Vâdî-i Kanât dirler, dahi yukaruda Harre-i Nâr[8] seddi kurbında bir vâdîye Vâdî-i Şezât dirler." İşbu Vâdî-i Kanât seyli Vecc-i Tâ'if'den gelüp Erhadıyye nâm yere, dahi Karkaratü'l-Küdr nâm yere gelüp andan sonra Bi'r-i Ma'ûne'ye gelüp[9] andan sonra Taraf-ı Kuddûm'e vâsıl olup andan sonra kubûr-ı şühedâ-i Cebel-i Uhud'a[10] mürûr ider; tâ ki Züğâbe nâm yerde ki seyller cem' olduğı yerdür, ol mahalde müntehî olur. Pes bu âlî seyldür ki eger Tâ'if'den **[B197a]** cem' olur **[A226b]** ise vasfı hadden tecâvüz idüp Medîne-i Münevvere'ye muhît olur kıble ve Şâm cânibinden; nitekim *Târîh-i Arabî*'de mufassalan[11] beyân olunmışdur.

Vâdî-i Müzeynib: Mâcuşûniyye halfinde[12] olan kazâdadur. Vâdî-i Mehzûr'dan bir şu'be ile cem' olup seyli[13] Vâdî-i Buthân'a dökülür.

Vâdî-i Mehzûr: Sadrı[14] Harre-i Şevrân nâm yerün aksâsındadur.[15] Benî Kurayza emvâli üzere mürûr idüp andan sonra Medîne-i Münevvere'ye mürûr idüp kadîmü'z-zamânda Mescid-i Şerîf'e mürûr iderdi. Sadakāt-ı Nebeviyye[16] [ya'nî] Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün vakf bâğ-

---

1 garbî cânibinden B: -A
2 cânib-i garbîsindedür A: garbî cânibindedür B
3 **Rânûnâ** A: -B
4 bir yerde B: -A
5 Sultân B: -A
6 Medîne-i Münevvere'ye geldükde B: -A
7 Ehl-i A: ahâlî-i B
8 Nâr A: Âteş B
9 gelüp A: mürûr idüp B
10 kubûr-ı şühedâ-i Cebel-i Uhud'a A: şühedâ-i Cebel-i Uhud kabirlerine B
11 mufassalan A: tafsîlen B
12 halfinde A: ardında B
13 seyli B: -A
14 Sadrı A: -B
15 nâm yerün aksâsındadur B: -A
16 Sadakāt-ı Nebeviyye A: -B

çeleri[1] Meşrebe-i Ümm-i İbrâhîm'den gayrıları cemî'an işbu vâdîden su içerler. Ve dahi mervîdür ki Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* hilâfetinde[2] Vâdî-i Mehzûr bir mertebede[3] seyelân eyledi ki Medîne-i Münevvere gark olayazdı. *Vallâhu a'lem*.

Fasl-ı Sânî

Medîne-i Münevvere'nün mübârek emkine ve cibâl[4] ve âtâm ve a'mâline müte'allik olan elfâz zabtındadur hurûf-ı teheccî tertîbi üzere. Ve bu zımnda ba'zı mevâzi' ahvâli ki bu âna dek beyân[5] olunmamışdur, beyân olunur *inşâ'allâhu te'âlâ*.

Harfü'l-Elif[6] (ا)

Âre: *Câre* vezni üzere. Füru' cânibinde büyük dağdur[7] Müzeyne nâm **[B197b]** yere müte'allik ki etrâfında[8] çeşmeler vardur ki **[A227a]** niçe karyeler mezbûr çeşmelerden ma'mûrdur; Karye-i Füru' ve Karye-i Ümmü'l-Iyâl ve gayruhumâ gibi.

Übâr: Hemzenün dammı ile bir yerdür. Ve **Übeyr**, Übâr tasgīri;[9] Ecred vâdîlerindendür ki seyli Yenbu'a dökülür.

Ebraku'l-Azzâf:[10] Ayn-ı mühmele ve zâ-i [mu'ceme-i] müşeddede ile âhiri fâ'dur. Medîne-i Münevvere ile Rebeze[11] nâm mekân[12] arasındadur, Medîne-i Münevvere'den yigirmi mil mikdârı ırakdur ıraklığında.[13] Lugatde *ebrak*, mürtefi'[14] yere dirler ki taşdan ve kumdan ve balçıkdan hâlî olmaya.

---

1 Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün vakf bâğçeleri B: -A
2 hilâfetinde A: hilâfeti zamânında B
3 bir mertebede B: bu tarîk ile A
4 **emkine ve cibâl** A: **dağları** B
5 **beyân** A: **zikr** B
6 **Harfü'l-Elif** A: **Hurûfü'l-Elif** B
7 Füru' cânibinde büyük dağdur B: büyük yüce dağdur قرع cânibinde A
8 etrâfında B: nevâhîsinde A
9 Übâr tasgīri A: tasgīr-i Übâr B
10 **ابرق العران** A: **ابرق العراف** B
11 Rebeze A: زبده B
12 nâm mekân B: -A
13 Medîne-i Münevvere'den yigirmi mil mikdârı ırakdur ıraklığında B: yigirmi mil mikdârı Medîne'den ba'îddür A
14 Lugatde *ebrak*, mürtefi' A: Yüce B

Üblâ: *Hublâ* gibi. Birkaç dağdur, Benî Süleym tâ'ifesine müte'allik Sevârikıyye nâm karye[1] ile Rıhdıyye arasındadur. Medîne-i Münevvere'den dört günlik yoldadur.

Ebvâ: *Halvâ* gibi. Mescid-i Ebvâ'da zikr olundı. Esahh budur ki Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün[3] vâlideleri anda medfûnedür ki Medîne-i Münevvere'den rücû' eyledüklerinde vefât eylemişdi.[4]

Esâye: Mescid-i Esâye'de geçmişdür.[5] Hemzede feth ve kesr ve damm câ'izdür.

Esebe: Tahrîk-i[6] sâ-i müsellese ile, *kasaba* gibi, *eseb* cem'idür; şecer-i ma'rûf ma'nâsına. Bir gadîr ismidür ki anda Abdullâh bin ez-Zübeyr *radıyallâhu anh*un[7] mâlı vardur.

Üseyfiyeh: Damm-ı hemze ve feth-i [sâ-i] müsellese ve sükûn-ı [yâ-i] tahtâniyye-i muhaffefe ile kesr-i fâ ve dahi yâ-i tahtâniyye-i muhaffefe-i meftûha ile âhiri[8] hâ. Akīk **[A227b]** vâdîlerindendür.

[B198a]

Üseyl: *Esl* tasgīri. Bedr ile Safrâ[9] aralığındadur. Âl-i Ca'fer bin Ebî Tâlib aynları andadur dirler. Rasûl-i Ekrem[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Bedr Gazâsı'ndan rücû' eyledükleri vakitde ikindi namâzını ol mahalde kıldılar.

Ecred: Busa[11] nâm yerde olan Benî Hıdre utumı, dahi Cüheyne kavmine müte'allik bir dağdur ki Buvât nâm yerün cânib-i[12] Şâmî'sindedür. Dahi Ti'hin nâm yere dâhil olur iken bir dağ ismidür.

---

1 nâm karye B: -A
2 Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ A: Peygamber B
3 *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün B: -A
4 vefât eylemişdi B: müteveffâ olmışdı A
5 geçmişdür A: zikr olundı B
6 Tahrîk-i A: Tahrîr-i B
7 *radıyallâhu anh*un B: -A
8 âhiri B: -A
9 Safrâ B: Suğrâ A
10 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
11 بيضه A B
12 cânib-i A: -B

Eceşş: Cîm-i müteharrike ve şîn-ı mu'ceme-i müşeddede ile. Benî Üneyf utumıdur, Kubâ'dadur. *Utum* lugatde yüce yere dirler ki Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* yanına varmak ile yâhûd üzerine çıkmak ile müşerref olmış ola.[1]

Ücüm-i Benî Sâ'ide: Hemzenün ve cîm'ün dammesiyle. Benî Sâ'ide'ye müte'allik utumdur, Zübâb nâm yere karîb.[2]

Ahbâb: *Habîb* cem'i vezniyle. Sevârikıyye yanında beldedür.

Ahcâru'z-Zeyt: Zeyt taşları ma'nâsına. Mâlik bin Sinân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* mezâr-ı[3] şerîfi kurbında olan taşlardur ki zeyyâtlar[4] üzerinde zeyt koyup bey' iderlerdi. Fe-emmâ[5] hâlâ[6] toprak ol taşları örtüp nâ-bedîd olmışdur.

Ahcâru'l-Merâ':[7] Mücâhid nâm kimesne bu mekânı[8] Kubâ'dadur dimişdür. *Vallâhu a'lem*.

Uhud: Dammeteyn ile ma'rûf ve meşhûr ve mezkûrdur.

Ahyâ: **[A228a]** Cem'-i *hayy*'dur. Seniyye-i Mirre tahtındaki[9] Râbiğ'dedür. Ubeyde bin el-Hâris **[B198b]** *radıyallâhu anh* seriyyeleri anda idi.

Ahzem: *Efdal* gibi. Melel ve Ravhâ arasında, hâlâ Huzeym dimekle ma'rûfdur.

Ahdar: *Evvel* gibi; dâd-ı mu'ceme ile. Menâzil-i şerîfe-i Nebeviyye'dendür, Tebûk'e karîbdür.

Ezâhir: *Ezhar* cem'i. Bir vâdînün adıdur.

Urâbin: Damm-ı hemze ile ve feth-i râ ve kesr-i [bâ-i] muvahhade ile âhirinde nûn.[10] Bir menzildür ki Safrâ Madîkı'nda münhadir olur.

---

1 ki Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* yanına varmak ile yâhûd üzerine çıkmak ile müşerref olmış ola B: -A
2 karîb A: yakındur B
3 *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* mezâr-ı A: *radıyallâhu anh* kabr-i B
4 zeyyâtlar A: zeyt satıcılar B
5 Fe-emmâ B: -A
6 hâlâ A: -B
7 أحجار المر A B
8 bu mekânı B: -A
9 tahtındaki A: altındadur ki B
10 âhirinde nûn A: âhirindedür B

Ersed: Sâ-i müsellese ve dâl-i mühmele ile, *Ahmed* vezni üzere. Ebvâ'da vâdîdür.

Erhadıyye: Hâ-i mühmele ile dâd-ı mu'ceme ve yâ-i tahtâniyye-i müşeddede iledür. Rıhdıyye dahi dirler, râ'nun kesriyle.[1] Bir karyedür ki mezra'alara ve kuyulara müştemildür, Üblâ nâm mekân nâhiyesinde Hacr nâm karyeye muhâzîdür.[2]

Eskuf: Râbiğ[3] cânibinde bir dağdur.

Esvâf: Hemzenün fethi ile âhirinde fâ, *ef'âl* vezni üzere. Bakī'-i Şerîf cânibindedür, Cebel-i[4] Yenbu'un cânib-i Şâmî tarafındadur,[5] Uhud yolında. Esâvîf[6] dahi dirler. Ve dirler ki bu mekân[7] Zeyd bin Sâbit *radıyallâhu anh* sadakasıdur. Bu kıssa ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* kuyu üzerinde oturup Şeyhayn *radıyallâhu anhumâ*[8] ve Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* gelüp cennet ile mübeşşer **[A228b]** olup ba'de'l-izn[9] dâhil olmak nitekim Bi'r-i Erîs'de sebkat eylemişdür,[10] Esvâf kuyularından bir kuyu üzerinde olduğı dahi mervîdür. **[B199a]** Fe-emmâ bu rivâyetde mübeşşer Hazret-i[11] Bilâl *radıyallâhu anh* olmışlardur.

Eş'ar: Hicrî dir ki: Eş'ar ve Ecred sıfatını Cüheyne Dağları'ndan iki dağda müşâhede eyledüm. Eş'ar Dağı'nun[12] haddi Yemen cânibinden[13] Ravhâ Vâdîsi'dür, Şâm cânibinden Buvâtân.

Eşnef:[14] Mescid-i Harbe'ye mukābil utumdur.

---

1 dammesiyle A B
2 mezra'alara ve kuyulara müştemildür, Üblâ nâm mekân nâhiyesinde Hacr nâm karyeye muhâzîdür B: müştemildür mezra'alara ve kuyulara, ana muhâzîdür Hacr nâm karye ki dirler Üblâ nâhiyesindedür A
3 Râbiğ B: Râbûğ A
4 Bakī'-i Şerîf cânibindedür, Cebel-i B: -A
5 Yenbu'un cânib-i Şâmî tarafındadur A: -B
6 Esâvîf A: أشاويف B
7 Ve dirler ki bu mekân B: -A
8 *radıyallâhu anhumâ* B: -A
9 ba'de'l-izn B: ba'de'l-ezân A
10 sebkat eylemişdür A: beyân olunmışdur B
11 Hazret-i B: -A
12 Eş'ar Dağı'nun B: Eş'ar'un A
13 cânibinden A: tarafından B
14 أشنو A: أشنق B

Adâ'et-i[1] **Benî Gıfâr:** Dâd-ı muʿceme ve hemze-i maksûre ile; su cemʿ olacak yerdür.

Udâh: Muʿcemeteyn ile, *gurâb* vezni üzere. Vudâh dahi dirler. Arfecâ nâm yerden bir gicelik yolda bir bâzârdur.[2]

Adâfir (?): Birkaç seniyyedür ki Hazret-i Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Bedr'e müteveccih iken Zefirân'dan irtihâl idüp mezbûr seniyyelere mürûr eylediler.

İdam: *İneb* vezni üzere. Bir vâdîdür ki Dîka dimekle maʿrûfdur.

Atvel: Benî Ubeyd menzilinde utumdur, Mescid-i Harbe kurbında, kıblesi[3] cânibindedür.

Aʿşâr: Cemʿ-i *öşr*. Akīk vâdîlerindendür.

Aʿzum: Zâ-ı muʿcemenün dammesiyle. Bir azîm dağdur, Zâtü'l-Ceyş nâm yerün cânib-i şimâlindedür. *Efʿal*-i tafdîl vezni üzere[4] dahi **[A229a]** baʿzıları tashîh eylemişler. Mezbûr dağun ardında bir nebiyyullâh[5] yâhûd bir veliyyullâh[6] medfûndur dirler. *Vallâhu aʿlem*.

Aʿmâd:[7] Dört utumdan ibâretdür[8] ki Mezâd ile Düveyhıl **[B199b]** aralığındadur.

Aʿvâf: Sadakāt-ı Nebeviyye'nün biridür. Avâf dahi dirler.

Aʿvas: *Ahmer* gibi; mühmeleteyn ile. Sâ'ib ve Matlab kuyularıdur, Medîne-i Münevvere'nün cânib-i şarkīsindedür.

Efvâk:[9] Fâ ve kāf ile, *esvâk* vezni üzere. Medîne-i Münevvere bağçelerindendür. Baʿzılar hemzeyi kesr ile zabt eylemişler. *Vallâhu aʿlem*.

Elâb: *Serâb* gibi. Eşʿar vâdîlerindendür.

---

1 أضاة A: أضاد B
2 Arfecâ nâm yerden bir gicelik yolda bir bâzârdur B: Bâzârdur Arfecâ nâm yerden bir gicelik yolda A
3 kıblesi A: -B
4 Yani bu yer isminin *efʿal* vezni üzere kurulan ism-i tafdîl biçimindeki "Aʿzam" şeklinde bir kullanımının daha bulunduğu ifade edilmektedir.
5 nebiyyullâh B: nebî A
6 veliyyullâh B: velî A
7 **Aʿmâd** B: أعمال A
8 utumdan ibâretdür A: utumdur B
9 **Efvâk** A: أعواق B

Elben:[1] Hemzenün ve bâ-i muvahhadenün fethi ile ve lâm'un sükûnıyla. Efsah lugat budur, nitekim Yelben'de gelse gerekdür.

Elhân: *Nebhân* gibi. Bir mevzi'dür Benî Kurayza'da.

Ümmü'l-Iyâl: Bir ayndur ki andan bir karye müntefi' olurlardur, karye-i mezbûre[2] Hazret-i[3] Fâtımatü'z-Zehrâ[4] *radıyallâhu anhâ*nun sadakasıdur, ya'nî[5] vakfıdur. İbn-i Hazm dir: İşbu karye Talha bin Ubeydullâh[6] oğlınundur ki ol karyenün bâğçelerine seksen bin altun harc idüp mîvesinden senevî dört bin altun hâsıl olurdı,[7] yigirmi binden ziyâde hurma ağacı vardur dimişler. *Vallâhu a'lem*.

Emec:[8] **[A229b]** İki feth ile. Bir vâdîdür ki ol Garrân[9] nâm vâdî ikisi Benî Süleym Harresi'nden deryâya dökülürler. Mekke'ye giden kimesne Huleys'den iki mil ayrıldukdan sonra mezbûr iki vâdînün evvelkisinden geçüp andan sonra bir mil gitdükden[10] sonra ikinciden dahi geçer ki ana Vâdî-i Ezrak dirler. *Vallâhu a'lem*.

İmre (İmmere): [B200a] Hemze kesri ile; *kisre* gibi. Sitâriyye Cebeli'ne karîb bir yerdür. Ba'zı hemzeyi feth ile zabt eylemişler. *Vallâhu a'lem*.

En'um: Ayn-ı mühmelenün dammı ile. Bir dağ ismidür, Akīk cânibinden gelen kimesnenün sağ cânibindedür. Ve ayn-ı mühmelenün fethi ile bir dağdur Âkıl batnında,[11] Himâ-yı Dariyye kurbındadur.

İhâb: *Kitâb* gibi. Yihâb dahi [yâ-i] tahtâniyye ile zabt olunmışdur.

Evsât: Sîn ve tâ-ı mühmeleteyn ile. Sa'd bin Ubâde *radıyallâhu anh* dârında bir yerdür. *Vallâhu a'lem*.

---

1 **Elben** A: ألبن B
2 karye-i mezbûre A: mezbûr karye B
3 Hazret-i B: -A
4 Fâtımatü'z-Zehrâ A: Fâtıma B
5 sadakasıdur, ya'nî A: -B
6 Abdullâh A B
7 ol karyenün bâğçelerine seksen bin altun harc idüp mîvesinden senevî dört bin altun hâsıl olurdı B: seksen bin dînâr anda harc idüp mîvesinden hâsıl dört bin dînârdur A
8 ألج A B
9 وغران A B
10 gitdükden B: mikdârı geçdükden A
11 bir dağdur Âkıl batnında A: Âkıl nâm yer ortasındadur B

Harfü'l-Bâ (ب)

Bi'r-i Ermâ:[1] Hemzenün fethi ile ve râ'nun sükûnıyla, *selmâ* vezniyle. Medîne-i Münevvere'den üç günlik yoldadur ki Zâtü'r-Rikāʿ Gazvesi[2] anun kurbında vâkiʿ olmışdur.[3]

Bi'r-i Elye: Kuyruk maʿnâsına. Hazm-ı Benî Uvâl nâm yerdedür, Medîne-i Münevvere'den iki günlik yolda.[4]

Bi'r-i Cüşem:[5] **[A230a]** Cîm'ün dammesiyle ve şîn-ı[6] muʿcemenün fethasıyla. İhtimâldür ki Benî Mâlik ceddi olan Hazrec oğlınun ismi ola ki menzilleri Rânûnâ garbîsindedür, Benî Beyâda aralığındadur. Fe-emmâ şol ki baʿzılar dimişler ki Bi'r-i Cüşem Cürf'dedür, sahîh olduğı takdîrce mezkûr değildür. *Vallâhu aʿlem*.

Bi'r-i Hârice: Hâ-i muʿceme ve kesr-i râ ile. Kuyuyı ihdâs iden kimesnenün ismidür. Hâlâ işbu kuyu maʿrûf[7] değildür.

Bi'r-i Harîf: Bi'r-i Erîs'de mücmelen beyân[8] olundı.

Bi'r-i Hasıyy: Hâ-i muʿcemede zikr olunsa[9] gerekdür.

Bi'r-i Düreyk: Tasgīr-i *derek*. Dürayk[10] [şeklinde] kāf'la **[B200b]** dahi dinilmişdür.[11]

Bi'r-i Zervân: *Mervân* vezni üzere. Zî-Ervân dahi dinilmişdür, Bi'r-i Ervân dahi dinilmişdür. İşbu kuyu Benî Zürayk'dadur ki Lebîd bin el-Aʿsam-ı münâfık *laʿnetullâhi aleyh*,[12] Rasûlullâh[13] *sallallâhu aleyhi ve selleme*

---

1 **Ermâ** A: أوما B
2 Gazvesi A: Gazâsı B
3 kurbında vâkiʿ olmışdur A: kurbındadur B
4 **Bi'r-i Elye:** Kuyruk maʿnâsına. Hazm-ı Benî Uvâl nâm yerdedür, Medîne-i Münevvere'den iki günlik yolda A: -B
5 **Cüşem** A: جسم B
6 şîn-ı A: sîn-i B
7 maʿrûf A: beyân B
8 beyân A: zikr B
9 zikr olunsa B: gelse A
10 Dürayk B: -A
11 dahi dinilmişdür A: zikr olunmışdur B
12 *laʿnetullâhi aleyh* B: -A
13 Rasûlullâh A: Hazret-i Peygamber B

sihr idüp bi'r-i mezbûrda[1] defn eylemişdi, mezbûr kuyunun sâhibi idi. İşbu kuyunun suyı hınnâ gibi sarı olup[2] ve andan su içen hurma ağacı[3] ru'ûs-ı şeyâtîn gibi[4] idi. Pes emr-i vâcibü'l-imtisâl-i Nebevî ile kuyudan sihri çıkardukdan[5] sonra kuyuyı toprağla doldurdılar.[6]

Bi'r-i Ri'âb:[7] Râ-i mühmelenün kesri ile andan sonra hemze ve elif ve bâ-i **[A230b]** muvahhade ile. Medîne-i Münevvere'de bir kuyudur.

Bi'r-i Rükâne: Irâk yolındadur, Medîne-i Münevvere'den on mil kadar ırakdur.[8]

Bi'r-i Zemzem: İki zây ile. Mekke-i Mükerreme'de olan meşhûr Zemzem'ün adaşı. Bi'r-i İhâb'da zikr olundı.

Bi'r-i Sâ'ib: Medîne-i Münevvere'den bir günlik yoldadur, Necd yolında. Ana müşrif olan dağa Cebel-i Şibâ'[9] dirler, *kitâb* vezni üzere. Mervîdür ki Hazret-i İbrâhîm Peygamber *alâ Nebiyyinâ Muhammedin ve aleyhi's-salâtü ve's-selâm*[10] mezbûr dağ üzere nüzûl buyurdılar.

Bi'r-i Â'işe: Benî Vâkıf'dan bir kişinün ismidür. İşbu kuyu üzerinde mezbûr kimesnenün utumı[11] vardur. **[B201a]** Mescid-i Fadîh'un cânib-i kıblîsindedür.

Bi'r-i Azk: Feth-i [ayn-ı] mühmele ve sükûn-ı [zâl-i] mu'ceme ile. Kubâ'da, Benî Üneyf menâzilinde ma'rûf mekândur.[12]

---

1 bi'r-i mezbûrda A: ol kuyuda B
2 sarı olup B: -A
3 andan su içen hurma ağacı B: nahli A
4 ru'ûs-ı şeyâtîn gibi A: şeytân-ı la'în başına benzer B
5 kuyudan sihri çıkardukdan B: sihr ihrâcından A
6 kuyuyı toprağla doldurdılar A: defn olundı B
7 **Ri'âb** A: رائب B
8 ırakdur A: ba'îddür B
9 Cebel-i Şibâ' B: -A
10 Hazret-i İbrâhîm Peygamber *alâ Nebiyyinâ Muhammedin ve aleyhi's-salâtü ve's-selâm* B: İbrâhîm *aleyhi ve alâ Nebiyyinâ's-salâtü ve's-selâm* A
11 utumı A: kasrı B
12 Kubâ'da, Benî Üneyf menâzilinde ma'rûf mekândur B: ma'rûfdur Kubâ'da, Benî Üneyf menâzilinde A

Bi'r-i Urve: Mübârek Akīk Vâdîsi'ndedür, gāyetle meşhûr ve maʻrûf bi'rdür.[1] Hakkında,[2] dahi anda vâkiʻ olan kasr hakkında şuʻarâ ve büleğā eşʻâr-ı kesîre[3] ile medh eylemişlerdür. *Vallâhu aʻlem.*[4]

Bi'r-i Zâtü'l-Alem: Fethateyn ile. Ravhâ'ya mukābildür. Dirler ki Hazret-i[5] Alî *kerremallâhu vechehû*[6] anda cin[7] ile mukātele eylemişdür. *Vallâhu aʻlem.*[8]

Bi'r-i Gādır: Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* vakflarıdur,[9] Kubâ **[A231a]** cânibindedür.[10]

Bi'r-i Fâtıma bintü'l-Hüseyn, *radıyallâhu anhumâ*: Mervîdür ki ceddesi Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhumâ* menzil-i şerîflerinden intikāl eyledükde ol mübârek menzili[11] Velîd[12] alup Mescid-i Nebevî'ye mülhak[13] eyledüği ecilden [Fâtıma bintü'l-Hüseyn] Harre-i Garbiyye'de bi'r-i mezbûre[14] yerinde iki rekʻat namâz kılup duʻâ eyledükden sonra bi'r-i mezbûrun hafrına[15] emr eylediler, emri mûcibince hafr eyledükleri[16] vakitde kemâl-i sühûlet ile bi'r-i mezbûr peydâ[17] oldı.

Bi'r-i Feccâr: Şatbiyye'de gelse gerekdür. *Feccâr*, cîm'ün teşdîdi ile.

Bi'r-i Midrî: Mîm'ün kesri ile dâl-i mühmelenün sükûnıyla. Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* anun kurbında seyl-i Mehzûr içün sedd yapmışdur.

---

1 ve maʻrûf bi'rdür A: kuyudur B
2 Hakkında A: -B
3 eşʻâr-ı kesîre A: niçe şiʻrler B
4 *Vallâhu aʻlem* A: -B
5 Hazret-i A: -B
6 *kerremallâhu vechehû* B: *radıyallâhu anh* A
7 cin A: cinnahlar B
8 *Vallâhu aʻlem* A: -B
9 vakflarıdur B: sadakātlarından A
10 cânibindedür B: nevâhîsinde A
11 menzili A: mekânı B
12 Velîd A: Hazret-i Velîd *radıyallâhu anh* B
13 mülhak A: ilhâk B
14 bi'r-i mezbûre A: ol kuyu B
15 bi'r-i mezbûrun hafrına A: ol kuyunun kazılmasına B
16 hafr eyledükleri A: kazdukları B
17 bi'r-i mezbûr peydâ A: ol kuyu itmâm B

Bi'r-i Merak: Mîm ve râ'nun **[B201b]** fethi iledür, râ'nun sükûnıyla dahi dimişler,[1] âhiri kāf'dur. İşbu kuyu Benî Zafer bâğçelerindedür, hâlâ Merakıyye dimekle ma'rûfdur. *Vallâhu a'lem.*[2]

Bi'r-i Muttalib: Muttalib bin Abdullâh bin Hantab-ı Mahzûmî'ye mensûbdur. Medîne-i Münevvere'den altı mil kadar yoldadur, Necd yolı üzerindedür.

Bi'r-i Ma'ûne: Mîm'ün fethi ile ayn-ı mühmelenün dammı ile ba'dehumâ vâv ile nûn-ı meftûha, andan sonra hâ. Benî Süleym kuyularındandur, **[A231b]** dağlar arasındaki Harre-i Benî Süleym kurbındadur. Ma'ûne, vâdî ismidür ki kuyu ol vâdîdedür.

Bi'rü'l-Melik: Lâm'un kesri ile. Melikden murâd Sultân[3] Tübba'-ı Yemenî'dür ki mezbûr kuyuyı kendü menzilinde kazmışdı.

Bi'r-i Hüceym: Cîm ile, tasgīr sîgasıyla. Usbe'de utumdur.

Be'elâ: Fetehât-ı selâse ile. Mesâcidde zikr olunmışdur.

Betrâ: Bu dahi Mesâcid-i Tebûk'de zikr olunmışdur.[4]

el-Becerât:[5] Bâ-i muvahhade ile ve cîm'ün fethi ile. Musaggaran dahi mervîdür.[6] Cebel-i Şevrân'da cem' olan yağmur suyıdur. *Vallâhu a'lem.*[7]

Buhrân: Bâ-i muvahhadenün dammı ile, ba'zılar fethi ile dimişdür; hâ-i mühmelenün sükûnıyla, âhiri râ ile dahi dinilmişdür. Ma'dendür, Füru'dan yüce vâki' olmış. İşbu mevzi'de gazve ve seriyye dahi vâki' olmışdur.

Bahrec: Kubâ'da bir utumdur.

Bedâ: Bâ'nun fethi ile ve dâl'ün **[B202a]** tahfîfi ile. Vâdi'l-Kurâ'ya karîb mevzi'dür.[8]

el-Bedâyi': Mescid-i Şeyhayn'da zikr olundı.

---

1 dimişler A: zikr olunmışdur B
2 hâlâ Merakıyye dimekle ma'rûfdur. *Vallâhu a'lem* A: -B
3 Sultân B: -A
4 zikr olunmışdur B: geçmişdür A
5 **el-Becerât** A: -B
6 mervîdür A: zikr olunmışdur B
7 *Vallâhu a'lem* B: -A
8 karîb mevzi'dür A: yakın bir yerdür B

Bedr: Bâ-i muvahhadenün fethi ile ve dâl-i mühmelenün[1] sükûnıyla bir kuyudur ki Bedr nâm kimesne mezbûr kuyuyı kazmışdı. Ve Bedr ile meşhûr[2] olan gazavât[3] anda vâki' olmış[4] idi: Bedrü'l-Mev'id ve Bedrü'l-Kıtâl. Ve Bedrü'l-Ûlâ ve Bedrü's-Sâniye ve Bedrü's-Sâlise **[A232a]** dahi dinilür.

Birâk-ı Habt:[5] Bâ-i muvahhadenün kesri ile ve hâ-i mu'cemenün fethi ile andan sonra olan [bâ-i] muvahhadenün sükûnıyla, âhirinde tâ-i fevkāniyye. Bir sahrâdur ki Mekke-i Mükerreme'ye müteveccih olan kimesne Bedr'den ana mürûr ider.

Berâm: Bâ-i[6] muvahhadenün fethi ile. Kesri ile dahi dimişler. Haymeye[7] benzer bir dağdur Nakī'[8] a'lâsında, mağrib cânibinde. Asîb nâm mevzi'[9] ana mukābildür mağrib cânibinden.[10]

Burka: Bâ-i muvahhade dammı ile, fethi ile dahi dirler; râ'nun sükûnıyla. Sadakāt-ı Nebeviyye'de zikr olunmışdur.

Burkatü'l-Îrât: Ayn-ı mühmele fethi ile ve [yâ-i] tahtâniyye sükûnıyla. Dariyye[11] ile bostân aralığında bir fezâdur. İmru'ü'l-Kays şi'rinde mezkûr[12] olan budur.

Birk: [Bâ-i] muvahhadenün kesri ile. Şüvâhıt nâm yere muhâzî[13] bir vâdîdür Sevârikıyye nâhiyesinde. Seniyye-i Mebrek'e dahi Birk dirler.

Birke: Bâ-i muvahhade kesri ile. Ayn-ı Ezrak müntehâsındadur, Medîne-i Münevvere'de ma'rûf ve meşhûrdur.[14]

---

1 dâl-i mühmelenün A: dâl'ün B
2 meşhûr A: mevsûf B
3 gazavât A: gazâlar B
4 vâki' olmış B: -A
5 **Habt** B: **Cennet** A
6 Bâ-i B: -A
7 Haymeye A: Çadıra B
8 Nakī' A B
9 mevzi' A: yer B
10 cânibinden A: tarafından B
11 Dariyye A: Harre B
12 mezkûr A: zikr B
13 muhâzî A: mukābil B
14 ve meşhûrdur A: yerdür B

Birme: Bâ-i[1] muvahhade kesri ile. **[B202b]** Belâkis nâm yere karîbdür. Hayber ile Vâdi'l-Kurâ aralığında anda çeşmeler ve bâğçeler vardur. Mahall-i mezbûra Zü'l-Beyza dahi dirler.

[A232b]

Berûd: Bâ-i muvahhadenün fethi iledür ve râ'nun dammı ile.[2] Taraf-ı Melel ve Taraf-ı Eş'ar aralığında bir yerdür. Harre-i Nâr cânibinde[3] dahi bir yere dirler.

Bezvâ: Zâ ile, *helvâ* vezni üzere. Bir beyâz beldedür, sâhil-i bahrden yüce yerdedür. Gayka nâm mekân[4] ile Câr ve Veddân[5] nâm mekân[6] aralığında bir yerdür, gāyet ile ıssıdur.

Buday': Bâ-i muvahhade dammı ile ve dâd-ı mu'ceme fethi ile, tasgīr-i *bid'*. Câr'un yesârındadur, Ayn-ı Gıfâr'dan aşağaca; nitekim Yâkūt dimişdür. Zâhir budur, nûn harfinde zikr olunur.[7]

Bathâ: Bir ma'rûf vâdîdür ki seyl-i Akīk'a mülhak olur.[8]

Buthân: Bâ-i[9] muvahhadenün dammı ile ve tâ'nun sükûnı ile; ve bir kavlde[10] evvelün fethi ile ve sânînün sükûnıyla; ve bir kavlde evvelün fethi ile ve sânînün kesri ile[11] üç lugat üzeredür. Evdiyede[12] beyân olundı.

Batn-ı Nahle:[13] Medîne-i Şerîfe'den[14] iki günlik yoldur, anunla Medîne-i Münevvere arasındadur Taraf ki zikr olsa gerek.

Bu'âs: [Bâ-i] muvahhadenün harekât-ı selâsesi ile gelmişdür. Ba'zılar damm-ı [bâ-i] muvahhade iledür dimişler elbette ve damm-ı ayn-ı mühmele

---

1 Bâ-i B: -A
2 ve râ'nun dammı ile B: -A
3 Harre-i Nâr cânibinde B: Harre tarafında A
4 Gayka nâm mekân B: عبقه A
5 جار رودان A: جار دوران B
6 nâm mekân B: -A
7 Zâhir budur, nûn harfinde zikr olunur B: Zâhiren nûn harfinde gelendür A
8 **Bathâ:** Bir ma'rûf vâdîdür ki seyl-i Akīk'a mülhak olur A: -B
9 Bâ-i B: -A
10 kavlde A: rivâyetde B
11 ve bir kavlde evvelün fethi ile ve sânînün kesri ile A: -B
12 Evdiyede A: Vâdîlerde B
13 **Batn-ı Nahle** A: -B
14 Şerîfe'den A: Münevvere'den B

ile âhirinde [sâ-i] müsellese, ba'zılar ayn-ı mu'ceme ile zabt eylemişlerdür ve ba'zılar mu'cemeyi tashîfe haml idüp elbette mühmele iledür deyü cezm eylemişler. Bir yerdür Kavrâ'nun[1] âliyesinde **[A233a]** yâhûd hısndur yâhûd mezra'adur Benî Kurayza'nun, **[B203a]** Medîne-i Münevvere'den iki mil kadar[2] ırakdur. Kavrâ hâlâ Kavrân dimekle ma'rûf olmakdur, Delâl'den aşağaca bir yerdür.[3]

Bu'bu':[4] Bâ-i[5] muvahhadenün dammı ile ve ayn-ı mühmele[6] ile. Kubâ'da bir utumdur.

Buğaybiğa: İki gayn-ı mu'ceme ile, *buğbuğ* tasgīri. Rişâ'ya yakın kuyudur. *Rişâ*, kısa ip ma'nâsına. *Buğaybiğāt* dahi dirler; çeşmelerdür ki Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh* evvel kerre Yenbu' nâm mevzi'e[7] geldükde anları îcâd idüp vakf[8] eyledi. Anlarun zamân-ı sa'âdetlerinde[9] hâsıl olan hurma[10] bin vesak[11] olurdı. Hayfü'l-Erâk nâm mekân[12] ol cümledendür, Hayf-ı Leylî ve Hayf-ı Nistâs[13] dahi anlardandur dirler, *vallâhu a'lem*. İmâm-ı Hüseyn *radıyallâhu anh* anı Abdullâh[14] bin Ca'fer *radıyallâhu anhu*ya[15] virmişdi ki yemiş yiyüp mahsûlinden edâ-yı deyn bâbında isti'ânet ide; işbu şart üzere ki kızını Yezîd[16] bin Mu'âviye'ye tezvîc eylemeye. Abdullâh ol mekân-ı şerîfi Mu'âviye'ye bey' eyledi, *radıyallâhu anhumâ*. Nöbet Benî Hâşim'ün oldukda Abdullâh bin Hasan bin Hasan kıssayı Ebu'l-Abbâs nâm halîfeye arz idüp ol anı yine **[A233b]** Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* vakflarına ilhâk eyledi.[17] *Vallâhu a'lem*.

---

1 Kavrâ'nun B: نورينك A
2 Münevvere'den iki mil kadar A: Münevvere'de iken iki mil mikdârı B
3 bir yerdür B: -A
4 بقيع A B
5 Bâ-i B: -A
6 ayn-ı mühmele B: ayn ihmâli A
7 mevzi'e A: mekâna B
8 vakf B: tasadduk A
9 zamân-ı sa'âdetlerinde B: mübârek zamânlarında A
10 olan hurma B: -A
11 vesak: bir deve yükü miktarı (mal)
12 mekân B: -A
13 فسطاس A B
14 Abdullâh A: Ebî Abdullâh B
15 *radıyallâhu anhu*ya B: -A
16 Yezîd A: Abd B
17 vakflarına ilhâk eyledi B: sadakasına redd eylemedi A

Bekkāl: Bâ'nun fethi ile ve kāf'un teşdîdi ile. Bir yerdür ki anda menziller olup ba'zısı Bakī'u'z-Zübeyr'e mülâsıkdur ve ba'zısı Bakī'-i Azk'da mücâvirdür.[1] *Vallâhu a'lem.*[2]

Buk': [Bâ-i] muvahhade dammı ile. Bir kuyu ismidür. Dirler ki Sukyâ Kuyusı'dur **[B203b]** ki Benî Dînâr'a mensûbdur. *Vallâhu a'lem*.

Bakī'-i Buthân: Feth ile. Mezkûr olan Vâdî-i Buthân'a muzâfdur.

Bakī'u'l-Habhabeh: İbn-i Esîr dir ki: İki hâ-i mu'cemenün fethi ile, evvelki [bâ-i] muvahhadenün sükûnıyla, ikincinün fethi ile âhirinde hâ'dur. Bir şecerün[3] ismidür ki anda biter. Süheylî[4] dir ki: İki cîm iledür. Ba'zılar evvelki hâ-i mu'cemedür deyü ikinci cîm'dür dimişler, üç lügat olur. *Vallâhu a'lem.*[5]

Bakī'u'l-Hayl:[6] Medîne-i Münevvere bâzârından Musallâ-yı İyd'e mücâvir olanun ismidür, Bakī'-i Musallâ dahi dirler.

Bakī'u'z-Zübeyr: Vech-i tesmiye budur ki Rasûl-i Ekrem[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı Zübeyr'e *radıyallâhu anh* virüp ol dahi anda kendü içün menzil yapmışdı.[8] Benî Temîm civârındadur, Bekkāl cânib-i şarkīsindedür. Sâhib-i Târîh dir ki: Zannım budur ki işbu mekân hemân **[A234a]** huddâm mahallelerinde olan rahabedür ki Bakī' yolındadur. *Vallâhu a'lem*.

Bakī'u'l-Garkad: Gayn-ı mu'ceme fethiyledür. Garkad[9] kibâr-ı avsecün[10] ismidür ki ol mahall-i mübârekede biter idi, anları kesüp makbereler eylediler. Hâlâ ma'rûfdur ve meşhûrdur[11] ki hakkında niçe dürlü[12] ehâdîs ve âsâr-ı[13] kesîre vârid olmışdur.

---

1 mücâvirdür A: mülâsıkdur B
2 *Vallâhu a'lem* A: -B
3 şecerün A: ağacun B
4 Sehlî A B
5 *Vallâhu a'lem* A: -B
6 **Bakī'u'l-Hayl** B: **Bakī'u'l-Cebel** A
7 Rasûl-i Ekrem A: Rasûl B
8 yapmışdı A: binâ eylemişdi B
9 Garkad B: -A
10 avsec: sincan dikeni olarak bilinen ağaç
11 meşhûrdur A: -B
12 niçe dürlü B: -A
13 ehâdîs ve âsâr-ı A: ehâdîs-i B

Bekerât: Himâ-yı Dariyye'dedür.

Belât: Dördünci bâbun fasl-ı ahîrinde ber-vech-i etemm beyân olundı.

Belâkis: [Bâ-i] muvahhade fethi ile **[B204a]** ve kâf kesri ile âhirinde sâ-i[1] müsellese. İdam nâm yerün[2] batnında,[3] Birme nâm yerün[4] bir tarafındadur.

Belhân: Bâ-i muvahhade fethi ile ve lâm sükûnıyla. Şecere dimekle ma'rûfdur, bâğçede[5] bir utumdur. Hâlâ Şüceyre dimekle ma'rûfdur ki *şecere* tasgīridür.

Belde: Lâm'un sükûnıyla.

Büleyde: Mâ-kablinün[6] tasgīri ile. İkisi dahi ma'rûfdur, Fakīr[7] ile müsemmâ olan[8] yere karîbdür dirler.

Buvâtân: Evvelün dammı ile, fethi dahi dinilmişdür; tâ-ı mühmele ile. İki dağdur, Eş'ar'ın cânib-i Şâmî'sindedür ki dipleri birdür ve başları müteferrikdür. Ve ikisinün arasında Akabe'dür[9] ki mahmil-i şerîf ana mürûr ider.

Büveyrime: Beni'l-Hâris bin el-Hazrec'de bir kuyudur. İbn-i Şebbe nüshasında bu sîga üzeredür. **[A234b]** Ammâ ihtimâldür ki Büveyre [şeklinde] tasgīr-i *bi'r* ola. Ammâ hâlâ Mescid-i Kubâ'nun cânib-i[10] kıblîsinde olan mevzi'[11] ki Büveyre ile müsemmâdur; bu değildür, gaflet olunmaya. Belki Mâcuşûniyye'ye karîbdür, nitekim *Târîh-i Arabî*'den fehm olunur. Ba'zı rivâyâtda Büveyle [şeklinde] lâm ile râ yerinde vâki' olmışdur. *Vallâhu a'lem*.

---

1 sâ-i B: -A
2 nâm yerün B: -A
3 batnında A: ortasında B
4 Birme nâm yerün B: Birme'nün A
5 bâğçede B: mâlda A
6 Mâ-kablinün A: Belde'nün B
7 فقره A B
8 müsemmâ olan A: tesmiye olunan B
9 Ve ikisinün arasında Akabe'dür A: -B
10 cânib-i A: -B
11 mevzi' A: yerdür B

Beydâ: Zü'l-Huleyfe ile Müferrih Dağı (?)[1] arasında ma'rûf yerdür.

Beysân: [Bâ-i] muvahhade fethi ile ve [yâ-i] tahtâniyye sükûnı ile ve sîn-i mühmele ve elif ve nûn. Bir acı sudur Medîne-i Münevvere ile Hayber aralığında ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[2] Zû-Kared Gazvesi'nde anda nüzûl buyurmış idiler ve anı[3] **[B204b]** Nu'mân deyü tesmiye eylediler. Dahi tîb ile tavsîf eylemeğin Hakk *Sübhânehû ve*[4] *Te'âlâ* anı tağyîr idüp suyını dadlu eyledi, *Sübhânehû mâ-a'zame şânuhû.* Andan sonra mahall-i mezbûrı[5] Talha *radıyallâhu anh* satun alup vakf[6] eylediler. *Vallâhu a'lem*.

Harfü't-Tâ (ت)

Târâ: Medd ile. Gazâ-i Tebûk'de vâki' olan mesâcidler zikrinde beyân olundı.[7]

Tebûk:[8] *Sabûr* gibi. Bir yerdür Vâdi'l-Kurâ ile Şâm arasında. Sâhib-i Târîh dir ki: Medîne-i Münevvere'den Tebûk'e varınca on iki merhaledür. Ammâ bize zâhir olan budur ki on iki **[A235a]** merhaleden ziyâde ola. Anda bir ayn ve hurmalık[9] ve bostân vardur ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve selleme* mensûbdur. Dahi Hazret-i Peygamber[10] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmışdı ki: "Anda nüzûl eyledükde hîç kimesne su çeşmesine el değirmeye." deyü. Pes iki kimesne tekaddüm idüp su yerine gelüp gördiler ki sudan hâlî olmayup yapça yapça sızar,[11] pes durup okları ucıyla suyı çoğ olsun deyü anı tahrîk ider iken Hazret-i Peygamber[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* gelüp buyurdılar: ما زلْتما تبوكانها[13] Ya'nî "Lâ-yezâl hareket ider idinüz

---

1 Her iki nüshada مفرح طاغى şeklinde yer alan bu ismin bir tercüme hatasından ötürü bu şekilde yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Eserin Arapça orijinalinde bu kısım مخرج ذي الحليفة (Zü'l-Huleyfe'nin çıkışı) şeklindedir. Bk. Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ*, s. 526.

2 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B

3 Zû-Kared Gazvesi'nde anda nüzûl buyurmış idiler ve anı A: ol suyı B

4 *Sübhânehû ve* B: -A

5 mahall-i mezbûrı A: ol mekânı B

6 satun alup vakf B: iştirâ idüp tasadduk A

7 Gazâ-i Tebûk'de vâki' olan mesâcidler zikrinde beyân olundı B: Tebûk Mesâcidi'nde zikr olundı A

8 **Tebûk** B: تبور A

9 hurmalık B: nahl A

10 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

11 yapça yapça sızar B: -A

12 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

13 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût v.dğr., er-Risâletü'l-Âlemiyye, C. 12, Dımaşk 2013, s. 703.

siz iki kişi ol suyı." Pes ol günden Tebûk ile müsemmâ oldı. Mervîdür ki Server-i Mevcûdât *aleyhi minallâhi ezke't-tahiyyât*[1] **[B205a]** mübârek ellerinde olan anezeyi ya'nî küçük[2] cidâyı üç kerret yere baturup[3] üç çeşme revâne oldı. *Sahîh-i Müslim*'de mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* münevver yüzini ve mu'attar elini mezbûr su ile yuyup gusâleyi anda i'âde eylediler.[4]

Türbân: Tâ'nun dammıyla, râ'nun sükûnıyla. Zâtü'l-Ceyş ile Melel aralığında bir vâdîdür.[5]

Tür'a: Kıble cânibinde bir vâdîdür ki İdam nâm vâdîye cem' olur. Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* vakflarında[6] olan **[A235b]** Vâdî-i Tür'a, Fedek nâhiyesindedür, Harre-i Lâbeteyn'ün arasında.

Tesrîr: Himâ-yı Dariyye'nün iki dıl'ı arasında bir vâdîdür. "Serîr lafzı iledür." diyen hatâdur.

Tüdâru': Damm-ı evvel ve damm-ı râ ile. Râ'nun kesri ile ve tâ'nun[7] fethi ile dahi dinilmişdür.[8] Cemmâvât-ı[9] Akīk'de beyân olundı.

Ti'âr: Tâ'nun kesri ile ve ayn'un ihmâli ile. Üblâ kıblesinde bir dağdur.[10]

Ti'hin:[11] Tâ ve hâ'nun kesri ile. İkisinün fethi ile dahi dinilmişdür. Evvelün dammı ile ve sânînün fethi ile ve sâlisün kesri ile dahi dinildi. Ba'zı Di'hin [şeklinde] dâl ile dimişler. Ba'zılar Tu'âhin[12] [şeklinde] tâ'nun dammı ile ve hâ'nun kesri ile zabt eylemişler. Ve bi'l-cümle yedi lugat üzere[dür]. Murâd[13] bir harâb çeşmedür Mekke-i Mükerreme yolında, Sukyâ'dan üç mil geçdükden sonradur.

---

1 Server-i Mevcûdât *aleyhi minallâhi ezke't-tahiyyât* A: Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B
2 anezeyi ya'nî küçük A: -B
3 baturup A: sancup B
4 anda i'âde eylediler A: yuyup (?) anda dökdiler B
5 vâdîdür A: vâdînün adıdur B
6 vakflarında B: sadakalarında A
7 tâ'nun B: evvelki A
8 dinilmişdür A: zikr olunmışdur B
9 جمادات A B
10 **Ti'âr:** Tâ'nun kesri ile ve ayn'un ihmâli ile. Üblâ kıblesinde bir dağdur A: -B
11 **Ti'hin** A: تهان B
12 Tu'âhin A: -B
13 Murâd A: Maksûd B

Temennî: İki fetha ile ve nûn-ı müşeddedenün kesri ile. Bir yerdür ki Medîne-i Münevvere'ye müteveccih olan kimesne Akabe-i **[B205b]** Herşâ'dan nüzûl eyledükden sonra ana mürûr ider.[1] Anda birkaç dağlar vardur ki anlara Beyz dirler.

Tünâdıb: Damm-ı evvel ve kesr-i dâd-ı mu'ceme[2] ile. Devdâ nâm vâdîden bir şu'bedür[3] ki seyli Vâdî-i[4] Akīk'a dökülür. Ammâ Tenâdub [şeklinde] feth-i tâ ile damm-ı dâd ve **[A236a]** bir rivâyetde kesr-i dâd ile Benî Gıfâr edâtındandur, Mekke-i Mükerreme kurbındadur.

Teyded: Feth-i evvel ve sükûn-ı [yâ-i] tahtâniyye ile âhirinde iki dâl-i mühmele. Medîne-i Münevvere'nün esmâ-i şerîflerinün biridür,[5] nitekim beyân olundı.[6]

Teys: Feth-i evvel, sükûn-ı yâ-i tahtâniyye ile âhirinde sîn-i mühmele. Benî Sâ'ide kabîlesinden Benî İnân utumıdur.

Teyem: İki fetha ile. Medîne-i Münevvere şarkīsinde bir dağdur.

Teymâ: Feth-i evvel ve medd-i hemze ile. Medîne-i Münevvere tevâbi'inden bir beldedür, sekiz merhale kadar yoldadur. *Vallâhu a'lem*.

Harfü's-Sâ (ث)

Sâcce: Cîm-i müşeddede ile. Bir sudur.

Sâfil-i Asgar - Sâfil-i Ekber: Üçünci harfi fâ'dur. Mekke-i Mükerreme yolında iki dağdur.

Sibâr: *Kitâb* vezni üzere, âhiri râ'dur. Hayber'den altı mil kadar ba'îd bir yerdür.[7]

Sira: Kesr ve kasr ile. Ruveyse ve Safrâ aralığında bir yerdür.

Süreyyâ: Himâ-yı Dariyye'de bir sudur.

---

1 mürûr ider A: uğrar B
2 dâd-ı mu'ceme A: dâd B
3 şu'bedür A: dere B
4 Vâdî-i B: -A
5 esmâ-i şerîflerinün biridür B: cümle esmâsındandur A
6 Eserin ilk babında Medine-i Münevvere'nin isimleri sıralanırken bu isim "Tended" şeklinde verilmişti. Ancak hadis-i şeriflerde "Teyded" kelimesi de geçmekte olup şu hâlde her iki kullanım da mevcuttur ve doğrudur.
7 ba'îd bir yerdür A: yoldadur B

Sü'âl:[1] *Gurâb* gibi. Ravhâ ile Ruveyse arasında bir şu'bedür.

Sümâm: Damme ile. Sümâme dahi dirler. Suhayrâtü's-Sümâm ana **[B206a]** muzâfdur. Meğāribe (?)[2] [sâ-i] müsellese yerine tahtâniyye ile rivâyet eylemişler. Hâlâ Suhayrât dimekle ma'rûf bir yerdür.

Semğ: Feth-i evvel ve sükûn-ı sânî ile âhirinde gayn-ı mu'ceme. **[A236b]** Medîne-i Münevvere'nün cânib-i Şâmî'sinde bir bâğçedür[3] Kûmetü Ebi'l-Hamrâ kurbında ki Emîrü'l-Mü'minîn[4] Hazret-i[5] Ömer *radıyallâhu anhu*ya Benî Hârise Yehûdı'ndan değmişdi ve Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* ol bâğçeyi vakf[6] eylemişdi. Dirler ki İslâm'da evvel vakf[7] olunan bâğçe budur. *Vallâhu a'lem.*[8]

Seniyyetü'l-Bevl: Zî-Huşub nâm yer[9] ile Medîne-i Münevvere arasındadur.

Seniyyetü'l-Havz: Zâhiren budur ki Müderrec kurbındadur ve Havz-ı Mervân'a mensûbdur.

Seniyye-i Şerîd: Akīk Vâdîsi'ndendür. Benî Süleym'den bir kişinün mülki idi, bâğ ve bâğçeye müştemil olup mîvelerün envâ'ı ile ma'mûr ve mağmûr[10] idi. Dirler ki işbu âlemde misli[11] görülmiş değil idi. Mu'âviye bin Ebî Süfyân taleb ve istid'â ile ol mekânı sâhibinden iştirâ idüp temellük[12] idinmişdi.

Seniyyetü'l-Â'ir:[13] Râ'dan mukaddem[14] yâ-i tahtâniyye ile. Ayn'ı ba'zılar mu'ceme zabt eylemişlerdür. Dirler ki Rekûbe yolınun cânib-i yemînindedür. Rasûl-i Ekrem[15] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'ye[16] sefer-i Hicret'de seniyye-i mezbûreye[17] mürûr buyurmışlar.

---

1 ثعال A B
2 Meğāribe (?) B: -A
3 bâğçedür B: mâldur A
4 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
5 Hazret-i B: -A
6 vakf B: tasadduk A
7 vakf B: tasadduk A
8 *Vallâhu a'lem* A: -B
9 nâm yer B: -A
10 mağmûr A: -B
11 işbu âlemde misli A: nazîri işbu âlemde B
12 iştirâ idüp temellük A: satun alup mülk B
13 **Seniyyetü'l-Â'ir** B: **Seniyyetü'l-Âşir** A
14 mukaddem A: evvel B
15 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Rasûl B
16 Medîne-i Münevvere'ye B: -A
17 sefer-i Hicret'de seniyye-i mezbûreye A: hicretleri seferinde ol seniyyeye B

Seniyye-i As'as: Süley' nâm dağa[1] mensûbdur **[B206b]** ki hâlâ kal'ada olan hısn[2] mezbûr küçücek dağun tepesindedür ki evvel zamânda Medîne-i Münevvere beğleri[3] **[A237a]** anda sâkin olurlar idi, seniyye-i mezbûre[4] anunla Sel' Dağı[5] arasındadur.

Seniyye-i Midrân: Mîm'ün kesri ile. Tebûk Mesâcidi'ndedür.

Seniyyetü'l-Mirre: Mîm'ün kesri ile ve râ'nun teşdîdi ile. Ahyâ ile müsemmâ olan mekâna karîbdür ki Râbiğ cümlesindendür.

Seniyyetü'l-Vedâ': Vâv'un fethi ile ma'rûfdur. Medîne-i Münevvere'nün cihet-i[6] Şâmî'sinde Mescid-i Râye ile Meşhed-i Nefs-i Zekiyye aralığında, Sel' Dağı'na karîbdür. Vech-i tesmiye budur ki anda vedâ' eylediler Hayber'de mut'a ile alınan hâtunlar ile. Ve bir rivâyetde Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[7] Gazve-i[8] Tebûk'e teveccüh eyledüklerinde Medîne-i Münevvere'de kalan Sahâbe-i Kirâm ile[9] asker-i İslâm hurûc eyledükde Ehl-i Medîne anda[10] anları vedâ' eylediler. Iyâd dir ki: Seniyyetü'l-Vedâ'; Mekke yolında hacca giden kimesneleri Ehl-i Medîne anda vedâ' ider idiler. Bir kavlde Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda vedâ' eyledi Medîne-i Münevvere'de mukīm olanları. Bir kavlde Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ba'zı serâyâyı andan vedâ' eyledi. Bir rivâyetde Vedâ' bir vâdîdür Mekke'de. Lâkin esahh evveldür.[11] Kelâm-ı Iyâd ber-vech-i ihtisâr tamâm oldı.[12]

---

1 Süley' nâm dağa A: Sel' Dağı'na B
2 hısn A: husayn B
3 evvel zamânda Medîne-i Münevvere beğleri B: sâbıkda ümerâ A
4 seniyye-i mezbûre A: ol seniyye B
5 Dağı B: -A
6 cihet-i A: -B
7 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
8 Gazve-i A: Gazâ-i B
9 teveccüh eyledüklerinde Medîne-i Münevvere'de kalan Sahâbe-i Kirâm ile B: -A
10 asker-i İslâm hurûc eyledükde Ehl-i Medîne anda A: ol mekânda B
11 "Lâkin esahh evveldür" ifadesinden maksat; Iyad adlı râvînin naklinde bulunan ilk rivayetin, yani mezkûr tepenin Mekke'ye doğru yola çıkan Medîneli hacı adaylarının uğurlandığı yer olduğu rivayetinin doğru olmasıdır.
12 Iyâd dir ki: Seniyyetü'l-Vedâ'; Mekke yolında hacca giden kimesneleri Ehl-i Medîne anda vedâ' ider idiler. Bir kavlde Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda vedâ' eyledi Medîne-i Münevvere'de mukīm olanları. Bir kavlde Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* ba'zı serâyâyı andan vedâ' eyledi. Bir rivâyetde Vedâ' bir vâdîdür Mekke'de. Lâkin esahh evveldür. Kelâm-ı Iyâd ber-vech-i ihtisâr tamâm oldı A: Esahh-ı akvâl üzere birkaç kavldür. Fe-emmâ zikr olunan esahh olmağın gayrıları terk olundı B

Sevr: Medîne-i Münevvere'nün harfî[1] hudûdı zikrinde[2] mufassalan beyân olundı.

Seyb: **[A237b]** Evvelün fethi ile ve yâ'nun[3] sükûnıyla, âhirinde bâ-i muvahhadedür. Bu dahi hudûd-ı Harem'dendür. İbn-i Zebâle dir ki: Seyb, Medîne-i Münevvere'nün şarkīsinde bir dağdur. Ba'zılar dimişler ki: Sey'eb'dür feth-i evvel ve sükûn-ı sânî ile ve hemze-i meftûha. Ve ba'zılar Yesib dimişler, *sâbe* muzâri'i **[B207a]** sîgası üzere. *Vallâhu a'lem*.

Harfü'l-Cîm (ج)

Câr: Medîne-i Münevvere'nün sâhil-i bahr üzerinde bir karyedür ki kadîmü'z-zamânda Mısr cânibinden ve Habeşe nevâhîsinden vârid olan gemilerün benderi[4] idi. Medîne-i Münevvere'den bir günlik ve bir gicelik yoldadur.

Câ'is: Mühmeleteyn ile, ism-i fâ'il vezni üzere. Benî Harâm utumıdur, Mesâcid-i Feth garbîsindedür.

Cübâr: [Bâ-i] muvahhade ile âhirinde râ. Bir yerdür Cinâb cihetinde,[5] Gatafân nâm arzdandur.[6]

Cebbâne: *Nedmâne* vezni üzere ki makbere ma'nâsınadur. Medîne-i Münevvere'nün Şâmî'sinde bir yerdür,[7] Mescid-i[8] Zübâb'a karîb.[9]

Cebel-i Benî Ubeyd: Anlarun menzillerindedür, Mesâcid-i Feth garbîsindedür.

1 harfî A: -B
2 hudûdı zikrinde B: hudûdında A
3 yâ'nun B: tahtâniyyenün A
4 benderi A: iskelesi B
5 yerdür Cinâb cihetinde A: mekân adıdur Cinâb cânibinden B
6 nâm arzdandur B: arzından A
7 yerdür A: mekândur B
8 Mescid-i B: -A
9 karîb A: yakındur B

Cebûb: Feth-i evvel ile ve iki bâ-i muvahhade iledür.[1] Asıl galîz yere dirler, ba'zı şu'arâ kelâmında vâki' **[A238a]** olan *cebûbü'l-musallâ* bu ma'nâyadur.

Cescâse: Seyl-i Akīk ana mufzî olur,[2] Huleyfe ile Seniyye-i[3] Şerîd aralığındadur. Kadîmde[4] anda kasrlar ve âlî[5] binâlar var idi.

Cehhâf: Cîm'ün fethasıyla ve hâ-i mühmelenün teşdîdi ile. Medîne-i Münevvere Avâlî'sinde bir bâğçedür,[6] Sümeyha cânibinde.

Cuhfe: Damme ile ve hâ'nun sükûnıyladur. Mevâkīt-i ihrâmdandur[7] Mekke-i Mükerreme yolında. Hâlâ Râbiğ deyü tesmiye olunur,[8] meşhûr ve ma'rûfdur.[9]

Cedâcid: İki cîm ile ve iki dâl-i mühmeleteyn[10] ile; müstevî[11] yer ma'nâsınadur. Zî-Keşid ile Ecred arasındadur. *Vallâhu a'lem.*[12]

[B207b]

Cüddü'l-Esâfî: Damm-ı evvel ve teşdîd-i dâl-i mühmele iledür; kadîm kuyu ma'nâsına. Akīk evdiyesindendür.[13] Cüddü'l-Mevâlî dahi dirler, Zû-Esfiye dahi dirler.

Cüzvân: Zâl-i mu'ceme ile; *Osmân* gibi. Evs mevâzi'indendür, anda bir utum vardur ki Tübba' anlara gazâ eyledüği zamânda[14] nahlini kesmiş idi.

Cerâdîh: Cîm'ün fethi ile, dâl ve hâ-i mühmeleteyn ile. Birkaç siyâh akabedür ki Süveyka nâm mekân[15] ile Mes'ar nâm mekân arasındadur.

1 bâ-i muvahhade iledür A: bâ ile B
2 mufzî olur A: akar B
3 Seniyye-i A: -B
4 Kadîmde A: Kadîmü'z-zamânda B
5 âlî A: -B
6 bâğçedür B: mâldur A
7 Mevâkīt-i ihrâmdandur A: İhrâm bağlanacak mekândur B
8 Mekke-i Mükerreme yolında. Hâlâ Râbiğ deyü tesmiye olunur B: -A
9 meşhûr ve ma'rûfdur A: -B
10 dâl-i mühmeleteyn A: dâl B
11 müstevî A: müşterâ B
12 *Vallâhu a'lem* B: -A
13 evdiyesindendür A: vâdîlerindendür B
14 anlara gazâ eyledüği zamânda B: -A
15 nâm mekân B: -A

Cürüf: Dammetân ile yâhûd damme ve sükûn ile. Medîne-i Münevvere'den üç mil kadar yerdedür Şâm cânibinde.[1]

Cerr-i Hişâm: Cîm'ün fethi ile râ'nun teşdîdi **[A238b]** ile. Hişâm bin İsmâʻîl sikāyesidür, Akīk Vâdîsi'ndedür.[2]

Cezl: Cîm'ün fethi ile ve zây'un sükûnıyla; kuru odun maʻnâsına. Bir vâdîdür ki İdam'a mülâkī olur Zi'l-Merve'de. Sukya'l-Cezl ana mensûbdur.

Cifâf: Cîm'ün kesri ile ve iki fâ ile. Medîne-i Münevvere Avâlî'sinde bir maʻrûf yerdür, hûb[3] bâğçelerdür ve mergūb bostânlara müştemildür.

Cefr: Fâ ile, evveli cîm;[4] dört aylık erkek keçi maʻnâsına. Dariyye nâhiyesinde bir ayndur. Dahi Ferş-i Melel[5] nâm yere karîb bir sudur.

Celsâ:[6] Cîm'ün fethasıyla. Necd yeridür.

Cemmâvât:[7] *Cemmâ*'un cemʻidür; cîm'ün fethası ile ve mîm'ün teşdîdi ile ve hemze-i memdûde ile. Akīk'de bir dağdur.

[B208a]

Cümdân: Cîm'ün dammesiyle, mîm'ün sükûnıyla, dâl'ün ihmâli[8] ile. Vâdî-i Ezrak kurbında bir dağdur.

Cemûm: Cîm'ün fethasıyla. Mâbeyn-i Kubâ'dur, yaʻnî Keşb nâm yer[9] ile Merrân[10] cihetinde olan Kubâ ki Basra tarîkı[11] cihetindedür. *Vallâhu aʻlem*.

el-Cemme:[12] Cîm'ün fethi ile ve mîm'ün teşdîdi ile. Hayber'de bir çeşmedür ki Hazret-i Peygamber[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı Kısme-

1 Şâm cânibinde A: cânib-i Şâmî'de B
2 Akīk Vâdîsi'ndedür B: Akīk'de A
3 hûb A: aʻlâ B
4 Fâ ile, evveli cîm B: -A
5 Ferş-i Melel A: Ferş B
6 الجلس A: جلس B
7 الجمادات A: جماءات B
8 dâl'ün ihmâli A: dâl-i mühmele B
9 nâm yer B: -A
10 Merrân A: Mervân B
11 tarîkı A: yolı B
12 **el-Cemme** A: -B
13 Hazret-i Peygamber B: Hazret A

tü'l-Melâ'ike ile tesmiye eyledi. Suyınun iki bölüği bir cânibe ve bir bölüği dahi **[A239a]** âhar[1] cânibe revâne olur; bu tarîk ile ki, eger üç hurma a'lâsında düşse ikisi bir cânibe ve biri âhar cânibe gidüp aslâ tahallüf olmaz. Bir ehad[2] kādir değildür ki vech-i mezbûrdan tağyîr idüp ehadü'l-cânibeyne[3] artuk ya eksük icrâ ide.[4] *Sübhânehû mâ-a'zame şânuhû*.

Cinâb: Cîm'ün kesri ile. Hayber ile Feyd arasında bir mekândur.

Cenefâ (Cünefâ): Tahrîk ile ve medd ve kasr ile. Cîm'ün dammı ile dahi mervîdür. Bu ismde[5] Hayber ile Feyd arasında Benî Fezâre'ye mensûb sular vardur.

Cüneyne: *Cennet* tasgīri; bostân ma'nâsına. Vâdi'l-Kurâ ile Tebûk arasındadur.

Civâ':[6] Cîm'ün kesri ile, hemzenün meddi ile. Himâ-yı Dariyye'de bir sudur.

Cevvâniyye: Cîm'ün fethi ile ve vâv'un teşdîdi ile, kesr-i nûn ve [yâ-i] tahtâniyye-i müşeddede ile yâhûd muhaffefe ile. **[B208b]** Medîne-i Münevvere ile Uhud Dağı arasında, Harre-i Şarkıyye tarafında bir yerdür. Füru' cihetinde[7] diyen hatâ eylemişdür.

Ciyâr:[8] *Kitâb* gibi. Hayber'den bir kıt'adur.

Ciyy: Cîm'ün kesri ile ve [yâ-i] tahtâniyye teşdîdi ile. Arc[9] nâm mekân[10] ile Ruveyse nâm mekân arasındadur. Anda hûb menâzil[11] ve iki dâne dadlu mergūb sulı[12] kuyu var idi bir dağ dibinde.[13] *Vallâhu a'lem*.

1 âhar A: bir B
2 ehad A: kimesne B
3 ehadü'l-cânibeyne A: iki cânibün birine B
4 icrâ ide A: akıda B
5 Bu ismde B: -A
6 **Civâ'** B: جواه A
7 cihetinde A: cânibinde B
8 جباب A: جبار B
9 Arc B: عوج A
10 nâm mekân B: -A
11 menâzil A: menziller B
12 mergūb sulı A: -B
13 dibinde A: altında B

Harfü'l-Hâ[1] (ح)

[A239b]

Hâcir:[2] Nekā nâm yerün garbîsindedür,[3] Vâdî-i Akīk'den Harre-i Vebere müntehasında. Eş'ârda mezkûr olan[4] bu mekândur, yoksa menâzil-i huccâcdan Beydâ nâm yerde olan değildür. Ve Hâcirü'l-Betnâ, Mekke-i Mükerreme yolında ma'rûf mekândur.

Hâtıb: Tâ-ı mühmelenün kesri ile. Mekke ile Hayber arasında bir yoldur.

Hibre: Evvelinün kesri ile. Medîne-i Münevvere'de bir utumdur.

Hubs: Evvelün dammı ile ve [bâ-i] muvahhadenün sükûnıyla, âhirinde sîn-i mühmele. Bir vâdîdür,[5] bâb-ı evvelün onuncı faslında zikr olundı. *Vallâhu a'lem.*[6]

Hubeyş: Şîn-ı mu'ceme ile, tasgīr sîgasıyla. Benî Ubeyd'e mensûb bir utumdur.

Hicâz: Kesr-i hâ[7] ile. Mekke'den ve Medîne'den ve Yemâme'den ibâretdür. Asma'î dir ki: Hicâz bir yerdedür ki harreler ile muhterem olmış ola, ya'nî kara taşlar ki küçücek dağ gibi olup[8] anı ihâta eylemiş ola. **[B209a]** Âmme-i menâzil-i Benî Süleym[9] Medîne-i Münevvere'ye dek Hicâz ile müsemmâdur,[10] dağlar ihâta eyledüği ecilden. Dahi mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Tebûk Seniyyesi doruğında durup[11] buyurdı: "İşbu cânibde olan Şâm'dur." deyü Şâm cânibine işâret eylediler[12] ve Medîne-i Münevvere cânibine işâret idüp buyurdı ki: "İşbu cânibde olan **[A240a]** Yemen'dür." Pes bu takdîrce ma'lûm olur ki Hicâz, Yemenî'dür;

1 **Harfü'l-Hâ** A: **Hurûfü'l-Hâ** B
2 حاجز A B
3 Nekā nâm yerün garbîsindedür A: Bir yerdür Nekā'nun garbîsinde B
4 mezkûr olan A: zikr eyledükleri B
5 Bir vâdîdür B: -A
6 *Vallâhu a'lem* B: -A
7 Kesr-i hâ B: Kesr A
8 kara taşlar ki küçücek dağ gibi olup B: harreler A
9 Âmme-i menâzil-i Benî Süleym A: Cümle Benî Süleym menzilleri B
10 müsemmâdur A: tesmiye olunmışdur B
11 doruğında durup A: üzerine çıkup B
12 eylediler B: eyledüği hâletde A

İmâm-ı[1] Nevevî kavline muhâlif olur ki dimişdür: "Medîne-i Münevvere Şâmî değil, Yemenî dahi değildür." Ya'nî aralıkda[2] bir müstakil yerdür. Ba'zılar didiler ki Medîne-i Münevvere'nün nısfı Hicâzî'dür ve nısfı Tihâmî'dür, bir kavlde Necdî'dür. *Vallâhu a'lem*.

Hicr: Kesri ile ve cîm'ün sükûnıyla. Karyedür Erhadıyye nâm yere muhâzî, çeşmelere ve kuyulara müştemildür. Benî Süleym tâ'ifesine mensûbdur, Hicriyye dimekle ma'rûfdur. Mukābelesinde bir küçük dağdur ki ana Kubbetü'l-Hicr dirler. Ba'zılar feth-i evvel ile dahi dimişler. *Vallâhu a'lem*.

Hudeyle: Dâl-i mühmele ile, *cüheyne* vezni üzere. Menâzil-i Benî Hudeyle ana muzâfdur.

Hurâd: Dammı ile ve dâd-ı mu'ceme ile. Eş'ar evdiyesinden Havre'nün Şâmî'sinde.[3]

Harbâ: Mescid-i Kıbleteyn ile Mezâd[4] nâm mekân[5] aralığındadur. Rasûl[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[B209b]** anı tağyîr idüp Sulha ile tesmiye buyurdılar. Hazret-i[7] Şeyh Mecdüddîn-i Lugavî'den nakl bu minvâl üzere oldı, egerçi *Kāmûs*'da olan kelâmına muhâlifdür; nitekim harf-i ẖâ'da zikr olunsa gerekdür.

[A240b]

Hurud: İki damme ile âhiri dâd-ı mu'cemedür. Feth-i sânî ile dahi mervîdür.[8] Uhud'a karîb vâdîdür. Zû-Hurud dimekle dahi tesmiye[9] olunur, anda hurud çok olduğı ecilden. *Hurud*'dan murâd, üşnân[10] didükleri otdur.[11]

Harre-i Eşca': Harre-i Nâr'dadur.

---

1 İmâm-ı B: -A
2 aralıkda A: mâbeyninde B
3 Eş'ar evdiyesinden Havre'nün Şâmî'sinde A: Havre nâm yerün Şâmîsinde, Eş'ar evdiyelerindendür B
4 نداد A: نراد B
5 nâm mekân B: -A
6 Rasûl B: Peygamber A
7 Hazret-i B: -A
8 dahi mervîdür A: -B
9 tesmiye A: zikr B
10 üşnân: çöven otu
11 *Hurud*'dan murâd, üşnân didükleri otdur B: *Hurud*, üşnândur A

Harre-i Benî Beyâda: Medîne-i Münevvere'nün garbîsindedür. Mâ'iz recmi,[1] Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* zamân-ı şerîflerinde Harre-i Garbiyye'de idi.[2]

Harre-i Hakl: Vâdî-i Âre'dedür.

Harre-i Havz: Medîne-i Münevvere ile Akīk arasındadur. Havz, Ziyâd bin Ebîh nâm kimesnenündür.

Harre-i Râcil: Benî Abs bilâdındadur.[3]

Harretü'r-Reclâ: Beni'l-Kayn diyârındadur, Medîne-i Münevvere ile Şâm aralığındadur. İşbu harreden Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* vakflarından[4] Vâdî-i Ahmer nâm vâdîdür.

Harre-i Rumâh: Râ'nun dammesiyle, âhirinde hâ-i mühmeledür. Dehinâ[5] nâm yerdedür.

Harre-i Zühre: Zây'un dammesiyle, âhirinde hâ-i mühmeledür.[6] Vâkım Harresi'ndendür.

Harre-i Benî Süleym: Şark cânibinden Himâ-yı Nakī'a[7] muhîtdür.

Harre-i Şevrân: Vâdî-i Mehzûr'un sadrıdur. Şîn-ı mu'ceme harfindendür, inşâ'allâh[8] gelse gerekdür.

Harre-i Abbâd: **[B210a]** Medîne-i Münevvere kurbındadur.

Harre-i Benî Udayde: Ayn-ı mühmelenün **[A241a]** dammı ile, dâd-ı mu'cemenün fethi ile. Vâdî-i Buthân'un garbîsindedür.

---

1 Mâ'iz b. Mâlik el-Eslemî (ra) zina suçundan ötürü duyduğu pişmanlık dolayısıyla Hz. Peygamber'e (sav) gelerek suçunu itiraf edip kendisini temizlemesini (recm etmesini) istemiş, Hz. Peygamber'in kendisini yalnızca tevbe etmesi yönünde ikaz edip defaatle geri göndermesine rağmen o yine de Allah'ın huzuruna bu günahla çıkma endişesinden ötürü geri gelerek kendisine ceza verilmesi için ısrar etmiş, neticede kendisine recm uygulanmıştır. Rasûl-i Ekrem'in (sav), kendisi hakkında "O öyle bir tevbe etti ki onun tevbesi bütün ümmete bölüştürülse yine de kâfi gelirdi. (Müslim, "Hudûd", 5, (1695))" buyurduğu zat işte bu Mâ'iz b. Mâlik adlı sahabidir.

2 Mâ'iz recmi, Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* zamân-ı şerîflerinde Harre-i Garbiyye'de idi A: -B

3 Benî Abs bilâdındadur A: -B

4 vakflarından B: sadakātlarından A

5 وهنا A: هنا B

6 âhirinde hâ-i mühmeledür B: -A

7 Nakī'a A: Bakī'a B

8 inşâ'allâh B: -A

Harre-i Kubâ: Medîne-i Münevvere'nün kıblesindedür.

Harre-i Leylâ: Gatafân'dan Benî Mürre'ye müte'allikdür. Medîne-i Münevvere ile Vâdi'l-Kurâ aralığında ki Şâm huccâcı ana mürûr idüp geçerler, anda bâğçeler ve çeşmeler vardur.

Harre-i Ma'sam: Bir yüksek[1] harre-i ulyâdur ki ibtidâ-i seyl-i Buthân andandur.

Harre-i Meytân: Benî Kurayza şarkīsinde bir dağdur.

Harretü'n-Nâr: Harre-i Leylâ kurbındadur, Hayber nâhiyesinde. Bir kavlde Vâdi'l-Kurâ ile Teymâ aralığındadur. Asma'î kelâmınun muktezâsı budur ki Harre-i Fedek'dür ki Hâlid bin Sinân *radıyallâhu anh* söyündürdüği âteş andan seyelân eyledi.

Harre-i Vâkım: Medîne-i Münevvere'nün şarkīsindedür.[2] Benî Abdüleşhel[3] utumı ile müsemmâ[4] olmışdur, nitekim Vâkım ile tesmiye olundı. Harre-i mezbûrenün[5] ardında Benî Kurayza sâkin olmağın Harre-i Benî Kurayza dahi dinildi. Ve Benî Zühre'ye mücâvir[6] olmağın Harre-i Benî Zühre dahi dinildi. İşbu harredür ki Yezîd *aleyhi mâ-yestahıkk* vak'a-i hâ'ilesi anda olmışdı.

Harre-i Vebere: Vâv'un ve [bâ-i] muvahhadenün **[A241b]** fethi[7] ile. Muvahhadenün sükûnıyla dahi mervîdür. Medîne-i Münevvere'nün Harre-i Garbiyyesi'ndendür Vâdî-i Akīk yelîsinde, Medîne-i Münevvere'den **[B210b]** üç mil kadar yoldadur. Hazret-i Â'işe *radıyallâhu anhâ* hadîs-i şerîfinde zikr eyledüği işbu harreye mensûbdur.[8] Hayf-ı Harretü'l-Vebere ve Urve nâm kimesnenün[9] kasrı ve mezâri'i[10] bundadur.

---

1 yüksek B: -A
2 şarkīsindedür A: şarkī cânibindedür B
3 Benî Abdüleşhel A: بني اللحيد شهل B
4 müsemmâ A: tesmiye B
5 nitekim Vâkım ile tesmiye olundı. Harre-i mezbûrenün A: Ol harrenün B
6 mücâvir A: yakın B
7 fethi B: tahrîki A
8 zikr eyledüği işbu harreye mensûbdur B: mezkûr olan budur A
9 nâm kimesnenün B: -A
10 mezâri'i A: mezârı B

Hazre: Feth ile ve zây'un sükûnıyla. Eş'ar nâm mekân[1] evdiyesindendür.[2] Fera'da[3] Müleyha bundandur ve Süveyka anun tahtındadur.

Hazm-ı Benî Uvâl: Taraf nâm bi're karîbdür,[4] Bi'r-i Elye ana mensûbdur.[5]

Hazn: *Sehl* zıddı. Bir yoldur Medîne-i Münevvere ile Hayber aralığında ki Hazret-i[6] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol yoldan sülûk eylemekden imtinâ'[7] eylediler.

Hazn-ı Benî Yerbû': Arab'un bu mekândan a'lâ deve güdecek yerleri yokdur dimişler.

Hasnâ (Husnâ): Feth-i evvel ve sükûn-ı sânî ile, nûn ile ve elif-i maksûre ile. Yenbu' benderine karîb[8] bir dağdur. Dahi Uzeybe nâm mekân ile Câr aralığında bir sahrâdur.[9] Dahi sadakāt-ı Nebeviyye'nün birisidür, nitekim zikr olundı. Merâğī dir ki: Husnâ [şeklinde] damm-ı evvel iledür.

Huseyke: *Haseke* tasgīridür. Zübâb tarafında bir yerdür, mağrib cânibinde.[10]

[A242a]

Haşâ: Şîn-ı mu'ceme ile ve elif-i maksûre [ile]. Âre nâm yerün yemînindedür.[11] Yâhûd Ebvâ nâm yerün dağlarıdur.

Hişşân: Kesr-i evvel ile, *haşş* cem'idür feth ile; bostân ma'nâsına. Utumdur Yehûd'un, şühedâ-i Uhud[12] yollarında sağ cânibdedür.

---

1 nâm mekân B: -A
2 evdiyesindendür A: vâdîlerindendür B
3 Bu "Fera'", Füru'dan başka bir mahaldir. Bk. Bu sekizinci bâbın ikinci faslındaki "Füru'" maddesi.
4 bi're karîbdür A: yere yakındur B
5 Bi'r-i Elye ana mensûbdur B: ana mensûbdur Bi'r-i Elye A
6 Hazret-i B: -A
7 imtinâ' A: men' B
8 karîb A: yakın B
9 Uzeybe nâm mekân ile Câr aralığında bir sahrâdur B: bir sahrâdur Uzeybe ile Câr aralığında A
10 mağrib cânibinde B: -A
11 yemînindedür A: sağ yanındadur B
12 şühedâ-i Uhud A: şühedâ B

[B211a]

Haşş-ı Talha bin Ebî Talha-i Ensârî: Mescid-i Şerîf'e mücâvirdür[1] cihet-i Şâmî ve cihet-i şarkīden. Abdurrahmân bin Avf *radıyallâhu anh*undur.

Hısn-ı Hall: Sirke ma'nâsına *hall* kasrıdur ki zikri[2] gelse gerekdür.

Hıdra:[3] Evvelün kesri ile, [dâd-ı] mu'cemenün sükûnıyla, râ'nun[4] fethi ile. Medîne-i Münevvere'den üç merhale yerde bir mekândur ki ismi Afira idi, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı Hıdra ile tebdîl buyurdılar. Mervîdür ki mahall-i mezbûrun[5] ehli gelüp Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* huzûr-ı şerîflerine kesret-i vebâdan şikâyet eylediler. Hazret-i Ömer[6] buyurdılar ki: "Ol mekânı terk eylenüz." Anlar eyitdiler ki: "Nice terk idelüm? Vatan idinmişüzdür, ol mekânda ehlimiz ve ıyâlimiz ve emvâlimiz[7] ve develerimiz içün menâzil ve emâkin ve besâtîn[8] ittihâz eylemişüz."[9] Pes Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh*[10] Hâris bin Kelde'ye teveccüh idüp eyitdi: "İşbu bâbda sen ne **[A242b]** dirsin, ya'nî senün re'yün nedür?" Hâris[11] eyitdi: "Gerekdür ki ol mekândan bir gayrı mekâna intikāl ideler ki ana karîb[12] ola. Ve dahi kürrâs[13] ile yağ yiyeler ve dahi sabâh[14] aç karında tâze yağ içeler ve hoş kokular isti'mâl ideler. Yalın ayak gezmeyeler ve gündüzün uyumayalar." Pes Emîrü'l-Mü'minîn anlara umûr-ı mezbûre ile[15] emr eyledi. *Vallâhu a'lem.*[16]

---

1 mücâvirdür A: muhâzîdür B
2 zikri B: -A
3 حضوه A B
4 vâv'un A B
5 mahall-i mezbûrun A: ol mekânun B
6 Hazret-i Ömer A: Anlar dahi B
7 emvâlimiz A: mâlımız B
8 besâtîn A: bostânlar B
9 ittihâz eylemişüz A: idinmişüzdür B
10 Ömer *radıyallâhu anh* B: -A
11 Hâris B: -A
12 karîb A: yakın B
13 kürrâs: pırasa
14 sabâh A: -B
15 umûr-ı mezbûre ile A: öylece B
16 *Vallâhu a'lem* B: -A

[B211b]

Hadîr:[1] *Emîr* vezni üzeredür. Mervîdür ki bir[2] düzce yerdür ki anda kuyular ve mezra'alar vardur. Ve Nakī' anda müntehî olur ve ibtidâ-i Akīk andandur.

Hafyâ:[3] Hâ'nun fethi ile, fâ'nun sükûnıyla, [yâ-i] tahtâniyye ve elif-i memdûde iledür; elif-i[4] maksûre dahi dinilmişdür. Hayfâ [şeklinde] yâ-i tahtâniyye takdîmi ile dahi dimişler. Hafyâ, Gābe nâm yerün altındadur. Hafyâ'dan Seniyyetü'l-Vedâ'a gelince beş mil yâhûd altı mildür. Bir kavlde altı[5] yâhûd yedi mildür. *Vallâhu a'lem*.

Hafîr: *Emîr* gibi; *hafr*'dan müştakdur, ya'nî kazmak. Dehinâ nâm mekânda[6] bir sudur ki anda Benî Sa'd nahli[7] vardur. Dahi Medîne-i Münevvere ile Mekke-i Mükerreme[8] aralığında bir yerdür.[9] Dahi eşrâf-ı Âl-i Zeyyân[10] menzilleri Hafr ile ma'rûfdur.

Hufeyr: Tasgīr sîgasıyla. Zü'l-Huleyfe ile Melel aralığında bir menzildür ki hudûd-ı Harem-i Muhterem'de[11] Hafîr dimekle **[A243a]** müsemmâdur.

Hakl: Feth-i hâ ve sükûn-ı kāf ile. Âre-i Hakl nâm ve Ravza-i Hakl nâm ve Harre-i Hakl nâm mekânlar cümlesi ana muzâfdur.[12]

Hilâ: Hâ'nun kesri ile ve elif'ün meddi ile. Hâ-i meftûh dahi dinilmişdür. Vâhidi *hil'et*'dür. Birkaç ulu dağdan ibâretdür, Meytân nâm yere[13] karîb[14] olup anda hîçbir nesne bitmez. Ve andan değirmen taşı alınur.

---

1 حصير A B
2 Mervîdür ki bir B: -A
3 **Hafyâ** B: حفير A
4 elif-i B: -A
5 Bir kavlde altı A: -B
6 Dehinâ nâm mekânda B: Dehinâ'da A
7 nahli A: bâğçeleri B
8 Medîne-i Münevvere ile Mekke-i Mükerreme B: Mekke ile Medîne A
9 yerdür A: mekândur B
10 eşrâf-ı Âl-i Zeyyân A: Âl-i Zeyyân şürefâlarınun B
11 Harem-i Muhterem'de B: Harem'de A
12 Âre-i Hakl nâm ve Ravza-i Hakl nâm ve Harre-i Hakl nâm mekânlar cümlesi ana muzâfdur B: Ana muzâfdur Âre-i Hakl ve Ravza-i Hakl ve Harre-i Hakl A
13 nâm yere B: -A
14 karîb A: yakın B

Hillît: Hâ'nun kesri ile; *sikkît* gibi. Feyd nâm mekân himâsında[1] siyâh dağdur, **[B212a]** anda olan dağlarun büyüğidür; illâ Şu'abâ.[2] Anda altun ma'deni var idi ki nazîri yok idi, ol mekândan ol kadar altun alındı[3] ki gözler görüp ve kulaklar işitmiş değil idi. Ammâ su galebe eylemeğin menfa'atden kalmışdur.

Huleyf: *Hilf* musaggarıdur. Necd'de bir menzildür, Benî Kilâb (…)[4] Medîne'den hurûc eyledükde anda nüzûl ider.

Huleyfe: *Cüheyne* gibi, *halîfe* tasgīridür; çayır ma'nâsına. Meşhûr Vâdî-i Akīk'dendür. Ehl-i Medîne mîkātına dahi dinilür. Ve li-hâzâ ba'zı rivâyâtda gelmişdür ki: يهلّ أهل المدينة من العقِيق Ya'nî "Medîne-i Münevvere ehli Akīk'den ihrâm bağlayalar." Akīk, Müzeyne bilâdındandur. Dahi Zü'l-Huleyfe suyınun[5] **[A243b]** nisbeti Müzeyne gayrına vehmdür.[6] Medîne-i Münevvere'den bu'dı mikdârında rivâyât muhtelifedür ihtilâf-ı fâhiş ile. Ammâ[7] Sâhib-i Târîh dir ki: Ben Mescid-i Nebevî kapusından ya'nî Bâbü's-Selâm'dan Mescid-i Şecere'ye ya'nî Mescid-i Zü'l-Huleyfe'ye varınca arşunladum; on dokuz bin yedi yüz otuz iki buçuk arşun buldum ki beş mil ve iki sülüs olur, yüz arşun aczi vardur. Dahi anda olan bi'r[8] Emîrü'l-Mü'minîn[9] Hazret-i[10] Alî *radıyallâhu anhu*ya nisbet eylemek kizbdür, nitekim İbn-i Cemâ'a tasrîh eylemişdür. Mevzi'-i mezbûrdan gayrı ba'zı mevâzi'e dahi Zü'l-Huleyfe ıtlâk olunmışdur, murâd olunur ise asla mürâca'at oluna.[11]

Hamâtân: Büleyde'ye karîb bir yerdür ki Hazmü'l-Hamâteyn didükleri mekân ana muzâfdur.

---

1 Feyd nâm mekân himâsında B: -A
2 illâ Şu'abâ A: -B
3 ol mekândan ol kadar altun alındı B: şol kadar altun alındı andan A
4 Yazma nüshalarda kimi zaman مصدق kimi zaman ise مصدم şeklinde yer alan bu kelime, eserin Arabî neşrinde de مصدق şeklindedir. Bk. Semhûdî, *Hulâsatü'l-Ahbâr*, s. 541. Neşirdeki imla esas alındığı takdirde, kelimenin cesur savaşçı/savaş atı manalarındaki "mısdak" yahut zekât toplama memuru anlamındaki "musaddık" kelimelerinden biriyle ilgili olduğunu düşünmek mümkündür.
5 Dahi Zü'l-Huleyfe suyınun A: Ammâ Huleyfe'nün B
6 nisbeti Müzeyne gayrına vehmdür A: -B
7 rivâyât muhtelifedür ihtilâf-ı fâhiş ile. Ammâ A: -B
8 bi'r A: kuyuyı B
9 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
10 Hazret-i B: -A
11 Mevzi'-i mezbûrdan gayrı ba'zı mevâzi'e dahi Zü'l-Huleyfe ıtlâk olunmışdur, murâd olunur ise asla mürâca'at oluna A: -B

[B212b]

Humâm: Damm ile ve mîm-i muhaffefe ile. Ana muzâfdur Amîsü'l-Humâm, Ferş ve Melel aralığındadur.

Hummâda:[1] Damme ile ve teşdîd-i mîm ile. Benî Beyâda'da bir hâ'itdür, ya'nî bâğçe.[2]

Hamt: Feth-i hâ ile ve sükûn-ı mîm ile. Verkān Dağı'nun bir ismidür. Kudseyn arasında dahi bir akabe vardur, Hamt ile müsemmâdur.[3]

Hamrâ'ü'l-Esed: Medd ve izâfet **[A244a]** ile. Bir yerdür Medîne-i Münevvere'den sekiz fersah yolda, Mekke-i Mükerreme yolındadur, Akīk solında. Dahi Safrâ'dan mukaddemce bir yere Hamrâ dirler ki[4] anda nahl ve bâğçe[5] vardur, ma'rûfdur.

Himâ: Kesr ile ve medd ile. Kasr ile dahi mesmû'dur. Korukdur, ya'nî hükkâm çehâr-pâlar içün gayrıdan men' eyledükleri yer. Medîne-i Münevvere'de birkaç Himâ meşhûrdur ki anlarun ba'zısını Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* sadaka develer[6] içün koruk eylemişdi[7] ve ba'zısını Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* sadaka develeri içün korumışdı.[8]

Anlardan biri **Himâ-yı Nakī'**dür; nûn-ı meftûha ve kāf-ı meksûre ile ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*[9] anı korumışdı Medîne-i Münevvere'nün Yemânî'sinde.[10] Vâdî-i Akīk sadrında, Medîne-i Münevvere'den dört berîd yoldadur.[11] Bir kavlde altmış mildür Medîne-i Münevvere'den. Ammâ ihtimâldür ki bu kā'ilün murâdı Himâ'nun[12] taraf-ı[13] aksâsı ola. *Vallâhu a'lem.*[14]

---

1 **Hummâda** A: حماضيه B
2 hâ'itdür, ya'nî bâğçe A: bâğçedür B
3 Kudseyn arasında dahi bir akabe vardur, Hamt ile müsemmâdur A: -B
4 yere Hamrâ dirler ki A: mekândur B
5 ve bâğçe B: -A
6 sadaka develer B: ibl-i sadaka A
7 koruk eylemişdi A: korumışdı B
8 korumışdı B: -A
9 Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: -A
10 Medîne-i Münevvere'nün Yemânî'sinde B: -A
11 dört berîd yoldadur B: -A
12 Himâ'nun B: -A
13 taraf-ı A: -B
14 *Vallâhu a'lem* A: -B

Dahi **Himâ-yı Rebeze**'dür; râ-i mühmele fethi ile ve [bâ-i] muvahhade ve zâl-i mu'ceme ile ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* **[B213a]** ol mekânı[1] sadaka-i ibl içün himâ[2] korumışdı. Ve Ebû Zer-i Gıfârî *radıyallâhu anh* anda olurdı ve hem anda dâr-ı fenâdan dâr-ı bekāya rıhlet eyledi. Ve bir rivâyet-i sahîhada gelmişdür ki **[A244b]** Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* dahi anı korumışdı. Pes tevfîk beyne'r-rivâyeteyn budur ki; evvelen Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* koruyup sâniyen anlardan sonra Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* korumışlar ola. Bu hakīr tevfîkde şöyle beyân eyledi, ammâ tercüme-i Fârisiyye'den mefhûm olan budur ki Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh*[3] nevâhîsinden[4] ba'zı emâkin anlardan ziyâde eylemiş ola. *Vallâhu a'lem*.

Dahi **Himâ-yı**[5] **Şeref**'dür ki Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* anı korumışdı. İşbu mevzi'[6] Necd ortasındadur, Rebeze'ye karîb yerdür.

Dahi **Himâ-yı Dariyye**'dür; dâd fethi ile ve râ kesri ile ve teşdîd-i yâ ile. Medîne-i Münevvere'den yedi merhale yerde, Basra huccâcı yolında bir karyedür[7] Mekke cânibinde. Dirler ki Dariyye bir kuyu adıdur ki andadur. Yâhûd bir hâtun ismidür Kudâ'a'dan. Korukların meşhûrcasıdur. Dimişler ki[8] evvel anı Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* korumış idi.[9] Andan sonra Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* hilâfeti[10] zamânında sadaka devesi çoğ oldukda[11] tâ kim kırk bin aded olmışdı, anun-içün mezbûr korukı nevâhîsinden[12] ziyâde eyledi.

---

1 ol mekânı B: -A
2 himâ B: anı A
3 *radıyallâhu anh* B: -A
4 nevâhîsinden A: cevânibinden B
5 **Himâ-yı** B: -A
6 mevzi' A: mekân B
7 Medîne-i Münevvere'den yedi merhale yerde, Basra huccâcı yolında bir karyedür B: Karyedür yedi merhale yolda Medîne'den, Basra huccâcı yolında A
8 Mekke cânibinde. Dirler ki Dariyye bir kuyu adıdur ki andadur. Yâhûd bir hâtun ismidür Kudâ'a'dan. Korukların meşhûrcasıdur. Dimişler ki A: -B
9 Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* korumış idi B: himâyet iden kimesne Ömer idi, *radıyallâhu anh* A
10 hilâfeti B: -A
11 çoğ oldukda A: ziyâde olup B
12 nevâhîsinden A: cevânibinden B

Dahi **Himâ-yı Feyd**'dür; fâ'nun fethi ile ve yâ'nun[1] sükûnıyla. İşbu menzil **[A245a]** Irâk huccâcı[2] yolındadur ki bâzârı ve birkeleri **[B213b]** ve nahl ve çeşmeleri vardur. Ba'zı müverrihlerün kavli iktizâ ider ki[3] Medîne-i Münevvere'den dokuz merhale yoldadur, *vallâhu a'lem.*[4] Evvelâ kim anı korumışdur, ma'lûm değildür.

Hanân:[5] Nûn-ı muhaffefe ile. Kumdan bir yığımdur, dağa benzer. Zefirân'dan Bedr'e varan kimesnenün sağ cânibindedür. Nûn-ı müşeddede ile dahi dinilmişdür.[6]

Hanez: Feth ile ve zâl-i mu'ceme ile. Uhayha ibnü'l-Cülâh'a[7] mensûb bir karyedür.[8]

Havretân: İki dağdur, biri Yemânî ve biri Şâmî cânibindedür Medîne'nün.[9] Hâlâ Havre ve Huveyre dimekle ma'rûfdur dirler.

Havzâ: Mesâcid-i Tebûk'de mezkûrdur.[10]

Havz-ı Mervân: Akīk'de beyân olunmışdur.[11]

Havz-ı İbn-i Hişâm: Harre-i Garbiyye'dedür.

Hayfâ: Lugatdur Hafyâ'da.

Harfü'l-Hâ (خ)

Hâh: İki hâ-i mu'ceme ile. Hâh Ravzası dahi dirler. Hamrâ'ü'l-Esed'ün bir cânibinde bir şehirdür, sağ cânibinden maşrıka[12] mâ'ilcedür ki Muhammed bin Ca'fer ve Alî bin Mûsâ er-Rızâ *radıyallâhu anhum ve gayruhumâ*nun anda menzilleri var idi. Vâkıdî dir ki: Hâh, Medîne'den bir berîd yoldadur.

1 yâ'nun B: müsennât-ı tahtâniyyenün A
2 Irâk huccâcı B: hâcc-ı Irâk A
3 Ba'zı müverrihlerün kavli iktizâ ider ki A: -B
4 *vallâhu a'lem* A: -B
5 حان A B
6 Nûn-ı müşeddede ile dahi dinilmişdür A: -B
7 اححه ابن الحلاجه A: اجنحه بن الملاجه B
8 mensûb bir karyedür B: mensûbdur A
9 İki dağdur, biri Yemânî ve biri Şâmî cânibindedür Medîne'nün A: Biri Yemânî ve âharı Şâmî'dür B
10 mezkûrdur A: zikr olunmışdur B
11 Akīk'de beyân olunmışdur B: Akīk'dedür A
12 cânibinden maşrıka A: şark cânibine B

Hâs: Hayber'de vâdîdür.

Hab': Feth ve sükûn ve hemze ile. Bir vâdîdür ki müntehî olur Kubâ altında.[1]

Habâr: *Sehâb* **[A245b]** vezni üzere, yumuşak toprak maʻnâsına. Mescid-i Feyfâ el-Habâr işbu yere mensûbdur.

Habbân: *Kabbân* gibi. Gümüş maʻdeni ile Fedek **[B214a]** aralığında bir dağdur.

Habrâ'u'l-İzak:[2] Ayn-ı mühmelenün kesri ile ve zâl-i muʻcemenün fethi ile âhiri kāf'dur. Sammân nâhiyesinde bir düzce yerden ibâretdür[3] ki suyı çok ve bî-nihâyet sedir[4] ağacına müştemildür.

Harrâr: Feth ve teşdîd ile. Gadîrdür Mesʻar'un Şâmî'sinde. Hicret seferinde Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mekâna mürûr eylemişlerdür.[5] Cuhfe'ye karîbdür. Saʻd bin Ebî Vakkās *radıyallâhu anh* Seriyyesi'nde olan Hicâz arzındandur.

Huzbâ: *Hublâ* gibi. Mescid-i Kıbleteyn ile Mezâd arasında Benî Seleme'ye müteʻallik menzildür ki Rasûl[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mahallün[7] adını tağyîr idüp Sâliha tesmiye eyledi[8] tefe''ülen ve Huzbâ[9] isminden ihtirâz idüben eylemişdi. *Kāmûs*'da böyle dimişdür, Sâhib-i Târîh dahi bu kelâmı tasvîb eylemişdür hâ-i mühmelede geçen sözinün hilâfı üzere. *Vallâhu aʻlem.*

Harmâ: *Ahrem*'ün te'nîsidür; çâk-leb maʻnâsına.[10] Vâdî-i Safrâ'da bir ayndur.

Harîk: *Harîf* gibi. Câr'a karîb vâdîdür, Yenbuʻ benderine muttasıl.[11]

---

1 ki müntehî olur Kubâ altında A: -B
2 **Habrâ'u'l-İzak** B: خيرا العذق A
3 Sammân nâhiyesinde bir düzce yerden ibâretdür B: Bir düzce yerden ibâretdür ضمان nâhiyesinde A
4 sedir B: sidre A
5 Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mekâna mürûr eylemişlerdür B: -A
6 Mescid-i Kıbleteyn ile Mezâd arasında Benî Seleme'ye müteʻallik menzildür ki Rasûl B: Benî Seleme'ye müteʻallik menzildür Mescid-i Kıbleteyn ile Mezâd arasında ki Peygamber A
7 ol mahallün B: -A
8 Sâliha tesmiye eyledi A: -B
9 خراب A B
10 *Ahrem*'ün te'nîsidür; çâk-leb maʻnâsına A: -B
11 Câr'a karîb vâdîdür, Yenbuʻ benderine muttasıl A: -B

Hureym: *Zübeyr* gibi.[1] Bedr ile Medîne-i Münevvere aralığında bir akabedür ki Hazret-i Peygamber[2] **[A246a]** *sallallâhu aleyhi ve sellem* Bedr Gazâsı'ndan[3] rücû' eyledükleri vakitde ol akabeden mürûr eylediler.

Huşub: Mu'cemeteyn dammı ile ve [bâ-i] muvahhade ile. Medîne-i Münevvere'den bir gicelik yol vâdîdür.[4] Anda Mervân'un kasrı vardur **[B214b]** ve andan gayrı dahi menziller. Zî-Huşub[5] dahi dirler.

Haşrame: Yenbu' nâm yere karîb[6] vâdîdür ki seyli deryâya revâne olur.[7]

Huşeyn: *Haşin* tasgīridür. Haberde dir ki: "Zeyd bin Hârise *radıyallâhu anh* gazâ eyledi [Benî] Cüzâm[8] [ile], Huşeyn nâm yerde."

Hasıyy: Hâyesüz ma'nâsına. Mescid-i Kubâ şarkīsinde bir utumdur, Bi'r-i Hasıyy üzerinde.

Hadıra: Evvelün fethi ile ve sânînün kesri ile Âre nâm yerün[9] evdiyelerindendür. Dahi Necd yerlerindendür Muhârib'e mensûb ki Ebû Katâde *radıyallâhu anh* seriyyeleri anda vâki' olmışdı. Ebû Dâvûd'dan mervîdür ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Afira ile müsemmâ olan yeri tağyîr idüp Hadıra ile tesmiye eyledi ve Şi'bü'd-Dalâle'yi dahi Şi'bü'l-Hüdâ ile tesmiye eyledi ve Beni'z-Zinye'yi Beni'r-Rüşde ile tesmiye eyledi, *sallallâhu aleyhi ve sellem.*[10]

Hafeynen: Evvel ve sânî fethi ile, [yâ-i] tahtâniyye sükûnıyla, **[A246b]** nûn-ı ûlâ fethi ile. Medîne-i Münevvere ile Yenbu' arasında bir vâdîdür yâhûd bir karyedür. Ve bir kavlde iki şi'bdür[11] ki birinün seyli Yenbu'a dökülür ve birinün seyli dahi[12] Haşrame nâm yerde dökülür.

Hafiyye: *Celiyye* zıddı. Akīk vâdîlerindendür.

---

1 **Hureym:** *Zübeyr* gibi A: -B
2 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
3 Bedr Gazâsı'ndan B: -A
4 yol vâdîdür A: yoldur B
5 Zî-Huşub A: Huşub B
6 karîb A: yakın B
7 revâne olur A: dökülür B
8 خدام A: خذام B
9 nâm yerün B: -A
10 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: -B
11 şi'bdür A: dere B
12 seyli dahi B: -A

Halâ'ik: Cem'-i *Halîka*[1] ki an-karîb gelür. Halîka, Abdullâh bin Ebî Ahmed bin Cahş nâm kimesneye mensûbdur[2] ki ol mahalde mezâri' ve kusûr **[B215a]** ve nahîl vardur, Âl-i Zübeyr'e ve Âl-i Ebî Ahmed'e mensûbdur. Akīk seyli ana mürûr ider. Matarî dir ki: Nakī'[3] seyli Halîka dimekle ma'rûf Bi'r-i [Alî-yi] Ulyâ'ya yetişür. İşbu yerde âbâr-ı kesîre vardur, cümleden biri Halîka'dur.

Hals: Feth-i evvel ve sükûn-ı sânî ile âhiri sâd-ı mühmele. Âre nâm yerde vâdîdür.

Hall: Mekke-i Mükerreme ile Medîne-i Münevvere aralığında Mercah nâm mekâna karîb bir yerdür.

Halîka: Kāf ile, *selîka* vezni üzere. Halâ'ik'da mezkûr olanlardur.[4] Şeyh Mecd dir ki: Medîne-i Münevvere'den on iki mil kadar yerde menzildür.

Hum: Bir kişinün ismidür ki ana muzâf olmışdur. Gadîr-i Hum ki Cuhfe'ye karîbdür veyâhûd anda olan vâdîlerinden bir vâdînün ismidür. Hâfız Münzirî dir ki: Ol mahalde doğan sinn-i bülûğa irişmez; meger andan gayrı yere[5] **[A247a]** irtihâl ve intikāl eyleye. Ya'nî ol mahalde[6] kesret-i vebâ ve şiddet-i hummâ olduğıçün ekserî kable'l-bülûğ helâk olur. *Allâhu a'lem.*[7]

Hendek: Ya'nî Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Selmân-ı Fârisî *radıyallâhu anh* meşvereti ile Gazve-i Ahzâb'da Medîne-i Münevvere'nün hâricinde hafr olan[8] hendek hudûdında. Ve eyyâm-ı hafr adedinde ihtilâfât-ı kesîre vâki' olmışdur, ihtisâren terk olundı. Murâd olunur ise *Târîh-i Kebîr* mütâla'a[9] oluna.

Huveyfe: Sâhib-i *Mesâlik ve Memâlik*, Medîne-i Münevvere tevâbi'inden add eylemişdür.

---

1 Cem'-i *Halîka* A: *Halîka* cem'i B
2 kimesneye mensûbdur B: kimesnenündür A
3 Nakī' A: شنيع B
4 mezkûr olanlardur A: zikr olunandur B
5 gayrı yere B: -A
6 ol mahalde B: -A
7 *Allâhu a'lem* B: -A
8 hâricinde hafr olan A: taşrasında B
9 *Târîh-i Kebîr* mütâla'a B: asla mürâca'at A

[B215b]

Hayber: Bir şehir adıdur ki anda müştemil[1] kal'alar ve mezra'alar ve bâğ ve[2] bâğçeler vardur. Medîne-i Münevvere'den üç günlik yoldadur, huccâc-ı Şâmî yolınun[3] yesârında dirler. Ve Hayber, Yehûd lisânıyla kal'aya dirler. Dahi dinilmişdür ki evvelâ ol mahalle nâzil olan kimesne Yesrib karındaşı Hayber olmağın ol vilâyet Hayber deyü tesmiye olundı. Ve dahi[4] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir ay mikdârı[5] mezbûr bilâdı kudûm-i şerîfleriyle teşrîf buyurmışlardı ve ol vilâyetde olan cemî' kal'aları feth eyledi. Ve ol vilâyetde mütemekkin[6] olan tâ'ifeyi[7] vilâyetlerinden âhar yere sürmek[8] irâde eylemişdi. Ol vilâyetün halkı[9] didiler ki: "Bizi terk eylenüz[10] ki bunda **[A247b]** hizmet idelüm, zîrâ işbu vilâyetün ahvâline küllî[11] ıttılâ'ımız vardur."[12] Pes Rasûl-i Ekrem[13] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anları hâlleri üzere takrîr idüp buyurdılar ki: "Hurmadan ve buğdaydan her ne ki hâsıl ola, münâsafe[14] tarîkıyla mu'âmele iderüz; tâ dilediğimiz zamâna dek." Bir rivâyetde "Hakk Te'âlâ diledüği zamâna dek[15] mezbûr mu'âmele icrâ oluna." Pes ol kimesneler anda oldılar Emîrü'l-Mü'minîn[16] Hazret-i[17] Ömer *radıyallâhu anh*un zamân-ı hilâfetlerine dek. Andan sonra Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* anları ol vilâyetden ihrâc[18] eyledi. *Vallâhu a'lem*.

---

1 müştemil A: -B
2 bâğ ve A: -B
3 huccâc-ı Şâmî yolınun B: hâcc-ı Şâmî'nün A
4 evvelâ ol mahalle nâzil olan kimesne Yesrib karındaşı Hayber olmağın ol vilâyet Hayber deyü tesmiye olundı. Ve dahi B: tesmiye olundı anda evvelen nâzil olan kimesnenün ismi ile ki Yesrib karındaşı Hayber'dür A
5 mikdârı B: -A
6 mütemekkin B: -A
7 tâ'ifeyi A: halkı B
8 vilâyetlerinden âhar yere sürmek B: celâ eylemek A
9 Ol vilâyetün halkı B: -A
10 terk eylenüz A: âhar yere sürmenüz B
11 yerün hâline A: vilâyetün ahvâline ıttılâ'ımız küllîdür B
12 vardur A: küllîdür B
13 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
14 münâsafe B: münâfese A
15 zamâna dek B: kadar A
16 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
17 Hazret-i B: -A
18 ol vilâyetden ihrâc B: iclâ-yı vatan A

[B216a]

Hayt: İplik ma'nâsına. Benî Sevâd'a mensûb bir utumdur Harre'ye müşrif,[1] Mescid-i Kıbleteyn şarkīsinde.

Hayl: At ma'nâsına. Ana muzâfdur Bakī'u'l-Hayl[2] ki Sûk-ı Medîne'de zikr olundı. Zeyd bin Sâbit Dârı kurbındadur.

Harfü'd-Dâl (د)

Dâru'l-Kazâ: Mescid-i Şerîf-i Nebevî ebvâbında[3] zikri beyân olundı.

Dâr-ı Nahle: Vâhid-i Nahl'e muzâfdur ol mahalde nahl olmak sebebiyle. Dâr-ı mezbûre Sûk-ı Medîne'ye mücâvirdür,[4] Zevrâ kurbındadur.

Debbe: Feth-i evvel ve teşdîd-i sânî ile. Tahfîf ile dahi mervîdür.[5] Safrâ Madîkı'nda bir yerdür ki **[A248a]** Debbetü'l-Müsta'cele dimekle ma'rûfdur. *Kāmûs*'da dir ki: "Dübbe damme ile; Bedr'e karîb[6] bir yerdür."

Derr: Feth-i evvel ve teşdîd-i râ ile. Harre-i Benî Süleym tahtında bir gadîrdür, Nakī' üstinde.

Derek: İki feth ile. Tasgīri dahi mervîdür. Bir yerdür ki anda eyyâm-ı Câhiliyyet'de Evs ile Hazrec aralarında savaş ve mukātele vâki'[7] olmışdur.

Da'ân: Feth-i evvel ile. Medîne-i Münevvere ile Yenbu' arasında bir yerdür. Dâd-ı mu'cemede zikr olunur.

Dehinâ: Feth-i evvel ve kesr-i sânî ile ve nûn ve elif-i memdûde ile; maksûre dahi mervîdür. Yenbu'a karîb bir yerdür.

Devdâ: Medd ile. Verkān'a karîb bir yerdür.[8]

---

1 Harre'ye müşrif A: -B
2 Ana muzâfdur Bakī'u'l-Hayl A: Bakī'u'l-Hayl ana muzâfdur B
3 ebvâbında A: kapularında B
4 mücâvirdür A: muhâzîdür B
5 mervîdür A: rivâyet olunur B
6 karîb A: yakın B
7 savaş ve mukātele vâki' B: mukātele A
8 **Devdâ:** Medd ile. Verkān'a karîb bir yerdür A: -B

Devrân: *Havrân* gibi. Taraf-ı Kudeyd'de bir vâdîdür, Cuhfe cânibinde.[1] *Allâhu a'lem.*[2]

[B216b]

Devme: Feth-i evvel ile. Bi'r-i Erîs'de zikr olundı.

Dûmetü'l-Cendel: Damm-ı evvel. Ve feth dahi mervîdür, ammâ İbn-i Düreyd fethi inkâr eylemişdür. Dûmâ'ü'l-Cendel dahi dimişler. İbnü'l-Fakīh anı a'mâl-i Medîne'den add eylemişdür. Dahi Dûmâ ibn-i İsmâ'îl *aleyhi's-selâm* dimişler. Ebû Ubeyd [el-Bekrî] dir ki: Dûmetü'l-Cendel Şâm ile Medîne aralığında, Cebel-i Tayy kurbındadur; kal'a ve birkaç karyedür ki böylece zikr olundı.[3] Ve dahi zikr eylemişdür[4] ki: Anda muhkem **[A248b]** kal'a vardur ki anı Mârid ile tesmiye iderler, ol Ükeydir[5] [bin Abdül]melik Hısnı'dur ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hâlid bin Velîd'i Tebûk'den anun cânibine müteveccih idüp[6] buyurdılar ki: "Tiz ola ki mülâkāt idesin anunla bir hâletde ki[7] sayd-ı vahş ider ola." hadîs-i şerîf âhirine dek. İbn-i Sa'd dir ki: Dûmetü'l-Cendel Şâm'dan bir tarafdadur ki anunla Dımaşk aralığı beş gicelik yoldur, anunla Medîne-i Münevvere arasında on beş gicelik veyâhûd on altı gicelik yoldur. Anı Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* gazâ idüp anda nüzûl buyurmışdı ve anda Hazret-i Rasûl'i[8] kimesne bilmemişdi ve ol yerden seriyyeler göndermişdi. İbn-i Hişâm dir ki: Peygamber[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol mahalle vâsıl olmazdan evvel[10] rücû' buyurdılar. Ba'zı dir ki: Tahkîm-i Hakemeyn, Dûmetü'l-Cendel'de idi. İbn-i Ebî Leylâ'dan bu bâbda hadîs-i şerîf dahi menkūldür. *Vallâhu a'lem.*[11]

---

1 Cuhfe cânibinde A: Cuhfe'ye karîbdür B
2 *Allâhu a'lem* B: -A
3 Şâm ile Medîne aralığında, Cebel-i Tayy kurbındadur; kal'a ve birkaç karyedür ki böylece zikr olundı B: kal'a ve birkaç karyedür Şâm ile Medîne aralığında, Cebel-i Tayy kurbında A
4 zikr eylemişdür A: dinilmişdür B
5 ol Ükeydir A: ol ikidür, biri B
6 müteveccih idüp A: gönderüp B
7 mülâkāt idesin anunla bir hâletde ki A: anunla mülâkāt idesin B
8 Hazret-i Rasûl'i B: -A
9 Peygamber A: Rasûl B
10 evvel A: mukaddem B
11 buyurdılar. Ba'zı dir ki: Tahkîm-i Hakemeyn, Dûmetü'l-Cendel'de idi. İbn-i Ebî Leylâ'dan bu bâbda hadîs-i şerîf dahi menkūldür. *Vallâhu a'lem* A: -B

Düveyhıl: Dâl dammı ile, **[B217a]** tasgīr sîgasıyla. İki dağdan bir dağdur ki Mesâcid-i Feth'ün garbîsindedür, Benî Ubeyd'e mensûbdur.[1] *Vallâhu a'lem*.

Harfü'z-Zâli'l-Mu'ceme (ذ)

Zât-ı Ecdâl: Cîm ile. Safrâ Madîkı'nda bir yerdür.

[A249a]

Zû-Emer:[2] Hemze ve mîm fethi ile. Medîne-i Münevvere'den üç menzil yoldadur, Karye-i Nahîl nâm yerde. İbn-i Hazm dir ki: Rasûl-i Ekrem[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı Avsece-i Cühenî'ye bi-tarîk-ı mukāta'a virmişdi.

Zû-Evân: Zamân ma'nâsına. İbn-i İshâk dir ki: Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Tebûk Gazâsı'ndan rücû' eyledüklerinde[4] Zû-Evân nâm yirde ki Medîne ile anun arası bir sâ'atlik yoldur, nüzûl buyurup Mescid-i Dırâr haberi sem'-i şerîflerine vâsıl oldı.

Zü'l-Cedr: Cîm'ün fethi ile ve dâl'ün sükûnıyla. Kubâ nevâhîsindedür. *Vallâhu a'lem.*[5]

Zâtü'l-Ceyş: Cîm'ün fethi ile ve [yâ-i] tahtâniyyenün sükûnıyla. Ulâtü'l-Ceyş dahi dirler.[6] Medîne-i Münevvere'nün Harem-i Muhteremi'nün hudûdındandur dirler. Zü'l-Huleyfe'den altı fersah ba'îddür. Ve bir kavlde on fersah ve bir kavlde iki fersah[7] ba'îddür.[8] Menâzil-i müteberrike-i Nebeviyye'nün biridür.

Zü'l-Huleyfe: Mesâcidde zikr olundı.[9]

Zâtü'l-Hamât: Mesâcidde zikr olundı.[10]

---

1 mensûbdur B: müte'allik A
2 **Zû-Emer** B: زواهر A
3 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Peygamber B
4 rücû' eyledüklerinde B: mürâca'at buyurup A
5 *Vallâhu a'lem* B: -A
6 Ulâtü'l-Ceyş dahi dirler A: -B
7 on fersah ve bir kavlde iki fersah A: iki fersah ve on fersah B
8 ba'îddür B: -A
9 Mesâcidde zikr olundı A: Mesâcid-i Tebûk'de mezkûrdur B
10 **Zâtü'l-Hamât:** Mesâcidde zikr olundı B: -A

Zâtü'l-Hıtmiyy: Mesâcid-i Tebûk'de sebkat eyledi.

Zâtü'r-Radm: Tahrîk ve sükûn-ı dâd-ı muʿceme ile. **[B217b]** Safrâ'ya karîbdür, Radmetân[1] dahi dirler.

Zâtü'r-Rikāʿ: Eyyâm-ı Câhiliyyet'de bir kuyudur ki Nahl nâm yere karîbdür. Bir kavlde bir dağdur ki anda üç renk cemʿ **[A249b]** olmış, yaʿnî beyâz ve siyâh ve kızıldur. Bir kavlde anda bir ağaç vardur ki işbu ism ile müsemmâdur. Bir kavlde anda alemler tertîb ve terkīʿ olmağın Zâtü'r-Rikāʿ ile tesmiye olundı. Bir kavlde anda salât-ı havf kılınmağın bu ism ile tesmiye[2] olundı, ke-ennehû namâz anda mürekkaʿ oldı. Ebû Mûsâ el-Eşʿarî'den mervîdür ki sebeb-i tesmiye budur ki gazve-i mezbûrede Ashâb-ı Güzîn *rıdvânullâhi teʿâlâ aleyhim ecmaʿîn*[3] ayaklarına hırkalar bağlamış idiler. *Vallâhu aʿlem*.

Zâtü'n-Nusb: Damm-ı nûn ve sâd-ı mühmele ve bâ-i muvahhade ile. Bir yerdür ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı Bilâl bin el-Hâris'e bi-tarîk-ı mukātaʿa virmişdi. Ve Medîne-i Münevvere ile anun aralığı dört berîddür.

Zübâb: *Gurâb* ve yâhûd *kitâb* gibi. Bir dağdur, Mescid-i Râye üzerindedür.

Zerʿ: [Benî] Hatme'ye mensûb bir kuyudur.

Zervân: Benî Zürayk menâzilindedür, Bi'r-i Zervân ana mensûbdur.

Zefirân: Feth-i evvel ve kesr-i sânî ile andan sonra râ'dur ve âhir-i kelimede nûndur. Bir vâdîdür, tarîk-ı Mekke'de olan mesâcidde zikr olundı.

Zû-Hadde: Hâ-i mühmele ile. Zübâb cânibinde bir yerdür. Bu makāmda Fârisî ile **[B218a]** tercüme idenün nüshası **[A250a]** kenârında baʿzı esâmî ziyâde olunmışdır ki *Târîh-i Arabî*'nün sağīrinde ve kebîrinde[4] yokdur, ana binâ'en biz dahi terk eyledük. Murâd olunur ise Fârisî tercümeye rücûʿ oluna.[5]

---

1 Radmetân A: dammetân B

2 tesmiye A: müsemmâ B

3 Ashâb-ı Güzîn *rıdvânullâhi teʿâlâ aleyhim ecmaʿîn* B: Ashâb A

4 "*Târîh-i Arabî*'nün sağīrinde ve kebîrinde" ifadesiyle Semhûdî'nin *Hulâsatü'l-Vefâ*'sı ile bu eserin asıl mufassal hâli olan *Vefâ'ü'l-Vefâ* kastedilmektedir.

5 rücûʿ oluna A: mütâlaʿa eyleye B

Harfü'r-Râ (ر)

Râ'i':[1] Vâdî-i Akīk'dedür.

Râbiğ: [Bâ-i] muvahhade ve [gayn-ı] mu'ceme ile. Cuhfe'den bir vâdîdür. Dahi Eskuf nâm yere karîb bir gadîrdür[2] ki ol mahalde su bulunmamak nâdirdür. İsm-i kadîmi[3] Râbûğ idi.

Râtic: Bir utumdur ki ol nâhiye anun ismi ile müsemmâ[4] olmışdur. Zübâb şarkīsinde, Şâm cânibine mâ'ilcedür. Matarî dir ki: Râtic, Benî Ubeyd Dağları kurbında bir dağdur.[5] Eger bu kavl sahîh ise sebkat iden bundan gayrıdur.

Râzân: Yâkūt dir ki: Bu mahal[6] Medîne-i Münevvere nevâhîsindendür, İbn-i Mes'ûd *radıyallâhu anh*[7] hadîsinde mezkûrdur. Dahi iki karyedür Irâk sevâdından,[8] bu ism ile tesmiye olunmışlar.

Râme: Huccâc-ı Irâk[9] yolında bir menzildür, İmre'den bir merhale kadar yoldadur. Ba'zılar Râmetân dahi dimişler.

Rânûnâ: İki nûn ile ve elif-i memdûde ile, *âşûrâ* vezni üzeredür. Evdiye beyânında[10] zikr olundı.

Râyetü'l-A'mâ: Akīk vâdîlerindendür.

Râyetü'l-Gurâb: Bu dahi Akīk vâdîlerindendür.[11]

Rebâb: *Sehâb* vezni üzere. **[A250b]** Medîne-i Münevvere Feyd'inde bir dağdur.

Rübâ: Damm-ı evvel ile; *rebve* cem'idür. Mekke-i Mükerreme yolında, Ebvâ ile **[B218b]** Sukyâ nâm [mahal] arasındadur.

---

1 رابع A B
2 Eskuf nâm yere karîb bir gadîrdür B: bir gadîrdür Eskuf tarafında A
3 İsm-i kadîmi A: Kadîmü'z-zamânda ismi B
4 müsemmâ A: tesmiye B
5 bir dağdur B: -A
6 Bu mahal B: -A
7 *radıyallâhu anh* B: -A
8 sevâd: bir bölgede yer alan köy, kent ve çiftlikler
9 Huccâc-ı Irâk B: Hâcc-ı Irâkī A
10 beyânında B: zikrinde A
11 **Râyetü'l-Gurâb:** Bu dahi Akīk vâdîlerindendür B: -A

Rebeze: Bâ'nun tahrîki ile ve zâl'ün iʿcâmı[1] ile. Necd'de bir karyedür, Medîne-i Münevvere aʿmâlindendür. Medîne'ye dört günlik yerdedür.[2] Rasûl-i Ekrem[3] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol yeri sadaka develeri[4] içün korumışdı. Bir kavlde ol mekânı Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk[5] *radıyallâhu anh* korumışdı. Ve bir kavlde Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* korumışdı. Ammâ Hazret korudı diyen kavl meşhûrdur.[6] *Vallâhu aʿlem.*[7]

Rebîʿ: Feth-i evvel ve kesr-i bâ ve sükûn-ı yâ[8] ile. Medîne-i Münevvere nevâhîsinden bir yerdür ki[9] Evs ile Hazrec anda biri biri ile mukātele eylemiş idiler.[10]

Ricâm: *Kitâb* vezni üzere. Bir uzun dağdur Ehl-i Edâh[11] yolında, Dariyye'den on üç mil kadar yoldadur. Mezbûr dağun[12] garbîsinde bir su vardur ismi ile müsemmâ.

Reclâ: Harretü'r-Reclâ'da beyân olundı.

Recîʿ: *Emîr* gibi. Hayber kurbında bir vâdîdür. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda leşker çeküp oturmışdı, tâ kim Ehl-i[13] Hayber ile Gatafân aralarında hâ'il olup anları biri birine meded eylemeğe komaya.[14] Ehl-i Hayber ile cenk **[A251a]** mukaddemesi idi. *Vallâhu aʿlem.*[15]

Rahâbe:[16] Benî Beyâda aralığında bir yerdür.

Rahabe: *Rakabe* gibi. Bilâd-ı Uzre'de, Vâdi'l-Kurâ'ya ve Sukya'l-Cezl'e karîbdür. Yâkūt **[B219a]** damm ve sükûn ile zabt eylemişdür.

---

1 zâl'ün iʿcâmı A: zâl-i Aʿcemî B
2 Medîne'ye dört günlik yerdedür B: dört günlik yol kadar Medîne'den A
3 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Peygamber B
4 sadaka develeri B: ibl-i sadaka A
5 ol mekânı Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk B: Ebû Bekr A
6 korumışdı. Ammâ Hazret korudı diyen kavl meşhûrdur B: İşbu kavl meşhûr olandur A
7 *Vallâhu aʿlem* A: -B
8 bâ ve sükûn-ı yâ B: muvahhade ve sükûn-ı müsennât-ı tahtiyye A
9 Medîne-i Münevvere nevâhîsinden bir yerdür ki B: Bir yerdür Medîne-i Münevvere nevâhîsinde A
10 Evs ile Hazrec anda biri biri ile mukātele eylemiş idiler A: Evs kavmi ile Hazrec kavmi arasında ol mekânda mukātele olmışdur B
11 Edâh B: اضاح A
12 Mezbûr dağun B: -A
13 Ehl-i A: -B
14 biri birine meded eylemeğe komaya B: komaya biri birine meded eylemeğe A
15 *Vallâhu aʿlem* A: -B
16 رجله A B

Rıhdıyye: Kesr-i evvel ve dâd-ı mu'ceme ile, *zinciyye* gibi. Mezkûr olan Erhadıyye'dür.

Ruhkān: Damm-ı râ ve sükûn-ı hâ-i mühmele ile ve kāf ve nûn ile. Vâdî-i[1] Nâziye'den Müsta'cele'ye müteveccih olan kimsenün yemîninde bir vâdîdür ki seyli[2] Benî Sâlim Hayfı'na dökülür.

Ruhayb:[3] *Rahab*[4] tasgīri. Erâbin kurbında ma'rûf dağdur.

Ruhayye: *Rahâ* tasgīri. Medîne-i Münevvere ile Cuhfe arasında bir kuyudur.

Rüdeyhe: Akīk evdiyesindendür.

Ress: Feth-i evvel ve teşdîd-i sîn-i mühmele.[5] Evdiye-i Kabeliyye'dendür. İbn-i Düreyd dir ki: Ress ve Rüseys iki vâdîdür yâhûd Necd vilâyetinde iki mekândur.

Reşâd: Ecred evdiyesindendür. Kadîmen ismi Gavâ idi. Hazret-i[6] Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*[7] anı tağyîr idüp Reşâd ile tesmiye idüp ehline buyurdı: "[Siz] Benî Rüşdân'sız."

Radvâ: *Sekrâ* gibi. Bender-i Yenbu'dan bir günlik yerde bir dağdur.[8] Ve Medîne-i Münevvere'den dört günlik yoldadur ki bileği taşlarını **[A251b]** andan alup etrâf-ı âleme[9] götürürler.[10]

Ri'l:[11] Evvelün kesri ile ve sânînün sükûnıyla. Benî Abdüleşhel menâzilinde bir utumdur.

Rakmetân: İki tepedür,[12] Harre-i Garbiyye tepelerindendür ki rengi kızıl olup saruya mâ'ilcedür. **[B219b]** Ve Rakme dahi dirler müfred sîgasıyla.

---

1 Vâdî-i B: -A
2 seyli B: -A
3 رجيب A B
4 رجب A B
5 sîn-i mühmele A: sîn B
6 Hazret-i B: -A
7 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *aleyhi's-selâm* B
8 Bender-i Yenbu'dan bir günlik yerde bir dağdur B: Bir dağdur Yenbu'dan bir günlik yerde A
9 etrâf-ı âleme B: -A
10 götürürler A: irsâl iderler B
11 **Ri'l** A: رعقل B
12 İki tepedür A: -B

Ve eydan Rakme bir yerdür Vâdi'l-Kurâ kurbında ve dahi Necd ve Basra kurbında. Ve eydan Benî Esed'e mensûb Rakmetân ile müsemmâ bir yerdür.[1]

Rakam: Tahrîk-i vasat ve sükûn ile. Bir yerdür Medîne-i Münevvere şarkīsinde ki ol yerde İrbed[2] bin Sayfî nâm mel'ûn[3] ki Hazret-i[4] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün katlini kasd eylemişdi,[5] Hakk *Sübhânehû ve*[6] *Te'âlâ* ol habîs[7] üzerine yıldırım[8] indirüp helâk eylemişdür. Ba'zı dirler Rakam, Gatafân'da dağlardur. *Vallâhu a'lem.*[9]

Rukaybe: *Rakabe* tasgīri, gerden ma'nâsına. Hayber üzere müşrif[10] bir dağdur. *Sefîne* vezni üzere dahi mervîdür.

Rikâbiyye: Rikâb'a mensûbdur, Medîne-i Münevvere'den on[11] mil kadar yerde bir mekândur.

Rekûbe: *Halûbe* gibi; bâ-i muvahhade ile. Arc'dan üç mil mikdârı mukaddem bir azîm meşakkatlü akabedür.

Rümme:[12] Râ'nun dammı ile ve kesri ile dahi mervîdür, mîm'ün tahfîfi ve teşdîdi dahi mervîdür. Arz-ı Necd'de bir azîm sahrâdur ki **[A252a]** mikdârı bir cânibden cânib-i âhara[13] varmağa yedi gicelik yoldur. *Vallâhu a'lem.*[14]

Rüvâve:[15] Damm-ı evvel ile. Ruvâvetân dahi mervîdür. Bir yerdür ki anda büyük göl vardur ki seyl-i Akīk içinden mürûr ider.

---

1 Benî Esed'e mensûb Rakmetân ile müsemmâ bir yerdür B: bir yerdür Benî Esed'e mensûb Rakmetân ile müsemmâ A

2 Zeyd A B Bunun adı muhtelif kaynaklarda Erbed b. Kays ve Erbed b. Rebî'a gibi şekillerde de geçmektedir. Burada *Hulâsatü'l-Vefâ*'nın tahkikli neşrinde yer alan şekil tarafımızdan tercih edilmiştir. Bk. Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ*, s. 557.

3 nâm mel'ûn B: -A

4 Hazret-i B: -A

5 katlini kasd eylemişdi A: öldürmek irâde eyledükde B

6 *Sübhânehû ve* B: -A

7 ol habîs A: mel'ûn-ı mezbûrun B

8 yıldırım B: sâ'ika A

9 Ba'zı dirler Rakam, Gatafân'da dağlardur. *Vallâhu a'lem* A: -B

10 müşrif A: maşrıkda B

11 on A: üç B

12 **Rumme** B: رُمِة A

13 mikdârı bir cânibden cânib-i âhara A: eni uzunı bir tarafdan bir tarafa B

14 *Vallâhu a'lem* A: -B

15 **Rüvâve** B: رواده A

Ravhâ: Feth-i evvel ve sükûn-ı sânî ile ve hâ-i mühmele ile. Anunla Medîne-i Münevvere aralığı kırk mildür, bir kavlde otuz altı mildür **[B220a]** ve bir kavlde otuz mildür dirler. Melik[1] Tübbaʿ Ehl-i Medîne kıtâlinden rücûʿ eyledükde anda nüzûl idüp[2] istirâhat eylemişdi, pes ol zamânda Ravhâ tesmiye eylediler ol yeri. Ve baʿzılar didiler ki sebeb-i tesmiye, ol mahal[3] vesîʿ olduğıçündür. Ve dahi Bakīʿ-i Şerîf'de Hazret-i İbrâhîm ibnü'n-Nebî[4] *sallallâhu aleyhi ve sellem ve alâ ibnihî* mezâr-ı şerîfi olduğı yere dahi Ravhâ dirler.

Ravzatü'l-Ecvâl:[5] Cîm ile. Veddân[6] nevâhîsindedür.

Ravzatü'l-Ecdâd: Bilâd-ı Gatafân'da bir karyedür, Hayber kıblîsinde.

Ravzatü'l-Elcâm: Hemze fethi ile ve lâm sükûnıyla, andan sonra cîm ve elif ve mîm. Vâdî-i Akīk'dendür.

Ravzatü Hurc: Hâ'nun dammı ile ve râ'nun sükûnıyla. Medîne-i Münevvere nevâhîsindedür, Ravzatü Hurceyn dahi dirler.

Ravzatü'l-Hazrec: Medîne-i Münevvere nevâhîsindendür. Ve Hazrec, Ensâr'dan bir tâ'ifenün ismidür.[7]

Ravzatü'l-Hamât: Akīk vâdîlerinden Zâtü'l-Hamât'a mensûbdur.[8]

[A252b]

Ravzatü's-Suhâ: Damm-ı sâd-ı mühmele ile ve hâ ile;[9] *sahve* cemʿidür. Medîne-i Münevvere'nün Şâmî'sinde üç günlik yolda birkaç dağdur,[10] bu Ravza ol dağlar kurbındadur. [Sîn ile] Sühâ dahi dirler.

---

1 Melik B: -A
2 anda nüzûl idüp A: ol mahalle konup B
3 sebeb-i tesmiye, ol mahal B: sebeb A
4 ibnü'n-Nebî A: Nebî B
5 روضة الأوجال A B **Derkenar:** *Târîh-i Sağīr-i Arabî*'de Ravzatü'l-Ecvâl'dür, ammâ *Târîh-i Kebîr*'de Ravzatü'l-Ecâvil'dür, *vallâhu aʿlem* B: -A
6 Veddân A: دوان B
7 Medîne-i Münevvere nevâhîsindendür. Ve Hazrec, Ensâr'dan bir tâ'ifenün ismidür B: ki Ensâr'dan bir kabîlenün ismidür, Medîne-i Münevvere nevâhîsindendür A
8 Akīk vâdîlerinden Zâtü'l-Hamât'a mensûbdur B: -A
9 hâ ile B: -A
10 Medîne-i Münevvere'nün Şâmî'sinde üç günlik yolda birkaç dağdur B: Birkaç dağdur Medîne-i Münevvere'nün Şâmî'sinde, üç günlik yoldadur ki A

Ravzatü Ureyne: *Cüheyne* gibi. Nâhiye-i Rıhdıyye'de[1] vâdîdür ki zamân-ı Câhiliyyet'de ve zamân-ı[2] İslâm'da anı korumışlar idi.

Ravzatü Akīk: **[B220b]** Ya'nî Medîne-i Münevvere Akīk'i ki meşhûr ve[3] ma'rûfdur.

Ravzatü'l-Filâc: Felce kelimesinde gelecekdür.[4]

Ravzatü Merah: Mîm ve râ'nun tahrîki ile âhiri hâ-i mu'cemedür. Medîne-i Münevvere'de bir yerdür. *Vallâhu a'lem.*[5]

Ruveyse: Damm-ı evvel ve feth-i sânî ve sükûn-ı yâ[6] ile sâ-i müsellese. Mekke-i Mükerreme yolında bir menheldür, Medîne-i Münevvere'den altmış mil kadar yoldadur. Ve menhel, su alacak yere dirler.

Rühât: *Furât* vezni üzere, tâ-ı mühmele ile. Yenbu'da bir mekândur. Ve dahi Mekke-i Mükerreme kurbında bir karyedür ki ana Ruhât dirler.

Reyyân: *Atşân* zıddı. Benî Hârise'nün utumıdur, dahi Benî Zürayk utumıdur; ya'nî âlî binâlar. Dahi Himâ-yı Dariyye'de bir su Reyyân ile müsemmâdur.[7]

Reydân: *Selmân* vezni üzere. Benî Vâkıf'a mensûb utumdur, ya'nî âlî binâlar ki[8] Mescid-i Fadîh kıblesinde vâki' olmışdur.[9]

Rîm: Kesr-i evvel ve sükûn-ı yâ[10] ile **[A253a]** âhiri mîm'dür, mehmûzü'l-ayn dahi mervîdür. Müzeyne'ye mensûb vâdîdür ki Verkān'a döker, andan sonra Akīk seyline karışur.[11]

Harfü'z-Zâ (ز)

Zübâle: Yesrib evvelidür, Medîne-i Münevvere'nün Şâmî'sindedür.

1 Nâhiye-i Rıhdıyye'de A: Rıhdıyye nâhiyesinde bir B
2 zamân-ı B: -A
3 meşhûr ve A: -B
4 gelecekdür A: zikr olunur B
5 *Vallâhu a'lem* B: -A
6 yâ B: tahtânî A
7 müsemmâdur A: tesmiye olunur B
8 ya'nî âlî binâlar ki B: -A
9 vâki' olmışdur B: -A
10 yâ B: tahtânî A
11 seyline karışur B: seyelâna mülâkī olur A

Zücc: Damm-ı evvel ile ve teşdîd-i cîm ile **[B221a]** Mecd-i Lugavî kavli üzere. Fe-emmâ âhar kavli üzere hâ-i mu'ceme ile ki nâhiye-i Dariyye'de bir yerdür.

Zirâb: *Kitâb* vezni üzere. Zâtü'z-Zirâb dahi dirler.

Zerûd: Feth-i evvel ve damm-ı sânî ile âhir-i kelime dâl-i mühmele. Ebraku'l-Azzâf'a[1] karîb bir yerdür.

Zeğābe: *Sehâbe* gibi; gayn-ı[2] mu'ceme ile, damm-ı evvel ile dahi dinilmişdür. Akīk seyllerinün cem' olacak yeridür, Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîflerinün garbîsinde.[3]

Zemzem: Medîne-i Münevvere'nün mübârek[4] kuyuları beyânında[5] zikr olundı.

Zevr: Feth-i evvel ve sükûn-ı sânî ile ve âhiri râ. Sevârikıyye kurbında bir dağdur yâhûd bir vâdîdür.

Zevrâ: Feth-i evvel ve sükûn-ı sânî ile. Medîne-i Münevvere bâzârından bir yerdür Mâlik bin Sinân *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfi kurbında ki ol yerde Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh*un Zevrâ nâm **[A253b]** bir menzili var idi ki mübârek cum'anun nidâ-i evveli ki hutbe nidâsı üzere mukaddemdür, anlarun zamân-ı şerîflerinde[6] mesnûn olup menzil-i mezbûr üzerinde nidâ olunurdı. Dahi Hazret-i[7] İbrâhîm ibnü'r-Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem ve alâ ibnihî*[8] defn oldukları yer Bakī'den Zevrâ ile müsemmâdur.[9]

Zühre: Damm-ı evvel ve sükûn-ı sânî ile. Harre-i Şarkıyye ile Harre-i Sâfile aralığında Kuff cânibinden karye idi. Gāyet ile büyük **[B221b]** karye idi;[10] hattâ üç yüz kuyumcı ol karyede mütevattın olmışlardı dirler.

---

1 ابرق العراقه A B
2 gayn-ı B: ayn-ı A
3 şerîflerinün garbîsinde A: şerîfidür B
4 mübârek B: -A
5 kuyuları beyânında A: kuyularında B
6 zamân-ı şerîflerinde B: hilâfetleri zamânında A
7 Hazret-i A: -B
8 *sallallâhu aleyhi ve sellem ve alâ ibnihî* A: *aleyhime's-selâm* B
9 yer Bakī'den Zevrâ ile müsemmâdur A: yere dahi Zevrâ dirler B
10 karye idi B: -A

Zeyn: *Şeyn* mukābili. Cürf'de bir mezra'adur ki Rasûl-i Ekrem[1] *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda zirâ'at ile emr buyurdılar, nitekim İbn-i Zebâle'den mervîdür. *Vallâhu a'lem.*[2]

Harfü's-Sîni'l-Mühmele (س)

Sâ'ir: *Fâ'il* sîgası üzere. Sâ'ire dahi mervîdür. Medîne-i Münevvere nevâhîsindendür.

Sâfile: *Âliye* mukābili. Medîne-i Müşerrefe münkasimdür Âliye ve Sâfile'ye. Âhir-i Âliye Sunh'dur, ya'nî tuzlu yerdür; Mescid-i müteberrik-i[3] Nebevî'den, *alâ Sâhibihî ezke't-tahiyye*[4] bir mil kadar yerdedür. Andan aşağa olana Sâfile dirler. Mahfî olmasun ki Sâfile Medîne-i Münevvere'nün Şâmî'sine **[A254a]** mahsûs değildür, nitekim ba'zı ibâretden fehm[5] olunur. *Vallâhu a'lem*.

Sâhiye: Akīk evdiyesindendür.[6]

Sâye: Bir azîm vâdîdür ki dağına Şemensîr dirler; işbu vâdîde yetmiş ayndan ziyâde su çeşmeleri var imiş ki envâ'-ı mîveler ile ma'mûr idi, mevz ve enâr ve üzüm ve hurması gāyetle çok idi.

Sitâr: Kesr ve [tâ-i] fevkāniyye ile. Himâ-yı Dariyye'de bir dağdur. Ve Benî Süleym diyârında bir âhar dağa dahi Sitâr dirler. Ve dahi Yenbu'da üç dağ dahi bu ism ile müsemmâdur.[7]

Südd: Damm ve teşdîd ile. Abdullâh bin Amr bin Osmân **[B222a]** bağladuğı benddür. Ya'nî hâciz ve mâni' ki Vâdî-i Rânûnâ'yı anda varmakdan men' içün sedd[8] eylemişler idi Ayr [kurbında].[9] Ve gayrı dahi ba'zı mevâzi' vardur ki Südde ile tesmiye olunur.

1 Rasûl-i Ekrem A: Peygamber B
2 *Vallâhu a'lem* B: -A
3 müteberrik-i A: -B
4 *alâ Sâhibihî ezke't-tahiyye* A: *alâ Sâkinihâ efdalü't-tahiyye* B
5 fehm B: tevehhüm A
6 evdiyesindendür A: vâdîlerindendür B
7 dağ dahi bu ism ile müsemmâdur A: dağa Sitâr dirler B
8 sedd B: -A
9 Ayr [kurbında] B: -A

Serât: Feth ve tahfîf ile. Bir büyük azîm[1] dağdur Necd ve Tihâme aralığında. Cebel-i[2] Hadd-i Fâsıl didükleri bu dağdur.[3] Zîrâ bu dağ Yemen[4] cânibindedür, ammâ bir tarafı Şâm cânibine[5] dek vâsıl olur ve fâsıla olmışdur Gavr[6] ile Necd arasında, ya'nî alçak ve yüce aralığında fâsıla oldı ve li-hâzâ Hicâz deyü tesmiye olundı.

Zû-Serh: Sîn-i mühmele fethi ile ve râ'nun **[A254b]** sükûnıyla, âhiri hâ-i mühmele. Melel kurbında bir vâdîdür.

Sirr: Kesr ile. Necd'de Benî Esed'e mensûb bir yerdür. Dahi Benî Temîm bilâdında bir yerdür Sirr ile müsemmâ.[7] Damm ile Müzeyne diyârında bir yerdür.

Serrâre: Feth ve teşdîd-i râ ile. Benî Beyâda menâzilindedür, Kubâ kurbında olan bâğçeden gayrı ki hâlâ bu ism ile ma'rûfdur.

Serğ: Feth ve gayn-ı mu'ceme ile. Tebûk Vâdîsi'nde bir karyedür, Medîne-i Münevvere'den [on] üç merhale kadar yoldadur. Medîne-i Müşerrefe'nün[8] âhir-i a'mâlindendür, nitekim Mecd-i Lugavî dimişdür.

Süreyr: *Zübeyr* gibi. Câr kurbında bir vâdîdür.

Sa'd: Feth-i evvel ve sükûn-ı [dâl-i] mühmele ile. **[B222b]** Zâtü'r-Rikā' kurbında bir dağdur.

Sefâ: *Kafâ* vezni üzere. Medîne-i Münevvere'nün nevâhîsindendür.

Sefân: Vâdîdür ki bahre karîb yerde İdam'a mülâkī olur.

Sefevân:[9] Fetehât ile. Bedr nâhiyesinde vâdîdür ki Gazve-i Bedr-i Ûlâ[10] anda vâki' olmış idi.

---

1 azîm A: -B
2 Cebel-i B: -A
3 didükleri bu dağdur B: -A
4 Yemen B: -A
5 bir tarafı Şâm cânibine B: Şâm etrâfına A
6 عور A: عقد B
7 Sirr ile müsemmâ A: -B
8 Müşerrefe'nün A: Münevvere'nün B
9 سنوان A B
10 Gazve-i Bedr-i Ûlâ A: Gazve-i Bedr'ün evvelkisi B

Sukyâ-yı[1] **Süleymân bin Abdülmelik:** Cürf'dedür. Şâm huccâcı ol mahalden[2] Şâm'a müteveccih olurlar.

Sukyâ: Damm-ı evvel ve sükûn-ı kāf ile. Birkaç yerdür ki Sukyâ ile tesmiye olunur. Cümleden biri Harre-i Garbiyye'de Sukyâ-yı Sa'd'dur.[3] Dahi bir **[A255a]** büyük karyedür Füru' a'mâlinden, Mekke-i Mükerreme'nün kadîm yolında. Dahi Medîne-i Münevvere'den yedi merhalelik yerde, Vâdi'l-Kurâ kurbında, Vâdi'l-Cezl'de bir yerdür.

Sakīfe-i Benî Sâ'ide: Her musakkaf[4] binâ ki ev üslûbı üzere olmaya, ana sakīfe dirler; Fârisî'de eyvân didükleri gibi. Ve Sakīfe-i Benî Sâ'ide, Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk[5] *radıyallâhu anh* bî'atları hadîsinde mezkûrdur.

Sekâb:[6] *Katâm* gibi. Medîne-i Münevvere dağlarından bir dağdur.

Selâh: Bu dahi *katâm* gibi. Hayber tahtında bir yerdür ki Gatafân'dan bir cemâ'at Beşîr[7] bin Sa'd-ı Ensârî ile Yemen cânibine[8] gider iken anda mülâkī **[B223a]** oldılar.

Selâsil: Cem' lafzı ile. Bir sudur Vâdi'l-Kurâ ardında, Medîne-i Münevvere'den on[9] günlik yoldadur.

Sülâlim: Damm-ı evvel ile. Hayber'den bir yerün ismidür ki âhirde feth olundı.

Sel': Feth-i evvel ile ve sükûn-ı lâm ile âhiri [ayn-ı] mühmele. Medîne-i Münevvere'de ma'rûf dağdur. Mesâcid-i Feth'de zikr olan Kehf-i Benî Harâm andadur.

Süley': *Sel'* tasgīri ve mukābilidür. Mezbûr dağun doruğında[10] emîr-i Medîne'nün menzili var idi. Ya'nî altı yüz yetmiş târîhinden mukaddem Cemmâz bin Şeyha nâm emîr-i Medîne, **[A255b]** Süley' Dağı'nun tepe-

1 **Sukyâ-yı** B: **Sikāyetü** A
2 Şâm huccâcı ol mahalden B: Andan Şâm huccâcı A
3 Harre-i Garbiyye'de Sukyâ-yı Sa'd'dur B: Sukyâ-yı Sa'd'dur Harre-i Garbiyye'de A
4 musakkaf B: -A
5 es-Sıddîk B: -A
6 سكاف A B
7 Büsr A: Bişr B
8 cânibine A: tarafına B
9 on A: üç B
10 doruğında A: üzerinde B

sinde sâkin idi. Bu hakīr dir ki: Mevzi'-i mezbûrda[1] hâlâ Kal'a-i Medîne-i Münevvere[2] ağaları içün bir yüce mesken binâ olunmışdur ki dizdâr olan kimesneler andan teşâ'üm idüp terk eylemişler. *Vallâhu a'lem*.

Selîl: *Emîr* gibi. Akīk arsasıdur.

Süleym: *Selem* tasgīri. Ve Zâtü's-Süleym,[3] Akīk vâdîlerindendür.

Semürân: Hayber'de bir dağdur ki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anun üzerinde namâz kılmışlardur. Avâm Müsmirân tesmiye iderler. Ba'zılar şîn-ı mu'ceme ile zabt eyleyüp tesmiye[4] eylemişler.

Sümeyha: *Semha* tasgīri, hâ-i mühmele ile. Medîne-i Münevvere'de kadîm ve ma'rûf kesîrü'l-mâ'[5] kuyudur.

[B223b]

Senâm: Rebeze'ye karîb küçücek dağdur.

Sunh:[6] Damm ve sükûn ile yâhûd iki damme ile. Hârisoğulları Cüşem ve Zeyd'ün utumlarıdur. Utum binâ-i âliyeden ibâretdür ki ma'mûreden hâricde ihtiyâten binâ olunur. İşbu Subh'dur ki Medîne-i Münevvere'nün Âliyesi ednâsındaki ol nâhiye Subh ile müsemmâ idi. Ve Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallâhu anh*, zevce-i Ensâriyyeleri ile bile anda sâkin[7] olur idi.

Sinn: Kesr ile. Şevrân ve Meytân mukābelesinde bir dağdur.

Süvâc: Damm-ı evvel ile âhirinde **[A256a]** cîm. Dariyye dağlarındandur dirler, ol dağ cinnîler meskenidür. *Vallâhu a'lem.*[8]

Süvârık: Sevârikıyye kurbında bir vâdîdür ki suyı gāyet ile dadludur.

Sevârikıyye: Feth ve damm-ı evvel ile râ'dan sonra kāf ve yâ-i nisbet. Suveyrıkıyye dahi dinilür tasgīr lafzı ile. Bir büyük karyedür ki mescid[9]

---

1 Mevzi'-i mezbûrda A: Ol mevzi'de B
2 Kal'a-i Medîne-i Münevvere B: kal'a A
3 ذات السّلم A B
4 tesmiye B: -A
5 ma'rûf kesîrü'l-mâ' A: meşhûr suyı çok B
6 سبخ A B
7 sâkin B: -A
8 *Vallâhu a'lem* A: -B
9 mescid B: -A

minberi ve nahîli olup fevâkih-i kesîre ile ma'mûr idi. Benî Süleym'den[1] kimse yok idi ki anda milki olmaya. *Allâhu a'lem.*[2]

Sûk-ı Benî Kaynukā': Ya'nî bâzârları. Buthân kurbında idi. Câhiliyyet'de her yıl anda nice kerre bâzâr-ı kadîm[3] kā'im[4] olup anda biri biri üzere tefâhur iderler idi ve bu ma'nâda şi'rler okunur idi. İşbu yerdür ki Hassân bin Sâbit, Benî Zübyân[5] Nâbiğa'sıyla cem' olmışdı. **[B224a]** Nâbiğa bir hâtundur, şi'rde ve fesâhatde[6] meşhûr idi Benî Zübyân'a[7] mensûb.[8] Kaynukā'; iki kāf ile arasında yâ[9] ile nûn, âhirinde ayn-ı mühmele. *Allâhu a'lem.*[10]

Süveyd: Utumdur Benî Beyâda'da, Hammâda Şâmî'sinde.

Süveydâ: *Sevdâ* tasgīri. Zî-Huşub'dan sonra bir yerdür ki Medîne-i Münevvere'den iki gicelik yerdedür.

Süveyka: Dirler ki Emîrü'l-Mü'minîn[11] Alî *radıyallâhu anh* sadakātlarındandur. Dahi bir dağdur, **[A256b]** Medîne-i Münevvere ile Yenbu' arasındadur ki hâlâ Sevîk-ı Menâzil-i Benî İbrâhîm dimekle ma'rûfdur. Bundan gayrı dahi dimişler. *Vallâhu a'lem.*[12]

Seyâle: *Sehâbe* gibi. Mescid-i Şerefü'r-Ravhâ'dur, Medîne-i Münevvere'den otuz mil mikdârı yoldadur.

Sîh: Kesr-i evvel ile ve sükûn-ı yâ[13] ile âhiri hâ. Mesâcid-i Feth'ün mağrib cânibinde[14] olan nevâhîye dirler.

Seyr: Feth-i evvel ve [yâ-i] tahtâniyye ile; *habl* gibi. Yâhûd [bâ-i] muvahhade-i müşeddede-i meksûre ile yâhûd şîn-ı mu'ceme-i meftûha ve[yâhûd]

---

1 Benî Süleym'den A: Benî Süleym tā'ifesinden bir B
2 *Allâhu a'lem* B: -A
3 bâzâr-ı kadîm B: bâzâr A
4 kā'im A: -B
5 Dînâr A B
6 fesâhatde B: -A
7 Dînâr'a A B
8 mensûb A: -B
9 yâ B: tahtiyye A
10 *Allâhu a'lem* B: -A
11 Emîrü'l-Mü'minîn A: -B
12 Bundan gayrı dahi dimişler. *Vallâhu a'lem* A: -B
13 yâ B: tahtâniyye A
14 mağrib cânibinde A: garbîsinde B

[yâ-i] tahtâniyye-i müşeddede-i meksûre ile; *seyyib* gibi. Vâdî-i[1] Nâziye ile Safrâ arasındadur. Bedr Gazâsı'ndan hâsıl olan ganîmeti ya'nî doyumlığı ol mahalde taksîm eylemişler idi.[2] Sâhib-i Târîh dir ki: Ferikât-ı Hayf (?) dimekle ma'rûf olan yer olmakdur. *Vallâhu a'lem*.

Harfü'ş-Şîn (ش)

Şâbe: [Bâ-i] muvahhade-i muhaffefe ile. Rebeze ile Selîle arasında bir dağdur.

[B224b]

Şâs: Kubâ rahabesinde Şâs bin Atıyye bin Zeyd'e mensûb bir utumdur.

Şebâ: *Asâ* gibi. Üseyl[3] nâm yerde vâdîdür. *Allâhu a'lem.*[4]

Şibâ': *Kitâb* gibi. Bi'r-i Sâ'ib üzere müşrif bir dağdur.

Şibâk: *Kitâb* vezniyle. Medîne-i Münevvere ile Ebraku'l-Azzâf arasında bir yerdür.[5]

Şeb'ân: Zıdd-ı *cev'ân*. Medîne-i Münevvere âtâmındandur.

Şebeke: Dâm[6] ma'nâsına. Zî-Huşub'dan **[A257a]** sonra İdam'da bir mâldur.[7]

Şecere: Mescid-i Şecere ki Zü'l-Huleyfe'dedür, ana mensûbdur. Dahi bir mâldur ki anda Benî Kurayza utumıdur.

Şedh: Dâl-i mühmele sükûnıyla, âhiri hâ-i mu'cemedür. Bir vâdîdür ki anda Nahl ile müsemmâ bir yer vardur.

---

1 Vâdî-i B: -A
2 Bedr Gazâsı'ndan hâsıl olan ganîmeti ya'nî doyumlığı ol mahalde taksîm eylemişler idi B: Kısmet-i ganâ'im-i Bedr anda vâki' oldı A
3 Üseyl B: اثيلمه A
4 *Allâhu a'lem* B: -A
5 yerdür A: dağdur B
6 dâm: tuzak
7 **Şebeke:** Dâm ma'nâsına. Zî-Huşub'dan sonra İdam'da bir mâldur A: -B

Şerabbe: Üç fetha ile ve bâ-i muvahhade-i müşeddede ile. Her yerün ki alefi çok olup anda eşcâr olmaya, ana şerabbe dirler. Selîle ile Rebeze aralığında dahi bir mekân işbu ism ile meşhûrdur.[1]

Şerc: Feth-i evvel ve sükûn-ı râ ile âhiri cîm'dür. Medîne-i Münevvere hâricinde bir yerdür Şercü'l-Acûz dimekle ma'rûf. İşbu mevzi'[2] Ka'b bin el-Eşref katlinde mezkûrdur. Dahi Necd'de bir su bu ism ile müsemmâdur. Dahi Fezâre[3] tâ'fesinün bu ism ile müsemmâ[4] vâdîleridür.

Şer'abî: Feth-i evvel ve sükûn-ı râ ile, ayn-ı mühmele fethi ile, kesr-i [bâ-i] muvahhade, âhirinde yâ.[5] Zübâb tahtında bir utumdur.

[B225a]

Şeref: Lugatde âlî yere dirler.

Şürayk: *Şark* tasgīri. Kāf yerine fâ ile dahi mervîdür.[6] Vâdî-i Akīk'de bir yerdür.

Şut'ân: Damm-ı evvel ve sükûn-ı tâ-ı mühmele ile. Medîne-i Münevvere vâdîlerindendür.

Şatbiyye: A'vâf kurbında bir meşhûr[7] mâldur, ma'rûf ol olmakdur dimişler. *Vallâhu a'lem.*[8]

Şatmân (?): [A257b] Benî Kurayza'da mâldur.

Şezât:[9] *Katât* gibi. Vâdî-i Kanât'dur. Ve gayrı dahi dinilmişdür.

Şu'b: Damm-ı evvel ile. Bir vâdîdür ki seyli[10] Safrâ'ya dökülür. Ve ammâ **Şi'b** kesr ile, cem'i Şi'âb'dur; dağ deresidür ki cümleden biri **Şi'b-i Cebel-i**[11] **Uhud**'dur ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Uhud güninde ol yeri

1 meşhûrdur A: tesmiye olunmışdur B
2 mevzi' A: mekân B
3 قراره A B
4 müsemmâ A: -B
5 yâ B: yâ âhirü'l-hurûf A
6 mervîdür A: rivâyet olunur B
7 meşhûr B: -A
8 ma'rûf ol olmakdur dimişler. *Vallâhu a'lem* A: -B
9 **شطاط** A B
10 Damm-ı evvel ile. Bir vâdîdür ki seyli B: Damm ile A
11 Cebel-i B: -A

müşerref eylemişlerdi. Ve **Şi'bü'l-Acûz:** Medîne-i Münevvere'nün hâricindedür ki Ka'b bin el-Eşref anun kurbında maktûl oldı, ana Şercü'l-Acûz dahi dirler. **Şi'bü'l-Müşâş:** Cemmâ'ü'l-Âkıl ardında, Akīk arâzîsindendür. **Şi'b-i Şenûke:** Hâlâ Şi'b-i Alî dimekle ma'rûfdur.

Şu'bâ: Damm-ı evvel ve sükûn-ı [ayn-ı] mühmele ile ve feth-i [bâ-i] muvahhade ve elif-i maksûre ile. Bir dağdur yâhûd Himâ-yı Dariyye'de birkaç yüce dağlardur.

Şu'be: Damm ve sükûn ile. Yelyel kurbında bir ayndur. Dahi Üblâ vâdîlerindendür Vâdî-i Şu'be.[1]

Şu's: Damm ve sükûn ve [sâ-i] müsellese ile; *eş'as* cem'i. **[B225b]** Sevârikıyye ile Ma'den-i Benî Süleym aralığında bir yerdür.

Şeğbâ: Feth-i evvel[2] ve sükûn-ı [gayn-ı] mu'ceme ile ve feth-i [bâ-i] muvahhade ile.[3] Medîne-i Münevvere ile Eyle[4] arasında bir karyedür. **[A258a]** Ve gayrı dahi dinilmişdür.[5]

Şüfer: *Züfer* gibi; *şefîr* cem'idür. Bir dağdur ki andan batn-ı[6] Akīk'a inilür.

Şukar: Kāf ile; *züfer* gibi. Rebeze nâm yerde bir sudur. Ve dahi Ma'den-i Mâvân[7] nâm yere müşrif bir dağdur.

Şakrâ: *Aşkar* te'nîsi. Bâdiyede bir sudur ya'nî sahrâda, *Allâhu a'lem.*[8] Gayrı dahi dinilmişdür.[9]

Şakrât: Nakī' nâm mekân[10] garbîsinde bir dağdur.

Şukra:[11] Damm ile ve sükûn ile. Feyd yolında bir yerdür kızıl dağlar arasında,[12] Nahîl nâm yerden on sekiz mil mikdârı yolda ve Medîne-i

---

1 Vâdî-i Şu'be A: -B
2 Feth-i evvel B: Feth A
3 ve feth-i [bâ-i] muvahhade ile A: -B
4 Eyle B: -A
5 Ve gayrı dahi dinilmişdür A: -B
6 batn-ı B: belen-i A
7 ماذان A B
8 *Allâhu a'lem* B: -A
9 Gayrı dahi dinilmişdür A: -B
10 Nakī' nâm mekân B: Bakī' A
11 **Şukra** B: شقر A
12 bir yerdür kızıl dağlar arasında A: dağlar arasında bir mekândur B

Münevvere'den iki günlik yolda. Gazâ-i[1] Yevm-i Uhud'da ba'zı kimesneler kaçup işbu yere gelmişler idiler. *Vallâhu a'lem*.[2]

Şakk: Feth ile yâhûd kesr ile. Hayber kal'alarındandur. Yâhûd bir yerdür ki anda Hayber kal'alarından kal'alar vardur.

Şelûl: *Sabûr* gibi. Medîne-i Münevvere nevâhîsinde bir yerdür.

Şemmâ': Teşdîd ile ve medd ile. Ba'zılar Şeyyâ dirler [yâ-i] tahtâniyye ile.[3] Beher-hâl yüce yerdür Himâ-yı Dariyye'de, Arfecâ nâhiyesinde.[4]

Şemmâh: Feth-i evvel ile ve teşdîd-i sânî ile âhiri hâ-i mu'ceme. Benî Süleym menzillerinün kıblelerinde[5] **[B226a]** bir utumdur.

Şemensîr: Evvel ve sânî fethi ile ve nûn'un sükûnıyla, sâd-ı mühmele-i meksûre ile [yâ-i] tahtâniyye ile âhiri râ. Sâye nâm yerde[6] **[A258b]** bir dağdur.

Şenâsîr: Medîne-i Münevvere nevâhîsindendür.

Şenûke: Feth-i evvel ve damm-ı sânî ve sükûn-ı sâlis ile feth-i kâf. Şeref-i Ravhâ'dan sonra bir dağdur Şi'b-i Alî dimekle ma'rûf dereye mukābil ki Şi'b-i Şenûke'dür.

Şüneyf: *Zübeyr* gibi. Kubâ'da Benî Dubey'a[7] utumıdur.

Şüvâhıt: Damm-ı evvel ve kesr-i hâ-i mühmele, âhiri tâ-ı mühmele. Sevârikıyye kurbında bir dağdur.

Şevrân: *Selmân* gibi. Meytân nâm yere[8] muhâzî bir dağdur ki Harre-i Şevrân ana mensûbdur. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anda otlanup semîz olan develeri görüp su'âl eylediler ki: "Bunlar nerede otlandılar?" Cevâb virüp[9] didiler ki: "Şevrân'da."[10] Pes buyurdı: بـارك الله فـي شـوران[11]

1 Gazâ-i B: -A
2 *Vallâhu a'lem* A: -B
3 Şeyyâ dirler [yâ-i] tahtâniyye ile A: yâ ile Şeyyâ dimişler B
4 Beher-hâl yüce yerdür Himâ-yı Dariyye'de, Arfecâ nâhiyesinde A: Himâ-yı Dariyye'de, Arfecâ nâm mekân cânibinde bir yüce yerdür B
5 kıblelerinde A: kurbında kıble cânibinde B
6 Sâye nâm yerde B: Sâye'de A
7 Dubey'a B: ضبيعه A
8 Meytân nâm yere B: Meytân'a A
9 Cevâb virüp B: -A
10 Şevrân'da A: -B
11 "Allah, Şevrân'ı bereketli kılsın." Kaynağı bulunamamıştır.

Şevtâ: Şîn'un fethi ile. Harre-i Benî Süleym kurbında bir yerdür ki seyli Vâdî-i Akīk üzere mürûr ider.

Şeyhân: İki utumdur Vâlic[1] nâhiyesinde ki bu ism ile müsemmâdurlar, anda olan şeyh ve şeyha sebebiyle. *Vallâhu a'lem.*[2]

Harfü's-Sâd (ص)

Sâha: *Râme* gibi. Bir yere dirler ki **[B226b]** ol yerde bir nesne hâsıl[3] olmaz, çölistândur.[4] Ammâ bu makāmda murâd Vâdî-i Akīk kurbında beş tepedür.

Sârî: Kesr-i râ ve tahfîf-i yâ ile. Medîne-i Münevvere'nün cânib-i kıblîsinde **[A259a]** bir dağdur.

Suhre: Damm-ı evvel ve sükûn-ı hâ-i mühmele ile. Bir yerün ismidür ki cânib-i garbîden Himâ-yı Nakī'i[5] ihâta itmişdür.

Sahn: Feth-i evvel ve sükûn-ı hâ-i mühmele ile. Sevârikıyye'den yüce bir dağdur ki dadlu suyı vardur ki anunla zirâ'at iderler.

Suhayrâtü's-Sümâm: Hâ-i mu'ceme ve sâ-i müsellese ile. Sâ-i müsellesede beyân olundı.

Sudâr: Damm-ı evvel ile. Vâdî-i Ravhâ'da, Sudâre dimekle ma'rûf bir yerdedür.

Sırâr: Kesr-i evvel[6] ile. Medîne-i Münevvere'nün Şâmî'sinde utumdur Harre-i Şarkıyye'de ki ol nâhiye[7] bu ism ile müsemmâdur. Dirler ki anda su vardur. Ve hadîs-i şerîfde çok yerde mezkûrdur. Hattâ ba'zılardan menkûldür ki Karkaratü'l-Küdr Gazâsı'nda hâsıl olan ganîmetler ol mahalde[8] tevzî' olundı. Ve dahi Hazret-i[9] Ömer *radıyallâhu anh* Ensâr'dan bir cemâ'ati ki Kûfe'ye[10] ta'yîn olunmışlar idi, bu yere dek müşâya'a eylemişdi.[11]

---

1 Vâlic B: دالج A
2 *Vallâhu a'lem* A: -B
3 hâsıl B: -A
4 çölistândur B: -A
5 Nakī'i B: Bakī'i A
6 Kesr-i evvel A: Kesr B
7 nâhiye A: cânib B
8 hâsıl olan ganîmetler ol mahalde B: ganâ'im anda A
9 Hazret-i B: -A
10 Kûfe'ye A: gazâya B
11 müşâya'a eylemişdi A: gönderügelmiş idi B

Su'ayb:[1] *Sa'b* tasgīridür.

Sa'îbe: Sâd'un fethi ile ve ayn-ı mühmele ile. Bir dadlu sulı kuyulardur ki anda zirâ'at iderler Üblâ kurbında.

Sıfâh: Sâd'un kesri ile ve fâ ile **[B227a]** ve hâ-i mühmele ile. Ravhâ yeridür.

Safâsıf: Bir yerdür Usbe ile Sedd-i Abdullâh-ı Osmânî[2] *radıyallâhu [anh]*[3] arasında.

[A259b]

Safrâ: Sâd'un fethi ile ve fâ'nun sükûnıyla. Suları nâfi' ve bâğçeleri ve hurmalıkları çok ma'mûr vâdîdür[4] ve ma'rûf yerdür. Dirler ki[5] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ana kerrât ile uğramışlardur Mekke yolında.[6]

Safer: Feth-i evvel ve sânî ile. Ferş-i Melel'de bir kızıl dağdur, ol mahal-de Hasan bin Zeyd'e mensûb binâ vardur.

Safne:[7] Feth-i evvel ile; *hafne*[8] gibi. Mescid-i Kubâ rahabesinde Benî Atıyye menzilidür.

Safîne: *Sefîne* gibi, gemi ma'nâsına. Benî Sâlim ile Kubâ arasında bir yerdür. *Kāmûs*'da beyân ider ki: "*Cüheyne* gibi. Âliye'de bir şehirdür."

Sulha: Damm ve sükûn ile. Benî Seleme'ye mensûb dârdur ki[9] Peygam-ber *sallallâhu aleyhi ve sellem* anı tesmiye eylemişdür bu ism ile. Ba'zıları Talha dahi dimişler.

Salsal: Ma'rûf dağdur Beydâ esnâsında, Medîne-i Münevvere'den yedi mil kadar yolda. Ba'zılar dimişler ki âyet-i teyemmüm Salsal'da nâzil oldı. Bekrî dir ki: Bu dağ[10] Zü'l-Huleyfe kurbındadur.

---

1 **Su'ayb** A: -B
2 Abdullâh-ı Osmânî A: Abdullâh Alî bin Osmân B
3 *radıyallâhu [anh]* B: -A
4 Suları nâfi' ve bâğçeleri ve hurmalıkları çok ma'mûr vâdîdür B: Kesîrü'l-mâ' vâdîdür ki anda nahl vardur A
5 ve ma'rûf yerdür. Dirler ki A: -B
6 kerrât ile uğramışlardur Mekke yolında B: mirâren ubûr buyurmışlar A
7 **Safne** A: صفته B
8 *hafne* A: خفته B
9 mensûb dârdur ki A: mensûbdur B
10 Bu dağ B: -A

Sulâsıl: Harre-i Buthân'da bir yerdür.

Samd: Feth-i evvel ve sükûn-ı mîm ile. Medîne-i Münevvere kurbında bir sudur.

Samğa: Gayn-ı muʿceme ile. Bir mezraʿadur.

Sammân: Feth-i sâd **[B227b]** ve teşdîd-i mîm ile. Bir dağdur Serh'de (?) ki tecâvüz ider Dehinâ'dan ki yedi dağdur Reml'den.[1] Ve li-hâzâ **[A260a]** dimişler ki Sammân, Reml-i Âlic nâm yere karîbdür.

Suvâr: Damm-ı sâd ile ve âhiri râ'dur. Medîne-i Münevvere'de bir yerdür.

Savrâ: Feth ile; *hamrâ* gibi. Nakīʿ cânibinde vâdîdür, hâlâ Savriyye[2] dimekle maʿrûfdur.

Savrân (Savreyn): Tesniye sîgasıyla. Bir yerdür Bakīʿ-i Garkad aksâsında, yaʿnî makbere-i meşhûre. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Benî Kurayza'ya teveccüh eyledükde[3] anda ubûr ve mürûr buyurdılar.

Sahbâ: *Hamrâ* lafzına mürâdif lafz ile. Hayber'ün ednâsıdur.

[Sahve:][4] İbn-i Abbâs *radıyallâhu anhumâ* anda olan mâlını tasadduk buyurmışdı.

Sayâsî: Kubâ'da on dört utumdur.

Sîsa: *Şîşe* gibi. Kubâ'da utumdur.

Harfü'd-Dâd (ض)

Dâhik: Gülüci maʿnâsına. Ferş-i Melel'de bir dağdur ki anunla Duveyhik arasında bir vâdî vardur ki ana Yeyn dirler.

---

1 Reml'den B: رحله دن A

2 Savriyye B: صورايه A

3 eyledükde A: -B

4 Eserin her iki nüshasında da bu isim yazılmamış olup bu durum bir karışıklığa sebebiyet vermiştir. Şöyle ki: Bu isimden bir önceki isim olan "Sahbâ" maddesi için her iki nüshada "Hayber'ün ednâsıdur ki İbn-i Abbâs *radıyallâhu anhumâ* anda olan mâlını tasadduk buyurmışdı." ifadesi kullanılmıştır. Oysa Hayber'de bulunan mevki Sahbâ olmakla birlikte İbn Abbâs'ın (ra) vakf ettiği bahçeler Sahbâ'dan başka bir mevki olan ve Akīk'teki vadilerden olduğu bilinen Sahve'dedir. Bk. Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ*, s. 576. Kısacası mütercim tarafından Sahve isminin unutulmasından mütevellit Sahbâ ile Sahve arasında bir karışıklık husule gelmiştir. Bu karışıklık, "Sahve" isminin tarafımızdan madde başı olarak ilave edilmesi ve bu şekilde iki maddenin birbirinden ayrılmasıyla giderilmiştir.

Dâric: Râ ve cîm ile, *fâ'il* vezniyle. Uzeyb nâm yere karîb bir yerdür ki İmru'ü'l-Kays şi'rinde ve andan gayrı eş'ârda mezkûrdur. Dahi Yemen'de bir karyedür veyâhûd bir[1] yerdür dirler. *Vallâhu a'lem*.

Dâs: Sîn-i mühmele ile; *nâs* gibi. Yenbu' ile Medîne arasında **[B228a]** bir vâdîdür.

Dâf: Nakī'[2] garbîsinde vâdîdür ki nevâhîsi dağlardur; cümleden biri Kuds'dür, Dâf'un **[A260b]** garbîsinde vâki'dür.[3] Dahi bir düz yerdür Yenbu' Seniyyesi'nden ineyor iken, Esmed bin ez-Zübeyr'e mensûbdur.

Dabbâ':[4] Medîne-i Münevvere a'mâlindendür ki anda dadlu sular ve kuyular vardur ve şecer-i mukl dahi anda çokdur.

Dab':[5] [Bâ-i] muvahhade sükûnıyla. Damm ile dahi mervîdür. Akīk vâdîlerindendür.

Dabû'a: Yelyel nâm mekân[6] kurbında menzildür, Füseyrib ve Halâ'ik arasında.[7]

Dacnân: Feth-i evvel ve sükûn-ı cîm ile. Mekke-i Mükerreme kurbında bir günlik yoldur Kudeyd'den.

Dahyân: Feth-i evvel ve sükûn-ı hâ-i mühmele ve [yâ-i] tahtâniyye ile. Usbe'de bir utumdur.

Dariyye: Feth-i evvel ve kesr-i sânî ile ve [yâ-i] tahtâniyye-i müşeddede ile. Medîne-i Münevvere'den on yedi merhalelik yolda bir karyedür, Basra huccâcı yolında ki karye-i mezbûre müsemmâ olupdur ol yerde vâki' olan dadlu sulı kuyu ismine.[8] Ve İbn-i Kelbî dir ki: Bu mekân Nizâr kızı Ümm-i Hulvân bint-i İmrân[9] bin Kudâ'a ismi ile tesmiye olunmışdur ki ismi Dariyye imiş, *vallâhu a'lem.*[10] Bu Dariyye, korularun meşhûrcasıdur.

---

1 karyedür veyâhûd bir B: -A
2 Nakī' B: Bakī' A
3 vâki'dür B: -A
4 ضيا A B
5 ضبيع A: ضيع B
6 nâm mekân B: -A
7 Füseyrib ve Halâ'ik arasında A: -B
8 dadlu sulı kuyu ismine A: kuyu ismiyle ki ol kuyunun suyı gāyetle tatludur B
9 Nüshalarda "Ömer" şeklinde yazılmış olan bu ismin doğrusu, metinde gösterdiğimiz gibi "İmrân"dır.
10 Bu mekân Nizâr kızı Ümm-i Hulvân bin Ömer bin Kudâ'a ismi ile tesmiye olunmışdur ki ismi Dariyye imiş, *vallâhu a'lem* B: Müsemmâ olupdur Nizâr kızı ismi ile ki Ümm-i Hulvân bin Ömer bin مضاعه'dur A

Ba'zı akvâl üzere [ol] mekânı evvel korudan kimesne[1] Hazret-i Ömer bin el-Hattâb'dur, *radıyallâhu anh*. Ve andan sonra Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* hilâfeti zamânında etrâfından tevessü' idüp[2] ziyâde **[A261a]** oldı.

Dığn: Kesr-i evvel ile sükûn-ı gayn-ı **[B228b]** mu'ceme ile ve âhirinde[3] nûn. Hayber ile Feyd arasında Fezâre'ye mensûb bir sudur.

Dafir:[4] Feth-i evvel ve kesr-i sânî ile. Medîne-i Müşerrefe'ye[5] karîb bir yerdür ki Ebî Ubeyde bin Abdullâh bin Zem'a bin el-Esved bin el-Muttalib bin Esed bin Abdüluzza andadur.

Dıla'-ı Benî Şeysabân: Küffâr-ı cin tâ'ifesinden bir batndur.

Dıla'-ı Benî Mâlik: Cin tâ'ifesinden bir batndur ki Müslümândurlar.[6] Ve Dıl'ân, Himâ-yı Dariyye'de iki dağdur ki vâdî ortasında birbirine ıraklığı[7] bir günlik yoldadur; işbu iki batn aralığında kıtâl vâki' olur. Dıla'-ı Benî Mâlik'de nâs nüzûl idüp andan sayd idüp ve anda hayvânların güdüp müntefi' olurlar; bi-hilâf-ı[8] Dıla'-ı Benî Şeysabân ki anda hîç kimesne [ne] konarlar[9] ve ne sayd iderler, cinnîler mekânıdur.[10]

Dayka: Zâtü'l-Hamât'a karîb yerdür. *Vallâhu a'lem.*[11]

Harfü't-Tâ (ط)

Tâşâ: Şîn-ı mu'ceme ile. Eş'ar vâdîlerindendür ki Safrâ'ya dökülür seyli.

Tıhfe:[12] Kesr-i tâ ve sükûn-ı hâ-i mu'ceme ile. Bir uzun kızıl dağdur ki ve dahi muhâzîsinde menhel ve[13] kuyulardur ki Himâ-yı Dariyye'de mezkûrdur.

---

1 [ol] mekânı evvel korudan kimesne B: evvel kuran kimesne anı A
2 hilâfeti zamânında etrâfından tevessü' idüp B: hilâfetlerinde tevsî' olup A
3 âhirinde B: -A
4 **Dafir** A: ضفر B
5 Müşerrefe'ye A: Münevvere'ye B
6 Müslümândurlar A: Müslimlerdür B
7 birbirine ıraklığı B: -A
8 bi-hilâf-ı A: -B
9 kimesne [ne] konarlar B: nesne vâki' olmaz A
10 ve ne sayd iderler, cinnîler mekânıdur B: -A
11 *Vallâhu a'lem* B: -A
12 **Tıhfe** B: طخفه A
13 muhâzîsinde menhel ve A: -B

Taraf: Fethateyn ile. Medîne-i Münevvere'den **[A261b]** yigirmi beş mil mikdârı yerde, Irâk yolında bir sudur ki ol mahalde kuyular ve birkeler vardur dimişler.

Tafîl: Bezvâ'ya yakın küçücek dağdur.[1]

Tuveyli‘: [B229a] *Tâli‘* tasgīri. Avâm zu‘mında Medîne-i Münevvere'de bir yerdür, ammâ fi'l-hakīka Necd'dedür. *Vallâhu a‘lem.*[2]

Harfü'z-Zâ (ظ)

Zâhire: Harre-i Garbiyye'de Nekā nâhiyesidür.

Zabye: Diyâr-ı Cüheyne'de bir yerdür. Dahi Yenbu‘ ile Gayka[3] arasında sâhil-i bâhrde bir yerdür. Dahi Necd'de bir sudur.

Zalim: *Ketif* gibi. Eş‘ar vâdîlerinden bir yerdür. Dahi Amr bin Kilâb'a mensûb bir siyâh dağdur.

Zıhâr: *Kitâb* gibi. Hayber'den bir kal‘adur.

Harfü'l-Ayn (ع)

Âbid kesr-i [bâ-i] muvahhade ile ve dâl-i mühmele ile ve **Abbûd** feth-i evvel ve teşdîd-i sânî[4] ile ve **Ubeyd** damm ile. Üç dağdur, cümlesinden büyük Abbûd'dur ki ortada vâki‘ olmışdur, Ferş-i Melel'de.

Âs ve **Uvays:** İki azîm vâdîdür Haremeyn-i Şerîfeyn aralığında.

Âsım: *Fâ‘il* gibi. Utumdur Benî Abdüleşhel tâ'ifesine mensûb.[5] Dahi bir âhar utumdur Kubâ'da. Ve Zû-Âsım, Akīk vâdîlerindendür.

Âkıl: Himâ-yı Dariyye'de bir dağdur.

Âliye: Hicâz'un a‘lâsından ibâretdür ki bilâd-ı vâsi‘dür ve **[A262a]** gāyetle gökçek yerlerdür. Ve dahi Medîne-i Münevvere'nün Âliye'sidür. Dahi Avâlî'dür ki Medîne-i Müşerrefe'nün cânib-i kıblîsinde[6] vâki‘ ol-

---

1 Bezvâ'ya yakın küçücek dağdur B: Küçük dağdur بزدى'ya karîb A
2 *vallâhu a‘lem* B: -A
3 Gayka B: غيفه A
4 sânî B: muvahhade A
5 Utumdur Benî Abdüleşhel tâ'ifesine mensûb A: Benî Abdüleşhel tâ'ifesine utumdur B
6 cânib-i kıblîsinde A: kıblî cânibinde B

mışdur; Medîne cânibine ednâsı **[B229b]** bir mil mikdârı yerdür Mescid-i Nebevî'den, *alâ Müşerrifihâ ezke't-tahiyye.* Ve aksâ-yı ma'mûresi üç ya dört mildür, ammâ aksâ-yı gayr-ı ma'mûresi sekiz mil yâhûd altı mildür. *Vallâhu a'lem.*[1]

Ânid: Kesr-i nûn ile âhiri dâl-i mühmele. Vâdî-i Ânid ana mensûbdur ki Sukyâ'dan mukaddemdür Füru' a'mâlinden, ana Vâdî-i Kāha[2] dahi dirler. Â'iz dahi mervîdür yâ ile ve zâl ile.[3]

Â'ir: [Yâ-i] tahtiyye ile. Ana mensûbdur Seniyye-i Â'ir, Seniyye-i[4] Rekûbe'nün yemîn cânibindedür. Ve Gā'ir [şeklinde] gayn-ı mu'ceme ile dahi[5] mervîdür.

Abâbîd: Ti'hin'e karîb[6] bir yerdür. Ve Abâbîb dahi mervîdür[7] üç bâ-i muvahhade ile. İsyâniyye dahi mervîdür [sâ-i] müsellese ve [yâ-i] tahtiyye ile ve elif ve nûn ile.

Abâsir: *Abeysürân*[8] cem'i ki ma'rûf otdur. Abâsir,[9] Eş'ar'dan bir vâdîdür; Nehalâ[10] ile Buvât arasında.

Itr: Kesr-i evvel ve sükûn-ı [tâ-i] fevkāniyye ile âhiri râ'dur. Medîne-i Münevvere kıblîsinde bir dağdur.

Asâ'is: Himâ-yı Dariyye'de küçük siyâh dağlardur ki **[A262b]** Mehzûr'a müşrifdür.

As'as: Bir dağdur ki ana Süley' dirler.

Acmetân: *Acme* tesniyesi.[11] Vâdî-i Akīk'dendür, Bathâ cânibindedür.

Adene:[12] Fethateyn ile ve dahi nûn ile. Ferş-i Melel'de bir mürtefi'ce küçük dağdur. Dahi bir yerdür Şerabbe'den ki zikr olundı.[13]

---

1 *Vallâhu a'lem* A: -B
2 Kāha A: فاحه B
3 dahi mervîdür yâ ile ve zâl ile B: tahtiyye ile ve zâl-i mu'ceme ile dahi mervîdür A
4 Seniyye-i B: -A
5 gayn-ı mu'ceme ile dahi A: dahi mu'ceme ile B
6 karîb A: yakın B
7 mervîdür A: rivâyet olunur B
8 عُبَيْثِرَان A: عُبَيْثَرَان B
9 Abâsir B: -A
10 Nahl A B
11 tesniyesi B: seniyyesi A
12 **Adene** B: عدثه A
13 Dahi bir yerdür Şerabbe'den ki zikr olundı A: -B

Udeyne: *Adene* tasgīri. **[B230a]** Usbe'de bir utumdur, Safâsıf ile vâdî arasındadur.

Azk: Feth-i evvel ve sükûn-ı [zâl-i] muʿceme ile. Benî Ümeyye bin Zeyd utumıdur.

Uzeybe: *Azbe* tasgīri. Yenbuʿ ile Câr arasında bir sudur. Uzeyb dahi dirler hâ'suz.

Arâkīb: Bir büyük karyedür. Dahi Himâ-yı Dariyye'de maʿdendür.

Arâ: *Gazâ* gibi. Vâdî-i Nakamâ'dadur ki gelecekdür.[1]

Arc: Feth-i evvel[2] ve sükûn[3] ile. Mekke yolında bir büyük karyedür. Dirler ki anun dağı Şâm cânibinde[4] olan Lübnân Dağı'na muttasıldur, andan sonra Lükkâm Dağı'na muttasıldur ki ol dağ[5] Antâkiyye'dedür, andan sonra Cezîre'ye[6] muttasıl olur. Tûli beş yüz fersahdur dimişler. *Vallâhu aʿlem*.

Arsa:[7] Feth ve sükûn ile ve sâd-ı mühmele ile. Fezâ-yı vâsiʿdür ki anda binâ olmaya. Ve Arsa-i Akīk'de sebkat eyledi.

Ird: Kesr ile. Matarî dir ki: Kıbleteyn havâlîsinde olan mezâriʿdür, **[A263a]** Aʿrâz-ı Medîne Sevâdı'nda olandur. Yaʿnî mahall-i zirâʿati yâhûd karyeleridür ki vâdîlerdedür.[8]

Arafât: Mescid-i Kubâ'nun kıblesindeki bir tepedür ki Rasûl-i Ekrem[9] *sallallâhu aleyhi ve sellem* Arefe güninde üzerine çıkup andan arafât gösterür idiler. Bu kelâmı İbn-i Cübeyr *Rıhle*'sinde zikr eylemişdür.

Arfecâ: Üşeyk (?)[10] sularındandur.

---

1 gelecekdür A: zikr olunur B
2 Feth-i evvel B: Feth A
3 sükûn A: sükûn-ı sânî B
4 cânibinde A: tarafında B
5 muttasıldur ki ol dağ B: ki A
6 Her iki nüshada ve eserin Arapça orijinali olan *Hulâsatü'l-Vefâ*'da (bk. s. 582) جزر şeklinde imla edilen bu isimle, Orta Çağ'da Cezîretü İbn Ömer veya el-Cezîre adlarıyla bilinen bugünkü Güneydoğu Anadolu bölgesinin kastedilmiş olması ihtimal dâhilindedir. Zira bazı kaynaklarda, bahsedilen mevkinin Antakya'daki Lükkâm Dağı'na kadar uzandığı ve çok geniş bir sahayı kapsadığı ifade edilmiştir.
7 **Arsa** B: عرضه A
8 Aʿrâz-ı Medîne Sevâdı'nda olandır. Yaʿnî mahall-i zirâʿati yâhûd karyeleridür ki vâdîlerdedür A: -B
9 Rasûl-i Ekrem A: Rasûlullâh B
10 اشنو A: اشتق B

Urfe: *Gurfe* gibi veznen ve hurûfen evvelden gayrı. Birkaç yerdür[1] ki biri Urfe-i Himâ-yı Dariyye[2] **[B230b]** ve bir dahi Urfe-i Men'ic ve bir dahi Urfetü'l-Ecbâl.

Irku'z-Zubye: Harfü'z-zâ'da sebkat eyledi.[3]

Uryân: Damm-ı ayn ile ve sükûn-ı râ ile ve [yâ-i] tahtâniyye ile. Utumdur.

Urayz: *Arz* tasgīri. Harre-i Şarkıyye şarkīsinde, Kanât[4] kurbında bir vâdîdür.

Ureyfıtân: *Urfitân* tasgīri. Üblâ'da vâdîdür.

Ureyne: *Cüheyne* gibi. Medîne-i Münevvere kurâsındandur Şâm yolında. Fedek ol cümledendür dimişler. *Vallâhu a'lem*.

Azzâf: Feth-i evvel[5] ve teşdîd ile ve âhiri fâ ile. Zerûd nâm mekân[6] kurbında Benî Sa'd'a mensûb kumdur. Yâhûd Benî Esed'ün sularıdur ki Ebraku'l-Azzâf ana mensûbdur. Dirler ki ol yerde cin âvâzı **[A263b]** istimâ' olunurdı. Ve dahi dirler Dehinâ nâm mekânda[7] bir dağ vardur, bu ism ile müsemmâdur.

Azûzâ: İki zây-ı mu'ceme ile, evvelkisi[8] madmûm. Mekke ile Medîne arasında bir yerdür.

As'as: *Sarsar* gibi. Himâ-yı Dariyye'de bir dağdur ki Dâr-ı As'as ana mensûbdur.

Usfân: Damm-ı evvel ve sükûn-ı sîn-i mühmele ile ve fâ ve nûn. Mekke ile Medîne aralığında kuyulara ve birkelere müştemil bir karyedür. Ve anda bir ma'rûf kuyu vardur ki Avlâ ile müsemmâdur. Ve Usfân, Mekke-i Mü-

---

1 veznen ve hurûfen evvelden gayrı. Birkaç yerdür A: Üç dağdur B
2 Urfe-i Himâ-yı Dariyye A: Himâ-yı Dariyye'de B
3 Harfü'z-zâ'da geçen isim "Zabye" olup buradaki Zubye'den farklıdır. Zubye ismi, Resûl-i Ekrem'in (sav) Mekke-i Mükerreme yolunda namaz kıldığı mescidlerden biri olan "Mescid-i Irku'z-Zubye"de geçmiştir.
4 şarkīsinde, Kanât A: -B
5 Feth-i evvel B: Feth A
6 nâm mekân B: -A
7 Dehinâ nâm mekânda B: Dehinâ'da A
8 evvelkisi B: ûlâsı A

kerreme'den iki günlik yoldadur. Bu hakīr dir ki: Hâlâ Usfân'da **[B231a]** birkelerden eser yokdur. *Vallâhu a'lem*.

Asîb: Bir dağdur Berâm'a mukābil, Nakī' şarkīsinde cihet-i a'lâsından.[1]

Asiyye: Feth-i evvel ile. Bir yerdür Kabeliyye Ma'deni nâhiyesinde. Gayn-ı mu'ceme ve şîn-ı mu'ceme ile dahi mervîdür.[2]

Uşş: Akīk evdiyesindendür, Zü'l-Uşş ana mensûbdur.

Uşeyre: *Aşere* tasgīri. Evdiye-i Akīk'dendür. Dahi Harem-i Medîne'nün cümle hudûdından bir mevzi'dür. Dahi bir yerdür Sammân'da.[3] Dahi Yenbu' ile Zi'l-Merve arasında bir küçücek kal'adur.[4]

Usbe (Asabe): Damm-ı evvel ve sükûn-ı sâd-ı mühmele ile yâhûd fetehât-ı selâse ile **[A264a]** yâhûd feth-i evvel ile. Fakat[5] Mu'assab [şeklinde] *Muhammed* vezni üzere dahi mervîdür. Mescid-i[6] Kubâ garbîsinde bir menzildür.

Izd (Azad): Kesr ve sükûn yâhûd fethateyn ile. Bir dağdur ki Hazret-i[7] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hayber'e teveccüh eyledükleri vakitde ol yere mürûr eylemişlerdür. *Vallâhu a'lem.*

Azam: Fethateyn ile. A'zum'da mezkûr oldı.[8] Zû-Uzum, iki damme ile; Hayber a'râzındandur.

Akrab: Ravhâ Şâmî'sinde bir utumdur.

Ikyân: Kesr-i evvel ve sükûn-ı kāf ile ve dahi [yâ-i] tahtiyye ile. Benî Beyâda utumıdur, Sebeha cenbinde.

Ukayrebâ: *Akrab* tasgīri. Benî Hârise cânib-i[9] Şâmî'sinde bir mâldur.

---

1 cihet-i a'lâsından A: -B
2 Gayn-ı mu'ceme ve şîn-ı mu'ceme ile dahi mervîdür A: -B
3 Dahi bir yerdür Sammân'da A: -B
4 Yenbu' ile Zi'l-Merve arasında bir küçücek kal'adur B: bir küçük kal'adur Yenbu' ile Zi'l-Merve arasında A
5 yâhûd fetehât-ı selâse ile yâhûd feth-i evvel ile. Fakat A: -B
6 dahi mervîdür. Mescid-i B: -A
7 Hazret-i B: -A
8 mezkûr oldı A: zikr olundı B
9 cânib-i B: -A

Alâ: Feth ve medd ile. Utum yâhûd bir mevzi'dür Medîne'den. Ve Ulâ, damm ve kasr ile; Vâdi'l-Kurâ nâhiyesindedür.

Amk: Feth-i ayn ile sükûn-ı mîm[1] ve âhirinde kāf. Füru'da bir vâdîdür ki **[B231b]** ana Amkayn dahi dirler. Ve eydan huccâc menâzilinden menzildür Selîle ile Benî Süleym Ma'deni arasında.

Amîs: Feth-i evvel ve kesr-i mîm ve sükûn-ı [yâ-i] tahtiyye ve sîn-i mühmele ile. Ferş ile Melel arasında vâdîdür. Gayn-ı[2] mu'ceme ile [dahi] mervîdür.

Unnâb: Damm-ı evvel ve teşdîd-i sânî ile. Medîne ile Feyd arasında olan **[A264b]** yoldur. Ba'zı dağdur dimişler, ba'zı dahi Sukyâ ile Zi'l-Merve arasındadur Şâm yolında dimişler.[3]

Anâbis:[4] Mescid-i Kubâ'nun cihet-i kıblîsinde mezra'alardur.

Unnâbeh: Hâ ziyâdesiyle Unnâb-ı sâbık üzere. Benî Kilâb diyârında bir sudur.

Anâka: Nûn ve kāf ile, *sehâbe* vezni üzere.[5] Bir yerdür yâhûd sudur Dariyye kurbında.

Avâkır:[6] Ferş-i Melel'de birkaç tepeciklerdür.

Uvâl:[7] Damm ve tahfîf ile. Ana mensûbdur Hazm-ı Benî Uvâl, üç dağdan biridür ki Taraf anlarun câniblerindedür, Bi'r-i Elye andadur.

Avsâ: Havsâ dahi dirler. Vâdî-i Rânûnâ seyli ubûr eyledüği yerlerden bir yerdür ki andan geçüp Buthân'da cem' olur.

Uveykıl: *Âkıl* tasgīri. Harze'de[8] bir nakbdur.[9]

Ayr: Feth ve sükûn ile âhiri râ'dur. Hudûd-ı Harem-i Medîne-i Münevvere'de[10] mezkûrdur.

---

1 mîm A: sânî B
2 Gayn-ı B: Ayn-ı A
3 Ba'zı dağdur dimişler, ba'zı dahi Sukyâ ile Zi'l-Merve arasındadur Şâm yolında dimişler A: -B
4 **Anâbis** A: عنايس B
5 vezni üzere A: gibi B
6 **Avâkır** A: عواقن B
7 **Uvâl** A: عوالى B
8 حرزده A B
9 nakb: dağ yolu
10 Medîne-i Münevvere'de A: Muhterem'de B

Iys: Kesr ve sükûn-ı [yâ-i] tahtâniyye ile âhiri sâd-ı mühmele. Zi'l-Merve nevâhîsinden vâdîdür, Medîne-i Münevvere'den dört günlik yerdedür.

Aynân: *Ayn* tesniyesi. **[B232a]** Hazret-i Hamza *radıyallâhu anh* mezâr-ı şerîfinün cânib-i kıblîsinde bir dağdur. Uhud Gazâsı'nda ok atıcılar **[A265a]** anda idiler. İşbu dağun rükn-i şarkīsinde Mescid-i Nebevî vardur, *alâ Müşerrifihî ezke't-tahiyye.*[1]

Ayn-ı İbrâhîm bin Hişâm: Ferş-i Melel'dedür.

Ayn-ı Ebû Ziyâd: Gābe'nün ednâsındadur.

Ayn-ı Ebî Neyzer: Nûn'un fethi ile, [yâ-i] tahtiyyenün sükûnıyla, zây'un fethi ile ve âhiri râ'dur. Necâşî oğlınun ismidür ki anı Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh* satun alup âzâd eylemişdi. Ve bir kavlde kendisi İslâm'a rağbet idüp nâ-bâliğ iken Rasûlullâh[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün hizmet-i şerîflerine gelüp Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ *radıyallâhu anhâ* ile ve Evlâd-ı Kirâm'ı ile bile olup Hazret-i Alî *radıyallâhu anhu ve an-ebnâ'ihî* kıbelinden ayn-ı mezbûr üzere hizmet iderdi.[3] İşbu ayn Hazret-i Alî *radıy[allâhu] anh*un[4] cümle-i sadakātlarındandur ki Yenbu' nâm yerde idi.[5]

Ayn-ı Cedîd: İdam'dadur.

Uyûn-ı Hüseyn bin Zeyd bin Alî bin el-Hüseyn, *radıyallâhu anhum*: Üç ayndur; biri Madîk'de ve biri Zi'l-Merve'de ve biri Sukyâ'dadur.

Ayn-ı Hayf: Mesâcid-i Feth havâlîsinde olanlar andan su alurlar. Hâlâ Şebşeb (?) dimekle ma'rûfdur.

Aynü'ş-Şühedâ: Kâzıme dimekle ma'rûfdur.

[B232b]

Aynü'l-Gavrâ:[6] Gayn-ı mu'ceme ile. İdam'dadur.[7]

---

1 *alâ Müşerrifihî ezke't-tahiyye* A: -B
2 Rasûlullâh B: Rasûl-i Ekrem A
3 hizmet iderdi B: kıyâm gösterdür idi A
4 *radıy[allâhu] anh*un B: -A
5 Yenbu' nâm yerde idi A: Yenbu'dadur B
6 عين الغور A B
7 İdam'dadur A: آظمدهدر B

[A265b]

Ayn-ı Fâtıma: Şol yerdedür ki Mescid-i Nebevî'ye *alâ Müşerrifihi't-tahiyye*[1] kerpic bişürüp Buthân kurbında Harre-i Garbiyye'de birkaç taş yığımıdur ki[2] kadîmde anda kerpic bişürürlerdi. *Vallâhu a'lem.*[3]

Aynü'l-Kuşeyrî: Mekke yolında, Sukyâ ile Ebvâ aralığındadur ki anda vâfir hurmalık var idi.

Ayn-ı Mervân: İdam'dadur.

Aynü'n-Nebî, *sallallâhu aleyhi ve sellem*: Bu mevzi'ün ta'yîninde ve yerinde[4] erbâb-ı siyerden kelimât-ı muhtelife ve ihtilâfât-ı kesîre vâki' olmışdur. *Vallâhu a'lem.*

Harfü'l-Gayn (غ)

Gābe: [Bâ-i] muvahhade ile. Sibâk hadîsinde ya'nî imtihân içün at koşusı olan hadîs-i şerîfde mezkûrdur. Bir yerdür ma'rûf Medîne-i Münevvere'nün Sâfile'sinde, cihet-i Şâmî'de. Âhar cihetdedür deyü vehm idenler galat eylemişler. *Vallâhu a'lem.*

Gubeyb: *Gubb* tasgīri ile. Mescid-i Cum'a yeridür.

Gadîrü'l-Eştât: Üç mil mikdârı yoldadur Usfân'dan, Mekke-i Mükerreme cihetinde.[5]

Gurâb: Medîne-i Münevvere Şâmî'sinde bir dağdur, Medîne-i Münevvere ile Mahîd nâm yer[6] arasında. Gurâbu'd-Dâ'ile[7] ve Gurâbât dahi dirler. Hâlâ tasgīr sîgasıyla ma'rûfdur. Râyetü'l-Gurâb evdiye-i Akīk'dendür. Dahi Gurâb-ı Gadîr'dür **[B233a]** Rıhdıyye yolında, Medîne-i Münevvere'den bir günlik yoldadur.

Gurân:[8] Damm ve tahfîf ile. **[A266a]** Vâdî-i Ezrak'dadur.

---

1 *alâ Müşerrifihi't-tahiyye* A: -B
2 yığımıdur ki A: -B
3 *Vallâhu a'lem* A: -B
4 yerinde A: arzında B
5 cihetinde A: cânibinde B
6 nâm yer B: -A
7 غراب الصائله A B
8 غزان A B

Gurre: Evvel-i mâh lafzı ile. Utumdur ki Mescid-i Kubâ menâresinün yerinde idi.

Gazze: Feth-i evvel[1] ve teşdîd-i zây ile. Benî Hatme menzilidür, mescidleri kurbında. Vech-i tesmiye ol yeri teşbîh eylemekdür Şâm Gazzesi'ne, ehlinün kesreti bâbında.

Gazzâl: Âhû lafzı ile, ya'nî geyik. Huzâ'a'ya mensûb bir vâdîdür.

Gaşiyye: Feth-i evvel ve kesr-i mu'ceme ile ve teşdîd-i [yâ-i] tahtâniyye ile. Ma'den nâhiyesinde bir yerdür.

Gadver: *Ca'fer* gibi, dâd-ı mu'ceme ile.[2] Mekke-i Mükerreme ile Medîne-i Münevvere arasında, Huzâ'a diyârında bir yerdür.

Gamre: Feth-i evvel ve sükûn-ı sânî ile. İbn-i Sa'd anı Gamr-ı Merzûk dimekle tesmiye eylemişdi hâ'suz.[3] Andan sonra Benî Esed'ün Necd yolında bir sudur.

Gumûd: Damm-ı evvel ile âhiri dâd-ı mu'ceme. Beni'l-Hukayk kal'alarıdur Hayber'de. Ba'zılar kāf ve sâd-ı mühmele ile zabt eylemişdür.

Gamîm: Feth-i evvel ile. Râbiğ ile Cuhfe aralığında bir yerdür. Ve ana mensûbdur Kürâ'u'l-Gamîm. İbn-i Şihâb dir: Usfân ile Dacnân arasındadur. Ve bundan gayrı dahi dinilmişdür. *Vallâhu a'lem.*[4]

Gavr: Feth-i evvel ile ve sükûn.[5] Benî Süleym diyârında bir yerdür. Dahi arz-ı kıblîden Yenbu' cânibine seyelân iden suya ve gayrı umûra[6] Gavr dimişler. *Vallâhu a'lem.*

[A266b]

Gavl: *Havl* gibi veznen. Hıllît nâm yerün **[B233b]** garbîsinde bir dağdur, anda vâfir hurmalık vardur.

---

1 Feth-i evvel B: Feth A
2 dâd-ı mu'ceme ile B: -A
3 hâ'suz B: -A
4 Ve ana mensûbdur Kürâ'u'l-Gamîm. İbn-i Şihâb dir: Usfân ile Dacnân arasındadur. Ve bundan gayrı dahi dinilmişdür. *Vallâhu a'lem* A: -B
5 Feth-i evvel ile ve sükûn B: Feth ile A
6 ve gayrı umûra A: -B

Gayka: Feth-i evvel ve sükûn-ı [yâ-i] tahtiyye ile kāf ve hâ. Sâhil-i bahrde Câr nâm yere karîb bir yerdür. *Vallâhu a'lem.*

Harfü'l-Fâ (ف)

Fâri': [Ayn-ı] mühmele ile, *sâhib* vezni üzere. Utumdur ki Dâr-ı[1] Ca'fer-i Bermekî'ye dâhil olmışdı Bâbü'r-Rahme karşusında. Dahi bir karyedür Sâye'den yüce bir karyedür ki[2] vâfir bâğ ve bâğçe ve çeşmelere müştemildür.

Fâdıce:[3] Dâd-ı mu'ceme kesri ile. Âliye'de Cüfâf nâhiyesindeki bir mâldur ki anda Beni'n-Nadîr utumı vardur. Dahi bir rivâyetde[4] bir vâdîdür ki Şu'bâ'dan[5] tâ Dariyye'ye dek.

Fâdıh: Dâd-ı mu'ceme kesri ile âhiri hâ-i mühmele. Bir dağdur.

Fecc-i Ravhâ:[6] Feth-i evvel ve teşdîd-i cîm ile. Seyâle'den sonradur.

Fahlân: *Fahl* tesniyesi. *Kāmûs*'da: "Fihlân; kesr ile, Uhud'da bir yerdür."[7]

Fedek: Feth ile ve dâl-i mühmeledür, âhiri kâf. Dirler Medîne-i Münevvere'den iki[8] günlik yoldadur. Ve kal'ası Şemrûh ile müsemmâdur.[9] Bir kavlde üç günlik ve bir kavlde altı günlik dimişler. Sâhib-i Târîh kavl-i ahîri[10] savâbdur deyü tercîh ider. Ehl-i Fedek Yehûd idiler, Hayber feth oldukda ehli taleb-i emân idüp şart eylediler ki **[A267a]** ol yeri Rasûl-i Ekrem[11] **[B234a]** *sallallâhu aleyhi ve sellem* içün terk ideler. Andan sonra mahall-i mezbûr Hazret-i Habîbullâh[12] *sallallâhu aleyhi ve sellem* hâssları idi. Vech-i tesmiyede dimişler ki evvel ol mahalde sâkin olan kimesne Fedek nâm olmağla anun ismi ile müsemmâ oldı.

---

1 ki Dâr-ı B: -A
2 Sâye'den yüce bir karyedür ki B: bir karyedür Sâye'den yüce A
3 **فاضحه** A B
4 bir rivâyetde B: -A
5 شغبادن A: شغباندن B
6 **Fecc-i Ravhâ** A: **Fecc** B
7 yerdür A: karyedür B
8 iki A: bir B
9 müsemmâdur A: tesmiye olunmışdur B
10 kavl-i ahîri A: âhir kavli B
11 Rasûl-i Ekrem A: Rasûlullâh B
12 Hazret-i Habîbullâh B: Rasûl-i Ekrem A

Fürâ': *Gurâb* gibidür, medd-i hemze ile;[1] egerçi kasr dahi mervîdür. Akīk'de bir dağdur Ayr Dağı[2] garbîsinde. *Kāmûs*'da dir ki: "Zü'l-Furâ', Akīk kurbında bir yerdür."

Ferş-i Melel: Tasgīri *Füreyş*'dür. İki vâdîdür Melel kurbında, ma'rûf ve meşhûrdur;[3] Medîne-i Münevvere'den yigirmi iki mil[4] mikdârı yoldadur.

Füru' (Für'): Dammetân ile ve âhiri[5] ayn-ı mühmeledür. [Yâhûd] fâ'nun dammı ile ve râ'nun sükûnıyla.[6] Bir vâsi' yerdür ki karyelere müştemildür, ol mekânda birkaç mescid-i me'sûr vardur, Medîne-i Münevvere'den dört merhale mikdârı[7] yoldadur. Ammâ **Fera'** fethatân ile; evdiye-i Eş'ar'dandur, Süveyka kurbında.[8]

Fezâ: Feth-i evvel ve dâd-ı mu'ceme ile, dahi hemze-i memdûde ya maksûre ile; ikisi dahi mervîdür. Benî Hatme'ye müte'allikdür ki Vâdî-i Buthân seyli anda dökülür ve seyl-i Mehzûr ve Müzeynib ile anda mülâkī olur, Mâcuşûniyye kurbında.[9]

Fağve: Gayn-ı mu'ceme sükûnıyla. **[A267b]** Cebel-i Âre'de bir yerdür ki anda karye vardur.[10]

Fekāre: Mezkûr olan Harze bundadur. Hâlâ Fıkra dimekle **[B234b]** ma'rûf olan yer olmakdur zannen ve tahmînen. *Vallâhu a'lem.*[11]

Fakīr: Zıdd-ı *ganî* lafzı ile. Medîne-i Münevvere'den iki yerdür ki Fakīrân dimekle müsemmâdurlar.[12] Hazret-i Rasûl[13] *sallallâhu aleyhi ve sel-*

---

1 medd-i hemze ile B: -A
2 Ayr Dağı B: Gayr A
3 İki vâdîdür Melel kurbında, ma'rûf ve meşhûrdur A: Melel kurbında meşhûr iki vâdîdür ki B
4 mil A: -B
5 âhiri B: -A
6 Her iki nüshada da bu cümle sehven "Ayn'un fethi ile ve râ'nun sükûnıyla" şeklinde yazılmıştır. Oysa bu ismin yalnızca "Füru'" ve "Für'" şeklinde kullanımları mevcuttur. Bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkūt b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, Dâru Sâdır, C. 4, Beyrut 1977, s. 252; Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ*, s. 591. Okurların yanılmaması için bu kısım, mezkûr kaynaklar yardımıyla yukarıda görüldüğü şekilde tarafımızdan tashih edilmiştir.
7 mikdârı A: kadar B
8 evdiye-i Eş'ar'dandur, Süveyka kurbında A: Süveyka kurbında evdiye-i Eş'ar'dandur B
9 kurbında A: yanında B
10 yerdür ki anda karye vardur B: karyedür A
11 olan yer olmakdur zannen ve tahmînen. *Vallâhu a'lem* A: -B
12 müsemmâdurlar A: ma'rûfdur B
13 Hazret-i Rasûl B: Hazret A

lem, Alî *radıyallâhu anhu*ya virdükleri dört yerden ikisi bunlardur dimişler. Ve bir kavlde Fakīr, bir kuyudur.

Fülcân: Damm-ı fâ ve sükûn-ı lâm ile, dahi feth-i cîm ile âhiri nûn'dur. Harre-i Garbiyye'de, Sukyâ-yı Sa'd'dadur. *Vallâhu a'lem.*[1]

Felce: Feth-i evvel ve sükûn-ı lâm ile. Evdiye-i Akīk'dendür, Filâc dahi dimişler *kitâb* vezni üzere.

Füleyc: Tasgīr ile. Bir ayndur ki Medîne-i Münevvere'nün müsta'mel suları anda cem' olur.

Füveyri': Damm-ı evvel ile. Benî Ganem'e mensûb bir utumdur, Benî Neccâr kabîlesinden.

Feyfâ el-Habâr: Feyfâ, sahrâ ma'nâsına. Ve Habâr hâ-i mu'cemede mezkûrdur. *Vallâhu a'lem.*

Harfü'l-Kāf (ق)

Kā'im: *Fâ'il* sîgası üzere. Kubâ kıblesinde bir mâldur.

Kāha: Medîne-i Münevvere'den üç merhale mikdârı yolda bir vâdîdür ki ana Vâdi'l-Abâdîd dahi dirler.

Kār: Medîne-i Münevvere karyelerindendür.

Kā': Mescid-i Benî Harâm'da bir yerdür, Mesâcid-i Feth garbîsindedür. Ve Mekke **[A268a]** yolında dahi bir yerdür. Ve dahi Benî Süleym'de bir yere Kā'u'n-Nakī' dirler.[2]

Kubâ: Kāf'un dammı ile maksûran ve memdûden. Medîne-i Münevvere'nün Avâlî'sinde bir karyedür. Sâhib-i Târîh dir ki: Mescid-i Şerîf-i Nebevî *alâ Müşerrifihî ezke't-tahiyye*nün kapusından **[B235a]** ya'nî Cibrîl[3] Kapusı'ndan Kubâ Mescidi'nün kapusına varınca tarîk-ı şarkīden mukayyed olup arşunladum,[4] yedi bin iki yüz arşun buldum; azacuk ziyâdesi dahi

---

1 *Vallâhu a'lem* A: -B
2 Benî Süleym'de bir yere Kā'u'n-Nakī' dirler B: قاع الفقيع Benî Süleym diyârındadur A
3 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
4 arşunladum B: -A

vardur ki iki mil ve iki hums-ı seb'a[1] mil olur. Ve dahi kuyulara ve mezra'alara ve bâğ ve bâğçeye müştemil bir büyük karyedür ki Üfâ'iyye ve Merrân[2] nâhiyesinde, tarîk-ı Dariyye'de.

Kubâb: Medîne-i Münevvere âtâmındandur, ya'nî Medîne-i Müşerrefe'nün âlî imâretlerindendür.[3]

Kabeliyye: İki feth ile yâhûd kesr-i evvel ve hareket-i sânî ile. Füru' nevâhîsinden olan Ma'âdin-i Kabeliyye ana mensûbdur.

Kuds: Damm-ı evvel ve sükûn-ı dâl-i mühmele ile. Hicrî dimişdür ki: Cibâl-i Kuds, Nakī' garbîsinde muttasıl dağlardur, gāyetle büyük ve kesîrü'l-hayrât mekândur. Ve anda besâtîn[4] ve menâziller ve fevâkih bî-hadd ü bî-adeddür. Esedî dir ki: Bir dağdur cânib-i eyserde Kuşeyrî Aynı üzere müşrif, ana Kuds dirler.

Kadûm: *Sabûr* gibi. Bir dağdur, dahi **[A268b]** bir akabedür Serât'da, Kadûm ile müsemmâdur. Dahi Nu'mân'dan bir yerdür. Dahi bir kuyudur ki Hazret-i İbrâhîm Halîl *salavâtullâhi alâ Nebiyyinâ ve aleyh*[5] anda sünnet olunmışdı. *Vallâhu a'lem.*[6]

Kudeyd: *Zübeyr* gibi. Bir büyük karyedür, be-gāyet[7] suyı çokdur, Mekke yolında[dur]. Taraf-ı Kudeyd ana mensûbdur.

Kudeyme: *Cüheyne* gibi. Medîne'de bir dağdur.

[B235b]

Kırâsa: Kesr-i evvel ile ve sâd-ı mühmele ile. Bi'r-i Kırâsa ana mensûbdur.

Karâkır: *Mesâcid* gibi, iki kāf ve iki râ ile. Medîne-i Münevvere a'râzından bir yerdür ki Âl-i Hüseyn bin Alî'nündür, *radıyallâhu anhum.*

1 seb'a A: yedi B
2 Merrân A: Mervân B
3 Müşerrefe'nün âlî imâretlerindendür A: Münevvere'nün âlî binâlarındandur B
4 besâtîn A: bostânlar B
5 *salavâtullâhi alâ Nebiyyinâ ve aleyh* B: *salavâtullâhi aleyhi ve selâmuhû* A
6 *Vallâhu a'lem* A: -B
7 be-gāyet B: -A

Karâ'in: Abdurrahmân bin Avf *radıyallâhu anh*un üç dârıdur[1] ki Mescid-i Nebevî'ye *alâ Müşerrifihî efdalü's-salavât*[2] dâhil olmışlardur.

Kurrân: Damm-ı evvel ve teşdîd-i râ-i mühmele[3] ile. Vâdîdür, Üblâ kurbındadur.

Kurh: Kāf'un dammı ile ve râ'nun sükûnıyla. Vâdi'l-Kurâ bâzârıdur. Sa'îd-i Kurh ana mensûbdur.[4]

Kared: Fethateyn ile. Ve Zû-Kared şol yerdedür [ki] Gazve-i Gābe'de Müslümânlar ol yere dek varmışdılar. Dirler ki Medîne-i Münevvere ile Hayber aralığındadur, Medîne'den dahi iki günlik yâhûd bir günlik yoldadur.

Karde: *Secde* gibi. Fâ[5] ile dahi mervîdür.[6] Necd sularından bir sudur ki Zeyd bin Hârise *radıyallâhu anh* [Seriyyesi] anda **[A269a]** olur idi.

Karasa: Fethateyn ile ve sâd-ı mühmele ile. Sa'd bin Mu'âz'un *radıyallâhu anh*[7] mahall-i galle ve zirâ'ati idi, ya'nî çiftliği idi.[8]

Karkaratü'l-Küdr: Harf-i kâf'da gelse gerekdür. Ve [dahi] Karkara, Hayber'de bir yerdür.

Kusyân:[9] *Osmân* gibi; kāf ile ve sîn-i[10] mühmele ve [yâ-i] tahtâniyye iledür.

Kuseyyân: Evvelkinün tasgīridür. Akīk evdiyesindendür.

Kasr-ı İsmâ'îl bin el-Velîd: Bi'r-i İhâb üzerindedür.

Kasr-ı İbrâhîm bin Hişâm: Benî Ümeyye bin Zeyd menâzilindedür.

---

1 Abdurrahmân bin Avf *radıyallâhu anh*un üç dârıdur B: Abdurrahmân bin Avf'un üç diyârıdur A
2 *alâ Müşerrifihî efdalü's-salavât* A: *aleyhi's-selâm*a B
3 râ-i mühmele A: râ B
4 Sa'îd-i Kurh ana mensûbdur A: -B
5 Fâ B: Kāf A
6 mervîdür A: rivâyet olunur B
7 *radıyallâhu anh* B: -A
8 ya'nî çiftliği idi B: -A
9 **Kusyân** B: قسياق A
10 sîn-i B: -A

Kasr-ı Benî[1] **Hudeyle: [B236a]** Hâ-i mühmelenün dammı iledür. Beyruhâ'da zikr olundı.

Kasr-ı Hall: Hâ-i muʿceme ile. Dirler ki Buthân'da Harre-i Garbiyye zâhirinde Devme[2] yolında bir kalʿa idi[3] ki Muʿâviye *radıyallâhu anh* anı Nuʿmân bin Beşîr eline virmişdi. Vech-i tesmiye budur ki Harre tarîkında idi; ve li-hâzâ Harre'de olan yola[4] yâhûd kumluk olan yollara Hall dimişlerdür ki ol kalʿa[5] bir zamânda zindân[6] idi, yaʿnî mağdûb[7] olunan kimesneleri anda habs ider idiler. *Vallâhu aʿlem*.[8]

Kasr-ı İbn-i Arrâk: Yâkūt'un kitâbında: "İbn-i Avvân."[9] Benî Abdüleşhel makbereleri cânibinde, Uhud yolındadur.

Kusûrü'l-Akīk: Meşhûr ve maʿrûf olan Vâdî-i Akīk'de vâkiʿ olan kasrlardur. Sâhib-i Târîh dir ki: Ben vâdî-i mezkûr fazlında müstakil fasl idüp yazmışımdur.[10] **[A269b]** Hâsılı budur ki ol mahallün kemâl-i letâfeti sebebi ile Medîne-i Münevvere hükkâmı ve erbâb-ı emvâl vâdî-i mezbûra[11] iʿtinâ idüp anda köşkler ve âlî binâlar yapup hakkında ehâdîs-i şerîfe ve âsâr-ı kesîreler vâkiʿ olmağın şuʿarâ dahi ol mahall-i şerîfün hakkında[12] niçe fasîh ve belîğ şiʿrler dimişlerdür. Eger ıttılâʿ murâd olunursa tercümenün aslına, yaʿnî[13] *Târîh-i Arabî*'ye mürâcaʿat[14] oluna. Çün Fârisî tercüme iden[15] bu kadar üzere iktisâr eylemişdi, bu hakīr dahi ana binâ'en bu mikdâr ile iktifâ eyledi.

---

1 **Benî** A: **İbn-i** B

2 Eserin Arapça orijinalinde bu isim رومة (Revme) şeklindedir. Bk. Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ*, s. 596.

3 Buthân'da Harre-i Garbiyye zâhirinde Devme yolında bir kalʿa idi B: Hall'de bir kalʿa idi Buthân'da Harre-i Garbiyye zâhirinde Devme yolında A

4 yola A: -B

5 ol kalʿa B: mezbûr A

6 zindân B: habs A

7 yaʿnî mağdûb A: hışm B

8 habs ider idiler. *Vallâhu aʿlem* A: iledürlerdi B

9 Her iki nüshada sehven "Yâkūt bin Avân kitâbında" şeklinde yazılan ifadenin doğrusu, bizim metinde gösterdiğimiz şekildedir. Burada kastedilen, coğrafyacı Yâkūt el-Hamevî olup "kitâbında" kelimesiyle söz konusu ismin onun eserinde geçtiği forma işaret edilmek istenmiştir. Nitekim Yâkūt'un *Muʿcem*'inde bu isim aynen şu şekilde yazılmıştır: "قَصْرُ إِبن عَوَّانَ" Bk. Yâkūt, *Muʿcemü'l-Büldân*, C. 4, s. 355. Anlam karmaşasının önüne geçmek maksadıyla metinde böylece tashihte bulunuldu.

10 yazmışımdur B: -A

11 vâdî-i mezbûra A: ol mekânı B

12 ol mahall-i şerîfün hakkında B: -A

13 tercümenün aslına, yaʿnî A: -B

14 mürâcaʿat A: mütâlaʿa B

15 tercüme iden B: -A

[B236b]

Kasr-ı İbn-i Mâh: Bi'r-i Hüceym nâm yerün altındadur.

Kasr-ı Mervân bin el-Hakem: Savreyn kurbındadur, hâlâ ol nâhiyede[1] birkaç yer vardur ki kusûr ile ma'rûfdur. *Vallâhu a'lem.*[2]

Kasr-ı Nefîs: Nûn'un fethi ile, fâ'nun kesriyle. Medîne-i Münevvere'den iki günlik yolda, Vâkım Harresi'ndedür.

Kasr-ı Benî Yûsuf: Âl-i Osmân mevâlîleridür, Kasr-ı Mervân tahtındadur.

Kusaybe:[3] Damm-ı kāf, feth-i sâd-ı mühmele ile ve sükûn-ı [yâ-i] tahtâniyye ve [bâ-i] muvahhade fethi ile. Medîne-i Münevvere ile Hayber arasında vâdîdür.

Kuff:[4] Damm-ı kāf ve teşdîd-i fâ ile. Aslı lugatde bir yüce yerden ibâretdür ki muhkem olup cevânibi[5] üzere müşrif ola ve anda iri taşlar ola ki ekseri yerde yatmış ola, dahi ol yerde yeşilistân olup **[A270a]** ba'zı emâkini[6] eşcârdan hâlî sahrâ ola. Ammâ Medîne-i Münevvere'de bir meşhûr vâdîdür ki sadakāt-ı Nebeviyye'den Husnâ ve Meşrebe-i Ümm-i İbrâhîm ol vâdîde[7] vâki' olmışlardur. *Vallâhu a'lem.*

Kılâde: Medîne-i Münevvere'nün kıblî dağlarındandur.

Kalehiyyâ:[8] İki fetha ile, kesr-i hâ ile ve [yâ-i] tahtiyye-i müşeddede ile. Hufeyredür,[9] ya'nî bir yerdür ki anı su içün kazmış olalar; sihrîc[10] gibi.[11] Sa'd bin Ebî Vakkās-ı Şehîd[12] *radıyallâhu anh* ta'allukātındandur ki **[B237a]** Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* şehîd oldukdan sonra

---

1 nâhiyede A: cânibde B
2 *Vallâhu a'lem* A: -B
3 **Kusaybe** B: -A
4 **Kuff** B: -A
5 cevânibi B: nevâhîsi A
6 emâkini A: yerleri B
7 vâdîde B: -A
8 **Kalehiyyâ** A: قدهيا B
9 Hufeyredür B: Hazîredür A
10 sihrîc: su biriktirilen yer, sarnıç
11 **Derkenar:** Hufeyre: *Hafre* tasgīridür, hâ-i mühmeleden sonra fâ'dur. Zâhir budur ki sihrîc mikdârı büyük olmayup hemân su duracak mikdârı bir çukur ola *(minhu)* B: -A
12 Şehîd A: -B

nâsdan uzlet ihtiyâr idüp buyurmışdı ki: "Ahbâr-ı nâsdan bir haber bana nakl olunmasun; tâ Müslümânlar arasında sulh olmayınca." *Rahimehullâhu ve radıye anhu.*[1]

Kalehâ: Fetehât-ı selâse ile yâhûd lâm sükûnıyla. Zî-Revlân Vâdîsi'nde bir karyedür.

Kamûs: Feth-i kāf ile, damm-ı mîm ile ve sâd-ı mühmele ile. Bir dağdur ki Beni'l-Hukayk Kal'ası anun doruğındadur.

Kanât: Bir vâdîdür ki ciheti ma'lûm değildür.[2]

Kavâkıl: İki kāf ile, cem' sîgasıyla. Utumdur.

Kavrân: Harre'ye akr[3] vâdîdür, anun ortasında[4] Melhâ ki Sevârikıyye kurâsındandur.

Kavrâ: *Sekrâ* gibi. Bu'âs'da zikr olundı. *Vallâhu a'lem.*[5]

Harfü'l-Kâf (ك)

Kâzıme: Ba'zı dimişler bir yerdür[6] **[A270b]** Medîne-i Münevvere kurbında. Ba'zılar dahi dirler ki Basra yolında, Mekke-i Mükerreme'ye Basra'dan[7] üç günlik yoldadur. *Vallâhu a'lem.*[8]

Kebbâ: Kâf'un fethi ile ve [bâ-i] muvahhadenün teşdidi ile. Buthân'da bir yerdür.

Kütâneh: Damm ile ve [tâ-i] fevkāniyye ile âhirinde nûn ile hâ. Safrâ ile Üseyl arasında[9] bir ayndur.

Ketîbe: Feth-i kâf ve kesr-i [tâ-i] fevkāniyye ve sükûn-ı [yâ-i] tahtâniyye ve [bâ-i] muvahhade ile. Hayber'de bir kal'adur ki humusı Allâh ve Rasûli içün mukarrer ve mu'ayyen olmışdur.

---

1 *Rahimehullâhu ve radıye anhu* A: *Radıyallâhu anh* B
2 Bir vâdîdür ki ciheti ma'lûm değildür B: Ehad-ı evdiyedür, ya'nî cümle vâdîler içinde bir vâdîdür A
3 akr: develerin sulandığı nehir tarzındaki uzun havuz manasına gelen *karv* kelimesinin çoğulu
4 anun ortasında B: anda batnındadur A
5 *Vallâhu a'lem* B: -A
6 Ba'zı dimişler bir yerdür A: -B
7 Basra'dan A: -B
8 *Vallâhu a'lem* A: -B
9 arasında B: -A

Küdr: Damm ile, *ekder* cem'idür. Karkaratü'l-Küdr ana mensûbdur. *Allâhu a'lem.*[1]

[B237b]

Kedîd: Kâf'un fethi ile ve iki dâl-i mühmele ile aralarında [yâ-i] tahtiyye ile. Nahîl kurbında vâdîdür ki Feyd yolı anı kat' idüp Medîne-i Münevvere'ye gelür. Dahi Huleys'den sonra bir ayndur yolun sağ cânibinde, Huleys'den sekiz mil mikdârı yoldadur.

Kürâ'u'l-Gamîm: Gayn-ı mu'cemede mezkûrdur.

Kürr: Acı Deniz'de bir cezîredür ki Cuhfe'den altı mil mikdârı[2] yoldadur.

Küşüb: *Kütüb* gibi. Bir siyâh dağdur ma'rûf.

Kefte: Kâf'un fethi ile ve fâ'nun sükûnıyla. Bakī'-i Şerîf Makberesi'dür.

Külâb: Damm ile ve âhiri [bâ-i] muvahhade. Nâhiye-i Dariyye'de bir sudur.

Kelb:[3] Medîne'de bir utumdur.

Küleyye: *Külye* tasgīridür. Bir karyedür ki bir tuzlu kuyu **[A271a]** kurbında, Cuhfe'den on iki mil kadar yoldadur.[4]

Kemlâ: Feth-i evvel ve sükûn-ı mîm ve feth-i lâm ile. Bi'r-i Zervân ismidür.

Kens-i[5] **Husayn:** Kâf'un fethi ile, nûn'un sükûnıyla, sîn'ün ihmâliyle;[6] Husayn tasgīr sîgasıyla. Kubâ'da, Mihrâs kurbında bir utumdur.

Kevâkib (Küvâkib): Kâf-ı evvel[7] dammı ile yâhûd fethi ile, sânînün kesri ile iki takdîrce. Bir dağdur yâhûd dağlardur[8] Medîne-i Münevvere ile Tebûk aralığında.

---

1 *Allâhu a'lem* B: -A
2 mikdârı A: -B
3 **Kelb** B: **Kilâb** A
4 **Derkenar:** Hâlâ Mestûre dimekle ma'rûfdur, Mekke yolındadur B: -A
5 **Kens-i** A: كنش B
6 sîn'ün ihmâliyle A: sîn-i mühmele ile B
7 Kâf-ı evvel B: Kâf'un evveli A
8 iki takdîrce. Bir dağdur yâhûd dağlardur A: -B

Kûmetü Ebi'l-Hamrâ: Ya'nî Ebu'l-Hamrâ süpüründülüği. Hâlâ Kûmetü'l-Meder dimekle ma'rûf olan olmakdur dimişler. *Vallâhu a'lem.*[1]

Küveyr: Tasgīr sîgasıyla.[2] Dariyye'de bir dağdur.

Küveyreh: Musaggar, hâ ziyâdesiyle. **[B238a]** Kabeliyye dağlarındandur.

Keydeme: Kâf'un fethi[3] ile, müsennât-ı tahtiyyenün sükûnıyla, feth-i dâl-i mühmele ve mîm ve âhiri hâ'dur. Beni'n-Nadîr'den Abdurrâhmân bin Avf *radıyallâhu anh*un sehmidür ki Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh* ol sehmi kırk bin dînâra bey' idüp ve Hazret-i Osmân dahi anı[4] Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün Ezvâc-ı Tâhirâtları ile ve Benî Zühre ile fukarâ-i Müslimîn aralarında vakf eylemişdi, *fe-rahimehullâhu ve radıye anhu ve anhunne.*[5]

Harfü'l-Lâm (ل)

Le'â:[6] Medîne-i Münevvere nevâhîsindendür.

Lâbetân (Lâbeteyn): Medîne-i Münevvere'nün Harreteyn'inden **[A271b]** ibâretdür.

Le'y:[7] Evdiye-i Akīk'dendür.[8]

Lahyâ Cemel: Feth-i lâm ile, kesr ile dahi mervîdür;[9] hâ'nun sükûnıyla ve ihmâliyle. *Lahy* tesniyesidür[10] ki alt çenenün iki kemüğinden ibâretdür ki dişler anlarun üzerinde[11] biter. Cemel, deve ma'nâsına. Mekke yolında zikr olunan mesâcid beyânında mezkûrdur. Ve dahi tarîk-ı Feyd'de bir dağa dahi dirler.

1 ma'rûf olan olmakdur dimişler. *Vallâhu a'lem* A: ma'rûfdur B
2 sîgasıyla B: ile A
3 fethi B: dammı A
4 kırk bin dînâra bey' idüp ve Hazret-i Osmân dahi anı B: -A
5 *fe-rahimehullâhu ve radıye anhu ve anhunne* A: *fe-radıyallâhu anhu ve anhunne* B
6 لاى A B
7 **Le'y** A: لاي B
8 Evdiye-i Akīk'dendür A: Akīk evdiyelerindendür B
9 mervîdür A: rivâyet olunur B
10 ihmâliyle. *Lahy* tesniyesidür A: tesniye-i *lahy*'dur B
11 alt çenenün iki kemüğinden ibâretdür ki dişler anlarun üzerinde B: iki kemikden ibâretdür ki aşağada biter, dişler anlarun üzere A

Lezâ: Nâra[1] mürâdif lafz ile. Zât-ı Lezâ, Hayber'de Cüheyne'nün menzilidür.

La'bâ: [Bâ-i] muvahhade ve medd ile. Kesîrü'l-hicâre[2] olan yere dirler. Hazm-ı Benî Uvâl'de olan yağmur suyı[dur] ki [mezkûr Hazm] bir dağdur Gatafân'a mensûb.

La'la': İki ayn-ı mühmele[3] ile. Medîne-i Münevvere kurbında bir dağdur. Dahi bâdiyede bir sudur.

Left (Lift): Feth-i evvel veyâ kesre ile[4] **[B238b]** ve sükûn-ı sânî ile yâhûd tahrîk ile. Bir akabedür[5] Mekke yolında. Bir kavlde Herşâ cânibinde[6] bir vâdîdür.

Lıkf: Lâm'un kesri ile ve kāf'un sükûnıyla, âhirinde fâ. Dadlu sulu[7] kuyulardur Kavrân üzerinde ki nâhiye-i Sevârikıyye'de vâdîdür.

Livâ: Kesr-i lâm ve kasr ile. Utumdur. Dahi Benî Süleym yolında ve[8] menâzilinde vâdîdür. Dahi Dariyye'den kırk mil kadar yolda bir mevzi'dür. *Vallâhu a'lem.*[9]

Harfü'l-Mîm (م)

[A272a]

Mâye: Kubâ'da Benî Üneyf'e mensûb bir mâldur.

Mâcuşûniyye:[10] Mâcuşûn'a mensûbdur. Vâdî-i Buthân'da bir mâldur ki ana karîbdür Türbe-i Su'ayb.[11]

---

1 Nâra B: Tada A
2 kesîrü'l-hicâre A: kesîrü'l-ahcâr B
3 ayn-ı mühmele A: ayn B
4 veyâ kesre ile A: -B
5 yâhûd tahrîk ile. Bir akabedür A: -B
6 cânibinde A: cenbinde B
7 sulu A: -B
8 yolında ve B: -A
9 *Vallâhu a'lem* B: -A
10 **Mâcuşûniyye** A: -B
11 mâldur ki ana karîbdür Türbe-i Su'ayb A: bâğçedür, şifâ toprağı alınan mekân ana karîbdür B

Mi'seb (Mîseb): Mîm'den sonra hemze ile ve sâ-i müsellese ile, *minber* gibi. Yâhûd hemzesüz yâhûd [bâ-i] muvahhade, […][1] bedelinde mîm ile yâhûd bedelinde râ ile. Sadakāt-ı Nebeviyye'dendür.[2]

Mebrek: *Mak'ad* gibi. Ebû Eyyûb-ı Ensârî *radıyallâhu anh* menzilinde olan Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek[3] nâkaları çökdüği yerdür. Dahi Yenbu'dan Medîne-i Münevvere cânibine iki dağ arasında bir yoldur, ol mekânun[4] arzı dört mil veyâhûd beş mildür dimişler. Seniyye-i Mebrek ana mensûbdur.

Miskab:[5] Kesr-i mîm yâhûd fethi ile,[6] sâ-i müsellesenün sükûnıyla, kāf'un fethi ile ve âhiri [bâ-i] muvahhadedür. Medîne ile Mekke aralığında bir yoldur. Dahi Mekke'den Kûfe'ye bir yoldur. *Vallâhu a'lem.*

Mecdel:[7] Feth-i evvel ve sükûn-ı hâ-i mühmele ve feth-i dâl-i mühmele ile. Sukyâ-yı Süleymân bin Abdülmelik nâm mekâna[8] mukābil mezra'ada **[B239a]** bir utumdur. Dahi Hüzeyl menâzilinden bir menzildür.

Mecr:[9] Feth-i mîm ve sükûn-ı hâ-i mühmele ve râ ile. Melhâ havâlîsinde gadîrdür.

Muhtebâ: **[A272b]** Filâc nâm yerde gadîrdür, Zî-Revlân tâ'ifesine tâbi'dür.[10] Muhtebeyât-ı Füleyc, Akīk gadîrlerindendür.

Muharrî: Damm ile, feth-i hâ-i mu'ceme ile ve kesr-i râ-i müşeddede ile. Safrâ'nun iki dağından birinün ismidür ki âharına Müslıh dirler.

---

1 Burada yer alan مثم şeklindeki ifade okunamamıştır.
2 **Mi'seb (Mîseb):** Mîm'den sonra hemze ile ve sâ-i müsellese ile, *minber* gibi. Yâhûd hemzesüz yâhûd [bâ-i] muvahhade, […] bedelinde mîm ile yâhûd bedelinde râ ile. Sadakāt-ı Nebeviyye'dendür A: -B
3 Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem*ün mübârek B: -A
4 bir yoldur, ol mekânun B: -A
5 مثقف A: -B
6 Kesr-i mîm yâhûd fethi ile A: -B "Mâcuşûniyye" maddesinin başından buraya gelinceye kadar B nüshasında birden fazla eksiklik ve karışıklık göze çarpmakta olup söz konusu kısımlar A nüshası esas alınarak olması gerektiği gibi tamir ve tashih edilerek metne alınmıştır.
7 محدل A B
8 nâm mekâna B: -A
9 محر A B
10 tâbi'dür B: mensûb A

Mahîd:[1] Bir dağdur ki Hazret-i Rasûl[2] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ana sülûk eylemişdi.

Medâric-i[3] **Akabetü'l-Arc:** Medâric *medrece* cem'idür. İşbu Medâric, Akabe'den üç mil kadar mukaddemdür. *Allâhu a'lem.*[4]

Müdeccic: Damm-ı evvel ve teşdîd-i cîm-i meksûre ile. Medîne ile[5] Mekke yolında bir vâdîdür.

Midrân: Seniyye-i[6] Midrân ki Mesâcid-i Tebûk'de mezkûrdur, ana mensûbdur.[7]

Müderrec: Râ-i müşeddede'nün fethi ile. Vâdî-i Akīk'a[8] iner akabedür. Mecd dir ki: Seniyyetü'l-Vedâ'dur.

Mid'â:[9] Kesr ile ve sükûn-ı dâl ve ayn-ı mühmeleteyn ile âhirinde elif-i maksûre. Zî-As'as'a dökülür vâdîdür.

Medyen: Bahr-i Kulzüm kurbındadur, Tebûk'e muhâzî. Ol mekânda bir kuyu vardur ki Mûsâ *aleyhi's-selâm* Şu'ayb *aleyhi's-selâm*un koyunları içün andan su çekmişdür. *Vallâhu a'lem.*

Mezâd: Feth-i evvel ve zâl-i mu'ceme ile, andan sonra mühmeledür. Mesâcid-i Feth garbîsinde utumdur.

Mezâhib: [B239b] Medîne-i Münevvere'de bir yerdür.

[A273a]

Müzeynib: *Mizneb* tasgīri. Medîne vâdîlerindendür.[10]

Merâbid: *Mirbed* cem'idür. Akīk'de bir mevzi'dür.

Murâh: Damm-ı mîm ve hâ-yı mu'ceme ile. Akīk vâdîlerindendür.

---

1 **Mahîd** B: مخيص A
2 Hazret-i Rasûl B: Hazret A
3 **Medâric-i** A: **Midrâc-ı** B
4 *Allâhu a'lem* B: -A
5 Medîne ile A: -B
6 Seniyye-i A: Tesniye-i B
7 ana mensûbdur A: -B
8 Vâdî-i Akīk'a B: Akīk Vâdîsi'ne A
9 **Mid'â** B: مدى A
10 Medîne vâdîlerindendür B: Vâdîlerdendür A

Merâd: Feth-i mîm ile. Taraf nâhiyesindedür,[1] Medîne-i Münevvere'den otuz altı mil kadar yoldadur.

Merrân: Feth ile veyâhûd damm ile ve râ'nun teşdîdi ile âhiri nûn'dur. Keşb cihetinde bir büyük karyedür.

Merâvih:[2] *Merveha*[3] cem'idür. Kubâ'da bir utumdur.

Mirbedü'l-Ganem: Mîm'ün kesri ile. Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* zamân-ı mübâreklerinde[4] koyunları anda zabt iderlerdi dirler. Medîne-i Münevvere'den bir mil yâhûd iki mil kadar[5] yoldadur.

Mirba': *Minber* gibi. Benî Hârise'de utumdur.

Mertic: Feth-i evvel ve sükûn-ı râ ile ve kesr-i [tâ-i] fevkāniyye ile âhiri cîm'dür. Medîne-i Münevvere kurbında vâdîdür. Yâhûd Veddân kurbındadur ki Hazret-i[6] Hüseyn bin Alî *radıyallâhu anhumâ*ya mensûbdur.[7]

Mercah: Feth-i evvel ve sükûn-ı râ ve feth-i cîm ile âhiri hâ-i mühmele. Mekke yolında bir yerdür.

Merhab: Evvelki gibi veznen; hâ-i mühmele ile âhiri [bâ-i] muvahhade. Yollar içinde bir yoldur ki Hayber seferinde Hazret-i Peygamber[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol yolı ihtiyâr eylemişdi.

Murayh: Tasgīr sîgasıyla, âhiri hâ-i mühmele. Benî Kaynukā' utumıdur.

[A273b]

Murayh: Hâ-i mu'ceme ile *merh* tasgīri ki Yenbu'a karîb yerde şecere-i ma'rûfe ismidür.

---

1 Taraf nâhiyesindedür A: -B
2 **Merâvih** A: مراوح B
3 Merveha A: مروحه B
4 mübâreklerinde A: şerîflerinde B
5 yâhûd iki mil kadar A: -B
6 Hazret-i B: -A
7 *radıyallâhu anhumâ*ya mensûbdur B: *radıyallâhu anhumâ*nundur A
8 Hazret-i Peygamber B: anı Rasûl-i Ekrem A

[B240a]

Müreysî': Mîm dammı ile, râ fethi ile, sîn-i mühmele kesri ile, iki [yâ-i] tahtâniyye ile ve âhiri ayn-ı mühmele. Kudeyd nâhiyesinde sâhil-i bahre varınca bir sudur. Ba'zılar dirler ki Füru'dan bir günlik yolda Huzâ'a'ya mensûb sudur.

Müzâhim:[1] Damm-ı evvel ve kesr-i hâ-i mühmele ile. Bir utumdur. Ve bir bâzâr dahi bu ism ile müsemmâdur.[2]

Müzc:[3] Damm-ı evvel ve sükûn-ı râ ile âhiri cîm. Akīk'de bir gadîrdür.[4]

Müzdelif:[5] Damm-ı evvel ve sükûn-ı zây ile feth-i [dâl-i] mühmele ile kesr-i lâm ve âhiri fâ. Mâlik bin Aclân utumıdur Mescid-i Cum'a kurbında.

Müsta'cele:[6] Madîkdur ki Nâziye'yi[7] kat' idüp Hayf'a müteveccih olan kimesne ana varur.

Müstender: Meşhed-i Nefs-i Zekiyye *radıyallâhu anh*un[8] şarkīsinde, Şâm huccâcı[9] nüzûl eyledükleri yerde bir gökçek dağdur.

Meslah: Feth-i evvel ve sükûn-ı sîn-i mühmele ile feth-i lâm, âhiri hâ-i mühmele. Medîne-i Münevvere a'mâlindendür.

Müslıh: İsm-i fâ'il sîgası üzere. Muharrî'de mezkûr oldı.[10]

Miş'al: *Minber* gibi. Mekke-i Mükerreme ile Medîne-i Münevvere arasında bir yerdür.

Müşakkak:[11] Medîne-i Münevvere ile Tebûk arasında bir vâdîdür.

Müşellel: Kudeyd'e müşrif bir akabedür.

---

1 مراحم A B
2 Ve bir bâzâr dahi bu ism ile müsemmâdur A: -B
3 مرج A B
4 Damm-ı evvel ve sükûn-ı râ ile âhiri cîm. Akīk'de bir gadîrdür A: -B
5 **Müzdelif** A: -B
6 **Müsta'cele** A: **Müsta'mele** B
7 Nâziye'yi A: بازيه B
8 *radıyallâhu anh*un B: -A
9 Şâm huccâcı B: huccâc-ı Şâmî A
10 mezkûr oldı A: zikr olundı B
11 مشقق A B

Maslûk: Amr bin Kilâb sularıdur.

[A274a]

Madîk: Âre'de bir karyedür.

Matlûb: Medîne-i Münevvere kurbında bir dibi derin kuyudur ki Abdülmelik anda bir karye maʻmûr idüp Benî Ümeyye **[B240b]** karyelerinün aʻlâ ve evlâsı idi.[1]

Muğrika:[2] Damm-ı evvel ve sükûn-ı gayn-ı[3] muʻceme ve kesr-i râ ile. Bir yoldur ki bahr kenârından gider.[4]

Mağsile: Feth-i evvel ve sükûn-ı gayn-ı muʻceme[5] ile kesr-i sîn-i mühmele ve feth-i lâm ile ve âhiri hâ'dur. Medîne-i Münevvere bâğçelerindendür. Bu hakīr dir ki:[6] Hâlâ maʻrûf ve meşhûrdur, ammâ[7] feth-i sîn ile maʻrûfdur.[8]

Mekāʻid: *Makʻad* cemʻi, oturacak yer maʻnâsına. Birkaç dükkândur Emîrü'l-Mü'minîn Osmân *radıyallâhu anh*un dârı kurbında ki Bâb-ı Cibrîl[9] kurbındadur Mescid-i Şerîf'ün şarkīsinde. Hâlâ maʻrûfdur.[10]

Mekraʻa: Feth-i evvel ile. Kubâ'da Bi'r-i Azk fevkinde bir yerdür.

Mültezz: İsm-i mefʻûl sîgasıyla.[11] Akīk'de bir yerdür ki Ravza-i Mültezz ana mensûbdur.

Melel: İki lâm ile. Maʻrûf vâdîdür Mekke yolunda, Medîne-i Münevvere'den yigirmi iki mil kadar[12] yoldadur. Mervîdür ki Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh* cumʻa namâzını Medîne'de kılup ikindi namâzını Melel'de

---

1 aʻlâ ve evlâsı idi A: aʻlâsıdur B
2 Bu ismin doğrusu "Muʻrika"dır. Bk. Yâkūt, *Muʻcemü'l-Büldân*, C. 5, s. 155; Semhûdî, *Hulâsatü'l-Vefâ*, s. 608.
3 gayn-ı A: -B
4 kenârından gider A: kenârına vâkiʻ olmışdur B
5 gayn-ı muʻceme A: gayn B
6 Bu hakīr dir ki B: -A
7 maʻrûf ve meşhûrdur, ammâ B: -A
8 ile maʻrûfdur A: iledür B
9 Cibrîl A: Cebrâ'îl B
10 Hâlâ maʻrûfdur A: -B
11 sîgasıyla A: vezni üzere B
12 Maʻrûf vâdîdür Mekke yolunda, Medîne-i Münevvere'den yigirmi iki mil kadar A: Mekke-i Mükerreme yolında bir vâdîdür, on sekiz mil kadar yâhûd iki gicelik B

edâ eylediler. Ferş-i Melel ana mensûbdur. Vech-i tesmiyesinde dirler ki Sultân[1] Tübbaʿ ol mekâna geldükde **[A274b]** yürüyüp ana melâl hâsıl olduğıdur. *Vallâhu aʿlem.*[2]

Menâsıʿ: Bir yerdür ki Medîne-i Münevvere hâtunları evlerde helâ peydâ olmazdan evvel[3] **[B241a]** kazâ-yı hâcet içün ol yere çıkarlardı. Hâlâ Bi'r-i Eyyûb dimekle maʿrûf olan mahal ki Bakīʿ-i Garkad şimâlîsindedür, zannen ve tahmînen ol olmakdur. *Vallâhu aʿlem.*[4]

Münhanâ: Damm-ı evvel ve sükûn-ı nûn ile ve feth-i hâ-i mühmele ile. Musallâ kurbında kıble cihetindedür, Buthân şarkīsindedür.

Menîʿ: *Faʿîl* gibi. Mescid-i Kıbleteyn Yemânî'sinde bir utumdur.

Mehâyiʿ: Sâye kurbında bir büyük karyedür ki sâbıkā emîr-i Medîne kıbelinden[5] ana hâkim taʿyîn olunurdı.

Mihrâs: Kesr-i evvel ve sükûn-ı hâ ile ve âhiri sîn-i mühmeledür. Şiʿb-i Cebel-i[6] Uhud aksâsında bir sudur ki yağmur suyından cemʿ olur, anda olan gār kurbındadur. Mervîdür ki Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anh* Uhud Gazâsı'nda Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*[7] içün mezbûr yerden su getürüp Hazret-i Peygamber[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* [ol suyun] râyihası mütegayyir olmağın mezbûr sudan içmeyüp mübârek başlarına döküp kan âsârını anunla izâle eylediler. *Vallâhu aʿlem*.

Mehrûz: Damm-ı râ ile ve âhiri zây'dur. Medîne-i Münevvere bâzârında bir yerdür.

[A275a]

Mehzûr:[9] Evvelki gibi, lâkin zây mukaddemdür râ üzere. Medîne-i Münevvere vâdîlerindendür.

---

1 Sultân B: -A
2 *Vallâhu aʿlem* A: -B
3 peydâ olmazdan evvel A: yoğ iken B
4 *Vallâhu aʿlem* A: -B
5 kıbelinden A: cânibinden B
6 Cebel-i B: -A
7 Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* B: Rasûlullâh A
8 Hazret-i Peygamber B: Hazret A
9 Her iki nüshada da zâ harfinin râ'dan daha önce yazılacağına dair kayıt tutulmuşsa da B nüshasının tamamında râ harfi zâ'dan önce getirilerek bu isim "Mehzûr" yerine "Mehrûz" şeklinde yanlış yazılmıştır.

Mehzûl: Lâm ile. Himâ-yı Dariyye'de olan kuyunun öninde bir vâdîdür.

[B241b]

Mehye'a[1] **(Mehî'a):** *Merhale* gibi veyâhûd *ma'îşe* gibi. Cuhfe'nün ismidür.

Meytân: Feth-i evvel yâhûd kesr ile, sükûn-ı yâ[2] ile ve tâ-ı mühmele ve elif ve nûn ile. Şevrân'a muhâzî, Benî Kurayza şarkīsinde bir dağdur.

Harfü'n-Nûn (ن)

Nâbi':[3] *Fâ'il* sîgası üzere.[4] Medîne-i Münevvere kurbında bir yerdür.

Nâciye: Cîm ile. Benî Esed'e[5] mensûb bir yerdür yâhûd sudur.

Nâziye: Zây ile. Mekke yolında ma'rûf bir ovadur, Garbî Vâdî dimekle ma'rûfdur.[6]

Nâziyeteyn: Tesniye ile. Bir yerdür ki Ebî Mu'âviye Ubeyde bin el-Hâris kabri andadur.

Nâ'im: *Fâ'il* vezni üzere. Hayber kal'alarındandur.

Nâ'ime: Avâlî'de ma'rûf bâğçedür, Nüvey'ime anun cânibindedür. [Ol bâğçeler] hâlâ Nevâ'im dimekle ma'rûflardur.

Nahl: Necd'de bir yerdür, Medîne-i Münevvere'den iki günlik yoldadur Şedeh nâm vâdîde ki dirler ki Rasûl-i Ekrem[7] *sallallâhu aleyhi ve sellem* ol yeri kudûm-i şerîfleri ile müşerref eylemişlerdi. *Vallâhu a'lem.*

Nuhayl: *Nahl* tasgîri. Bir ayndur ki Medîne-i Münevvere'den beş mil kadar yoldadur. Dahi Feyd yolunda **[A275b]** bir menzildür ki anda sular vardur. Ve ol mekânda Mescid-i Nebevî dahi vardur dirler. *Vallâhu a'lem.*

---

1 **Mehye'a** B: مهيفه A
2 yâ B: tahtâniyye A
3 نابغ A: نابع B
4 sîgası üzere A: gibi B
5 Üseyd'e A B
6 ma'rûf bir ovadur, Garbî Vâdî dimekle ma'rûfdur B: bir ovadur ma'rûf ve meşhûr A
7 Rasûl-i Ekrem A: Hazret-i Peygamber B

Nis‘: Kesr-i nûn ile[1] ve sükûn-ı sîn-i mühmele ile **[B242a]** âhiri ayn-ı mühmele. Vâdî-i Akīk sadrıdur, himâ-yı Nebevî'dür.

Nıs‘: Kesr-i evvel ve ihmâl-i sânî ile. Siyâh dağlardur Safrâ ile Yenbu‘ arasında.

Nusay‘: Tasgīr ile. Medîne-i Münevvere kurbında bir dağdur.

Nu‘mân: Damm-ı evvel ve ihmâl-i sânî ile. Uhud Dağı[2] cânibinde bir vâdîdür.

Nu‘aym: *Zübeyr* gibi. Medîne-i Münevvere kurbında bir yerdür. Ana Ne‘â'im dahi dimişler.

Nekā: Feth-i evvel ve sânî ile muhaffefen, âhiri elif-i maksûre. Vâdî-i Buthân ile Bi'rü'l-A‘câm dimekle ma‘rûf menzilün arasındadur.

Nakb-ı Benî Dînâr: Nakb-ı Medîne dahi dirler. Akīk yolıdur, Harre-i Garbiyye'de Sukyâ andadur. Mervîdür ki Bedr Gazâsı'nda mezbûr yol ihtiyâr olunmışdı.

Nakī‘: *Fa‘îl* vezni üzere. Meşhûr himâdur. Bir sahrâ vâdîdür ki[3] kesîrü'l-hayr, toprağı hûb ve sahrâsı mergūbdur. Çayırı ve alefi yüce ve latîf olur; bir tarîk ile ki eger atlu kimesne ol mekân[4] içine dâhil olsa görünmez olur. Medîne-i Münevvere'nün cenûbında dört berîd kadar yoldadur. Altmış mil kadardur diyen kimesnenün kelâmı [ol yerün] **[A276a]** intihâsına mahmûldür. Dirler ki bu koru[5] korularun efdali ve evvel-i evlâsıdur. Zîrâ mervîdür ki Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem*[6] Müslümânlarun atları içün ol mekân-ı şerîfi **[B242b]** koruyup buyurmışdı ki bir âvâzı bülend kimesne bir yüce yere çıkup haykırup[7] kādir olduğı kadar âvâz ile çağırup âvâzı vâsıl olduğı yere dek koruda dâhil ola. Emr-i şerîf-i vâcibü'l-imtisâl-i Nebevî mûcibince[8] amel eyledükden sonra tûli bir berîd ve arzı bir mil

1 nûn ile A: evvel B
2 Dağı B: -A
3 sahrâ vâdîdür ki B: sahrâdur A
4 kimesne ol mekân B: -A
5 ki bu koru B: -A
6 *sallallâhu aleyhi ve sellem* A: *sallallâhu aleyh* B
7 haykırup A: -B
8 mûcibince B: üzere A

oldı. Dirler ki anda Hazret'e *-sallallâhu aleyhi ve sellem-* mensûb[1] Mescid-i Şerîf-i Nebevî vardur. Andan sonra Benî Ümeyye tasarruf eylediler.[2] Ve anlardan sonra gelen ümerâ mezbûr koruyı niçe ve niçe ziyâde eyleyüp andan vâsi'[3] koru yokdur dimişler. *Vallâhu a'lem.*

Nakī'u'l-Hadımât: Hâ-i mu'ceme fethi ile ve dâd-ı mu'ceme kesri ile. Medîne-i Münevvere kurbında Hicâz vâdîlerindendür ki Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* anı Müslümânlar içün korumışdı. *Hadıme*, lugatde yumuşak tâze alefe ve dahi yumuşak tâze alef olduğı[4] yere dirler.

Nûbe: Nûn'un dammı ile ve vâv'un sükûnıyla, bâ-i muvahhade ile ve âhiri hâ.[5] Bir yerdür Medîne-i Münevvere'den üç mil kadar yolda ki gazavâtda mezkûrdur. **[A276b]** *Vallâhu a'lem.*[6]

Harfü'l-Hâ (ه)

Hecer: Fethateyn ile. Medîne-i Münevvere kurbında karyedür ki Kılâl-ı Hecer ana mensûbdur, Kulleteyn hadîsinde [zikr olunmışdur].

Hedebiyye: Fethateyn ile, [bâ-i] muvahhade kesriyle ve [yâ-i] tahtâniyye teşdîdiyle. Üç **[B243a]** kuyudur, Sevârikıyye'den üç mil kadar yoldadur.

Hüdün: Dammeteyn ve dâl-i mühmele ile âhiri nûn'dur. Vâdi'l-Kurâ ardında bir sudur.

Herşâ: *Sekrâ* gibi. Bir dağdur hem-vâre yerde ki anun tahtında iki mil kadar yolda Veddân'dur gün batısı cânibinde. Anunla deryâ arası sahrâdur ki Seniyye-i Herşâ ana mensûbdur. Andan sonra bir mil kadar yolda bir alemdür ki dirler Mekke ile Medîne yolınun[7] nısf alâmeti içün vaz' olunmışdur. *Vallâhu a'lem.*

Hekr: Feth ve sükûn ile, âhiri râ'dur. Medîne-i Münevvere'den kırk mil kadar yerde ma'rûf yerdür.

Hekerân (Hekrân): Fethateyn ile. Kubâ'ya muhâzî bir dağdur.

---

1 Hazret'e *-sallallâhu aleyhi ve sellem-* mensûb A: -B
2 tasarruf eylediler B: -A
3 vâsi' B: vesî' A
4 alef olduğı B: alefli A
5 hâ A: -B
6 *Vallâhu a'lem* B: -A
7 yolınun A: aralığı B

Harfü'l-Vâv (و)

Vâbil:[1] *Fâ'il* vezni üzere. E'âlî-yi Medîne'de bir yerdür.

Vâdî: İzâfetsüz bir vâdînün alemidür ki Fecc-i Ravhâ andadur.

Vâdi'l-Cezl: Cîm ve zây ile. Bir vâdîdür ki Rahabe andadur. Sukya'l-Cezl, Vâdi'l-Kurâ kurbındadur.

Vâdi'l-Kurâ: [A277a] Bir vâdîdür kesîrü'l-kurâ. Yâhûd bir şehirdür Şâm ile Medîne-i Münevvere arasında ki Üsâme bin Zeyd *radıyallâhu anhumâ* Rûm Gazâsı'ndan rücû' eyledükde Vâdi'l-Kurâ'dan sür'at ile yedi gicede Medîne-i Münevvere'ye vâsıl oldı.[2]

Veddân: Feth-i evvel **[B243b]** ve teşdîd-i dâl-i[3] mühmele ile. Karyedür Cuhfe'de, bir merhale kadar yolda; anunla Ebvâ arası altı mil yâhûd sekiz mil kadar yoldadur.[4] *Vallâhu a'lem.*[5]

Verkān (Verikān): Feth-i vâv ve sükûn-ı[6] râ veyâ kesr ile. Ma'rûf ve meşhûr bir büyük[7] dağdur Mekke-i Mükerreme yolında, anun nevâhîsindedür Seyâle ve Arc ve Ruveyse ve gayruhum. Fazl-ı Uhud bâbında mezkûrdur ki Verkān cennet dağlarındandur. *Vallâhu a'lem.*

Harfü'l-Yâ (ي)

Yetîb: Feth-i evvel ve kesr-i [tâ-i] fevkāniyye ve sükûn-ı [yâ-i] tahtâniyye ile ve âhiri [bâ-i] muvahhade. Hudûd-ı Harem-i Muhterem'de mezkûrdur, nitekim Mecd-i Lugavî dimişdür.

Yerâcim: Batn-ı Vâdî-i Nakī'de bir gadîrdür. Mervîdür ki Hazret-i Peygamber[8] *sallallâhu aleyhi ve sellem* andan âbdest alup hakkında buyurdılar ki: "Siz mübârek buk'adasız."

---

1 **Vâbil** A: وايل B
2 vâsıl oldı B: geldi A
3 dâl-i A: -B
4 mil kadar yoldadur B: mildür A
5 *Vallâhu a'lem* A: -B
6 vâv ve sükûn-ı A: -B
7 büyük A: -B
8 Hazret-i Peygamber B: Rasûlullâh A

Yelyel: İki [yâ-i] tahtiyye-i meftûha ile. Bir vâdîdür Yenbu' ile Safrâ nâhiyesinde ki seyli deryâya dökülür. Mezbûr vâdîde kumdan çıkar bir çeşme var dimişler. *Vallâhu a'lem.*

Yenbu': Feth-i evvel ve sükûn-ı nûn ile **[A277b]** damm-ı [bâ-i] muvahhade ve âhiri ayn-ı[1] mühmele ile. Medîne-i Münevvere'nün nevâhîsinden olup ol mahall-i şerîfün[2] benderidür. Vech-i tesmiye ol mahalde çeşmeler kesretidür. Dirler ki yüz yetmiş çeşme var idi Yenbu' benderinde.[3] Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* Yenbu'dan Zü'l-Uşeyre'yi Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radıyallâhu anhu*ya **[B244a]** virmişdi. Andan sonra Emîrü'l-Mü'minîn Ömer *radıyallâhu anh* dahi bir mikdâr yer Yenbu'dan Hazret-i Alî *radıyallâhu anhu*ya virmişdi. Andan sonra Hazret-i Alî *radıyallâhu anh* dahi ba'zı yerleri iştirâ idüp cemî'an vakf[4] eyledi, *radıyallâhu anh.*[5] Ve li-hâzâ hâlâ ekserî eşrâfdan Benî Hüseyn olanlara müte'allikdür. *Vallâhu a'lem.*

Yehîk: Medîne-i Münevvere kurbında bir mevzi'dür. Mervîdür ki Rasûl-i Ekrem[6] *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdılar ki: "Yakın zamânda Medîne-i Münevvere'nün bünyânları Yehîk nâm yere[7] vâsıl olur." Ya'nî kesret olmağla menâzil-i Yehîk'a vâsıl ola.[8] *Vallâhu a'lem.*

و صلّى الله على سيدنا محمّد و على آله و صحبه و سلّم، والله تعالى أعلم[9]

1 ayn-ı A: -B
2 nevâhîsinden olup ol mahall-i şerîfün A: -B
3 yüz yetmiş çeşme var idi Yenbu' benderinde A: anda yüz yetmiş çeşme var idi B
4 vakf B: tasadduk A
5 *radıyallâhu anh* A: -B
6 Rasûl-i Ekrem A: Hazret B
7 nâm yere A: yerine B
8 menâzil-i Yehîk'a vâsıl ola A: Yehîk nâm yere vâsıl olur B
9 و صلّى الله على سيدنا محمّد و على آله و صحبه و سلّم، والله تعالى أعلم B: -A "Salât ve selâm; Efendimiz Hz. Muhammed'in, onun Ehl-i Beyt'inin ve Ashâb'ının üzerine olsun. Yüce Allah en iyi bilendir."

HÂTİMETÜ'L-KİTÂB[1]

Vâzıh ve lâyıhdur ki Selâtîn-i Âl-i Osmân *ebkāhumullâhu te'âlâ ilâ intihâ'i'z-zamân* sâ'ir selâtînden mümtâz olduklarından mâ-adâ Şer'-i Şerîf'e ittibâ' bâbında ihtimâmları kemâl mertebede olup cemî'-i umûrda sicil ve fetvâ ile olup **[A278a]** ahâlî-i Haremeyn-i Şerîfeyn'e iltifât ve inâyetleri bir tarîk iledür ki cümlelerin ayâl idinmişlerdür, husûsan Medîne-i Münevvere'de olanlara. Binâ'en alâ-zâlik; münâsib, belki vâcib ve lâzibdür ki ibtidâ-i târîh-i müstemirreleri ile Medîne-i Münevvere târîhi müzeyyen ve müreşşah olup ebâ-an-cedd ne vechile geldi ise ber-vech-i icmâl beyân oluna.

İmdi **sene altı yüz doksan dokuz târîhinde Sultân Osmân Gāzî** *nevverallâhu te'âlâ merkadehu'l-âlî* serîr-i saltanata oturup emr ü nehy idüp ulemâ ve meşâyih muhabbeti olup umûr-ı saltanatda anlar ile cem' olup meşveret ider idi. Hattâ rivâyet olundı ki bir gice bir zâviyeye gelüp anda beytûtet idüp ol gicede vâkı'asında gördi ki bir azîzün elinden bir ay çıkup Sultân eline girdi. Andan sonra altından bir azîm şecere bitüp dalları âlemi ihâta idüp altında azîm dağlar olup sular akardı ve andan halk müntefi' olurlar idi. Sabâh oldukda vâkı'ayı ol azîze arz eyledi. Azîz ta'bîrinde eyitdi: "Beşâret sana ki senden ve evlâdundan Müslümânlar müntefi' olacakdur, saltanat sizlerde olacakdur. **[A278b]** Ve ben kızımı sana nikâh eyledüm." Sultân Osmân Gāzî kabûl kılup ol azîzün kızından evlâd hâsıl olup hâlâ Âl-i Osmân *nasarahumullâhu'l-Melikü'l-Mennân* ol azîz evlâdındandur. Sultân Osmân Gāzî yigirmi yedi yıl minvâl-i mezbûr üzere saltanat idüp civâr-ı Hakk'a mülhak oldı, *rahimehullâhu te'âlâ.*

Andan sonra **sene yedi yüz yigirmi altı târîhinde Sultân Orhan Gāzî bin Osmân Gāzî** *tâbe serâhu* serîr-i saltanatda cülûs idüp ol dahi mağfûr ve merhûm babası minvâli üzere olup niçe feth u fütûh idüp, cümleden biri Burusa ve İznik nâm iki şehirdür ki feth eylemişdi. Ve bir azîm medrese İznik şehrinde binâ idüp ulûm-ı nakliyye ve akliyye medrese-i mezbûrede ifâde ve istifâde olunur idi. Cümle menâkıb-ı şerîfindendür ki İznik vilâyetini muhâsara eyledükde küffâr-ı füccâr azîm asker ile âhar cânibinden

1 Bu başlıktan "Tezyîl" başlığına kadarki kısım B nüshasında mevcut olmayıp yalnızca A nüshasında yer almaktadır.

zâhir olup asâkir-i İslâm mütehayyir olup meşveret oldukda Şâhîn Lala dimekle ma'rûf ümerâdan bir kimesne Sultân'dan diledi ki: "İşbu gazâda her ne ki hâsıl olur, benüm hâssım **[A279a]** olsun. Pes ben küffâr-ı füccâra mukābil olayın ve siz sâ'ir asker-i İslâm ile kal'aya teveccüh eylenüz." Sultân [Orhan] Gāzî kabûl kılup ba'de'l-feth ganâ'im-i kesîre hâsıl olmağın ba'zı erkân-ı devlet maslahat görmediler ki ganâ'im-i kesîre cemî'an şahs-ı vâhidün ola. Sultân Orhan Gāzî eyitdi: "İstiftâ idüp görelüm; eger Şer'-i Şerîf el virür ise re'yünüz ile amel oluna." İstiftâ eyledükde mevâlî cevâbı bu idi ki: "Mezbûr ahrârdan ise hak anundur bâliğan mâ-belâğ." Pes ganâ'im-i mezbûreyi cemî'an Emîr Şâhîn-i mezbûra mu'tak olmağın teslîm eyledi.

İşbu üslûb üzere [Orhan Gāzî] otuz dört yıl saltanat idüp civâr-ı Hakk'a mülhak oldukdan sonra **sene yedi yüz altmış târîhinde Sultân Murâd bin Orhan Gāzî** serîr-i saltanata cülûs idüp anlar dahi merhûm ve mağfûr babası ve dedesi menzilleri üzere ulemâ ve meşâyihe küllî iltifâtı olmağın egerçi zamân-ı saltanat-ı kalîl idi, ammâ ulemâ-i izâm ve meşâyih-i kirâm eyyâm-ı devletinde gāyet-ile kesret üzere idi.

İşbu üslûb üzere [Sultân Murâd] otuz **[A279b]** bir yıl saltanat idüp civâr-ı Hakk'a mülhak oldukdan sonra **sene yedi yüz altmış bir**[1] **târîhinde Sultân Bâyezîd bin Sultân Murâd Gāzî** ki Yıldırım Bâyezîd dimekle mülakkabdur, serîr-i saltanata cülûs idüp ol dahi babası ve dedeleri sülûk eyledükleri tarîk üzere olup ulemâ vü fuzalâ ve meşâyih u ahyâra ri'âyet üzere olup Şer'-i Şerîf'e kemâl-i inkıyâd üzere idi. Hattâ rivâyet olundı ki bir kazıyyede zamânında kādî ve müftî ve müderris olan merhûm Şemseddîn-i Fenârî huzûrında şehâdet idüp kādî [anun] şehâdetini kabûl eylemeyüp su'âl eyledi ki: "Niçün şehâdetimi redd eyledün?" Eyitdi: "Zîrâ târik-i cemâ'atsin." Pes kemâl-i hilm ü insâfından sarâyda mescid binâ itdürüp ol günden cemâ'ati terk eylemedi. Dahi mervîdür ki medâris ve imârât ve envâ'-ı hayrât ile emr idüp emr-i şerîfi mûcibince amel olundı. Cümle âsârından Burusa şehrinde bir azîm mescid-i câmi'dür ki anda va'ziyye dahi ta'yîn olunmışdur.

---

1 Burada bir hata yapılmış ve Sultan I. Bayezid'in 761 (1360) senesinde tahta geçtiği ifade edilmiştir. Oysa hemen öncesinde Sultan I. Murad'ın 760 (1359) senesinde tahta cülus ettiği ve 31 yıl saltanat sürdüğü belirtilmişti. Bilindiği üzere Yıldırım Bayezid'in cülus tarihi 791'dir (1389).

Ve [Sultân Bâyezîd] bi'l-cümle sîre-i hasene ile elli beş yıl saltanat idüp[1] **[A280a]** dâr-ı fenâdan dâr-ı bekāya rıhlet eyledükden sonra **sene sekiz yüz on altı târîhinde Sultân Muhammed bin Bâyezîd Hân** *nevverallâhu merkadehû ve rakāhu ma'a vâlidihî ve ecdâdihî ilâ a'lâ ğurafi'l-cinân* serîr-i saltanata cülûs idüp âbâ vü ecdâd-ı kirâmı sülûk eyledükleri vech üzere ol dahi sâlik olup ulemâ ve meşâyih ve sulehâyı i'zâz u ikrâm idüp Şer'-i Şerîf'e kemâl-i inkıyâd üzere idi. Cümle menâkıb-ı hasenesinden budur ki eyyâm-ı devletinde firak-ı dâllenün re'îsi olan Fazlullâh-ı Tebrîzî[2] etbâ'ından birkaç kimesne gelüp ba'zı ma'ârif-i müzahrefelerinden izhâr idüp, bir mertebeye vardı ki mezbûr Sultân Muhammed bin Bâyezîd Hân sarâyına girüp çıkar oldılar. Bu husûsdan Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at ve erkân-ı devlet müte'ellim iken günlerden bir gün zamân-ı devletinde olan mevâlî-i izâmdan Fahreddîn nâm kimesne ol mülhidi dîvânda sebb idüp urmak kasd eylemiş iken Sultân Muhammed bin Bâyezîd Hân sarâyına seğirdüp girdükde Mevlânâ-yı mezkûr [anun] akabince girüp sarâyda mezbûr mülhidi döğerek çıkarup **[A280b]** mescid-i câmi'e gelüp küfrine fetvâ virüp ihrâk eyledi. Mezbûr Sultân Muhammed Hân-ı mağfûr şeref-i ilme ri'âyeten aslâ tekellüm eylemedi, *rahimehullâhu ve radıye anhu.* Müddet-i saltanatı dokuz yıl olup andan sonra âhirete rıhlet eyledi, *ravvahallâhu rûhahû ve ce'ale'l-cinâne fütûhahû*.

Sene sekiz yüz yigirmi beş târîhinde Sultân Murâd Hân bin Sultân Muhammed Hân bin Bâyezîd Hân *aleyhimü'r-rahmetü ve'r-rıdvân* serîr-i saltanata cülûs idüp anlar dahi âbâ vü ecdâd-ı kirâmları sülûk eyledükleri minvâl üzere sülûk idüp kemâl mertebe hilm ü kerem üzere olup cümle evsâf-ı hamîdelerinden budur ki hüsn-i ihtiyârı ile saltanatı terk idüp reşîd ü sa'îd Sultân Muhammed Hân oğlını yerine ta'yîn idüp kendü Ma'nisa nâm şehre teveccüh idüp niçe zamân bu hâl üzere olup, âhir ba'zı mesâlih mûcibince yine Sultân Muhammed-i mezbûrı Ma'nisa'ya taleb idüp kendü yerine varup bu minvâl üzere otuz yıl saltanat idüp dâr-ı bekāya rıhlet eyledükden sonra **sene sekiz yüz elli beş târîhinde Sultân**

---

1 Yukarıda Yıldırım Bayezid'in cülus tarihinde yapılan yanlışlık dolayısıyla Yıldırım'ın 55 yıl tahta kaldığı gibi yanlış bir sonuca varılmıştır. Gerçekte kendisi 791-805 (1389-1403) yılları arasında toplam 14 sene tahtta kalmıştır.

2 Hurûfîlik adlı sapkın fırkanın kurucusu olan Fazlullâh-ı Esterâbâdî (ö. 1394).

Muhammed Hân bin [A281a] Sultân Murâd Hân bin Sultân Muhammed Hân *aleyhimü'r-rahmetü ve'r-rıdvân* serîr-i saltanata cülûs idüp ol dahi âbâ vü ecdâd-ı kirâmları minvâli üzere sülûk idüp niçe feth u fütûh eyyâm-ı devletinde olmışdur. Cümleden biri Kostantiniyye fethidür ve lihâzâ Fâtih-i Kostantiniyye dimekle meşhûrdur. Ulemâ-i izâm ve meşâyih-i kirâm ile ihtilât idüp huzûr-ı şerîfinde ulemâ mübâhase idüp anlara câ'izeler ve envâ'-ı lutf u ihsân ider idi. Kostantiniyye'yi feth eyledükde Medâris-i Semâniyye binâ itdürüp mevâlîye ba'de'l-imtihân hâllerine göre ta'yîn eylemişdi. Ve bi'l-cümle eyyâm-ı sa'âdetinde ilme rağbet izdiyâd üzere idi. Hattâ ulemâ-i izâm ve mevâlî-i kirâm etrâf u eknâfdan kimi taleb ile kimi talebsüz akup gelür idiler.

[Menâkıb-ı Sultân Muhammed Hân:] Günlerden bir gün iki azîz, Sultân Muhammed Hân huzûr-ı şerîfinde mübâhase idüp Mevlânâ Hüsrev'i hakem idüp mâbeynlerin temyîz eylemek içün oturup Vezîr-i A'zam ilme ta'zîmen ayak üzere idi. Mübâhase çok oldukda Sultân Muhammed Hân emr eyledi ki yazup söylesünler. Andan sonra **[A281b]** Vezîr-i A'zam devât ve kalem ihzâr idüp ehadü'l-hasmeyn yazıya meşgūl iken Sultân telattufen buyurdı: "Hasmun kelâmını galat yazmayasın." Cevâbda eyitdi: "Galat yazduğum takdîrce anun galatından ziyâde olacak değildür." Sultân Muhammed Hân bu sözden tebessüm eyleyüp anda hâzır olanlara hâllerine lâyık ihsân u in'âm buyurdı.

Def'a-i uhrâda ulemâ-i izâmdan üç azîz yine **Sultân Muhammed Hân** meclis-i şerîfinde mübâhase idüp bir cânibi gālib gördükde Sultân Muhammed Hân buyurdı ki: "Senün sözün söz değildür." Andan sonra mağlûb olan iki azîze envâ'-ı i'zâz u ikrâm idüp gālib olana nesne virmeyüp evlerine geldükde işbu gālib olana çün Sultân nesne virmedi, hizmetinde olan kimesneler ta'n idüp dirler idi: "Eger sende ilm ola idi sana dahi ri'âyet olunurdı." Ol azîz ta'accübde olup mahzûn [durur iken] iki üç kapucı gelüp muştuluk taleb eylediler ki: "Seni Sultân Muhammed Hân hâce idindi." Bu azîz istihzâya haml idüp mukayyed olmadı. Akabince envâ'-ı ta'zîm ü tekrîm ile evâmir gelüp ol azîzi **[A282a]** hâce idindi. Mezbûr azîz Hocazâde[1] dimekle ma'rûf ve meşhûrdur.

---

1 Fatih Sultan Mehmed'e hocalık yapan Kazasker Hocazâde Muslihuddîn Efendi (ö. 1488).

Sultân Muhammed Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* cümle menâkıb-ı şerîfelerinden bir dahi budur ki gazâya müteveccih olup tabl urulunur iken nevâhîsinde olan ulemâdan su'âl eyledi ki: "Ne hikmetdür ki Hakk Te'âlâ îmân getürenlere "Îmân getürün." deyü buyurmışdur, âyet-i kerîmede ﴿يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَ رَسُولِهِ﴾[1] dir?" Pes Sultân Muhammed Hân ulemâ içinden birine hitâb eyleyüp buyurdı ki: "Cevâb vir mevlânâ." Ol dahi cevâbda eyitdi: "Tabl cevâb viriyor." Sultân Muhammed Hân buyurdı: "Nice eyitdi, dum dumdur?" [Ol azîz didi:] "Âyetden murâd دوموا على الإيمان[2]'dur." İstihsân idüp câ'ize emr eyledi.

Dahi menâkıbından dandur ki eyyâm-ı devletinde kapu kullarından biri hilâf-ı Şer' irtikâb eylemeğin nâ'ib-i Şer' olan anı men' idüp mümteni' olmadı. Nâ'ib gazaba gelüp men'i içün kendü mütevvecih oldukda mezbûr, nâ'ibi darb-ı şedîd ile darb eyledi. Sultân Muhammed Hân sem'-i şerîflerine vâsıl olıcak kapu kulu olan kimesnenün katline emr eyledi. Vüzerâ-i **[A282b]** izâm şefâ'at idüp kabûl itmeyüp envâ'-ı şefâ'at ile redd eyledi. Âhirü'l-emr ulemâ fetvâları mûcibince ki nâ'ib-i mezbûr gazab idüp mahkemeden kalkmak ile niyâbetden düşüp "Darbı ile katli lâzım gelmez." dimekle darb-ı şedîd ile emr olundı. Ve bi'l-cümle mezbûrı darb-ı şedîd ile darb idüp dört ay hasta olup âsâr-ı darb gitdükden sonra mü'eddeb kimesne olup Sultân Muhammed Hân'a dâ'imâ hayr-du'â ider idi.

Dahi cümle menâkıb-ı hasenelerindendür ki bir meşhûr azîze gelüp elini öpdi ve eyitdi: "Sana bir maslahat içün geldüm." Ol azîz maslahatdan su'âl eyledükde eyitdi: "Beni birkaç gün halvetde kendünle bile kabûl eyle." Azîz kabûl eylemedi. Birkaç kerre tazarru' idüp iltimâs eyledi, azîz kabûl eylemeyüp Sultân gazaba gelüp eyitdi: "Bir Türk gelüp halvet irâde eyledükde kabûl idersin ve beni redd idersin!" Şeyh eyitdi: "Belî, seni redd iderüm. Zîrâ sende kābiliyyet kemâl mertebededür, bir gün halvete giricek artuk çıkmak istemezsin; pes mesâlih-i Müslimîn mu'attal olur. Garaz halvetden, Hakk Te'âlâ'nun **[A283a]** rızâsıdur. Senün hakkında evlâ ve elyak

---

1 **"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine,** Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba **iman(da sebat) edin.** Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur." Nisâ, 4/136.

2 "İmanınızda daim olun, sebat edin."

budur ki umûr-ı Müslimîn üzere adâlet idesin." Pes kabûl kılup halvet dâʿiyesinden ferâgat eyledi.

Ve bi'l-cümle mezbûr Sultân Muhammed Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* menâkıbı ulemâ-i izâm ve meşâyih-i kirâm ile gāyetle kesîr olup Hazret-i Hâce Ubeydullâh-ı Nakşibendî kazıyyeleri ile hatm idüp ihtisâr oluna. Mervîdür ki Hâce Ubeydullâh *kuddise sırruhû* Deşt-i Abbâs nâm yerde vâsıl olup atı ile her cânibe seğirdüp gâh gâh nazardan gā'ib olur idi. Menzile geldükde su'âl olundı ki: "Ne hâl idi Deşt-i Abbâs'da vâkiʿ olan?" Eyitdi: "Rûm pâdişâhı Sultân Muhammed Hân küffâr-ı füccâr ile mukātele ideyor iken benden istimdâd eylemişdi. Muʿâveneti içün vardum, bi-hamdillâh galebe eyledi." Sultân Muhammed Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*dan menkūldür ki: "Öyle namâzından sonra küffâr-ı füccârun galebelerin tevehhüm idüp Hâce-i Ahrâr Hâce Ubeydullâh hazretlerine müteveccih olup meded taleb eyledükde **[A283b]** fi'l-hâl at üzere bir pîr hâzır oldı ki sıfatı ve atı bi-aynihî Hâce Ubeydullâh-ı mezbûrdur. Eyitdi: أيّها السّلطان محمّد، لا تخفْ![1] Didüm: كيف لا أخاف، أنّ عسكر الكفّار كثير و يغلبنا من غاية كثرتهم[2] Didi: أنظر إلى كُمِّي هذا[3] Pes nazar eyledüm yeni içine, gördüm bir azîm sahrâdur ki asâkir-i İslâm ile dolmışdur. Didi: "Bunlar cümle sana yardım içün gelmişler." Andan sonra didi, işbu yüce yere çıkup üç kerre tabl urandan sonra leşker-i İslâm'a emr eyledi ki küffâr üzere yürüsünler. Pes buyurduğı gibi idüp küffâr-ı füccâr-ı nâ-be-kâr münhezim olup feth-i azîm oldı." Ümîddür ki bizüm zamânımızda olan Pâdişâh-ı İslâm-ı zevi'l-ihtirâm Sultân Muhammed Hân-ı Gāzî bin Sultân Murâd Hân bin Sultân Selîm Hân dahi ervâh-ı mutahhara berekâtıyla an-karîb küffâr-ı füccârı *kun fe-yekûn* idüvire, âmîn.

Sultân Muhammed Hân bin Sultân Murâd Hân bin Muhammed Hân mezbûr tarîk üzere otuz yıl saltanat idüp civâr-ı Hakk'a mülhak oldukdan sonra **sene sitte ve semânîn ve semâne-mi'e târîhinde Sultân Bâyezîd Hân bin Sultân Muhammed Hân [A284a]** *aleyhimü'r-rahmetü ve'r-rıdvân* serîr-i saltanata cülûs idüp ol dahi âbâ-i kirâm ve ecdâd-ı izâmları

---

1 "Ey Sultan Muhammed, korkma!"
2 "Nasıl korkmayayım, küffâr askeri çoktur ve çokluğundan sebep bize galebe ediyor."
3 "Bu elbisemin yeninin içine bak."

sülûk eyledükleri minvâl üzere olup ulemâ-i meşâyih ve sulehâ ve fuzalâyı i'zâz u ikrâm idüp kemâ-yenbağī ri'âyet üzere idi. Menâkıb-ı şerîfelerindendür ki eyyâm-ı devletinde ulemâdan bir azîz bir risâle yazup eylemişdi Sultân Bâyezîd Hân ism-i şerîfine. Risâle-i mezbûrenün âhirinde dimişdi ki: "Ba'zı nevâhîde zulm olsa ol nevâhînün sulehâsı Rasûlullâh'ı *sallallâhu aleyhi ve sellem* vâkı'alarında mahzûn görürler idi. Hâlâ dahi ba'zı sulehâ Rasûl-i Ekrem'i *sallallâhu aleyhi ve sellem* vâkı'alarında mahzûn görüp tefahhus oldukda ma'lûm olundı ki fülân yerde vech-i kezâ ile zulm olunur." Pes Sultân Bâyezîd Hân muttali' olup zulm-i mezbûrı ref' eyledi, *rahimehullâhu te'âlâ ve nevvera mazca'ahû*. Cümle menâkıbdan biri dahi budur ki âhirete meyli haylîce idi. Hattâ rivâyet olunmışdur ki ba'zı meşâyih ile halvete girüp i'tikâf eylemişdür. Ve saltanatı dahi hâl-i sıhhatde iken muhtâren terk idüp oğlı Sultân Selîm Hân'a tefvîz eylemişdi fâriğu'l-bâl iken. Sultân Selîm Hân'a saltanatı teslîm **[A284b]** eyledüği sâlde ki ibtidâ-i cülûsları târîhinden otuz ikinci sene idi, civâr-ı Hakk'a mülhak oldı, *vallâhu a'lem. Nevverallâhu merkadehu'l-azîz.*

Sene dokuz yüz on sekiz târîhinde Sultân Selîm Hân bin Bâyezîd Hân *aleyhimü'r-rahmetü ve'r-rıdvân*, merhûm babaları rızâsıyla serîr-i saltanata cülûs idüp âbâ-i kirâm ve ecdâd-ı izâm minvâlleri üzere sülûk idüp Kızılbâş-ı bed-ma'âşı ser-kûb u menkûb kılup nice kâfir-i fâcir-i hâsiri sekara gönderüp envâ'-ı feth u fütûh eylemişdür. Cümle fütuhâtından Mısr ve Şâm-ı Dâru's-Selâm'dur. Cümle menâkıb-ı hasenesindendür ki Şâm-ı Şerîf'i feth eyledükden sonra meşâyih-i izâm-ı zevi'l-ihtirâmdan Şeyh Muhammed Bedahşî nâm azîzün ziyâretine iki kerre varup cem' olup evvelki meclisde tarafından tekellüm vâki' olmayup müteferrik oldılar. İkinci mertebede Şeyh eyitdi: "İkimiz Hakk Te'âlâ'nun bendeleriyüz; mâbeynimizde fark budur ki senün yükün ağırca yükdür, benüm yüküm yokdur. Pes sakın götürdüğün yüki zâyi' eylemeyesin." Hîn-i müfârakatde ba'zı erkân-ı devlet su'âl eylediler Sultân Selîm Hân'dan ki niçün meclis-i evvelde **[A285a]** tekellüm vâki' olmadı. Buyurdı: "Feth-i kelâm a'lâdan münâsib olmağın biz anlardan ednâ olup sükût ihtiyâr eyledük. Ammâ anlar dahi edebe ri'âyet idüp meclis-i evvelde sâkit olup meclis-i sânîde keyfiyyet-i hâli gereği gibi söyledi." Dahi menâkıb-ı hasene-i marzıyyesindendür ki Hazî-

ne-i Âmire üzere emîn olan huddâmdan yüz elli neferün katllerine emr idüp katlleri mukarrer oldukda zamân-ı şerîflerinde müftî olan azîz hilâf-ı kānûn üzere Dîvân-ı Âlî'ye varup vüzerâ istikbâl idüp ta'accüben eyitdiler: "Ne hizmetdür gelmenüzi îcâb iden?" Didi: "Pâdişâh-ı âlem-penâh ile mülâkāt murâdımdur." Arz idüp me'zûn oldukda varup mezbûr yüz elli neferün adem-i cevâz-ı katllerine fetvâ virdükde Sultân Selîm Hân buyurdı ki: "Umûr-ı saltanatda niçün dahl idersin?" Cevâbında eyitdi: "Vazîfem seni âhiret azâbından tahlîsdür, ben vazîfemi edâ eyledüm. Eger kabûl kılup mezbûrları katlden men' idersin, âhiretde mes'ûl olmakdan halâs olursın. Ve illâ mu'azzeb olmak mukarrerdür." Pes Sultân Selîm Hân anlardan afv eyledi **[A285b]** ve müftî-i mezbûra küllî in'âm u ihsân eyledi. Bu minvâl üzere sekiz yıl saltanat idüp civâr-ı Hakk'a mülhak oldı, *rahimehullâhu te'âlâ ve nevvera merkadehu'l-azîz*.

Sene dokuz yüz yigirmi altı târîhinde Süleymân-ı zamân Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* serîr-i saltanata cülûs idüp ber-vech-i mezbûr sîre-i hasene ve tarîk-ı marzıyye üzere olup nice feth u fütûh ve âsâr u hayrât anlardan zuhûra gelüp, cümleden biri Ka'be-i Mu'azzama'nun Mescid-i Şerîf'ini esâsından muhkem binâ ile tecdîd idüp medâris-i erba'a Mezâhib-i Erba'a içün îcâd idüp fukarâ-i Haremeyn-i Şerîfeyn içün Mahrûse-i Mısr nevâhîsinden kurâ iştirâ idüp vakf eyleyüp gallesini sâl-be-sâl Haremeyn-i Şerîfeyn'e irsâl olunmak üzere şart idüp ta'yîn eylemişdi. Ve buna benzer hayrât-ı kesîre anlardan sâdır olup ilâ-yevminâ hâzâ müstemirrü'l-vürûddur, *cezâhullâhu hayran ve ebbede lehû min saltanatihî hâzihi'd-dünyâ hayran*. Menâkıb-ı marzıyyeleri fevka'l-gāye olmağın zamân ve mekân zikrine müsâ'ade olmayup îrâd olunmadı. Tarîk-ı hasene-i seniyye üzere kırk sekiz yıl **[A286a]** saltanat idüp civâr-ı Hakk'a mülhak oldı, *sekallâhu serâhu ve ce'ale'l-cennete mesvâhu*.

Sene dokuz yüz yetmiş dört târîhinde Sultân Selîm bin Sultân Süleymân Hân *aleyhimü'r-rahmetü ve'r-rıdvân* serîr-i saltanata cülûs idüp anlar dahi ebâ-an-cedd ne minvâl üzere geldi ise hemân [ol] tarîkayı ihtiyâr idüp umûrı vüzerâ ve erkân-ı devlete tefvîz idüp gālib-i evkātı safâ üzere idi deyü istimâ' olunur idi, anlar dahi hayrât-ı kesîre ve âsâr-ı cemîle, husûsan ahâlî-i Haremeyn-i Şerîfeyn hakkında sâdır olup ilâ-yevminâ hâzâ müstemirrü'l-vüsûldür.

[Sultân Selîm] sekiz yıl saltanat idüp dâr-ı fenâdan dâr-ı bekāya rıhlet eyledükden sonra **sene dokuz yüz seksen iki târîhinde Sultân Murâd Hân bin Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân** *aleyhimü'r-rahmetü ve'r-rıdvân* serîr-i saltanata cülûs idüp ulemâ ve fuzalâ ve meşâyih ve sulehâya kemâl mertebe iltifât üzere olup envâ'-ı ihsân ve mülâtafet ve kerem ve âtıfet üzere idi. Kızılbâş-ı bed-ma'âş ve küffâr-ı füccâr ile dâ'imâ muhârebe üzere olup Haremeyn-i Şerîfeyn'e birr ü ihsânı berr ü bahrden hadden **[A286b]** ve adedden ziyâde idi. Cümleden biri Minber-i Şerîf-i Nebevî'yi latîf ve nazîf mermer-i münakkaşdan tecdîd idüp kırk bir kîse nakd pâre ile mi'mâr ve üstâdlara ve imârete lâzım olan sâ'ir âlât ve esbâb irsâl idüp Mescid-i Şerîf-i Nebevî eyyâm-ı devletinde ta'mîr olundı. Dahi bir sikāye-i âliye ve etfâl içün mekteb ve sâl-be-sâl otuz beş bin altun ahâlî-i Medîne'ye surre-i cedîde irsâl idüp ile'l-ân müstemirrü'l-vürûddur. Dahi Medîne-i Münevvere'de bir âlî imâret ihdâs idüp her gün iki kerret şorba et-ile bişüp fukarâya tevzi' olunur, cum'a gicelerinde ve bütün Ramazân-ı Mübârek'de pilav ile zirbâ yâhûd zerde bişüp fukarâya tevzî' olunur. Ve bi'l-cümle anlardan bâkī kalan âsâr Medîne-i Münevvere'de bir pâdişâhdan vâki' olmamışdur. Ekser evkātda sohbeti ulemâ ve meşâyih ile idi. Mervîdür ki zamânında nakībü'l-eşrâf ve kādî-asker olan azîze bir gice hatt-ı hümâyûn gönderüp cevâb taleb eylemişdi. Mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn bu idi ki: "Birkaç gündür ki hâtıra olur ki memleketi ve saltanatı müstehıkkına virüp **[A287a]** kûşe-i uzlet ihtiyâr idüp bu zımnda hacc-ı şerîf dahi ümîddür ki müyesser ola. Çün bu hâtırayı def' itmeyüp izdiyâd üzere buldum, ﴿وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾[1] mûcibince sizinle meşveret olundı. Cevâb-ı savâba me'mûldür." Ol azîz cevâbında eyitdiler: "Hâlâ saltanata müstehıkk sizden gayrı kimesne yokdur. Eger olsa idi sizlere erzânî olmaz idi. Pes bu hâtırayı def' cümle-i vâcibâtdandur, ve's-selâm." Sîre-i hasene ve tarîka-i marzıyye üzere yigirmi bir yıl saltanat idüp dâr-ı fenâdan dâr-ı bekāya rıhlet eyledi, *nevverallâhu merkadehû ve edâme'l-milke fî halfihî ve neslihî ve eyyede cunûdehû.*

---

1 "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. **İş konusunda onlarla müşavere et.** Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et (O'na dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever." Âl-i İmrân, 3/159.

Sene selâse ba'del-elf [târîhinde] Sultân Muhammed Hân bin Sultân Murâd Hân bin Sultân Selîm Hân bin Sultân Süleymân Hân *halledallâhu te'âlâ devletehû ve rahime selefehû ve ebkā halefehû* serîr-i saltanata cülûs idüp âbâ vü ecdâd-ı kirâmlarından ahsen-i turuk üzere olanları tetebbu' ve tefahhus idüp evlâ ve efdal olanı ihtiyâr idüp ibtidâ'en cülûs eyledükde kefere-i fecereyi bi'l-külliyye izâle kasdı içün evvelen ahâlî-i Haremeyn-i Şerîfeyn buğdaylarında meblağ-ı mu'teddün-bih ziyâde idüp zâhiren ve bâtınan fukarâ ve sulehâya niçe ihsân **[A287b]** u in'âm idüp bi'l-fi'l Rasûl-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* Merkad-i Mutahharlarına kisvet ve Ravza-i Müşerrefe'ye ibrîşim kalınlar[1] ve a'lâ seccâdeler ve gayrı zâlik irsâl idüp kendü zât-ı kerîmü's-sıfâtıyla on altı bin kerret yüz bin[2] asker-i nusret encâmı [b]ile alup küffâr-ı füccâr-ı bed-girdâr üzere revâne olup henüz yolda iken havf ve ru'b kalb-i habîslerine müstevlî olmağın mağlûb olup niçe kal'aların alup çoğın kılıcdan geçirüp esîr-i kesîre ve emvâl-i cezîle alup getürdükde Pâdişâh-ı İslâm-ı zafer-encâm-ı zevi'l-ihtirâm *meddallâhu zılâlehû ilâ yevmi'l-Kıyâme* himmet-i âliyeleri çün istîsâl-i küffâr-ı dalâl idi, bu mikdâr ile iktifâ itmeyüp muhârebeye âzim ü câzim oldı. Pes bu zerre-i nâ-tüvân ehâdîs-i sahîhada çün görmişdi ki gā'ibâne du'â müstecâbdur, husûsan muvâcehe-i şerîfe-i Server-i Mevcûdât *aleyhi minallâhi ezke't-tahiyyât* du'â-i mahsûs ile ki zikr olunur; âbdest alup Ravza-i Şerîfe'ye varup kemâl-i huşû' ve huzû' ile iki rek'at namâz kıldukdan sonra feth u zafer niyyetine bu du'â ile du'â **[A288a]** eyledi: بِاسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَ أَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ. يَا مُحَمَّد، إِنِّي تَوَجَّهْتُ بِكَ إِلٰى رَبِّي فِي حَاجَتِي لِتُقْضَي لِيَ، اَللّٰهُمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ.[3] اللّهم و إنّ حاجتي أن تنصر سلطاننا و عساكره من المسلمين على أعدائك و أعداء الدّين[4] Bu du'âyı üç kerret tekrâr idüp âsâr-ı icâbet zâhir olup, yakīn oldı ki yakın zamânda küffâr-ı füccâr-ı la'în-i

1 kalın: hediye, çeyiz

2 Muhtemelen toplamda 160.000 askere baliğ olan bir ordudan bahsedileceği yerde ordunun adedi yanlışlıkla bu şekilde imla edilmiştir.

3 "Allah'ım! Şüphesiz ben, Rahmet Peygamberi olan Peygamberin Hz. Muhammed'i *-salât ve selâm onun üzerine olsun-* vesile kılarak senden istiyor ve sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Rabbimin benim hacetimi gidermesi için seni vesile kılarak Rabbime yöneldim. Allah'ım! Onun benim hakkımdaki şefaatini geçerli kıl." Tirmizî, "Da'avât", 127, (3578); İbn Hanbel, *el-Müsned*, 28/478, (17240).

4 "Allah'ım! Hacetim; Sultanımıza ve onun emrindeki Müslüman askerlere, senin ve dininin düşmanı olanlara karşı yardım eylemendir."

bî-dîni *kun fe-yekûn* idüp Pâdişâh-ı İslâm mansûr ve muzaffer gelüp üç def'a ferâgat üzere olur, *elhamdulillâhi alâ zâlik*.

Andan sonra tevâtür ile ahbâr-ı meserret-âsâr vâsıl oldı ki Pâdişâh-ı İslâm Sultân Muhammed Hân-ı Gāzî *ebbedallâhu te'âlâ devletehû ve eyyede cunûdehû ve nusretehû* çün emr-i vâcibü'l-imtisâl-i Melikü'l-Müte'âl mûcibince ki ﴿وَ جَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾[1]'dür, nefs-i nefîsleri ile küffâr-ı hâksâr-ı nâ-pâyidâr üzere devlet ü sa'âdet ve ikbâl ü iclâl birle kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil iderek Eğri nâm kal'ayı doğrı eylemek kasdı ile kal'a-yı mezbûreye vâsıl oldukda Kûh-i Kāf gibi bir hısn-ı hasîn ve kal'a-yı bî-misl-i metîn göründi ki hümâ evc-i **[A288b]** izzet üzerinden güzer itse dehşetinden bâl ü per yere dökerdi ve ankā-yı Kāf-ı rif'at yanından geçse heybetinden kanadın bükerdi. Toplarınun duhânı sehâb-mânend göklere ağup ve tüfenklerinün fındukları dolu gibi yeryüzine yağup kal'anun etrâfına asker getürtmek değil üzerinden kuş bile uçurtmaz idi. Ma'a-hâzâ Pâdişâh-ı İslâm ve vüzerâ-i izâm ve sâ'ir asâkir-i zevi'l-ihtirâm cibilletlerinde mezkûr olan vüfûr-ı celâdet ve fart-ı şehâmet muktezâsınca aslâ top ve tüfenklerine bakmayup mezbûr kal'ayı bilâ-tevakkuf ihsâr idüp kefere-i fecereye kuvvet-i İslâmiyye'yi bildürmek içün melâ'în-i hâsirînün bu hısn-i hasîn metânetine i'timâdları olan yerlerün mukābelesinde metrisler kurup râh-ı ademe rehber olan azîm toplar kurup ol seng-endâz ve sâ'ika-girdâr toplar ile ﴿وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً﴾[2] mazmûnınca nümû-dâr kılup kal'ayı döğüp câbe-câ lağımlar kurılup ﴿فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا﴾[3] fehvâsınca kulle-i dîvârları mâ-sadaka düşüp yigirmi gün mikdârı **[A289a]** subhdan şâma değin a'dâyı bî-dîn ile harb u darb mütemâdî olup kesret-i emtârdan cünûd-ı Müslimîn pâ-der-gil ve kal'anun fethi müşkil iken Pâdişâh-ı İslâm'un asker-i düşmen-kıranı zahmet-i gil ve bâranı mahz-ı rahmet ve zahr-ı âhiret bilüp mütevekkilen alallâhi'l-ekber olup şîrler gibi rûz u şeb kaç def'a yüriyiş-

---

1 **"Allah uğrunda hakkıyla cihâd edin.** O sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. Babanız İbrâhîm'in dinine uyun. Allah sizi hem daha önce hem de bu Kur'ân'da Müslüman olarak isimlendirdi ki Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O sizin sahibinizdir. O ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır." Hacc, 22/78. İbare metinde sehven وَ جَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ şeklinde imla edilmiştir.

2 "Hemen onların altını üstüne getirdik. **Üzerlerine de** balçıktan pişirilmiş **taşlar yağdırdık."** Hicr, 15/74.

3 **"Hemen onların altını üstüne getirdik.** Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık." Hicr, 15/74.

ler ve hücûmlar idüp bu yedi kat hisârdan evvelâ füshat-i vüs'atde Galata ve Üsküdar kadar bir mahsûr ve meşhûr mu'teber varoşların alup sâniyen mâh-ı Safer'ün on birinci güni ki yevmü'l-cum'a idi, ol iydü'l-Mü'minîn'de her vechile metîn ve hasîn olan üç kat hisârı dahi Pâdişâh-ı âlem Sultân Muhammed Hân-ı Gāzî bâ-hayl ü sipâh kuvvet-i kāhire ve satvet-i bâhire ile feth u teshîr idüp içinde olan beş bin mikdârı küffâr-ı hâk-sâr-ı bed-girdâr-ı füccârı tu'me-i şimşîr kılup ve bakıyyetü's-suyûf vâhidün mine'l-ulûf olan kefere-i fecere iç kal'asında tahassun idüp بارك الله في السّبت[1] ki mâh-ı mezbûrun on dokuzuncı günidür, ol rûz-ı fîrûz-bahta Müfettih-i Ebvâb-ı **[A289b]** feth cenâbından ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾[2] sadâsı gûş-i câna, ﴿وَ يَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيزًا﴾[3] nidâsı sımâh-ı Hân'a irişüp kal'a-yı mezbûre[yi] bi-inâyeti'l-Meliki'l-Müte'âl bi't-tamâm ve'l-kemâl feth idüp etrâf u eknâfda olan buk'a ve kurâ ile kabza-i tasarruf-ı mülûkânelerine dâhil oldı, *elhamdulillâhi alâ zâlik.* Kal'a-yı mezbûrda ol kadar zahîre var idi ki anda olan azîm askere on yıl kifâyet ider ve otuz iki bin top yuvalağı ki her biri yetmiş üçer vakıyyedür ve bin yedi yüz top ve zenberek cenk yarağı ve yetmiş dört araba guruş ve gümüş esbâbı çıkdı ve üç bin kantar top barud otı ve niçe emvâl ve esbâb zâhir oldı. Ve'l-hâsıl bir gazâ oldı kim görilmiş ve işidilmiş değildür.

Andan sonra mâh-ı mezbûrun yigirmi beşinci güni varoş içinde olan kelîsâya minber yapup cum'a güni sa'âdetle ol cum'aya namâza gelüp Hazret-i Server-i Enbiyâ'nun mübârek sancağı önlerince bile gelüp cum'a namâzı kılınınca minberün sağ tarafında koyup ba'dehû yine getürüp Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinün önlerince **[A290a]** getürdiler. Ol gün bir at oğlanı kral-ı bed-fi'âl tarafından halâs olup geldi, cevâbı bu idi ki krâl nefîr-i âmm üslûbı üzere üç yüz bin mikdârı asker-i hezîmet-eserleri Eğri câniblerine cem' olup onar bin florilik yüz aded a'lâ topları ve şâhî darbuzanları[4] ve saçma topları ve mükemmel cebehâne ve buna benzer bî-nihâyet âlât u esbâb-ı harb ile hâzır ve müheyyâ olup fikr-i fâsid ve hîle-i kâsidleri guzât-ı Müslimîn Eğri Kal'ası'n döğerken ale'l-gafle Ordu-yı Hümâyûn üzere gelüp şebîhûn itmek idi; *elhamdulillâhi'l-Meliki'l-Bârî*

1 "Allah cumartesi gününü mübarek kılsın."
2 "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik." Feth, 48/1.
3 "Ve Allah sana şanlı bir zaferle yardım etsin." Feth, 48/3.
4 Bir çeşit kuşatma topu olan "darb-zen" kelimesi metinde ضربوزان şeklinde imla edilmiştir.

Kal'a-yı Eğri gibi hisâr-ı üstüvârî birkaç gün içinde kuvvet-i kāhire ile feth olduğın melâ'înün mesmû'ları oldukda zehreleri çâk ve bisterleri hâr u hâşâk olup kal'adan me'yûs olup iki menzil yerde azîm tabor kurup mütehayyir [ve] mütehayyiz iken Pâdişâh-ı İslâm *meddallâhu zıllehu'l-âlî* devlet ü ikbali ile Eğri Kal'ası'ndan kalkup bir menzil mikdârı yerde Ordu-yı Hümâyûnları kurılup küffâr-ı hâk-sâr işidüp eğri **[A290b]** re'yleri mûcibince Eğri Kal'ası'nun üzerine varup girü hisârı almak kasdına Pâdişâh-ı âlem-penâh *hullidet hilâfetuhû* câsûslardan ve dutulan dillerden ma'lûm idicek cibillet-i şerîflerinde merkûz olan cevn-i hamiyyet ve âteş-i gayret galeyân idüp asker-i zafer-encâmları ile Kal'a-yı Eğri'den kalkup doğru küffâr-ı füccâr-ı hâk-sâr taborları üzerlerine varılup mâh-ı Rebî'u'l-evvel'ün üçünci güni ki yevmü'l-hamîsdür, ol günde gürûh-ı mekrûh ile cenge mübâşeret olunup mâbeynde bir bataklu su berzah gibi vâki' olup ﴿مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ (١٩) بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ﴾[1] fehvâsı aynı ile müşâhede olunup mezbûr sudan mürûr itmek içün sû-be-sû haylî cüst ü cû olundukdan sonra taborlarından mesâfe-i ba'îdede bir sa'bü'l-mürûr ve usrü'l-ubûr geçid bulunup asker-i zafer-peyker ol ma'bere karîb vardukda kefere-i fecere toplar ve tüfenkler alup bu esnâda mahzûl ve makhûrlarun tüfenk-endâz piyâde ve atluları mağrûr olup ma'ber-i mezbûrdan asker-i nusret-eser-i Pâdişâh cânibine güzer itdüklerinde guzât-ı **[A291a]** Müslimîn'ün iki cihânda yüzleri ak [olup] berü yakaya geçen üç bin mikdârı kâfirün başların kesüp ve alay bayrakların ve tablların alup ol gün ricâl-i gayb taraf-ı şimâlde olup ashâb-ı şimâlde olmağla çokluk cenge mukayyed olunmayup irtesi ricâlullâh mağrib tarafında olup bi-emrillâhi'l-Meliki'l-Kadîr asker-i İslâm'a mu'în ü zahîr oldukları muhakkak olmağın asâkir-i mansûrenün ekseri ol ma'berden geçüp kefere-i fecere-i makhûrenün taborları üzerine varılup cânibeynden saflar çekilüp ve alaylar bağlayup her tarafdan dilâverler meydâna çıkup sağ ve soldan hamleler idüp niçe saff-şiken ve merd-efgen küffâr-ı hâk-sârun başların kesüp merdâne revişler ve dilîrâne yüriyişler gösterüp ol ma'rekede vüzerâ-i saff-ârâ [ve] ümerâ-i ceng-âzmânun ekserinden me'mûl olandan ziyâde dilâverlikler sâdır olup bir iki def'a inâyet-i Hakk ile küffâr-ı füccâr-ı bed-girdârun alaylarına şikest virüp ta-

---

1 "(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir, birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine karışmıyorlar." Rahmân, 55/19-20.

borları dağa karîb olmağın firâr itmesünler deyü [1]الحرب خدعة mazmûnınca amel idüp **[A291b]** beğlerbeğiler üzerlerine a'dâ-yı bî-dîn hücûm itdüklerinde asker-i nusret-eser yan virüp bu hîle ile mel'ûnları beri yakaya geçirüp çadırlara karîb yerde guzât-ı zafer-âyât Pâdişâh-ı âlem-penâh ile bile alaylar bağlayup durup ol kavm-i şûmun üzerine hücûm itmedüklerinden mel'ûn u menkûblar Ehl-i İslâm bizden havf idüp mağlûb olmışlardur deyü bu gurûrla bir cânibden atlusı ve bir cânibden yayası bir oğurdan Ordu-yı Hümâyûn üzere yüriyiş itdüklerinde her tarafdan asker-i İslâm dahi tîğ-ı hûn-âşâm ile küffâr-ı hâk-sâra karşu varılup avn-i Bârî yârî kılmağla cümle atlusın ve yayasın ân-ı vâhidde batağa varınca kılıcdan geçirüp sahrâlar küştelerinden püşte püşte olup ve niçesi dahi batağa batup başı kesilüp ve niçesin dahi esîr idüp beste beste olup az kalanları dağlara düşüp hayrân ve ser-geşte kalup, asker-i İslâm bir kılıc urmışlardur ki tahrîre ve takrîre mecâl muhâldür. Husûsan vezîr-i a'zam ve düstûr-ı ekrem **[A292a]** olan müşîr-i efham, nizâmü'l-âlem, mükemmilü'n-nâmûsi's-saltanati'l-uzmâ, el-mahfûf bi-sunûfi avâtıfi'l-Meliki'l-A'lâ Cigalazâde dimekle ma'rûf Sinân Paşa *edâmellâhu te'âlâ iclâlehû ve zâde ikbâlehû* cibilletinde merkûz olan vüfûr-ı şecâ'at ve kemâl-i celâdet muktezâsınca iki cihânda yüzi ak, yanında mevcûd bulunan dilâverler ile Ordu-yı Hümâyûn'un sağ cânibine gelen yigirmi bin mikdârı küffâr-ı füccârun atlusını buçuk sâ'at mikdârı zamânda tu'me-i şimşîr eyleyüp nicesin dahi suya döküp mel'ûnlarun ihlâkine illet-i müstakille olmışdur, *cezâhullâhu te'âlâ hayran kemâ nasara'd-dîne nasran.* Darb-ı şimşîrden cân-ı hakîrlerin halâs idenler ﴿كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ (٥٠) فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ﴾[2] muktezâsınca karârı firâra tebdîl idüp ve şecâ'ati cebânete tahvîl eyleyüp ser-geşte ve hayrân iken sülâletü's-selâtîni'l-izâm Fetih Giray Hân Sultân *dâme uluvvuhû* dahi asker-i Tatar-ı sabâ-reftâr ile ve guzât-ı encüm-şümâr birle bir tarafdan adüvv-i bed-rû-yı bî-dîni kıra kıra taborları cânibine gidüp çadırlarına **[A292b]** tahassun itmek istedüklerinde halâs olmayup, âhirü'l-emr çadırların ve sâ'ir emvâl ü esbâbların ve cümle topların ve cebehânelerin ve orduların bırağup [3]من نجا برأسه فقد ربح mazmûnınca birer başları ile dağla-

---

1 "Harp hiledir." İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/107, (697).
2 "Onlar sanki arslandan kaçan yaban eşekleridirler." Müddessir, 74/50-51.
3 "Başını kurtaran kazandı."

ra düşüp anda dahi halâsa mecâl olmayup Tatar askeri ardlarından irişüp ﴿وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ﴾[1] mûcibince emân ve dermân virmeyüp başların tenden cüdâ kılup baş u buğ olanlardan dinç atları olanlarun ikisi üçi kurtulup niçe yüz karalığı ile mechûl dağlara teşne vü gürisne kaldılar, *zâdehumullâhu te'âlâ hızyen ve nekâlen.* Ganîmetlerinden yüz pâre topları ve cebehâneleri hâssa-i hümâyûn içün zabt olundı. Ol nehr-i cârî kesret-i kuffâlden üç gün akup, hâsıl-ı kelâm sahrâlarda ve bahrde ve dağlarda yüz yigirmi bin mikdârı kefere kable'l-gurûb buçuk sâ'atde tu'me-i tîğ-ı şimşîr olduğın ahyâr u ebrâr dîde-i basîret ile müşâhede eyledüklerinde bu kadar nüfûsı cüz'î zamânda menkûs ve ma'kûs kılmak sun' değildür deyü **[A293a]** lisân-ı hâl ve kālleri ﴿فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ﴾[2] âyet-i kerîmesi oldı.[3]

İşbu eyyâmda Medîne-i Münevvere'de bir azîz-i sâdıku'l-kavl rü'yâ-yı sâ[dı]kasında Hazret-i Risâlet-penâh'ı *sallallâhu aleyhi ve sellem* gördi, Ashâb-ı Kirâm ile bile piyâde acele ile gideyorlar. Su'âl eyledi ki ne cânibe ve ne maslahata âzim olmışlar; cevâb virildi ki Pâdişâh-ı İslâm, küffâr-ı bednâm üzere olmağın dîn-i İslâm imdâdı içün revâne olmışlar. من رآني فقد رأى الحقّ[4] mûcibince sıdkına iştibâh olmamağın nakl olundı. İmdi Hazret *sallallâhu aleyhi ve sellem* mümidd ve mu'în oldukları mukarrer ve muhakkakdur. Ve li-hâzâ Server-i Enbiyâ ve Hulâsa-i Asfiyâ *aleyhi minallâhi ezke't-tahiyye* zamân-ı şerîflerinde meşhûr ve mezkûr gazâya ki Gazve-i Bedr dimekle ma'rûfdur, müşabih olmışdur. Belki Hakk *Celle ve Alâ* dahi mu'în ü zahîr idüğinde iştibâh yokdur. Nitekim âyet-i kerîme-i ﴿وَ مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لَكِنَّ اللهَ رَمَى﴾[5] fehvâsı müş'irdür ve gazânun azame-

1 "Nerede olursanız olun, **sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile** ölüm size ulaşır. Onlara bir iyilik gelirse 'Bu Allah'tandır.' derler; onlara bir kötülük gelirse de 'Bu senin yüzündendir.' derler. (Ey Muhammed!) De ki: 'Hepsi Allah'tandır.' Bu topluma ne oluyor ki neredeyse hiçbir lafı anlamıyorlar!" Nisâ, 4/78.

2 **"(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü.** Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." Enfâl, 8/17.

3 Burada Eğri'nin fethinden itibaren detaylı biçimde anlatılmış olan muharebe, Sultan III. Mehmed kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri ile Arşidük Maximilien komutasındaki müttefik Haçlı ordusu arasında vukua gelmiş ve kesin Osmanlı zaferiyle sonuçlanmış olan meşhur Haçova Muharebesi'dir (25-26 Ekim 1596). Hakkında derli toplu bilgi için bk. Feridun Emecen, "Haçova Meydan Savaşı", *DİA*, C. 14, s. 546-547.

4 "Beni (rüyada) gören muhakkak beni gerçekten görmüştür." İbn Hanbel, *el-Müsned*, 37/292, (22606).

5 "(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. **Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.** Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." Enfâl, 8/17.

tinden dahi ma'lûm olur. Zîrâ ba'de't-tamâm Pâdişâh-ı İslâm *ebbedallâhu te'âlâ devletehû ve eyyede cunûdehû ve hallede* **[A293b]** *milkehû* üç gün kırılan kâfir içinde gezüp ucların bulmayup ödleri sınanlar demet-vâr yer yer biri biri üzere düşüp ölmüşlerin nihâyeti olmayup bî-hadd ve bî-add melâ'înün hûnları müddet-i medîd seyl gibi revân olup ليس الخبر كالعيان[1] gören bilür ve illâ takrîre mecâl olmayup tahrîri muhâl olan makūlesindendür, vâkı'anun öşr-i âşiri beyân olunmış değildür.

Sa'âdetlü Pâdişâh-ı âlem-penâh feth u fütûh idüp mansûr ve muzaffer avdet itdükden sonra küffâr-ı hâk-sâr on beş bin kâfir-i fâcir mahzûl ve makhûr korkarak meyyitler içinde hınzır leşlerin bulmak kasdı ile gelüp mevtâ arasına vâsıl olduklarında Kal'a-yı Eğri'de muhâfazat iden asâkir-i İslâm üzere olan Sûfî Sinân Paşa'ya haber vardukda niçe yarar dilâver serdengeçmiş pîrleri seçüp mel'ûnlar üzerine gönderdi, varup melâ'îne hücûm idüp hanâzîrün karârları kalmayup firâr eyleyüp asker-i İslâm ardlarına düşüp on binden ziyâdesin kılıcdan geçirüp ve niçesin esîr idüp bakıyyetü's-süyûf kaçup dağlara düşüp **[A294a]** ve sahrâlara perâkende olup nevmîd ü hâsir ve mecrûh u nâ-bedîd olurlar, *zâdehumullâhu te'âlâ hizlân.* Bundan gayrı dahi defa'ât-ile asâkir-i İslâm küffâr-ı füccâr-ı hâk-sârdan yedişer bin sekiz bin cân-ı habîslerin cehenneme gönderüp aslâ mecâl virmediler, *zâdehumullâhu te'âlâ kuvveten*.

İşbu sene-i mezbûrenün cümle vakāyi'inden budur ki **Sultân Muhammed Hân-ı Gāzî** *hullidet hilafetuhû* beğlerbeğilerinden Hâfız Ahmed Paşa *yesserallâhu lehû mâ-yeşâ* Bosna serhaddinde iki su mâbeyninde mukaddema şehîd olan Hasan Paşa'nun binâ itdüği kal'a ki sâbikan kâfir almışdı, mezbûr Ahmed Paşa gayrete gelüp asker-i İslâm ile cem'iyyet idüp kal'a-yı mezkûreyi muhâsara ider. Bu hâletde iken küffâr-ı füccâr-ı bed-girdâr dahi cem'iyyet idelüm deyü seksen bin kâfir cem' idüp Gāzî Ahmed Paşa üzere gelüp bir mertebe ceng-i azîm olur ki tahrîr ü takrîre mecâl yokdur. Ve bi'l-cümle Gāzî Ahmed Paşa'yı iki yerde tüfenk ile ve üç yerde kılıc ile kaftanını pâreler ve dülbendin üç dört yerden çalup ma'a-hâzâ kılıcı elinde nâralar **[A294b]** urup "Koman dilâverler!" deyü asker-i İslâm'ı cenge tahrîz idüp niçe kâfir-i habîsi tu'me-i şimşîr idüp

1 "İşitmek, görmek gibi olmaz."

bi-inâyetillâhi tebâreke ve te'âlâ kâfire bir kılıc urdı ki mel'ûnlarun durmağa mecâlleri kalmayup firâr eyleyüp, asker-i İslâm ardlarınca kovup yigirmi bin kâfiri kılıcdan geçirüp ve niçesin esîr idüp bâkīleri yaralu ve berelü sahrâlara düşüp anlardan dahi bir ferd hayr itmeyicekdür. Küffârı kırup mezbûr kal'ayı aldukdan sonra Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine pârelü kaftanı ve pâre pâre olmış dülbendi ve niçe esîr ve niçe doyumluklar gönderüp ahvâli arz eyledi; sa'âdetlü **Sultân Muhammed Hân-ı Gāzî** *hullidet hilafetuhû* dahi Ahmed Paşa'ya niçe in'âm u ihsân itdükden sonra yine Bosna serhaddinün beğlerbeğiliğin envâ'-ı istimâletler ve hil'atler ile ta'yîn ve takrîr idüp gönderdiler.

Pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Muhammed Hân-ı Gāzî *hullidet hilafetuhû* eyyâm-ı sa'âdetlerinde küffâr-ı füccâra urulan kılıc bir devirde olmış değil ve olıcak olduğı bâ'îd add olunur. Ve bi'l-cümle eger şecâ'at, eger **[A295a]** velâyet, eger kerâmet Sultân-ı zamân ve şîr-i Âl-i Osmân melikü'l-mülûk ve's-selâtîn Sultân Muhammed Hân-ı Gāzî hazretlerinde hatm olmışdur, *tavvelallâhu umrahû ve hallede milkehû ve lâ-zâle hâze'd-dîn bi-vücûdihî ve cûdihî muzafferen mansûran ve âbâ'uhû ve ecdâduhû mağfûran, âmîn [yâ] Rabbe'l-Âlemîn.*[1]

Tezyîl

İşbu za'îf ü nahîf muharrir ve mütercim-i kitâbun[2] vâlidi[3] Diyâr-ı Rûm'da Amâsiyye nâm şehirde Kara Hâfız nâm azîzün[4] evlâdından olup ticâret tarîkı ile Diyâr-ı Acem'e gelüp Herât nâm şehirde sâkin iken meşâyih-i Nakşibendiyye'den *kaddesallâhu te'âlâ*[5] *esrârahum* Hazret-i Hâce-i Ahrâr Hâce Ubeydullâh *efâzallâhu te'âlâ*[6] *aleynâ min fuyûzı berekâtihî* hulefâsından Mîr Ringirîz dimekle ma'rûf ve meşhûr azîz belde-i mezbûreye gelüp ahâlî-i Herât **[B244b]** azîz-i mezbûrun ziyâretine fevcen ba'de fevc varup geliyorlar iken vâlid-i merhûm dahi kasd-ı ziyâret idüp gelürler iken[7]

1 **HÂTİMETÜ'L-KİTÂB** // *âmîn [yâ] Rabbe'l-Âlemîn* A: -B
2 ve mütercim-i kitâbun B: -A
3 vâlidi A: babası B
4 nâm azîzün B: -A
5 *te'âlâ* B: -A
6 *te'âlâ* B: -A
7 gelürler iken B: -A

sabâh namâzından sonra mezbûr azîz meclisine varup kapudan içerü girdüği gibi ol azîz *kuddise sırruhu'l-azîz*[1] buyurdı ki: "Meşâyih meclislerine tahâretsüz gelmek câ'iz değildür." Merhûm ve mağfûrun-leh[2] peder, azîzün sözini[3] kendüye haml idüp **[A295b]** fi'l-hâl kapudan rücû' idüp kalbini mâsivâdan tathîr[4] idüp safâ-yı hâtır ile azîzün meclisine[5] dâhil oldukda Mîr Ringirîz *kuddise sırruhu'l-azîz* kalkup peder-i merhûma[6] envâ'-ı i'zâz u ikrâm ile yanına aldı. Hemân ol meclisde merhûm pederim yanında olan[7] hutâm-ı dünyâdan mevcûd olanı fukarâya[8] cemî'an[9] taksîm ü[10] tevzî' idüp yalın ayak baş kabak sahrâlara ve dağlara revâne olup ahâlî-i Herât "Hâfız Rûmî dîvâne olup sahrâlarda kurtlar nasîbi oldı." deyü mukarrer idindiler. Ba'dehû bir sene geçdükden sonra Herât'da merhûm vâlidün[11] civârında sâkin olan konşusı[12] bir rencber kimesne huccâc ile hacc-ı şerîf niyyetine gelüp Ka'be-i Mükerreme'de merhûm vâlidi[13] jende-pûş ve müstağrak bulup hâtunına gösterüp "Herât'da civârımızda sâkin[14] olan Hâfız Rûmî budur." deyü bildürdi. **[B245a]** Birkaç gün geçdükden sonra mezbûr rencber[15] âhirete intikāl eyleyüp[16] hâtunı iddet çeküp halâs oldukdan sonra merhûm pedere gelüp kendüyi bildürüp pederün[17] hizmetinde olmaklığı ihtiyâr idüp mezbûre dahi terk-i mâsivâ idüp merhûm[18] pederün nikâhına dâhil olup bu hakīr-i nâ-tüvân **Muhammed bin Ömer el-Âşık**[19] sene dokuz yüz elli târîhinde **[A296a]** Medîne-i Münevvere'de anlardan zuhûra[20]

---

1 *kuddise sırruhu'l-azîz* A: -B
2 ve mağfûrun-leh B: -A
3 azîzün sözini B: -A
4 mâsivâdan tathîr A: mâsivâ'ullâh[dan] pâk B
5 azîzün meclisine B: -A
6 peder-i merhûma B: -A
7 yanında olan B: -A
8 fukarâya B: -A
9 cemî'an A: -B
10 taksîm ü B: -A
11 vâlidün A: pederün B
12 konşusı B: -A
13 merhûm vâlidi A: pederi B
14 sâkin B: -A
15 rencber A: kimesne B
16 intikāl eyleyüp B: göçüp A
17 pederün B: -A
18 merhûm A: -B
19 **Muhammed bin Ömer el-Âşık** B: -A
20 zuhûra A: vücûda B

gelüp, vâlid vâlide ile[1] Fârisî tekellüm eylemeğin bu hakīr dahi Fârisî'den gayrı dil[2] bilmez idi. Altı yıldan sonra merhûm peder dâr-ı bekāya rıhlet idüp bu za'îf mektebe varup lisân-ı Arabî mektebde ta'allüm eyleyüp[3] yigirmi iki yaşına girince bu hâl üzere idi. Andan sonra ba'zı Rûmî karındaşlara ihtilât idüp fi'l-cümle Türkî ta'allüm olundı. İşbu kazıyyeyi[4] zikr eylemekden murâd üç matlabdur. Evvelen[5] lisân-ı Türkî'de kemâl-i aczimiz olduğın beyândur. Zîrâ[6] Arabî'de yigirmi iki[7] yaşına girdükden sonra hâsıl olan Türkî nice olsa gerekdür pûşîde değil. İmdi nev-tevârîh-i şerîfe ve mecâmi'-i latîfe[ye][8] nazar iden ehl-i basîret efendiler[9] saktâtımızı ıslâh idüp ma'zûr buyursunlar. Sâniyen,[10] hukūk-ı vâlideyn sakīl olmağın zikr olundılar; tâ kim erbâb-ı hâl[11] nazar-ı şerîflerine geldükde anları hayr-du'â[12] ile yâd idüp bu hakīrün[13] yüki hafîf ola. **[B245b]** Sâlisen,[14] Hazret-i Mîr Ringirîz *kuddise sırruhu'l-azîz* merhûm[15] vâlidi bir nazar ile irşâd idüp vâlideyi dahi ana mülhak eylemeğin المؤمنون لا يموتون بل يُنقَلون من دار الفناء إلى دار البقاء[16] **[A296b]** mûcibince rûh-ı pür-fütûhlarından temennâ[17] iderüm ki bu bîçâre-i der-mânde-i dûr-mândeyi dahi vücûd-ı beşeriyyetden kurtarup vücûd-ı İlâhî'de müstağrak kılup Bârî âhir demde yârî kılup[18] bâ'is-i hüsn-i hâtime ola.

آمين يا ربّ العالمين. و الله الموفِّق و بعنايته الكتاب تمّ و استراح القلم.[19]

---

1 vâlid vâlide ile A: anam ve babam B
2 Fârisî'den gayrı dil A: Türkî dili B
3 lisân-ı Arabî mektebde ta'allüm eyleyüp A: Arabî dilini mektebde öğrenüp B
4 kazıyyeyi A: kıssayı B
5 Evvelen A: Biri budur ki B
6 Türkî'de kemâl-i aczimiz olduğın beyândur. Zîrâ B: -A
7 iki A: -B
8 nev-tevârîh-i şerîfe ve mecâmi'-i latîfe[ye] B: -A
9 basîret efendiler B: nazar A
10 Sâniyen A: Ve biri budur ki B
11 hâl A: dil B
12 hayr-du'â A: hayr B
13 hakīrün A: fakīrün B
14 Sâlisen A: Ve biri budur ki B
15 merhûm A: merhûm ve mağfûrun-lehumâ B
16 "Müminler asla ölmezler, geçici bir mekandan ebedi kalıcı bir mekana intikal ettirilirler." Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, C. 25, Beyrut 1999, s. 70.
17 temennâ A: iltimâs B
18 yârî kılup B: -A
19 آمين يا ربّ العالمين. والله الموفِّق و بعنايته الكتاب تمّ و استراح القلم :B والله الموفِّق A "Bu duayı kabul eyle ey Âlemlerin Rabbi! Başarıya ulaştıracak olan ancak Allah'tır. Onun inayetiyle kitap tamam oldu ve kalem istirahata kavuştu."

KAYNAKÇA

Ak, Mahmut. "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi (Âşık Mehmed b. Ömer)". *İlmî Araştırmalar*. Sa. 1. (İstanbul 1995). s. 9-14.

Ak, Mahmut. *Osmanlı'nın Gezginleri*. 3F Yayınları. İstanbul 2006.

Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî. *Hulâsatü'l-Ahbâr*. Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Ayasofya, nr. 3289-M2; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Hacı Beşir Ağa, nr. 465; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Esad Efendi, nr. 2378; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Nuruosmaniye, nr. 3395.

Atar, Fahrettin. "Mükâtebe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. Ankara 2020. s. 530-532.

Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. trc. Coşkun Üçok. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 1982.

Barca, İbrahim. *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*. Siyer Yayınları. İstanbul 2016.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık el-Basrî. *el-Müsned (el-Bahrü'z-Zehhâr)*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh. Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân - Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem. C. 2. Beyrut - Medine 1988.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dâru İbn Kesîr. Dımaşk - Beyrut 2002.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Matbaa-i Âmire. C. 3. İstanbul 1926.

Çetin, Osman. "İbn Zebâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul 1999. s. 458.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *el-Müsnedü'l-Câmi' (es-Sünen)*. thk. Nebîl b. Hâşim b. Abdillâh el-Gamrî. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye. Beyrut 2013.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût - Muhammed Kâmil Karabellî. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye. C. 5-6. Beyrut 2009.

el-Câsir, Hamed. "el-Vefâ ve Mü'ellifuhû". *Resâ'il fî Târîhi'l-Medîne*. Riyad 1972. s. 29-30.

Emecen, Feridun. "Haçova Meydan Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 14. İstanbul 1996. s. 546-547.

Eyüb Sabri Paşa. *Mir'âtü'l-Haremeyn (Haremeyn Tarihi): Mir'ât-ı Mekke*. haz. Ömer Faruk Can - Fatma Zehra Can. ed. Göker İnan. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. C. 1. İstanbul 2018.

Fahrüddîn er-Râzî. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyn et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. C. 25. Beyrut 1999.

Fayda, Mustafa. "İslâm Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 28. Sa. 1. (1987). s. 167-180.

Gemici, Nurettin - Can, Ömer Faruk. "Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihi'ne Dair Birtakım Yeni Bulgular". *Siyer Araştırmaları Dergisi*. Sa. 8 (Temmuz 2020). s. 171-190.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafâ Abdülkādir Atâ. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. C. 1. Beyrut 2002.

Harâ'itî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî. *Mekârimü'l-Ahlâk ve Me'âlîhâ ve Mahmûdu Tarâ'ikihâ*. thk. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî. Dâru'l-Afâki'l-Arabî. Kahire 1999.

Heysemî, Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî. C. 2. Beyrut 1967.

İbn Balabân, Ebu'l-Hasen Emîr Alâ'üddîn Alî b. Balabân b. Abdillâh el-Mısrî. *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbni Hibbân*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût. Müessesetü'r-Risâle. C. 1, 9. Beyrut 1988.

İbn Bişrân, Ebu'l-Kāsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân b. Mihrân. *Emâlî İbn Bişrân*. Dâru'l-Vatan. Riyad 1997.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût v.dğr. er-Risâletü'l-Âlemiyye. C. 12. Dımaşk 2013.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût v.dğr. Müessesetü'r-Risâle. C. 2, 10, 12, 14-15, 19-20, 23, 28, 37-38, 41. Beyrut 1996-2001.

İbn Zebâle, Ebu'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen el-Medenî el-Mahzûmî. *Ahbârü'l-Medîne*. thk. Salâh Abdülazîz Zeyn es-Selâme. Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Medîneti'l-Münevvere. Medine 2003.

Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. haz. Şerefettin Yaltkaya - Rifat Bilge. C. 2. İstanbul 1943.

Kaya, Nuri. *Medine Tarihçisi Semhûdî (ö. 911/1506) ve Vefâü'l-Vefâ Adlı Eseri*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 2017.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Medine Tarihçisi Semhûdî ve Vefâü'l-Vefâ Adlı Eseri". *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail Erünsal'a Armağan*. der. Hatice Aynur v.dğr. Ülke Kitapları. C. 1. İstanbul 2014.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Semhûdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul 2006. s. 489-491.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Şehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul 2010. s. 441-446.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Tarihî Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı". *Osmanlı Araştırmaları*. Sa. 33 (Prof. Dr. Kemal Özergin Hatıra Sayısı). (2009). s. 87-129.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, C. 2-3. Beyrut 1991.

Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kāmûsi'l-Muhît*. haz. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. C. 4-5. İstanbul 2013-2014.

Parmaksızoğlu, İsmet. *Manisa Genel Kütüphanesi Tarih - Coğrafya Yazmaları Kataloğu*. MEB. İstanbul 1952.

Rosenthal, F. *A History of Muslim Historiography*. E. J. Brill. Leiden 1952.

Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*. Dâru'l-Cîl. C. 5. Beyrut 1992.

Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *et-Tuhfetü'l-Latîfe fî Târîhi'l-Medîneti'ş-Şerîfe*. nşr. Ârif Ahmed Abdülganî - Hâlid Ahmed Mollâ es-Süveydî. Dâru Kinân. C. 2. Dımaşk 2010.

Semhûdî, Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî. *Hulâsatü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*. thk. Hamed el-Câsir. el-Mektebetü'l-İlmiyye. Medine 1972.

Semhûdî, Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî. *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*. nşr. Kāsım es-Sâmerrâî. Müessesetü'l-Furkān li't-Türâsi'l-İslâmî. C. 2. London 2001; *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. C. 4. Beyrut 2006; *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ (Medine-i Münevvere Tarihi)*. trc. İbrahim Barca. Siyer Yayınları. C. 1. İstanbul 2021.

Sezgin, Fuat. *GAS (Geschichte des Arabischen Schrifttums)*. E. J. Brill. C. 1. Leiden 1967.

Şınkītî, Muhammed Hıdr b. Abdillâh b. Ahmed el-Cekenî. *Kevserü'l-Me'ânî ed-Derârî fî Keşfi Habâyâ Sahîhi'l-Buhârî*. Müessesetü'r-Risâle. C. 11. Beyrut 1995.

Taberânî, Ebu'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. thk. Târık b. İvazullâh b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî. Dâru'l-Haremeyn. C. 1, 5. Kahire 1995.

Taberânî, Ebu'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Mektebetü İbn Teymiyye. C. 4, 19. Kahire 1984.

Taberânî, Ebu'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Kitâbü'd-Du'â*. thk. Muhammed Sa'îd b. Muhammed Hasen el-Buhârî. Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye. C. 3. Beyrut 1987.

Tirmizî, Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) es-Sülemî. *el-Câmi'u'l-Kebîr (es-Sünen)*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî. C. 4-5. Beyrut 1996.

Yâfi'î, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Alî el-Yemenî. *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti mâ Yu'teberu min Havâdisi'z-Zamân*. not. Halîl el-Mansûr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. C. 4. Beyrut 1997.

Yâkūt, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkūt b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-Büldân*. Dâru Sâdır. C. 4-5. Beyrut 1977.

Wüstenfeld, F. *Geschichte der Stadt Medina im Auszuge aus dem arabischen des Samhūdī* (Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* adlı eserinde yer alan Medine tarihiyle ilgili İbn Zebâle rivayetlerinin neşri). Göttingen 1860.

DİZİN

B

C-Ç

E

F

G

H

I-İ

K

L

M

O-Ö

R

S-Ş

T

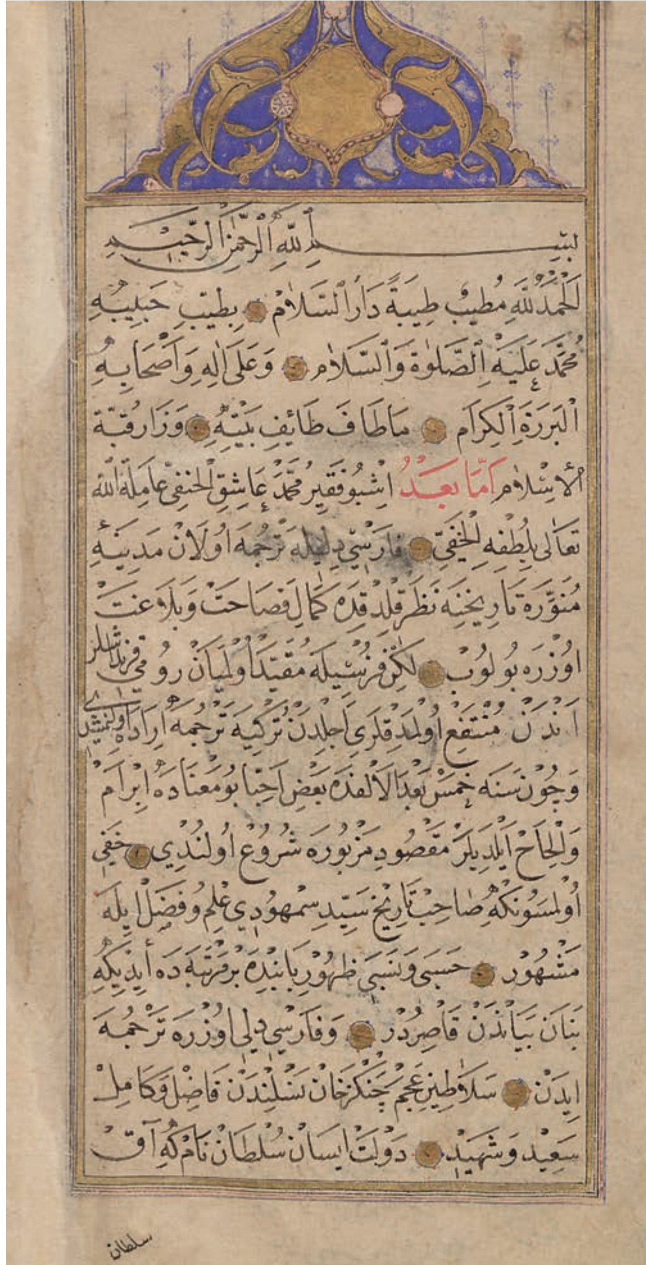
U-Ü

V

Y

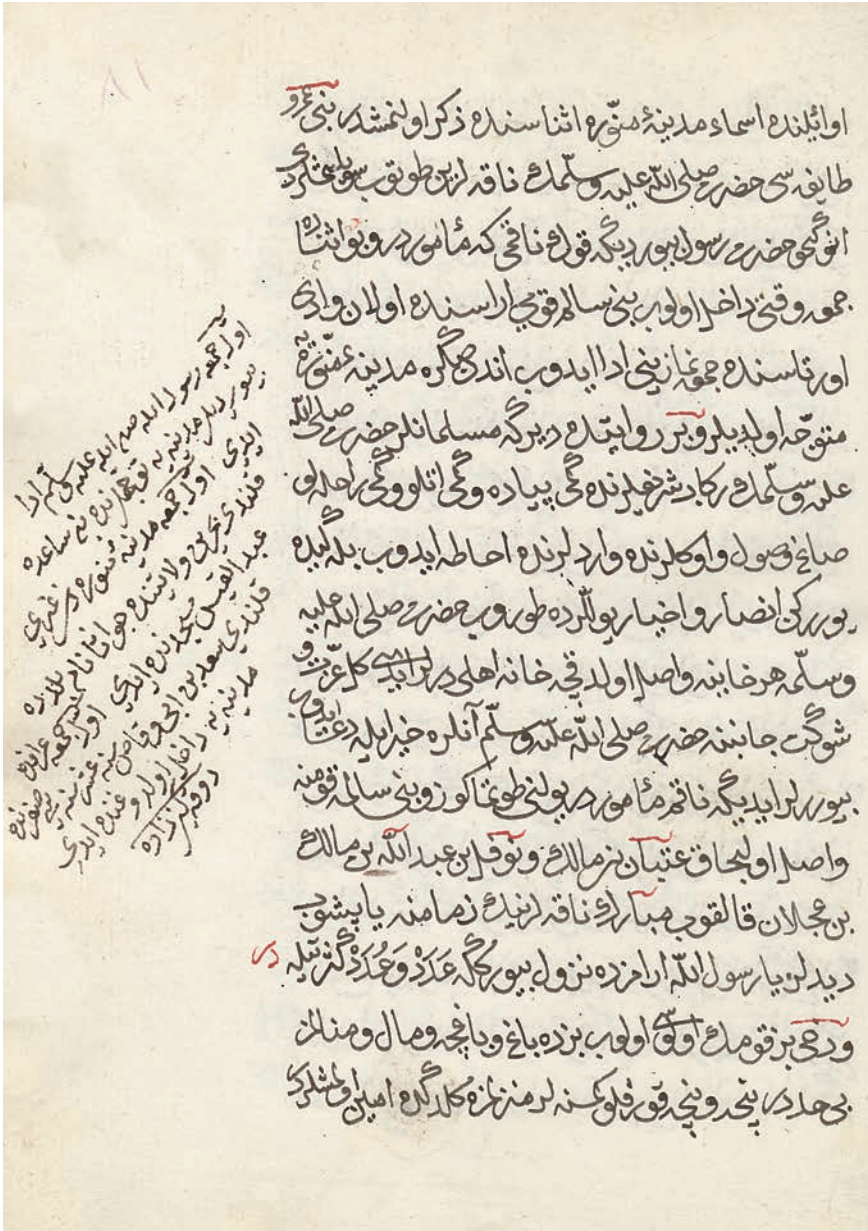
Z

EKLER


بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله مطيب طيبة دار السلام ● بطيب حبيبه
محمد عليه الصلوة والسلام ● وعلى اله واصحابه
البررة الكرام ● ما طاف طائف بيته ● وزار قبة
الاسلام اما بعد اشبو فقير محمد عاشق الحنفي عامله الله
تعالى بلطفه الخفي ● فارسي دليله ترجمه اولان مدينه
منوره تاريخنه نظر قلدقده كمال فصاحت وبلاغت
اوزره بولوب ● لكن فارسيله مقيد اوليان رومي قرنداشلر
اندن منتفع اولمدقلري اجلدن تركيه ترجمه اراده اولنمشيدي
وچون سنه خمس بعد الالف ده بعض احبا بو معناده ابرام
والحاح ايلديلر مقصود مزبوره شروع اولندي ● خفي
اولمسونكه صاحب تاريخ سيد سمهودي علم وفضل ايله
مشهور ● حسبي ونسبي ظهور باينده بر مرتبه ده ايديكه
بنان بيانندن قاصردر ● وفارسي دلي اوزره ترجمه
ايدن ● سلاطين عجم چنكزخان نسلندن فاضل وكامل
سعيد وشهيد ● دولت ايسان سلطان نام كه آق

سلطان

EK 1: *Hulâsatü'l-Ahbâr*'ın bu çalışmada esas alınan nüshalarından biri olan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya 3289-M2 numarada kayıtlı nüshanın 1[b] sayfası.

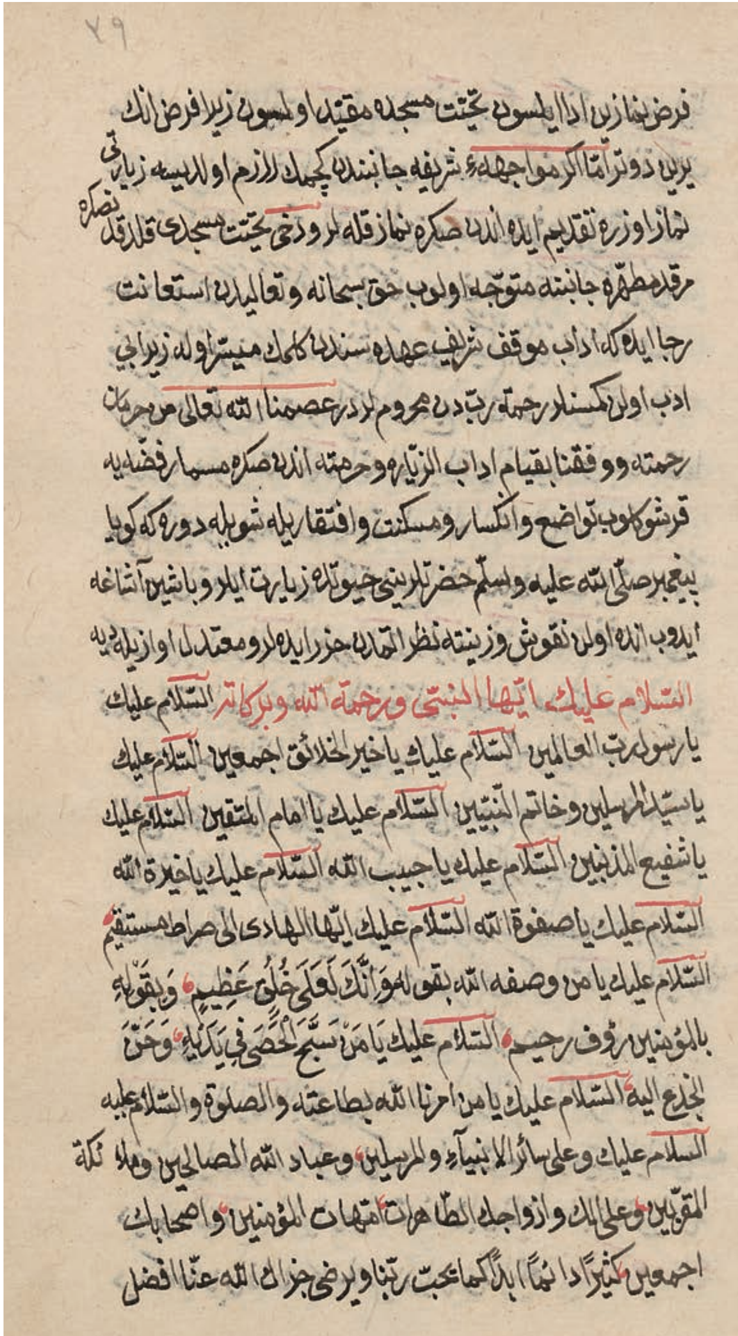


EK 2: *Hulâsatü'l-Ahbâr*'ın bu çalışmada esas alınan nüshalarından biri olan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 465 numarada kayıtlı nüshada yer alan ve Medine'de kılınan ilk cuma namazına dair bilgi içeren derkenar notunun görüldüğü 81[a] sayfası.

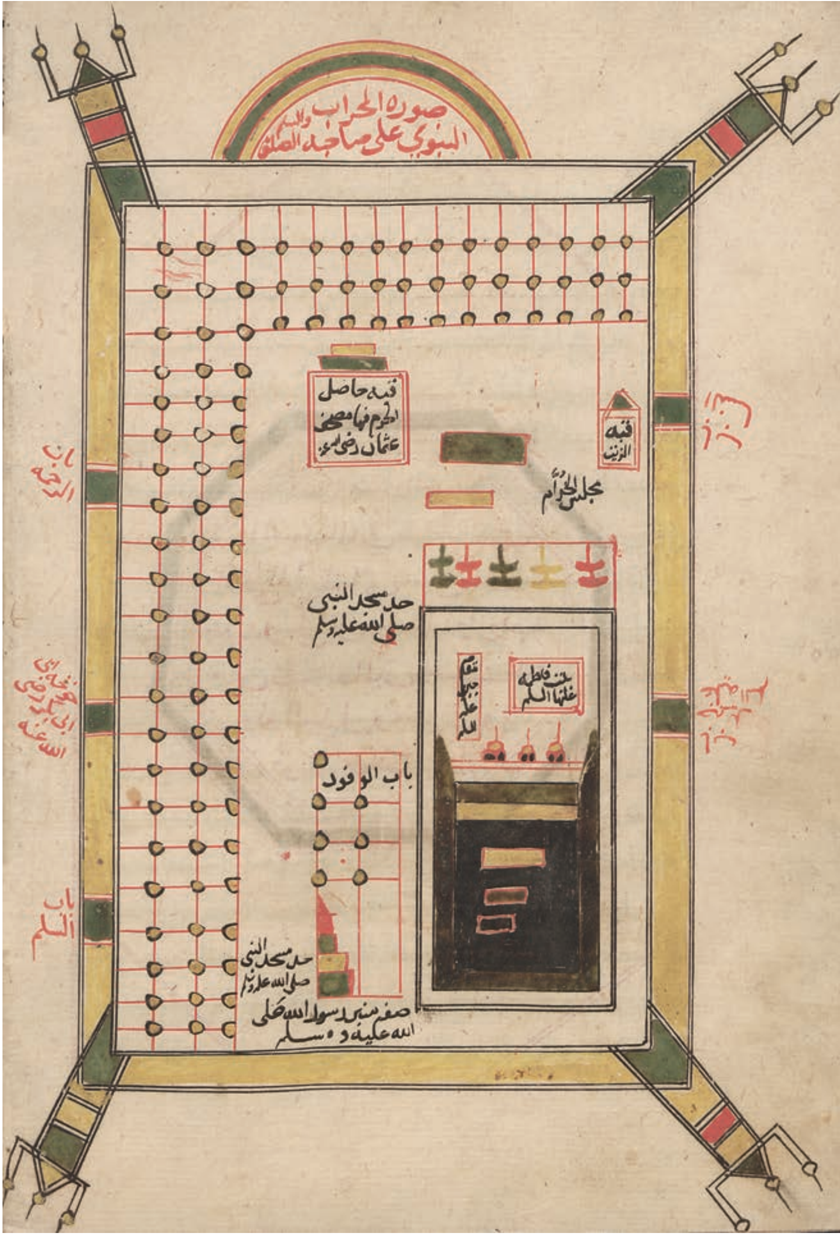
EK 3: *Hulâsatü'l-Ahbâr*'ın Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi 2378 numarada kayıtlı nüshasının, müellif Âşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî'nin hayat hikâyesine ayrılmış olan "Tezyîl" kısmının baş tarafının görüldüğü 282[a] sayfası.

المحفوظه و المختاره و مدخل صدق رب ادخلني مدخل صدق واخرجني
مخرج صدق آيه تفسيرنده بيورمشلر كه مدخل صدق مدينه در و مخرج
صدق مكه در المدينه مدينه لغتده عبارتدر منازل كثيره دن كه
قريه دن تجاوز ايليوب مصره واصل اولمامش اوله يا خود مصره مرادف
اوله اما معروف دن متبادر بو محل شريف و موطن منيف در منكري جميع مدينه مساوي
درمنكي منسوب مديني و معرفه منسوب مدني در مدينة الرسول صلى الله
عليه وسلم حديث شريفده سرور كائنات عليه ازكى التحيات ذات
بابركاتلرينه اضافه ايلمكين در المرحومه توريه ده كلمشدر وجه تسميه
حق سبحانه وتعالى نك انواع رحمتي اول محل شريفده نازل اولمغله در
پيغمبر كه صلى الله عليه وسلم وجود شريفلري سببيله المرزوقه مسجد الاقصى
صاحب مطالع دن منقول در المسكينه توريه دن منقولدر و مسكنت اسنادي
يا حقيقة اذ ده قابليت خلق ايلمك معناسنه يا خود مجازا اهلي اعتباريله
المسلمه وجه اسناد اسلام حقيقة يا خود مجازا ايمان اسنادي
كبي نته كم بالاده سبقت ايلدي مضجع رسول الله صلى الله عليه وسلم
حديث شريف مقتضاسنجه در المطيبه المقدسه والمقر مركبي
المتان بعض آثارده كلمشدر يا تغليب قبيلندندر يا خود و مهاجرين
والصادر جمع اولمق اعتباريله اوله اما ثاني اولي اولمقدر المكينه
مكانت و رفعت شان سببيله در مهاجر رسول الله صلى الله عليه
عليه وسلم نته كم حديث شريفده كلمشدر الموفيه فانك تشديديله
و تخفيفيله اسناد وفا مجازا در اهلي اعتباريله شويله دمشلر
الناجيه جسميله طاعون و دجال دن نجات بولماغين تسميه اولنمشدر

EK 4: *Hulâsatü'l-Ahbâr*'ın Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye 3395 numarada kayıtlı nüshasının Medine-i Münevvere'nin bazı isimlerini ihtiva eden 6[a] sayfası.



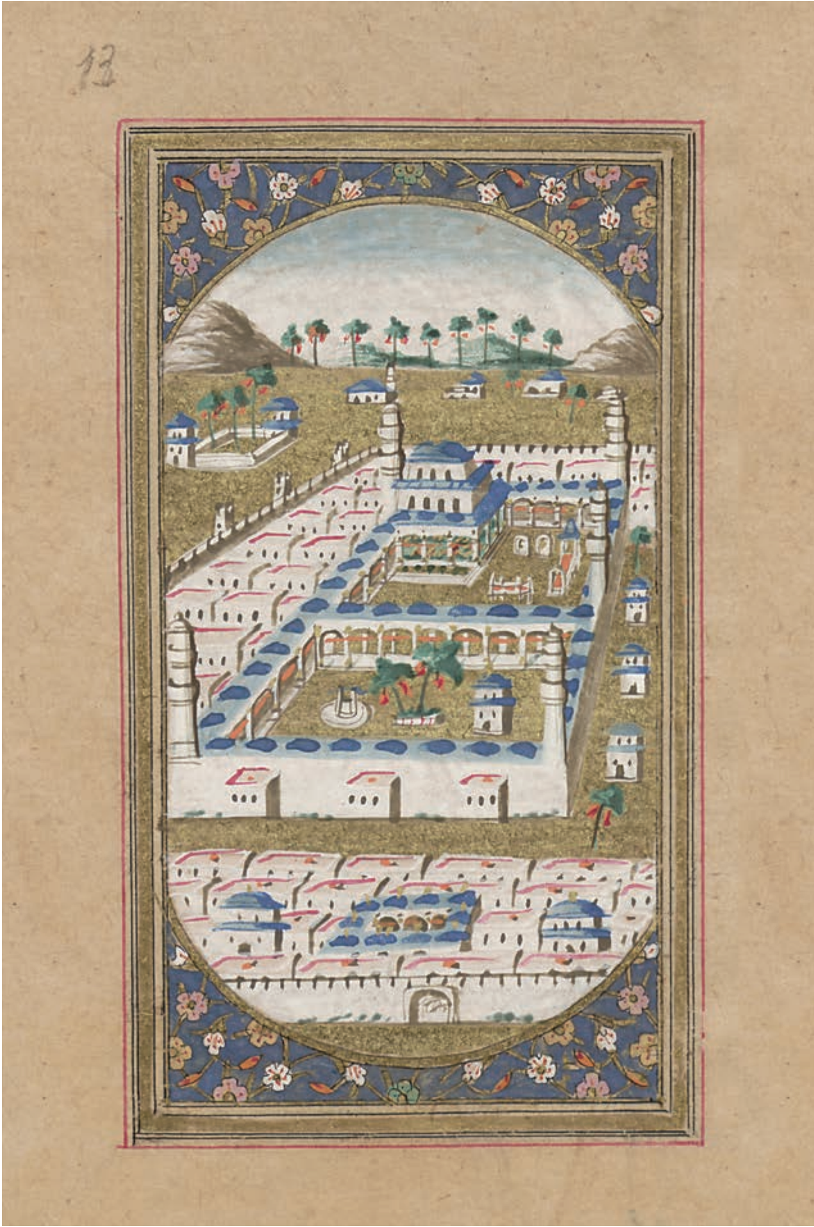
EK 5: *Hulâsatü'l-Ahbâr*'ın Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih 4343 numarada kayıtlı nüshasında yer alan ve Resûl-i Ekrem'in kabrini ziyaret sırasında verilmesi faziletli olan selamın baş tarafını gösteren 39[a] sayfası.



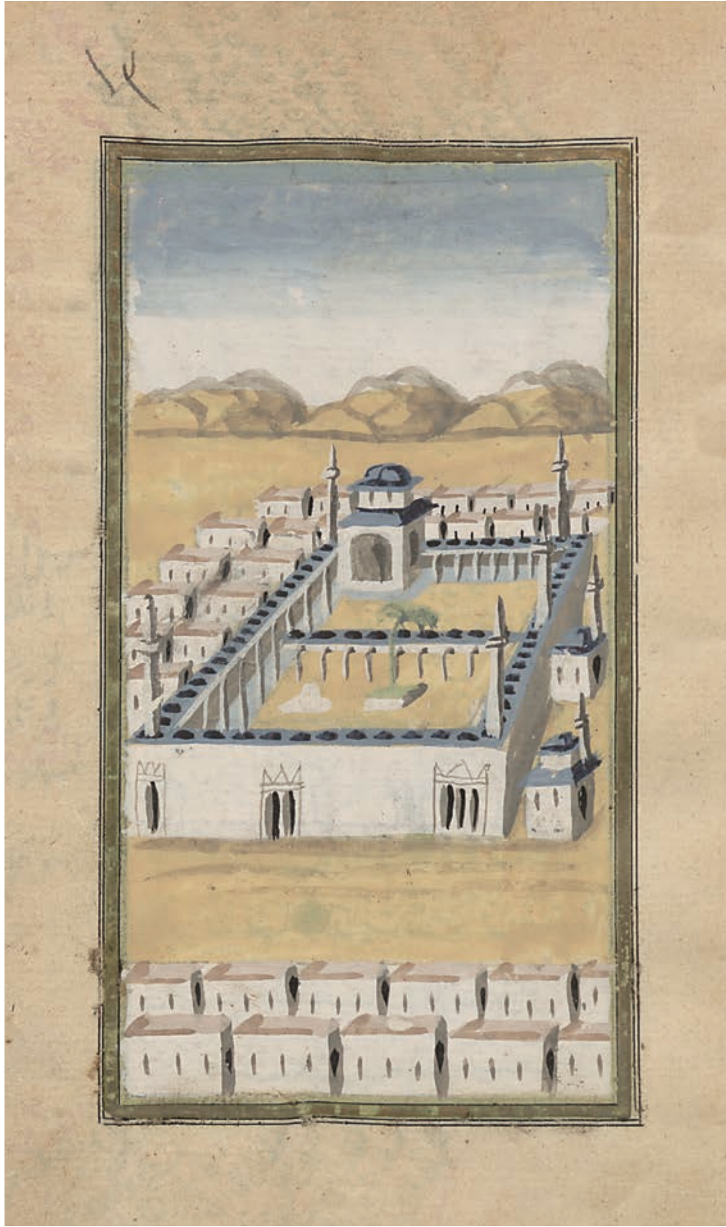
EK 6: 15. yüzyıla ait bir Mescid-i Nebevî krokisi. Yukarıda Resûlullâh'ın namaz kıldırdığı mihrab, sağ alt köşede Resûl-i Ekrem'e, Hz. Ebû Bekir'e, Hz. Ömer'e ait kabirler ile Makām-ı Hz. Cebrâ'îl ve Hz. Fâtıma'nın hücresi görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi, Nr. 236/1, vr. 47b).



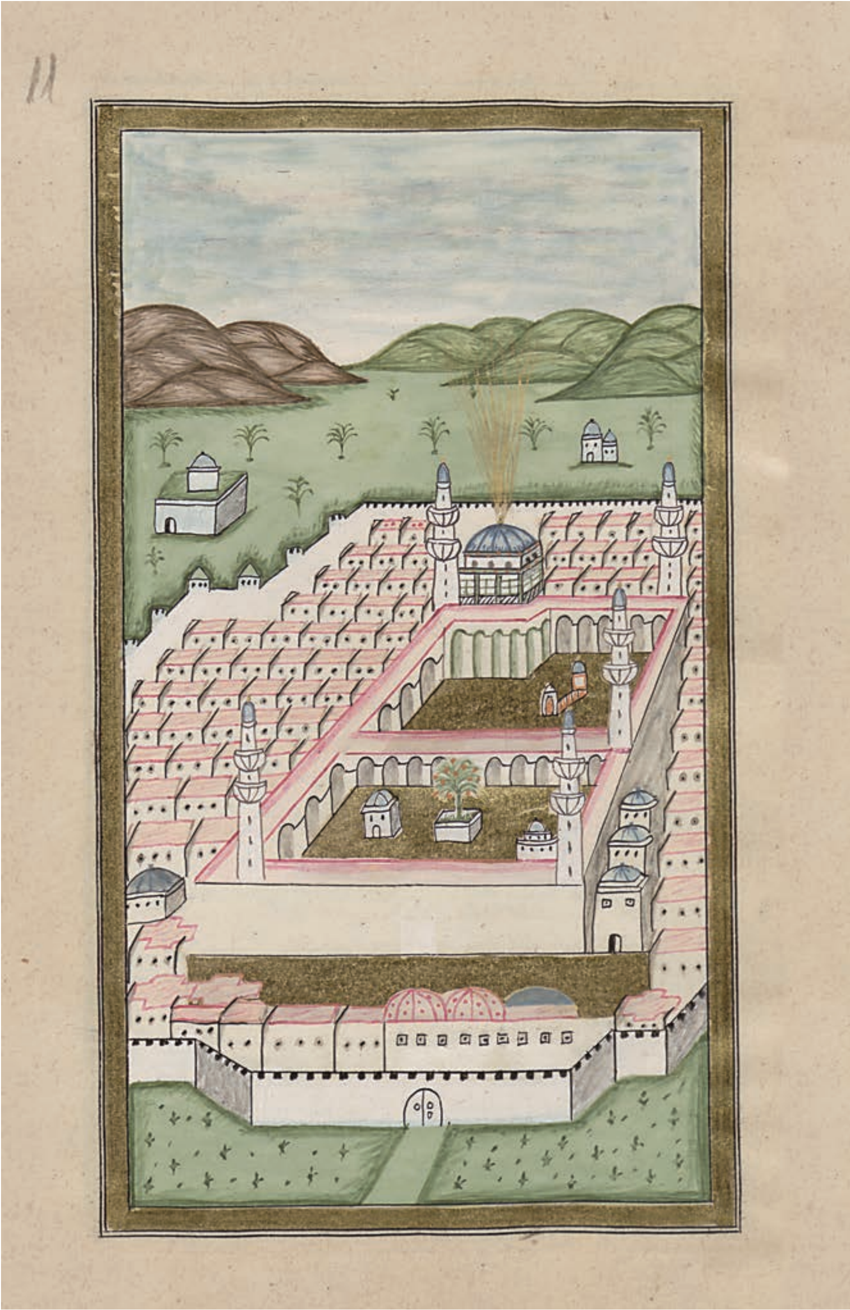
EK 7: 19. yüzyılda hazırlanmış bir Medine-i Münevvere ve Mescid-i Nebevî tasviri. Sol üst köşede Bakīʿ Kabristanı görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Pertevniyal, Nr. 43, vr. 58[a]).



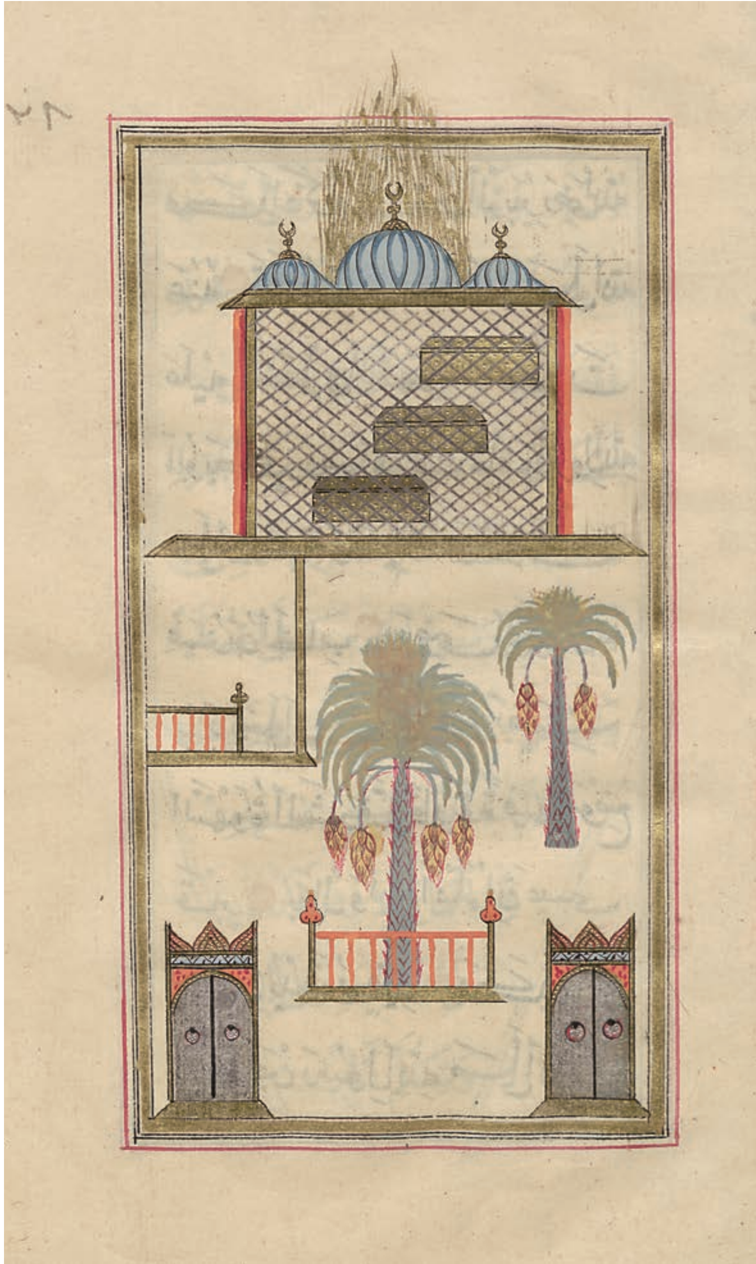
EK 8: Medine-i Münevvere ve Mescid-i Nebevî'nin bir tasviri.
Yukarıdaki surların dışında Bakī' Kabristanı ile bazı yapılar görülüyor
(Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Aşir Efendi, Nr. 45, vr. 13[a]).



EK 9: Mescid-i Nebevî ve civarının bir tasviri
(Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Darülmesnevi, Nr. 72/1, vr. 13[a]).



EK 10: Mescid-i Nebevî merkezli bir Medine-i Münevvere tasviri. Şehrin etrafında çevre surları ve sur dışında bazı türbeler görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi, Nr. 68, vr. 11[a]).



EK 11: Mescid-i Nebevî'nin Kabr-i Şerif'e ayrılmış bölümünün bir tasviri. Şebekenin arkasında en ileride Resûl-i Ekrem'in, onun gerisinde sırasıyla Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in kabirleri görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli, Nr. 1542/3, vr. 38[a]).

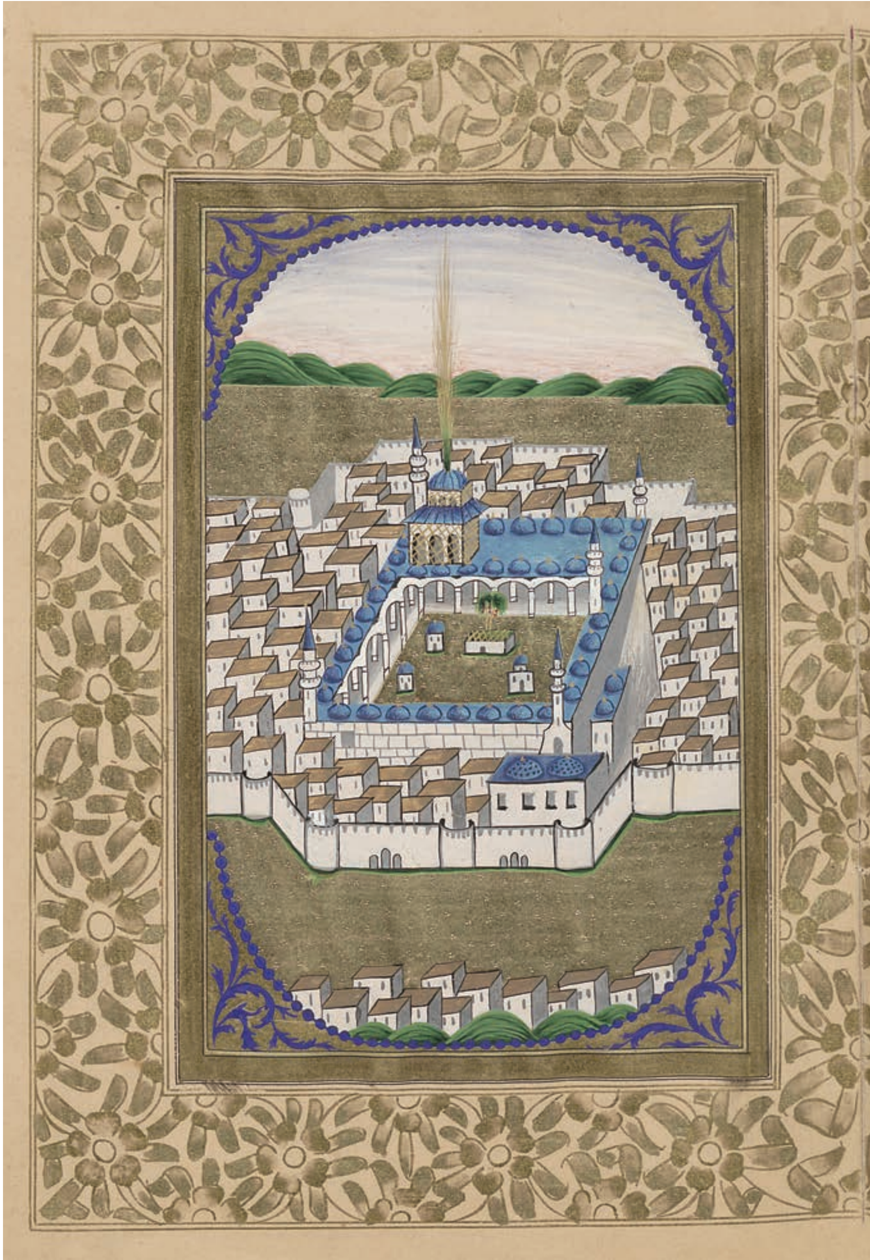


EK 12: Solda uzaktan yakına doğru sırasıyla Hz. Resûl-i Ekrem'in, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in kabr-i şerifleri, sağda ise Minber-i Şerif-i Nebevî'nin bir tasviri görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İzmir, Nr. 787/1, vr. 13[b]-14[a]).





EK 13: Mescid-i Nebevî merkezli bir Medine-i Münevvere tasviri. Şehrin etrafında çevre surları, Mescid'in avlusunda Minber-i Şerif ve surların dışında sol üstte Bakīʿ Kabristanı görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Pertevniyal, Nr. 32, vr. 21[a]).



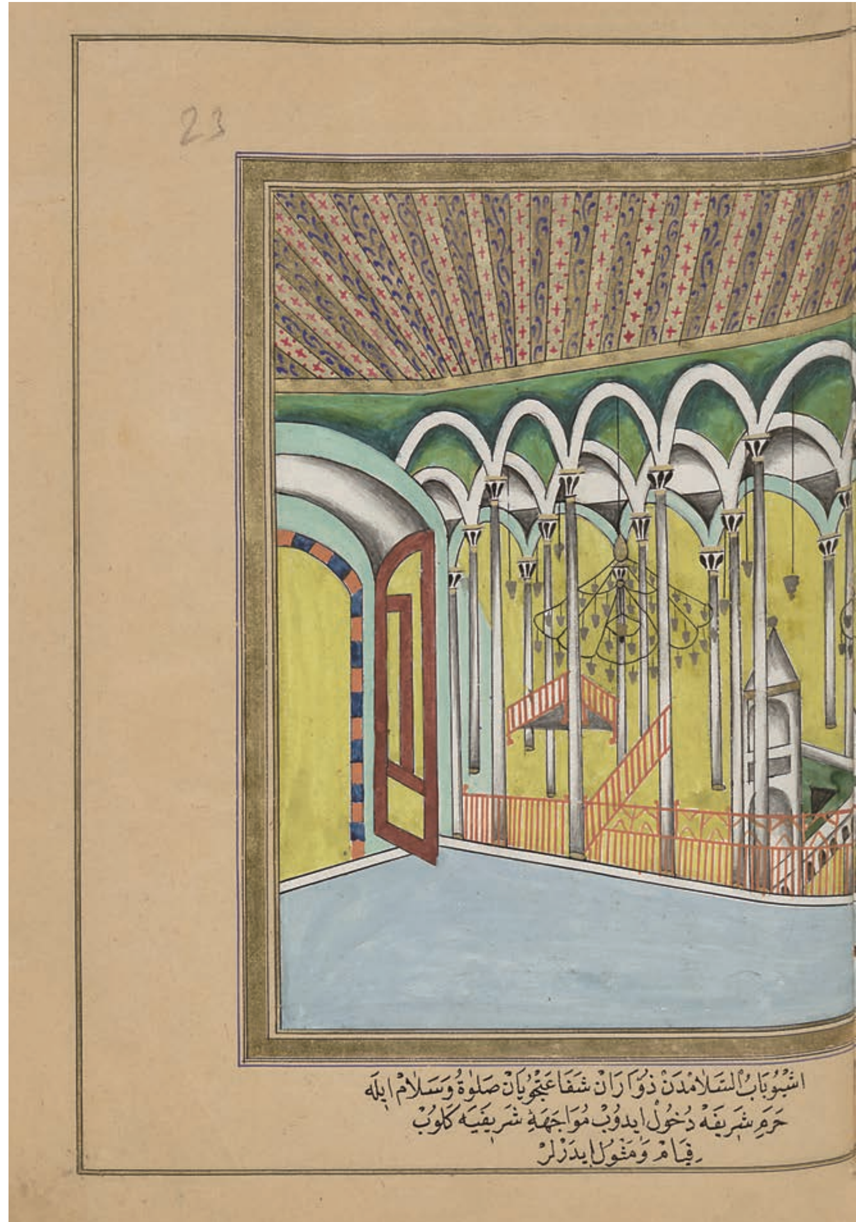
EK 14: Mescid-i Nebevî merkezli Medine-i Münevvere tasvirlerine bir örnek (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Pertevniyal, Nr. 33, vr. 28[a]).



EK 15: Mescid-i Nebevî merkezli Medine-i Münevvere tasvirlerine bir örnek. Şehrin etrafında çevre surları, sur dışında bazı mescidler ile Bakī' Kabristanı görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Pertevniyal, Nr. 34, vr. 17[a]).



EK 16: Mescid-i Nebevî merkezli bir Medine-i Münevvere tasviri. Şehrin etrafında surlar, surların dışında bazı mescid ve yapılar ile Bakī‘ Kabristanı görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuri Arlasez, Nr. 268, vr. 14[a]).



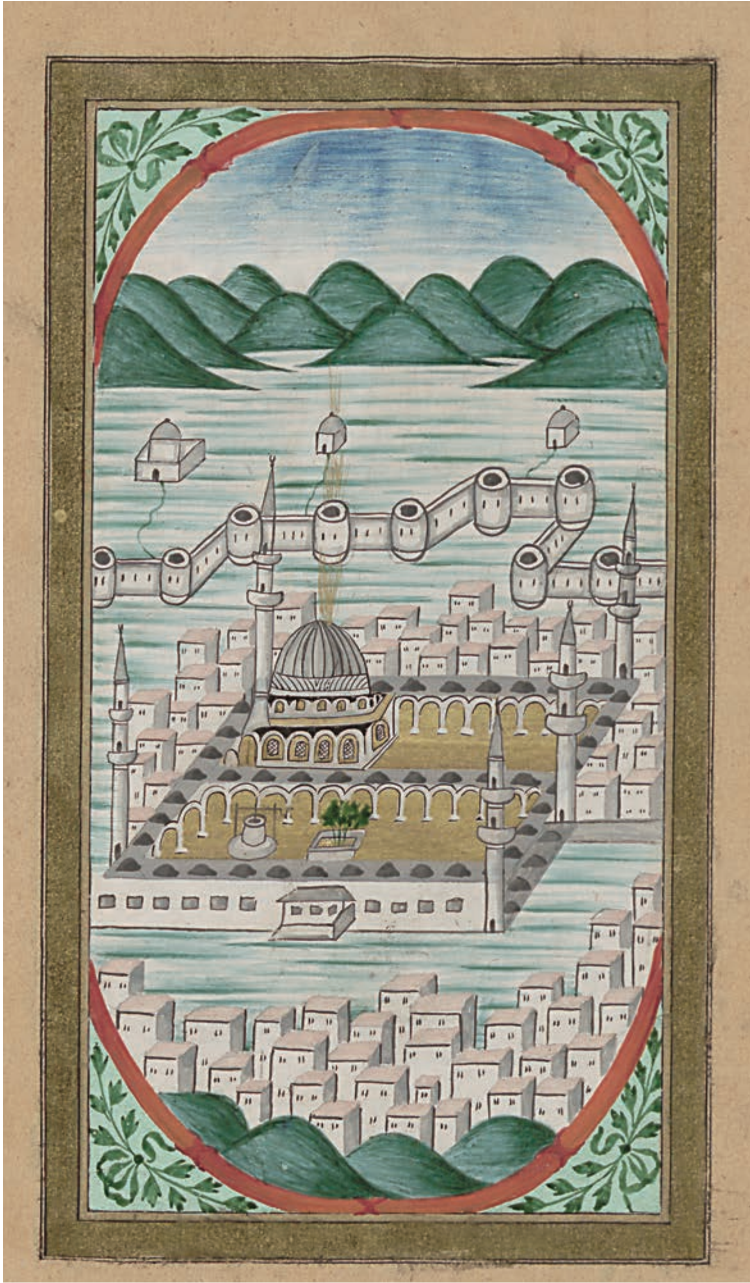
EK 17: Mescid-i Nebevî'nin dâhilinden bir görünüm. Sağda Hz. Resûl-i Ekrem'in, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in kabr-i şerifleri ve onların önünde bulunan gümüş şebeke, ortada Minber-i Şerif ve solda kabr-i şerifleri ziyaret için gelenlerin girdiği Bâbü's-Selâm görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Pertevniyal, Nr. 35, vr. 22b-23a).



مواجهۀ شریفه ده سیم
خالصدن مصنوع شبکۀ شریفه
اوکنده طورلدقده حرم شریفك
ایچندن کوریلن محللر اشبو
مجسّم مثال تمثیل اولنور حجرۀ
مطهره نك کسوۀ شریفه سی وبنده
اولنان نطاق شریف وقبور نور
ثلثه یه اشارت اولنان اوچ
عدد ماننده ماه منیر نقطه
سیاهلرك اوّلكی کبیرنده هذا
قبر نبینا محمد صلی الله علیه وسلم
ایکنجیده هذا قبر ابی بکر رضی الله عنه واوچنجیده هذا قبر عمر بن الخطاب رضی الله عنه دیو آلتون قلم ایله خط جلی بینظیر
ایله محرّردر وکسوۀ خضرا ایله مکتسا اولان حجرۀ شریفه مطهره ایله منبر شریفه ما بینی ما بین قبری ومنبری روضة
من ریاض الجنة حدیث شریف صحیح ما صدقیجه روضۀ مطهره اولوب اولدخی آلدرنك نقش اولنان برمغلق ارسندن برمقدار مشاهده اولنور



EK 18: Kabr-i Şerif-i Nebevî'nin yakından bir görünümü. Şebekenin ardında en ileride bulunan kabir Hz. Resûl-i Ekrem'e, onun gerisindeki kabirler ise sırasıyla Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'e aittir (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Tercüman, Nr. 597, vr. 18[a]).



EK 19: Mescid-i Nebevî merkezli bir Medine-i Münevvere tasviri. Yukarıda şehri çevreleyen surlar, surların haricinde de bazı türbe ve yapılar görülüyor (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, Nr. 266, vr. 22[a]).



EK 20: Mescid-i Nebevî merkezli bir Medine-i Münevvere tasviri.
Şehrin etrafında çevre surları, sol üst köşede ise Bakīʿ Kabristanı görülüyor
(Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuri Arlasez, Nr. 317, vr. 36[a]).